

T.C.

**MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Doktora Tezi

ULUS DEVLET İNŞASINDA KEMALİZM'İN SİMGELERİ

Evrin Armağan COŞKUNER

Mardin 2023

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

ULUS DEVLET İNŞASINDA KEMALİZM'İN SİMGELERİ

Evrin Armağan COŞKUNER

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Caner YELBAŞI

Mardin 2023

T.C
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZ ONAYI

Enstitümüz **Tarih** Ana Bilim Dalı **19757007** numaralı doktora programı öğrencisi **Evrım Armağan COŞKUNER**'in hazırladığı “**Ulus Devlet İnşasında Kemalizm’in Simgeleri**” başlıklı DOKTORA tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 26/10/2023 günü saat 13:00’da yapılmış, tezin onayına OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Fahri Yetim

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Caner Yelbaşı (Danışman)

Üye

Doç. Dr. Ercan Çağlayan

Üye

Doç. Dr. Ekrem Akman

Üye

Doç. Dr. Süleyman Şanlı

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun/...../20.... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../20...

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

26.10.2023

Evrin Armağan Coşkun

ÖZET

Tarih Anabilim Dalı

Ulus Devlet İnşasında Kemalizm'in Simgeleri

Evrım Armağan Coşkun

Milli Mücadele'nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde ulus inşası ve Batı modelindeki reformların ülke genelinde uygulanması, Kemalist iktidarın politikalarında önemli bir yeri işgal etmiştir. Bu doğrultuda Kemalist kurucu kadro, büyük bölümü kırsalda yaşayan, okuma ve yazma oranının çok düşük olduğu bir toplumu, Kemalist reformlar dâhilinde ve Batı modeline göre dönüştürmek istemiştir. Kemalist seçkinler aynı zamanda bu topluma Türk etnik unsurlarına dayalı olarak bir milliyetçilik ruhu kazandırmayı hedeflemiştir. Bu anlamda iktidar okuma ve yazma oranının düşük olduğu toplumda halka ulaşabilmek ve kendi ideolojisi dâhilinde olan reformlarını halka benimsetebilmek için birçok yöntem kullanmıştır. Bu yöntemler kimi zaman yeni nesilleri Kemalist politikalar dâhilinde yetiştirecek olan eğitim kurumları, kimi zaman da okuma ve yazma bilmeyen halka yönelik tasarlanan ve görselliğe hitap eden farklı araçlar olmuştur. Konu dâhilinde Batı modelinde tasarlanan modern kentler, Atatürk'ün anıt ve heykelleri, Erken Cumhuriyet Dönemi banknotları ve bu döneme ait olan posta pulları görselleri okuma yazma bilmeyen halka Kemalist iktidarın ideolojisini benimsetmeyi ve bu sayede iktidara bir meşruluk kazandırmayı hedeflemiştir. Kemalist iktidar, benzer şekilde kadını da kendi politikaları dâhilinde, Batı uygarlığına karşı bir medenileşme sembolü ve reklam yüzü olarak kullanmıştır. İktidarın kadın politikalarına eğilmesinin bir diğer sebebi de ulus devlet inşasında dönüştürülmesi planlanan toplumda, gelecek nesilleri yetiştiren ilk eğitimcinin annelik göreviyle kadın olmasıdır. Kemalizm Batı modelinde toplumsal dönüşümü müzik ile de sağlama yoluna gitmiş ve bu anlamda tek sesli olduğu düşünülen halk şarkı ve türküleri derlenerek Batı musiki teknikleri ile çok sesli hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda her yönden bir Batılaşıma projesini hedefleyen Kemalizm, kendi ideolojisini halka benimsetmek istemiştir. Nihayetinde Kemalist iktidarın kendi yöntemlerini uygulamaya dönük olan bu araçlar Kemalist ideoloji ile özdeşleşerek Kemalizm'in birer simgesi haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, Ulus İnşası, Simgeler, Batılaşıma, Kemalist Milliyetçilik.

ABSTRACT

Department of History

Symbols of Kemalism in Nation-State Building

Evrin Armağan Coşkun

In the early periods of the Republic of Turkey, which was established after the War of Independence, nation building and the implementation of Western model reforms throughout the country occupied an important place in the policies of the Kemalist government. In this direction, the Kemalist founding staff wanted to transform a society, most of which lived in rural areas and where the rate of reading and writing was very low, within the scope of Kemalist reforms and according to the Western model. The Kemalist elite also aimed to bring a spirit of nationalism to this society based on Turkish ethnic elements. In this sense, the government used many methods to reach the people in a society where the literacy and writing rates were low and to make them adopt the reforms within their own ideology. These methods were sometimes educational institutions that would raise new generations within the scope of Kemalist policies, and sometimes they were different tools designed for the illiterate public and appealing to visibility. Within the scope of the subject, modern cities designed in the Western model, monuments and statues of Atatürk, banknotes of the Early Republican Period and visuals of postage stamps from this period aimed to make the illiterate people adopt the ideology of the Kemalist government and thus give legitimacy to the government. Similarly, the Kemalist government used women as a symbol of civilization and an advertising face against Western civilization within its own policies. Another reason why the government focuses on women's policies is that in the society planned to be transformed in the construction of a nation-state, the first educator to raise future generations is a woman, in her duty as a mother. Kemalism tried to achieve social transformation through music in the Western model, and in this sense, folk songs and folk songs, which were thought to be monophonic, were compiled and tried to be made polyphonic with Western musical techniques. In this regard, Kemalism, which aimed at a Westernization project in every aspect, wanted to impose its own ideology on the people. Ultimately, these tools, which were aimed at implementing the Kemalist government's own methods, became symbols of Kemalism by identifying with the Kemalist ideology.

Keywords: Kemalism, Nation Building, Symbols, Westernization, Kemalist Nationalism.

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde ulus oluşumu iktidar politikalarında önemli bir yeri işgal etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Kemalist elitler ulus inşa sürecinde Avrupa'yı merkeze alan Batı modelinde reform hareketlerine girilerek toplumu bu çerçevede dönüştürmek istemişlerdir. Bu anlamda Kemalist elitler, büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan okuma ve yazma bilmeyen halka kendi ideolojilerine dayalı reform hareketleri ile Türk etnik unsurlarını yansıtan milli duyguları benimsetmek için bir takım yöntemlere başvurmuşlardır. Bu tez çalışması Erken Cumhuriyet Dönemi'ne karşılık gelen ulus inşa sürecinde, Batı örneğindeki reform hareketlerinin toplumun genelinde kabul görmesi için iktidarın kullanmış olduğu araçlara ve bu araçların Kemalizm ile özdeşleştirilmesine odaklanmaktadır. Bu hususta çalışma Erken Cumhuriyet Dönemi'ni kapsayan ulus inşa sürecinde uygulanan Kemalist politikaların anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Tez çalışmasının ortaya çıkması ve yazım aşaması uzun bir süreci kapsamıştır. Bu süreç zarfında konunun belirlenmesinden, tez içeriğinin olgunlaşması ve şeklini aldığı son haline kadar tezimin her aşamasında yanımda olan hocalarıma ve aileme teşekkür ederim. Öncelikle bu uzun süreçte tez konusunun belirlenmesinde bana yardımcı olan, tezimin her türlü aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve akademik yoğunluğuna rağmen zamanını benimle paylaşan, beni disipline ederek bu yolda destekleyen, daha sonraki aşamalarda yaşamış olduğum fikir tıkanıklıkları konusunda yoluma ışık tutarak beni motive eden, birçok konuda gelişmemi sağlayarak bakış açımı değiştiren değerli danışman hocam Dr. Caner Yelbaşı' ya sonsuz şükranlarımı sunarak, teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca akademik kariyerim boyunca beni motive eden ve sonuna kadar destekleyen Dr. Ayşe Yazar'a minnettarım. Bunun yanında tezimin yazım aşamasında bilgi ve görüşlerini benimle paylaşarak desteklerini, ilgilerini ve tecrübelerini benden esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Fahri Yetim'e, Doç. Dr. Ekrem Akman'a, Doç. Dr. Süleyman Şanlı'ya ve Doç. Dr. Ercan Çağlayan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmasının yazım aşamasında yaşamış olduğum zorlukların üstesinden gelebilmem için ihtiyaç duyduğum manevi gücü almam konusunda bana tam destek veren Ayşegül Tongal'a teşekkür ederim. Son olarak eğitim hayatım boyunca bütün fedakârlıkları ile beni destekleyerek bu günlere getiren, her daim yanımda olan ve bu aşamaya gelmemde en büyük katkıyı sağlayan sevgili annem Necla Coşkuner ve sevgili babam Özcan Coşkuner'e minnettarım. Ayrıca yurt dışında olmalarına rağmen hiç bir zaman manevi desteklerini benden esirgemeyen kardeşim Dilara ve eşi Ferdi Şimşek'e çok teşekkür ederim.

Evrin Armağan Coşkuner

Antalya-2023

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	iv
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GÖRSELLER DİZİNİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xviii
GİRİŞ	1
1. KEMALİZM'İN SOMUT BİR SİMGESİ OLARAK BAŞKENT ANKARA ÖRNEĞİ VE MODERN KENTLER.....	20
Giriş.....	20
1.1.Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Toplumsal Dönüşüm ve Modern Şehirler 'in İmarı	22
1.2. Toplum Dönüştürme Projesinde; Kamusal Alan	25
1.3. Türkiye'nin Başkenti Ankara'nın Avrupa Modelinde İmarı.....	29
1.3.1. Ankara'nın İlk İmar Planı; Lörcher Planı	34
1.3.1.1. Lörcher Planı Dâhilinde; 1923-1928 Yılları Arasında Ankara'nın İmar Süreci	38
1.3.2. Ankara'nın İmarında Jansen Planı (1928).....	42
1.3.2.1. Başkent'in İmarında Jansen Planı'nın Uygulanma Süreci	48
1.3.3. 1930'larda Ankara İmar Müdürlüğü ve Başkent'in İmarı.....	52
1.3.4. Ankara'nın İmarında İkinci Jansen Planı	57
1.4. Modernizmin Başkenti Yeni Ankara ve Yeni Ankaralılar	60
1.5. Erken Türkiye Cumhuriyeti'nde Modern Şehirlerinin İmarı	76
Sonuç.....	82
2. KEMALİZM'İN İDEOLOJİK BİR SİMGESİ OLARAK ATATÜRK HEYKELLERİ.....	84
Giriş.....	84
2.1. Anıt Heykellerin Tarihi Serüveni.....	86
2.1.1. Anadolu'da ve Osmanlı'da Anıt Heykel.....	86
2.2. Kemalist İdeoloji Doğrultusunda Kent Meydanlarında Atatürk Heykellerinin Kullanımı	87
2.3. Ulus Devlet İnşasında Atatürk Heykelleri ve İdeolojik Etkisi	91
2.3.1. İlk Dönem Anıtlar ve İdeolojik Çözümlemesi	91
2.3.2. 1929 Yılı Sonrası Atatürk Heykellerinin İdeolojik Çözümlemesi	105
Sonuç.....	119

3. KEMALİZM'İN İDEOLOJİK BİR SİMGESİ OLARAK ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ BANKNOTLARI	121
Giriş.....	121
3.1 Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Banknotları ve Tasarım Aşaması	123
3.1.1. Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Kâğıt Paraları ve Tarihçesi	123
3.1.2. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Madeni Paraları.....	125
3.2. Cumhuriyet Dönemi Banknotları ve Tasarım Aşaması	126
3.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Banknotlarının Görsellerinde Bulunan İdeolojik Unsurlar	136
3.3.1. I. Emisyon Banknotları	136
3.3.1.1. 1 Liralık Banknot Görsellerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	136
3.3.1.2. 5 Liralık Banknot Görsellerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	139
3.3.1.3. 10 Liralık Banknot Görsellerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	141
3.3.1.4. 50 Liralık Banknot Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	144
3.3.1.5. 100 Liralık Banknot Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	145
3.3.1.6. 500 Liralık Banknot Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	146
3.3.1.7. 1000 Liralık Banknot Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	148
3.3.2. II. Emisyon Banknotları	150
3.3.2.1. 2 ½ ve 5 Liralık Banknotlar Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	150
3.3.2.2. 10 ve 50 Liralık Banknotlar Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	152
3.3.2.3. 100 ve 500 Liralık Banknotlar Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	154
3.3.2.4. 1000 Liralık Banknot Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar.....	156
Sonuç.....	157
4. ULUS DEVLET İNŞASINDA KEMALİZM'İN SİMGESİ OLARAK POSTA PULLARI	159
Giriş.....	159
4.1. Dünya'da ve Türkiye'de Posta Pulları Tarihi	161
4.2. Erken Cumhuriyet Dönemi Posta Pulları	165
4.3. Posta Pullarında Yer Alan Propaganda ve Ulus İnşası Görselleri.....	169
4.4. Kemalizm'in Simgesi Olarak Erken Cumhuriyet Dönemi Posta Pulları	173
4.4.1. 1920-1922 Yılları Arası Posta Pulları	173
4.4.2. 1923-1939 Yılları Arası Posta Pulları	175
Sonuç.....	192
5. ULUS DEVLET İNŞASINDA KEMALİZM'İN İDEOLOJİK BİR SİMGESİ OLARAK KADIN.....	194
Giriş.....	194
5.1. Osmanlı Son Dönemi'nde Kadın ve Kadın Hakları.....	196
5.2. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın ve Kadın Hakları.....	198
5.2.1. Cumhuriyet Döneminde Kadının Siyasal Haklara Dair Mücadelesi.....	202
5.3. Kadın Görsellerinin Heykel ve Pullarda Simgelendirilmesi	212
Sonuç.....	214
6. KEMALİZM'İN SİMGESİ OLARAK HALK ŞARKILARI VE MARŞLAR. 215	
Giriş.....	215
6.1. Osmanlı Devleti'nde Batı Müziği'nin Kökenleri ve Milli Musiki Çalışmaları	217

6.1.1. İttihat ve Terakki Dönemi'nde Milli Musikinın Oluşturulması İçin Çalışmalar.....	219
6.2. Ziya Gökalp'in Fikirlerinin Milli Musiki Çalışmalarına Etkileri.....	222
6.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Müzik Reformları	226
6.3.1. Erken Cumhuriyet Dönemi Halk Konserleri.....	231
6.3.2. Darülelhan ve Halk Şarkılarını Derleme Çalışmaları.....	232
6.3.3. Musiki Devrimi Neticesinde Öğrenci Yetiştirme Politikaları	238
6.4. Atatürk'ün Musiki Eğitimi ve Sarayburnu Parkı Olayı	240
6.5. Alaturka Musikinın Radyolardan Yasaklanması.....	245
6.6. Radyo'nun İdeolojik Bir Araç Olarak Kullanımı.....	252
6.7. Ulusal Marşlarda Kemalizm	253
6.7.1. Harbiye Marşı.....	254
6.7.2. Süvariler Marşı.....	254
6.7.3. Alayın Marşı.....	254
6.7.4. Türküz Marşı.....	255
6.7.5. Türk Kavminin Marşı.....	255
6.7.6. Türk Yılmaz Marşı.....	255
6.7.7. Adımız Andımızdır Marşı	256
6.7.8. Ne Mutlu Türk Yaratıldım	256
6.7.9. Silahlı Kuvvetler Marşı	256
6.7.10. Gençlik Marşı.....	257
6.7.11. Çocuk Marşı.....	257
6.7.12. Atatürk Marşı	258
6.7.13. Gençlik Marşı.....	258
6.7.14. Türkiye Marşı.....	259
6.7.15. Ankara Marşı.....	259
6.7.16. Ankara Türküsü.....	259
6.7.17. Toprak Marşı.....	260
6.7.18. Çiftçi Marşı	260
6.7.19. Ziraat Marşı.....	261
Sonuç.....	262
SONUÇ	264
KAYNAKÇA	269
ÖZGEÇMİŞ	271

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1.1: Ankara Kalesi'nin eski görünüşü	30
Görsel 1.2: Ankara Eski Türk Evleri	30
Görsel 1.3: Anafartalar'dan Zafer Anıtı'na bakış, 1932	41
Görsel 1.4: Ulus Meydanı, 1932	41
Görsel 1.5: Ulus Meydanı, 1932	41
Görsel 1.6: Ulus Meydanı, Zafer Anıtı, 1932	41
Görsel 1.7: Hermann Jansen tarafından 1929 yılında hazırlanarak, 1932 yılında onaylanan 'Jansen Planı', Ankara Şehir İmar Planı:	45
Görsel 1.8: Hermann Jansen , Ankara İmar Planı.....	45
Görsel 1.9: Jansen tarafından hazırlanan Ankara şehir imar planı.	45
Görsel 1.10: Ankara Şehir Planı (1928); önemli yapılar, okullar, hastaneler, akarsular, yollar belirtilmiştir	45
Görsel 1.11: Ankara'daki modern villalar	50
Görsel 1.12: Ankara'daki modern villalar	50
Görsel 1.13: Ankara'daki modern villalar..	50
Görsel 1.14: Evkaf Apartmanı, 1932	50
Görsel 1.15: Ankara'nın modern bir kent olarak tasarlanmış görseli.	51
Görsel 1.16: Cumhuriyet'in 15. yılına dair hazırlanan bir kartpostalda Ankara'nın modern görünümünün eski ve yeni Ankara üzerinden karşılaştırmalı görseli.	51
Görsel 1.17: 1936, Ankara'ya dair yapılar	55
Görsel 1.18: 1936, Milli Savunma Bakanlığı	55
Görsel 1.19: 1934, yapım aşamasındaki bakanlıklar bölgesi.....	55
Görsel 1.20: 1939-1940, Atatürk Orman Çiftliğinde bulunan bir çay bahçesi	61
Görsel 1.21: Atatürk Orman Çiftliği	61
Görsel 1.22: 1934, Ankara bira fabrikası inşası	63
Görsel 1.23: 1939-1940, Ankara da yaz günleri	63
Görsel 1.24: 1939-1940, Ankara da yaz günleri	65
Görsel 1.25: 1939-1940, Ankara da yaz günleri	65
Görsel 1.26: 1939-1940, Ankara da yaz günleri	65
Görsel 1.27: 1939-1940, Ankara da yaz günleri	65
Görsel 1.28: Ankara Şehir Bahçesi	67

Görsel 1.29: II. TBMM'nin Bahçesinde Gezintiye Çıkan Kadınlar. (1928)	67
Görsel 1.30: Karadeniz Plajı (1940)	66
Görsel 1.31: Atatürk Orman Çiftliği, Marmara Havuzunda Kayıklı Gezinti (1933-1934).	66
Görsel 1.32: Bentderesi Kenarında Gezinti (1925-1926)	66
Görsel 1.33: II. TBMM bahçesi ve aslanlı havuz, Ankara Palas (1928)	66
Görsel 1.34: Ulus Meydanı (1930), ...	68
Görsel 1.35: Ulus Meydanı, (1930-1932), ...	68
Görsel 1.36: Ankara Etnografya Müzesi	69
Görsel 1.37: 1936, İsmet İnönü Kız Enstitüsü.....	69
Görsel 1.38: Zafer Meydanı, (1932)	69
Görsel 1.39: Kızılay Meydanı ve Fıskıyeli Havuz, (1926).....	69
Görsel 1.40: 1936, Ankara'ya dair yapılar	70
Görsel 1.41: 1934, Ankara'nın yapıları	70
Görsel 1.42: 1935, Ankara Stadyumu	72
Görsel 1.43: 1935, Ankara Stadyumu.....	72
Görsel 1.44: 1936, Ankara Spor Tesisleri.....	72
Görsel 1.45: İstanbul'un eski halinin planı	77
Görsel 1.46: İstanbul Şehrinin Prof. Egli'nin Öğrencileri tarafından 1931-1932 yıllarında hazırlanan planı	77
Görsel 2.1: 6 Kasım 1926 tarihli Resimli Gazete, İzmir'de yapılan Atatürk Büstü	93
Görsel 2.2: 9 Ekim 1926 tarihli Resimli Gazete çıkan Sarayburnu Atatürk Anıtı	93
Görsel 2.3: Sarayburnu Atatürk Anıtının ön cepheden görünüşü.....	93
Görsel 2.4: Sarayburnu Atatürk Anıtının ön cepheden görünüşü.....	94
Görsel 2.5: Konya Atatürk Anıtı.....	94
Görsel 2.6: Sarayburnu Atatürk Anıtı L'illustration dergisinin 16 Ekim 1926 tarihli kapak görseli.....	95
Görsel 2.7: Yeni Kalem dergisinin (29 Aralık 1927) Pietro Canonica'ya sipariş edilen heykeller neticesinde alınan paraların eleştirildiği görsel	95
Görsel 2.8: Konya Atatürk Anıtı	95
Görsel 2.9: Ankara Zafer alanı, Atatürk Anıtı	98
Görsel 2.10: Ankara Etnografya Müzesi önü atlı Atatürk Anıtı.....	98
Görsel 2.11: Ankara Ulus (Zafer) Atatürk Anıtı.....	98
Görsel 2.12: Taksim Cumhuriyet Abidesi açılış görseli.....	101
Görsel 2.13: Taksim Cumhuriyet Abidesi	101
Görsel 2.14: Samsun Atatürk Anıtı	108

Görsel 2.15: Samsun Atatürk Anıtı.....	108
Görsel 2.16: Samsun Atatürk Anıtı	108
Görsel 2.17: İzmir Atlı Atatürk Anıtı	110
Görsel 2.18: İzmir Atlı Atatürk Anıtı.	110
Görsel 2.19: Afyon Zafer Anıtı.....	116
Görsel 2.20: Afyon Zafer Anıtı	116
Görsel 2.21: Afyon Zafer Anıtı	116
Görsel 3.1: Ali Sami Boyar tarafından ilk etapta tasarlanan 1000 liralık banknot görseli.	129
Görsel 3.2: Komisyon tarafından daha sonra değiştirilen 1000 liralık banknot görseli.	129
Görsel 3.3: I. Emisyon 1 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	136
Görsel 3.4: I. emisyon 1 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	136
Görsel 3.5: I. Emisyon 5 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	139
Görsel 3.6: I. Emisyon 5 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	139
Görsel 3.7: I. emisyon 10 liralık banknotun ön yüzünün görseli	141
Görsel 3.8: I. emisyon 10 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	141
Görsel 3.9: I. emisyon 50 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	144
Görsel 3.10: I. emisyon 50 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	144
Görsel 3.11: I. emisyon 100 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	145
Görsel 3.12: I. emisyon 100 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	145
Görsel 3.13: I. emisyon 500 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	146
Görsel 3.14: I. emisyon 500 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	146
Görsel 3.15: I. emisyon 1000 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	148
Görsel 3.16: I. emisyon 1000 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	148
Görsel 3.17: II. emisyon 5 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	150
Görsel 3.18: II. emisyon 5 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	150
Görsel 3.19: II. emisyon 2 1/2 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	150
Görsel 3.20: II. emisyon 2 1/2 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	150
Görsel 3.21: II. emisyon 10 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	152
Görsel 3.22: II. emisyon 10 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	152
Görsel 3.23: II. emisyon 50 liralık banknotun ön yüzünün görseli	152
Görsel 3.24: II. emisyon 50 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	152
Görsel 3.25: II. emisyon 100 liralık banknotun ön yüzünün görseli	154
Görsel 3.26: II. emisyon 100 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	154
Görsel 3.27: II. emisyon 500 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	154

Görsel 3.28: II. emisyon 500 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	154
Görsel 3.29: İnönü portreli, II. emisyon 500 liralık banknotun ön yüzünün görseli ...	154
Görsel 3.30: İnönü portreli, II. emisyon 500 liralık banknotun arka yüzünün görseli	154
Görsel 3.31: II. emisyon 1000 liralık banknotun ön yüzünün görseli.	156
Görsel 3.32: II. Emisyon 1000 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	156
Görsel 3.33: İnönü Portreli, II. Emisyon 1000 liralık banknotun ön yüzünün görseli	156
Görsel 3.34: İnönü portreli, II. Emisyon 1000 liralık banknotun arka yüzünün görseli.	156
Görsel 4.1: Black Penny (1840).....	162
Görsel 4.2: Tuğralı Pullar (1863).....	162
Görsel 4.3: Cumhuriyet'in İlk Pulları (1923)	162
Görsel 4.4: (1922)	173
Görsel 4.5: (1922)	173
Görsel 4.6: (1922)	173
Görsel 4.7: (1922)	173
Görsel 4.8: (1923)	175
Görsel 4.9: (1923)	175
Görsel 4.10: (1924)	175
Görsel 4.11: (1926)	175
Görsel 4.12: (1926)	175
Görsel 4.13: (1927)	175
Görsel 4.14: (1927)	175
Görsel 4.15: (1928)	175
Görsel 4.16: (1929)	180
Görsel 4.17: (1929)	180
Görsel 4.19: (1930)	180
Görsel 4.20: (1930)	180
Görsel 4.21: (1931)	180
Görsel 4.22: (1931)	180
Görsel 4.23: (1933)	180
Görsel 4.24: (1933)	180
Görsel 4.25: (1934)	180
Görsel 4.26: (1935)	180
Görsel 4.27: (1935)	180
Görsel 4.28: (1935)	180

Görsel 4.29: (1936).....	183
Görsel 4.30: (1936).....	183
Görsel 4.31: (1937).....	183
Görsel 4.32: (1937).....	183
Görsel 4.33: (1938).....	183
Görsel 4.34: (1938).....	183
Görsel 4.35: (1938).....	183
Görsel 4.36: (1927).....	185
Görsel 4.37: (1928).....	185
Görsel 4.38: (1934).....	185
Görsel 4.39: (1938).....	185
Görsel 4.40: (1938).....	185
Görsel 4.41: (1938).....	185
Görsel 4.42: (1941).....	185
Görsel 4.43: (1938).....	187
Görsel 4.44: (1938).....	187
Görsel 4.45: (1938).....	187
Görsel 4.46: (1938).....	187
Görsel 4.47: (1938).....	187
Görsel 4.48: (1938).....	188
Görsel 4.49: (1939).....	188
Görsel 4.50: (1939).....	188
Görsel 4.51: (1939).....	188
Görsel 4.52: (1939).....	188
Görsel 4.53: (1939).....	188
Görsel 4.54: (1940).....	188
Görsel 4.55: (1941).....	188
Görsel 4.56: (1941).....	188
Görsel 4.57: (1942).....	188
Görsel 4.58: (1943).....	189
Görsel 4.59: (1943).....	189
Görsel 4.60: (1943).....	189
Görsel 4.61: (1943).....	189
Görsel 4.62: (1943).....	189
Görsel 4.63: (1943).....	189

Görsel 4.64: (1943)	189
Görsel 4.65: (1947)	189
Görsel 4.66: (1947)	189
Görsel 4.67: (1947)	189
Görsel 4.68: (1948)	189
Görsel 4.69: (1950)	189
Görsel 5.1: Milliyet 3 Nisan 1930, İstanbul Kadınlar Birliği Heyeti	207
Görsel 5.2: Vakit, 4 Nisan 1930	207
Görsel 5.3: Cumhuriyet, 6 Birincikanun (Aralık) 1934.....	209
Görsel 5.4: Cumhuriyet, 6 Birincikanun (Aralık) 1934.....	209
Görsel 5.5: “Türk Ulusu Bugün Reyini Veriyor”; Cumhuriyet, 8 Şubat 1935.....	210
Görsel 5.6: Milliyet, 9 Şubat 1935.....	210
Görsel 5.7: “Ankara’da Dünkü Seçimden Birkaç İntiba”; Ulus, 9 Şubat 1935.....	211
Görsel 5.8: Son Posta, 9 Şubat 1935.....	211

KISALTMALAR DİZİNİ

AGE	: Adı Geçen Eser
AGM	: Adı Geçen Makale
AGT	: Adı Geçen Tez
ARMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
ARMHG	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTT	: Türk Tarih Tezi
TDT	: Türk Dil Tezi
ZC	: Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

Bu çalışma ulus devlet inşasında CHP'nin altı okuna göre şekillenen Kemalizm'in Batıcı, laik/seküler, milli öğeleri yansıtan ve tek bir toplum yapısı inşa etmeyi amaçlayan reformlarını halka benimsetmek için kullanmış olduğu ideolojik simgeleri konu almaktadır. Kemalizm, toplumsal hayatta devlete ve kendisine ait olup rejimin ideolojisini yansıtabilecek tarzdaki sanatsal öğeleri, kurumsal yapıları, yayın organlarını ve gündelik hayatta halkın içinde dolaşımda olan işlevsel nesneler gibi birçok benzeri aracı kullanarak ideolojisini topluma yaymayı amaçlamıştır. Bu araçlar yansıttıkları öğeler sayesinde zamanla Kemalizm ile özdeş hale gelmiş ve Kemalizm ideolojisini yansıtan birer simgeye dönüşmüştür. Dolayısıyla Kemalizm kendi ideolojisine ait olan unsurların halk nezdinde yer bulabilmesi için bu ideolojik simgeleri kullanmıştır. Bu hususta çalışmaya konu olan, ulus devlet inşasında Kemalizm'in kendi ideolojisini benimsetmek için okuma yazma bilmeyen halka yönelik kullanmış olduğu simgeler görsel yönden zengin öğeler içeren posta pulları ve banknotlardır. Çalışmanın toplumsal hayatın içerisinde bulunan ve Kemalizm'in kullanmış olduğu simgeleri ele alan bölümleri ise çok boyutlu yapısı sayesinde kitleleri etkileme gücüne sahip olan Atatürk'ün anıt heykelleri, halkın gündelik hayatını sürdürdüğü ve temas halinde iç içe yaşadığı modern Batı görünümlü planlanmış şehirler, modern kadın imajı ve halk musikisidir. Kemalizm kullandığı simgeler sayesinde toplumsal hayata sızmayı ve toplumu etkilemeyi hedeflemiştir. Bunun için, modern kadın imajını ve Batı teknikleri ile işlemeyi düşündüğü halk musikisini kullanmıştır. Çalışmanın bölümleri Kemalizm ile özdeşleşerek Kemalizm'in simge olarak kullandığı; *Modern Kentler, Atatürk Heykelleri, Banknotlar, Posta Pulları, Modern Kadın İmajı, Halk Şarkı ve Türküleri*'dir.

Kemalizm'in Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kullanmış olduğu ideolojik araçlarını anlayabilmek için Cumhuriyet'in kuruluş yıllarını kapsayan Kemalist modernleşme ve ulus inşa çalışmalarına değinmekte fayda vardır. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından bir ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti

gerçekleştirmiş olduğu reform hareketlerinde Batı modelini örnek almıştı. Batı, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarına göre kültürel, teknik ve siyasal olarak estetik bir gelişmişliğe karşılık gelmekteydi.¹ Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetici kadrosu büyük oranda eski İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyelerinden oluşan askeri ve bürokratik kesimdi. Bu hususta Kemalistlerin ideolojileri, yöntemleri ve eylemleri İttihatçı özellikler taşımaktaydı. İttihatçılar Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Batı modelinde reform hareketlerine girişmişler fakat devletin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ile birlikte amaçlarına ulaşamamışlardı. İttihatçılardan oluşan bu yönetici kesim, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlatmış olduğu Batı modelindeki reform hareketlerini yeni düzende devam ettirmişti.²

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalist rejim, önemli öğeleri olan pozitivistlik dayalı akılcılık ve halkçılık ilkeleri doğrultusunda bir modernleşme projesi gerçekleştirmeyi amaçlayacaktı. Kemalizm'in fikri kökenlerine Jön Türklerden; pozitivistlik dayalı bir akılcılık, parlamentoya dayalı Anayasal bir rejim ile halkçılık ideali miras kalmıştı. Rejimin halkçılık ideali II. Meşrutiyet Dönemi'nde, İttihat ve Terakki Partisi'nin Batıcı ve sonradan Türk milliyetçisi olan programının içinde var olmuş ve oradan da Kemalizm'e geçmişti.³ Bunun yanında rejimin gerçekleştirmiş olduğu reform hareketlerinde Fransız devrimi kendisini hissettirmekteydi. Türk modernleşmesinin pozitivist, laik/seküler ve bilimsel ideolojisini yansıtan unsurlar Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan fikirler ile benzerlikler taşımaktaydı.⁴

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalizm bir ideoloji haline gelinceye kadar gelişimini CHF içerisinde tamamlamıştı. 1923 tarihinde Halk Fırkasının kuruluşunu ve programını bildiren “*Dokuz Umde*” yayımlanarak, meclis içerisindeki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (ARMHG) Halk Fırkasına dönüşmüştür.⁵ Fırkanın ilk kongresi

¹ Yılmaz Çolak, *Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik*, (Ankara, Kadim yay, 2010), 63, 73.

² Sait Çetinoğlu, “İttihat ve Terakki'den Kemalizm'e; Jön Türklerin İki Dönemi İki Yüzü”, *Resmi Tarih Tartışmaları 3, İttihatçılıktan Kemalizm'e*, Ed, Fikret Başkaya, Sait Çetinoğlu, (Özgür Üniversite yay, 2007), 45-46.; Çolak, *Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik*, 63-73. ; Aksu Bora, “Rejimin Döpiyesli Kadınları”, *Rejim ve Ritüelleri, Resmi Tarih Tartışmaları*, C.10, Ed. Mete K. Kaynar, (Özgür Üniversite, 2010), 116.

³ Neşe Gurallar Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, (İstanbul, İletişim yay, 2003), 39. ; Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, (İstanbul, İletişim yay, 2016), 136-138, 144.

⁴ Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, (İstanbul , Metis yay, 2020), 19, 79. ; Behlül Özkan, *Türkiye'de Milli Vatan'ın İnşası; Dar'ül İslam'dan Türk Vatanına*, (İstanbul, Kırmızıkeçi yay, 2018), 101.

⁵ Atatürk'ün Tamim, *Telgraf ve Beyannameleri IV*, (Ankara ,AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2006), 516. ; Hakan Uzun, “*Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları*”, *ÇTTAD*, 20/ 9, (2010), 235. ; Gurallar

de ARMHC' nin oluşturulduğu yer olan Sivas Kongresi'nin toplanma tarihi olarak kabul edilmiştir. Bu yönüyle Halk Fırkası Milli Mücadele ile bağ kurmak istemiş ve bu sayede meşruluğunu arttırma yoluna gitmişti.⁶ 10 Kasım 1924 tarihinde ise Halk Fırkasının adı “*Cümhuriyet*” kelimesinin eklenmesi ile fırkanın ismi “*Cümhuriyet Halk Fırkası*” olarak değiştirilmişti.⁷

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ilk aşama Kemalist reformların uygulanabilmesi için muhalefetin baskı altına alınarak susturulması gerekmişti. Bu anlamda Kemalist yönetimin önünde büyük bir engel olan ve İttihatçıları da içinde barındıran Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kapatılmıştı. TCF gericilik ile özdeşleştirilmiş ve muhalif bir gurup olarak karalanmaya çalışılmıştır.⁸ TCF' nin kapatılması ile Mustafa Kemal Paşa, ülke genelinde kendi otoritesi dâhilinde bir parti ve bu partinin egemenliğine dayalı bir meclis istemişti.⁹ 1926 yılına gelindiğinde Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de suikast yapılacağı iddiası Kemalist yönetimin elini güçlendirdi. Yönetime muhalif yapıdaki guruplar yargılanarak ya tutuklandı ya da sürgüne gönderildi. Sonrasında Kemalistler kendilerini İttihatçılardan ayrı tutmuş ve Milli Mücadele'yi de otoritelerini sağlamlaştıracak şekilde İttihatçılardan bağımsız bir halde yorumlamışlardı.¹⁰ Bu dönem Mustafa Kemal Paşa'nın ve Kemalist rejimin kendisine muhalif kesimi bertaraf ederek iktidarı ele geçirdiği bir süreç olmuştur.¹¹

Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, 40, ; Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. 2, (İstanbul , İletişim yay, 1991), 208.

, Ayrıca bkz. “*CHP'nin Doğuşu ve Gelişimi*”, *Ülkü*, 28/5, (Haziran 1935), 260-267.

⁶ Uzun, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, s. 235. ; Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay, 1999), 48-49. ; Caner Erdoğan, “Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi'nin Örgütlenme Yapısının ve Yönetim Anlayışının Çözümlemesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 52/10, (2017), 367-368. ; Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, (İstanbul, Boyut yay, 2011), 72-74.

⁷ BCA, 490.1.0.0 / 1.1.1 (16.11.1924), 1-10. Uzun, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, 235-236. ; “*CHP'nin Doğuşu ve Gelişimi*”, *Ülkü*, 28/5, Haziran 1935, 264. ; Gurallar Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, 41.

⁸ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları; Atatürk'ün Nutku*, C.1, (İstanbul , İletişim yay, 1991), 149-150. ; Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası; Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, (İstanbul, Yordam Kitap, 2020), 189. ; Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, (İstanbul, Kaynak yay, 1996), 161-162.

⁹ Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları; Atatürk'ün Nutku*, 169-170.

¹⁰ Sait Çetinoğlu, *İttihat ve Terakki'den Kemalizm'e Jön Türklerin İki Dönemi İki Yüzü*, 47.; Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası; Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, (İstanbul, Yordam Kitap, 2020), 66, 186-187. ; Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, (İstanbul, Kaynak yay, 1996), 161-162.

¹¹ Caner Yelbaşı, *Türkiye Çerkesleri; Osmanlı'dan Türkiye'ye Savaş, Şiddet, Milliyetçilik*, (İstanbul, İletişim yay, 2019), 50-51. ; M. Akif Kireççi- Can Eyüp Çekiç, “1927 Seçimleri ve Sonuçları; Tek Parti

Üçüncü meclisin toplanmasından önce 15-22 Ekim 1927 tarihleri arasında CHF'nin İkinci Kurultayı düzenlenmişti.¹² Bu kurultayda Mustafa Kemal Paşa daha sonra kitap haline gelecek olan ve kendi anıları ile yorumlarını aktarmış olduğu ünlü “Nutuk” unu altı gün boyunca katılımcılara hitaben okumuştur.¹³ Nutuk Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini meşrulaştırabilmesi için Milli Mücadeleyi tek taraflı bakış açısı ile anlattığı bir eser olmuştur. TBMM'nin muhalefetten arındırılması neticesinde Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u okuması tesadüfi değildir. Öyle ki Nutuk 1925 yılında son bulmaktadır. 1926-1927 yıllarındaki olaylardan ise bahsedilmemiştir.¹⁴ Bu anlamda Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta istediği Cumhuriyet ideali kendi ideolojisi dâhilinde yönlendirmek istediği Batı modelinde fakat otoriter bir yönetim olmuştur.¹⁵ Mustafa Kemal Paşa otoritesini net bir şekilde kurarak Nutuk'u mecliste okumasına rağmen henüz Nutuk yazılmadan önce kendi otoritesini anıt heykeller gibi araçlar ile oluşturmaya çalışmıştır. Bu anıtlarda dikkat çekici bir husus vardır. Kemalistlere muhalifliği ile bilinen ve dışlanan paşalar anıtlarda yer almazken, Mustafa Kemal Paşa'ya sadıklığı ile bilinen kumandanlar anıtlarda görselleşmiştir.¹⁶ Bu sürecin ardından Mustafa Kemal Paşa Kemalist çevrelerce kutsallaştırılmış kült bir figür haline gelmiştir. Öyle ki abartılan birçok şiirde, marşlarda ve şarkılarda da Mustafa Kemal Paşa ilahlaştırılacaktır. Bu anlamda anıt heykeller de bu ilahlaştırmanın bir parçası olacaktır.¹⁷ Böylelikle tek adam Mustafa Kemal Paşa tüm ülke siyasetinde hâkim bir konumda olmayı başarmıştır. Bu süreçte Milletvekilleri de tek parti dönemi boyunca merkezden atanan birer memur konumunda olmuştur. Bunun yanında tek parti dönemi sürecinde ülke yönetiminde 1924 Anayasası'nın yerine CHP tüzüğü'nün geçerli olması, parti genel başkanının aynı zamanda Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın olması, CHP genel sekreterinin aynı zamanda İç İşleri Bakanı olması ve Valilerin de CHP İl Başkanı olması gibi durumlar

Rejiminin Temelleri”, *Yüzüncü Yılda TBMM Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri*, C.1, (TBMM Basımevi, 2020), 157-161.

¹² Kireççi- Çekiç, “1927 Seçimleri ve Sonuçları; Tek Parti Rejiminin Temelleri”, 163-168

¹³ Yelbaşı, *Türkiye Çerkesleri; Osmanlı'dan Türkiye'ye Savaş, Şiddet, Milliyetçilik*, s. 47-48.

¹⁴ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları; Atatürk'ün Nutku*, C.1, (İstanbul, İletişim yay, 1991), S.20.

¹⁵ Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları; Atatürk'ün Nutku*, 138.

¹⁶ Aylin Tekiner, “Tarihsel Bir Kişilik Olarak Mustafa Kemal'den Popüler Kültür Metayı Olarak Atatürk'e”, *Resmi Tarih Tartışmaları, Rejim ve Ritüelleri*, C.10, Ed. Mete K. Kaynar, (Özgür Üniversite, 2010), 134.

¹⁷ Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası; Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, (İstanbul, Yordam Kitap, , 2020), 151.

tek parti dönemi ve tek adam rejiminin sonuçlarıdır. Bu anlamda parti ve devlet bütünleşmiştir.¹⁸

Kemalistler Batı modelinde dönüştürmeyi hedefledikleri toplumda Osmanlı ve İslam geçmişini yansıtan simgelerin yerine yeniden ürettikleri simgeler ile toplumu dönüştürmeyi planlamıştı.¹⁹ Genel anlamda Kemalistlerin uygulamaya koydukları toplumsal dönüşüm tepeden inme bir vaziyette halkın nasıl giyineceği, nasıl konuşacağı, kamusal alanda nasıl davranacağı ve hatta ne tür müzik dinleyeceğini dahi belirlemekteydi.²⁰ Bunun yanında Kemalistler tepeden inme bir vaziyette mekâna da el atmış ve yerel halklar ile tarihsel mekânın bağıını kesmişlerdir. Bu ve benzeri durumlar Kemalistlerin ulus inşa çalışmaları ile Batı modernleşme ideallerinin bir parçası olmuştur.²¹ Kemalistler mekânı kendi ideolojileri ile yeniden tasarlama yoluna gitmişler ve bunu yaparken de Batı modelinde modern şehirler inşa etme amacını gütmüşlerdir. Batı modelinde tasarlanan şehirlerin en önemlisi ise Başkent Ankara olmuştur. Ankara Kemalist yöneticilerin istediği oranda yeniden dizayn edilmiş ve diğer şehirler için de örnek bir şehir planı olmuştur. Kemalistlerin idealini yansıtan tarzda dizayn edilen şehirler, anıt heykeller gibi Kemalizm ile özdeşleşen bir görselliği de kitlelere sunmuştu.²²

Erken Cumhuriyet Dönemine karşılık gelen 1923-1930 yılları arasındaki reform hareketleri kökten ve tepeden inme bir vaziyette gerçekleştirilmişti. Yapılan reformların halka benimsettirilmesi için ulusal günler, amblemler, müzikler, heykeller ve anıtlar gibi bir ulus devlette bulunması gereken simge ve öğeler Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ağırlıklı olarak kullanılacaktı.²³ Bu reformlar uygulanırken Kemalizm'e karşı muhalif kitlelerin artması söz konusu olduğunda Kemalist ideoloji halka anıtlar ve marşlar gibi sosyal hayatın içinde bulunan araçlar ile empoze edilmeye çalışılacaktı.²⁴ Bunun yanında Kemalistler kendi ideolojilerini halka empoze edebilmek için milli bayramları da

¹⁸ Başkaya, *Paradigmanın İflası; Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, 190, 193-194.

¹⁹ Çolak, *Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik*, s.75.

²⁰ Çolak, *Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik*, s.75.

²¹ Sezgi Durgun, *Memalik-i Şahane 'den Vatan'a*, (İstanbul, İletişim Yay, 2011), 68-70.

²² Aylin Tekiner, "Tarihsel Bir Kişilik Olarak Mustafa Kemal'den Popüler Kültür Metai Olarak Atatürk'e", *Resmi Tarih Tartışmaları, Rejim ve Ritüelleri*, C.10, Ed. Mete K. Kaynar, (Özgür Üniversite, 2010) ,132-133.

²³ Yılmaz Çolak, *Türkiye'de Kültürel İktidarın Kuruluşu; 1923-1945*, (Ankara, Liberte yay, 2017), 86-87.

²⁴ Esra Özyürek, *Modernlik Nostaljisi; Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*, Çev, Ferit Burak Aydar, (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi yay, 2007), 218.

kullanacaklardı. Kemalistler Milli Bayram kutlamalarını en ince ayrıntısına kadar planlayarak halkı milli bayramlar ile etkilemeye çalışmıştı.²⁵

Kemalist seçkinler toplumu Batı modeline göre dönüştürmek istemişler ve bu politikalarında medeniyet ile kültürü merkezi bir konuma almışlardı.²⁶ Gerçekleştirilen Batı modelindeki Kemalist reformlara halkın uyum sağlaması ve itaat etmesi istenilmişti. Halktan yönetime ve kökten yapılan devrimlere karşı bir muhalefet belirdiğinde bu muhalif kesim önceleri görmezden gelinerek yok sayılmıştır. Daha sonraları ise Kemalist yöneticiler kendi politikalarına dair muhalif olan kesimleri vatan haini ilan etme derecesine kadar gitmişti.²⁷ Kemalistler Ulus devlet inşası sürecinde her ne kadar ulusu devlet ile özdeşleştirme yoluna gitmiş olsa da halkın devlet ve milletin anlamını kavrayabilecek yetkinliği mevcut değildi. Bu sebeple de Kemalist yöneticiler toplumu kendileri şekillendirme yolunu benimsemişti. Gerçekte egemenlik ulus inşa etme amacıyla olan Kemalist yöneticilere aitti.²⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında Batı modernleşmesinin topluma uygulanması ve ulus inşa çalışmaları birlikte yürütülmüştü. Tüm bu çalışmaların Osmanlı kökenleri mevcut olmuştu.²⁹ Ulus inşasının temelleri 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları sonrasında Anadolu'da Türk nüfusunun artış göstermesi neticesinde İttihatçı yöneticiler tarafından atılmıştı. İttihatçılar Anadolu topraklarına sahip çıkmak istemiş ve bu doğrultuda Türkçülük ideolojisine yönelmişlerdi.³⁰ Henüz bu dönemde makul vatandaş oluşturmak amacıyla vatan halkın gözünde kutsallaştırılmıştı. İttihatçıların idealindeki kaynaşmış halk bu dönemde ordu millet anlayışı doğrultusunda yetiştirilmek istenmişti. Bu durumu Kemalist elitler de Cumhuriyet ile birlikte sürdürmüştü. ³¹ Kemalizm'in ulus inşa çalışmaları ise büyük oranda İttihatçıların da ideoloğu olan Ziya

²⁵ Bkz. Sibel Özburun, *Bir İktidar Dizilimi Sahnesi Olarak "Cumhuriyet" Törenleri, Resmi Tarih Tartışmaları 10*, Rejim ve Ritüelleri, Ed. Mete K. Kaynar, (Özgür Üniversite yay, 2010), S.55-56, 66-67.

²⁶ Yılmaz Çolak, *Türkiye'de Siyaset ve Kültürel Çeşitlilik*, (Ankara, Siyaset, 2021), 28-29. ; Onur Atalay, *Türk'e Tapmak; Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, (İstanbul, İletişim yay, 2022), 118.

²⁷ Mete K. Kaynar, "Tarihsel Bir Kişilik Olarak Mustafa Kemal'den Popüler Kültür Metayı Olarak Atatürk'e", *Rejim ve Ritüelleri; Resmi Tarih Tartışmaları 10*, (Özgür Üniversite, 2010), 100

²⁸ Kaynar, *Tarihsel Bir Kişilik Olarak Mustafa Kemal'den Popüler Kültür Metayı Olarak Atatürk'e*, 102.

²⁹ Erik-Jan Zürcher, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce; Kemalizm*, C.2, (İletişim yay 2019), 44-47.

³⁰ Murat Belge, "Mustafa Kemal ve Kemalizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, C.2, (İletişim yay), 30-31. ; Erik-Jan Zürcher, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce; Kemalizm*, C.2, (İstanbul, İletişim yay, 2019) 49-51. ; Behlül Özkan, *Türkiye'de Milli Vatan'ın İnşası; Dar'ul İslam'dan Türk Vatanına*, (İstanbul, Kırmızıkeçi yay ,2018), 108-110, 116

³¹ Sezgi Durgun, *Memalik-i Şahane 'den Vatan'a*, (İstanbul, İletişim Yay, 2011), 96. ; Onur Atalay, *Türk'e Tapmak; Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, (İstanbul, İletişim yay, 2022), 196.

Gökalp'in fikirleri doğrultusunda şekillenecekti.³² Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışında başlarda belirli oranda da olsa Türk milletini oluşturmak için din ögesine yer verilmiştir.³³ Fakat daha sonraları din unsuru varlığını devam ettirmesine rağmen kültürel milliyetçilik anlayışı daha baskın çıkmıştı.³⁴

Kemalist milliyetçilik halkın maneviyat (inanç) duygusunun yerine Türk milliyetçiliği kavramını yerleştirmeyi ve homojen bir toplum yaratmayı amaçlamıştı.³⁵ Esasen Kemalist milliyetçilikte Türk milli kimliği her daim ön planda olmuştur. Gerek dil, gerek etnik veya kültürde Türk milli değerleri aranmıştır. Bu haliyle Kemalist milliyetçilik İslami öğeler barındırmayan ve etnik temaların ağır bastığı bir milliyetçilik anlayışını benimsemişti.³⁶ Bu duruma rağmen Türk olmayan fakat Müslüman olan Çerkez, Laz ve Kürt gibi etnik guruplar kültür, ortak geçmiş ve ahlak gibi unsurlar ile Türk kimliğine bağlanmaya çalışılmıştır.³⁷ Bunun yanında Kemalist milliyetçilik Orta Asya'dan daha çok Anadolu'yu merkeze almıştır. Bu anlamda Hititler gibi eski Anadolu uygarlıkları ile akrabalık yolları aranmış ve Türklerin kadim dönemlerden beri Anadolu'nun yerleşik halkları olduğu konusuna abartılı bir şekilde vurgu yapılmak istenmiştir.³⁸ Türkleri Batı medeniyetinin kurucuları arasında olduğunun ispatlanması için Orta Asya merkezli Türk tarihine Anadolu Türk tarihi üzerinden yoğunlaşmıştır. Bu sayede İlk Çağ Anadolu uygarlıkları ile Türklük arasında bağ kurup Türklüğü Anadolu'da daha eskilere götürmeyi amaçlamışlardır. Çünkü Eski Çağ Anadolu ve Mezopotamya Uygarlıkları medeniyetin kurucuları olarak algılanmaktadır.³⁹

Kemalizm ulus devlet inşasında kendi araçlarını simgeleştirmiş ve bu sayede topluma kendi ideolojisini empoze etmeyi amaçlamıştır. Bu anlamda Kemalizm ile özdeşleşen araçların onu temsil ederek Kemalizm'i kitlelerin hafızasında anımsatması simgesel bir anlama dönüşmüştür. Simge veya sembol kavramı, temsil ettiği bir anlam,

³² Belge, *Mustafa Kemal ve Kemalizm*, 30-31. ; Behlül Özkan, *Türkiye'de Milli Vatan'ın İnşası; Dar'ul İslam'dan Türk Vatanına*, (İstanbul, Kırmızıkeci yay, 2018), 98, 109.

³³ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, (İstanbul, Karbon Kitaplar, 2018), 46-47;

³⁴ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (İstanbul, Karbon Kitaplar, 2018), 24-27.

³⁵ A. Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, (Ankara, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2015), 29-33.

³⁶ Ahmet Yıldız, "Kemalist Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, C. 2, (İstanbul 2019), 210.

³⁷ Sezgi Durgun, *Memalik-i Şahane 'den Vatan'a*, (İstanbul, İletişim Yay, 2011), 163. ; Yael Navaro, *Devletin Suretleri; Türkiye'de Sekülerizm ve Kamusal Yaşam*, (Ankara, Heretik yay, 2020), 90.

³⁸ Sezgi Durgun, *Memalik-i Şahane 'den Vatan'a*, (İstanbul, İletişim Yay, 2011), 164-165. ; Yael Navaro, *Devletin Suretleri, Türkiye'de Sekülerizm ve Kamusal Yaşam*, (Ankara, Heretik yay, 2020), 87.

³⁹ Durgun, *Memalik-i Şahane 'den Vatan'a*, 169.

değer gibi soyut ya da somut olan bir şey ile ilişkilendirilen ve onu çağrıştıran bir işarettir. Bu anlamda simge bir düşüncenin, nesnenin, nitel ya da nicel bir ifadenin somut ya da soyut olarak yapay ve öznel bir şekilde betimlenmesidir. Başka bir şeyin yerine geçen ya da onu tasvir eden bir nesne, soyut bir düşünce, bir fiil ya da insanların oluşturduğu herhangi bir işaret simge haline gelebilir. Simge dil ile ifade edilmenin ötesinde soyut olan kavramı somutlaştırmak için de kullanılır. Simge veya benzer bir terim ile ifade etmek gerekirse sembol herkes tarafından farklı bir anlam yüklenebilecek olan yorumu açık bir kavramdır.⁴⁰ Bu çalışmada Kemalizm ile özdeşleşerek Kemalizm'in birer simgesi haline gelen Başkent Ankara örneği ve modern kentler, Atatürk anıt ve heykelleri, Erken Cumhuriyet Dönemi banknotları, posta pulları, Batı çerçevesinde modern kadın imajı ve halk şarkıları ile marşlar bölümleri ele alınmıştır. Bu öğelerin Kemalist yöneticiler tarafından araçsallaştırılarak kullanılmaları ve böylece Kemalizm'in birer simgesi haline gelme süreçleri belirtilmiştir.

A- Hedef

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde Batı modernleşmesi örnek alınarak yapılan Kemalist reformların kitlelere benimsetilmesi için Kemalist yöneticilerin kullanmış olduğu simgesel araçları belirlemeyi, bu araçların halk üzerindeki etkilerini ve bu araçlar vesilesiyle ulus inşa sürecinde uygulanan milliyetçilik politikalarının başarıya ulaşma derecesini saptamayı hedeflemiştir. İktidarın kendi politikalarını uygulayabilmek için hangi araçları kullandığını, bu araçları nasıl ve ne şekilde uyguladığını, bu araçların halk üzerindeki etkisinin ne oranda olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Bunun yanında Kemalist yöneticilerin kendileri ile özdeşleşerek simgeleri haline gelen ideolojik araçlarının uygulanmasının sonucunda iktidarın istediği oranda başarıya ulaşma derecesi saptanmaya çalışılmıştır. Çalışma Kemalizm'in kullandığı simgeler sayesinde prensiplerini halka benimsetme yolunda, iktidarın politikalarına farklı bir açıdan bakarak reformların amaçlarını, uygulanan yöntemleri ve bu yöntemlerin halkta ne gibi tesirler uyandırdığını analiz etmeyi hedeflemiştir. Toparlamak gerekirse çalışmada Kemalist elitlerin modernleşme ve ulus inşa sürecinde kullanmış oldukları araçların analizi yapılmıştır.

⁴⁰ Canan Uluyağcı, "Simge Kavramı ve Bir Film Çözümlemesi: Karşılaşma", *Selçuk İletişim*, 5/1, (2007), 218-220 ; İ. Naci Zeyrek, "Gelenekçi Ekolün Bakış Açısına Göre Sembol, Simge ve İşaret'in Temsil Kategorileri", *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/31, (2016).

B- Araştırmanın Sınırlılıkları

B.a. Çalışmanın Konu Sınırlılığı

Bu araştırma Kemalist elitlerin modernleşme ve ulus İnşa sürecinde kullanmış olduğu simgesel araçları konu almıştır. Çalışmada simgesel araçlar olarak; modern kentler, Atatürk anıt ve heykelleri, banknotlar, posta pulları, modern kadın imajı ve halk şarkı ve türküleri ele alınmıştır. Bu anlamda Kemalist elitlerin halkı kendi ideolojileri dâhilinde etkileyebilmek için kullanmış oldukları birçok araç ve yöntem mevcuttur. Bu çalışmada sadece belirtilen konuların analizi yapılmıştır.

B.b. Çalışmanın Zaman Aralığı Sınırı

Bu çalışma Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalizm'in kendi öğelerini topluma yayabilmek için uyguladığı politikaları konu almaktadır. Bu sebeple Kemalist yöneticilerin kendi otoritesini sağladıktan sonra arzuladıkları toplum yapısını oluşturabilmek için araçlarını yoğun olarak kullandıkları zaman aralığı olan 1923-1945 yılları arasındaki tek parti döneminde uygulanan politikalara odaklanılmıştır.

C- Yöntem ve Kaynaklar

Bu çalışmada arşiv kaynakları temel alınmış ve bu kaynaklar eleştirel bir süzgeçten geçirilerek kullanılmıştır. Çalışmanın bölümlerinde yer alan konular kronolojik sıra halinde incelenmiştir. Konular ele alınırken somutluk sağlanması ve daha anlaşılır bir vaziyet alması için görsel materyaller yoğun olarak kullanılmıştır. Ayrıca görsel materyallerden örneklem sunmak için de büyük oranda faydalanılmış olup bu anlamda çeşitli belgeler, kanun içerikleri ve marşlardan da örnekler verilmiştir. Bunun yanında anlatımı güçlendirmek ve objektiflik sağlamak için çeşitli alıntılar yapılmıştır.

D- Kaynak Literatür

Araştırmada birincil el kaynak olarak sayılan Başkanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, Osmanlı Arşivi Belgeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Kanun dergileri ile kanun içeriklerinin yer aldığı Resmi Gazeteler yoğun olarak kullanılmıştır. Bunun yanında Araştırmada ikincil el kaynak olarak kitaplar, dergi makaleleri ve çeşitli gazetelerden de sıklıkla faydalanılmıştır.

Bu hususta Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinden Hariciye Nezareti, İ..İrade, Bab-ı Ali Evrak Odası, DH. Dahiliye, Y..Yıldız, MF.Maarif Nezareti, TRT.TRT,

TS. Topkapı Sarayı, HR. Hariciye Nezareti, A.}Sadaret, A.{Bab-ı Asafî, DH. Dahiliye kodlarında yer alan belgelerden yararlanılmıştır.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinden Başbakanlık; (Kararlar Daire Başkanlığı, Başbakanlık Özel Kelam Müdürlüğü, Muamelat Genel Müdürlüğü, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı); Diyanet İşleri Başkanlığı (Diyanet İşleri Reisliği), Siyasi Partiler (Cumhuriyet Halk Partisi), Milli Eğitim Bakanlığı (Genel), Toprak İskan Genel Müdürlüğü (Heyet-i Fenniye) ve Nafia Vekaleti (Nafia Vekaleti) kısımlarında yer alan bir çok belgeden faydalanılmıştır.

Çalışmada birincil el kaynak özelliğine sahip olarak “*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938); Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Türkiye Cumhuriyeti Banknotları*”, eserleri içerdikleri bilgiler konusunda önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmada Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi’nden temin edilen; “S. Rıfat, *Milli Aramız Nasıl Olmalı*, Cumhuriyet Matbaası, Türk Ocağı Hars Heyeti, 1926” ve “*Maarif Vekaleti, Milli Arma Müsabaka Şartnamesi*”, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Kemalizm’in simgelerinden ‘bozkurt’ figürüne dair önemli bilgiler içermektedir.

D.a. Resmi Yayınlar

Araştırmada ilk elden kaynak olma özelliği taşıyan TBMM Zabıt Ceridelerinden, Resmi Gazetelerden ve kanun içeriklerine dair de “*Düstur*, III. Tertip , C. 7, (Teşrinievvel 1926), Ankara Devlet Matbaası, Ankara 1944”, eserinden yararlanılmıştır. Bunun yanında CHP parti içi toplantılarına dair oturum görüşmelerinden de faydalanılmıştır.

D.b. Gazete-Dergi

Araştırma sürecinde Cumhuriyet gazetesi başta olmak üzere Resmi Gazete, Milliyet, Ulus, Vakit, Zaman, Son Posta, Hakimiyet-i Milliye ve diğer pek çok gazeteden faydalanılmıştır. Ayrıca Ülkü, Süs, Orkun, Resimli Ay gibi Erken Cumhuriyet Dönemi’ne ışık tutan dergilerden de yararlanılmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi’nin ulus inşasını ve bu süreçte yapılan Batı modelindeki ıslahatları ele alan kapsamlı bir literatür mevcuttur. Bu anlamda Ercan Çağlayan’ın eseri olan, “Kemalist-Ulus Devletin İnşası” isimli eser Erken Cumhuriyet Dönemi ulus devlet inşası ve Kemalist Batı modernleşmesine dair önemli bilgiler içermektedir. Eser ayrıntılı bir şekilde Kemalist eğitim politikalarının arka yüzüne ışık tutmakta; Köy Enstitüleri, Kız Enstitüleri, Türk Ocakları ve devamında kurulan

Halkevleri'nin Kemalist yönetimin propaganda aygıtlarına dönüşme konusunu ele almaktadır. Bunun yanında eser ulus devlet inşasında ülke içerisinde nüfusu az sayıda olan milletleri asimilasyona uğratma çalışmalarına ve bu politikaları uygulamak için halkları farklı bölgelere yerleştirme politikalarına odaklanmaktadır.⁴¹ Eser ulus devlet inşasında Kemalist yönetimin politikalarına ışık tutan önemli bir kaynaktır. Bunun yanında Çağlayan'ın bir başka eseri olan “Yakın Akrabalar Kemalist Türkiye ve Pehlevi İran” isimli kitap, Kemalist ulus devlet ile Pehlevi İran'ın kuruluş dönemlerindeki merkezileşme ve modernleşme politikalarını karşılaştıran önemli bir eserdir. Bu eser her iki yönetimin makul vatandaş oluşturma yolunda ideolojik, kültürel ve ekonomik politikalarına ağırlık vermektedir. Her iki ülkenin otoriter bir yönetim oluşturma yolunda uyguladıkları politikaları karşılaştıran eser bu yönüyle literatürde önemli bir yere sahiptir.⁴²

Yılmaz Çolak'ın “Türkiye’de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik”, “Türkiye’de Kültürel İktidarın Kuruluşu (1923-1945)”, kitapları ile “Türkiye’de Siyaset ve Kültürel Çeşitlilik” isimli eserleri ulus devlet inşasında Kemalist yönetimin Batı modelinde ve makul vatandaş oluşturmaya yönelik kültürel ve ideolojik politikalarına dair önemli bilgiler içermektedir.⁴³ Ayrıca Kemalist yönetimin ulus devlet oluşumundaki kültürel çalışmaları ile milliyetçilik politikalarına dair önemli bilgiler içeren bir diğer eser Onur Atalay'ın “Türk’e Tapmak” isimli eseridir. Bu eser aynı zamanda ulus devlet inşasında tek bir millet oluşturmaya yönelik uygulanan antropolojik çalışmalar ile asimilasyon politikalarına dair de önemli bilgiler içermektedir.⁴⁴ Ulus devlet inşasında Türk etnik temeli doğrultusunda antropolojik alanda yapılan çalışmaların ayrıntısıyla ele alındığı eser ise Zafer Toprak'ın “Cumhuriyet ve Antropoloji” isimli kitabıdır. Bu kitap, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türk ırkının medeniyete katkılarının ortaya çıkarılması konusunda eski Anadolu Uygarlıkları ile bağ kurmak için yapılan Antropolojik ölçümleri konu almaktadır. Kitap sadece Antropoloji üzerine odaklandığından dolayı Kemalizm’in toplumu dönüştürmek için kullanmış olduğu diğer araçlar konusuna değinmemiştir.⁴⁵ Bunun yanında Yael Navaro'nun eseri olan “Devletin Suretleri” isimli kitap ulus devlet

⁴¹ Bkz. Ercan Çağlayan, *Kemalist-Ulus Devletin İnşası*, (İstanbul, Açılım Kitap, 2018).

⁴² Bkz. Ercan Çağlayan, *Yakın Akrabalar; Kemalist Türkiye ve Pehlevi İran*, (Ankara, Nubihar, 2022).

⁴³ Bkz. Yılmaz Çolak, *Türkiye’de Siyaset ve Kültürel Çeşitlilik*, (Ankara, Siyaset, 2021); Yılmaz Çolak, *Türkiye’de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik*, (Ankara, Kadim yay, 2010).

⁴⁴ Bkz. Onur Atalay, *Türk’e Tapmak; Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, (İstanbul, İletişim yay, 2022).

⁴⁵ Zafer Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, (İstanbul, Doğan Kitap 2015).

inşasında Türk etnik temeli doğrultusunda devlet eliyle yapılan çalışmaları, devletin otoritesini kurarak seküler bir toplum yaratmak amacıyla uygulanan kültür politikalarını ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nden başlayarak 1990'lı yıllara dek kamusal yaşamdaki değişimleri konu alması bakımından önemlidir. Bu yönleri ile dikkat çeken eser Kemalizm'in erken dönemde uygulamış olduğu diğer politikalar ile kullanmış olduğu araçlar konusunda yetersizdir.⁴⁶

Gönül Tankut'un "Bir Başkent'in İmarı" isimli kitabı modern kentlerin ilk örneği olan Başkent Ankara'nın Kemalist yöneticilerin istediği bir plan çerçevesinde imarı, mekânın siyasallaşması ve Batı modelinde modern görünümlü diğer kentlerin inşa edilmesine dair önemli bilgiler veren kült bir eserdir.⁴⁷ Erken Cumhuriyet Dönemi'nde modern kentlerin imarına dair Ankara'nın kentsel dönüşümü konusunda Güven Arif Sargın'ın eseri olan "Ankara'nın Kamusal Yüzleri" isimli eser makalelerden oluşan önemli bir kaynaktır.⁴⁸ Ankara'nın modern bir kent olarak imarına dair makalelerden oluşan Tansı Şenyapılı'nın derlemiş olduğu "Cumhuriyet'in Ankara'sı" isimli eser kayda değer bilgiler sunmaktadır.⁴⁹ Benzeri şekilde L. Funda Şenol Cantek'in eseri "Yabancılar ve Yerliler; Başkent Olma Sürecinde Ankara" isimli kitap Başkent Ankara'nın imarı ve Ankara'da yeni toplum yapısının oluşturulması konusunda önemli bilgiler içermektedir.⁵⁰ Makalelerden oluşan ve Funca Şenol Cantek'in derlemiş olduğu "İcad Edilmiş Şehir Ankara" ile "Sanki Viran Ankara" isimli eserler Ankara'nın modern bir şehir olarak imarı, Ankara'da yeni bir toplum yapısının oluşumu, ve kentin kültürel değişimine dair kapsamlı bilgiler sunan önemli birer kaynaktır. Bu eserler Ankara'nın tarihine değindiği gibi bir çok mekânsal değişimin analizini yapmakta ve yakın dönemde meydana gelen mekânsal gelişmelere de ışık tutmaktadır.⁵¹ Ulus Devlet İnşası'nda Kemalist yönetimin mimari politikalarına dair önemli bilgiler sunan bir diğer eser Sibel Bozdağoan'a ait olan "Modernizm ve Ulusun İnşası" isimli kitaptır. Bu eser Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Batılılaşma politikaları doğrultusunda uygulanan kentsel dönüşüm projelerine de ışık

⁴⁶ Yael Navaro, *Devletin Suretleri; Türkiye'de Sekülerizm ve Kamusal Yaşam*, (Ankara, Heretik yay, 2020).

⁴⁷ Gönül Tankut, *Bir Başkent'in İmarı*, (İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1993).

⁴⁸ Güven Arif Sargın, *Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler; Ankara'nın Kamusal Yüzleri*, (İstanbul, İletişim yay, 2012).

⁴⁹ *Cumhuriyet'in Ankara'sı*, Der. Tansı Şenyapılı, (Ankara, Odtu yay, 2005).

⁵⁰ L. Funda Şenol Cantek, *Yabancılar ve Yerliler; Başkent Olma Sürecinde Ankara*, (İstanbul, İletişim yay, 2021).

⁵¹ Funda Şenol Cantek, *İcad Edilmiş Şehir Ankara*, (İstanbul, İletişim yay, 2017). ; *Sanki Viran Ankara*, Der. Funda Şenol Cantek, (İstanbul, İletişim yay, 2017).

tuttuğu gibi bu dönemin mimarisine dair de kapsamlı bilgiler vermektedir.⁵² Zeynep Kezer'in eseri olan "Building Modern Turkey" isimli kitap Erken Cumhuriyet Dönemi'nde mekan üzerinden uygulanan kültürel ve milliyetçi politikalara dair önemli bilgiler vermektedir.⁵³

Hale Yılmaz'ın "Türk Olmak" isimli eserinde Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalist yöneticilerin toplumu Batı modelinde dönüştürebilmek için uyguladıkları batılı giyim kuşam modası ve kadınların Kemalizm'in bir reklam yüzü olarak modern kıyafetler içerisinde ön plana çıkarılması konusu ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Bunun yanında halka Kemalist devrimlerin özümsetilmesi için uygulanan milli Bayram kutlamaları ve toplumun Osmanlı geçmişi ile bağını koparma konusunda keskin bir araç olarak kullanılan dil reformu meselesine ayrıntılarıyla değinmiştir. Şüphesiz ki bu konular ulus devlet sürecine dair ayrıntılı bilgiler vermekte ve bu dönemin tepeden inme bir vaziyette baskıcı bir şekilde uygulanan yönetim politikalarına ışık tutmaktadır. Fakat eser bu döneme dair sadece dil reformu, milli bayramlar ve kadın giyim modası gibi konularda bilgiler vermektedir. Bu yönüyle ulus inşa sürecinde uygulanan diğer yöntemlere ve Kemalist yöneticilerin toplumu dönüştürmelerinde yardımcı olan araçlarına dair bilgiler sunmakta kısıtlı kalmaktadır.⁵⁴ Bunun yanında Zafer Toprak'ın eseri olan "Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm" isimli kitap kadın haklarının tarihsel gelişimine ışık tutmakta ve kadının toplum içerisindeki konumunu Osmanlı Dönemi'nden itibaren Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Eser bu yönüyle sadece kadın konusuna odaklanmaktadır.⁵⁵ Zafer Toprak'ın bir başka eseri olan ve Türk modernleşmesi ile kadının bu modernleşme hareketindeki tarihsel uyumunu konu alan diğer kitap ise "Türkiye'de Yeni Hayat; İnkılap ve Travma" dır. Bu eser Batı kültürüne göre Türk modernleşmesinin aşamalarını konu aldığı gibi toplumsal ahlak anlayışına uygun olarak kadının bu modernleşme sürecinde yaşadığı zorluklar ve uyum sağlama sürecini kapsamlı bir şekilde işlemiştir.⁵⁶ Kadın haklarına dair ayrıntılı bilgiler içeren ve kadının siyasal olarak güçlenme serüvenini ele alan bir diğer kitap ise Yaprak

⁵² Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, (İstanbul, Metis yay, 2020).

⁵³ Zeynep Kezer, *Building Modern Turkey; State, Space and Ideology In The Republic*, (University Of Pittsburgh Press, 2015).

⁵⁴ Hale Yılmaz, *Türk Olmak; Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Milliyetçi Reformlar ve Kültürel Tartışmalar (1923-1945)*, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, 2023.)

⁵⁵ Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay, 2014).

⁵⁶ Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat; İnkılap ve Travma (1908-1928)*, (İstanbul, Doğan Kitap, 2017).

Zihnioğlu'nun eseri olan “Kadınsız İnkılap” tır. Eser özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kadınların siyasal hakları elde etme mücadelesini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.⁵⁷ Bunun yanında editörlüğünü Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba'nın yaptığı “Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik” isimli eser Türk modernleşmesine dair kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Bu eser alanında uzman yazarların makalelerinden oluşmakta ve Batı modernleşme çalışmaları doğrultusunda Türkiye’de yürütülen politikalara dair önemli bilgiler içermektedir. Eserde Kemalizm, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yürütülen modern kent planlarına dair çalışmalar, kadın hakları ile eski ve yeni toplumun kültürel çatışmalarına dair konular yer almaktadır.⁵⁸

Behlül Özkan'ın “Türkiye’de Milli Vatan’ın İnşası” isimli eseri ise ulus devlet inşasında belirli bir mekânın kutsal bir mahiyete dönüşerek Türk halkının vatanı oluşunu ele almaktadır. Özkan, vatanın toplumsal birliğin sağlanmasındaki rolünü etkin bir biçimde eserinde işlemiştir. Bunun yanında Özkan farklı etnik guruplar için de vatanın birleştirici gücüne odaklanmış, Kemalist yönetimin gerektiğinde halk arasında birliği ve kaynaşmayı sağlayabilmek için bir toprak parçası olan vatanı araç olarak nasıl kullandığını belirtmiştir. Fakat eserin konusunun bir coğrafya üzerindeki toprak parçası olan vatanı ele alışı Türkiye'nin ulus inşasındaki kapsamını sınırlamıştır. Bu anlamda ulusal birliğin sağlanması ve Batı modernizasyonunun uygulanmasında Kemalist yönetimim kullandığı diğer araçlar eserde eksik kalmıştır.⁵⁹

Demo Ahmet Aslan'ın eseri ve aynı zamanda doktora tezi olan “Cumhuriyet’in Törenselleşmesi; Ulus- Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)” ise ulus devlet inşa sürecinde Kemalist rejimin kendi tasarısına dair oluşturmak istediği toplumu etkileyebilmek için törenleri bir araç olarak kullanmasını ele almaktadır. Bu konuda Aslan, törenleri işlerken Kemalist rejimin inşasında kullanılan anıtlar gibi Kemalizm ile özdeşleşen ve tören alanlarında kullanılan diğer öğelerin işlevine de değinmiştir. Fakat bu eser Kemalist rejimin inşasını sadece törenler bazında ele almaktadır.⁶⁰ Namık Sinan

⁵⁷ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*; Nezihe Muhiddin, *Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, (İstanbul, Metis yay, 2003).

⁵⁸ *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, (İstanbul, Tarih Vakfı, 2005).

⁵⁹ Behlül Özkan, *Türkiye’de Milli Vatan’ın İnşası; Dar’ul İslam’dan Türk Vatanına*, (İstanbul, Kırmızıkeci yay, 2018.)

⁶⁰ Bkz. Demo Ahmet Aslan, *Cumhuriyet’in Törenselleşmesi: Ulus- Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011).

Turan'nın eseri olan "Portede Saklı Tarih; Toplumsal Tarihin Merceğinden Müzik", isimli kitap ise Osmanlı Dönemi müzik politikalarından başlayarak Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki müzik politikalarına değinmektedir. Eser daha çok Osmanlı Dönemi Batı müziği politikalarına odaklanmakta ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki müzik reformu konusuna da yer vermektedir.⁶¹ Bunun yanında Fikret Başkaya'nın "Paradigmanın İflası" isimli eseri Kemalizm'in kapsamlı bir eleştirisini yapmakta ve okuyucusuna farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu anlamda eser Nutuk'ta anlatılanların tersine Milli Mücadele'nin geri planına ve Kemalist rejimin içeriğine dair ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.⁶² Esra Özyürek'in "Modernlik Nostajisi" isimli eseri, Kemalist devrimlerin ve Batı modernleşmesinin topluma uygulanması ile yeni ulusun inşasında makul vatandaş oluşturma çalışmalarına farklı ve eleştirirken düşündüren bir bakış açısıysa yaklaşmaktadır. Ayrıca bu eser makul vatandaşın oluşturulması yolunda törenlerin ve kutlamaların halk üzerindeki etkisi ile Atatürk'ün bir kült figür haline getirilmesine de odaklanmaktadır.⁶³

Editörlüğünü Mete K. Kaynar'ın yaptığı "Rejim ve Ritüelleri" eseri Kemalist rejime eleştirel ve çok yönlü bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu eser serisi alanında uzmanlaşmış yazarların makalelerinden oluşmaktadır. Bu anlamda rejimi rejim yapan öğeler, resmi törenler ve ulusal bayramlar, rejimin reklam yüzü olarak kadınlar, Atatürk anıtları, rejime sadık yetiştirilen yeni kuşaklar, Türkiye de resmi ideolojinin inşası için simgesel mekânın oluşturulması gibi çeşitli birçok konuya değinmektedir.⁶⁴ Yine Editörlüğünü Fikret Başkaya ve Sait Çetinoğlu'nun yapmış oldukları "Resmi Tarih Tartışmaları; İttihatçılıktan Kemalizm" e isimli eserde Kemalizm'in fikri temellerine ve kökenlerine dair alanında uzman çeşitli yazarların makaleleri mevcuttur.⁶⁵

Ulus devletin oluşumu hakkında bize ayrıntılı bilgiler sunabilecek bir diğer eser ise Sezgi Durgun'un "Memalik-i Şahane'den Vatan'a" isimli eseridir. Bu eser Kemalist ulus devletin inşasını Osmanlı Devleti Dönemi'ndeki temellerine kadar geri

⁶¹ Namık Sinan Turan, *Portede Saklı Tarih; Toplumsal Tarihin Merceğinden Müzik*, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., 2022)

⁶² Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası; Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, (İstanbul, Yordam Kitap, 2020).

⁶³ Esra Özyürek, *Modernlik Nostajisi, Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*, Çev, Ferit Burak Aydar, (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi yay, 2007).

⁶⁴ Bkz. Ed. Mete K. Kaynar, *Resmi Tarih Tartışmaları*, C. 10, (2010).

⁶⁵ Bkz. Ed. Fikret Başkaya- Sait Çetinoğlu, *Resmi Tarih Tartışmaları; İttihatçılıktan Kemalizm'e*, C.3, (Özgür Üniversite yay, 2007).

götürmektedir. Bu anlamda eser bizlere Kemalizm'in vatana kutsal bir anlam yüklemesi, Türk Tarih Tezi ile abartılı bir şekilde Anadolu'da Türk ırkının soyunun antik dönemlere kadar geri götürülmesine yönelik çalışmalar, makul vatandaş yetiştirilmesine yönelik asimilasyon politikaları, vatanın, coğrafyanın ve okul kitaplarının ulus inşasındaki rolüne dair kapsayıcı ve önemli bilgileri vermektedir.⁶⁶ Bunun yanında Taha Parla'nın "Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları; Atatürk'ün Nutuk'u" isimi eserinde Kemalizm'in tarihsel süreç içerisinde gelişimine ve Nutuk'un kapsamlı analizine dair önemli bilgiler mevcuttur. Nutuk'u tek taraflı bakış açısından çıkararak açıklayıcı bir şekilde ifade eden Parla, Nutuk'ta yer alan olayların sıralı bir şekilde analizini yapmaktadır. Eser ulus devlet inşasına dair Nutuk'ta yer alan bilgiler ile sınırlı kalmaktadır.⁶⁷ Yine Parla'nın eseri olan "Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri" isimli kitapta, Erken Cumhuriyet Dönemi olaylarına dair Atatürk'ün konuşmalarının analizi yapılmıştır. Bu anlamda eser Tek Parti Dönemi'nde gerçekleşen olayları Atatürk'ün resmi bir şekilde konuşmaları ve yazışmaları üzerinden yorumlamıştır. Eser aynı zamanda CHP'nin ve Kemalizm ideolojisinin oluşumu ve gelişimine dair de kapsayıcı bilgiler sunmuştur.⁶⁸ Parla'nın "Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku" isimli eseri ise Kemalist ideolojinin ulus devlet inşasında ve Batı reformlarını halka özümsetme konusunda kendi gelişimini tamamlamasını, Kemalizm'in CHP içerisinde kendi gelişimini tamamlamasının ardından ise toplumsal hayata müdahale ederek toplumsal hayatı kendi tasarısı doğrultusunda şekillendirme çalışmalarını konu almaktadır. Bu anlamda eser Kemalizm'in gelişimine dair önemli bilgiler sunmaktadır.⁶⁹ Bunun yanında Kemalist devrimler ve Kemalizm hakkında temel bilgiler sunan ve ilk elden kaynak olma özelliğine sahip olan Tekin Alp'in "Kemalizm" isimli eseri bu konuda önemli bir kaynaktır.⁷⁰ Ayrıca Erken Cumhuriyet Dönemi'nden başlayarak CHP'nin siyasal gelişimi hakkında kapsamlı bilgiler veren Fahir Giritlioğlu'nun kaleme aldığı "Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin

⁶⁶ Sezgi Durgun, *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, (İstanbul, İletişim yay, 2011).

⁶⁷ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları; Atatürk'ün Nutku*, C. 1, (İstanbul, İletişim Yay, 1991).

⁶⁸ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. 2, (İstanbul, İletişim Yay, 1991).

⁶⁹ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları; Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku*, C.3, (İstanbul, İletişim yay, 1991.)

⁷⁰ Tekin Alp, *Kemalizm*, (İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yay, 2004).

Mevkii” isimli eser bu konuda kelame alınan önemli bir kitaptır.⁷¹ Bunun yanında Onur Kır tarafından yazılan “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de Kültürel Değişim: Cumhuriyet Gazetesi Örneği (1930-1933)” isimli Yüksek Lisans Tezi Kemalist devrimlere ve Erken Cumhuriyet Dönemi’ndeki kültürel değişimlere dair bilgiler sunmaktadır.⁷² Ayrıca Louis Althusser’in kaleme aldığı “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları” isimli eser ideoloji ve ideolojinin iktidar tarafından nasıl eyleme dönüştürüldüğü konusunda bilgiler içermektedir.⁷³ Bunun yanında yukarıda belirtilen eserler haricinde birçok kaynaktan daha istifade edilmiştir. Bu kaynaklar eserin sonunda yer alan kaynakça kısmında ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

E-Tezin Bölümleri

Birinci bölüm; Kemalist yöneticilerin Osmanlı Devleti’nden devralmış oldukları toplum yapısına modern olarak algılanan Batı kültürünü ve Kemalist ideolojinin tasarladığı yaşam tarzını aşılatabilmek için dönüştürmüş oldukları kentleri konu almaktadır. Kemalist elitler toplumu Batı kültüründe dönüştürebilmek için halkın somut bir şekilde gündelik hayatını sürdürdüğü Batı (Avrupa) tarzına göre planladıkları kentleri kullanmışlardır. Bu anlamda bölümde yeni Başkent Ankara’nın kentsel planına odaklanılmış ve Ankara’nın diğer şehirler için örnek teşkil ederek halkın yeni kentlerdeki yaşam tarzına uyum sağlama süreci görsel öğelerden örnekler verilerek ele alınmıştır.

İkinci Bölümde; Ulus devlet inşasında Atatürk heykelleri yer almaktadır. Ulus devlet inşası çalışmalarında iktidar kendisi ile özdeşleşen ve kendi ideolojisini yansıtan simgelerini farklı yöntemler ile toplumsal hayatta kullanmıştır. Bu öğelerden 1926 yılından sonra muhaliflerini bertaraf ederek ülkenin tek lideri konumuna gelen Mustafa Kemal Atatürk’ün anıt heykelleri, ulus devlet inşasında önemli bir yeri işgal etmektedir. Atatürk’ün anıt heykelleri Kemalist ideolojinin çok boyutlu görsel yapısıyla önemli bir propaganda malzemesi olmuştur. Anıt heykeller iktidarın gücünü simgelemiş ve kamusal alanın bütün kesimlerinde rejimin otoritesinin hissedilmesini sağlamıştır.⁷⁴

⁷¹ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii*, (İstanbul, Ayyıldız Matbaası, 1965).

⁷² Onur Kır, “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de Kültürel Değişim: Cumhuriyet Gazetesi Örneği (1930-1933)”; (Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁷³ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (İstanbul, İletişim Yay, 2002.)

⁷⁴ Faik Gür, “Atatürk Heykelleri ve Türkiye’de Resmi Tarihin Görselleşmesi”, *Toplum ve Bilim*, S. 90, (2001), 147-166.

Üçüncü Bölümde; Posta pullarının verdiği ideolojik mesajlar yer almaktadır. Kemalist rejimin ulus devlet inşasında kendi öğelerini hem yurt içinde hem de yurt dışında kitlelere ulaştırmak için kullandığı en etkili araçlardan birisi de posta pulları olmuştur. Posta pulları Kemalizm'in öğelerini ulaştıkları bütün coğrafyalarda üzerlerinde barındırmış oldukları görselleri sayesinde kitlelere yayma fırsatı bulmuştur. Bu haliyle Kemalist rejimin görsel ürünlerini yansıtan pullar Kemalizm ile özdeşleşerek Kemalizm'i yansıtan simgeler haline gelmişti.⁷⁵

Dördüncü Bölümde; Erken Cumhuriyet Dönemi 1. ve 2. emisyon Cumhuriyet banknotları ile üzerlerinde yer alan görsel öğeleri sayesinde vermiş olduğu ideolojik mesajlar yer almaktadır. Banknotlar üzerinde Atatürk'ün resimleri, Atatürk'ün anıt heykelleri, ulus inşasını yansıtan ve Türk kültüründen izler taşıyan bozkurt görselleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kalbi olarak Ankara ve Ankara'ya dâhil olan öğeler sıklıkla kullanılmıştır. Bu sayede halkın elinde dolaşan banknotların rejimin ideolojisini halka benimsetmesi istenilmiştir. Bu haliyle banknotlar toplumsal hayatta sıklıkla kullanılmaları sebebiyle büyük oranda Kemalizm'in işlevsel simgelerinden olmuşlardır.⁷⁶

Beşinci bölümde; modern kadın imajı mevcuttur. Kemalizm Batı modelinde bir ülke ve toplum düzeni istemişti. Kemalizm'in Batı modelinde toplumsal hayatta uygulamış olduğu en önemli reform kadına tanımış olduğu haklardı. Kemalist iktidarın yönünü Batı modeline çevirmesi sebebiyle kadınlar siyasal ve sosyal haklarını zamanla elde etmişlerdir. Kadınlar bu haklar sayesinde kamusal alanda kendilerini göstermeye başlamıştır. Fakat Kemalist rejimin kadınlara vermiş olduğu haklar şartlı bir şekilde verilmişti. Kemalizm'in arzulamış olduğu modern kadın imajı ailesine ve geleneklerine bağlı olan kadın rolüdür. Kadına verilen haklar sayesinde kadın Kemalizm'in Batı uygarlığına karşı reklam yüzünü temsil etmişti. Bu sayede modern kadın Kemalizm'in simgelerinden birisi haline gelmişti.⁷⁷

⁷⁵ M. Yılmaz, "Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak", *Milli Folklor*, S. 124, (2019), 236-243 ; K. Yazıcı, "Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/16, (2014) 185-190. ; Tanju Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji", 75. *Yıldı Paranın Serüveni*, (İstanbul, Tarih Vakfı Yay., 1998), 14.

⁷⁶ Tanju Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji", 75. *Yıldı Paranın Serüveni*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1998), 11-28.

⁷⁷ Tanıl Bora, *Cereyanlar; Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, (İstanbul: İletişim yay, 2017), 153-156. Faik Gür, "Atatürk Heykelleri ve Türkiye'de Resmi Tarihin Görselleşmesi", *Toplum ve Bilim*, S. 90, (2001), 154.

Altıncı bölümde; halk şarkı ve türkülerinin ulus devlet inşasında araç olarak kullanımı yer almaktadır. Kemalizm halkın arasına dil devriminde olduğu gibi müzik ile de girmeye çalışmıştı. Bu konuda Türk halkının saf kültürel öğelerini yansıttıkları düşüncesiyle halk şarkı ve türkülerini Kemalist ideoloji için büyük önem arz etmişti. Fakat yönünü Batı uygarlığına çeviren Kemalist iktidar için halk şarkı ve türkülerini tek sesli oldukları gerekçesiyle çok sesli Batı musikisi karşısında gelişmemiş olarak algılanmışlardır. Kemalist iktidar ve Kemalist aydınlar halk türkülerini Batı musiki teknikleriyle işlemek için kırsal bölgelerden bu türkülerini derleme işine girişmişlerdir. Derlenen şarkı ve türkülerin Batı müzik teknikleri ile geliştirilerek çok sesli hale getirilmesi istenilmiştir. Bu haliyle halkın içinde ağızdan ağıza söylenen halk şarkı ve türkülerini Kemalizm ile özdeşleşerek ulus devlet inşasında Kemalizm'in simgesi olmuştur.⁷⁸

⁷⁸ Salih Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, (Ankara: Gece yay, 2021), 96-132.

1. KEMALİZM'İN SOMUT BİR SİMGESİ OLARAK BAŞKENT ANKARA ÖRNEĞİ VE MODERN KENTLER

Giriş

Dünya genelinde ulus devletler kamusal mekânları kendi ideolojilerine uygun olarak tasarlamıştır. İktidarın ideolojisinde planlanan sosyal ve kültürel yaşam, kamusal mekânlar sayesinde kitlelere benimsetilmeye çalışmıştır. Kamusal alanda oluşturulmaya çalışılan yeni yaşam tarzına insanların alışık olmaması ülkelerin iktidarı için sorun teşkil etmiştir. Bu yaşam tarzına halkın direniş göstermesi neticesinde iktidar, kendisinden önceki dönemi ve toplumsal yapıyı hatırlatan simgesel unsurları toplum hafızadan silmeye çalışmıştır. Bu anlamda eski ideolojiyi hatırlatan simgesel yapılar ya yıkılmış ya da bakımsız hale getirilerek yıpratılmıştır. Bu duruma karşın dünya genelinde yeni ulus devletler halktan kendisine destekçi buldukça, kendi unsurlarını yansıtan simgesel yapılar, iktidarın destekçileri tarafından sahiplenilmeye de başlanılacaktı. İktidarların kendi ideolojisini halka özümsetme çabaları ve kendi yönetimini meşrulaştırma çalışmalarında bu tarz ideolojik çatışmaların yaşandığı yerler büyük oranda kamusal mekânlar olmuştur. Bu duruma benzer bir şekilde ulus devlet inşasında Kemalist elitler de kendi ideolojilerinde uygun bir Batılı yaşam tarzını, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni başkenti Ankara'da ve daha sonraki süreçte diğer kentlerde uygulayabilmek için benzeri yöntemlere başvurmuşlardır.⁷⁹ Tepeden inme bir şekilde planlanan modern şehirler, Batı mimari üslubuna göre yeniden tasarlanacaktı. Bu anlamda uygulamaya koyulan resmi modernleşme projesinde modern görünümlü kentler ile bütünleşen Batılı mimari üslubu ve kamusal mekânlar, somut bir siyaset ve medenileşme göstergesi olmuştur.⁸⁰ Halkın yaşam şeklini, çalışma alışkanlıklarını ve dünya görüşünü değiştirmek isteyen Kemalistler devlet eliyle şehir planlama işine girişmişlerdi. Böylece Osmanlı ve

⁷⁹ Merve Altundal Öncü, "Yıkımların Gölgesindeki Ankara'da Kamusal Mekânların Varoluş Mücadelesi", *Kebikeç*, 44, (2017), 7

⁸⁰ Cemile Burcu Kartal, "Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 dönemi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, (Kasım 2019), 311.

İslam kültüründen arındırmak istedikleri toplumu, kentler sayesinde modern ve laik bir yapıda dönüştürmeyi amaçlamışlardı.⁸¹

Kentlerin ve kentsel mekânın simge haline getirilmesine yönelik çalışmaların ilk aşamasında, eski toplumsal öğeleri ve devleti hatırlatan eski başkent İstanbul görmezden gelinmişti. İstanbul Osmanlı Dönemi'nden arda kalan birçok tarihi yapıyı barındırdığı gibi halkın algısında Osmanlı Devleti ile özdeş bir haldeydi.⁸² Ankara'nın başkent seçilmesi eski yönetimin merkezi olan İstanbul'un kozmopolit yapısına karşı da bir tepkiydi. Ankara sade yapısıyla ulus devlet inşasına uygun bir haldeydi. Ayrıca Osmanlı Dönemi'nde Anadolu kentlerinin geri plana atıldığı söylemi üzerinden Ankara'nın başkent ilan edilişi, Anadolu'yu geliştirme amacı da taşıyordu.⁸³ Bu anlamda Kemalist yönetim Batılı modele dayanan kendi ideolojisini, somut bir şekilde uygulayabilmek için eski toplumsal öğeleri barındırmayan ve farklı milletlerin iç içe bulunmadığı yeni başkent Ankara şehrini tercih etmişti. Kemalistlerin algısında Ankara ulus devleti yansıtabilecek unsurları ile yeniden tasarlanmaya uygun küçük bir Anadolu şehriydi ve diğer Anadolu şehirlerine de örnek teşkil edebilecek durumdaydı. Ayrıca Cumhuriyet'in başarısı ve meşruluğu, Ankara'nın modern bir kent olarak tasarlanması sayesinde somut bir görünüme kavuşacaktı. Başkent Ankara'nın modern kent planında başarılı olunması Cumhuriyet'in başarısı olarak görülmüştü. Bu ve benzeri sebepler başkent Ankara'nın Batılı bir şehir görünümünde imarına önem verilmesini sağlamıştır.⁸⁴

Bu bölüm Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalist elitlerin ideolojisinde yer alan toplumu dönüştürme projelerinde, modern kentlerin tasarlanmasını ve böylece bu modern kentler ile iç içe yaşayan insanlara Batılı bir yaşam tarzının benimsetilmesini konu almaktadır. Kemalist yöneticiler modern ve Batılı şehirlere benzeyen kentlerin tasarlanmasında öncelikli olarak yeni başkent Ankara'ya önem vermiştir. Başkent Ankara eski İstanbul karşısında geliştirilmek ve Batılı bir görünüme kavuşturulmak istenmişti. Ankara'nın modern bir Başkent görünümüne kavuşturulması neticesinde, Türkiye'deki diğer şehirler de Ankara örneğinde imar edilecekti. Bu sebeple bölümde modern bir

⁸¹ Kartal, "Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 dönemi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları", 312.

⁸² Öncü, "Yıkımların Gölgesindeki Ankara'da Kamusal Mekânların Varoluş Mücadelesi", 9-10.

⁸³ İlhan Tekeli, *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, (Ankara, Turhan Kitabevi, 1982), 52-53.; Tansı Şenyapılı, Cumhuriyet'in Ankara'sı, (Ankara, ODTU yayıncılık, 2005), 7. ; L. Funda Cantek, *Yabancılar ve Yerliler; Başkent Olma Süreci'nde Ankara*, (İstanbul, İletişim yay, 2021), 39.

⁸⁴ Öncü, "Yıkımların Gölgesindeki Ankara'da Kamusal Mekânların Varoluş Mücadelesi", 9-10. ; Bülent Duru, "Mustafa Kemal Dönemi'nde Ankara'nın İmarı", *İcad Edilmiş Şehir; Ankara*, Der. Funda Şenol Cantek, (İstanbul, İletişim Yay, 2017), 108.

kentin dönüşümüne yönelik olarak Başkent Ankara şehrine odaklanılmıştır. Modern Batı görünümlü kentler, toplumu Batılı yaşam tarzına göre dönüştürme projelerinde ve yönetimin ulus inşa çalışmalarında Kemalizm ideolojisini yansıtmıştır. Bu anlamda modern bir kent olarak başkent Ankara ve modern şehirlerin tasarlanması Kemalizm'in somut bir simgesi olmuştur.

1.1. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Toplumsal Dönüşüm ve Modern Şehirler'in İmarı

Türkiye Cumhuriyeti bir 'çağdaşlaşma' projesi adı altında eski Osmanlı toplumunun değerlerini kabul etmemiştir. Böylelikle kendisine has ve Batı modernleşmesi örneğinde bir gelişimi benimsemiştir. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu kendisine uygun olarak gördüğü Batılı değerleri Osmanlı toplum yapısından devralmış olduğu halkın kültürel mirasının üzerinde uygulamak istemişti.⁸⁵ Kemalist iktidar Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kendi idealindeki yeni toplumu Batı modeline göre dönüştürebilmek için eski Osmanlı toplumuna karşı bir tasfiye süreci başlatmıştı. İktidar bu dönüşüme halkı ikna etmeye çalışmış ve halka devrimlerin özünü benimsetmenin yollarını aramıştır.⁸⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ülkenin yönetici kesimini oluşturan Kemalistler Batı örneğindeki modernleşme projesini somut bir şekilde kentlerde uygulamaya çalışmıştı. Bu doğrultuda Anadolu şehirlerinin asırlarca ihmal edildiğini savunmuşlar ve Cumhuriyet ile birlikte savaş yıllarında yıkılan Anadolu şehirlerini Batı modernizasyonu dâhilinde yeniden dönüştürme projeleri üretmişlerdir.⁸⁷ Bu anlamda Kemalistlerin Anadolu şehirlerini tasarlaması beş ayrı özellik dahilinde olmuştur. Öncelikle tasarlanan mekanda iktidarın hakimiyetinin pekiştirilmesi ve halkın da bu mekana dair aidiyetinin sağlanması amaçlanmıştır. Mekan tasarımında bir diğer unsur ise iktidar tarafından yapılan ötekileştirme politikası olmuştur. İktidar meşruluk sağlamak için Osmanlı Devleti'ne dair olan öğeleri ötekileştirmiştir. Kemalist imar politikalarının üçüncü özelliği de toplumu Osmanlı ve İslam geçmişinden koparan moden kentler inşa etme planıdır. İktidar Batı modernleşmesini benimsemiş, laik ve Türk etnik unsurlarına

⁸⁵ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75. *Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Bilanço, Ed. Yıldız Sey, (İstanbul 1998), 106-107.

⁸⁶ Sevil Özçalık Dumanogulları, "Cumhuriyet'e Mekan Yaratmak: İstanbul-Ankara İkiliğinin 'Kiralık Konak' ve 'Ankara' Romanlarına Yansıması", *Mukaddime*, 11(2), (2020), 297-298.

⁸⁷ Üstün Alsaç, "Türk Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Devrindeki Evrimi", *Mimarlık*, S. 11-12, (Kasım-Aralık 1973), 13-14.

dayalı bir halk oluşturabilmek için toplumun geçmişiyle bağlarını koparmayı amaçlamıştır. Böylelikle Batı modelinde somut bir kent simgesi inşa etmeyi planlamıştır. Bu anlamda yönetimin tasarladığı kentler Osmanlı şehirlerinin aksine farklı dil, din ve etnik kökenden arınmış homojen yapıda Türk kimliğinin ön plana çıktığı kentler olmalıydı. Kemalist imar politikalarının dördüncü özelliği de bir ‘tasviye’ politikası üzerine kurulmuş olmasıdır. Bu politika dahilinde belirli bir tarihe sahip olan İslami yapıların ortadan kaldırılarak bunların yerlerine park ve meydanların yapılması üzerine odaklanılmıştır. Bu anlamda yönetim halkın geçmişi ile bağını koparmayı ve kolektif hafızayı silmeyi amaçlamıştır. Kemalist imar politikalarının beşinci özelliği ise eski olanın ‘bedeviliği’ ve yeni olanın da ‘medeniyeti’ temsil ediyor olmasıdır. Kemalist yönetim eski ve yeni olanın karşılaştırmasını somut bir görsellik sağlaması sebebiyle en çok şehirlerde ve mimaride kullanmıştır.⁸⁸ Kemalist imar politikaları doğrultusunda Kentleri modern bir üslup ile dönüştürme projesi eski yeni çatışmasını doğurmuştur. Bu durumda eski, Osmanlı toplum yapısını temsil etmiş ve öteki olarak algılanıp dışlanmıştı. Osmanlı devleti ve onunla özdeşleşen her şey Kemalist elitler tarafından eski ve tarih dışı olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında yeni toplumun oluşturulma sürecinde Kemalistler kendilerine bir meşruluk arayışına girmişler ve bu meşruluğu da Milli Mücadele’deki başarılarında bulmuşlardı. Milli Mücadele, halkı etkileyebilmek için Kemalistler tarafından destansı bir şekilde yüceltilirken, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu da yeni bir ulus devletin müjdesi olarak Batı öğelerini yansıtan ‘modernlik’ ile özdeşleştirilmiştir.⁸⁹

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde nüfusun büyük bir kısmının kırsal kesimde yaşaması dolayısıyla kentleşme hızı da çok düşük olmuştur. Bu duruma rağmen kurucu kadro kökten bir yapı ile uygulamaya çalıştığı modernlik projesini hayata geçirebilmesi için devlet aygıtlarını kullanmıştır. İktidar kendi ideolojisinde modern olarak gördüğü bir yapıyı devlet nezdinde de uygun yasalar ile meşrulaştırmaya çalışmıştır.⁹⁰ Bunun yanında Kemalist elitler toplumsal hafızayı kendi ideolojileri dâhilinde işleyebilmek ve modern bir ulus devlet yaratabilmek için kentlerin bir parçası olan mimarlığı da kullanmıştı. Modern mimari üslubunun, modern kentlere uyarlanması geleneksel olandan kopuş, yeni ve modern olana yöneliş halinde gerçekleşmişti. Modern kentlere uyarlanan

⁸⁸ Ercan Çağlayan, *Kemalist Ulus- Devletin İnşası*, (İstanbul , Açılım Kitap, 2018), 204- 209.

⁸⁹ Dumanogulları, “Cumhuriyet’e Mekan Yaratmak: İstanbul-Ankara İkiliğinin ‘Kiralık Konak’ ve ‘Ankara’ Romanlarına Yansıması”, 298.

⁹⁰ Tekeli, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi’nde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, 107.

modern mimari üslubu, yeni ulus devletinin kültür ve ideolojik politikalarının devlet destekli bir şekilde uygulanması ile işleme koyulmuştu. Kemalistler toplumu yeni olana daha kolay alıştırmak için, insanların gündelik hayatta içinde yaşadığı kentleri hedef alarak, kendi politikaları dâhilinde dönüştürmeye başlamıştır.⁹¹

Henüz erken dönemde Batı modern mimari üslubunu şehirlere uygulayacak Türk mimarlar yeterince yetişmemiştir. Fakat Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Mimar Kemalettin ve Mimar Vedat Beyler Batı üslubunu kısıtlı da olsa Türk mimarisine uygulamışlardır. Bunun yanında Atatürk'ün Batı öğelerini mimari alanda da Türkiye'ye uyarlamak istemesi sebebiyle mimaride Türk milli üslubu bu dönemde kendisini göstermemiş ancak 1940'lı yıllardan sonra gelişmeye başlamıştır.⁹² Osmanlı canlandırmacılığı⁹³ olarak adlandırılan, İttihat ve Terakki'nin milli üslubu oluşturmaya yönelik tasarladığı yapı yönteminin çöküşü 1927 yılında başlayacak ve 1931 yılından itibaren yerini tamamen Batı üslubuna devredecekti. Ulus inşa sürecinde Kemalizm'in ve CHF'nin ideolojisini yansıtır tarzda tasarlanan Batı modelindeki mimari ön plana çıkacaktı. CHP milli bir kimliği oluşturmaya çalışmakta, Batı'ya dönük ve laik politikalar yürütmekteydi. Bu anlama Osmanlı geçmişinden arınmak isteyen yönetim Osmanlı mimari üslubunu yansıtan unsurları da doğal olarak mimari üsluptan temizledi.⁹⁴

Ankara'nın başkent ilan edilmesinin ardından Osmanlı dönemi mimari üslubunu yansıtan kamu binaları Ulus Meydanı ve çevresinde inşa edilmeye başlamıştır. Bu binalar Cumhuriyet'in ilk on yılı içerisinde İttihat ve Terakki'nin otoriter döneminden kalan Osmanlı canlandırmacılığı olarak adlandırılan milli üslubu birlikte yansıtmaktadır.⁹⁵ 1920'li yıllar boyunca modern Türkiye genelinde her ne kadar Ankara'daki gibi bütüncül bir şehir imarı tasarlanmasa da Osmanlı canlandırmacılığı

⁹¹ Deniz Dogöz, "Görsel İmgeler ve Karikatürler Arakesitinde "Ankara Construit", *SDÜ ARD-E Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, S.30,c. 15, (Aralık 2022), 1524-1525.

⁹² Alsaç, "Türk Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Devrindeki Evrimi", 14-16.

⁹³ Osmanlı canlandırmacılığı milli üslubunu Sibel Bozdoğan şu şekilde tanımlar: "*Girişleri merkez eksen üzerinde olan ve her uçta üç pencerele bölmelerle cepheye çıkma yapan simetrik ve iki katlı bir tasarım, pencerelerin üzerinde sivri kemerler ve geniş, çıkmalı bir çatı.*"; Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, (İstanbul, Metis yay, 2020), 60.

⁹⁴ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 69, 72. Güven Arif Sargın, "Kurmaca Başkentlerin İmgesel İnşası; Ankara'nın Mekânsal Siyaseti Üzerine Kısa Notlar", *İcad Edilmiş Şehir; Ankara*, Der. Funda Şenol Cantek, (, İstanbul , İletişim yay 2017), 94.

⁹⁵ Bu yapılar Maliye Bakanlığı, ilk Millet Meclisi binasının yanındaki CHP Genel Merkezi'nin taş bir cephesi, günümüzde Cumhuriyet Müzesi olan ikinci Millet Meclisi binası ve Ankara Palas'tır. Bu yapılar Osmanlı canlandırmacılığı olarak adlandırılan milli üslubun birer parçası olmuştur; Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 57, 72.

milli üslubunu yansıtır vaziyette Konya’da, İzmir’de, Kütahya’da, Afyon’da ve farklı şehirlerde çeşitli kurumsal binalar inşa edilmiştir.⁹⁶

1.2. Toplum Dönüştürme Projesinde; Kamusal Alan

Erken Cumhuriyet Dönemi modern kent projelerini başlatan Kemalist elitler kamusal mekânlar konusuna yabancı değildir. Bu konuda Tanzimat süreci ile başlayan bir Osmanlı kamusalılığı var olmuştur. Cumhuriyet Dönemi’nde ise kent soylu olmamasına rağmen kentsoylu bir yapıyı benimseyen Kemalist elitler Osmanlı Devleti’nin kamusal mekân geleneğini devam ettirmişlerdi. Bu duruma rağmen Cumhuriyet Dönemi’nde Osmanlı toplum yapısı dışlanmaktan kurtulamamıştır. Kemalistler Osmanlı geleneksel yaşam tarzının yerine Batı modernliğini yansıtan yaşam biçimi ve toplumunu barındıran kentsel bir düzen oluşturmak istemiştir.⁹⁷

Kurucu kadronun seçkinleri ulus devlet inşasında Osmanlı’dan devralmış oldukları toplum yapısını Batı modernleşmesine göre dönüştürebilmek için kentlerin tasarlanmasına büyük önem vermiştir. Kent mekânları ve kamusal alanlar⁹⁸ toplumun dönüştürülmesi için büyük bir araç olarak kullanılmıştır. Bu sayede Osmanlı toplum yapısını ve kültürünü yansıtan şehirler Batı modernleşmesine göre yeniden tasarlanmaya başlamıştır. Toplum yeni rejimin ideolojisi doğrultusunda tasarlanan yeni kentlere göre modernize edilecek ve bu yapıya da alıştırmaya çalışılacaktır. Bu amaç için de kentlerin kamusal alanları yeniden düzenlenmiş ve halkın rejimin temel öğelerini mekân ve kamusal alanlarda hissetmesi için kentlerin yeniden tasarlanması yoluna gidilmiştir.⁹⁹

Kamusal alanların iktidarın ideolojisine göre yeniden tasarlanması ile toplumun geçmişteki geleneksel bağlarının zayıflaması ve yeni modern kültüre alıştırmaları hedeflenmiştir. İktidarın hedefinde toplumu kendi idealize ettiği şekle büründürme ve bu

⁹⁶ Bu yapıların şehirlerdeki örnekleri; Ankara’daki Gazi ve Latife Okulları (1924), Konya ve Denizli’de 1920’li yılların sonlarında inşa edilen Gazi Mustafa Kemal İlkokulları, Yozgat’ta Cumhuriyet İlkokulları, Afyon’da 1920’li yıllarda inşa edilen Cumhuriyet İlkokulları ve liselerdir. Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, 60. ; Ayrıca Afyon Cumhuriyet İlkokulu’na dair ayrıntılı bilgi için bkz. Mimar Süreyya, “İlk Mektep Binası-Afyon”, *Mimarlık*, 4/16, (1932), 119.

⁹⁷ Güven Arif Sargın, “Öncül Kamusal Mekânları Tasarlamak: Başkent Ankara Üzerine Kısa Notlar 1923-1946”, *Mülkiye*, C. 27, S.241, (2003), 282-283.

⁹⁸ Kamusal alan çeşitli sosyal kimliklerin birbirleri ile etkileşmesi nihayetinde yeni sosyal ilişkilerin üretildiği yerlerdir. Kamusal alanlar iktidardan ve ideolojisinden bağımsız değildir. İktidar yeni ve modern bir toplumu oluşturmak için mekânlar ile kamusal alanları kullanabilmektedir. Bülent Batuman, “Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma; Cumhuriyet’in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı”, *Başkent Üzerine Mekan- Politik Tezler; Ankara’nın Kamusal Yüzleri*, (İstanbul, İletişim yay, 2012), 45.

⁹⁹ Tekeli, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi’nde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, *75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, 110.

sayede topluma bir ‘yurttaş olma bilinci’ kazandırma tutkusu mevcuttur. Bu yapıyı modern şehirlerdeki kamusal mekânları düzenlemek ile gerçekleştirmeyi hedefleyen iktidar bu sayede topluma yeni bir hafıza, yeni bir yaşam tarzı ve yeni bir kimlik vermeyi amaçlamıştı. Şehirlerdeki açık kamusal alanlar parklar, bahçeler ve meydanlar da bu amaç için iktidarın ideolojisine göre dönüştürülmüştü. Topluma yeni bir kültürel kimlik kazandırma amacını güden iktidar aynı zamanda bu alanlarda anıtlar inşa etmiş ve toplumsal hafızayı da kendi ideolojisine göre şekillendirmeyi amaçlamıştır. Anıtlarda betimlenen görsel sahneler sayesinde Milli Mücadele Dönemi’ne dair halkın anıları canlanmakta, tarihsel doku ile özdeşim kuran toplumun hafızası da yeniden inşa edilmektedir. İktidar anıtsal yapıların tasarımında geçmişten fayda sağlamış ve modernleşme ile iç içe bir ulusal hafıza tasarlamayı amaçlamıştır.¹⁰⁰ Bu anlamda Anıt ve heykeller, rölyefler üzerindeki savaş meydanlarından sahneler iktidarı meşrulaştırmak ve geçmişini hafızalarda canlandırmak için sıklıkla kent mimarisinde kullanılmıştır. Bu durumun uygulanması ile oluşturulan ulusal hafıza milli bütünlüğü sağlayacak ve gelecekte ortak hedefleri olan kaynaşmış bir yurttaş kimliğinin oluşmasına vesile olacaktır.¹⁰¹

Kemalistler, imar faaliyetleri ile kendi iktidar zeminlerini sağlamlaştırmak ve halkı kendi tasarladıkları kamusal alana çıkararak, kendi ideolojileri dâhilindeki öğelere alıştırmayı planlamaktaydı. Halk, yeniden tasarlanan mekânsal alanda, yönetimin ideolojisini ve liderin yüceliğini görselleştiren unsurlara maruz bırakılacak, bu sayede iktidarın ideolojisini benimsemekte zorluk yaşamayacaktı. İktidarın Batı modernleşmesi dâhilinde tasarlamayı amaçladığı insan tipi ise kamusal mekân sayesinde dönüştürülmüş olacaktı. Bu anlamda bir gösterge malzemesi olarak mekânlar, siyasal gücü ve ulusu simgeleyen öğelerin yer aldığı alanlar haline getirilmeye çalışılacaktır. Batı mimarisi, Batı kültürü ve Batı öğeleri bu mekânlar sayesinde toplumsal hayata işlenecek ve yeni insan tipi de bu sayede yaratılacaktır.¹⁰² Mekânsal düzenlemeler iktidarın gücünü simgelerken, şehrin ana merkezleri, bulvar ve caddeler de resmi geçiş törenleri ile kutlamalara ev sahipliği yapacaktır. Ayrıca yeni yaratılan ulusun zinde ve sportif

¹⁰⁰ Zeynep Uludağ- Hilal Aycı, “Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara’sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutama Süreci”, *İdeal Kent Dergisi*, S.20, C. 7, (Eylül 2016), 755.

¹⁰¹ Cemile Burcu Kartal, “Cumhuriyet’in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 dönemi Hakimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, (Kasım 2019), 313.

¹⁰² Dogöz, “Görsel İmgeler ve Karikatürler Arakesitinde “Ankara Construit”, 1527.

gençliğini simgelemesi için de çeşitli spor müsabakaları düzenlenecektir. Bu sayede ülkenin ve yeni ulusun tazeliğine de vurgu yapılmış olacaktır.¹⁰³

Halkın modernleştirilmesinde kentlerde yaşayan insanların gündelik alışkanlıklarını değiştirmek zor ve meşakkatli bir süreçtir. Bu anlamda yeni modern yapılar, yeni bulvarlar, yeni kamusal alanlar inşa edilse de halkın bu yerlere alıştırılması gerekmektedir. Kemalist elitler halkın gündelik hayatındaki alışkanlıkların yeni ideolojiye göre tasarlanmış kentsel mekânlara uyarlanmasına ve halkı yeni yapılara alıştırmaya büyük önem vermiştir. İktidarın ideolojisine göre bu mekânlarda bulunan halk ne bir cinsel kimlik ne statü ya da etnik kimlik fark etmeksizin kaynaşmış bir halde iç içe bulunmalıydı. Yeni bir hafızanın ve yurttaş kimliğinin oluşturulması için halkın gündelik hayatı, bu alanlara göre düzenlenmeli ve modernizmi yansıtan unsurlar bu kamusal alanlarda uygulanmalıydı.¹⁰⁴ Bu anlamda başkent Ankara her ne kadar Modern bir Batı kenti olarak tasarlansa da geri planda sosyal bir kamusal alanın içerisinde Batı modernleşmesine uyum sağlamış insanların iç içe yaşadığı bir kent modeli halinde planlanmıştı.¹⁰⁵ Ankara Kemalistler için araçsal bir nitelik taşıyordu. Modern yaşam tarzını Ankara’da deneyimleyen ve bu durumu benimseyen halkın, yeni alışkanlıkları diğer şehirlere yayması istenmişti. Kemalistlerin Batılı yaşam tarzını başkent Ankara örneğinde Türkiye’ye yaymak istemesi yeni kamusal mekânlar sayesinde gerçekleşecekti.¹⁰⁶ Kemalist seçkinler kentsel mekânın toplumsal dönüşüme etkisinin farkındaydı. Bu anlamda eski toplum, eski şehirde yaşamaya devam ettiği sürece Kemalist devrimlerden etkilenmeyecek ve eski kültür ile iç içe yaşamış olacaktı. Bu sebeple Kemalistler toplumsal direnişi eski kültür aleyhine kırmak için özellikle Ankara’da yeni bir şehir kurma yolunu tercih etmişti.¹⁰⁷ Bu anlamda Modern başkent olarak tasarlanan yeni Ankara, ulus devleti yansıtan resmi ve sivil kamusal alanları ile yeni devletin simgesi olmuştu. Yeni kamusal alanlar resmi bir toplumsal hafızayı

¹⁰³ Dogöz, “Görsel İmgeler ve Karikatürler Arakesitinde “Ankara Construit” , 1528.

¹⁰⁴ Uludağ-Aycı, “Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara’sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutama Süreci”, 756.

¹⁰⁵ Güven Arif Sargın, “Kamu, Kent ve Polytika”, *Başkent Üzerine Mekan- Politik Tezler; Ankara’nın Kamusal Yüzleri*, (İstanbul, İletişim yay, 2012), 35.

¹⁰⁶ Merve Altundal Öncü, “Yıkımların Gölgesindeki Ankara’da Kamusal Mekânların Varoluş Mücadelesi”, *Kebikeç*, 44, (2017), 8

¹⁰⁷ Bülent Batuman, “Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma; Cumhuriyet’in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı”, *Başkent Üzerine Mekân- Politik Tezler; Ankara’nın Kamusal Yüzleri*, (İstanbul, İletişim yay, 2012), 43-44.

oluşturmaya çalışmıştı. Ankara'nın imarı ile birlikte Atatürk'ün batılâşma ideali somut olarak gerçekleşmiş olacaktı.¹⁰⁸

Başkent de inşa edilen modern mekânlar halkın birlik ve beraberlik duygusunu oluşturma amacını gütmüştü. Toplumsal hareketliliğin merkezi haline gelecek olan simgesel mekânlar sayesinde mekâna da yeni anlamlar yüklenmeye başlanmıştı. Yeni yaşam tarzı halka mekânlar aracılığı ile özümsetilmeye çalışılırken, Osmanlı toplumunu anımsatan eski simgesel unsurlar ise sadece göz ardı edilmişti. Bu anlamda Kemalist yönetim tarihsel dokuyu yıkmak yerine önceleri görmezden gelmeyi ve daha sonra da korumayı tercih etmiştir. Kemalist yönetim eski toplumu anımsatan ve eski toplumla özdeşleşen simgesel yapıları yıkmamış, bunların yerine yenilerini inşa etme yoluna gitmişti.¹⁰⁹

Yeni başkent Ankara'nın halk nezdinde kutsallaştırılması da yönetim için büyük önem arz ediyordu. Bu amaçla henüz 1930 yılında Türk Ocağı Binası'nın Ankara'da inşa edilmesi Ankara'nın meşruluğu konusundaki söylemlerin artmasına da etki etmişti. Bu anlamda Ankara'nın kutsallaştırılması hakkında Türk Ocakları'nın yayın organı olan Türk Yurdu dergisi "*Türk'ün kâbesi olan Ankara'nın bir tepeciğinde, bu milli arafatında yükselen bu bina, Türk'ün seciyevi ve milli bir eseridir ve her şeyden evvel maddenin ruh ile imtizaç ettiği tılsımlı bir eseridir*" söyleminde bulunmuştu. Bu ilahi söyleme rağmen, yeni Türk Ocağı binasında kültürel ve sosyal konular işlenmiş ve manevi öğelere yer verilmemişti. Ankara'da camilerin yerlerini kültürel, eğitsel ve halkın eğlencesine yönelik alternatif oluşturan laik yapılar almıştır.¹¹⁰

¹⁰⁸ Cemile Burcu Kartal, "Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 dönemi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları", 310.

¹⁰⁹ Öncü, Yıkımların Gölgesindeki Ankara'da Kamusal Mekânların Varoluş Mücadelesi, 16.

¹¹⁰ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun inşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 66.

1.3. Türkiye'nin Başkenti Ankara'nın Avrupa Modelinde İmarı

Ankara 10 Ekim 1923 tarihinde Malatya milletvekili olan İsmet (İnönü) Paşa'nın ve arkadaşlarının *Türkiye Devleti'nin Makkarı İdaresi* hakkındaki kanun teklifi neticesinde¹¹¹ ve bu teklifin 13 Ekim 1923 tarihinde mecliste görüşülerek, kabul edilmesi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak seçilmişti. Bu tarihte Ankara'nın başkent olmasına sadece Gümüşhane Mebusu olan Zeki Bey karşı çıkmıştır. Zeki Bey İstanbul'un bir ticaret ve kültür merkezi olması dolayısıyla başkent olarak kalmasından yana olmuştur. Fakat Ankara'nın yeni devletin başkenti olarak seçilmesinin ardından İstanbul'un harabe vaziyette kaderine terk edilmemesini istemişti. Zeki Bey, bu isteğinin diğer vekillerce kabul görmesi neticesinde muhalifliğini terk etmiştir.¹¹²

Yeni Başkent olarak Ankara'nın seçilmesi Kemalist yönetime muhalif olan kesimin tepkisine neden oldu. Muhalif kesim İstanbul'un başkent olmasının taraftarıydı. İstanbul başkentliğini yapmış olduğu Osmanlı Devleti'ni ve eski toplum yapısını temsil etmekteydi. Bu anlamda yeni ulus devleti de yeni başkent Ankara temsil ediyordu. Bunun yanında Ankara'da İstanbul'daki gibi eski toplumu yansıtan büyük tarihi yapılar, Osmanlı'dan arda kalan mimari bir yapı ya da mabetler pek fazla bulunmamaktaydı. Bu anlamda Ankara mabetsiz bir şehir olarak seküler bir halde yeniden inşa edilecekti.¹¹³ Bu dönemde Ankara'nın tarihi mimari yapılardan ve Osmanlı Devleti'nin devasa ibadet yapılarından mahrum oluşu, Ankara'nın *mabetsiz şehir* olarak isimlendirilmesine sebep olmuştur. Her ne kadar şehirde tarihi Ahi camileri mevcut olsa da bu durum İstanbul'un devasa ibadet yerlerine oranla şehrin sönük kalmasına etkendi. Bunun yanında şehirde Mimar Sinan'ın eseri olan Cenab-ı Ahmet Paşa Camii dini bir yapı olarak mevcuttur. Fakat bu cami kale bölgesindeki eski tarihi yerleşimde yer almaktaydı. Kemalist yöneticilerin odaklandığı asıl yer Yeni Şehir'dir. Mabetlerinin yetersizliğinin yanında

¹¹¹ TBMM ZC, Devre 2, C. 2, İçtima 34, İçtima Senesi 1, (10 Teşrinievvel 1339), 587-598

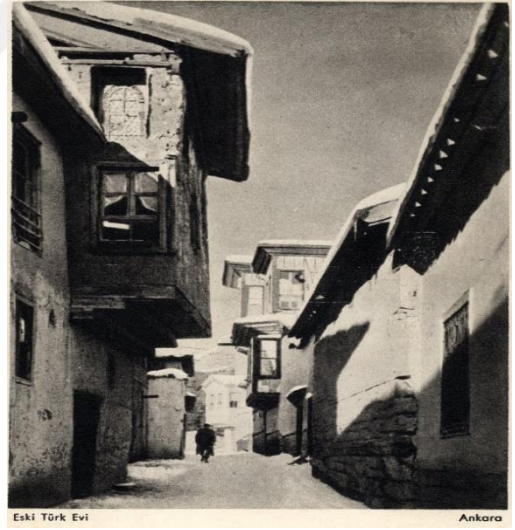
¹¹² TBMM ZC, Devre 2, C. 2, İçtima Senesi 1, İçtima 35, (13 Teşrinievvel 1339), 665-670. ; L. Funda Cantek, *Yabanlar ve Yerliler; Başkent Olma Süreci'nde Ankara*, 72; Daha sonra Ankara'nın başkent olduğu 20 Nisan 1924 tarihinde görüşülerek Teşkilat-ı Esasiye Anayasa'sının 2. Maddesinde belirtilmiştir. ; TBMM ZC, Devre 2, C. 8/1, İçtima 42, İçtima Senesi 2, (20.04.1340). ; Henüz 1920 yılında Mustafa Kemal Paşa tarafından millî sınırlar dâhilinde bir başkentin seçilmesi yönünde başkent komisyonunun kurulmasının teklifine dair belge için bkz. BCA; 30.18.1.1 / 2.21.15 (28.11.1920). Ankara'nın başkent olmasının kararı için bkz. BCA; 51.0.0.0 / 8.65.38 (01.11.1923). BMM' nin Ankara'yı başkent olarak ilan etmesine dair belge için bkz. BOA; HR.İM.. /49.93 (M- 14.11.1923). Ankara'nın başkent oluşunu bildiren mazbatanın vekâletlere gönderilmesine dair bkz. BCA; 30.10.0.0 / 122.866.4 (17.10.1923).

¹¹³ Sevil Özçalık Dumanogulları, "Cumhuriyet'e Mekan Yaratmak: İstanbul-Ankara İkiliğinin 'Kiralık Konak' ve 'Ankara' Romanlarına Yansıması," *Mukaddime*, 11(2), (2020), 299.; Ankara'nın Başkent seçilmesinin ardından modern bir şehir olması yönünde imar planına dair belgeler için bkz. BCA; 30.10.0.0 / 122.866.6 (26.12.1923).

İstanbul'a oranla Ankara'da bir denizin bulunmayışı da Ankara'nın İstanbul'a karşı sönük kalmasında etkindir. Ayrıca Ankara muhalif kesimin gözünde, mekânsal yapılardan eksik ve yetersiz bir şehir olarak görülmüştür. Ankara'nın başkent oluşuna dair muhaliflerin algısındaki eksik şehir söylemi yeni başkent kurak oluşu, bağlarının kurduğu ve derelerinin ıslah edilmesi gerektiği gibi bahaneler üzerinden de devam etmiştir. Bu anlamda Ankara'nın Osmanlı Dönemi'nde yoksullukla boğuştuğu ve fakir bir kent olduğu gibi söylentiler de halk arasında dillendirilmiştir. Bu durumun asıl sebebi ise henüz 1916 yılında Ankara'da çıkan ve birçok yapıyı kül edip kullanılmaz hale getiren büyük yangının etkileri olmuştur. Bu yangının etkileri halk arasında Ankara'nın birçok yönden yetersiz bir şehir olduğu dedikodularının yayılmasında etkindir. Bu sebeple Kemalist elitler Ankara'nın yoktan var edilen bir şehir olduğunu kitlelerin algısında oluşturabilmek için birçok yöntem geliştirmiştir. Özellikle Ankara'ya dair olan marşlar halkın algısında Ankara'nın yükselişini konu almıştır. Bu anlamda Ankara'nın Osmanlı dönemindeki tarihi silikleştirilmeye çalışılmış ve ağırlıklı olarak da şehrin Milli Mücadele sonrasındaki dönemi meşrulaştırılmak istenmiştir.¹¹⁴

Görsel 1.1. Ankara Kalesi'nin eski görünüşü (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/82667> E. T. 5 Temmuz 2023).

Görsel 1.2. Ankara Eski Türk Evleri (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/73196> E. T. 5 Temmuz 2023)

İstanbul, eski toplum yapısını yansıtan unsurları ve kozmopolit (karışık) yapısı ile ulus devlet inşa çalışmalarını zorlaştıracak bir haldeydi. Bu sebeple Kemalist elitler

¹¹⁴ Nilüfer Öztürk Aykaç, "Söylem ve Temsil Arasında Ankara", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 2, (2021), 300, 301-302, 310-312. ; Ankara'nın modern bir başkent olarak seçilmesinin ardından kamusal yapılar da inşa edilmeye başlamıştır. Erken dönemlerde bu kamusal yapıların milli bir üslupla inşa edilmesine büyük özen gösterilmiştir.; BCA; 30.10.0.0 / 138.991.1 (19.03.1925).

Ankara'nın sade toplumsal yapısı sayesinde ulus devlet oluşturma projesinin ilk kentsel örneğini bu şehirde yapmayı planlamıştır. Ankara Anadolu'nun ortasında sade ve kaynaşmış bir halde yaşayan az sayıda insana ev sahipliği yapıyordu. İstanbul ise yabancı kültürler ile iç içe bir halde bulunuyor ve farklı kültürleri yansıtıyordu. Kemalist iktidarın ulus devlet inşa çalışmaları bu şehirde yürütülemezdi. Bu anlamda yeni devletin omurgası konumunda olan Ankara, Kemalist iktidarın ideolojisine göre yönünü Batı uygarlığına çevirmiş bir devleti yansıtır yapıda ve ulus devlet oluşumunu kolaylaştıracak halde tasarlanmalıydı.¹¹⁵ Ankara, Kemalist elitlerin ulus devlet oluşturma projesi ile Batı modern hayatını Türkiye'ye uyarlamak için tasarlanacak olan önemli bir merkezdi. Bu anlamda Batı (Avrupa) örnek alınarak bir kamusal alan modeli Ankara'da oluşturulmak istendi. Bu proje daha sonra Ankara'nın örnek alındığı bir planda ülke genelinde uygulamaya koyulacaktı.¹¹⁶

Ankara'nın Kemalist elitler için farklı bir önemi de mevcuttu. Kemalistler Osmanlı dönemi boyunca Anadolu ve Anadolu insanının önemsenmediği ve ikinci plana atıldığı fikrini savunmuşlardı. Kemalistlerin söyleminde eski Başkent İstanbul kozmopolit yapısı ile Anadolu insanından uzak kalmış ve Anadolu insanının halini, durumunu anlamamıştır. Kemalist kadronun Ankara'yı merkez alması sayesinde Anadolu halkı ile yakınlık kurulacak, Anadolu halkının sorunları ile ilgilenilecektir. Bunun yanında halka ulaşma söylemleri üzerinden de halk ile temas kurulacaktır. Bu anlamda Kemalistler kendi ideolojilerini halkın desteklemesini de sağlamış olacaklardı.¹¹⁷

Kemalistler Ankara'nın her bakımdan eski başkent İstanbul ile yarışır durumda olmasını istemekteydi. Bu bakımdan ulus inşa sürecinde Ankara şehri yeni devletin ve iktidarın otoritesini tüm yurttaki hissettirebilecek bir halde demiryolları ile geliştirilmeliydi. Bunun yanında demiryolları eski başkent İstanbul'un gelişmiş yapısına karşılık Ankara'nın ekonomik, kurumsal ve imar gibi yönlerden geliştirilmesi için de büyük bir fayda sağlayacaktı. Özellikle İstanbul gibi Osmanlı Devleti'ne uzun süreler başkentlik yapmış, gelişmiş bir şehre karşılık Ankara'nın ekonomik yönden geliştirilmesi ulaşım

¹¹⁵ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75. *Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, (İstanbul, Bilanço, Ed. Yıldız Sey, 1998), 111-112

¹¹⁶ Güven Arif Sargın, "Öncül Kamusal Mekânları Tasarlamak: Başkent Ankara Üzerine Kısa Notlar 1923-1946", *Mülkiye*, C. 27, S.241, (2003), 283. ; L. Funda Cantek, *Yabanlar ve Yerliler; Başkent Olma Süreci'nde Ankara*, 79-80. ; Duru, "Mustafa Kemal Dönemi'nde Ankara'nın İmarı", *İcad Edilmiş Şehir; Ankara*, 108.

¹¹⁷ Dumanogulları, "Cumhuriyet'e Mekan Yaratmak: İstanbul-Ankara İkiliğinin 'Kiralık Konak' ve 'Ankara' Romanlarına Yansıması", 300. ; Cantek, *Yabanlar ve Yerliler; Başkent Olma Süreci'nde Ankara*, 39.

olanakları ile de sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun için demiryolu politikaları ile yeni yollar yapıldığı gibi yabancıların elinde bulunan demiryolları da satın alınarak millileştirilmiştir. Ayrıca 1929 yılında yaşanmış olan ekonomik buhranın ardından devlet yeni fabrikalar açma girişimlerinde bulunmuştur. Ankara'yı merkez alan demiryolları küçük Anadolu yerleşimleri güzergâhı boyunca döşenmeye başlamıştır.¹¹⁸ Bu anlamda modern Ankara'nın tasarlanmasında Anadolu şehirlerini geliştirmek de önemli olmuştur. Kentin ülke coğrafyasındaki konumu itibarıyla diğer şehirlere sunulmak istenen hizmetler Ankara'dan verilecekti. Ankara merkezli demiryolu hattı her ne kadar merkezi otoriteyi ülke geneline yaymak gibi bir anlam taşısa da, hattın diğer amacı Anadolu şehirlerine hizmet götürmek ve ticareti canlandırarak şehirlerin kalkınmasına yardımcı olmaktır.¹¹⁹

Ankara'nın başkent olmasının ardından Atatürk, Ankara'nın geliştirilmesi ve imarını büyük oranda önemsemişti. Hatta Ankara'nın demiryolu hatları ile merkezi bir konuma getirilerek tüm yurda ulaşımın sağlanmasını istemiştir. Bu konu ile ilgili 1 Kasım 1924 tarihinde meclisin açılış konuşmasında şu cümleyi kurmuştur:

Muhterem arkadaşlar, Cumhuriyetin merkezi olan Ankara için bu sene dahi Meclisi Âlinin tedabiri (tedbirler) vasıtasına ihtiyaç olduğunu arz etmek lüzumunu hissediyorum. Ankara'nın asrî ve kâfî vesaiti muhabere ile teşhizi (donatma) ve şiddetle ihtiyaç hissolan mesakinin (meskenler) inşası ihtiyacı âciledendir. Hiç şüphe etmemelidir ki, Anadolu ortasında süratle vücuda getirilecek asri ve mamur (bayındır) bir Ankara, asırlarca mühmel (ihmal edilmiş) kalan Türk vatani için başlı başına bir medeniyet merkezi, Türk devleti için pek mühim bir müttekâ (dayanmak) olacaktır.¹²⁰

¹¹⁸ Zeynep Kezer, *Building Modern Turkey; State, Space and Ideology in The Early Republic*, (University Of Pittsburgh Press, 2015), 160, 168-170.; Tekeli, Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, 111-112. ; Örneğin Ereğli- Ankara demiryolu projesi için bkz. BCA; 30.10.0.0 / 151.69.17 (26.12.1925). ; BCA; 30.10.0.0 / 151.69.24 (10.12.1926). ; Ankara- Musaköy demiryolu hattının inşaatına dair bkz. BCA; 30.18.1.1 / 8.43.18 (22.12.1923).; Haydaraşa- Ankara demiryolu hattı için bkz; BCA; 30.18.1.1 / 9.22.10 (00.04.1924). Ankara- Sivas ve Ankara Kayseri demiryolu hattına dair bkz; BCA; 30.18.1.1 / 11.46.14 (28.09.1924); BCA; 30.18.1.1 / 12.63.7 (31.12.1924).

Demiryolu konusunda henüz 1 Kasım 1924 yılında Mustafa Kemal Paşa meclisin açılış nutkunda şu sözleri sarf etmiştir: “Muhterem efendiler ... demiryolu ve yol ihtiyacı memleketin bilcümle ihtiyacatını o kadar başında kendisini hissettirmektedir ki, hiç bir hayal ve nazariye peşinde aldanmaksızın memleketin menabii ve evlâdiyle işe devam etmek katiyen elzemdir. Memleket evlâdının arzu ve kanaati müşterekesinin de böyle olduğuna bizzat yakından muttali oldum. Milletimizin medeniyet yolunda inkişafı için bilumum şuaabatı devlete derpiş ettiğimiz maddî ve manevî bütün tedbirler, ancak şimendifer ve yollar ile semeratı hakikiye verebilir. Medeniyetin bugünkü vesaitini, hatta bu günkü fikriyatını demiryolu haricinde intişar ettirebilmek müteasirdir. Demiryolu refah ve imran yoludur. Azayı Kiram, kabili tedârik ve kabili tasarruf her vasıta ile münakalâtı tezyit etmek bütün teşebbüslerimizin fevkinde tereddütsüz gayemiz olmalıdır.” Bkz. TBMM ZC, İçtima 1, C.10, Devre 2, İçtima Senesi 2, (01.11.1340) , 2-4.

¹¹⁹ Kartal, “Cumhuriyet’in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 dönemi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları”, 311

¹²⁰ TBMM ZC, Devre 2, C.10, İçtima 1, İçtima Senesi 2, (01.11.1340) , 2-4.

Cumhuriyet'in kurucu kadrosu her alanda modern bir toplum yaratmayı arzulamıştır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Ankara'nın kentsel dönüşümüne büyük oranda yansımıştır. Ankara kendi başına modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kalbi ve simgesi olmuştur. Bu anlamda Ankara'da uygulanacak olan modern kent ve toplum oluşturma gayesi, Kemalist kurucu kadronun bir başarısı olarak algılanmıştır. Bu haliyle Ankara'nın dönüşümü diğer şehirler için de örnek teşkil etmiştir. Ankara modern bir başkent olarak diğer tüm şehirlerdeki modernleştirme projelerinin öncülüğünü yapmıştır.¹²¹ Ankara'nın modern bir kent görünümüne kavuşturulması için henüz 1924 yılında İstanbul Şehremaneti (Belediye) ihtiyaçlara uygun olarak örnek alınmış ve Ankara Şehremaneti kurulmuştur. Bu anlamda bir belediyecilik anlayışı getirilmiş ve Ankara'nın imarı için kolaylık sağlanmak istenmiştir.¹²² Bu belediyecilik anlayışı İstanbul'dan farklı olmuştur. Ankara'ya yeni gelen bürokrat kesim belediyenin yönetimini Ankara'nın eski sakinlerine bırakmamak için bazı önlemler almıştı. Ankara Şehremaneti'nin bütçesinin onaylanması, kadroların ve maaşların tayin hakkı Dahiliye Vekaleti'ne verilmiştir. Bu durum İstanbul'da Belediye'nin elinde olmuştur. Ayrıca İstanbul'da belediyenin bir zabıta teşkilatı oluşturma gibi yetkisi varken, Ankara'da belediye zabıtası görevini polis yerine getirmekteydi. Ankara'daki bürokrat kesim yeni şehrinin oluşturulmasına büyük önem vermişti. Ankara'nın imarı Cumhuriyet'in başarısı olarak görülüyordu. Bu sebeple Ankara planı tek elden merkeze bağlı olarak yönetilmeliydi.¹²³

¹²¹ M. Serhat Yenice, "Türkiye'nin Kentsel Dönüşüm Deneyiminin Tarihsel Analizi", *BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C. 16(1), 2014, 80. ; Kezer, *Building Modern Turkey: State, Space and Ideology in The Early Republic*, 168-170.; Duru, Mustafa Kemal Dönemi'nde Ankara'nın İmarı, 108.

¹²² TBMM ZC, Devre 2, C.6, İçtima 103, İçtima Senesi 1, (16.02.1340), 14-32.; Ayrıca bkz. TBMM ZC, Devre 2, C.5, İçtima 101, İçtima Senesi 1, (13.02.1340), 798-799. ; 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu: Madde 1- *Ankara şehri kendisine tabi olan bağ ve bahçe ve tarla ve otlakları içeride kalmak üzere tepelerden geçirilecek hududuyla bir Şehremaneti teşkil eder. Bu hudut Cemiyet-i Umumiye-i Belediye tarafından tespit ve haritası tanzim ettirilir. Hududu gösteren işbu harita Dâhiliye Vekâletince tasdik olunduktan sonra kesb-i katiyet eder.*

Madde 2- *İstanbul Şehremanetince tatbik edilmekte olan nizamât ve talimat ve mukarrerattan Ankara şehri ihtiyacâtına uygun olanları Cemiyet-i Umumiye-i Belediyece tatbik olunur.*

Madde 3- *Ankara Şehremini Dâhiliye Vekâleti tarafından nasb olunur. İstanbul Şehremininin vazife ve salâhiyetini haizdir.* ; Resmi Ceride, S. 62, (5 Mart 1340-1924), 3-4. ;

¹²³ Tekeli, *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, 56.

1.3.1. Ankara'nın İlk İmar Planı; Lörcher Planı

Bu süreçte Ankara'nın şehremini olan Mehmet Ali Bey¹²⁴ Ankara'nın imar planı için merkezi İstanbul da olan 30 Aralık 1923 tarihinde Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi ile anlaşmıştır. Bu şirket kale ve çevresinde bulunan eski şehir ve bir yıl sonra da yeni şehir için bir plan hazırlamıştır. Bu şirketin Ankara'nın planına dair yapmış olduğu sonuçlar da 30 Mayıs 1924 tarihinde Dr. Carl Christoph Carl Lörcher'e hazırlanmıştır.¹²⁵ Lörcher planı Ankara'nın ilk planı olduğu gibi savaş sebebiyle yıkılan diğer şehirler veya modernleşme projesine tabi tutulmak istenen şehirlerin imar planı için de örnek bir plan olmuştur. Lörcher'in bağlı bulunduğu Keşfiyat ve İnşaat Şirketi Ankara'ya yabancı değildi. Daha öncesinde de şirket ile Ankara'da bulunan Vakıf Otel'i'nin (Ankara Palas) inşaatı için anlaşma sağlanmış, fakat inşaat 1925 yılından sonra sekteye uğramıştır.¹²⁶

Ankara'nın ilk planını hazırlayan Lörcher 1924 yılında eski şehir ve 1925 yılındaysa yeni şehir için iki ayrı plan hazırlamıştı. Lörcher'in yeni şehir için hazırlamış olduğu plan kendisinden sonra şehri modern bir görünüme kavuşturmak isteyen mimarların da çalışma alanının kısıtlanmasına sebep olmuştur. Bu anlamda kendisinden sonra gelecek olan mimarlar Lörcher'in planına göre tasarlanan ve kısıtlı bir alana sığdırılan yeni şehir projesi üzerinde çalışma yapmak zorunda kalacaktır. Ayrıca kentin daha sonra tasarımı için görevlendirilen mimarlara da Lörcher'in eski ve yeni şehir planlarına dair olan haritaların verilme olasılığı yüksektir.¹²⁷

¹²⁴ 1924 yılında Ankara'nın ilk Şehremini olan Mehmet Ali Bey tayin edilmiş ve yerine 1924 yılında Haydar Bey Ankara'ya Şehremini olarak geçmiştir. İstanbul Şehreminiliği'ni yakından tanıyan Haydar Bey, benzeri bir yapıyı Ankara'da da uygulamıştır. ; Tekeli, *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, 57.

¹²⁵ Ali Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, (Arkadaş yay), s.35. ; Ali Cengizhan, “Kurgu Tasarım ve Kullanım; Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekanları İçin Bir Çalışma Programı”, *Başkent Üzerine Mekan- Politik Tezler; Ankara'nın Kamusal Yüzleri*, (İstanbul , İletişim yay, 2012), 220-221. Kartal, “Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 dönemi Hakimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları”, 320-321.; Duru, “Mustafa Kemal Dönemi'nde Ankara'nın İmarı”, 108. Keşfiyat ve İnşaat şirketi 1923 yılında anonim şirketi olma özelliğine kavuşmuştur. 1924 yılında ise tüzüğüne bazı değişikliklere gitmiştir. BCA; 30.18.1.1 / 6.47.20 (30.01.1923); BCA; 30.18.1.1 / 9.24.4 (28.04.1924); Ankara'nın henüz 1924 yılında imar planı için Keşfiyat Kumpanyası (Şirketi) ile anlaşıldığını belirten belge için bkz; BCA; 272.0.0.80 / 3.8.11 (00.00.1924).8 ; Ankara'nın İmarı sırasında Telsiz ve Telgraf İstasyonu'nun yapılması için Keşfiyat ve İnşaat şirketi ile anlaşıldığına dair bkz. BCA; 30.18.1.1 / 16.72.17 (15.11.1925).

¹²⁶ Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, 36. ; Dogöz, “Görsel İmgeler ve Karikatürler Arakesitinde “Ankara Construit”, 1523.

; “Ankara'da İstasyon Caddesinde Vakıf Otel'i İnşaatını Belirttiği Süre ve Şartlarda tamamlayamayan Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi'ne Çekilen İhbarname” bkz. ; BCA; 30.10.0.0 / 189.293.5 (24.02.1925).

¹²⁷ Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, 41-42. ; Gönül Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1929)*, (İstanbul, Anahtar Kitaplar yay, 1993), 56-57.

Lörcher, Ankara'nın yeni şehir planını tasarlarken kentin modern bir yapıda olmasına özen göstermiştir. Bunun yanında kentin tarihi dokusuna ve eski şehrin bulunduğu kale çevresine de büyük önem vermişti. Bu planda Lörcher kentin su kaynaklarına erişimi, çağdaş ulaşım yolları ile tren yollarını, kentte endüstri kurulmasına yönelik olanakları, kentin Pazar yerlerini, kent estetiği ile yeşil alanları ve Ankara'nın bir modern kent olarak tasarlanması yolunda şehrin kamusal alanlarını büyük oranda önemseyen bir proje tasarlamıştır. Şehrin kamusal alanları tasarlanırken yolların geniş olmasına da özen gösterilmiştir. Bunun yanında planda Meclis ve Hükümet merkezi gibi yönetim merkezlerini bir araya toplanmıştır. Yönetim merkezi ilk başlarda yeni şehrin tamamı için kullanılmaktayken daha sonraları *Vekaletler Mahallesi* olarak adlandırılmış ve Güvenpark'tan başlayarak içerisine Bakanlıkları da dâhil eden bir yapıda TBMM ile son bulmuştur.¹²⁸ Lörcher planı yeşil alanların ve kamusal mekânın önemsendiği, bütün bir şehrin tamamıyla imar planı içerisine dâhil edildiği önemli bir proje olmuştur. Bu planda tasarlanan Ankara diğer kentler için örnek bir şehir olarak kabul edilmişti. Bunun yanında modern Ankara'da kent tarihinin dokusu modernlik ile uyum halinde ve iç içe tasarlanmıştı. Bu rapor Ankara'nın modern bir kente dönüştürülmesinde ilk aşamayı temsil ediyordu.¹²⁹

1924-1925 yıllarında Ankara'nın ilk imar planı olan Lörcher Planı sayesinde modern Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da kent planı ve modern mimari projeleri uygulanmaya başlamıştı. Lörcher planı Ankara'nın planlı ve düzenli bir şekilde imarını tasarlamaktaydı. Plan Ulus, Sıhhiye ve Kızılay yerleşimlerini merkeze alan, tüm şehri kapsayan ayrıca doğayı önemseyen bir projeydi. Bu proje eski kentten başlayan bir koridor ile Sıhhiye ve Zafer Meydanı'nı takip ederek kentin yeni şehir yerleşimine doğru Ankara'yı modern kamusal mekânlar ile donatmaktaydı. Kemalist yönetimin arzuladığı şekilde Millet (Ulus) Meydanı ile başlayıp Cumhuriyet/Kurtuluş (Kızılay) Meydanı ile son bulan kamusal mekânlar halkın kaynaşması ve sosyalleşmesi için tasarlanmıştı.¹³⁰

Lörcher planının yeni şehir için olan kısmının uygulanmasında kuşkusuz 24 Mart 1925 tarihinde kabul edilen ve 4 milyon metrekarelik bir alanı kapsayan kamulaştırma

¹²⁸ Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, 42-43.

¹²⁹ Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, 44-47 ; Duru, "Mustafa Kemal Dönemi'nde Ankara'nın İmarı", 110-111.

¹³⁰ Sargın, *Öncül Kamusal Mekânları Tasarlamak: Başkent Ankara Üzerine Kısa Notlar 1923-1946*, 285-286.

yasası büyük kolaylık sağlamıştı.¹³¹ Bu yasaya göre bataklık alanlar kurutulacak ve mezarlık alanlar da imara açılacaktır. Böylece Ankara’da yeni şehrin imarı genişletilecekti. Bu yasa aynı zamanda Ankara’da yapılacak olan yeşil planların ve kamusal mekânların imarını da büyük oranda kolaylaştırmaktaydı. Bu duruma rağmen bu kamulaştırma projesi ile yeni şehrin kamulaştırılması tabu bedelleri üzerinden yapılmamış ve böylelikle kamulaştırılacak alanlar bir anlamda ucuza mal edilmek istenilmişti.¹³² Bunun yanında Ankara’nın güneyinde yeni bir şehrin kurulması, eski şehre kıyasla maliyeti büyük oranda düşürecektir. Bu anlamda Başkent’in yeni yerleşim alanlarının ucuz arazileri parcellenerek daha pahalıya satılacak ve bu yolla da Şehremaneti’ne ekonomik bir katkı sağlanacaktır. Henüz bu yerler eski şehir kadar değerlendirilmemiş olan ve yeni imara açılan bölgelerdir. Bu yasanın mecliste görüşüldüğü gün kamulaştırılan 4 milyon metrekarelik bir alan daha sonradan 3 milyon metrekareye indirilmiştir. Geriye kalan 1 milyon metrekarelik alan ise ileriki süreçte geliştirilmesi için arazi sahiplerine bırakılmıştır. Bu duruma rağmen arazi sahipleri kendi kararlarınca mülklerini geliştiremeyecekler, Şehremaneti’nin kararları gereğince bir planlama izleyeceklerdir. Alanın sonradan 3 milyon metrekareye indirilmesine rağmen, kamulaştırılacak arazinin bataklıklar ve Ankara’nın güneyini kapsayan diğer yerler olması sebebiyle bölgenin 3 milyondan büyük bir sahayı kapsamaması muhtemeldir.¹³³

Yeni şehrin imarı için yapılan kamulaştırmanın ardından şehir imarına başlanmıştır. Fakat imar esnasında maliye heyeti yapmış olduğu teftişlerde, yeni şehrin modern yapıda olmadığı, açılan caddelerin genişliğinin yetersiz olduğu, caddelere asfalt döşenerek ağaçlandırma yapılmasının gerekliliği, yeni şehirdeki yapıların basık yapıda olmasının uygun olmayacağı için birkaç ailenin oturabileceği büyüklükte yapıların

¹³¹ TBMM ZC, Devre 2, C. 15, İçtima 78, İçtima Senesi 2, (15.03.1341- 1925), 470-480. ; Tekeli, *Türkiye’de Kentleşme Yazıları*, 57.

¹³² Kanun no: 583, “Ankara’da İnşası Mukarrer Yenimahalle İçin Muktezi Yerler ile Bataklık ve Mergazi Arazinin Şehremanetince İstimlakı Hakkında Kanun”: Birinci madde- *Merbut harita mucibince Ankara’da tesis ve inşası takarrür eden yeni mahalleye muktezi yerlerin dörtte biri sahiplerine bırakılmak şartıyla mütebaki dörtte üçü ve sıhhat-i umumiye-i beldeyi sıyanetten bataklık ve merzagi arazinin tamamı Şehremaneti namına istimlak olunur.* Resmi Gazete, S.90, (24 Mart 1341 -1925), 1. Kanun Layihası için bkz: BCA; 30.18.1.1 / 12.60.2 (07.12.1924). ; Duru, Mustafa Kemal Dönemi’nde Ankara’nın İmarı, 112-114.; Ayrıca bu dönemde poligon tesisi için Ankara’da Sincan, Ahimesut, Eryaman, Çakırlar, Elvan ve Elgazi köylerine ait bazı araziler istimlak edilerek askeriye devredilmiştir. BCA; 30.18.1.1 / 10.40.5 (13.08.1924). Bunun yanında Ankara Ziraat Okulu için de özel arazi, bedeli karşılığınarak satın alınmıştır. BCA; 30.18.1.1 / 11.55.10 (15.12.1924). Benzer şekilde Ankara’da yapılması planlanan Memurin Kooperatifi için de Ahi Camii arsasından bedeli karşılığınarak arsa satın alınmıştır. BCA; 30.18.1.1 / 13.21.4 (04.04.1925). Bunun yanında Bentderesi üzerinde bir arsa kamulaştırılarak Ankara Gazinosu’na tahsis edilmiştir. BCA; 30.18.1.1 / 14.39.17 (14.06.1925).

¹³³ Tankut, *Bir Başkent’in İmarı (1929-1939)*, 51-52.

inşasının uygun olduğu, yapılarda kullanılan ahşap malzemenin yeteri derecede kurutulmasının gerekliliği gibi konularda görüşlerini bildirmiştir.¹³⁴

1927 yılında ise belediyeyi devralan Ankara Şehremini Asaf Bey, raporunda maddi olanaksızlıklar nedeniyle Ankara'nın imarının sekteye uğradığını belirtmiştir. Asaf Bey raporunda Ankara-Sivas demiryolu köprüsünden başlayan Gazi Caddesi'nin yarısının yapıldığını yarısının ise inşaat halinde kaldığını, Cumhuriyet Caddesi'nin onarıldığını, Yenişehir'de İstasyonda son bulan karayolu inşaatının durduğunu, 60 tane memur konutundan ancak yarısının yapıldığını, şehrin su boruları döşenmesine rağmen şehrin su ihtiyacının tam karşılanmadığı gibi bir takım sorunları merkeze bildirmiştir. Bu anlamda hükümetten maddi yardım isteyen Asaf Bey, kısa sürede imar planına devam edileceğini ve eksikliklerin tamamlanacağını belirtmektedir.¹³⁵ Bunun yanında Asaf Bey, yeni caddelerin açıldığı gibi mevcut caddelerin de genişletilmesi gerektiğini, yeşil alanların, park ve bahçelerin oluşturulması gerektiğini, gecekondular veya barakalaşma ile mücadelenin esas olduğunu, yeni Ankara'nın modern Avrupa şehirleri görünümünde olması için Ankara planının Avrupalı mimarlara yaptırılmasının gerekli olduğunu, üç katlı yapılar ile daha fazla ailenin barınabileceği bir imar planının hazırlanarak fazla masraftan tasarruf edileceğini raporunda belirtmiştir.¹³⁶

Büyük kamulaştırma projesi ile Gençlik Parkı, Kurtuluş Parkı, Endüstri Bölgesi, İstasyon Bölgesi, Hipodrom ve Vekaletler Bölgesi gibi kamusal mekanların hayata geçirilmesinde kolaylık sağlanmıştır.¹³⁷ Hatta bu plan uygulanırken Ankara'da memurların ihtiyaçları için bir kooperatif yapılmasına yönelik teklif meclis gündemine de taşınmıştır. Bu teklifin meclise taşınmasında ana etken Ankara'nın gündün güne pahalılaşması ve memurun ekonomik yükün altında kalması olmuştur. Fakat bu duruma rağmen belediyeden memurlar için hane ihtiyacının karşılanması ve yeni hanelerin inşa edilmesi de istenilmiştir. Yine de Ankara'da memurlara yönelik olarak kurulacak olan bu kooperatif sadece barınma değil memurların genel ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olmuştur.¹³⁸

¹³⁴ BCA, 30.19.0.0 / 122.966.11 (24.09.1925), 1.

¹³⁵ BCA, 30.10.0.0 / 122.866.12 (08.06.1927), 2.

¹³⁶ Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Panı*, 51-52.

¹³⁷ Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Panı*, 48.

¹³⁸ TBMM ZC, Devre 2, C. 15, İçtima 78, İçtima Senesi 2, (15.03.1341 - 1925), 467 ; TBMM ZC, Devre 2, c. 16, İçtima 82, İçtima Senesi 2, (19.03.1341), 55-58.

1.3.1.1. Lörcher Planı Dâhilinde; 1923-1928 Yılları Arasında Ankara'nın İmar Süreci

Ankara'nın imarında 1923-1927 yılları arasında yoğun bir yapılaşma faaliyeti görülmüştü. Bunun yanında erken kayıtlara göre 1926 yılında 405 konut yapımına başlanılmıştır. İmar politikaları doğrultusunda yeni yapılar, eski şehrin boş arsaları ve eski şehrin dış mahallelerinde devam ederken, yeni şehrin kamulaştırılmış arazilerinde de yeni konut inşası başlamıştır. Özellikle demiryolları güzergâhındaki bölgeler konut yapımı için tercih edilen yerlerden olmuştur.¹³⁹ Henüz 1927 yılında Ankara'nın nüfusu 74.000'e ulaşmıştır. Bu dönemde şehrin dokusunu süsleyen yapı ise üç çeşittir. Bunlar kale ve çevresinde yer alan Osmanlı mimarisi, dört veya beş katlı apartmanlar ve Batı üslubunu yansıtan bahçeli ev tipleridir. Bu modern evler tek katlı olup genel olarak oluşturulmak istenen ulusal burjuvazinin konut tarzını yansıtmaktadır.¹⁴⁰

Ankara'nın imarı her ne kadar devam etse de Kemalist yönetim kent planlamasına dair birçok konuda tecrübesizdi. Bu anlamda kentin memurlar sayesinde geliştirilmesi düşünülmüyordu. Fakat kurulan Yeni şehirdeki pahalı kiraya sahip modern kent yapıları memur kesimin oturabileceği yerler değildi. Daha sonra yapılacak olan Saraçoğlu apartmanları az ve orta maaşa sahip memur kesimi için önemli bir barınma merkezi olacaktı. Fakat Saraçoğlu apartmanları yapılmadan önce memur kesim eski evlerde yaşamaya devam etmiştir. Oysa yeni şehirde birçok köşk ve apartman mevcuttu. Kent imarı konusunda tecrübesiz yönetim yeni şehir için kamulaştırma yaptığı dönemde bir takım koruyucu maddeleri yasaya koydurmayı unutmuştur. Bu durumun sonucunda ise arazi spekülasyoncuları devreye girmiş ve yeni kent barınma ve yaşam açısından pahalı bir hal almıştır.¹⁴¹

Ankara'nın modern bir kent olması için Kemalist elitler yoğun bir çalışma faaliyetine girmiştir. Ankara'yı eski başkent İstanbul karşısında modern bir Avrupa kenti

¹³⁹ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 44.

¹⁴⁰ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 53.

¹⁴¹ Falih Rıfkı Atay bu durumu şu şekilde dile getirir: “*Ankara Belediyesinin emrine verilmek üzere, yeni şehir tarafında geniş topraklar aldığımız vakit kanuna bir tek maddeyi koymayı hatıra getirememiştik; ‘Bu arsalar, bina yaptıracak olanlarla, yaptıracakları binaya lazım olduğu kadar ev alındığı yıl kullanılmak şartı ile satılacaktır.’ Bir küçük madde daha unutmuştuk: ‘Ankara Emval-i metrukesi ve hazine toprakları, Ankara İmar Sandığı’na sermaye olarak ayrılacaktır.’ Çünkü hemen spekülasyona dalmıştık. Herkes saklayıp ileride satmak üzere arsa edinmek hırsına kapılmıştı. Şehir imarlarının başlıca düşmanının spekülasyon olduğunu düşünecek halde bile değildik. Bunlar yeni devletin kusurları değil tecrübesizlikleri idi. Bizim 1924 de neleri ne kadar bilmediğimiz ve bu memlekette nelerin ne kadar bilinmediği anlaşılmadıkça, Cumhuriyet’in başardığı işler hakkında iyi bir fikir edinilemez.” Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, (Pozitif yay), 486-487.*

olarak yükseltmek Kemalistler için öncelikli bir hedeftir. Bu dönemi Falih Rıfkı Atay kendi anıları dâhilinde şu şekilde anlatmaktadır:

Ben insan iradesinin yaratıcılığından hiç şüphe etmemişimdir. Sevk ve iyimserliğimi en güç şartlar içinde kaybetmeyişiimin sebebi budur. Ankara'nın modern bir merkez olabilmesi için aylarca, hatta yıllarca bütün edebiyatımı seferber ettim. Şehir plancılığı fikrini yaymak için birkaç yüz yazı yazdım. Eğer Frenk uzmanları çabuk kovulmasaydı ve son defa İstanbul'da olduğu gibi spekülasyoncular ve arsa tüccarları plana musallat olmasaydılar, Ankara bugün şimdikinden birkaç misli daha ileri bir şehir olurdu.

Bunun yanında Atay Ankara'nın mevcut plan dâhilinde yeşillendirilerek eski bozkır görünümünden büyük oranda kurtulduğunu, hatta Ankara'nın bozkır halini daha önceleri gören İngiliz Büyükelçilerinden Sir Georges Clack'ın daha sonra Ankara'ya geldiği vakit, Ankara'yı yeşillikler içinde görmesi sebebiyle şaşkınlığını gizleyemediğini belirtmiştir.¹⁴²

1926 yılının ardından Kemalistler kendi otoritelerini sağlamlaştırmış ve bu durumun etkisi ülke genelinde net bir şekilde kendisini hissettirmeye başlamıştı. Kemalist ideolojisi büyük oranda kentlerin görünümüne de yansımıştı. Bu dönemde modern kentlerin kurulmasına çaba gösterilmiş ve bunun için Avrupa kökenli uzmanlardan büyük oranda faydalanılmıştı. Bu anlamda 1926 yılında Sağlık Bakanlığı'nda görevlendirilmek üzere Theodor Jost ve Ziraat İstasyonları, Ziraat ve Veterinerlik Fakültelerinin tasarımını yapmak için de Alman kökenli Baurat firması Ankara'ya davet edilmiştir. Ayrıca 3 Kasım 1927 yılında Ernst Egli, 18 Aralık 1927 yılında Clemens Holzmeister, 15 Nisan 1928 yılındaysa Robert Oerley farklı kamu binalarını tasarlamak ve imar planlarına rehber olmak için Türkiye'ye çağırılmışlardır.¹⁴³

Ankara'da imar faaliyetleri özellikle 1927 yılından sonra yoğunlaşmıştır. Bu tarihe kadar mecliste bulunan muhalefet de yeni başkent Ankara'ya karşı eski başkent İstanbul'u savunmaya devam etmiştir. Bu dönemde de muhalefetin Ankara'ya karşı eleştiri sebepleri yeni başkentten az gelişmiş olarak görülmesi, kentsel yapının yetersizliği ve kültürel yönden şehrin İstanbul ile yarışamayacak seviyede bulunmasına dair meseleler olmuştur.¹⁴⁴ Kemalist iktidar daha önce bahsi geçtiği üzere, Ankara şehrinde başlayan kentsel gelişmenin başarısını Cumhuriyet'in başarısı ile eş değer gördüğü için, Ankara'nın imarı konusuna büyük önem vermiştir. Bu anlamda 28 Mayıs 1928 tarihinde

¹⁴² Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, (İstanbul, Pozitif yay), 413.

¹⁴³ Cengizhan, *Cengizhan, Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Panı*, 53.

¹⁴⁴ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 47

Ankara İmar Müdürlüğü Ankara'nın ve özellikle de yeni şehrin imarı için kurulmuştur. Bu dönemde Şehremaneti (belediye) Ankara'nın imarı konusunda yetersiz görülmüş ve İmar planının bu tarihten sonra İmar Müdürlüğü tarafından yönetilmesi istenilmiştir. İmar müdürlüğü yeni haritaların yapılması, planlayıcılar ile koordineli bir şekilde çalışılması, planın aşamalarının İcra Vekilleri Heyeti'ne bildirilmesi ve planın uygulanması gibi yükümlülükleri yerine getirecektir.¹⁴⁵ İmar Müdürlüğü'nün diğer kurulma gerekçeleri Ankara belediyesinin ekonomik olarak yetersizliği, teknik olarak zayıflığı, yönetim ve koordinasyon yetersizliği gibi sebeplerdir. İmar Müdürlüğü, bağımsız bir bütçe, kendi yapmış olduğu icraatlarda tam yetki gibi işlerini kolaylaştıracak olan donanımlara sahiptir. Bunun yanında müdürlük bir kent arazisinin topraklarının imara açılmak için hazır hale getirilmesi, bu arazideki yapılara izin verilmesi ve bu yapıların denetlenmesi gibi sorumluluklarla da yükümlü tutulmuştur. Bu duruma rağmen İmar müdürlüğü yapmış olduğu hizmetlerde hükümete hesap vermek zorunda olmuştur.¹⁴⁶

Lörcher planı Ankara'nın ilk kentsel planı olmasına rağmen şehrin modern dokusunu insanlara hissettirmesi yönünden önemli bir başlangıçtır. Bu anlamda mimar şehrin eski kervan yollarını düzeltmiş ve işlek yolların da bakımını yapmıştır. Bunun yanında kamusal alanlara önem vermiş ve halkın kadınlı erkekli bir halde sosyalleşebilecekleri alanlar tasarlamıştır. Bu alanlardan Millet Meydanı'nın (Hakimiyet-i Milliye Meydanı- Ulus Meydanı) tasarımına büyük önem vermiştir. Lörcher daha sonra Ulus adını alacak bu meydanda Atatürk'ün atlı bir heykelinin yapılmasını da önermiştir. Daha sonra bu meydana Atatürk'ün atlı heykeli olan Zafer Abidesi dikilecektir. Bu abide 1926 Yeni Gün gazetesinin başlatmış olduğu bir yarışma vesilesiyle gündeme gelmiştir. Bu anıt Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından yapılmış ve 24 Kasım 1927 tarihinde açılışı yapılmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Kanun no: 1351; Resmi Gazete, S.902, (30 Mayıs 1928), 11-14.; Ayrıca bkz. TBMM ZC, Devre 2, C. 4, İnikat 82, İçtima Senesi 1, (24 Mayıs 1928), 350-352, 398-400.; Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1929)*, 51. ; *Ankara Şehri İmar Müdüriyeti Teşkilat ve Vezaifi Hakkında Kanun Tasarısı*; Duru, Mustafa Kemal Dönemi'nde Ankara'nın İmarı, 111.; BCA; 30.18.1.1 / 28.19.20 (04.04.1928). Ankara Şehri İmar Müdürlüğü 1937 yılında 3196 numaralı Kanun ile Ankara Belediyesi'ne bağlanmıştır. Bkz, Resmi Gazete, S. 3623, (5 Haziran 1937), 8242

¹⁴⁶ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 72. ; 10.06.1933 tarihinde kabul edilen 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile belediyelerin haritalarının ve şehir planlarının tasarlanması belediyelere verilse de son onay yetkisi Ankara İmar Müdürlüğü'ne bırakılmıştır. Bu konuda kanunun 3. Maddesine göre belediye meclisinin şehir planını onaylaması ve onayın ardından da Ankara İmar Müdürlüğü'nün projeyi tasdik etmesi gerekmektedir. Kısaca Ankara İmar Müdürlüğü bu konuda ağırlığını korumaya devam etmiştir. Bkz. Resmi Gazete, S.2433, (21. 06. 1933), 2755.

¹⁴⁷ Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, 64.

Görsel 1.3. Anafartalar'dan Zafer Anıtı'na bakış, 1932,

(Koç Üniversitesi- VEKAM Arşivi, Envanter no: 0932).

Görsel 1.4. Ulus Meydanı, 1932,

(Koç Üniversitesi- VEKAM Arşivi, Envanter no; 1056).

Görsel 1.5. Ulus Meydanı, 1932.

(Koç Üniversitesi- VEKAM Arşivi, Envanter no; 1057.)

Görsel 1.6. Ulus Meydanı, Zafer Anıtı, 1932

(Koç Üniversitesi, Vekam Arşivi, Envanter no; 1680.)

Ankara'nın modern bir kent olma yolunda yeni şehir bölgesinin imarı Kemalist kurucu kadronun istediği oranda devam etmektedir. Bu durum Türkiye'ye gelen yabancı uzmanların gözünden de kaçmamıştır. Henüz 1928 yılında antropolojik ölçümler için Türkiye'ye gelen Prof. Eugene Pitard yeni Ankara'da dolaşma fırsatı bulmuş ve kentin modernleşmesini şu şekilde dile getirmiştir. *Harabeler arasından geçerek Yenişehir'e, geniş caddelere doğru iniyoruz. Orada, garba has olan faaliyet ve hareketleri, istasyondan gelen otobüsleri, zengin dükkânları, yataklı vagon idaresini, sinemayı buluyoruz. Bir çeyrek saat içinde iki medeniyeti ve iki ruhi haleti birbirine bağlayan merhaleleri aştık.*¹⁴⁸ Bu sözler Ankara'daki kentsel değişimin özetlenmesi açısından

¹⁴⁸ Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, 57.

dikkat çekicidir. Ankara henüz Jansen planı öncesinde modern bir kent kimliğine kavuşmaya başlamıştır. Bu dönemde bir tarafta eski yapılar ve eski kent kimliği mevcutken diğer tarafta ise modern mimari yapılar ile iç içe geçmiş bir kent planı oluşmaya başlamıştır.

1.3.2. Ankara'nın İmarında Jansen Planı (1928)

Lörcher Planı bir anlamda başarılı bir plan olmuştur. Fakat bu plan şehrin genişleme alanının hangi yönde olacağını belirlediği gibi daha sonraki mimarların da çalışma alanını yeni şehir ile sınırlandırmıştır. Bu duruma rağmen Lörcher Plan'ı bir nevi Ankara'nın örnek ve rehber planı haline gelmiştir. Bunun yanında Lörcher Planı'na göre oluşturulan Orman Çiftliği halkı kendisine çekebilecek ve sosyalleştirebilecek bir düzeyde önemli bir merkez olmuştur. Ayrıca Kuzey-Güney, Doğu-Batı yönlü şehrin ana yol güzergâhları da bu plan dâhilinde kesinleşmiştir. Yine de Lörcher Planı'nın ardından şehrin dokusunu Avrupa modeline göre yeniden tasarlamak ve genişleyen nüfusun da bu kente sığmasını sağlamak için yeni bir plan arayışına girilmiştir. 1927 yılında bu plan için yabancı mimarlar ile görüşmeler başlamıştır. Mayıs ayında Almanya'ya bir heyet gönderilmiş ve plan için ilk temas Prof. Ludwing Hoffmann ile kurulmuştur. Fakat Mimar Hoffmann yaşı gerekçesi ile kendisinin böyle bir projede yer alamayacağını bildirmiş ve kendisi yerine iki farklı mimar önermiştir. Bu mimarlar Berlin Mühendislik Yüksek Okulu hocalarından olan J. Brix ve H. Jansen'dir. Mimarları seçmek ile yükümlü olan kurul proje adayları iki mimar ile anlaşır ve Ankara'ya döndüğü zaman da Fransız L. Jausseley ile görüşme sağlar. Fransız L. Jausseley aynı zamanda Barcelona şehrinin plan yarışmasını kazanarak kentin son görünümünü almasını sağlamış ve 1919 yılında da Paris planlama yarışmasında birincilik ödülü almıştır.¹⁴⁹ Bu duruma rağmen Kemalist yönetim kendi hedefleri doğrultusunda bir plan ve proje istemektedir. Bu şehirler arazi ve maliyet açısından Kemalist yönetimin idelindeki kent görünümünü yansıtmamaktadır.

Ankara'nın modern kent planını tasarlamakla yükümlü olan yarışmacılar 1927 yılının Temmuz ayı içerisinde Ankara'ya gelmişlerdir. Şehremaneti ile anlaşılan yarışmacılar Aralık 1928 yılına kadar projelerini hazırlamak ile yükümlü tutulmuş ve memleketlerine geri dönmüşlerdir.¹⁵⁰ Bu yarışmacılar Ankara'ya geldikleri zaman onlara Ankara şehri ile ilgili üç adet harita verilmiştir. Bu haritalar 1924 yılı Şehremaneti

¹⁴⁹ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 65-66. ; Tekeli, *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, 60.

¹⁵⁰ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 67.

Haritası (1/4000), 1924 Lörcher Eski Şehir Planı (1/2000), 1924 Lörcher Yeni Şehir Planı (1/1000) ve bu haritalar ile ilgili olan eklerdir. Bu anlamda Lörcher'in daha önce hazırlamış olduğu Ankara şehrinin planı yarışmacılar için model alınmıştır. Bunun yanında yarışmacılar Lörcher'in Yenişehir planı üzerinden yeni projeler üreteceklerdir. Bu durum bir anlamda yaratıcılık ve yeni tasarıların kısıtlanması anlamına da gelmektedir.¹⁵¹

Ankara şehrinin imar planının bir jüri heyeti tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵² Juriye sunulan planlardan birisi Fransa Baş Mimarı olan M. Lein Jausseley'e aittir. Bunun yanında diğer planlar Berlin de hoca olan Prof. Dr. Herman Jansen ve Şarlotenburg mühendis mektebi hocalarından olan Prof. Dr. J. Brix tarafından yapılmıştır. Fransız Mimar Jausseley, Ankara için şehrin ihtiyaçlarını düşünerek özenli ve ayrıntılı bir proje hazırlamıştır. M. Jansen ise bu plana nazaran jüriye daha pratik ve ekonomik bir plan sunmuştur. Jansen Ankara'nın eski kalesine ve çevresine büyük önem vermiş ve kaleyi merkezi bir konuma almıştır. Jansen kalenin Türk milletinin kültürel öğelerini yansıttığını düşünmektedir. Ayrıca Mimar kale bölgesinde müze ve konferans salonu gibi kültürel binaların yapımını da tasarlamıştır.¹⁵³ Jansen Ankara Kalesi'nin manzarası ile kaleye çıkacak olan yollara da büyük önem vermektedir. Bu anlamda Jansen Kale'nin bulunduğu bölgeyi canlandırmak istemiştir.¹⁵⁴

Dönemin basında çıkan haberlerde Brix, Jaussely ve Jansen'in Ankara kent projelerine dair, Jaussely ve Jansen'in planlarının daha ön plana çıktığı belirtilmiştir. Fransız Mimar M. Lein Jausseley'in planı araziye ayrıntılı bir şekilde işlemiştir. Meydanlar, parklar, tiyatrolar, abideler ve şehrin kimliğini ortaya çıkaracak birçok şey planda gösterilmiştir. Jausseley'in planı güzel bulunmasına rağmen işlevsellik yönünden

¹⁵¹ Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, 42.

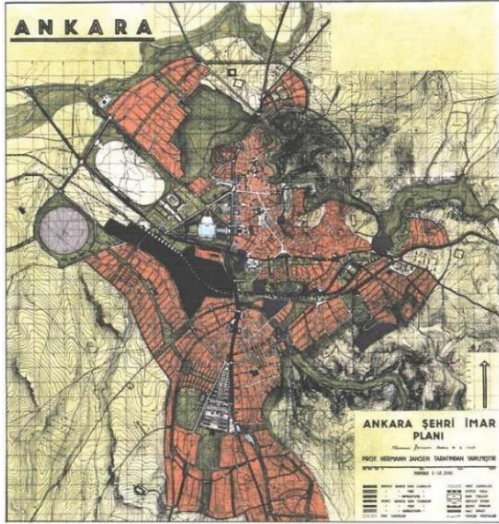
¹⁵² Ankara'nın planını seçmek için toplanan jüri heyeti içerisinde mühendis, belediyeçi, gazeteci ve doktorlar bulunmaktadır. Bu heyette şu isimler bulunmaktadır: “ Yeni heyette belediyecilerden Bilecik Mebusu ve Sabık Ankara Şehremini Mühendis Asaf, Sabık İzmir Belediye Reisi Erzurum Mebusu Aziz, Sabık Ankara Şehremini İstanbul Mebusu Haydar, Sabık Konya Belediye Reisi Aksaray Mebusu Kazım, İstanbul Şehremini Muhittin, Ankara Şehremini Vekili Vali Vehbi, Celal Esat, mühendis Aydın Mebusu Mithat, Çorum Mebusu Ziya, Devlet Demiryolları Müfettişi Umumisi Muhtar, Evkaf Heyeti Fenniye Müdürü Vehbi, İnşaat Mühendislerinden Ziya, Mühendis Mektebi Müderrislerinden Burhanettin, Cemiyeti Belediye Azasından Mimar Cemal, Gazetecilerden Siirt Mebusu Mahmut, Bolu Mebusu Falih Rifki, Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref, Menteşe Mebusu Yunus Nadi, Giresun Mebusu Hakkı Tarık, Sivas Mebusu Necmettin Sadık, doktorlardan Aydın Mebusu Reşit Galip, Bursa Mebusu Refik, Sıhhiye Vekilliği Neşriyat Müdürü Zeki Nasır, Maliye Müsteşarı Ali Rıza, İstanbul Müze Müdürü Halil, Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü Namık İsmail Beyler” Mevcuttur. ; Hakimiyet-i Milliye, (15 Mayıs 1929), s. 1.

¹⁵³ Hakimiyet-i Milliye, (7 Mayıs 1929), 1-2.

¹⁵⁴ Hakimiyet-i Milliye, (14 Mayıs 1930), 1. ; Duru, Mustafa Kemal Dönemi'nde Ankara'nın İmarı, 116-118.

zayıf görülmüştür. Örneğin sanayi ve yeni fabrikaların planı tasarlanırken rüzgârın geleceği yön hesap edilmemiştir. Ayrıca Jausseley'in planının çok masraflı olacağı düşünülmektedir. Jansen'in planı ise ekonomikliği sebebiyle çok beğenilmiştir. Onun planında mahallelere güneşin geliş açısı, rüzgârın yönü, mahalleye temiz hava sağlanması, taşınma ve ulaşım olanakları gibi etkenler göz önüne alınmıştır. Öyle ki evlerin dizilişine göre hem sabah hem akşam güneşi görmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca sanayi mahallesi de rüzgâr yönü hesap edilerek uygun bir yerde, istasyonun diğer tarafında tasarlanmıştır. Bunun yanı sıra Cebeci'den şehrin merkezine doğru parklar ve yeşil alanlar tasarlanmış, bu vesileyle rüzgârın da temiz havayı şehre ulaştırmasına olanak verilmiştir. Bunun yanında şehrin tarihi dokusunu barındıran ve merkezini oluşturan kale ile çevresinin korunması planın beğenilmesini sağlamıştır. Planda Ankara Kalesi'nin de şehrin her noktasından görülmesi özellikle istenilmiştir. Bu konuda Jansen'in planı ön plana çıkmış ve beğenilmiştir. Brix'in planı ise Ankara'nın çok az düzeltilmiş bir hali olarak görülmüş ve beğenilmemiştir.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Hakimiyet-i Milliye, (11 Mayıs 1929), 2

Görsel 1.7. Hermann Jansen tarafından 1929 yılında hazırlanarak, 1932 yılında onaylanan 'Jansen Planı', Ankara Şehri İmar Planı: (https://tr.wikipedia.org/wiki/Hermann_Jansen E.T. 5 Temmuz 2023.)

Görsel 1.8. Hermann Jansen , Ankara İmar Planı, Alaaddin Kral Basımevi, İstanbul 1937, 18-19.

Görsel 1.9. Jansen tarafından hazırlanan Ankara şehri imar planı, (Koç Üniversitesi, Vekam Arşivi, Envanter no: H025.)

Görsel 1.10. Ankara Şehir Planı (1928); önemli yapılar, okullar, hastaneler, akarsular, yollar belirtilmiştir. (Koç Üniversitesi, Vekam Arşivi, Envanter no; H142)

Mimarların projeleri incelenmiş ve kentin yapısı da düşünülerek 15 maddeyi içeren bir tespit listesi hazırlanmıştır. Bu listeye göre; *Yollar ve yapı adalarının sistem ve şekli, bunların tatbikatındaki kabiliyet ve ekonomi, istikamet ve vazifeleri, Eski şehrin sureti halli, Yeni şehrin sureti halli, Şehrin bedii karakteri, Hükümet daireleri ve memur evleri, Sanayi ve fabrikalar muntakası, Amele evleri ve mahallesi; parklar, göller, meydanlar, sahalar, çocuk ve oyun bahçeleri; koşu yerleri ve stadyum, Hal ve Pazar*

yerleri; Şimendifer istasyonları, hattın şehirden geçmesi sureti, manevra sahası ve yük istasyonları, mezbaha, mezarlık, kanalizasyon meselesi gibi imar planı dâhilinde olan yerlerin durumu tespit edilecektir. Ayrıca daha önce bahsi geçtiği üzere Jansen'in planında kaleyi şehrin tüm kesiminden görülmesi için merkeze yerleştirmesi sebebiyle mimar, yol ve adaları da bu düzene göre tasarlamıştır. Jansen, planında tasarruflu davranmaktadır. Öyle ki Jansen'in planındaki yol maliyeti, Jaussley'in planındaki maliyetten çok daha azdır. Jaussley, planında masrafa yol açabilecek büyük ve bahçeli yapılara yer vermiştir. Bu duruma karşın Jansen tasarladığı binalarda da masraftan kaçınmıştır. Ayrıca mimar bahsi geçtiği üzere, binaları rüzgâr ve güneşin konumuna göre yerleştirmiştir. Bunun yanında Jaussley, Jansen'in tersine eski şehri yok kabul eden bir planı tasarlamıştır. Jansen, eski şehrin imarını zamana bırakarak yeni şehre odaklanmıştır. Bu duruma karşın Brix'in projesinde ise şehrin Bedîî karakteri zayıf bulunmuştur. Jaussley'in projesi de fazla ayrıntılı, ihtişamlı ve masraflıdır. Jansen, söylenildiği üzere basit, modern ve masrafsız bir plan tasarlamıştır. Bunun yanında Jaussley kamu kurumlarını yeni şehrin ortasında yer alan büyük bir meydana dağıtmıştır. Jansen ise kamu kurumlarını meydanın merkezinde abidevi bir halde tasarlayarak hükümet mefhumunu kuvvetlendirmek istemiştir. Ayrıca mimar sanayi ve fabrikaları tasarlarken rüzgârın sanayi dumanını şehre getirmemesi için sanayiye şehir merkezinin Batı tarafında tasarlamıştır. Daha ekonomik bir planı bulunan Jansen'in planı ortalama 300.000 kişilik bir nüfusu barındırabilecek şekilde 50 senelik olarak düşünülmüştür. Böylece Jansen'in planı birinci olarak seçilmiştir. İkinci de Jaussley'in projesi olmuştur.¹⁵⁶

Falih Rıfki Atay, Jansen planının seçilmesi üzerine bu şekilde kapsamlı bir planın ilk defa kabul edildiğini, bu durumun çeşitli yasal zorunlulukları ve insanları bağlayan sorumlulukları olduğunu dile getirmiştir. Bu sebeple imar süreci boyunca vatandaşların yeni düzene alışmasının zor olacağını belirtmiştir. Atay, yeni Ankara'nın bir portreyi andıracağını fakat yeni Ankara'yı imar edecek uzmanlara önem verilmesi gerektiğini, kendi belediyecilerimizi yetiştirecek Avrupalı belediyecilere, mimarları yetiştirecek Avrupalı mimarlara ve mühendislerimizi yetiştirecek Batılı uzmanlara ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. Kemalist rejim ve aydınlar mimari alanda da Avrupa'nın örnek alındığını kendi görüşleriyle açık ve net bir şekilde yansıtmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Hakimiyet-i Milliye, (27 Mayıs 1929), s. 1. ; *Ankara Şehrinin kesin planı olarak kabul edilen Prof. Jansen Planı'na dair Kararname için bkz.* ; BCA; 30.18.1.2 / 4.33.4 (08.06.1929).; Cantek, *Yabancılar ve Yerliler; Başkent Olma Süreci'nde Ankara*, 114.

¹⁵⁷ Hakimiyet-i Milliye, (3 Haziran 1929), s.1.

Ankara'nın imar planı üzerine çalışmalar yürütülmesine rağmen, arazinin spekülasyonu konusu planın uygulayıcılarını endişelendirmektedir. Yönetim imara açılacak araziye uygun maliyete almak istemiştir. Bu dönemde Ankara'nın yeni şehrinin imarı sırasında kamulaştırılmayan bireysel araziler değerlendirilmesi sebebiyle sahiplerince yüksek fiyata satılmaya başlamıştır. Henüz 1929 yılında basında bir ilan “*Yenişehir’de Kıymetli Bir Arsa Satılıyor.*” Başlığıyla dikkat çekicidir. İlan “*Yenişehir’de bugün yapılmakta olan Başvekâlet ve Milli Müdafaa Vekaleti ’ne ve yapılacak olan diğer vekalet binalarının arsalarına pek yakın bir yere, Çankaya ’ya, şehre ve istasyona hazır yüksek bir tepe üzerinde pek kıymetli bir arsa satılıktır. Bu arsa Macar Sefaretnamesi’nin bitişiğinde olup, açılmış olan 15 metrelik caddeye 20 metre yüzü vardır.*” Şeklinde devam etmektedir.¹⁵⁸

Jansen’in planında öne çıkan hassas noktalar da mevcuttur. Bu noktalar yarışmanın raporunda istenilen şartlar ile uyumaktadır. Raporda kentin estetik görünümüne özen gösterilmesi istenilmiş ve Jansen de bu konuda hassas davranmıştır. Ayrıca yol yapımında kısa, düz ve dar yolların inşası ile tasarrufun sağlanması istenilmiştir. Kemalist yönetim kamusal alanları büyük oranda önemsemektedir. Bu konuda parklar, bahçeler, yeşil alanlar, halkın sosyalleşebileceği mekânların imarına büyük önem verilmiştir. Bunun yanı sıra konutların kat sayısının düşük tutulması, bahçeli konutların yapımına özen gösterilmesi ve konutların güneşe göre konumlarının da iyi değerlendirilmesi istenilmiştir. Şehrin sanayi kuruluşlarının da hem hâkim rüzgâr yönüne göre hem de istasyona yakınlık ölçütüne göre yerleştirilmesi düşünülmüştür. Yönetim sanayi kuruluşlarının ulaşım yönünden kolay bir bölgede konumlanmasına özen göstermektedir. Bu istekler Jansen’in tasarlamış olduğu planla doğru orantılıdır. Ayrıca Jansen trafik konusunun da rahatlatılmasına önem vermektedir. Genel olarak Jansen projesini son aşamada 271.000 kişilik bir yerleşim için tasarlamaktadır. Bu konuda 1932 yılında kesinleşen imar planına göre şehir nüfusu için Jansen 1475 hane tasarlamıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Hakimiyet-i Milliye, (11 06.1929), 5.

¹⁵⁹ Tankut, *Bir Başkent’in İmarı (1929-1939)*, 80. ; *Ankara İmar Müdürlüğü ile M. Herman Yansen ve M. Rober Orley arasında yapılan sözleşme için bkz. BCA; 30.18.1.2 / 10.26.5 (30.04.1930).* ; *Ankara’nın yangın yerlerine ait Prof. Yansen tarafından yapılan haritanın tasdiki ’ne dair bkz. BCA; 30.18.1.2 / 12.50.15 (16.07.1930).* ; Bahçeli evler, Jansen Planı’ndan arda kalan bir modeldir. Fakat evlerin birbirine yakın inşa edilmeleri sebebiyle evlerin bahçeleri yeterince geniş tutulamamıştır; İbrahim İrdem- Asilkan Lenger, “1923-1950 Arası Dönemde Ankara Kentleşmesi ve Sorunları”, *Akademik Bakış*, 14/28, (2021), 343.

Juri üyelerinden Güzel Sanatlar Akademisi muallimi olan Celal Esat Bey, Jansen Planı'nın sadece kendi döneminde değil ileriki süreçte Türkiye'deki diğer şehirler için de örnek olacağını belirtmiştir. Ayrıca plana dair kendi görüşlerini de dile getiren Celal Bey, öncelikli olarak planın ana yollar ile kanalizasyon hatlarından başlaması gerektiğini düşünmektedir. Celal Esat Bey, Jansen Planı'na dair de bilgiler vermiştir. Buna göre plan şehrin istasyonundan çıkınca büyük bir meydana dört büyük caddeye ulaşacak şekilde tasarlanmıştır. Caddelerden birisi bahçeler içerisinde geçerek Osmanlı Bankası'nın karşısında yapılması tasarlanan Opera binası ile Adliye Sarayı'na ulaşacaktır. Caddelerden bir diğeri merdivenli bir şekilde tasarlanacak ve bu sayede abidevi bir görünüm kazanacaktır. Bu cadde Ankara kalesine çıkmaktadır. Yenişehir'e gidecekler de İstasyonun yanındaki en sağ caddeyi takip edecek ve tren köprüsünün altından geçerek Gazi Caddesi'ne ulaşacaklardır. Bu cadde de Türk Ocakları ve müze yanında bulunan yoldan kaleye ve Cebeci'ye ulaşacaktır. Yeni ve eski şehrin Şimendifer hattı ile ayrıldığını belirten Esat Bey, bu yerde boş bir alanın bulunduğunu söylemektedir. Şehrin ekonomisinin canlandığı ticaret merkezinin ise eski Ankara'nın çarşısında bulunan yerinde devam edeceğini, fakat hükümet binalarının Yenişehir'e, Gazi Bulvarı'nın yanına taşınacağını izah etmiştir. Esat Bey halkın eğleneceği ve zaman geçireceği mekânlar olan göllerin de Bentderesi, Hatıpcayı ve İncesu'yun bulunduğu mevkide oluşturulacağını belirtmiştir. Bunun yanında Celal Esat Bey, Ankara'ya dair şu manidar cümleyi kurmuştur: *“Şehrin plânı tesadüfî olarak bir kalbe benzer ki Ankara'mız da Türkiye'nin kalbidir. Plânın kaleyi merkez ittihaz etmesine göre oraya sembolik bir abide yapılmasını tasavvur ettim ve heyete söyledim. Plânlarını ihzar ettireceğim. En yeni şekilde ve san'at üslubunda Gazi Hazretleri'ni temsil edecek bu abide yalnız bir heykel halinde değil, bir bina şeklinde olmalıdır.*¹⁶⁰ Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, sadece yeni şehir baştan tasarlanmamış şehrin ideolojik bir anlatısını oluşturan anıt heykelleri ve abideleri de kent meydanlarında inşa etme çalışmaları başlamıştır.

1.3.2.1. Başkent'in İmarında Jansen Planı'nın Uygulanma Süreci

Henüz imar planının başlangıç yıllarını kapsayan 1927 yılında devletin ekonomik gücü sınırlıdır. Bu konuda Jansen'in Ankara planı ekonomikliği ve de işlevselliği sebebiyle diğer yarışmacıların önüne geçmiştir. Jansen eski ve yeni kentin bütünlüğünü sağlamış, eski şehrin sorunlarına yönelik çözümler üretmeye çalışmış ve şehrin genişleme

¹⁶⁰ Hakimiyet-i Milliye, (1 Haziran 1929), 1-2.

alanlarını da yeni bir mahalle olarak algılamıştır. Kemalist yönetim teknik ve ekonomik yönden oldukça zayıf bir dönemdedir. Bu anlamda işlevsel bir plan olan Jansen'in planı yönetim için büyük fırsat olmuştur.¹⁶¹ Planın ilk aşamalarında Jansen, Atatürk ile Ankara imar planına dair haritalar üzerinden uzun uzun konuşmuştu. Bu anlamda Jansen'in düşüncesinde yer alan füzuli yolların devreden çıkarılması, motor trafiğine uygun olan caddeleri genişletme planı, yeşil alanlara verilen önem Atatürk'ün hoşuna gitmişti. Fakat Atatürk'ün en çok önem verdiği konu şehir imar maliyetinin az olmasıydı. Jansen'in planı son derece ekonomik ve işlevseldi. Bu plan Kemalist yöneticiler için en uygun olanıydı. Fakat bu duruma rağmen Kemalist yönetim, Jansen Planı'nın sürecinde de şehir imarı konusunda bilgisiz ve tecrübesizdir. Atay bu konuyu şu şekilde dile getirir:

Bir imar Komisyonu yapmıştık. Reis bendim. Rahmetli Vali ve Belediye Reisi Nevzat da bu komisyonun azası idi. Bir ecnebi mütehasssının dediklerini yapmaktan başka elinden bir şey gelmeyen bir belediye reisi olmaya daha ilk günü isyan etti. Açıkça muhalefet de edemeyeceği için, adet olduğu üzere, devamlı bir baltalama yolunu tuttu... Birçok arsalar spekülasyoncuların eline geçmişti. Bunlar en başta devlet dairelerinin bir mahallede toplanmak fikrine karşı koydular. Çünkü Ankara'da nüfuz ticaretinin ilk kaynağı mesela Cebeci'de ucuz bir arsa almak ve Maarif Vekili'ne Konservatuvar'ı orada yapmaya karar verdirerek arsasını ona satmaktı.

Jansen Planı'nda da spekülasyonculuk öyle bir hal almıştır ki Atatürk'ün yakın arkadaşları dahi arazilerin sonradan değerlendirileceği yerlerden arsa satın almış ve imar planı dâhilinde arazilerini yüksek fiyatlara satmak istemişlerdir. Atatürk kendi arkadaşları olmasına rağmen bu duruma karşı sert tavrını korumuş ve arazilerin fiyatını düşürmüştür.¹⁶²

¹⁶¹ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 82. ; Sargın, Kurmaca Başkentlerin İmgesel İnşası; Ankara'nın Mekânsal Siyaseti Üzerine Kısa Notlar, 94; Ayrıca Prof. Herman Jansen'in Ankara'nın İmarı hakkındaki düşüncelerini ihtiva eden rapor için bkz. BCA; 30.10.0.0 / 122.866.15 (17.10.1927). ; Jansen'in planının kabulünün ardından planın onaylanarak uygulanması için üç buçuk yıllık bir süre tanınmıştır. Bu anlamda plan 27.07.1932 tarihinde onaylanacaktır. Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 91.

¹⁶² Atay arazi Spekülasyonculuğunu şu şekilde dile getirmektedir: “Yansen (Jansen) Planı, devlet dairelerini Atatürk Bulvarı üzerindeki bugünkü yerine topluyor ve hemen yakınında 3000 memur meskeni için de arsalar ayırıyordu. En son bina Büyük Millet Meclisi olacaktı. Devlet Daireleri ile 3000 memur meskeninin yapılacağı bölgeyi kamulaştırmaya karar vermiştik. Başbakan İsmet Paşa: Bunun için yüz bin liradan fazla para veremem, dedi. Devletimiz çok fakir idi. Hepsinin bu para ile alınabilmesi için cadde üstündeki arsaların metrekaresine bir lira koymak lazımdı. Öyle yaptık. Emniyet anıtının bulunduğu kısımda Atatürk'ün yakın arkadaşları da arsalar edinmişlerdi. Hemen fiyata itiraz ettiler. Atatürk'e durumu izah ettik. Arkadaşlarını itiraz etmekten men etti. Böylece arka taraflara doğru fiyat ine ine bütün sahayı 118 bin liraya devlete mal etmiş olacaktık. Bu sefer Meclis'teki spekülasyoncular: devlet daireleri bir araya toplanamaz, bir hava hücumunda hepsi yıkılıp gider, diye kıyameti kopardılar. Yeni çıkan meseleyi de Atatürk ile görüştük. Hepsini ayrı ayrı müdafaa edeceğim yerde bir arada müdafaa ederin bundan ne çıkar ? dedi. Son baltalama da suya düştü...” Atay, *Çankaya*, 487-491.

Görsel 1.11. Ankara'daki modern villalar. (La Turquie Kemaliste S. 45)

Görsel 1.12. Ankara'daki modern villalar. (La Turquie Kemaliste S. 45)

Görsel 1.13. Ankara'daki modern villalar. (La Turquie Kemaliste S. 45)

Görsel 1.14. Evkaf Apartmanı, 1932 , (VEKAM Arşivi, Envanter no: 0863.)

Ankara'nın hızlı değişimi ülkenin aydınlarının gözünden kaçmıyordu. Bu durum dönemin edebiyatına yansımış ve Ankara'daki kentsel değişim romanlarda da yerini almıştır. Bu konuda Yakup Kadri, *Ankara* isimli romanında kentin değişimini şu sözleri ile dile getir:

Yeni Ankara baş döndürücü bir suretle inkişaf ediyordu. Taşhan'ın önünden Samanpazarı'na, Samanpazarı'ndan Cebeci'ye, Cebeci'den Yenışehir'e, Yenışehir'den Kavaklıdere'ye doğru uzanan sahalarda, apartmanlar, evler, resmi binalar, sanki yerden fıskırıncasına yükseliyordu. Bunların her biri yapanın bilgisine ve yaptırının zevkine göre bir takım şekiller ve renkler almakla beraber, dikkatli bir göz için, hemen hepsine birden hâkim olan exotique (ortama yabancı) mimari tarzının sırttığı da aşikârdı. Mesela Yenışehir'den Kavaklıdere'ye doğru sıralanan villalar arasında kulesiz, saçaksız binalara rasgelmek mümkün değildir. Birbirinden örnek alan ve bazıları hep bir mimarının elinden çıkmış bulunan bu kuleli ve geniş saçaklı evler, etraflarını çeviren hendeklerin ortasında birer derebeyi şatosunu andırıyordu.

Karaosmanoğlu kentin modern mimari tarzını dile getirirken ayı zamanda başlarda yaşanan tecrübesizliklerin de zamanla giderildiğinden bahsetmektedir. Ona göre şehir imar edilirken fark edilen eksiklikler veya kusurlar zamanla giderilmekteydi.¹⁶³

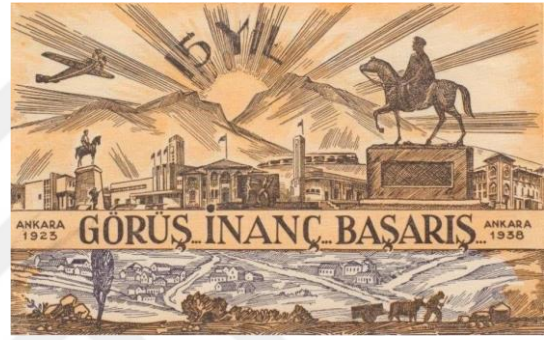
¹⁶³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, (İletişim yay, 1987), 133-134.

Yakup Kadri, bu dönemde Ankara'nın imarından önce dönemin yazarları ve elitleri tarafından başkentin, “Orta Anadolu’nun viran ve çorak noktası” olarak dillendirildiğini belirtmiştir. Bu anlamda Yakup Kadri, Ankara’da yapılanları akla sığamadık işler olarak vasıflandırmış ve modern bir şehrin inşasının mühim bir devlet meselesi olduğunu söylemiştir. Bu dönemde Batı’nın örnek alınması dolayısıyla, “Avrupalılar gibi giyinilip onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi düşünmek, onlar gibi hissetmek, medeni kanun sayesinde onlar gibi bir hayat sürme” vb. söylemler Kemalist elitler tarafından yoğun olarak dillendirilmiştir.¹⁶⁴

Görsel 1.15. Ankara’nın modern bir kent olarak tasarlanmış görseli.

(Deniz Dogöz, “Görsel İmgeler ve Karikatürler Arakesitinde “Ankara Construit”, SDÜ ARD-E Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, S.30,c. 15, (Aralık 2022))

Görsel 1.16. Cumhuriyet’in 15. yılına dair hazırlanan bir kartpostalda Ankara’nın modern görünümünün eski ve yeni Ankara üzerinden karşılaştırmalı görseli.

(Dogöz, “Görsel İmgeler ve Karikatürler Arakesitinde “Ankara Construit”.)

Bu dönemde Türkiye’ye gelen Viyana Mimarlar Cemiyeti’nin ikinci başkanı olan Yüksek Mühendisi (uzman) ve Sanatkar Robert Orley, Türk Ocağında Ankara’nın imarıyla uğraşan mühendis, mimar ve belediyecilere Ankara’nın imarıyla ilgili olarak konferans vermiştir. Orley şehrin karakterine önem verilmesi gerektiğini, arazinin rüzgâr istikameti, yeşil alanları ve önceki yapıların dikkate alınmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Bunun yanında Orley, şehir planının şehrin sakinleri için yapıldığını, caddelerin ve parkların ise evlerin konumlarına göre yerleştirilmesi gerektiğini belirtirmiştir.¹⁶⁵ Avusturyalı Mimar R. Orley aynı zamanda Ankara İmar Müdürlüğü’nde hem teknik işlerden sorumludur hem de müdürlüğün teknik danışmanlığını

¹⁶⁴ Hakimiyet-i Milliye, (1 Haziran 1929), 1.

¹⁶⁵ Hakimiyet-i Milliye, (3 Mayıs 1929), 1-3.

yapmaktadır.¹⁶⁶ Bu yönüyle kent planlamacıları ve görevliler şehri imar ederken büyük oranda yabancı uzmanların görüşlerinden istifade etmişlerdir.

Ankara İmar Müdürlüğü henüz 1929 yılında hizmete başladığı dönemde İmar İdare Heyeti'nin başkanı Falih Rıfkı Atay'dır.¹⁶⁷ Falih Rıfkı Atay da Ankara'nın modern Avrupa şehirlerine benzemesi için uğraşıldığını dile getirmiştir. Bunun yanında Atay, Avrupalı uzmanlar ile yeni Ankara'yı dolaştığını, Avrupalı uzmanların böylesine kurak bir arazide modern bir şehir için çaba gösterilmesini, yabancı mimarlara yaptırılan eserleri, Gazi çiftliği, Millet Meclisi Bahçesi ve otantik eserleri beğendiklerini söylemiştir. Atay, bu duruma rağmen kendi belediyemiz ve mimarlarımızın yeni plandan hoşnut olmadığını bildirmiştir. Bu durumun sebebinin de kendi uzmanlarımızın Avrupalı uzmanları örnek almak istememeleri olarak dile getirmiştir. Atay, yeni Ankara konusundaysa görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: *"Müstakbel Ankara, yeni bir planda tıpkı bir portre gibi tanzim edilmiştir. Katları, inşaat cinsi, pencere şekli, hatta bina boyları ile, hepsi ile yalnız o planı tatbik edecek mütehassısların kat'i hüküm sürmesi ile vücut bulabilir."*¹⁶⁸

1.3.3. 1930'larda Ankara İmar Müdürlüğü ve Başkent'in İmarı

Henüz 1929 yılında Ankara İmar Müdürlüğü ek yasalar ile kuvvetlendirildi. Ankara'nın imarı konusunda hükümet kararlıydı. Bu doğrultuda müdürlüğün yetkilerinin artırılarak, müdürlüğe yapacağı imar faaliyetlerinde kolaylık sağlanmaya çalışılıyordu. Bu anlamda 1928 yılında müdürlüğün kuruluşunda yer alan ve görevlerini belirleyen maddeler 1929 yılı için de geçerli kılındı.¹⁶⁹ Öyle ki yine 1929 yılında ek bir kanun ile Ankara şehrinin imarından sorumlu tek kurum Ankara İmar Müdürlüğü haline getirildi. Bu anlamda imar planı sahasında yapılacak herhangi bir harita planı veya programı gibi imara dair olan her türlü konuda İmar Müdürlüğü ile görüşülmesi gerekmektedir. İmar Müdürlüğü'nün rızası olmadan yapılan herhangi bir proje geçersiz olarak kabul edildi.¹⁷⁰ Bunun yanında yeni bir ek yasayla da İmar Müdürlüğü kamulaştırılan imar bölgesinin haricindeki plan için gerekli görülen arazileri bölme, birleştirme ve hislendirme işleriyle

¹⁶⁶ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 73.

¹⁶⁷ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 73.

¹⁶⁸ Hakimiyet-i Milliye, (3 Haziran 1929), 1

¹⁶⁹ Kanun no: 1431, Resmi Gazete, S.1182, (2 Mayıs 1929), 7100

¹⁷⁰ Kanun no:1504, Resmi Gazete, S. 1213, (11 Haziran 1929), 7517

tek başına yükümlü tutuldu.¹⁷¹ 1930 yılında çıkarılan Belediye Kanunu ile Türkiye'deki diğer kentlerin de modern bir şekilde imarı için kolaylık sağlanmak istenmişti. Şehremaneti statüsündeki Ankara'nın belediyeye dönüşmesine rağmen imar işleri Ankara İmar Müdürlüğü'nün tek elinde kalmaya devam etmişti. Sadece Ankara dâhilinde Ankara Belediyesi yolların yapımı, kentsel sorumluluklar ve belediye hizmetleri ile yükümlü tutulmuştu.¹⁷² Bunun yanında Ankara İmar Müdürlüğü Ankara'nın planını yapmak ile yükümlü bulunan Jansen'in planını aynen uygulamak ile de sorumlu tutulmuştur. Müdürlük Jansen'in haberi veya rızası olmadan planda herhangi bir değişiklik yapamayacaktır.¹⁷³

1930 yılında Ankara İmar Müdürlüğü'ne ayrılan bütçeye dair oranlar, yerli ve yabancı görevlilere verilen ücretlerin yüksek oluşu mecliste tartışma konusu yaratmıştı. Ankara İmar Müdürlüğü kendisine verilen bütçenin haricinde ek bir bütçe desteği daha istemektedir. Bazı vekiller bu desteğin masraflı olacağı endişesiyle konunun mecliste reddedilmesini talep etmişlerdir. Fakat bu görüş mecliste onay almamıştır. Bu duruma rağmen Ankara'nın modern bir şekilde imar edilmesi ve geliştirilmesi sebebiyle İmar Müdürlüğü faaliyetleri olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Yine de İmar Müdürlüğüne karşı ilk tepkiler bu tarihlerde ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁷⁴ Bunun yanında Jansen, Ankara planını uygularken Türk mühendisler tarafından planın arazi şartlarına uymadığı yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca planın haritasında bir cadde üzerinde karşılıklı olarak tasarlanan bazı binaların caddesinin yok sayıldığı ve binaların üst üste bindirildiği gibi sebepler dolayısıyla Jansen eleştirilmiştir.¹⁷⁵ Jansen Planı'nın uygulanmasına muhalif olan kesim Ankara İmar Müdürlüğü'ne de son verilmesi için çalışmalar yürütmüştür. Bu duruma karşı Ankara'nın modern bir şekilde imarını destekleyen yönetim planının uygulanmasında herhangi bir yanlışlık yapılmadığını, haritalarının da Haritalar Umum Müdürlüğü'nce oluşturulduğunu savunmuştur. Bunun yanında Ankara imar planında ufak tefek hataların olabileceği ve bu hataların tespit edildiği takdirde düzeltileceği de bildirilmiştir.¹⁷⁶

¹⁷¹ Kanun no: 1663, Resmi Gazete, S. 1509, (2 Haziran 1930), 9009.

¹⁷² Kanun no: 1580, Resmi Gazete, S.1471, (14 Nisan 1930), 8821.

¹⁷³ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 106.

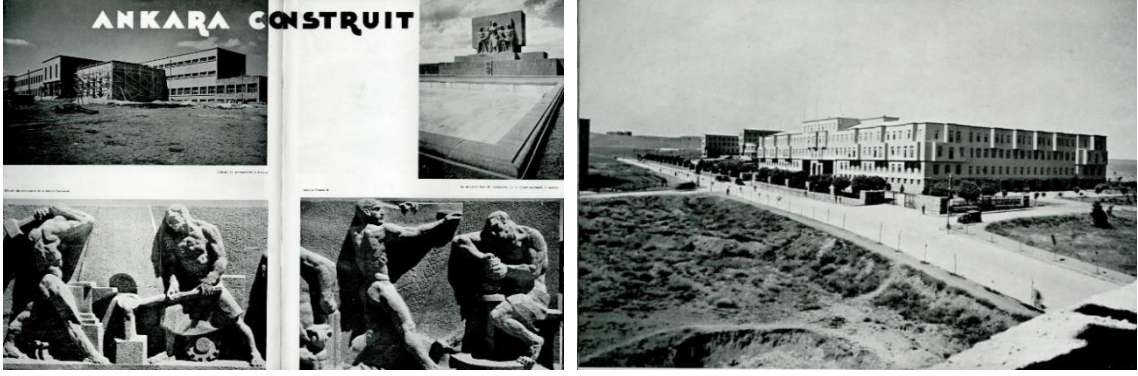
¹⁷⁴ TBMM ZC, Devre 3, C. 23, İnikat 10, İçtima 4 (04.12.1930), 8-10.

¹⁷⁵ Akşam, (23 Haziran 1931), 1.

¹⁷⁶ Akşam, (26 Haziran 1931), 2.

Ankara şehrinin diğer kentlerin imarı için örnek bir kent olarak planlanması düşünülmüş fakat diğer şehirlerin Ankara'ya verilen destek kadar maddiyatının bulunmayışı sorun yaratmıştır. Hükümet Ankara şehrinin imarı için seferberdir. Kemalist elitler bu durumu bir şeref meselesi olarak görmüş ve rejimin meşruluğunun da planın başarıya ulaşması yoluyla sağlanacağını düşünmüşlerdir. Bu duruma rağmen diğer kentlerin de geliştirilmesi ve modern bir kent görünümüne kavuşturulması lazımdı. Farklı kentlerde yapılan imar faaliyetleri daha çok eski yangın yerlerinin imarına yönelik olmuştur. Bu anlamda Ankara ise modern bir görünümde Batı şehirlerini yansıtan bir silüete kavuşturulmak istenmiştir. Ankara'nın diğer şehirlere de örnek olması, diğer şehir belediyelerinin harita, plan ve altyapı gibi sorunlarının çözümüne yönelik olarak finansal desteğin sağlanması için bir Belediyeler Bankası'nın kurulmasına karar verilmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 93. ; *Ankara'nın eski yangın yerlerine ait Prof. Yansen tarafından yapılan haritanın tasdiki* bkz. ; BCA; 30.18.1.2 / 12.50.15 (16.07.1930). ; Belediyeler Bankası için bkz. BCA; 30.18.1.2 / 36.31.7 (30.04.1933); BCA, 30.18.1.2 / 38.54.15 (29.07.1933). ; Bu dönemde modern köy projeleri ve hatta köy evleri de mimarlar tarafından tasarlanmıştır. Bu köy evlerinde oturma, yemek, misafir, yatak odaları ayrı ayrı planlanmıştır. Bunun yanında samanlık, kiler, ahır ve köylünün yemeğini pişirip oturduğu yer olan sofa da düşünülmüştür. ; Arif Hikmet, "Köy Evi", *Mimar*, S.11 (35) 1933, 357. ; Bunun yanında modern köylerin projeleri de mimarlar tarafından tasarlanmaya başlamıştır. Bu anlamda Batı modernizasyonunun köylere kadar ulaştırılması düşünülmüştür. ; Mimar Burhan Arif, "Köy Projesi", *Mimar*, 11-12, (59-60), 320.; Hatta modern köylerin tasarlanması için de 1930'lu yıllarda proje yarışmaları düzenlenmiştir. ; "Köy Evleri Proje Müsabakası", *Mimar*, 3 (51), 1935, 93.

Görsel 1.17. 1936, Ankara'ya dair yapılar. (La Turquie Kemaliste, S. 13, 1936).

Görsel 1.18. 1936, Milli Savunma Bakanlığı (La Turquie Kemaliste, S. 13, 1936).

Görsel 1.19. 1934, yapım aşamasındaki bakanlıklar bölgesi (La Turquie Kemaliste, S. 2, 1934).

Ankara'nın imarında Jansen tarafından hazırlanan Necati Bey Caddesi, İstiklal Caddesi, BMM Caddeleri ve devlet dairelerine ait olan planın bölümü İcra Vekilliği (Bakanlar Kurulu) tarafından 1930 yılında onaylanmıştır.¹⁷⁸ Bu dönemde Jansen Ankara'nın eski yangın yerlerine dair bir harita üzerinde çalışmalarını sürdürmüştü ve bu haritayı İcra Vekilliği'ne onaylatmıştır.¹⁷⁹ Mimar Ankara'nın imar planına dair tasarladığı iki haritayı da Ankara İmar Müdürlüğü ve İcra Vekilliği'ne 23.07.1932 tarihinde onaylatmış, böylece Jansen'in planı meşruluk kazanmıştır.¹⁸⁰ 1933 yılında Jansen Ankara'nın imarında yol, meydan, park ve şehir manzarasına önem vermektedir. Şehir manzarasını bozan büyük yapıların inşasının da yanlış olduğunu düşünmektedir. Daha önceden kendi haberi olmadan inşa edilmiş olan, 1933 yılında yapılan Sergi Binası gibi büyük binaların yapımının yanlış olduğunu bu tarihte İsmet İnönü'ye gönderdiği raporda

¹⁷⁸ BCA; 30.18.1.2 / 9.17.4 (02.04.1930) ; BCA; 30.18.1.2 / 9.17.12 (02.04.1930). ; *Yenişehir'de Türkiye Büyük Millet Meclisi bina ve bahçesi için gösterilen arazi ve emlakın istimlak edilmesini* gösterir belge için bkz. DABCA, 30.18.1.2 / 22.53.10 (27.07.1931).

¹⁷⁹ BCA; 30.18.1.2 / 12.50.15 (16.07.1930).

¹⁸⁰ BCA; 30.18.1.2 / 30.57.6 (23.07.1932). Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 127.; Jansen Planı 23. 07.1932 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun 13209 Sayılı Kararname'si ile onaylanmıştır. Bu anlamda beş yıllık bir plan hazırlanmış ve bu plan 09.06.1934 tarihinde 21821 sayılı kararname ile uygulanmaya başlamıştır. Jansen 1938 yılına kadar Ankara İmar Müdürlüğü'nde danışman olarak görev yapacaktır. ; Tekeli, *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, 62.

belirtir.¹⁸¹ Bu dönemde Ankara İmar Müdürlüğü ülkenin diğer kentlerinin imarına da hem örnek olmakta hem de yardım etmektedir. Bu anlamda Malatya, Kayseri, Uşak gibi kentlerin belediyelerine müdürlük tarafından yardım edilmiştir. Ayrıca Safranbolu belediyesi de kentin imarı için müdürlükten bir mühendisin gönderilmesini istemiştir.¹⁸²

1934 yılında dönemin İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Ankara'ya dair olan sözleri başkentim imarına ne derece önem verildiğini manidar bir şekilde özetlemektedir: Kaya başkentim imarı hakkında şu sözleri sarf etmiştir:

“Ankara, iki Ankara. Hakikaten doğru. Ankara bu memleketin dimağı ve kalbidir. Ankara aynı zamanda bizim imar ülkümüz ve medeniyet ülkümüzdür. Ankara bütün şehirlerimize misal olmakta ve her yerde büyük ve güzel imar faaliyetleri görülmektedir. Bizden sonra gelecek Türk nesillerine hediye edeceğimiz eserler arasında Ankara da en ehemmiyetli bir eser olacaktır. Bu kadar büyük müşküller içerisinde ve iktisadî bir buhranın en ağır bir devresinde Ankara'nın imarını nasıl başardığımıza hayret edeceklerdir. Faaliyet hummasının içinde bulunduğumuz için ve ufak da dahi olsa, bir amele hizmeti dahi olsa, bizde çalıştığınız için daha ilerisine varmak istemem. Açıkça söylemeliyim ki, bakıldığı zaman iki değil, üç Ankara görülen Ankara'nın imar planı tamamıyla bitmiştir. Tatbik olunmaktadır. Tatbika en evvel yeni yapılacak yerlerden başladık, çünkü yeni yapılacak yerlerde caddelerin açılması, meydanların ve sairenin ayrılması daha kolaydır. Bu kısım yep yeni Ankara'dır. Diğer de eski Ankara'dır. Bu kısım için de bir program yaptık. Program yedi seneliktir. Eski Ankara'yı yedi kısma ayırdık. Yedi sene zarfında, bütçenin müsaadesi nispetinde ve bulabileceğimiz para ile - ki bu parayı Büyük Meclis bizden esirgememeli - bunu mevkii tatbika koyacağız. Yedi sene zarfında eski Ankara'nın dar sokaklarını genişleteceğiz, binalarını düzelteceğiz ve arzu edilen bir hale koyacağız.”

1930'lu yıllarda Ankara'da gecekondular yapıları yoğun bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Kaya özellikle İncesu ile gecekondular yapılarının bulunduğu bölgeden üçüncü Ankara olarak bahsetmektedir. Örneğin 1933 yılında İncesu ve Akköprü çevresi gecekondulardan temizlenmiştir. 1934 yılında Ankara'nın nüfusu 85 bin olmuş, bu durumun olumsuz etkisi ise gecekondulaşma ile ortaya çıkmıştır. Kaya, gecekondular yapılarının manzarayı çirkinleştirdiğinden, güvenlik ve denetim eksikliğine sebep olduğundan bahseder. Bu yerlerin uygun altyapısı, suları yoktur ve yolları düzgün değildir. Bu sebeple gecekondular semtleri temizlenerek halka uygun yerler yerleşim olarak gösterilmelidir.¹⁸³

Atay, 1935 yılına kadar Ankara'nın nüfus artışına ve şehir planına dair olan durumu özetler. Buna göre, Ankara'nın kentsel dönüşümü 1930'lu yıllarda giderek

¹⁸¹ BCA; 30.10.0.0 / 122.868.8 (04.08.1933).

¹⁸² TBMM ZC, Devre 4, Cilt 14, İnikat 43, İçtima 2, (29.04.1933), 116,

¹⁸³ TBMM ZC, Devre 4, C.22, İnikat 59, İçtima 3, (28.05.1934), 388-389

artmıştır. Bu anlamda henüz 1935 yılında Ankara nüfusu 86 bin, yerlilerin sayısı ise 36 bin civarındadır. Bu döneme kadar Ankara'ya aşağı yukarı 50 bin kişilik nüfus yerleşmiştir. Bunun yanında 1931 yılında Ankara'da ordu, belediye, banka ve özel kurumlar hariç devlet işinde çalışanların sayısı 5522 kişidir. Bu nüfusa oranla kentsel yerleşim planında yeni binaların yapımı da sınırlı sayıdadır. Bu anlamda 1926 yılından 1935 tarihine kadar Ankara'da inşa edilen ev veya apartman âdeti 1800 civarındadır. Yeni yapıların oranı 1930'larda yavaşlamıştır. Ev veya apartman sayısı olarak 1931 tarihinde 275, 1932 tarihinde 151, 1933 tarihinde 55, 1934 tarihinde ise 150 adet yeni konut inşa edilmiştir. 1935 yılındaki basın haberlerine göre Ankara'da yaklaşık olarak 3000 yeni konuta ihtiyaç vardır. Bu anlamda modern bahçeli evlerin yapılması istenilmektedir. Bu dönemde Ankara'da yeni yapıların yapılmasını istemeyenler de olmuştur. Bu kişiler genel olarak yüksek kiralar elde eden konut sahipleridir. Bu doğrultuda yeni konut ihtiyacına sessiz kalanlar da mevcuttur. Bu kişiler sonradan konut sahibi olan ve devletten kira yardımı almaya devam eden kimselerdir. Falih Rıfkı Atay Ankara'nın daha ucuz oturulduğu, daha ucuz ısınilarak, ışıklandırılan bir yer haline geldiği vakit büyük göç alacağını, o zaman kira giderlerinin daha az olacağını ve geri kalan paranın ise çarşı pazarda harcanarak alış veriş hayatını canlandıracağını belirtmektedir.¹⁸⁴

Ankara'nın imarında ve yeni binaların yapımında kuşkusuz 1927 yılında kurulan Emlak ve Eytam Bankası büyük rol oynamıştır. Bu banka 1927-1937 yılları arasında Ankara'da inşa edilen 2920 adet konutun büyük kısmına kredi desteği sağlamıştır. Bu tarihler arasında banka miktar olarak 10 milyon liralık bir kredi yardımını konut desteğine vermiştir. Bunun yanında 1927 yılından itibaren Atay'ın da belirttiği gibi devlet halka kira yardımında bulunmaya başlamıştır. Bu durumun sebebi ise Ankara'da görev yapmakta olan devlet memurlarını güncel ekonomik hayat pahalılığından korumaktır.¹⁸⁵

1.3.4. Ankara'nın İmarında İkinci Jansen Planı

Jansen'in 1932 yılında başlayan birinci planına dair sözleşme 1934 tarihinin sonlarında bitecektir. Bu tarihe kadar kamu binalarının büyük kısmı tamamlanmış ve hükümet mahallelerinin de sınırları tespit edilmiştir. Jansen, Türkiye'de kalmak istemekte ve projesini de devam ettirmeye çalışmaktadır. Bunun yanında 1930'lu yıllarda mecliste Ankara'nın imarına dair tartışmalar sürmüştür. Özellikle arsa sahiplerine paralarının

¹⁸⁴ Ulus, (21 Nisan 1935), 1-3

¹⁸⁵ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 113.

zamanında ödenmemesi gibi meseleler sorun teşkil etmiştir. Ankara'nın imarı konusunda maddi olanaksızlıklar en büyük etken olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda 17 Ekim 1934 tarihinde Jansen ikinci bir sözleşme imzalar. Bu sözleşme 02.08.1935 tarihinde yürürlüğe girer. Fakat ikinci sözleşmenin kesin başlangıcı 17.01.1936 tarihini bulacaktır. Jansen'in ikinci sözleşmesinde Ankara'nın imarı beş yıllık bir plan dâhilinde tasarlanmış ve bu plana 1939 yılına kadar ulaşmak amaçlanmıştır. Daha sonraki süreçte Jansen'in iki sözleşmesi de birleştirilecek ve bu sözleşmelerin bitim süresi ise 17.01.1939 tarihi olarak saptanacaktır. Bu duruma rağmen Jansen'in sözleşmesi 28.12.1938 tarihinde son bulmuştur.¹⁸⁶

2. Jansen Planı'nın uygulamaya konulmasının gündemde olduğu 1934 yılında, Ankara'da imarın yavaş ilerlemesi vekiller arasında tartışmalara sebep olmuştur.¹⁸⁷ Ankara İmar Müdürlüğü'ne bu dönemde muhaliflik artış göstermiştir. 1936 yılında İmar Müdürlüğü'nün tek başına aldığı bazı kararlara sınırlama getirilmek istense de Ankara'nın imarının müdürlük tarafından daha kolay bir şekilde devam edeceği düşünüldüğü için bu görüşten vazgeçilmiştir. Bu anlamda Ankara İmar Müdürlüğü'nün tüzel kişiliğini kaybedeceği ve kendi kararlarına göre özgürce alım satım yapamayacağı gibi durumlardan endişe edilmişti. İmar Müdürlüğü'nün yetkilerini sınırlama girişimleri müdürlüğün Ankara Belediyesi'ne bağlanması yolunda ilk adımlar olmuştur.¹⁸⁸

İkinci Jansen Planı'nın ilk aşamalarında, şehir yedi bölüme ayrılmış ve plan bitme süresi de tahmini olarak yedi yıllık bir zamanı kapsamıştı. 1939 yılına doğru planın uygulanması da sonlandırılmış olacaktı.¹⁸⁹ Bu durum daha sonradan değiştirilmiş, Ankara'nın 1935-1936 yıllarındaki planı dokuz mıntıka halinde düzenlenmişti. Planın merkezi noktasında İstasyon-Samanpazarı Yolu-Bankalar Caddesi ve Samanpazarı'nın

¹⁸⁶ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 143-144.; TBMM ZC, Devre 5, C.2, İnikad 11, İçtima F, (06.04.1935), 22

Ankara imar planının belediye hududuna kadar genişletme işinin Prof. Yansen'e yaptırılması için hazırlanan sözleşmenin tasdiki için bkz. BCA; 30.18.1.2 / 57.64.7 (02.08.1935). ; Profesör Yansen'in yaptığı 2625, 2627 ve 2560 sayılı Ankara imar planının tasdiki için bkz. BCA; 30.18.1.2 / 58.79.6 (16.10.1935). ; Ankara'nın Erzurum Mahallesindeki tarihi kıymeti olan evin korunması için yollarda değişiklik yapan Yansen'in 2688 sayılı planının tasdiki için bkz. BCA; 30.18.1.2 / 59.85.10 (11.11.1935). ; Ulus Matbaası civarındaki sahaya ait Yansen tarafından hazırlanan planın tasdiki için bkz. BCA; 30.18.1.2 / 60.95.2 (16.12.1935).; Ankara'da Jandarma okulunun bulunduğu ada ile okul için yeniden yapılacak diğer binaların bulunduğu adalarda değişikliğe ait 2801 sayılı planın tasdiki için bkz. BCA; 30.18.1.2 / 61.1.15 (07.01.1936).

¹⁸⁷ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 131.

¹⁸⁸ TBMM ZC, Devre 5, C.11, İnikad 68, İçtima 1, (26.05.1936), 218-220. ; Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)*, 131.

¹⁸⁹ TBMM ZC, Devre 4, C.23, İnikat 71, İçtima 3 (21.06.1934), 261.

kesiştiği nokta bulunmaktaydı. Bu yerlerden başlanılarak şehir b6l6m b6l6m imar edilecekti. Daha sonraki beş yıllık s6reğte 6nceki imar alanları yeniden g6zden geçirilecek ve duruma g6re plan daha da genişletilecektir. Bu d6nem yolların imar planına, parklara ve yeşil alanların ağağlandırılmasına odaklanılmıştı. Bu yeşil alanlardan en 6nem verilen yer ise Genęlik Parkı olmuştu. Bunun yanında Ekonomi Bakanlığı'nın bulunduğu yerden, Adliye Sarayı ile Halkevi'ne çıkan Bahriye Caddesi'nin açılması işleri ile de uğraşılmıştı. Bu planların uygulanma aşamasında bozkır ve yaylanın g6zelliklerinin kaybolmaması için b6y6k bir 6zen g6sterilmıştı. Bunun yanında Jansen halkın ikamet edeceği yerleşimleri tasarlariken, modern bir 6slupta k66k ailelerin kalabileceği, aynı sıra 6zerinde, birbirlerine yakın ve bir yol ile birbirlerinden ayrılan evlerin tasarlanmasını tercih etmişti. Jansen, yerleşimlerin tasarımında evlerin ekonomik olabileceğini, birbirlerinin g6neşini kesmediklerini, evlerin tasarımında yol yapımına verilen maliyetin de azaltıldığını belirtmişti.¹⁹⁰

İlerleyen d6nemde Ankara İmar M6d6rl6ę6'n6n Ankara Belediyesi'ne bağlanması konusu g6ndemi meşgul etmişti. Bu konuda imar işlerinin belediyeye ait olduğu, Ankara'nın başkent oluşu dolayısıyla imar işlerinin de İç İşleri Bakanlığı'na bağlı bir kurum olan Ankara İmar M6d6rl6ę6'ne devredildiği belirtilmişti. İmar M6d6rl6ę6'n6n Belediye'ye bağlanması ile başkentim imar d6zenine dair planlamalar tek elde toplanacaktı. Fakat İmar m6d6rl6ę6 kendi yetkisi d6hilinde olan g6revlerini devam ettirebilecekti.¹⁹¹ Bu anlamda 1937 yılında Ankara İmar M6d6rl6ę6 kendi kanunları d6hilindeki yapısı ve g6revleri aynı kalması şartıyla Ankara Belediyesi'ne bağlanmıştı. Ankara İmar m6d6rl6ę6 Belediye Başkanı'nın riyaseti altında toplanacak ve verilen kararların uygulanmasında son s6z belediye başkanına ait olacaktır.¹⁹²

Ankara İmar M6d6rl6ę6'n6n Ankara Belediyesi'ne bağlanmasının ardından da Başkent'in imarına dair sorunlar devam etmekteydi. Ankara'nın kadastro haritalamalarının hen6z 6te biri dahi bitirilememişti. Bunun yanında imar arazilerinin yapılaşmasında halk sorunlar yaşamakta ve mahkemeler de l6zumsuz yere imar anlaşmazlıkları ile meşgul edilmekteydi.¹⁹³ B6t6n bu sorunlar neticesinde 1939 yılında İmar M6d6rl6ę6'n6n lağvedilmesi ve g6revlerinin de Nafia Vekaleti'ne (Bayındırlık

¹⁹⁰ Ulus, (15 Sonkanun (Ocak) 1935), 1-6.

¹⁹¹ TBMM ZC, Devre 5, C.18, İnikad 69, İçtima 2, (31.05.1937), 235-237.

¹⁹² Kanun No: 3196, Resmi Gazete, S. 3623, (5 Haziran 1937), 8242.

¹⁹³ TBMM ZC, Devre 5, C. 23, İnikad 37, İçtima 3, (18.03.1938), 63.

Bakanlığı) verilmesi konusu gündeme gelmişti.¹⁹⁴ Ankara'nın imarının alt yapısı tamamlanamadan üst yapının tamamlanması böyle bir durumu gündeme getirmişti. Alt yapısı tamamlanamayan Ankara'da, yerin yumuşak zemini nedeniyle yeni yapıların çatlaması veya oturması gibi sorunlar baş göstermişti. Ankara'nın imar planı tam anlamıyla uygulanamamış ve plandan da sapmalar meydana gelmişti.¹⁹⁵

1.4. Modernizmin Başkenti Yeni Ankara ve Yeni Ankaralılar

Ankara'nın modern kent görünümü Batı örneğinde modernleşen bir devlet için yeterli değildi. Bu anlamda Kemalist İnkılabın tamamlanması için yeni başkent kamusal alanlarında kadının görünür olması da istenilmişti. Henüz erken dönemde eski başkent İstanbul, yeni başkent Ankara karşısında her yönden gelişmiş bir haldedir. Ankara'nın başkent olduğu erken dönemlerde Kemalist İnkılabın reklam yüzü olan 'modern görünümlü kadın' İstanbul'da daha rahat bir haldeyken, Ankara'da daha geri planda kalmış ve kamusal hayatta da bulunmamıştır. Bu doğrultuda her ne kadar Kemalist elitlerin algısında geleneksel kadın imajı üstün bir yapıda olmasına rağmen, İnkılabın tamamlanabilmesi için Batı görünümlü kadın imajı, kamusal hayatta kendisini göstermeliydi. Modern görünümlü kent kadını, modern kentlerin bir parçası olarak kamusal hayatta bulunmalıydı. Böylece kent ve kadın Kemalizm'in iki ideolojik simgesi bir arada bütünleşerek rejimin başarısını ülke içerisinde ve ülke dışarısında kitlelere gösterecekti.¹⁹⁶

Ulus devlet inşası ve modernleşme çalışmalarında kadın, kent ve mimari gibi bir gösterge nesnesiydi. Bu anlamda basın yayın organlarının görsellerinde çarşafsız halde, modern mekânlarla, park ve bahçelerle iç içe bulunan kadınlara yer verilmekteydi. Bu dönemde kadın tıpkı mimari ve modern kentlerin görselleri gibi sade haliyle betimlenmiş ve bir propaganda nesnesi haline gelmişti.¹⁹⁷ Bu dönemde 'modernlik' Kemalist reformların rehberiydi. Kemalistler kendi tasarılarına göre şekillendirmek istedikleri toplumda kadının kent içerisinde görünümüne, modern kentlere ve bu kentlerin içerisinde yer alan modern mimariye büyük önem vermiştir. Bu anlamda Cumhuriyet kentlerde görsel bir modernliğin ve bu modern kültürün yansımalarının ortaya çıkarılmasını

¹⁹⁴ TBMM ZC, Devre 4, C.2, İnikad 18, İçtima F, (26.05.1939), 284-286.

¹⁹⁵ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1929)*, 133.

¹⁹⁶ Atay, *Çankaya*, 475-476.

¹⁹⁷ Bozdoğan, *Modernizim ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 107.

arzulamıştır. Kemalist kadro, kendi tasarılarında yer alan modernliği yeniden şekillendirmeyi, denetlemeyi ve yaygınlaştırmayı istemiştir.¹⁹⁸

Ankara'nın süreç içerisine modern kent görünümüne dönüşmesiyle birlikte kadınlar da kamusal hayatta kendi yerini bulmaya başlamıştı. Kemalist rejim kadının kamusal hayatta boy göstermesini istemekteydi. Bunun yanında Ankara'da düzenlenen gerek yerli gerek yabancı Batı modernizmini temsilen düzenlenen etkinliklere kadınlar da davet ediliyordu. Fakat bu kadınlar genel itibariyle İstanbul'dan gelen ve bürokrat kesimi temsil eden kadınlardı. Başkent'in yerli kadınları ise bu duruma kolay alışamamıştı. Başkent'te yabancıların etkinlikleri düzenlenmesine rağmen, Ankara'da yabancıların sayısı oldukça azdı. Yabancılar Ankara'ya yeterince ilgi göstermiyordu. Atay bu durumu şu şekilde anlatıyordu;

Ne Türkler ailelerini getirdiler, ne de Ruslardan gayrı ecnebler esaslı yerleşme niyetini gösterdiler. Onlar için Başkent, hala İstanbul idi. Ankara'da müsteşar veya başkatipler nöbet tutar, elçiler ara sıra gelirdi. İngilizler Çankaya'da üç beş odalı bir ahşap ev tutmuşlar, Amerikalılar Efkağ'ın yeni yaptırdığı pek küçük evlerden birini kiralamışlardı. Fransızlar, kale yamacındaki Osmanlı Bankası'nın deposunu bir iki büyük Goblen halısı ile kabul salonuna çevirdiler.

Bu duruma rağmen Kemalist rejim bu dönemde Sovyetler ile iyi ilişkiler geliştirmişti. Bu anlamda Ankara'da ilk Elçilik binasını da Ruslar Çankaya Caddesi'nde yaptırmıştı.¹⁹⁹

Görsel 1.20. 1939-1940, Atatürk Orman Çiftliğinde bulunan bir çay bahçesi. (La Turquie Kemaliste, S. 32-40, 1939-1940).

Görsel 1.21. Atatürk Orman Çiftliği, 1932, (Koç Üniversitesi- Vekam Arşivi, Envanter no; 0702).

¹⁹⁸ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 80.

¹⁹⁹ Atay, *Çankaya*, 478.

Ankara imar planı sayesinde Kamusal alanlar genişlemişti. Bu sayede halk birbirleri ile temas halinde olacaktı. Kemalistlerin planladıkları proje toplumsal yapıyı Batı modernleşmesi örneğinde dönüştürmekti. Bu durum için ise kentlerin yeniden tasarlanması bulunmaz bir fırsat yaratıyordu. Bu anlamda Ankara şehrinin imarı toplumsal yapının bütünleştirilmesi, kadın ve erkeğin iç içe kamusal alanlarda birlikte görünmesi, kadının toplumsal yapıya katılması gibi birçok planlı durumu içerisinde barındırmaktadır. Ankara’da bu yapıyı çok çabuk benimseyen guruplar daha çok İstanbul kökenli olan memur kesimi olacaktı. İstanbul’un kozmopolit yapısı içerisinde yetişen memur kesimi, Kemalistlerin Batı modernleşmesi çerçevesinde çizmiş oldukları toplumsal dönüşüm projesine uyum sağlamakta zorluk yaşamamışlardır.²⁰⁰ Bunun yanında Ankara’nın hızlı kentsel değişimi nüfus yapısında da önemli bir değişikliğe sebep olmuştur. Ankara nüfusu artmış ve sosyal yapı da değişime uğramıştı. Bu durum aynı oranda gündelik yaşam tarzının da değişmesine vesile olmuştur. Sosyal yapının değişmesi ile birlikte kentsel ve kamusal mekânlar da yeni kültürel öğelerin üretildiği yerler haline gelmiştir.²⁰¹

Başkent’in imarının Kemalist elitlerin planındaki Batı modernleşme projesine göre tasarlanmasının ardından halk kaynaşmış bir şekilde kamusal mekânlarda görülmeye başlamıştı. Örneğin henüz 1925 yılında Atatürk Orman Çiftliği’nde²⁰² bulunan Marmara ve Karadeniz Havuzları’nın²⁰³ halkın ihtiyaçları doğrultusunda açık alan olarak hizmete girmesi Türkiye’de büyük bir değişimin habercisi olmuştur. Ankara’nın üç deresinin birleştirilmesi ile oluşturulan bu yapay havuzlar halkın sosyalleşmesi ve kaynaşması için farklı bir atmosfer oluşturmuştu. Kadınli erkekli halktan insanlar iç içe, mayolu bir vaziyette havuzda yüzmekte ve havuz çevresinde de güneşlenmekteydi. Bu duruma muhafazakâr toplum yapısından gelen halk yabancı olmasına rağmen, bu yapıyı kolay benimseyen insanlar Ankara dışından gelen memur ve bürokrat kesim olacaktı. Bu yapay havuzların Ankara şehrinde tasarlanmasının bir diğer amacı Ankara’nın denizden uzak

²⁰⁰ Adıye Nuray Bayraktar, “Başkent Ankara’da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekânlar”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), (Haziran 2016), 68.

²⁰¹ Zeynep Uludağ- Hilal Aycı, “Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara’sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutama Süreci”, *İdeal Kent Dergisi*, S.20, C. 7, (Eylül 2016), 763.

²⁰² Atatürk Orman Çiftliği planı için bkz. BCA; 30.1.0.0 / 82.516.16 (00.00.0000).

²⁰³ Karadeniz Havuzu 1931 yılında müteahhit Asım Hayrı Bey ile 1931 yılında anlaşılması sonucunda yaptırılmaya başlanmıştır. ; BCA; 30.18.1.2 / 21.43.14 (17.06.1931). ; Gazi Orman Çiftliği’nde Marmara Denizi’ne benzer bir biçimde 1926 yılında kurulan Marmara Havuzu Ankara’nın revaçta olan mesire alanlarındandı. Bu yerde lokanta ve Açık hava gazinosu mevcuttu. Lokantanın bulunduğu bölüm Marmara Gazinosu olarak anılmış ve bu yerde ünlü solistler sahne almıştır. Bkz. Tansı Şenyapılı, *Cumhuriyet’in Ankara’sı*, 333.

bir şehir oluşu ve bu anlamda İstanbul gibi denizlerle çevrili tarihi bir şehre karşı yeni başkent in geliştirilmeye çalışılmasının sonucuydu. Sonuç olarak halk bu yapay havuzlara çok kolay uyum sağlamış ve özellikle 1930'lu yıllarda yaz mevsiminde bu havuzlarda vakit geçirmişti. Bu havuzlar halkın sosyalleşmesi için önemli alternatiflerden olmuştur. Hatta havuzlarda askeri yüzme yarışmaları düzenlendiği gibi çeşitli organizasyonlarda akşam yemekleri de bu havuzlarda verilmiştir.²⁰⁴

Görsel 1.22. 1934, Ankara bira fabrikası inşası. (La Turquie Kemaliste, S. 2, 1934)

Görsel 1.23. 1939-1940, Ankara da yaz günleri . (La Turquie Kemaliste, S. 32-40, 1939-1940).

Atatürk Orman Çiftliği'nde bulunan ve toplumsal dönüşümü temsil eden bir diğer önemli unsur ise bira fabrikasının içinde bulunan Bira Parkı olmuştur.²⁰⁵ Bu park eski Osmanlı-İslam geleneğine dair toplumsal alışkanlıkları yıkmakta ve insanlara geleneksel yapının dışına çıkmayı sevk etmektedir. Bunun yanında çiftlik halkın gündelik alışkanlıklarını değiştirmesi açısından da önemlidir. Halk çiftlik istasyonundan Kuleli Köşkü'ne kadar yürüyüşler yapmaktaydı. Ayrıca Marmara Köşkü'nde de halka açık konserler verildiği gibi bu yerlerde garp musikisi halka alıştırılmaya çalışılmaktadır. Yine Marmara Köşkü'nde Kemalist yönetim kendi meşruluğunu halk nezdinde arttırabilmek

²⁰⁴ Uludağ- Aycı, "Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutama Süreci", 756. ; Bayraktar, Başkent Ankara'da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekanlar, 75-76 ; Ankara'da Karadeniz ve Marmara havuzlarında yüzme müsabakaları düzenlenmiş ve basın bu müsabakalara büyük ilgi göstermiştir. ; Hakimiyet-i Milliye, (20 Ağustos 1932), 1-5.

²⁰⁵ Atatürk Orman Çiftliği'nde kurulan bira fabrikası için klirig mukavelesi yapılan Çekoslovakya'dan getirilecek 10 ton maltın, kontenjan dışında yurda sokulmasına dair belge için bkz. BCA; 30.18.1.2 / 46.45.17 (26.06.1934). ; 1937 yılında, Gazi Orman Çiftliği'nde yapılmakta olan bira fabrikası için Polonya'dan alınacak demire verilecek döviz bkz. BCA, 30.18.1.2 / 72.18.17 (17.03.1937).

için 29 Ekim ve 23 Nisan gibi çeşitli bayram kutlamaları da düzenlemektedir.²⁰⁶ Atatürk Orman Çiftliği, bozkırı yeşil bir alana dönüştürme projesinin somut bir örneği olmuştur. Bu dönemde Atatürk çiftlikteki ağaçların bulunduğu mesire alanlarını, parkları, kafeleri, havuzun bulunduğu yeri bizzat kendisi denetlemekteydi. 1930'lu yıllarda Atatürk Orman Çiftliği rejimin bir başarısı olarak görülmüş ve milli bir gurur kaynağı halinde övülmüştü²⁰⁷ Bu tarz alanların rejim ile birlikte değişime uğraması kentsel bir kimliğin ve belleğin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Bunun yanında kentsel kimliğin inşası sırasında Kemalist elitler Ankara'nın tarihi dokusunun ve kültürel yapısının bozulmaması için çaba sarf etmişlerdi.²⁰⁸

Özellikle 1930'lu yıllarda Kemalizm eski ve yeni çatışmasında yeni olarak gördüğü bütün unsurları başköşeye koymuştur. Bu duruma karşın eski olan ya da Osmanlı toplumsal öğelerini yansıtan her şey kötülenmiş ve bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Modern kentlere uyarlanmaya çalışılan 'yeni' söyleminde batılı giyim modasını benimseyen çekirdek aileler övülmekte, bu duruma karşı cübbe giyen geleneksel çok eşli adamlar ve peçeli kadınları ise tamamen dışlanmaktaydı.²⁰⁹ Bunun yanında modern başkent olarak tasarlanan Ankara, temizliği ve bakımı yönünden de eski İstanbul'a karşı bir övünç kaynağı olarak dillendirilmekteydi. Kemalist elitlerce eski başkent ve dini otoritenin de merkezi konumunda olan İstanbul, her yönden yeni başkent Ankara karşısında dışlanıyordu. Özellikle İstanbul'un kozmopolit yapısı, bu şehrin 'soysuzlaştırılmasına' ve Ankara'nın saf Türk milli değerlerini taşıdığı söylemlerinin ön plana çıkmasına sebep olmaktaydı.²¹⁰

²⁰⁶ Uludağ- Aycı, "Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutama Süreci", 757.

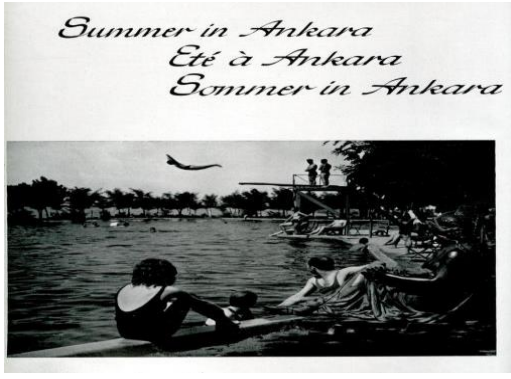
²⁰⁷ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 102.

1931 yılında çiftliğe 350 bin ağaç, 75 bin asma, 100 bin asma çubuğu, 20 bin de meyve fidanı dikilmişti; Akşam, (9 Teşrinisani (Kasım) 1931), s. 2

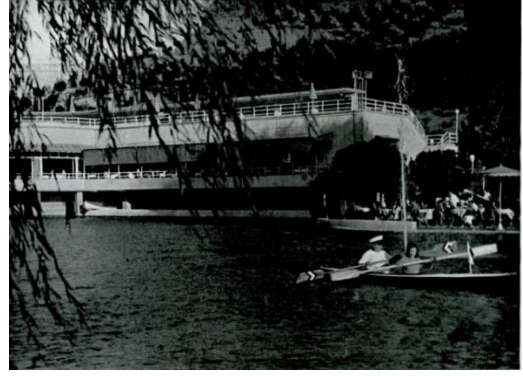
²⁰⁸ Uludağ- Aycı, "Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutama Süreci", 763-764.

²⁰⁹ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 84-85.

²¹⁰ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 90.

Görsel 1.24., 1939-1940, Ankara da yaz günleri, (La Turquie Kemaliste, S. 32-40, 1939-1940)

Görsel 1.25. 1939-1940, Ankara da yaz günleri. (La Turquie Kemaliste, S. 32-40, 1939-1940)

Görsel 1.26. 1939-1940, Ankara da yaz günleri. (La Turquie Kemaliste, S. 32-40, 1939-1940)

Görsel 1.27., 1939-1940, Ankara da yaz günleri, (La Turquie Kemaliste, S. 32-40, 1939-1940).

Ankara, modern Türkiye'nin Milli Mücadele sırasında doğduğu şehirdi. Bu sebeple meşruluğunu milli mücadeleden almış ve Türkiye Cumhuriyeti'ne de merkezlik yapmıştı. Cumhuriyet de bu sebeple kendi borcunu ödercesine Ankara'nın çorak olarak adlandırılan topraklarını yeşertmiş, bakımsız mahallelerini düzene sokmuş ve yeni binalar inşa etmişti. Öyle ki Kemalist ideolojiye yakın bazı görüşler Ankara'yı Asya da bir Avrupa şehri olarak nitelendirmişlerdi.²¹¹ Bunun yanında çeşitli afişlerde ya da yayın organlarının fotoğraflarında modern olarak tasarlanan okul binaları içerisinde, okul uniformaları giyen çocuklar övülmekteyken, medreseler ise harap binalar içinde resmedilmekteydi. Ayrıca Cumhuriyet'in yeni fabrikaları, sanayi tesisleri, barajları ve yeni tarım makineleri de şaşalı görseller ile övülüyordu. Bu anlamda modern bir Başkent

²¹¹ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 91.

olarak Ankara, içerisinde inşa edilen geniş bulvarlar ve görseller ile propaganda malzemesine dönüşürken, eski imparatorluğun sokak ve caddeleri ise toprak yollar halinde, öküz arabalarıyla birlikte betimlenmekteydi.²¹² Ayrıca modern yeni binaların sadelikleri övülmekteyken, eski binaların süslü ve gösterişli hali eleştirilmekteydi. Batı modelindeki modern mimari üslubu, modern olarak tanımlanan bir ulusun inşası için ön plana çıkarılan en önemli görsel simge olmuştu.²¹³

Görsel 1.28. Ankara Şehir Bahçesi; (Koç Üniversitesi, VEKAM Arşivi, Envanter no: 1826.)

Görsel 1.29. II. TBMM'nin Bahçesinde Gezintiye Çıkan Kadınlar. (1928); (Koç Üniversitesi, VEKAM Arşivi, Envanter no: 1843).

Görsel 1.30. Karadeniz Plajı (1940); (Koç Üniversitesi, VEKAM Arşivi, Envanter no: 1533)

Görsel 1.31. Atatürk Orman Çiftliği, Marmara Havuzunda Kayıklı Gezinti (1933-1934), (Koç Üniversitesi, VEKAM Arşivi, Envanter no: 0915).

²¹² Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 85.

Sanayileşme de kent modernleşmesi ve toplumsal yapıyı etkilemiştir. Fabrikaların şehirlerde kurulması kentlere iş gücünün göç etmesine sebep olmuş ve şehirlerin nüfus yapısı değişmişti. Ayrıca bu sanayi şehirlerinin işçileri barındırdığı mahallelerinde lojmanlar, alışveriş merkezleri, spor tesisleri, sinemalar ve eğlence mekânları gibi yeni alanlar oluşturulmuştu. Bu sayede halk sosyalleşmeye ve kaynaşmaya başlamıştı. Bu sosyalleşme alanlarında kadın ve erkek birlikte iç içe bulunmuş, toplumsal yapı da bu sayede değişime uğramıştır.; Mutlu Kaya, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Modern Toplum İnşa Sürecinde Sanayi Tesislerinin Rolü", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 19(2), (2021), 408-409.

²¹³ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 87.

Görsel 1.32. Bentderesi Kenarında Gezinti (1925-1926), (Koç Üniversitesi, VEKAM Arşivi, Envanter no; 1275).

Görsel 1.33. II. TBMM bahçesi ve aslanlı havuz, Ankara Palas (1928) , (Koç Üniversitesi, VEKAM Arşivi, Envanter no;1005)

Ankara’da Jansen’in kent projesini kazanmasının ardından yurt dışından başka yabancı mimarlar da getirilmişti. Böylece kentin silüeti Batı mimarisine göre değişime uğramaya başlamıştı. Örneğin Bakanlıklar Bölgesi’nin imarı Avusturyalı Mimar Clemens Holzmeister’e verilmişti. Bakanlıklar Bölgesi’nin sonunda Büyük Millet Meclisi bulunmaktaydı. Bu yer yeni şehrin güney kısmında yer alıyordu. Ayrıca bu dönemde Sanayi-i Nefise Mektebi’nde yer alan mimarlık eğitimini kökten değiştirmesi için Mimar Ernst Egli de Türkiye’ye getirilmişti. Egli, Ankara’da kaldığı süre zarfında Alman modernizmini yansıtan ve sadeliği ile bilinen bir üslupta; Devlet Müzik Konservatuvarları (1927-28), Yüksek Ziraat Enstitüsü (1928), Ticaret Lisesi (1930), İsmet Paşa Kız Enstitüsü (1930) ve Siyasal Bilimler Fakültesi (1935-1936) binalarını tasarlamıştı. Bunun yanında Weimar Cumhuriyeti’nden Martin Wagner, Bruno Taut, Martin Elsaesser, Franz Hillinger, Wilhelm Lihotsky ve Margarete Schütte-Lihotzky gibi uzmanlar da Türkiye’de çalışmaları için davet edilmişti. Bu uzmanlardan Bruno Taut’da modern Ankara’da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi ve Franz Hillinger ile birlikte Ankara Cebeci ve Atatürk Liseleri’ni tasarlamıştır.²¹⁴

Ankara’nın modern bir şehir halinde dönüştürülmesinin ardından ilk etapta kentin merkezi Ulus (Taşhan) olmuştur. Bu meydan önceden Hakimiyet-i Milliye ve daha sonra Ulus Meydanı ismini almıştır. Ulus Meydanı aynı zamanda Cumhuriyet’in temellerinin atıldığı yer olması ile de sembolik bir anlam taşımaktadır. Meclisin açıldığı yer olan Ulus’a henüz 1890’lı yıllarda döşenmeye başlayan demiryolları, bu yerin önemini daha da arttırmıştır. Demiryolları sayesinde merkezi otoritenin sağlanmaya çalışıldığı bir yer

²¹⁴ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, 94-95, 98.

olan bu meydan, devletin idari yapısına ev sahipliği yapmıştı. Bu özelliği dolayısıyla da kamusal alanların yoğunlaştığı bir yer haline gelmiştir. Bu alanda bulunan ulus ve devleti simgeleyen anıtsal yapılar kentsel hafızanın canlanmaya başlamasında etkili olmuştur. Rejimin ideolojisini ve milli mücadeleyi meşrulaştıran bu yapıların en önemlisi 1927 yılında açılışı yapılan Ulus Zafer Anıtı olmuştur. Bu anlamda kamusal alanlarda inşa edilmeye çalışılan ve mimari yapı ile bütünleşen anıtlar, rejim ve başkent Ankara'nın meşrulaştırılması yolunda bir anlatı oluşturmuştur.²¹⁵

Ulus Meydanı, 1940'lı yıllara dek merkez olma özelliğini korumuştur. Ulus'un politik ve bürokratik merkez özelliği de mevcuttur. Bu durumun yanı sıra bu yerde sinemalar, pastahaneler ve çeşitli eğlence mekânları da zamanla açılarak sosyal bir merkez haline getirilmiştir. Ayrıca halkın sosyalleşebileceği açık alanlardan Millet Bahçesi'nin Ulus'ta bulunması bu yere yoğun bir halde halkın ilgi göstermesine de vesile olmuştur. Akasya ağaçları ile çevrili olan Millet Bahçesinin merkezinde bu dönemde bir havuz ve ahşap bir sinema da bulunmaktadır. Ankara'da yaşayan halk bu yerde vakit geçirmekte ve çeşitli kutlamalar da yapmaktadır. Ayrıca burada bando dinletileri gibi halka çeşitli müzik konserleri de verilmekteydi. Millet Bahçesi içerisinde bizzat Atatürk'ün sürekli gittiği bir lokanta ve bir de çay bahçesi bulunmaktaydı. Kısaca Ankara halkı bu yere yoğun ilgi göstermekteydi. Şehrin ileriki süreçte genişlemesi ile birlikte kent merkezi Kızılay, Cebeci, Maltepe gibi yerlere doğru kaymış ve halkın sosyalleştiği kamusal mekânlar da bu bölgelerde açılmaya başlamıştır.²¹⁶

Görsel 1.34. Ulus Meydanı (1930), (Koç Üniversitesi, VEKAM Arşivi, Envanter no; 1210).

Görsel 1.35. Ulus Meydanı, (1930-1932), (Koç Üniversitesi, VEKAM Arşivi, Envanter no; 0819).

²¹⁵ Sargın, Öncül Kamusal Mekânları Tasarlamak: Başkent Ankara Üzerine Kısa Notlar 1923-1946, 287-288.

²¹⁶ Bayraktar, "Başkent Ankara'da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekânlar", 68.

Halkı sosyalleştirmek ve Batı modernizasyonuna göre dönüştürmek isteyen Kemalist elitler bu anlamda halkın eğlenmek için vakit geçirebileceği alanlara büyük önem vermişlerdir. Millet Bahçesi bu eğlence yerlerinden birisi olmuş ve 1926 yılına kadar burada sinema, tiyatro, opera, Türk müziği konserleri halka sunulmuştur. 1926 yılında kapatılan Millet Bahçesi'nin bulunduğu alanın bir kısmına, 1933 yılında şehir çarşısı yapılmış ve arka kısmı ise şehir bahçesi olarak kullanılmıştır. Millet Bahçesi'nde milli bayram kutlamaları ve bando dinletileri de halka sunulmuştur. Ayrıca TBMM'nin ikinci binasının halka açık bahçesinde oluşturulan havuzlar etrafında halka çeşitli konserler de verilmiştir. Halkın birbirleri ile temasını önemseyen Kemalist yöneticiler, kentin imarıyla birlikte Batı örneğinde sokakları, sanat ve kültür mekânları haline getirmeye çalışmıştır.²¹⁷

Görsel 1.36. Ankara Etnografya Müzesi, (La Turquie Kemaliste, S. 12, 1936).

Görsel 1.37. 1936, İsmet İnönü Kız Enstitüsü. (La Turquie Kemaliste, S. 12, 1936).

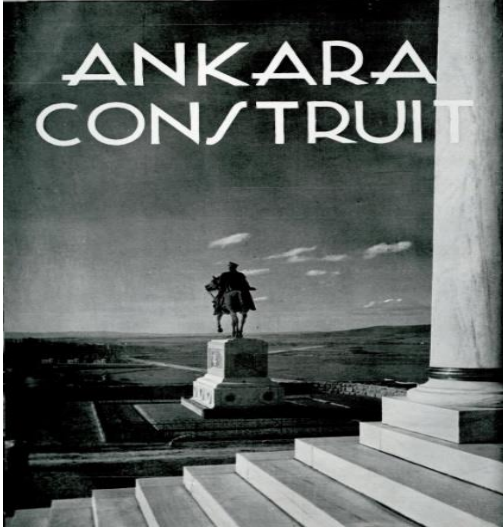
Görsel 1.38. Zafer Meydanı, (1932), (Koç Üniversitesi, VEKAM Arşivi, Envanter no: 1637).

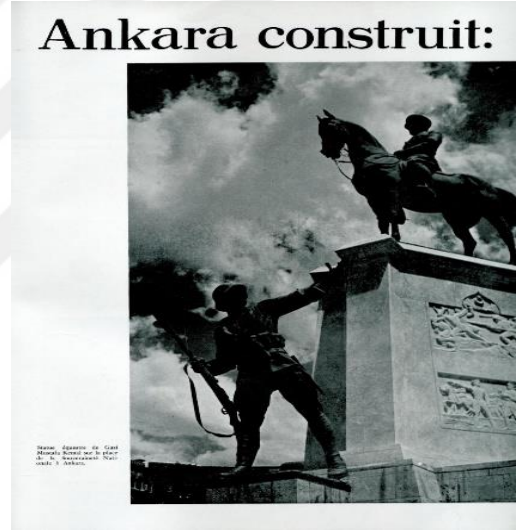
Görsel 1.39. Kızılay Meydanı ve Fıskıyeli Havuz, (1926), (Koç Üniversitesi VEKAM Arşivi, Envanter no: 1110.)

²¹⁷ Bayraktar, “Başkent Ankara’da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekânlar”, 68-70.

Henüz 1920’li yıllarda Kızılay’da inşa edilen ve Havuzbaşı olarak adlandırılan park yeni yaşam tarzını yansıtması bakımından dikkat çekicidir. Heykel grubunun yer aldığı çanakta suların döküldüğü bir havuzu bulunan bu yerde Ankara’nın çoğunluğu bürokrat olan yeni sakinleri, bu alanda ve Atatürk Bulvarı’nda yürüyüş yapmakta, havuz başında oturarak konserler dinlemekteydi. Daha sonraları Kızılay Parkı ismini alan bu alanda yapılan Mızıka Köşkü’nde Riyaset-i Cumhur Bandosu, 1929 yılından itibaren yeni Ankaralıları çeşitli konserler vermiştir.²¹⁸ Bunun yanında Kızılay ile özdeşleşen önemli bir yeşil alan olan kamusal mekân da Güvenpark’tır. Bu parkta 1930’lu yıllarda inşa edilen Güvenpark Anıtı ile birlikte park simgesel bir anlam kazanmıştır.²¹⁹

Görsel 1.40. 1936, Ankara’ya dair yapılar. (La Turquie Kemaliste, S. 12, 1936).

Görsel 1.41. 1934, Ankara’nın yapıları, (La Turquie Kemaliste, S. 2, 1934).

Başkent’in dönüşümü Sıhhiye ve Zafer Meydanı ile devam etmiş, bu yerlerde modern yapılar inşa edilmişti. Pietro Canonica ilk olarak Sıhhiye ve Etnografya Müzesi’nin önünde, daha sonra da Orduevi’nin bulunduğu bölgeye 1927 yılında anıtlar inşa etmiştir. Bu anıtlar ile kamusal alanlarda bir nevi rejimin meşruluğunu sağlanmak ve

²¹⁸ Bayraktar, “Başkent Ankara’da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekânlar”, 72. ; Batuman, “Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma; Cumhuriyet’in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı, 48-50.

²¹⁹ Bayraktar, “Başkent Ankara’da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekanlar”, 72-73.; Batuman, “Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma; Cumhuriyet’in Kamusal Mekanı Olarak Kızılay Meydanı”, 48-50, 58.

yeni ulus devletin anlatısı halka sunularak yeni bir kimlik oluşturulmak istenilmişti. Bunun yanında 1924-1925 yıllarında tasarlanan Cumhuriyet Meydanı da daha sonraları Kızılay Meydanı olarak anılmaya başlanmıştı. Bu yer zamanla yeni kamusal mekânların ve toplumsal dinamiğin merkezi haline gelecekti.²²⁰ Ankara’da 1932 yılında yapılması planlanan Dâhiliye Binası ve Milli Müdafaa Vekâleti ile Çankaya arasında bulunan Havuzbaşı’nda, Zabıta Abidesi’nin yapılması planlanmıştı. Bu heykelin yapımına dair sorumluluk M. Holzmeister’e verilmişti.²²¹ Zabıta Abidesi 1934 yılında inşa edilecek böylece rejimin meşruluğu ile anlatısı kent meydanlarında işlenmeye devam edecekti. Bu anlamda eski kentten başlayarak Sıhhiye’yi izleyip devamında Kızılay’a ulaşan Yenişehir de Batı modern yapıları ve kamusal alanlar kendisini hissettirecekti.²²² Bu dönemde Jansen İstasyonun sağ tarafında bulunan boşluğun ağaçlandırılmasına dair havuz planlarını da yapmıştı. Havuzlardan birisi yüzmek için tasarlanıyordu. Bu havuzda yüzme, soyunma ve güneşlenme gibi yerler mevcuttu.²²³ 1929 yılında kamusal alan olarak TBMM’nin bahçesi de halkın buluşma yeri olarak hizmet vermekteydi. Bahçenin havuz bulunan kısmında kanepeler ve gölge yerler halkı kendisine çekiyordu. Bu anlamda halkın sosyalleşmesine kolaylık sağlanmıştı.²²⁴ Daha sonraki süreçte meclisin bahçesi için genişletme çalışmaları devam etmişti.²²⁵

1930’lu yıllarda İtalya ve Almanya örneğindeki gibi yönetim; zinde, sağlıklı bir gençlik ve nüfus istemekteydi. Bu dinamik nüfus, yaşlı ve hasta kabul edilen Osmanlı Devleti’ne nazaran genç Cumhuriyet ile de uyuşmaktaydı. Cumhuriyet’in kalbini de Ankara temsil ediyordu. Örnek bir şehir olarak modern Ankara içerisinde yaşayan nüfusun Avrupa model alınarak tasarlanan park, bahçe ve spor tesisleri gibi alanlarda hareket halinde ve kaynaşmış vaziyette olması istenmekteydi. Kamusal mekanlar halkı kendisine çekecek ve birbirleri ile etkileşen halk bu alanlarda kaynaşıp modern kültürün yayılmasını sağlayacaktı. Ayrıca gençliğin fiziksel olarak terbiye edilmesinde 19 Mayıs Spor Stadyumu gibi yeni tesisler önemli bir rol oynamaktaydı. Bu alanda milli bayramlar, törenler ve gösteriler eşliğinde kutlanmaktaydı. Ayrıca bu yerde iktidarı temsilen askeri

²²⁰ Güven Arif Sargın, “Öncül Kamusal Mekânları Tasarlamak: Başkent Ankara Üzerine Kısa Notlar 1923-1946”, *Mülkiye*, C. 27, S.241, (2003), 289-190, 195.

²²¹ Akşam, (9 Teşrinisani (Kasım) 1931), . 2

²²² Sargın, “Öncül Kamusal Mekânları Tasarlamak: Başkent Ankara Üzerine Kısa Notlar 1923-1946”, 289-190, 195.

²²³ Akşam, (9 Teşrinisani (Kasım) 1931), s. 2

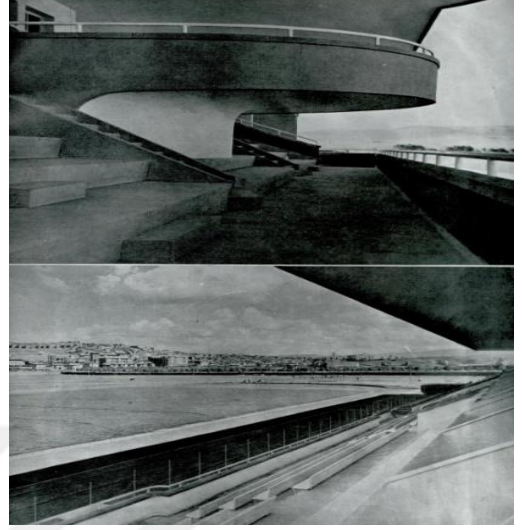
²²⁴ Hâkimiyet-i Milliye, (11. 06. 1929),1.

²²⁵ BCA; 30.18.1.2 / 22.53.10 (27.07.1931).

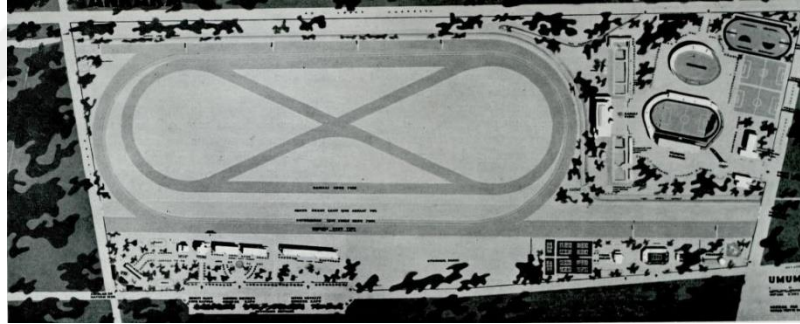
ve resmigeçit törenleri de yapılıyordu. Bu stadyumun karşısında İstasyon Caddesi üzerinde yeşil bir alan olarak Gençlik Parkı bulunmaktaydı.²²⁶ Ankara’da Stadyum sahası civarına küçük aileler için de sıralı halde küçük ev tipleri projeleri tasarlanmıştı.²²⁷

Görsel 1.42. 1935, Ankara Stadyumu, (La Turquie Kemaliste, S. 10, 1935).

Görsel 1.43. 1935, Ankara Stadyumu, (La Turquie Kemaliste, S. 10, 1935)

Görsel 1.44. 1936, Ankara Spor Tesisleri, (La Turquie Kemaliste, S. 13, 1936).

Henüz 1930 yılı öncesinde Güvenpark, Kızılay Bahçesi ve birkaç restarurant, birkaç sinema gibi halkın sosyalleşebileceği çok az mekân mevcutken, 1940’lı yıllarda bu yerlere alternatif olarak Gençlik Parkı açılacaktır.²²⁸ 1936 yılında inşaatına başlanan ve 1943 yılında hizmete açılan Gençlik Parkı da önemli bir sosyalleşme yeridir. Gençlik

²²⁶ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, 99.

²²⁷ Seyfettin Nasıh, “Ankara’da Sıralı Evler Tipi 2”, *Mimar*, 12(36) (1933), 382.

²²⁸ Uludağ- Aycı, “Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara’sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutama Süreci”, 757-758. ;

Prof. Yansen tarafından hazırlanan Gençlik Parkı’na ait planların tasdiki bkz. BCA; 30.18.1.2 / 47.53.11 (24.07.1934). Gençlik Parkı’nın inşası, ağaçlandırılması, sulama tesisatı ve diğer işlemlerine dair belgeler için bkz; BCA; 30.10.0.0 / 122.871.4 (01.12.1941); BCA; 30.18.1.1 / 97.117.5 (14.02.1942); BCA; 30.10.0.0 / 122.871.4 (01.12.1941).

Parkı içerisinde yer alan yeşil alanlar ve İncesu Deresi'nin ıslah edilmesi ile oluşturulan havuzu sayesinde halkı kendisine çekmişti. Bu sayede park halkın vakit geçirebileceği önemli mekânlardan olmuştu. Ayrıca havuzun içerisinde bulunan iki adet adadan birisinde bulunan Göl Gazinosu da insanların eğlenmesi için halka hizmet vermiştir. Bu gazinoda açıldığı tarihten itibaren hem Batı müziği hem de alaturka müzik birlikte sunulmuştur. Ayrıca Gençlik Parkı'nda çeşitli milli bayramların kutlamaları da yapılmıştır.²²⁹ Bu parkın ortasında büyükçe bir göl mevcuttu. Bu gölde yazları yelken, kürek ve bazen de yüzme yarışları düzenlenmekteydi. Gençlik Parkı ulaşımın kolay olması için tren istasyonunun karşısında açılmıştı. Bu parkın açılması ile toplumsal dönüşümün sağlanarak halkın kaynaşması yolunda büyük bir adım atılmıştı. Bu parka ulaşımı sağlayan tren istasyonu da bataklıkları geçen toprak bir yol ile Ulus'a bağlanmaktaydı. Bu anlamda park kendisine çektiği insanları modern başkent merkezi ile buluşturuyordu. Ayrıca Gençlik Parkı Kemalist ideolojinin isteklerini karşılar bir vaziyette tasarlanmış ve bu sayede toplumsal dönüşüm de sağlanmak istenmişti. Kamusal alanların dönüştürülmesi, modern mimarinin geliştirilmesi ve burada yaşayan insanların da Batı gündelik yaşam tarzına göre yaşamlarını sürdürmesinin sağlanması ile Kemalist elitlerin yapmış olduğu İnkılaplar hukuki ve kamusal bir yapıya sıkışıp kalmamıştı. Gündelik hayat tarzının değiştirilmesi ile toplumsal dönüşümün de sağlanması istenilmişti. Kemalist ideolojinin bu sayede ulaşmak istediği amaç kentsel bir hafıza oluşturmak, halka kentsel bir kimlik kazandırmak ve kent ruhunun yaşatılmasını sağlamak olmuştu.²³⁰

1930'lu yıllarda Ankara'da bulunan Gençlik Parkı'na benzer şekilde diğer büyük kentlerde de projeler yapılmaya başlamıştı. Örneğin İzmir Enternasyonal Fuarı için belirtilen alanın düzenlenmesinde İzmir'de bulunan Kültür Pakı'nda (1936) bir göl içerisinde üzerinde gazinosu bulunan yapay bir ada inşa edilmişti. Bu tarz yerlerde eski toplum yapısının alışık olmadığı bir anlamda insanlar birbirleriyle dans etmekte, eğlenmekte ve vakit geçirmekteydi. Benzeri yerler 1930'lu yıllarda Türkiye'nin önde gelen şehirlerinde görülmeye başlamıştır. İçerisinde çay bahçeleri, gazinoları, hayvanat

²²⁹ Bayraktar, "Başkent Ankara'da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekânlar", 68-70. ; Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 100. ; 1951 yılında Göl Gazinosu'nun inşası sırasında müteahhiti ile sorun yaşanmış ve sözleşme iptal edilmiştir. BCA; 30.11.1.0 / 220.5.10 (20.01.1951).

²³⁰ Uludağ- Aycı, "Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutama Süreci", 757-758.

bahçeleri bulunan bu mekânlar modern Batı kültürünü halka tanıtmaya ve halkı bu yönde eğitme merkezleri olmuştur.²³¹

Dönemin aydınları ve iktidar yanlısı yazarları, Ankara'nın modern bir kent olarak imarından gurur duyduklarını dönemin basın ve yayın organlarında belirtmişlerdi. Bu anlamda Hasan Cemil, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ndeki köşe yazısında kendi görüşlerini dile getirmişti. Cemil'e göre Ankara'nın *yükselen yeni mahalleleri, binaları ve abideleri* milli bir övünç ve gurur kaynağıydı. Yazar, Ankara'nın bir çölün ortasında kısa sürede yeni ve modern bir şehir görünümüyle yükseldiğini yazılarında belirtmişti. Bunun yanında Cemil, Ankara'nın imarının hızlı bir şekilde yapılmasını ilahi bir gücün varlığı ile eş değer tutmuştu. Örnek vermek gerekirse yazarın, "*Acaba istikbal kadar füsunkâr ve hayat kadar canlı olan ve yalnız birkaç yıl içinde hemen de yolsuzluktan vücuda gelen bu Ankara hangi ilahi kuvvetin eseridir ?*" gibi söylemleri basına yansımıştı. Bu durum ile yetinilmemiş hatta dünya merkezlerinin Ankara'nın imarına ve yükselişine gıpta ile baktıkları belirtilmişti. Hasan Cemil, Ankara'yı dünyanın merkezine yerleştirmekteydi. O, bu konuda; "*Ankara kahramanlığın, hürriyetin, vatanın, mefkûrenin, tabiatın ve mukadderatın hareket ve faaliyete geldiği en yeni, en canlı bir dünya merkezidir*", diyordu. Bunun yanında Kemalist iktidar yanlısı olan Cemil, Osmanlı Dönemi'ne karşı açıkça cephe almıştı. Bu konuda:

Ankara eskiyi temelinden söken ve yeniye temelinden kuran, maziden bir hercümerç ve hercümerçten bir "Nizamı-Âlem" yapan bir kasırgadır. Yaşamağa azmetmiş hür bir Millet'in idaresindeki kudreti gösteren bu mimarî abideleri, bütün bu yeni asrî şehir kütlesi, hep yatağından taşan aynı ruh selinin izleri, yaratan aynı kuvvetin tezahürleridir. Ankara müebbeden genç, bir milletin ebedî hayatîyetinin ve ruhî hareketinin şekillenmiş timsâlidir. Ankara büyük bir fikrin sembolüdür, demektedir.

Hasan Cemil'in yazdığı bu 'milli duyguları kabartan' yazıda, Cemil Ankara'nın imarını şehirlerin efsanevi kuruluş mitlerine bağlamıştır. Bu anlamda Romulus'un Roma'sı ve Atina ile karşılaştırmalar yapmıştır. Cemil, *Romulus, Roması'nı böyle kurmuştu ve Theseus Atinası'nı birbirine uzak dünyaların ruhu, şark ile Garbın ruhu mas'ut izdivaçlarını burada yaptılar. Muhtelif dünya seferleri ilk defa Ankara'nın ruhunda birleştiler* demektedir ve Ankara'nın imarına efsanevi bir anlam yüklemektedir.²³²

Bunun yanında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Ankara'nın modern kent imarı hakkında görüşlerini belirten M. Mermi adındaki yazar, daha önceleri Ankara'nın

²³¹ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 102-104.

²³² Hâkimiyet-i Milliye, (5 Teşrinisani 1929), 2.

yeryüzünün unutulmuş bir yeri olduğunu, sadece keçi ve kedileri sayesinde isminin anıldığını ifade ediyordu. M. Mermi, Ankara'nın modern bir kent haline gelmesi neticesinde âlimlerin, muharrirlerin (yazar) Ankara'yı görmeye geldiğini söylüyordu. Hamiyet-i Milliye Gazetesi yazarı Mermi de Ankara'nın imarını ilahi bir güce bağlamıştı. Yazar bu konuda; *Yeni Türkiye, ideal Ankara mukaddes kitapların anlattığı hiçlik gibi bir hiçlikten doğdu*” demektedir. Yazar, ideal Ankara planının *karanlığı yenmiş bir ıstık* olduğunu ve Ankara'da üniversite binalarının yükselmesi gerektiğini söylüyordu.²³³

Eski toplum yapısını yansıtan İstanbul, kozmopolit (karışık) bir şehir olarak ulus devlet inşa projesinin uygulanma aşamasına ters düşmüştü. Ankara'nın sade yapısı ise Kemalist elitler için bulunmaz bir nimetti.²³⁴ Falih Rıfkı, 1930'lu yıllarda Ankara'nın modern yapılarının kentin görünümünü büyük oranda değiştirmeye başladığını vurgulamaktaydı. Bu duruma karşılık İstanbul ise Kemalist elitler tarafından karışık bir yapıda görülmeye devam ediyordu. Atay, Ankara'nın yeni şehircilik sanatını ve mimarisini benimsemesi sebebiyle, birkaç yıl içinde İstanbul'dan Ankara'ya gelenlerin kendilerini Avrupalı bir şehrin merkezinde bulacaklarını dile getiriyordu.²³⁵ Atay, bu anlamda İstanbul'un kozmopolit yapısından kurtulmasını ve Türk milli öğelerini yansıtan bir hale getirilmesini istemekteydi. Ona göre İstanbul'un kurtuluşu Ankara gibi planlı bir kentsel dönüşüm projesi ile gerçekleştirilebilirdi.²³⁶ Benzeri şekilde Burhan Asaf da Modern Ankara'nın yeni kent binaları, yani caddeleri ve yeni abideleri ile iç içe yaşayan insanların, yeni Ankara halkını oluşturacağı söylemekteydi. Hatta Asaf, modern Ankara yerleşiminin içinde Ankara halkının nefes alırken bile medeni bir insan olacağını dile getiriyordu. Bu anlamda Kemalist aydınların fikriyatında Batı, modern ve ulaşılması gerekli bir hedefti.²³⁷ Bu hedefe ulaşmak için Ankara'nın imarı Kemalist Devrimin somut bir göstergesi olacaktı. Ankara'da yaşayan halk modern Batı kültürüne uyum sağlayacak, Batılı gibi giyinip, batılı gibi konuşup, batılı gibi bir yaşam sürecekti. Bu konuda Ankara Kemalizm'in Batı modernleşmesinde örnek bir şehri temsil ediyordu. Ankara örneğindeki diğer şehirler de Başkent gibi imar edilecek ve bu şehirlerde yaşayan halk Batı modernizasyonu çerçevesinde toplumsal bir dönüşüme tabi tutulacaktı. Bu anlamda öncelikle Başkent Ankara ve Türkiye'deki Batı modernizasyonuna göre imar edilmiş

²³³ Hâkimiyet-i Milliye, (15 Haziran 1931), 1.

²³⁴ Hâkimiyet-i Milliye, (11 Ağustos 1931), 2.

²³⁵ Hâkimiyet-i Milliye, (31 Temmuz 1931), 1.

²³⁶ Hâkimiyet-i Milliye, (3 Ağustos 1930), 1.

²³⁷ Hâkimiyet-i Milliye, (26 Kanunisanı 1929), 2.

diğer şehirler Kemalizm ile özdeşleşerek Kemalizm'in somut bir simgesi haline dönüşmekteydi.

1.5. Erken Türkiye Cumhuriyeti'nde Modern Şehirlerinin İmarı

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin yönetici kadrosu başlarda kentlerin modern bir şekilde dönüştürülmesi konusunda iki büyük problem ile karşılaşmıştır. Bu problemlerden ilki Yunan ordusunun çıkarmış olduğu ve sonrasında devam eden yangın bölgelerinin bulunduğu yerlerin imarıydı. Bu anlamda Yunan ordusu Anadolu'dan mağlup bir şekilde çekilirken Batı Anadolu şehirlerinde yangın çıkarmış, sonrasında da bir takım yangınlar devam etmişti. Dolayısıyla Kemalist yönetim için Batı Anadolu şehirlerinin yeniden imar edilmesi büyük bir meseleydi. Kemalist elitler bu durumu fırsata çevirmiş ve bu yerleri modern kent planlarına göre yeniden imar etme girişimlerinde bulunmuşlardı. Bunun yanında bir diğer konu da yeni devletin başkenti olan Ankara'nın Batı modernliğini yansıtacak şekilde yeniden imar edilmesi meselesiydi. Ankara Kemalist elitler için büyük önem taşımaktaydı.²³⁸

Ankara'nın başkent oluşunun başarıya ulaşması için Kemalizm ile doğru orantılı, modern ve Kemalist öğeleri yansıtır vaziyette olması gerekmişti. Bu doğrultuda mekânsal olarak yeni şehirde sıfırdan başlayacak olan Ankara'nın kentsel dönüşümünün başarısı rejimin başarısı olarak algılanmaktaydı. Bu anlamda Ankara şehrinin imarı, rejimin başarısının somut bir örneği olacaktı.²³⁹ Bu sebeple yeni başkent Ankara'nın imarına büyük önem verilmişti. Her şeyden önemlisi ulus inşa sürecinde Ankara eski başkent İstanbul gibi kozmopolit bir yapıda değildi. Bu sebeple de Ankara'nın imar sürecine

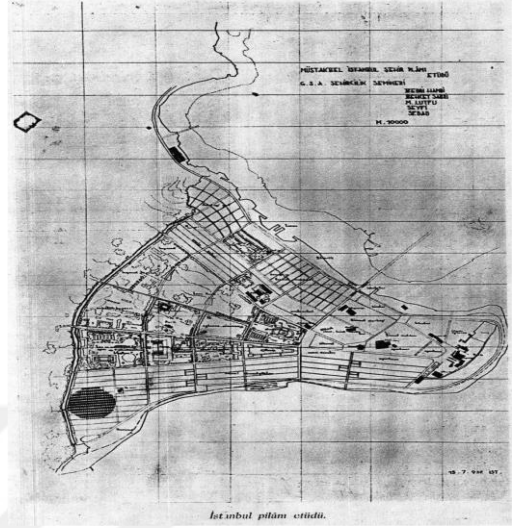
²³⁸ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75. *Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Ed. Yıldız Sey, (İstanbul, Bilanço, 1998), 112-113. ; Modern Türkiye'nin Batılaşma çalışmaları ve ulus inşasında tasarlanan modern kentler Türkiye'ye özgü olmamıştı. Kemalist yönetim de kendi ideolojisini halka özümsetmek veya benimsetmek için dünyadaki ulus inşa süreci içerisine giren diğer ülkeleri ve özellikle de Avrupalı ülkeleri örnek almıştı. Bu anlamda dünya genelinde modern şehirlerin tasarlanması I. Dünya Savaşı'nın ardından revaçta olmuştur. Henüz 1922 yılında Fransız Mimar Le Corbusier (Lö Korbüziye) tarafından "*Üç Milyon Nüfuslu Muasır Bir Şehir*" isimli proje bu konuda oldukça dikkat çekici olmuştur. Bu projede büyük bir şehrin kurulabilmesi için arazi yapısı, nüfusu, bina yapısı, şehrin hava ihtiyacı, yol durumu, vasıtaları, garı, sanayisi, yeşil alanları, estetik dokusu gibi konularda ayrıntılı bilgiler verilmiştir. ; Samih Saim, "Lö Korbüziye'nin Muasır Şehri", *Mimar*, 2, 1931, 44-48.

²³⁹ Cemile Burcu Kartal, "Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 dönemi Hakimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, (Kasım 2019), 309.

ulusalcı ve modern çizgiler yansıtılacak şekilde başlandı. Böylece şehir iktidar tarafından kullanılan bir araç haline geliyordu.²⁴⁰

Görsel 1.45. İstanbul'un eski halinin planı, (Mimar, 9, (21), 1932, 258-259).

Görsel 1.46. İstanbul Şehrini Prof. Egli'nin Öğrencileri tarafından 1931-1932 yıllarında hazırlanan planı, (Mimar, 9, (21), 1932, 258-259).

Henüz Ankara'nın 1924-1925 yılları arasında imar planını Lörcher'e hazırlatacak olan Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi Ankara planından önce Bursa'nın da şehir planını hazırlamıştır. Fakat bu plan daha çok yangın yerlerinin yeniden imarına yönelik olmuştur.²⁴¹ Ayrıca bu şirketin çalıştığı Dr. Carl Christoph Lörcher şirketin merkezi olan İstanbul'da İmar Komisyonu üyeliği yapmıştır. Lörcher'in İstanbul'un yangın yerlerinin yeniden imarı konusunda çalışmaları olmuş ve bu çalışmalar gereğince de Pera-Galata ve Üsküdar-Kadıköy gibi semtlerin planlarına yönelik tasarımlarda bulunmuştur. Lörcher, Üsküdar-Kadıköy planlarında şehrin tarihi dokusu ile uyumlu, coğrafyadan kentin kullanım alanları için en uygun seviyede yararlanmayı sağlayan, kentin alt bölge ve

²⁴⁰ Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, 112-113. ; L. Funda Canteke, *Yabancılar ve Yerliler; Başkent Olma Süreci'nde Ankara*, (İstanbul, İletişim yay, 2021), 39.

²⁴¹ Ali Cengizhan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, Arkadaş yay, s. 36. ; Şehircilik çalışmaları bu dönemde ulus devletlerin genelinde görülmüştü. Örneğin Almanya'da Berlin ve Frankfurt gibi şehirlerin I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden imarı devletlerin yönetiminin anlaştığı şirketler tarafından yapılmıştır. Şirketler modern mimari usullerince *Siedlung* denilen ve alt katında pasta haneler, fırınlar, kırtasiyeler ve berberler bulunan yapıları tasarlamıştır.; Burhan Arif, "Yeni Şehirlerin İnkişafı ve "Siedlung" lar, *Mimar*, 7-8 (19-20), 1932, 213-216. ; Bunun yanında 1931 yılında Stuttgart belediyesi şehrin König, Hirsch ve Breite caddeleri arasında bulunan adalarının yıkılarak yeniden tasarlanması için mimarlar arasında bir müsabaka açmıştır. Ahmet Sabi, "Şehircilik Müsabakası", *Mimar*, S.11 (35) 1933, 347-350.) Stuttgart belediyesi Rotebühl Caddesi'nin imar planı üzerine de çalışmalar yapmıştı.; Ahmet Sabri, "Ludwigsburg Ticaret Mektebi Projesi", *Mimar*, 12 (36), 1933, 372-373.

mahallelerinin bulunduğu ve yeşil alanlara büyük önem veren bir proje geliştirmişti. Bu süre zarfında Lörcher ile Ankara ve Bursa kentlerinin tasarımı konusunda da anlaşma yapılmak istenmişti. İstanbul projesinde kentin tarihi yapılarını dikkate alan Lörcher, Bursa’da eski şehir dokusunu önemsemeyen bir bahçe şehir projesi tasarlamıştı.²⁴² Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında Lörcher Planı’nın örnek bir plan olarak Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü tarafından Türkiye’nin savaş sebebiyle yıkılmış olan bütün illerine gönderilmesi istenilmişti. Ayrıca bu rapor 26 Aralık 1923 tarihinde de Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti tarafından bütün Bakanlıklara gönderilerek Türkiye’deki bütün kentlerin bu plan dâhilinde modern bir kent görünümüne kavuşturulması istenilmiştir.²⁴³ 1920’li yıllarda başlayan Ankara’nın imarı diğer şehirler için örnek bir plan olarak ele alınmaya başlamıştı. Özellikle Ankara’da yeni şehrin oluşturulması yönünde Lörcher planı Amasya ve Uşak şehirlerinin planlanmasına da örnek teşkil etmişti.²⁴⁴ Henüz 1925 yılında devlet şehirlerin imar faaliyetlerinde karardır. Fakat bu dönemde genel itibariyle şehirler yangın yerlerinin yeniden imarına yönelik olmuştu. Bu anlamda Ebniye Kanunu’nun bazı maddeleri değiştirilmişti. Yangın yerlerinin tespit edilmesi, haritalandırılarak yeniden inşasına dair düzenlemeler getirilmiştir. Ayrıca 150 den fazla binası bulunan mahallelerde bulunan bostan, bağ, bahçe ve arsa gibi yerler tarla kabul edilerek bu yerlere konut inşasına izin verilmiştir.²⁴⁵

Ankara’nın Türkiye Cumhuriyeti’nin kalbi olarak Batı modernizmini yansıtır vaziyette imarına başlanılmasının ardından özellikle 1930’lu yıllarda Türkiye’nin diğer şehirleri için de kent dönüşümüne yönelik projeler üreilmeye başlamıştır. Ankara imarını gerçekleştiren Prof. Jansen’in, İstanbul’a seyahatinin ardından yurt genelinde bulunan

²⁴² Cengizhan, *Ankara’nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, 37-38.

²⁴³ Cengizhan, *Ankara’nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, 42-43.

²⁴⁴ Cengizhan, *Ankara’nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, 42. ; Fransa da I. Dünya Savaşı’nın ardından şehirlerini imar etmeye başlamıştır. Örneğin Mazagan şehrinin imarı için yapı ve yollar nizamnamesi çıkarmıştır. Mazagan şehrinin kent planını modern bir şekilde eski şehir, ticaret, yeni şehrin ikameti ve sanayi bölgesi olarak dört ayrı bölüme ayırmıştır. ; Samih Saim, "Mazagan" Şehri Yollar ve Yapılar Nizamnamesi” , *Mimar*, 11-12 (23-24) 1932, 353-365. ; Benzeri şekilde birçok Avrupa şehri de modern usullere göre imar edilmiştir. Örneğin İsveç’in Stokholm şehri için de bir imar yarışması düzenlenmiştir. ; “STOKHOLM Şehir Planı Beynelmilel Fikir Müsabakası”, *Mimar*, 3 (39), 1934, 91. ; Bunun yanında Belçika’da bulunan Anvers (Atnwerp) şehrinin imarı için de proje yarışmaları düzenlenmişti. ; Naci Cemal, “Anver Şehri Tevsii Projesi”, *Mimar*, 2 (38), 1934, 55-58. Ayrıca bu dönemde Asya ülkesi Çin’de de birçok şehir yeniden imar edilmişti. Çin’in Kanton bölgesindeki şehirler, Pekin ve Nankin şehirleri de Batı modern mimari ve şehircilik üslubuna göre yeniden tasarlanmıştır. ; Richard J. Neura, “Çin Şehirlerinin Tadili”, *Mimar*, Çev, Ahmet Adnan, 06/18, 1932, 176-178.

²⁴⁵ Kanun no: 642, Resmi Gazete, S. 98, (29 Nisan 1341-1925), 24-25; Yangın yerlerinin imara açılmasının ardından eski sahiplerinin kendi arazilerini kolay elde etmesine yönelik bir düzenleme getirilmiştir. TBMM ZC, Devre 2, C. 25, İçtima 108, İçtima Senesi 3, (26.05.1926), 522-524.

diğer şehirlerin de imar edilmesi konusu gündeme gelmişti. Bu anlamda uzmanlar şehir planlarına başlanan kentlerin fen heyetlerine, şehirlerin topografik haritalarının üzerinde güneş, hava, su gibi temel ihtiyaçları göz önünde bulundurmaları gerektiğini bildirmişti. Ayrıca şehir plancısı uzmanlar yeni şehirlerin imarında; parklar, stadyumlar, meydanlar, çocuk bahçeleri, bulvarlar, caddeler, sokaklar, operalar, tiyatrolar ve müze gibi birçok kent imarına söz konusu olan yerin dikkate alınması gerektiği belirtilmişti. Bunun yanında eski başkent İstanbul, her ne kadar Osmanlı devleti ve toplumu ile özdeş hale gelmesine ve eski toplum yapısını anımsatmasına rağmen, 1930'lu yıllarda İstanbul'un da imar planına yönelik çalışmalar gündeme gelmişti. Bu anlamda İstanbul'un imar planının hazırlanması gerektiği düşünülmektedir.²⁴⁶ Bu dönemde İstanbul şehrinin imar planının Prof. Jansen'e verileceğine dair söylentiler artmıştır.²⁴⁷ Profesör Jansen İstanbul'da Taksim Meydanı'nın planı için görüşlerini bildirmişti. Jansen, Taksim'in yuvarlak bir meydan olacak şekilde tasarlanmasını istemiştir. Mimar modern bir şehir planı tasarlamasına rağmen İstanbul Belediyesi'nin şehir mühendisleri bu planı beğenmemişlerdir.²⁴⁸

İstanbul'un imarı sırasında eski yangın yerlerinin yeniden imara açılıp açılmaması ve şehrin abideleri gibi tarihi şahsiyetini öne çıkaran yapıların korunmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bunun yanında şehrin mevcut planı 1930'lu yıllardan itibaren imar çalışmalarına dair bir yöntem belirlenmesi için analiz edilmeye başlamıştır.²⁴⁹ Ayrıca İstanbul'da Gülhane Parkı'ndan başka halkın gezip temiz hava alabileceği yer olmadığı, İstanbul'un denizlerle çevrili olmasına rağmen halkın deniz kenarında yürüyüş yapabileceği bir sahilinin bulunmadığı da uzmanların görüşlerinde belirtilmiştir. Buna ek olarak uzmanların raporlarında kaldırımların ve sokaklarının darlığı, sokaklarda ağaçların yetersizliği ve şehrin genişleme yönü gibi konular üzerinde durulmuştur. Şehrin genişleme yönüne dair; Kurtuluş, Şişli ve Nişantaşı yönünde tramvay durakları olması sebebiyle genişlediği bildirilmiştir.²⁵⁰ İstanbul'un imar planı konusundaki çalışmalarda Boğaziçi'nin düzenlenmesi gerekliliği de gündeme gelmiştir. Boğaziçi'nin bakımsızlığı, burada yer alan yalı ve villaların harap vaziyette oluşu, bu bölgenin düzenlenmesini gündeme getirmiştir. 1930'lu yılların başında bu bölgede bulunan Üsküdar ve Beykoz

²⁴⁶ Faruk Galip, "Şehrin İmarı ve Belediye", *Mimar*, 9, 1931, 285-286.

²⁴⁷ Akşam, (8 Nisan 1931), 1. ; Akşam, (11 Teşrinisani 1931), s.3.

²⁴⁸ Akşam, (13 Teşrinisani (Kasım) 1931), s. 6.

²⁴⁹ Alişanzade Sedat Hakkı , "İstanbul ve Şehircilik", *Mimar*, 1(1), (1931), 1-4.

²⁵⁰ M. Vedat, "İstanbul'un İmarı Meselesi", *Mimar*, 2, (1931), 35-37.

caddelerinin imar faaliyetleri devam etmektedir. Ayrıca Boğaziçi'nde Kandilli 'den başlayarak Boğaz'ın yukarı bölgelerine doğru, kiraya verilmeleri için betondan modern evler yapılmaya başlanmıştır. Bunun yanında belediye bir şirket ile anlaşarak boğazın her iki tarafına da oteller yaptırmak istemektedir.²⁵¹

İstanbul'un imar planına yönelik olarak, 1931-1932 yıllarında Profesör Egli'nin öğrencileri şehirde Beyoğlu ve Üsküdar semtlerine yönelik modern şehir planları hazırlanmaya başlamıştır. Bu semtlerin imarında yapıların cephelerinin Marmara Denizi'ne bakması önemsenmiştir. Haliç planda serbest bir liman haline getirilerek, haliç sahilleri de şehrin sanayi bölgesi olacaktır. Bu planda yeşil alanlar, hayvanat bahçeleri, spor alanları, lunaparklar, çocuk bahçeleri, açık hava tiyatroları, yüzme havuzları gibi modern ve halkın sosyalleşmesine yönelik yerleşimler düşünülmüştür.²⁵²

İstanbul'un kapsamlı imar planı, şehrin Osmanlı Dönemi'ni hatırlatması sebebiyle Kemalist yönetim tarafından yeterince önemsenmemiştir. Bu sebeple İstanbul'un imarına yönelik kapsamlı çalışmalar 1936-1937 yıllarında İstanbul'un kent planı için Henri Prost ile anlaşıldığı tarihte başlayacaktır. Bu duruma rağmen İstanbul, Ankara şehri gibi devletten tamamen destek görmemiştir. Şehrin imarı bütçe yetersizlikleri ve tarihi dokunun zarar görmesinin engellenmesi gibi sebepler ile kesintili bir şekilde devam etmiştir. İstanbul imarının ikinci dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1939 yılı sonrası Prost Planı ise Marmara Bölgesi'nde bulunan iller ve İstanbul'un belirli bölgelerini kapsamıştır. Fakat bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın devam etmesi sebebiyle İstanbul hava bombardımanına açık, riskli bölge olarak tanımlanmış ve şehrin imarı yine kesintiye uğramıştır. Bu anlamda Prost Planı da başarıya ulaşamamış ve tek parti döneminde şehir tam anlamıyla imar edilememiştir.²⁵³

1930'lu yıllarda Ankara modelinde Anadolu'daki diğer şehirler imar edilmeye devam etmiştir. Bu dönemde Konya şehir planı üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Eski şehir planda Alaeddin Tepesi şehrin ortasında bulunmaktadır. Bu duruma rağmen yeni planda tepenin şehrin ikamet noktası içerisinde tasarlanması düşünülmüştür. Alaeddin tepesinde halkın sosyalleşebileceği ve boş vakitlerini geçirebileceği yeşil alanlar ve gezinti yollarının yapılması planlanmıştır.²⁵⁴ Bunun yanında şehrin istasyonunun ana

²⁵¹ Akşam, (26 Haziran 1931), 1-2.

²⁵² "İstanbul Planı Etüdü", *Mimar*, 9, (21), 1932, 258-259.

²⁵³ Dogöz, "Görsel İmgeler ve Karikatürler Arakesitinde "Ankara Construit" , 1534.

²⁵⁴ Mimar Şahabettin, "Konya Şehir Planı Üzerine Etütler", *Mimar*, S.12 (36) (1933), 363-364.

caddeye uzaklığı sorun oluşturmıştır. Ayrıca Gazi Heykeli'nin ve Millet Bahçesi'nin bulunduğu yerlerin yeşillendirilerek bu yerlere iki ayrı meydan yapılması gerektiği konusu uzman görüşlerinde belirtilmiştir.²⁵⁵ Ayrıca Konya şehir planının Hükümet Caddesi'nde kamu binalarının bulunması ve bu bölgeye önem verilmesi gerekliliği konusunda görüş bildirilmiştir. Uzmanlarca şehrin mesire alanlarının düzenlenmesi ve buralara yapılan yapıların hâkim rüzgâr yönünün hesaba katılarak imar edilmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁵⁶ Ayrıca şehrin stadyum yerleşimi gibi yerlerinin konumu hakkında da çalışmalar yapılmıştır.²⁵⁷

Benzer şekilde Kırklareli şehrinin imar faaliyeti de bir İtalyan şehir planlayıcısı uzmana yaptırılmıştır. Şehrin imar planında, Kırklareli'nin ortasında büyükçe bir meydanın bulunmasına özen gösterilmiştir.²⁵⁸ Bu dönemde Edirne'nin İmarı da söz konusudur. Bu konuda şehrin abidelerinin, tarihi dokusunun ve yapılarının özellikle korunması gerektiği uzmanlar tarafından belirtilmektedir.²⁵⁹ Planda şehrin Kiyik ve Sultan Selim mahalleleri bölgesinde imar çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Şehirde bulunan Ali Paşa çarşısı, Kiyik, Saraçhane ve İstanbul yolları da genişletilmiştir.²⁶⁰ İzmir'de ise Frenk Mahallesinin yanması sebebiyle bu bölgenin imarına odaklanılmıştır. Ayrıca Konak'tan-Reşadiye'ye kadar olan sahil kısmı ile Darağacı'ndan başlayarak Mersinli, Bayraklı, Turan ve Karşıyaka'nın imarı için çalışmalar başlatılmıştır. Bu anlamda İzmir'in imar planı için Fransız şehir planlayıcısı Raymon Danje tarafından bir imar planı tasarlanmıştır. Fakat Danje en çok şehrin yanmış kısımlarına odaklanmıştır. Planda İzmir'in modern bir Batı şehri olması için geniş yollar ve caddeler tasarlanmıştır. Şehirde planlanan Gazi Meydanı, şehir müzesi ve kurumsal binalar merkezi bir konumda yapılacaktır. Ayrıca şehirde Gazi, Şirket ve İsmet Paşa Bulvarları modern Avrupa şehirlerine benzer bir yapıda geniş olarak tasarlanmıştır.²⁶¹ Bunun yanında İmar faaliyetleri Anadolu şehirlerinden Çorum'da da başlamıştır. 1935 yılında Çorum'un eski evlerinin bitişik yapısı sebebiyle yangınların verdiği hasarın genişliği ve kentin caddelerinin de darlığı sorun teşkil etmiştir. Yolların genişletilme çalışmaları, su

²⁵⁵ Şahabettin, "Konya Şehir Planı Üzerine Etütler", *Mimar*, 5 (41), (1934), 145-146.

²⁵⁶ Şahabettin, "Konya Şehir Planı Üzerine Etütler", *Mimar*, 4 (40), (1934), 121-122.

²⁵⁷ Şahabettin, "Konya Şehir Planı Üzerine Etütler", *Mimar*, 2, (38), (1934), 46-47.

²⁵⁸ Burhan Arif, "Türk Şehirlerinin Bünyesi", *Mimar*, 1/13, (1932), 3

²⁵⁹ Burhan Arif, "Edirne'nin İmarı", 10 (1), *Mimar*, (1931), 317-318.

²⁶⁰ Burhan Arif, "Edirne'nin İmarı", 11-12 (11-12), (1931), 354.

²⁶¹ Kâmi Refet, "İzmir'in İmarı Hakkında", *Mimar*, 7, (1931), 224-230.

şebekesinin döşenmesi ve şehrin elektrik ihtiyacının tamamlanması işlemlerine bu dönemde başlanmıştır. Ayrıca şehre modern anlamda park ve bu parkların içine de havuzlar yaptırılmıştır.²⁶² Ankara'nın kent planını sürdüren Profesör Jansen, 1935 tarihlerinde Adana, Tarsus ve Mersin planlarına da talip olacaktır. Jansen bu şehirlerde ekonomik bir plan hazırlama girişimlerinde bulunmuştur. Mimar, geniş caddelerin, lüzumsuz sokakların kapatılmasından ve yeşil alanların arttırılmasından yanadır. Bunun yanında kent planlayıcısı Jansen abide, meydan, park ve bahçelere büyük önem vermektedir. Jansen, özellikle Tarsus'u ayrı bir konuma yerleştirmiş ve şehir dokusunu daha karakteristik bulmuştur.²⁶³ Bu dönemde modern kent planlarının içerisinde Avrupa tarzını yansıtır vaziyette modern yapılar da yoğun olarak inşa edilmiştir. Örneğin Yalavo'da Gazi Köşkü Projesi Robert Oerley'e verilmiş²⁶⁴, Holzmeister de Milli Savunma Bakanlığı'nın inşaatına 1928 yılında başlamış ve projeyi 1930 yılında bitirmiştir.²⁶⁵

Sonuç

Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında Kemalist elitler Batı örneğinde bir modernleşme projesi izlemiştir. Bu modernleşme projesi ulus inşa süreci ile eş zamanlı bir haldeydi. Kemalist elitler, Osmanlı-İslam kimliğinden arınmış, Batı modernizasyonuna göre dönüştürülmüş yeni bir toplum oluşturabilmek için birçok yöntem denedi. Bu yöntemlerden en etkililerinden biriyse halkın gündelik hayatını sürdürdüğü, insanların kamusal mekânlar sayesinde iç içe bulunduğu ve sosyalleştiği yeni modern şehirler oldu. Bu modern şehirlerde kamusal mekânlar, parklar, bahçeler Kemalistlerin istediği şekilde tasarlandı. Bu alanlarda rejimin öğeleri kent meydanları ve kamusal alanlardaki anıtlar ile de halka mesaj olarak aktarılmaktaydı. Ayrıca Batı modelinde tasarlanan eğlence yerleri, halkın kadınlı ve erkekli birlikte sosyalleştiği modern görünümdeki yeni mekânlar, toplumu yeni bir hayat tarzına alıştırmayı amaçlıyordu.

Kemalistler şehirlerin Batı modeline dönüştürme işlemine ilk olarak Başkent Ankara ile başlamıştı. Başkent Ankara eski Başkent İstanbul karşısında her yönden

²⁶² Ulus, (1 Nisan 1935), 5.

²⁶³ Mimar Adana'nın kent planından 20-25, Mersin'den 15, Tarsus'tan ise 12 bin lira ücret istemiştir. Ulus, (1 Nisan 1935), 3.

²⁶⁴ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1929)*, 100.

²⁶⁵ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı (1929-1929)*, 102.

yetersizdi. Bu bakımdan rejim Ankara'nın imarına büyük yatırımlar yaptı. Ankara için yurt dışından şehir planlayıcısı uzmanlar getirildi. Kemalistler, Ankara'nın imarının başarısını rejimin başarısı olarak görmüş ve bu anlamda Ankara'nın modern bir kent halinde dönüştürülmesi büyük önem arz etmişti. Ankara kenti, aynı zamanda ulus inşa çalışmaları için sade toplum yapısı sayesinde uygun bir şehirdi. Ayrıca bu kentte Osmanlı Devleti'ni yansıtan mimari üslupta büyükçe yapılar yoktu. Bu duruma rağmen yönetim maliyetli olabileceği düşüncesi ve kentin tarihi dokusunun bozulmaması amacıyla eski şehrin bulunduğu bölgeye fazla dokunmadı. Bunun yerine Ankara'da yeni bir alan kamulaştırılarak yeni şehir baştan tasarlandı. Bu yeni şehir rejimin ideolojisini yansıtır tarzda kamusal mekânların ve Batılı mimari bir üslubun bulunduğu yapıdaydı. Başkent'teki yeni yaşam tarzına uyum sağlaması için İstanbul'dan bürokratlar ve yeni aileler Ankara'ya yerleştirildi. İstanbul halkı Batılı yaşam tarzına yabancı değildi. Kozmopolit yapıdaki İstanbul, içerisinde yaşayan insanların Batılı yaşam tarzına yabancı olmamasını sağlıyordu. Bu anlamda Ankara'da yaşayan yerli kesim de iç içe yaşadığı Ankara'nın yeni sakinlerinin yaşam tarzından etkilenecek ve sosyalleşerek Batılı bir görünüme kavuşacaktı.

Kemalist rejim, Batılı bir üslupla özellikle Ankara'ya eğilmiş ve eski Başkent İstanbul'a karşı yeni Başkent'i geliştirme yoluna gitmişti. Ankara'nın modern bir kent olarak imarı aynı zamanda Türkiye'deki diğer kentler için de bir örnek teşkil ediyordu. Ankara'da modern bir yaşamın sürdüğünü gören kitleler bu yaşam tarzından etkilenecek ve kendi şehirlerine döndükleri vakit yeni yaşam tarzını insanlara anlatacaklardı. Bu anlamda Ankara'nın modern bir kent olarak imarı diğer şehirlerin belediyelerince de örnek alındı. Özellikle 1930'lu yıllarda birçok şehirde Batılı bir anlamda kamusal mekânları olan ve rejimin öğelerini yansıtan yeni şehirler tasarlandı. Bu şehirlerin yeniden tasarlanması ile eski toplumsal hafızanın silinmesi ve halkın yani toplum yapısına alıştırılması hedefleniyordu. Kentlerin yeniden imar edilmesi sadece tek parti dönemiyle de sınırlı kalmamıştı. Bu anlamda belediyeler halkın ihtiyaçlarına göre şehirleri dönüştürme işlemine devam etti. Bu şehirlerde birlikte iç içe yaşayan ve gündelik hayatını sürdüren halk ise yeni Batılı yaşam tarzına uyum sağlamaya başladı. Böylelikle Kemalist elitler hedeflerine ulaşmış oluyor, modern şehirler Kemalizm'in somut bir simgesine dönüşüyordu.

2. KEMALİZM’İN İDEOLOJİK BİR SİMGESİ OLARAK ATATÜRK HEYKELLERİ

Giriş

Anıtlar veya anıt heykeller iktidarın ideolojisi doğrultusunda kendi bulunduğu zamana hizmet edebilmek için politik bir malzeme olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bu politik malzeme iktidar tarafından gelecek nesillere dair kendi döneminden ve söyleminden iz bırakabilmek için de tasarlanmıştır. Bulunduğu dönemin kültürüne dair izler barındıran bu yapılar ekonomik, politik ve sınıfsal yönden güce sahip olan egemen iktidarın amaçlarına hizmet etmiştir. Sanat bu durumda siyasi bir malzeme olmuş ve tasarlandığı şekilde birlikte belirli ideolojileri de içerisine barındırmıştır.²⁶⁶ Bu hususta iktidarın kendisini meşrulaştırma amacını da barındıran anıtlar egemen güç tarafından araç haline getirilmiştir. Binlerce yıl öncesinde dahi inşa edilmiş olan anıtsal yapılar belirli bir gücü döneminde yansıtmaya ve geleceğe aktarma amacı gütmüştür.²⁶⁷

I. Dünya Savaşı’nın ardından ortaya çıkan ulus devletler halkı ortak bir yapıda birleştirmek istemişti. Bu hususta karizmatik bir lider öncülüğüne ortak dil, tarih ve toprak gibi öğeler işlenerek simge haline getirilmiştir. Osmanlı Devleti’nden bağlarını kopararak ulus devlet olma yolunda ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti de benzer bir yol izlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı Devleti’ndeki dinsel kültürel yapıyı bünyesinde barındıran toplum ve kurumların üzerinde kurulması reform hareketlerini zorlaştırmıştır. Genç Türkiye yönünü Batı tarzı modernleşme hamlelerine çevirmiş ve ulus devlet olma yolunda Osmanlı Devleti’nin dini öğeleri bünyesinde barındıran toplum yapısı yerine ulusal bir toplum düzenini ön plana çıkarmak istemiştir.²⁶⁸

Genç Türkiye’nin tüm bu unsurları hayata geçirebilmesi için belirli kademeleri atlatması gerekmiştir. Liderler halkta yerini bulabilmek ve meşruluk kazanabilmek için birbirleriyle mücadele içerisinde olmuştur. Henüz Milli Mücadele’de etkin rol oynayan İttihat ve Terakki üyeleri Erken Cumhuriyet Dönemi’nde de ülke genelinde söz sahibidir.

²⁶⁶ Nihat Sezer Sabahat, “ Türkiye’de Anıt Heykelin Temsili ve Kimlik Sorunu”, *İdil*, 6/31, (2017), 955.

²⁶⁷ Sabahat, “Türkiye’de Anıt Heykelin Temsili ve Kimlik Sorunu”, 955.

²⁶⁸ Aylin Tekiner, *Atatürk Heykelleri; Kült, Estetik Siyaset*, (İstanbul: İletişim yay, 2010), 44-46.

İttihatçı paşalar arasında devam eden liderlik yarışında Mustafa Kemal Paşa öne çıkmıştır. 1926 yılından sonra muhalif olan İttihatçıların yönetimden tasfiye edilmesiyle birlikte ülke genelinde Mustafa Kemal Paşa tek siyasi aktör konumuna gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa kendi siyasi gücünü göstermek ve meşruluk kazanmak için, Ekim 1927 yılında TBMM’nde altı gün sürecek olan Nutuk’unu okumuş ve halka Milli Mücadele’yi kendi anılarına dayanarak anlatmıştır. Milli Mücadele’den meşruluğunu almak isteyen Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk adlı eseri bu tarihten sonra 50 bin adet basılmıştır. Fakat halkın büyük bir bölümünün bu dönemde okuma yazma bilmemesi bir problem oluşturmuştur. Bunun anlamda Kemalizm ideolojisi çerçevesinde yapılmak istenen reformlar için halkta ve devlet geleneğinde yer edinilmek istenilmiştir. Bu doğrultuda yönetici kesimin seçkinleri okuma yazma bilmeyen halkı etkileyebilmenin farklı yollarını aramıştır.²⁶⁹

Bu dönemde yapılmak istenen reformları tepeden inmece bir gelenek ile halka benimsetmek ve toplumu da Batı örneğinde modernleştirmek için Kemalizm simge haline getirdiği öğeleri toplumsal hayatta kullanmaya başlamıştır.²⁷⁰ Bu simgeler okuma yazma oranı az olan toplumun tüm kesimine hitap edecek şekilde tasarlanmıştır. Osmanlı Devleti’nden arda kalan meydanlar Cumhuriyet ile birlikte Batı mimari usullerine göre yeniden tasarlanmış ve mekân siyasallaşmaya başlamıştır. Halk kamusal hayatta bu mekânlar içerisinde dolaştıkça Kemalizm’in öğelerini çevresinde daha çok hissetmiş ve Kemalizm’in halka ulaşması bu sayede kolaylaşmıştır. Bu durumda soyut olan ideoloji mekân sayesinde somutlaşmaya ve halkta yerini bulmaya başlamıştır. Mekânın en kuvvetli ögesi, Atatürk heykelleri veya anıtları olmuştur. Nihayetinde mekân ile bütünleşen Atatürk anıtları sanatsal anlamından daha çok ideolojik bir unsur olarak görselleşmiştir.²⁷¹

Atatürk anıtları çok boyutlu yapısı sayesinde okuma yazma bilmeyen halkta da bir anlam ifade etmiş ve bu sayede devrimin temel nitelikleri halka ulaşmaya başlamıştır. Anıtlarda Mustafa Kemal Paşa, bazen atlı veya yaya, bazen askeri üniforma içerisinde bir vatan kurtarıcısı olarak, kimi zaman da sivil kıyafette halktan birisi edasıyla betimlenmiştir. Ayrıca Atatürk heykellerinin yanında bulunan cepheye mermi taşıyan

²⁶⁹ Yelbaşı, *Türkiye Çerkesleri; Osmanlı’dan Türkiye’ye Savaş, Şiddet, Milliyetçilik*, 47-51.

²⁷⁰ Ellen Kay Trimberger, *Tepeden İnmece Devrimler; Japonya, Türkiye, Mısır, Peru*, Çev. Fatih Uslu, (İstanbul, Gelenek yay, 2003), 30-40.

²⁷¹ Tekiner, *Atatürk Heykelleri; Kült, Estetik Siyaset*, 56-65.

kadın figürleri ve savaşan askerler ile birlikte Milli Mücadele ruhu yansıtılmıştır. Bu hususta Atatürk meşruluğunu Milli Mücadele'den alan bir lider olarak anıtlarda karşımıza çıkmış ve Kemalizm ideolojisi halka yansıtılmıştır. Bu bölüm Atatürk anıt veya heykellerinin ulus devlet oluşumunda ve Kemalizm'in halka ulaştırılmasında nasıl bir araç olarak kullanıldığını aktarmaktadır. Ayrıca heykellerin araçsal bir işlevi ile nasıl Kemalizm'in simgesi haline geldiğini açıklamaktadır. Bu bölümde Atatürk anıt veya heykelleri kronolojik sıra ile verilerek, heykellerin halka ulaştırmak istediği ideolojik mesajlar yorumlanmış ve heykel özellikleri belirtilmiştir.

2.1. Anıt Heykellerin Tarihi Serüveni

2.1.1. Anadolu'da ve Osmanlı'da Anıt Heykel

Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda heykel sanatının uygulamaları 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'nin kuruluşu ile başlamıştı. Burada açılan heykel bölümünün başına Roma'da eğitim gören Yervant Oskan getirilmiştir. Oskan, bu bölümde gelecekte önemli anıt heykelleri yaratacak olan öğrenciler yetiştirmiştir. İlerleyen süreçte 20. yy başlarına gelindiği vakit İstanbul ve diğer kentlerde de anıt heykel uygulamaları başlamıştır. Bu anlamda 31 Mart olayını temsilen Abide-i Hürriyet (1909-1911) ve Konya Ziraat Anıtı Cumhuriyet Dönemi öncesinde yapılan anıt uygulamaları olmuştur. Önemli bir anıt uygulaması da Sivas'tan Erzurum'a giden yoldaki Hafik-Zara arasında dikilen anıttır. Figürlü bir şekilde tasarlanan bu anıt ilk Osmanlı Beyi olan Kara Osman Bey'in anısına dönemin Sivas Valisi Muammer Bey'in girişimleriyle diktirilmişti. Muammer Bey'in girişimlerine Zara kaymakamı Nabi Bey de yardımcı olmuştur. 8-10 metre yüksekliğindeki bu anıtta Osman Bey'in temsili bir portresi de bulunmaktadır. Bu anıt başka bir Sivas Valisi olan Nazmi Toker tarafından 1936 yılına yıktırılmıştır.²⁷²

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde anıt geleneği, devlet ve toplum bütünleşmesini sağlamak maksadıyla kentlerin kamusal alanlarında sergilenmek için kullanılmaya başlamıştır. Halkın önünde devletin görünürlüğünü arttırmaya yönelik olan ve iktidarın gücünü görselleştiren bu yapılar sanatın araçsallaştırıldığının göstergelerinden olmuştur. Resmi geçit törenleri, milli kutlamalar, marşlar, devlet armaları, çeşitli semboller ve eğitimin yanında anıtlar da halka belirli ideolojileri doğrudan aktarabilmek için önemli bir görsel ürün olarak düşünülmüştür. Bu anıtlarla dış

²⁷² Kıvanç Osm, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2003), 19-22.

dünyaya verilmek istenen mesaj, halkıyla birlikte Avrupa tarzında modernleşmiş ve yenilenmiş olan bir Osmanlı Devleti imajıdır. İç yönetimde ise zayıflayan egemenliği halk üzerinde pekiştirerek otoriteyi yeniden kurmak amaçlanmıştır. İktidar kendi amaçları doğrultusunda bu yapıtları ideolojik olarak görselleştirerek önemli yerlerde teşhir etmiştir. Benzeri amaçlar, anıt heykeller için Türkiye Cumhuriyeti'nde de kullanılacaktır.²⁷³

2.2. Kemalist İdeoloji Doğrultusunda Kent Meydanlarında Atatürk Heykellerinin Kullanımı

Heykeller Avrupa'da Rönesans öncesinde mimari yapı ile bütünleşerek bu yapıların parçası olmuşlardır. Fakat Rönesans ile birlikte heykel mimariden ayrılarak açık alanlarda sergilenmeye başlamıştı. Bu sayede heykeller çok boyutlu görünüm kazanmış, çevre ile etkileşime girerek somutlaşmış ve çevresinde gezilebilen nesneler olmuşlardır. Bu doğrultuda parklar, alanlar, halka açık özel yerler görsel yönden zenginleşmiş ve sanatsal bir değer taşımıştır. Klasik çağlardan beri heykellerin kentlerle bulunması, insan topluluklarının oluşturduğu, hareketli, siyasal değişimlerin, ekonomik gelişmelerin ve kültürel hareketliliklerin meydana geldiği kent yaşamına etki etmiştir. Bu yapıda heykel hem sanatsal değere sahip olmuş hem de bir mesaj iletme amacı taşımıştır.²⁷⁴

Heykeller kent merkezlerinde, kamusal alanlarda sergilenmişler ve bu alanların birer parçası olmuşlardı. Kamusal alanlar ise kentlerde kullanımı herkese açık olan, paylaşılması, düzenlenmesi ve yönetimi resmi kararlara bağlı yerler olmuştur. Bu doğrultuda farklı kültürlerden ve statülerden insanlar kamusal alanları kullanmaktadır.²⁷⁵ Bunun yanında kent yaşamında insanlar birbirleri ile etkileşime girmektedir. Toplumsal hayatta tiyatro, opera, tramvay, vapur gibi sosyal yerler insanlara nasıl hareket edilmesi, nasıl konuşulması, nasıl giyinilmesi gibi konularda gizli bir öğretim sağlamıştır.²⁷⁶ Bu durum verilmek istenen herhangi bir mesajın iletilmesi için kent yaşamının kullanılması konusunda işlevlik sağlamaktadır. Halkın serbestçe erişebildiği kent yaşamındaki kamusal alanlar her ne amaçla olursa olsun propaganda için en uygun yerler olmaktadır.

²⁷³ Yasemin Avcı- Safi Avcı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasi Meşruiyet ve Propaganda Aracı olarak Anıtın İcadı", *Kebikeç*, S. 43, (2017), 24.

²⁷⁴ Ümit Niyazi Özcan, "Heykeltıraş Burhan Alkar'ın Anıt Eserlerinin Tasarımı ve Kamusal Alan İle İlişkileri" *Tarih Okulu Dergisi*, S.21, (Mart 2015), 413-414.

²⁷⁵ Özcan, "Heykeltıraş Burhan Alkar'ın Anıt Eserlerinin Tasarımı ve Kamusal Alan İle İlişkileri" , 399.

²⁷⁶ Burak Özer- Dilvin Özer, "Kemalist İdeoloji Bağlamında Kent- Taşra Kurgusu ve Kent Psikolojisi" *Liberal Düşünce Dergisi*, 24/ 96, (Ocak 2019), 68-69 .

Cumhuriyet Dönemi'nde, Kemalizm kentlerin kendi ideolojisi ile uyumlu olmasını amaçlamıştı. Bu doğrultuda İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük kentleri öncelikli olarak ele almış ve buralarda yeniliklere ağırlık vermiştir. Kentleri planlama projelerine öncelikli olarak buralarda başlamış ve Avrupa'yı örnek alarak Batı tarzında bir modernleşme projesi gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.²⁷⁷ Halk ile iç içe olan ve halkın gündelik hayatta oradan oraya koşuşturması sonucunda canlı dokusunu koruyan kentler Kemalizm'in ideolojisi doğrultusunda tasarlanmaya çalışılmıştı. Kentlerin dokusu 'demokratik', laik, 'evrensel hukuk kuralları' ile uyumlu ve 'insan haklarına' bağlı birer yapı ile bezenmiş ve bu yapı halka gizil bir şekilde işlenmek istenmişti. Kent stratejisi modern gelişmeler içermesine rağmen Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yenilikler politik amaçlı olmuş ve iktidara hizmet etmiştir.²⁷⁸ Cumhuriyet'in bütün kent meydanları, hükümet konağı ve belediye binası gibi resmi kurumlar Milli Mücadele ile ilgili modern figürler ve anıt heykellerle donatılmıştı. Milli Mücadele'nin ruhunu veya kurucu ideolojiyi simgeleyen isimler; meydanlara çıkan yollar, caddeler, parklar gibi halkın iç içe olduğu alanlara verilmiş ve bu yapıda mekân sembolik bir anlam kazanmıştı.²⁷⁹

Osmanlı kültüründen arınmak isteyen Kemalist yönetimin amaçları doğrultusunda şehirlerdeki yeni konutların yapısı değişmişti. Bu hususta toplumsal hayattaki yapılar kadın ile erkeğin ortaklaşa paylaşabilecekleri mekânlar halinde tasarlanmaya başlamıştır. Bu amaçla Osmanlı geleneğinden gelen haremlik ve selamlık uygulaması bertaraf edilmek istenmiştir. Genellikle modern yapıda yabancı mimarlar tarafından tasarlanan şehir planlarında park ve meydanlarda anıt heykeller yerlerini almıştı. Bu anıt heykellerin, dünyadaki modern şehircilik yaşamında sanatsal değerde bir anlamının olmasının yanı sıra heykellerin ideolojik sembol amacıyla da tasarlanmaları sanatın araçsallaştırıldığıının

²⁷⁷ İstanbul'un imar öncesindeki kent haritası, öncelikli olarak imar edilmesi gereken yerler (daha önce yanmış bölgeler), Batı dokusuna göre yapılan planlar, yeni yapılması istenilen binalara ait görsel planlar ve diğer Fransa ile yapılan yazışmalar için "*Şehircilik uzmanı Jacques H. Lambert'in İsmet İnönü'ye Paris'ten gönderdiği İstanbul'un şehir planı*" nı gösterir belge ; BCA, 30.10.0.0 / 82.537.1 (06.04.1935), 1-121.

Ankara şehrinin kesin planı olarak kabul edilen Profesör Jansen planına dair kararnamenin icra vekilleri heyeti tarafından 08.06.1929 tarihinde kabul edilmesini gösterir belge bkz. BCA, 30.18.1.2 / 4.33.3 (08.06.1929), 1.

²⁷⁸ B. Özer- D. Özer, "Kemalist İdeoloji Bağlamında Kent- Taşra Kurgusu ve Kent Psikolojisi", 64.

²⁷⁹ B. Özer- D. Özer, "Kemalist İdeoloji Bağlamında Kent- Taşra Kurgusu ve Kent Psikolojisi" , 67. ; Örneğin "*Ulus Zafer Meydanı, Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, Atatürk Orman Çiftliği, Gazi Meydanı, Atatürk Bulvarı, Atatürk Parkı*" vb. , Tekiner, *Atatürk Heykelleri; Kült, Estetik Siyaset*, 52.

1936 yılında Çankırı'nın Atatürk Bulvarı'nın anıt yaptırılabilir bir şekilde genişletilmesi için hükümet bahçesi ve hapishaneye ait kısımdan belirli oranda yer temin edilmesini gösterir belge için bkz. ; BCA, 30.18.1.2 / 67.61.12 (16.07.1936), 1.

göstergesi olmuştur.²⁸⁰ Erken Türkiye Cumhuriyeti'nin kentlerinde meydana gelen bu değişimler Osmanlı ve İslam kültüründen arındırılmış 'modern görünümlü', 'özgürlükçülüğü' anımsatan, kozmopolit, laik, 'hukuka dayalı' ve Batı perspektifli bir yapıya büründürülmüştür. Şehirlerdeki bu düzenlemeler tamamen devlet kontrolünde olmuştur. Kültürel reformlar için şehir görünümü somutlaştırılmış ve şehir imgesi ulus devlet anlayışının pekiştirilmek istenildiği alanlara dönüştürülmüştür.²⁸¹

Bu doğrultuda Başkent Ankara'ya imar faaliyetleri yönünden ağırlık verilmiştir. Ankara'nın yeni düzene göre tasarlanması için "*Ankara Şehri İmar Müdüriyeti Teşkilat ve Vezâifine Dair Kanun*" çıkartılmıştı. Bu kanun ile birlikte yeni Başkent ve Türkiye Cumhuriyeti'nin simgesi olan Ankara'nın imar faaliyetleri hızlandırılmıştır.²⁸² Cumhuriyet ile uyumlu olması tasarlanan Ankara'da çağdaş mimarlık anlayışıyla yeni konutlar, yeşil alanlar, parklar, meydanlar yapılmış ve buralara anıt heykeller dikilmiştir.

²⁸⁰Kıvanç Osma, "Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/1, (Mayıs 2006), 94-95.

Bu dönemde şehirlerdeki kurumsal binaları ve şehir planlarını yaptırmak için yurtdışından yabancı mimarlar getirilmiştir. Örneğin 1928 yılında Hıfzıssıha Mü'essesesi ve Numune Hastahanesinin inşaat planı için Avusturya Viyana'dan Avusturya Mimarlar Cemiyeti 2. Başkanı Orley getirilmiştir. Yine 1928 yılında Enstitüler, Ali ve Tali Ziraat okulları plan ve projelerinin düzenlenmesi için Mimar Bavrat Nat getirilmiştir. Ayrıca maarif vekâleti emrinde çalıştırılan Mimar Kurt Schener ve Etnografya müzesi için çalıştırılan Mesaroş'un da 1931 yılında sözleşmeleri uzatılmıştır. Bu dönemde yurt dışından getirilen yabancı inşaat uzmanlarından aynı zamanda Güzel Sanatlar Akademisinde ders vermeleri için de faydalanılmıştır. Uzman Mimar Egly 1933 yılı Ağustos ayına kadar Güzel Sanatlar Akademisi için sözleşme imzalamıştır. Nitekim yabancı mimarların yurt dışından getirilmesi 1936 yılında dahi devam etmiştir. Şehircilik işleri ve bina tiplerinin araştırılması için Fransız Mimar Theo Leveaun bu tarihte getirilmiştir. bkz: BCA, 30.18.1.1 / 28.22.20 (15.04.1928), 1-3. ;BCA, 30.18.1.1/ 29.43.12 (12.07.1928), 1-3; BCA, 30.18.1.2 / 1.8.15 (12.12.1928) , 1. ; BCA, 30.18.1.1 / 29.34.10 (28.05.1928), 1-3.; BCA, 30.18.1.2 / 25.2.4 (03.01.1932), 1. ; BCA, 30.18.1.2 / 55.42.4 (25.05.1935), 1.

²⁸¹ B. Özer- D. Özer, "Kemalist İdeoloji Bağlamında Kent- Taşra Kurgusu ve Kent Psikolojisi", 67. ; BCA, 30.18.1.2 / 18.16.14 (11.03.1931), 1.

1580 Sayılı Belediye Kanunu ile şehirlerin imar yetkisi belediyelere devredilmiştir. Bu kanunun 31. Maddesinde belediyelerin sokak ve meydanlarının ne şekilde tasarlanacağı belirtilmekteydi. Nitekim 31. Maddede: "*Beldenin sokak ve meydanlarını plana ve programa uygun olarak tanzim ve ıslah etmek, sınıflarını, isimlerini, numaralarını tayin etmek, buna göre ağaçlamak, döşemek, aydınlatmak, süslemek, duracak, sığınacak, dinlenecek yerler yapmak ve iyi bir halde bulundurmak.*" Ayrıca 42. Maddede ise "*meydan ve Pazar yerleri yapmak.*" Belediyenin görevleri arasındaydı. *Resmi Gazete*, S. 1471, (14 Nisan 1930), 8824, Bu iki madde meclisin 24.03.1930 tarihli oturumunda kabul edilmiştir. Bkz. *TBMM ZC*. Devre 3, C. 17, İçtima 3, İnikad 39, (24.03.1930), 59.; 1580 sayılı kanun tüm maddeleri ile meclisin 03.04.1930 tarihli oturumunda kabul edilmiştir.; bkz. *TBMM ZC*, Devre 3, İçtima 3, C. 18, İnikat 43, (03.03.1930), 3-8.

²⁸² 1351 sayılı "Ankara Şehri İmar Müdüriyeti Teşkilat ve Vazaifine Dair Kanun" un 2. maddesinde "*Ankara Şehri İmar Müdüriyeti şehrin haritasını ikmalden sonra müstakbel planını ihzara ve bu planı İcra Vekilleri Heyetince bade't-tasdik neşir ve ilana mecburdur. Bu planda yapılacak tadilat dahi aynı merasime tabidir. Kezalik müdüriyet-i mezkûre müstakbel planın suret-i tatbikine müteallik olmak ve icraatta takip olunacak sırayı da göstermek üzere ayrıca beş senelik bir tatbikat programı tanzim ve İcra Vekilleri Heyetince bade't-tasdik her sene bütçesine göre bu programı tatbik eder.*"bkz *Resmi Gazete*, S. 902, (30 Mayıs 1928), 11. Kabul tarihi için bkz. *TBMM ZC*, Devre 3, C. 4, İçtima Senesi 1, İnikat 82, (24 Mayıs 1928), 350-352,

Ayrıca Başkent'te sergi sarayları, tiyatro merkezleri ve sinema gibi modern görünümde yerler tasarlanmıştır. Bu yeni tasarımları ile birlikte başkent Ankara Cumhuriyet'in simgesi haline gelmiştir.²⁸³ Ankara'nın kent planlaması için Alman kent planlamacısı Herman Jansen (1869-1945) 1928 yılında görevlendirilmiştir. Bu görevini 1932 yılına kadar sürdürmüştür. Ankara'nın görünümü yeni kent planlamasından sonra değişmiştir. Ulus Meydanı kentin politik çerçevede simgesi olmuştur. Zafer Anıtı, I. TBMM Binası, DTCF ve burada bulunan Atatürk büstü kent ve kurucu ideoloji ile özdeşleşerek birer simgesi haline gelmişti.²⁸⁴

Cumhuriyet'in ilk yıllarında anıt heykeller sanatsal değerlerinden daha çok ideolojik boyutta kent meydanlarına dikilmeye başlanmıştır. Erken dönem anıt heykelleri kaide ve heykel olmak üzere iki kısma ayrılmış ve kaide bölümünde de kabartmalar yer almıştır. Bu kabartmalar da görsel olarak mesajlar içermiştir. Erken dönem anıt heykelleri ağırlıklı olarak Milli Mücadele'yi konu almıştı. Bunun yanı sıra ulusal bilinci pekiştirmeyi hedeflemişti. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ü ebedileştirerek, geçmişte yaşanılan olayların unutulmamasını amaçlamıştır.²⁸⁵

²⁸³Kıvan Oşma, "Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/1, (Mayıs 2006), 94-95.

²⁸⁴ Ankara İmar Müdürlüğü ile Herman Yansen (Jansen) ve Rober Orley arasında yapılan sözleşme için bkz. BCA, 30.18.1.2 / 10.26.5 (30.04.1930) ; Ayrıca İzmit belediyesi şehir imarı için de 1934 yılındaki başlayan ihaleyi Profesör Herman Jansen almıştır. Bkz. BCA, 30.1.0.0 / 131.846.1 (14.01.1939), 1-9. ; Ankara'nın Erzurum mahallesindeki tarihi dokusu bulunan evin korunması dolayısıyla eve çıkan yolların değiştirilmesi ve yeni planın Profesör Yansen (Jansen) tarafından sunulmasını gösterir belge için bkz. BCA, 30.18.1.2 / 59.85.10 (11.11.1935), 1. ; Ayrıca bkz. s.1. B. Özer- D. Özer, "Kemalist İdeoloji Bağlamında Kent- Taşra Kurgusu ve Kent Psikolojisi", 56.

²⁸⁵ Oşma, "Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi", 89.

2.3. Ulus Devlet İnşasında Atatürk Heykelleri ve İdeolojik Etkisi

2.3.1. İlk Dönem Anıtlar ve İdeolojik Çözümlemesi

Osmanlı Devleti'nden bağlarını kopararak ulus oluşturma ve vatandaşa yeni bir kimlik verme yolunda Türkiye Cumhuriyeti'nde farklı alanlarda çalışmalar yapılmıştı. Bu hususta Latin Alfabesi'ne geçilmiş, Milli Mücadele kutsallaştırılmış, amblemler, müzikler, marşlar, kahramanlık günlerinin kutlandığı resmi tatiller, resimler, mimari, anıt ve heykel gibi ulusal semboller bir ulus oluşturularak ortak bir kültür yaratmak için kullanılmıştır. Bu doğrultuda özellikle anıt heykeller kent alanlarının kullanılmasında baş aktörü oynamıştır. Bu tarz uygulamaların verdiği mesajları kavrayabilmek için halkın okuryazar olmasına gerek yoktur. Bu doğrultuda Kemalist kadro Osmanlı modernleşmesi sonucunda 1908 yılında açılmaya başlanan kent meydanlarını 1927 yılına kadar dönüştürmüş ve bu meydanlara ek olarak yenilerini açmaya da devam etmişti. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bu meydanların çevresinde Osmanlı mimari geleneği 1927 yılına kadar görülmüştür. Fakat 1927 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik yarışını kazanması ve Kemalizm'in ideolojik bir söylem olarak ortaya çıkması ile kent meydanları da değişime uğramıştı. Bu tarihten sonra kent meydanları, Avrupa üslubunu yansıtır tarzda yeniden yapılandırılmaya başlamıştır. Bu meydanlarda Kemalist seçkinler propaganda amaçlı olarak ulusal kimliğin inşası için figüratif heykeller inşa etmiştir. Bu heykeller, halka verilmek istenilen mesajlara göre, halkın anlayacağı tarzda tasarlanmıştır. Anıtların propaganda amacıyla kullanılması ulus inşa etme sürecinde milliyetçiliğin görselleştirildiği en etkili unsur olmuştur. Araçsallaştırılan bu anıtlar halkın yüzde doksanının okuma yazma bilmediği düşünülürse politika için önemli bir görsel malzemedir.²⁸⁶

Erken Cumhuriyet yıllarında Mustafa Kemal Paşa anıt ve heykel yapımına önem vererek bu durumu desteklemişti. Henüz bu dönemde anıt heykellerin bir siyasi malzeme olarak mı kullanılacağı yoksa Osmanlı Devleti'nden kalan sanat çalışmalarının devamı niteliğinde mi olacağı net değildir. Bu dönemde anıt dikileceğine dair duyum alınması neticesinde Mustafa Kemal Paşa 22 Ocak 1923 tarihinde Batı Anadolu seyahatindeyken Bursa Şark Sineması'nda kendisine yöneltilen anıt inşasına dair soruya şu cevabı vermişti:

²⁸⁶ Faik Gür, "Erken Cumhuriyet'te Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası", *Sosyoloji Dergisi*, S.31, (2015), 140-141.

Abidat'tan bahseden arkadaşımızın maksadı heykel olsa gerekir. Dünyada mütemeddin, müterakki ve mütekâmil olmak isteyen herhangi bir millet behemehâl heykel yapacak ve heykeltraş yetiştirecektir. Âbidat'ın şuraya buraya hatırat-ı tarihiye olarak rekzinin mugayir-i din olduğunu iddia edenler, ahkam-ı şeriyeyle layıkıyla tettebbu ve tektik etmemiş olanlardır. Cenab-ı Peygamber'in dini islam tesisinden bu ana kadar bin üç yüz bu kadar sene geçmiştir. Hazret-i Peygamberin evamir-i ilahiyeyle tebliği sırasında muhataplarının kalp ve vicdanında putlar vardı. Bu insanları tarik-i Hakka davet için evvela o taş parçalarını atmak ve bunları ceplerinden ve kalplerinden çıkarmak mecburiyetinde idi... Münevver ve dindar olan milletimiz, terakkinin esbabından biri olan heykeltraşlığı azami derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıralarını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir. Bu işe çoktan başlanmıştır. Mesela Sivas'tan Erzurum'a giderken yol üzerinde güzel bir heykele tesadüf edersiniz. Sonra Mısırlılar İslam değil midir ? İslamlık, yalnız Türkiye ve Anadolu halkına mı münhasırdır ? Seyahat edenler pek âlâ bilirler ki, Mısır'da bir çok eâzımın heykelleri vardır... İnsanlar mütekâmil olmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin icap ettirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin tarik-i terakkide yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, esvaf-ı hakikisiyle mütemeddin ve müterakki olmaya layıktır ve olacaktır.²⁸⁷

Osmanlı Devleti'nde 'İslami kültür' den dolayı anıt heykel yapımının olumlu karşılanmadığı bilinmektedir. Türkiye Cumhuriyet'inde Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri artık yeni bir döneme girildiğinin, batı tarzında yeniliklerin yapılacağı ve bu boyutta 'İslami Kültür'den arındırılmış bir geleneğin yaratılmaya çalışıldığının göstergesidir. Bu durum gelecekte yapılacak olan anıt heykellerin işaretini bizlere vermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasından dört ay sonra Cumhuriyet'in ilk anıtı olan Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Dumlupınar'da dikilmeye başlanmıştı. Bu anıtta topraktan çıkan bir kol Türk bayrağını dik bir şekilde tutmaktadır.²⁸⁸ Anıtın açılışı 30 Ağustos 1924 yılında Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın ikinci yıldönümü anmalarında Dumlupınar'da Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılmıştır.²⁸⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın heykellere dair konuşmasından kısa süre sonra Churchill'in kuzeni olan gazeteci ve heykeltıraş Clare Sheridan, Mustafa Kemal Paşa'yı Chicago Tribune muhabiri olan John Clayton'un Paşa'yı ziyaretinden bir gün sonra

²⁸⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), C. 2, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959), 64

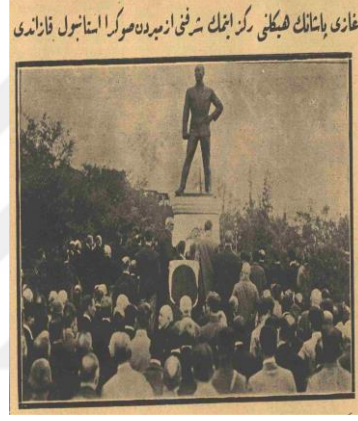
²⁸⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), C. 2, 64. ; Nesrin Atıcı Kanberoğlu, " Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Heykel Sanatı'nın yolculuğu" *History Studies*, 4/4, (Kasım 2012), 176-177. ; Demo Ahmet Aslan, "Cumhuriyet'in Törenselleşmesi: Ulus- Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)", (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi- Ankara-2011), 115,

²⁸⁹ Paşa'nın heykel ile ilgili olan açılış konuşmasının bir kısmı şu şekildedir: "Hiç şüphe etmemelidir ki, yeni Türk Devleti'nin, genç Türk Cumhuriyeti'nin temeli burada tarsin olundu. Hayat-ı ebediyesi burada tetviç olundu. Bu sahada akan Türk kanları, bu semada pervaz eden şehit ruhları devlet ve Cumhuriyet'imizin ebedi muhafızlarıdır. Burada esasını vazettiğimiz "Şehit Asker Abidesi" işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu abide Türk vatanına göz dikecekleri Türkün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, savletini, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır. " ; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), C. 2, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959), 179.

İzmir’de ziyaret etmişti. Churchill, Rus liderlerinden Lenin, Zinovyev, Cerjinskiy ve Troçki’nin de büstlerini yapmış olan Sheridan, Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım’ın babası olan Uşaklızade Muammer Bey’in Göztepe’de bulunan konağında görüşme sağlamıştı. Mustafa Kemal Paşa’nın büstünü yapmak istediğini belirten Sheridan, Paşa’dan vaktinin az olduğunun ve ancak İstanbul’a dönüldüğünde yapılabileceğinin cevabını almıştır. Fakat Clare Sheridan hiçbir zaman Mustafa Kemal Paşa’nın büstünü yapamamıştır.²⁹⁰ Dünya liderlerinin büstlerini yapan Sheridan’ın teklifi sonucunda Mustafa Kemal Paşa’nın zihninde kendi anıt heykelinin veya büstünün yapılarak ebedileştirilmesi fikrinin canlanmış olma ihtimali mevcuttur. Çünkü bu dönemde dünya genelinde liderlerin kendi büst ve heykellerini yaptırma modası revaçtadır.

Görsel 2.1. 6 Kasım 1926 tarihli Resimli Gazete, İzmir’de yapılan Atatürk Büstü.

Görsel 2.2. 9 Ekim 1926 tarihli Resimli Gazete çıkan Sarayburnu Atatürk Anıtı.

Görsel 2.3. Sarayburnu Atatürk Anıtının ön cepheden görünüşü.

Bu tarihlerde Resimli Gazete’nin 6 Kasım 1926 yılındaki nüshasında Gazi’nin heykelinin ilk olarak İzmir’de dikildiği söylene de bu anıt, büst olma özelliği taşımaktadır (Görsel 2.1).²⁹¹ Bu hususta Mustafa Kemal Paşa’nın büstünün Sheriden tarafından yapılmasının teklif edilmesinin ardından birkaç yıl sonra anıt heykeli, 3 Ekim 1926 yılında Paşa’nın İstanbul’dan Bandırma Vapuru ile 16 Mayıs tarihinde Samsun’a gitmek için sivil kıyafetlerle ayrıldığı Sarayburnu’nda dikilmiştir (Görsel 2.2 ,2.3, 2.4). Bu yer resmi tarihte Milli Mücadele’nin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.²⁹²

²⁹⁰ Faik Gür, “ Atatürk Heykelleri ve Türkiye’de Resmi Tarih’in Görselleşmesi”, *Toplum ve Bilim*, S. 90, (Güz 2001), 159.

²⁹¹ Bu tarihlerde Atatürk’ün büstleri de yapılmaya başlamıştır. ; *Resimli Gazete*, S.166, (6 Kasım 1926), 8.

²⁹² Gür, “Atatürk Heykelleri ve Türkiye’de Resmi Tarih’in Görselleşmesi, 160. ; Demo Ahmet Aslan, “Cumhuriyet’in Törenselleşmesi: Ulus- Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)”, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi- Ankara-2011), 18-19 ; Bunun

Sarayburnu'na dikilen ve Atatürk'ün ilk anıt heykeli olma özelliğini taşıyan bu anıt bir kaidenin üzerindedir. Bu anıt henüz Şubat 1926 tarihinde ikmal edilmiştir. Daha sonra 3 Ekim 1926 yılında örtüsü kaldırılarak öğleden sonra açılışı bir törenle ve mızıka eşliğinde kurdelesini kesilerek yapılmıştır. Bu anıta halk ile diğer davetliler büyük ilgi göstermişler ve erkenden yerlerini almışlardır. Açılış için askeriye paşaları ve üst yöneticiler davet edilmiştir. Halk bu anıtı merak etmiş ve kaidenin etrafında birikmiştir. Bu durum kent meydanlarında dikilen anıt heykellerin çevrelerinde çok boyutu bir görsellik sağlayarak halkı etkileyebildiklerinin göstergesidir. Cumhuriyet gazetesi ertesi gün anıt ile ilgili haberinde inkılap, iman ve zafer gibi kavramlara vurgu yapmaktadır. Bu hususta gazete Türk milletini yüceltilerek yabancı güçlere (dış güçlere) karşı milletin birlik ve beraberlik içerisinde olduğunu ve el ele verdiğini ima etmektedir.²⁹³

Görsel 2.4. Sarayburnu Atatürk Anıtı'nın ön cepheden görünüşü.

Görsel 2.5. Konya Atatürk Anıtı.

Görseller için bkz: <https://isteaturk.com/g/kategori/ataturk-anit-ve-heykelleri> (E.T. 20.11.2022).

yanında Sarayburnu'nun geçmişte manidar bir değeri vardır. Burası Osmanlı Devleti'nde Batı modernleşmesi çerçevesinde gerçekleştirilen Tanzimat Fermanı'nın okunduğu Gülhane Parkı'nın bir dönem parçası olmuştur. Ayrıca 1928 yılında gerçekleştirilen Harf Devrimi de halka bu parktan duyurulmuştur. Bkz. Tekiner, *Atatürk Heykelleri; Kült, Estetik Siyaset*, 70.

Mustafa Kemal Paşa Sarayburnu'na heykelinin dikilmesi sebebiyle İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) Muhiddin Bey'e 06.10.1926 tarihinde şu sözleri içeren telgrafı göndermiştir: “*Muhterem İstanbul halkının ilk defa heykelimi rekzetmek suretiyle gösterdiği yüksek kadirşinashıktan ve resm-i kuşat münasebetiyle hakkımda izhar buyurulan necip hissiyattan dolayı samimî teşekküratımı arz ederim efendim.*” Bkz; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, (Ankara, AKD TYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2006), 575.

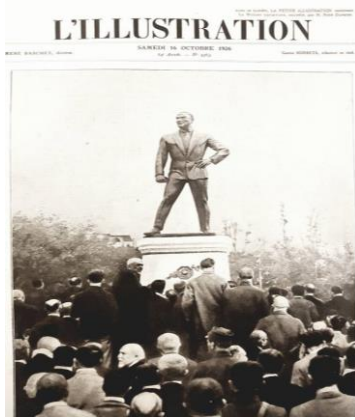
²⁹³ *İkdam*, (27 Şubat 1926), 1.; *Cumhuriyet*, (4. Ekim 1926), 1. ; *Cumhuriyet*, (3 Teşrinievvel 1926), 2.; *Hakimiyet-i Milliye*, (4 Ekim 1926); *İkdam*, (4 Ekim 1926), 1.; *Milliyet*, (4 Nisan 1926), 2; *Resimli Gazete*, S. 162, (9 Ekim 1926), 8.; s. 1. ; Sarayburnu'nda yapılacak Atatürk heykelinin temel atma töreninin yapıldığını Başvekalet'e bildiren belge için bkz: BCA, 30.10.0.0 / 1.1.9 (27.08.1925), 1.

Sarayburnu Atatürk Heykeli Fransız L'illustration dergisinin 16 Ekim 1926 tarihli nüshasına kapak olmuştur (Görsel 1.6) Ayrıca Sarayburnu Anıtı'nın kısa açılış videosunu izlemek için bkz.

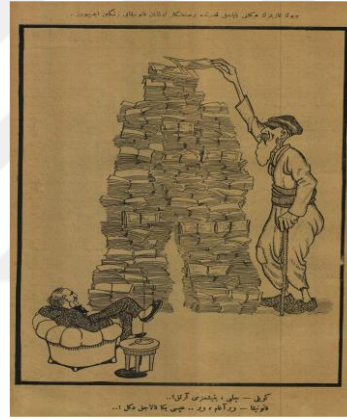
<https://isteaturk.com/g/icerik/Sarayburnu-Ataturk-Aniti-Istanbul/1007>

Bu anıt heykel ideolojik anlamlarla yüklüdür. Anıt heykelde Mustafa Kemal Paşa sivil kıyafetlerle ve arkası İstanbul'a, önü ise Anadolu'ya dönük bir şekilde betimlenmiştir. Bu doğrultuda sivil kıyafetlerle gizli olarak bir amaç doğrultusunda Samsun'a doğru yola çıktığı günü heykel bizlere hatırlatmaktadır. Heykelin sağ ayağı ileri doğru bir adım atmışken sol eli de yumruk halindedir. Bu durum anıtın kararlı duruşunu göstermekteydi. Milliyetçi ve birleştirici bir anlam taşıyan heykel, işgal altındaki Anadolu'da aranan kurtarıcının bulunduğu işaret etmekteydi. Bu anlamda heykel işgal güçlerine karşı güçlü bir duruş sergilemektedir. Bu heykel Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel²⁹⁴ tarafından yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında anıt heykellerin geneli yabancı heykeltıraşlar tarafından yapılacaktır.²⁹⁵ Bu dönemde en çok heykel ve büst siparişi verilen yabancı iki heykeltıraş Pietro Canonica ve Heinric Krippel'dir.²⁹⁶

Görsel 2.6. Sarayburnu Atatürk Anıtı L'illustration Dergisi'nin 16 Ekim 1926 tarihli kapak görseli.

Görsel 2.7. Yeni Kalem Dergisi'nin (29 Aralık 1927) Pietro Canonica'ya sipariş edilen heykeller neticesinde alınan paraların eleştirildiği görsel.

Görsel 2.8. Konya Atatürk Anıtı.

²⁹⁴ Atatürk'ün ilk anıt-heykeli ve bu döneme kadar yapılan Milli Mücadele kahramanlarını temsil eden diğer anıt heykellerinin nasıl yapıldığıyla ilgili Heinrich Krippel Ankara'da Cumhuriyet gazetesine röportaj vermiştir. Ayrıca Krippel kendisine Sarayburnu Atatürk Anıtı'nın yeterince kararlı olmadığı konusunda yöneltilen eleştirileri cevaplamıştır. ; *Cumhuriyet*, (7 Aralık 1927), 1.

²⁹⁵ Gür, "Atatürk Heykelleri ve Türkiye'de Resmi Tarih'in Görselleşmesi", 160.

²⁹⁶ Krippel sırası ile 1925 yılında Sarayburnu Atatürk Anıtı, 1926 Konya Atatürk Anıtı, 1927 Ankara Ulus Meydanında Atı Atatürk Anıtı, 1931 Samsun Atı Atatürk Anıtı, 1935 Afyonkarahisar Zafer anıtlarını, 1938 yılında Ankara Sümerbank önünde oturmuş vaziyette Atatürk anıtını yapmıştır. Canonica ise 1927 yılında Ankara Etnografya Müzesi önündeki atı Atatürk anıtı, 1927 yılında Ankara Zafer alanında mareşal üniformalı Atatürk anıtı, 1928 İstanbul Taksim Cumhuriyet Anıtı, 1932 de İzmir'de atı Atatürk anıtını yapmıştır. Hüseyin Gezer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*, (Ankara 1984), 75-81.

Sarayburnu anıtının ardından Atatürk'ün ikinci anıtı da Konya'da yine Heykeltraş Heinrich Krippel'e yaptırılmıştır (Görsel 2.5, 2.8). Henüz Türkiye'de ikinci Atatürk heykeli olmasına rağmen Konya'ya Atatürk anıtı yaptırılması manidar bir duruma işaret etmektedir. Bu dönemde Anadolu'nun genelinde değişime kapalı fikirler mevcut olsa da Konya'nın İslami öğeleri ağır basan bir geleneği mevcuttur. Kemalizm ise dindar bir gelenek yerine ulus inşa sürecinde Türk milli unsurlarını ön plana çıkaran bir toplum yapısında milli bir devlet kurma idealindedir. Bunun yanında Atatürk heykellerinin bu dönemde yapılmaya başlaması yönetime karşı muhalif olunmadığı ve yönetimin desteklendiği imajını da doğurmaktadır. Bu sebeple anıtın yapımı için Konya Belediye Başkanı Kazım Bey Atatürk'ten izin almış ve bu sayede Konya'ya Atatürk Anıtı yaptırabilmiştir. Bu heykelin açılışı Sarayburnu Anıtı'nın açılışından yaklaşık yirmi altı gün sonra 29 Ekim 1926 tarihinde Cumhuriyet Bayramı'na denk getirilerek yapılmıştır. Bu durumda Cumhuriyet ile Atatürk iki simge halinde birleştirilmiştir. Atatürk 29 Ekim tarihinde ilk defa Türkiye Cumhuriyeti'nin de Cumhurbaşkanı olmuştu. Daha sonraki heykellerin açılışları da milli bayramlara denk getirilmeye çalışılacaktır. Atatürk Konya anıtında askeri kıyafetler içinde, ayakta betimlenmiştir. Sağ ayağını bir adım öne atmış ve sol ayağıyla da kılıcının kabzasını tutmaktadır. Sağ elini ise ileriye hafif yere doğru uzatarak yerdeki başakları okşamaktadır. Başaklar bereketi simgelediği gibi genç Türkiye'nin tarım sayesinde yükseleceği mesajını da vermektedir. Bu hususta Konya bir tarım kentidir ve buğday tarımı her dönemde revaçtadır. Ayrıca anıt kaidesi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Konyalı kadınlar için Ziraat Anıtı olarak tasarlanmıştır. Bu sebeple Atatürk anıtında yer alan başaklar da kaidesinin daha öncesinde Ziraat Anıtı olarak tasarlanması ile de ilişkilendirilebilir. Ziraat Anıtı kaidesi, Abide-i Hürriyet Anıtı'nın da sanatçısı olan Mimar Muzaffer'e aittir.²⁹⁷

Gazinin ilk anıt heykelinin yapıldığı günlerde heykeltıraşlara büstleri de sipariş edilmişti.²⁹⁸ Örneğin 1927 yılında Teyyare Cemiyeti Gazi'nin büstlerinden yapması için heykeltraş Pietro Canonica'ya büst siparişi vermiştir. Canonica Gazi'nin büstlerini genellikle tunçtan yapmıştı. Büstler çeşitli kurumların ön bahçelerinde bir anıt olarak vazife görmüştür.²⁹⁹ Yine bu dönemde Sanayi Nefise Mektebi aracılığıyla Gazi'nin resimleri de yapılmaya ve sipariş edilmeye başlanmıştır.³⁰⁰ Bu anlamda kaynaklar 1927

²⁹⁷ Tekiner, *Atatürk Heykelleri; Kült, Estetik Siyaset*, 76-89.

²⁹⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, (7 Nisan 1926), 1.

²⁹⁹ BCA, 180.9.0.0 / 1.1.1 (06. 02. 1923- 29.11.1926), 40, 39.

³⁰⁰ BCA, 180.9.0.0 / 1.1.1 (06. 02. 1923- 29.11.1926), 41.

yılında Tevfik oğlu İbrahim Ethem'in Atatürk'ün bir heykelini yaptığundan bahseder. Bu sebeple de Türk Ocağından Maarif Vekâlet'ine yazılan bir rica belgesinde Trabzonlu Tevfik Oğlu İbrahim Ethem'in Sanay-i Nefise Mektebi'ne alınması için kolaylık tanınması istenir. İbrahim Ethem'in bu tarihte bir heykel yerine Atatürk büstü yapmış olması muhtemeldir.³⁰¹

1927 yılına gelindiğinde, Mustafa Kemal Paşa'nın heykellerinin çeşitli şehirlerde yaptırılması için karar alınmıştı. Bu sebeple vilayetlerde heykellerin yapımı için paralar toplanmıştır.³⁰² Buna rağmen toplanan paralar ve bu paraların yabancı heykeltıraşlara gitmesi bazı kesimlerden tepki görmüştür. Yeni Kalem dergisi heykeltraş Pietro Canonica'ya sipariş edilen heykellerin bedeli olarak aldığı paraları bir karikatür ile eleştirmiştir. Bu karikatürde rahat bir koltuk üzerinde oturan Canonica'nın önünde banknotlardan oluşan bir kule mevcuttur. Banknottan kulenin tepesine ise para koymaya çalışan yoksul yaşlı bir köylü resmedilmiştir. Karikatür üzerindeyse sanatsal bakımdan yetersiz olan Canonica'nın Mustafa Kemal Paşa'nın heykelini yapabilecek kabiliyette olmadığı belirtilerek heykeltıraş eleştirilmiştir (Görsel 2.7).³⁰³

Vilayetlerde toplanan heykel paralarının ardından Mustafa Kemal Paşa'nın kaide üzerinde ayakta durur vaziyette heykelinin planları yurdun en batısında bulunan Edirne şehrinden ³⁰⁴, yurdun doğu vilayetlerindeki Diyarbakır³⁰⁵, Mardin gibi şehirlere³⁰⁶ ve Karadeniz bölgesinde Canik³⁰⁷, Ordu³⁰⁸, Trabzon vilayetlerine kadar birçok şehre aynı içerik, plan ve ayrılan bütçe dâhilinde gönderilmiştir.³⁰⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın heykellerinin yapılması emri yazısının genel olarak birçok şehre gönderilmesi aslında halkın artık büst ve heykellere alışmaya başladığını ve Mustafa Kemal Paşa'nın tartışmasız tek başına lider olduğunu göstermektedir. Bu dönem yeni bir başlangıçtır. Yurdun Doğu Karadeniz Bölgesi'nde küçük bir şehir olan Gümüşhane'de dahi dönemin valisi Mustafa Kemal Paşa'nın büst ve heykellerinin merkezden gelen emir yazısı

³⁰¹ BCA, 180.9.0.0 / 86.417.9 (07.03.1927), 1-5.

³⁰² BCA, 180.9.0.0 / 1.2.1 (07.07.1927-31.12.1927), 5 ; BCA, 180.9.0.0 / 1.1.1 (06. 02. 1923- 29.11.1926), 42.

³⁰³ *Yeni Kalem Dergisi*, S. 11, (29 Aralık 1927), 1-2.

³⁰⁴ BCA, 180.9.0.0 / 1.2.1 (07.07.1927-31.12.1927), 15.

³⁰⁵ BCA, 180.9.0.0 / 1.2.1 (07.07.1927-31.12.1927), 11.

³⁰⁶ BCA, 180.9.0.0 / 1.2.1 (07.07.1927-31.12.1927), 12.

³⁰⁷ BCA, 180.9.0.0 / 1.2.1 (07.07.1927-31.12.1927), 16.

³⁰⁸ BCA, 180.9.0.0 / 1.2.1 (07.07.1927-31.12.1927), 13.

³⁰⁹ BCA, 180.9.0.0 / 1.2.1 (07.07.1927-31.12.1927), 14.

doğrultusunda yaptırılacağını bildirmiştir.³¹⁰ Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın heykellerinin dikildiği şehirlerden Samsun şehrinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Samsun Milli Mücadele'nin başladığı yeri simgelemektedir. At üzerinde tasarlanan Samsun Atatürk Heykeli'nin sivil kıyafetle mi yoksa üniforma ile mi betimleneceği konusu üzerinde durulmuştur.³¹¹ Burada yapılan Paşa'nın bir heykeli heykeltıraşlarca daha sonra tamir ettirilmiştir.³¹²

Görsel 2.9. Ankara Zafer alanı, Atatürk Anıtı.

Görsel 2.10. Ankara Etnografya Müzesi önü atlı Atatürk Anıtı.

Görsel 2.11. Ankara Ulus (Zafer) Atatürk Anıtı.

1927 yılında Ankara Etnografya Müzesi önünde Pietro Canonica tarafından Atatürk'ün Atlı bir heykeli yaptırılmıştır (Görsel 2.10). Canonica bu tarihte Ankara Zafer Anıtı'nı da yapmıştı. İki heykel de aynı tarihlerde Ankara'ya getirilmiştir.³¹³ Ankara Etnografya Müzesi önündeki heykel 29 Ekim 1927 tarihinde kaideye konmasına rağmen açılışı 4 Kasım 1927 yılında yapılmıştır. Heykel açılışına hükümet yetkilileri ve halk katılmıştır. Heykelde Atatürk savaş meydanında atıyla üniformalı vaziyette betimlenmiştir.³¹⁴ Anıt birçok yönden ideolojik anlamlarla yüklüdür. Anıtın rölyeflerinden birisinde Ankara harap, yıkık halde ve tepede de güneş doğar vaziyette gösterilmiştir. Bir

³¹⁰ BCA, 180.9.0.0 / 1.2.1, (07.07.1927-31.12.1927), 17.

³¹¹ BCA, 180.9.0.0 / 1.2.1, (07.07.1927-31.12.1927), 59.

³¹² BCA, 180.9.0.0 / 1.2.1 (07.07.1927-31.12.1927), 22.

³¹³ “Gazi Hazretlerinin Heykelleri”, *Aydın Tarihi*, 15/44, (Ankara, Ekim 1927), 2696-2708 (53-60); Nurcan İnci Fırat, *Ankara'da Türk Mimarisinden İki Örnek; Etnografya Müzesi ve Eski Türk Ocağı Merkez Binası*, 11 ; Hüseyin Gezer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*, (Ankara 1984), 88-89; *Hakimiyet-i Milliye*, (10 Haziran 1927), 1. ; Aylın Tekiner, *Tarihsel Bir Kişilik Olarak Mustafa Kemal'den Popüler Kültür Metai Olarak Atatürk'e*, Resmi Tarih Tartışmaları, Rejim ve Ritüelleri, C.10, Ed. Mete K. Kaynar, Özgür Üniversite, (2010), 134-135.

³¹⁴ *Cumhuriyet*, (5 Kasım 1927), 1.; Osmalı, “*Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*”, 36-37.; Aylın Tekiner, *Tarihsel Bir Kişilik Olarak Mustafa Kemal'den Popüler Kültür Metai Olarak Atatürk'e*, Resmi Tarih Tartışmaları, Rejim ve Ritüelleri, C.10, Ed. Mete K. Kaynar, Özgür Üniversite, (2010), 134-135.

başka rölyefte, meydan savaşları sonrasında savaş alanları betimlenmiştir. Diğer küçük rölyeflerde de savaş sahneleri ve son Osmanlı Padişahı'nın ülkeyi terk etmesi gösterilmiştir. Bu betimleme hem içerde hem de dışarda zafer kazanıldığı mesajını vermektedir. Atatürk önderliğinde halkın üzerine doğan güneş, aydınlık bir geleceği ve hâkimiyet alanının simgelemektedir. Heykeltıraş Canonica aynı heykel kalıbını yine siyasal propaganda olarak 1933'de Irak Kralı Faysal ve 1934 yılında Simon Bolivar için yaptırılan atlı heykellerde de kullanmıştır. Hepsinin de amacı benzer şekilde siyasi propaganda ve hegemonik gücü pekiştirmektir.³¹⁵ Canonica yine aynı tarihte (4 Kasım 1927) açılışı yapılan, Ankara'da Zafer Meydanı'na Atatürk'ü askeri kıyafetler ile betimleyen bir heykel yapmıştır (Görsel 1.9). Heykelin kaidesinin dört tarafında bronz bir çelenk mevcuttur. Bu çelenkler bronzdan halat benzeri bir yapıyla birbirine bağlanmıştır. Atatürk heykeli tunçtan yapılmış ve üzerinde de yakası kapalı bir kaput mevcuttur. Atatürk iki eliyle önünde duran kılıcın kabzasını tutmakta ve kılıcına yaslanmaktadır. Kendisinden emin bir şekilde başı dik vaziyette karşıya bakmaktadır.³¹⁶

1927 yılında ünlü heykeltıraş Heinric Krippel tarafından Ankara'da meclisin önünde bulunan Taşhan Meydanı'nda (Ulus) halkın bağışları ile Atatürk'ün atlı bir heykeli daha yapılmıştı (Görsel 2.11). Ulus Meydanı'na dikilen Atatürk'ün üniformalı ve atlı heykeli o ana kadar dikilen heykellerin en heybetlisiydi.³¹⁷ Heykelin açılışında belediyeden, siyasal çevreden, ordudan ve halktan birçok kesim katılmıştır. Heykelin açılışı sonrasında Riyaset'-i Cumhuriyet Heyeti Bاندosu İstiklal Marşı'nı çalmış ve önde gelen isimler de halka konuşmasını yapmıştır.³¹⁸ Bu heykelin diğer ismi Ankara Ulus Zafer Anıtı'dır. Heykelde Atatürk Baş Kumandan olarak Sakarya atı üzerinde betimlenmiştir. Anıtın sağ ve sol taraflarında Milli Mücadele'yi betimleyen taşan

³¹⁵ Gür, "Erken Cumhuriyet'te Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası", 156.

Pietro Canonica ilk olarak 1926 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın heykellerini yapmak için açılan yarışmaya katılmıştır. Nitekim Ankara'da Atatürk ile tanışan heykeltıraş ilk olarak bu dönemde Atatürk'ün kendisine poz vermesi ile Paşa'nın büstünü yapmıştır. Atatürk bu büstü beğenmiştir. Canonica Ankara'da Atatürk'ün heykelinin taslağını bitirmiş ve Torino'ya dönmüştür. Heykeltıraş Torino'da Atatürk'ün Etnografya müzesi önünde bulunan atlı heykeli ile Zafer meydanındaki Atatürk'ü ayakta tasvir eden heykelini tamamlamıştır. Daha sonra yeniden İstanbul'a gelen Canonica İstanbul Taksim'e yapılacak abidenin yarışmasını kazanmıştır. Bkz: Hatıralarından der. Semavi Eyice, *Atatürk ve Pietro Canonica*, (İstanbul, Eren yay, 1986) 9-10.

³¹⁶ Semavi Eyice, *Atatürk ve Pietro Canonica*, (İstanbul, Eren yay, 1986), 9-10

³¹⁷ Gür, "Atatürk Heykelleri ve Türkiye'de Resmi Tarih'in Görselleşmesi", 161-162. ; Fırat, "Ankara'da Türk Mimarisinden İki Örnek; Etnografya Müzesi ve Eski Türk Ocağı Merkez Binası", 11; Aslan, "Cumhuriyet'in Törenselleşmesi: Ulus- Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)", 19

H. Krippel bu anıtın nasıl yapıldığına dair Cumhuriyet gazetesine röportaj vermiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, (7 Aralık 1927), 1.

³¹⁸ "Gazi Hazretlerinin Heykelleri", *Ayın Tarihi*, 15/44, (Ankara, Ekim 1927), 2702-2703 (57)

rölyefler yerleştirilmiştir. Bu rölyeflerden bir tanesinin görselinde Mustafa Kemal Paşa savaş alanında Yunan ordusunu geri çekilirken izler vaziyette betimlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın atının yanlarında askerler dönemin silah ve teçhizatını taşıyarak vaziyette görselleştirilmiştir. Arkada ise sırtında obüs mermisi taşıyan bir Türk kadını bulunmaktadır. Kadın imgesi bu anıtta da sembol olarak işlenmişti. Anıt genel olarak bir ulusun var gücüyle bağımsızlık savaşını anlatmakta, verilen mücadeleyi destansı vaziyette görselleştirmektedir. Anıt önder ve halkı bütünleştirerek ulusal birlikteliği de sağlama yönünde önemli bir mesaj vermektedir.³¹⁹ Bu anıt görseli aynı zamanda 1939 yılında tedavüle sürülen 2 ½ liralık banknotların arka yüzünde de görselleşmişti. Bu hususta ebedi ve sonsuzluk izlenimi veren Atatürk heykeli aynı zamanda ulusun elindeki banknotlarda da halka görsel öge olarak ulaşmıştı.³²⁰ Dönemin basını Atatürk'ün bir sembol haline getirilmesinde önemli rol oynamıştır. Kemalist ideolojiye yakın sanatçılar veya yazarlar Ulus Anıtı'nın açılışında yaptıkları konuşmalarda Türk milletini ve Mustafa Kemal Paşa'yı yüceltmişlerdir. Heykellerin sanatsal açıdan eleştirilerineyse basında yer verilmemişti. Eleştiriler daha çok 1930'lu yıllarda yayımlanmaya başlanan "Ar" dergisi tarafından yapılacaktır. Eleştiriler ilk aşamada Atatürk heykellerinin neden yabancı heykeltıraşlarca yaptırıldığına dair olacaktı.³²¹

Cumhuriyet meydanlarında diktirilen Atatürk anıtları meydanların şekillenmesinde en önemli unsur olmuştu. Meydanların en dikkat çekici ve hâkim bölgesinde Atatürk heykelleri yapılmaya başlanmıştı. Bu heykeller ulus devlet inşasında milliyetçiliğin baş aktörleri olacaktır. Okuma yazma bilmeyen halk dâhil tüm kesim bu heykellerin görsel mesajlarından etkilenecekti. Atatürk heykelleri Cumhuriyet sonrasında Kemalizm'in zaferini simgeleyen görsel bir malzeme veya araç olmuşlardı. Resmi tarih ve resmi ideoloji yapılan bu anıt heykeller ile daha da temellendirilmeye çalışılmıştır.³²²

Yurdun genelinde Gazi'nin heykellerinin yapımı 1928 yılında da devam etmişti. 1928 yılında Amasya'da Gazi'nin heykelinin hastahane bahçesine yaptırılmasının planlanması kamusal alanların ideolojik bir araç olarak kullanılmasına örnek gösterilebilir. Yapılması planlanan heykellerin kaidesi de dâhil, planları yine merkezden

³¹⁹ *Cumhuriyet*, (24 Kasım 1927), 1. ; Gür, "Erken Cumhuriyet'te Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası", 152. ; Osma, "*Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi*", 95.

³²⁰ *Resmî Gazete*, Sayı 4189, (21 Nisan 1939), 11629-11630.

³²¹ Gür, "Atatürk Heykelleri ve Türkiye'de Resmi Tarih'in Görselleşmesi", 161-162.

³²² Gür, "Erken Cumhuriyet'te Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası", 141-142.

gönderilmişti.³²³ Bu doğrultuda Mardin’de heykel yapım çalışmaları devam etmiş ve Mardin’de heykel çalışmaları ile Türk Tayyare Cemiyeti ilgilenmişti.³²⁴ Yapılan heykeller halka dayandırılmaya çalışılmaktaydı. Bu hususta şehirlerden heykeller için paralar toplanmıştır. Örneğin 1928 yılına ait bir belgede heykeller için Bitlis’ten 500 lira ve Antalya’dan 1494 lira toplandığı belirtilmiştir.³²⁵ Aynı şekilde Gaziantep’e dair bir belgede 1928 yılına ait bütçeden heykel bedelinin gönderilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir.³²⁶ Edirne’de de bu dönemde yapılması planlanan heykel için gönderilen paranın, heykelin umumi bir şekilde yapılması planlandığından geri iade edilmesi söz konusu olmuştur.³²⁷

Görsel 2.12. Taksim Cumhuriyet Abidesi açılış görseli.

Görsel 2.13. Taksim Cumhuriyet Abidesi.

Taksim Abidesi için henüz 1926 yılında çalışmalar başlamış ve abide hakkında karar vermesi için bir komisyon kurulmuştu (Görsel 2.12, 2.13). Komisyon abidenin planına karar verebilmek için belirli aralıklarla toplantılar düzenlemiştir. İlk aşamada abidenin tamamının 140.000 liraya mal olacağı saptanmıştır.³²⁸ 15 Aralık 1926 yılında heykeltıraş Canonica ile 16.500 İngiliz lirası karşılığında anlaşarak yapılması kararlaştırılan Taksim Abidesi 1928 yılında açılmıştır. Anıt için heykeltıraşa parası birkaç

³²³ BCA, 180.9.0.0 / 1.4.1 (04.09.1928- 31.12.1928), 1, 2,3,4 , 5

³²⁴ BCA, 180.9.0.0 / 1.4.1 (04.09.1928- 31.12.1928), 16, 17

³²⁵ BCA, 180.9.0.0 / 1.4.1 (04.09.1928- 31.12.1928), 57 ,

³²⁶ BCA, 180.9.0.0 / 1.4.1 (04.09.1928- 31.12.1928), 76 , 82

³²⁷ BCA, 180.9.0.0 / 1.4.1 (04.09.1928- 31.12.1928), 91

³²⁸ *Cumhuriyet*, (15 Aralık 1926), 1. ; *Milliyet* (9 Ağustos 1926), 3. *Cumhuriyet*, (14 Aralık 1926), 1, 2.

taksit halinde verilmiştir. Bu hususta heykelin masrafları için halktan para toplanmıştı. Anıtın gümrük ve vapurla taşıma işlemleri Türkiye tarafından yapılmıştı.³²⁹

İstanbul Taksim Anıtı yapılan anıtlar arasında en çok ayrıntıya sahip olan anıt olmuştur. Bu anıt için bir komite oluşturulmuş ve bu komite de heykeltıraş Canonica'nın planını Atatürk'e sunmuştur. Atatürk'ten onay alan Canonica'nın anıt planı kabul görmüştür.³³⁰ Heykelin küşadı 08.08.1928 tarihinde yapılmıştır. Heykelin açılışını meclis reisi Kazım Paşa yapmış, hükümet, askeriye, memurlar ve halktan birçok kesim heykelin açılış merasimine katılmıştır.³³¹ Abidenin açılışına gelenlerin sayısı otuz bini bulmuştur. İstanbul halkı abidenin açılışına büyük ilgi göstermişti. Heykelin çevresini harbiye mektebi ve harp akademisi öğrencileri ile polis güçleri sarmıştır. Abide açılışından sonra Şehremini ve önde gelen birkaç siyasetçi ve paşalar halka konuşmasını yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa anıtın açılışını kutlayarak, Cumhuriyet ve milleti öven bir nutkunu halka iletmiştir.³³²

Dört cepheli bu anıtta Milli Mücadele, Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, askerler ve halk ile bütün bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu betimlenmiştir. Bu anıtta da kadın bir simge haline getirilmişti. Elllerinde bayrak tutan askerlerin üzerinde betimlenen peçeli kadın Osmanlı Dönemi'nde esaret altındaki kadını ve aksi yöne gülerek bakan peçesiz kadın³³³ ise Cumhuriyet sonrasındaki çağdaş kadını simgelemektedir. Bu görsel anıtların kamuya açık alanlarda halka verilmek istenen siyasal mesajlarına güzel bir örnek teşkil etmektedir.³³⁴

³²⁹ Cumhuriyet, (16 Aralık (Kanunievvel)1926), 1.

³³⁰ Canonica bu anıt için kendi planının seçilmesini şu şekilde yorumlamıştır: “Esin kaynağım Türk ulusu ve Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından gerçekleştirilen savaştır. Bu savaşta Gazi'nin kendisi ve arkadaşlarıyla ilgili bütün fotoğraflarını inceledim ve dizaynımı bu fotoğraflardan edindiğim izlenimlere göre gerçekleştirdim. Anıtın bir tarafı ulusal mücadeleyi yansıtıyor. Önde askerleriyle birlikte Gazi'nin kendisi yer alıyor. Gazi'nin sağında ayaklarına yakın bir yerde yarı örtülü bir kadın yer almaktadır. Gazi bu kadına neden yağmur altında örtüsünü tam olarak takmadığını soruyor. Kadın yavaşça örtünün altında yağmurdan korumaya çalıştığı mermiyi gösteriyor. Anıtın diğer tarafında Cumhuriyet'in ilanı tasvir ediliyor. Atatürk en önde, yanında arkadaşları bulunuyor. Her iki tarafta da bayraklı askerlere yer veriliyor.” Faik Gür, “Atatürk Heykelleri ve Türkiye'de Resmi Tarih'in Görselleşmesi”, 163-164.

³³¹ Hakimiyet-i Milliye, (09.08.1928), 1.

³³² “Cumhuriyet Abidesi'nin Küşad Merasimi”, *Ayın Tarihi*, S. 53, (Ankara, Ağustos 1928), 4-8.

³³³ Kıvanç Osma'ya göre anıtın Batı cephesinde kaidenin üst kısmındaki madalyon kabartmasında bulunan peçesiz kadın Cumhuriyet Türkiye'sini ve Doğu cephesindeki kabartmada bulunan peçeli kadın ise eski Türkiye'yi temsil etmektedir. Bknz: Kıvanç Osma, “Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/ 1, (Mayıs 2006), 96-97.

³³⁴ Zeynep Yasa Yalman, “Siyasi/ Estetik Gösterge” olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel”, *Metu Jfa (ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi)*, 28/1, (2011), 75-76.

Kadın modern Türkiye'nin ana simgelerinden olmuştur. Her ne kadar devrimler gibi somut bir şekilde ortaya atılmasa da Kemalizm gizil şekilde kadın imajını anıtların genelinde kullanmıştır. Bu doğrultuda kadın Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalizm'in ortaya çıkardığı bir ürün haline gelmiştir. Anadolu kadını üreten, ailesine bağlı ama aynı zamanda Kemalizm'in buyruklarına uyan Batı görünümlü bir ögeyi temsil etmiştir. Fakat kadının batı çerçevesinde çağdaş ya da modern olarak algılanması tamamen bağımsız bir kadın profili çizmemelidir. Bu anlamda Kemalizm ailesine bağlı ve çocuklarını yetiştiren kadın imajını oluşturmak istemiş ve iş hayatına kadını şartlı bir şekilde sokmuştur. Kadının öncelikli görevi ailesinde bir anne profili çizmesi ve çalışkan olmasıdır. İşini öncelikli olarak görüp ailesini önemsemeyen kadın profili hoş karşılanmamıştır. Kemalizm aileyi bir arada tutmak için öncelikli olarak kadını eğitmiş ve aile yapısını korumuştur. Ailenin bir arada olması sağlıklı bir toplum yapısını meydana getirecektir. Bu hususta kadın Kemalizm'in simgelerinden olmuş ve bunu da anıtlarda işleyerek açık alanlarda bir ürün olarak simgeleştirmiştir.³³⁵

Cumhuriyetin kurucu unsurlarını içinde barındıran Taksim Anıtı ideolojik bir gösterge, kimlik kazanma ve bir temsil aracı olmuştur. Taksim Meydanı'nda bulunan açık alan Cumhuriyet öncesinde bir yol kavşağı görünümündeyken, 1928 yılında yapılan Taksim Anıtı'ndan sonra meydan değişime uğramış ve anıtlarla bütünleşerek bir simge haline gelmiştir.³³⁶ Sanat bu anlamda toplumun günlük yaşamında yerini alarak yapılan devrimlerin geniş kitlelere ulaştırılması ve ulus devlet inşasında milli bütünlüğü sağlama aracı olarak kullanılmıştır. Anıt heykeller kamuya açık alanlarda kendilerine has hem yerel hem de ulusal mesajlar içermiştir. Heykellerin konumlandığı bölgeler rastgele seçilmemiş ve mekânla bütünleşen anıt heykeller sayesinde o alan simge haline dönüşmüştür. Bu anlamda anıt heykellerin Erken Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi amaçlar için kullanılmaları yoğun olmuştur.³³⁷

Anıtlar okuryazar olmayan kitlenin görsel mesajları alması için etkili bir yöntem olarak kullanılmışlardır. Mekân ve anıt ilişkisi çerçevesinde bütün kitlelere anıtlar sayesinde iletilmek istenen mesajlar verilmişti. Bu hususta anıtlar bilinçaltına hitap eden

³³⁵ Bora, *Cereyanlar, Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, 153-156.

³³⁶ Nihat Sezer Sabahat, "Türkiye'de Anıt Heykelin Temsili ve Kimlik Sorunu", *İdil*, 6/31, (2017), 958.

³³⁷ Kıvanç Osmalı, "Atatürk'ün Samsun'a çıkışının 80. Yıl dönümünde Samsun Atatürk Atlı Anıtı", *Erdem*, 11/33, (1999), 853 .

görsel bir edebi metin oluşturmuştu.³³⁸ Osmanlı'dan gelen dini gelenek yerine Atatürk milli, resmi törenleri kamusal mekânlarda halk ile iç içe kutlama yoluna gitmiştir. Bu mekânları görsel açıdan tamamlayan ana unsur ise Atatürk anıtları olmuştur. Milli Mücadele'nin halk ile kazanılması ve tek milletli bir ulus oluşturma yoluna gidilmesi halkı bütünleştirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Milli Mücadele'ye her kesimden insan katılmıştı. Bu hususta anıtlarda sadece elit bir kesim yer almamış tüm halk tabakasına hitap edecek bir betimleme yaratılmıştır. Dolayısıyla anıtlarda tüm halk tabakası işlenmiş ve bir bütünlük sağlama yoluna gidilmiştir.³³⁹ Anıtlarda hâkim olan zafer görseli, halk ile birlikte hem içerde hem de dışarda zafer kazanılmasını simgelemektedir. Bu durum anıt meydanlarına da yansımakta ve anıtların bulunduğu alanlar da aynı şekilde zafer meydanlarına dönüşmektedir. Anıt görsellerinde ortaya çıkan algı halk ile elde edilen egemenlik anlayışının sultan egemenliğine karşı galip gelmesidir. Bu sayede anıt heykeller aynı zamanda eskiyle bir hesaplaşmayı da görselleştirmiştir.³⁴⁰

Atatürk'ün anıtlar ile görselleştirilerek bir kült figür haline getirilmesinde dönemin basınının etkisi olsa da bu durum yeterli görülmemiştir. Anıtlar sayesinde halkın okuma yazma bilmeyen kesimine hitap edilmiş ve resmi tarihin görselleştirilmesi sağlanmıştır. Bu sayede ulus devlet geleneğinin yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu sebeplerle anıtlar ve heykellerin ayrıntılarıyla işlenmesi ve halka görsel bir malzeme sunulması gerekli görülmüştür. Bu heykellerin hitap kitlesi sadece halk olarak görülmemelidir. Anıtlar ile Osmanlı geleneğini benimseyen muhalif kesimin veya farklı siyasal figürlerin de otoriteye bağlılıklarını sağlamak amaçlanmıştır. Bunun yanında tarihte çok az liderin yaşarken anıt heykelleri dikilmiştir. Atatürk, Lenin, Stalin gibi liderler yaşadıkları dönemde kendi anıt heykellerini görece kadar şanslı olmuşlardır. Sovyet Rusya da kendi amaçları doğrultusunda siyasi propaganda için anıt heykelleri kullanmıştır. Türkiye de bu doğrultuda Sovyet Rusya'yı takip etmiş ve anıtları siyasal amaçla araçsallaştırmıştır. Fakat Atatürk bu anıtların açılışlarının hiçbirisine yaşadığı müddetçe katılmamış sadece basın yoluyla açılışları takip etmiştir. Kemalizm kendi ideolojisini yerleştirmek için Osmanlı geleneksel simgelerinin yerini ulus devlet

³³⁸ Osman Nuri Dülgerler-Tülay Karadayı Yenice, "Türkiyede Anıt Mimarisinin Bir Örneği; Konya Atatürk Anıtı", *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 23/1, (Ocak 23), 76.

³³⁹ Sabahat, "Türkiye'de Anıt Heykelin Temsili ve Kimlik Sorunu", 962. ; Aslan, "Cumhuriyet'in Törenselleştirilmesi: Ulus- Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)", 20-21. ; Zeynep Kezer, *Building Modern Turkey; State, Space and Ideology in The Early Republic*, University Of Pittsburgh Press, (2015), 188-189.

³⁴⁰ Sabahat, "Türkiye'de Anıt Heykelin Temsili ve Kimlik Sorunu", 957.

oluşturma amacıyla yeni siyasal simgeler ile değiştirme yoluna gitmiştir. Bu anlamda anıt heykeller de bu simgelerden bir tanesi olmuştur. Bu simgeler kurucu kadro veya Kemalistlerce radikal bir kültür oluşturma politikalarının parçası haline gelmiştir.³⁴¹

2.3.2. 1929 Yılı Sonrası Atatürk Heykellerinin İdeolojik Çözümlemesi

1929 yılına gelindiğinde yurdun genelinde Mustafa Kemal Paşa'nın heykellerinin yapımı devam etmişti.³⁴² Bu doğrultuda vilayetlerden para toplanmıştır. Örneğin Diyarbakır'dan merkeze heykel bedeli olarak belli miktarda para gönderilmiştir.³⁴³ Aynı şekilde Elazığ'dan dönemin para değerine göre 300 liralık bir miktar heykel bedeli olarak gönderilmiştir.³⁴⁴ Konya Erkek Muallim Mektebi de bu tarihte Gazi'nin 700 liralık heykellerinden almak istediğini merkeze bildirmiştir.³⁴⁵ Bu dönemde Türk heykeltraşları yetiştirmek için eğitim verilmesi gerekliliği de gündemde olmuştur. 16 Nisan 1929 yılında çıkarılan “*Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun*” ile birlikte yurt dışına devlet destekli öğrenci gönderimi de kolaylaşmıştır. Fakat bu kanun belirli bir dönem boyunca heykel konusunda uygulanmamıştır.³⁴⁶ Bunun yanında 1929

³⁴¹ Gür, “Atatürk Heykelleri ve Türkiye’de Resmi Tarih’in Görselleşmesi”, 155-158.

³⁴²1929 yılında Türk heykeltıraşlar tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın heykellerinin yapımına başlanmıştır. Örneğin 1929 yılına ait Cumhuriyet gazetesinde Türk heykeltıraşlardan Nejat Bey'in heykel numunelerinin beğenildiğinden bahsetmektedir. Gazetede şu şekilde yazmaktadır: “*Gazi Hazretlerinin Bursa’da rekedilecek heykelleri için, bazı sanatkarlar tarafından yapılan numunelerin tetkik edilmekte olduğunu yazmıştık. Bu meyanda sanatkar Nejat Bey’in yaptığı bir numune Güzel Sanatlar Akademisi tarafından görülmüştür. Bu numune Maarif Vekaleti tarafından tasvip edildikten sonra heykelin ihalesi yapılacaktır. Yukarıdaki resim Nejat B. Tarafından yapılan projeyi göstermektedir. Bu abide kaidesi ile beraber 45.000 liraya mal olacak ve on ayda ikmal edilecektir. Abideyi yapacak olan Nejat B. Münih akademisinde ikmal tahsil etmiştir.*” Cumhuriyet, (14 Kanunievvel 1929), 1.

³⁴³BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 1-3,6-7, 9-10,

³⁴⁴ BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 39-45, 46, 48, 50

³⁴⁵ BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 61

³⁴⁶ Kanun no: 1416, “*Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun*”, Resmi Gazete, S.1169, (16 Nisan 1929), 6940-6942.

Bu tarihte yurt dışına giden öğrencilere devlet maddi destek de vermiştir. Örneğin yurt dışına eğitim için giden Mehmet İzzet Bey ve öğrenci müfettişi Salih Zeki Bey’e 1000 liralık avans verilmiştir. bkz: BCA, 30.18.1.2 / 5.46.6 (16.09.1929), 1.; BCA, 30.18.1.2 / 5.46.8 (16.09.1929), 1.;

Yurt dışına eğitim için ilk giden heykeltıraşlar Ratip Aşir, A. Hadi Bara, Zühtü Mürtoğlu ve Nusret Suman’dır. ; Meriç Hızal, “Cumhuriyet Döneminde Heykelcilik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, (İstanbul, İletişim yay., 1995), 888, 892.

Henüz 1924 yılında Ratip Aşir Acudoğdu bir heykeltraş olarak kendi parasıyla Paris’e çalışmalarını sürdürmek için gitmiştir. Yurda döndükten sonra 1925 yılındaki yurt dışı için açılan sınavı kazanmış ve yeniden Paris’e gitmiştir. Acudoğdu Cumhuriyet döneminde Avrupa’ya tahsil için giden ilk heykeltraş olmuştur. Sonraki dönemde ise Hadi Bara, Zühtü Mürtoğlu ve Nusret Suman yurt dışına gönderilen öğrencilerden olmuştur. Çağdaş anlamda heykel eğitimi, 1978 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü’nün dört yıllık eğitim veren Gazi Yüksek Öğretmen Okulu’na dönüşmesi ile başlamıştır. Bu okulda heykel bölümü açılmıştır. Okul daha sonra Gazi Eğitim Fakültesine dönüşmüştür. Bu kuruma bağlı Resim İş Eğitimi Bölümü içerisinde, Heykel Ana Sanat Dalı’nın bünyesinde heykel eğitimi verilmiştir. ; Gezer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*, 17-18.;

yılıının Eylül ayında Avrupa’da eğitim görmüş ressam­lardan oluş­an bir kadro tarafından “Genç ressam­lar ve heykeltıraşlar sergisi” açılmıştır. Yine de bu sergide heykel yerine ressam­ların tablolarına yer verilmiştir.³⁴⁷

Aynı dönemde Konya’­dan gönderilen başka bir belgede, Afyon’un Dinar kazasına ait bazı köyler ve okulları için Mustafa Kemal Paşa’nın 15 liralık büstlerinden birer adet merkezden istenilmiştir.³⁴⁸ Doğu illerinden Kars’tan da 1500 lira heykel bedeli merkeze gönderilmiştir.³⁴⁹ Heykel bedeli olarak Bilecik’in bütçesine 1200 lira,³⁵⁰ İzmir’e 5400 lira gönderilmiş ve Manisa, İzmir, Denizli, Aydın, Balıkesir, Milas, Muğla gibi yerlerde bazı okullar belirli sayıda Gazi’nin büstlerinden sipariş etmiştir.³⁵¹ İzmir’de Belediye Reis’inin bildirdiğine göre Mustafa Kemal Paşa, İzmir Gazi Bulvarı’nda yapılacak olan bir heykelin Ankara’daki heykellerin bir eşi olmasını bizzat kendisi istemiştir.³⁵² Adana’dan da Gazi’nin heykelinin yapılması için merkeze belli miktarda heykel bedeli para gönderilmiştir.³⁵³ Giresun’dan ise heykel bedeli için 900 lira³⁵⁴ Kütahya’dan 2400 lira heykel bedeli olarak merkeze gönderilmiştir.³⁵⁵ Yine 1929 yılında Gazinin bir heykeli Tekirdağ’da yaptırılmıştır.³⁵⁶

Türk heykeltıraşlar tarafından yapılan anıtların ilkin­i 1929 yılında Kenan Yontunç gerçekleştirmişti. Yerli heykeltıraşların yaptığı ilk anıtların altısını Kenan Yontunç yapmıştır. Sırasıyla Amasya (1929), Tekirdağ (1929), Kırklareli (1930)³⁵⁷, Edirne³⁵⁸ ve Isparta (1931) Atatürk Anıtları 1929-1931 yıllarında Kenan Yontunç tarafından

³⁴⁷ *Cumhuriyet*, (16 Eylül 1929), 1.

³⁴⁸ BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 62

³⁴⁹ BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 76, 77

³⁵⁰ BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 88-91

³⁵¹ BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 92, 93, 95-97

³⁵² BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 98

³⁵³ BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 99, 100, 102, 104-108, 112, 114-116, 120-122.

³⁵⁴ BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 101

³⁵⁵ BCA, 180.9.0.0 / 1.5.1 (10.01.1929-17.12.1929), 131, 132.

³⁵⁶ Ercan Yılmaz, “Edirne Atatürk Anıtı”, *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2/5, (2018), 49.

³⁵⁷ 1930 yılının Kurban Bayramı’nın ilk gününde açılışı yapılan Kırklareli Cumhuriyet Abidesi ve Gazi heykelinin açılışına, devlet yönetimi, halk, askeriye ve öğrenci gibi kesimden insanlar katılmıştır. Açılışın yapıldığını bildiren telgrafnamede “ *Halkın nur ve surur içinde en büyük bayramını yaşamakta olduğu*” bildirilmiştir. ; BCA, 130.10.0.0 / 1.2.16 (17. 05. 1930), 1.

³⁵⁸ *Cumhuriyet*, (23 Nisan 1931), 3.; Edirne’de Atatürk Heykeli memurlar, öğrenciler ve halktan katılımın sağlandığı bir merasim ile 23 Nisan 1931 tarihinde açılmıştır. BCA, 30.10.0.0 / 1.2.21, (25.04.1931), 1; Edirne de 1932 yılında yerli heykeltıraşlardan Ratip Aşir Acıdoğu bir Gazi Heykeli daha yapmıştır. ; *Milliyet*, (15 Mart 1932), 5.

yapılmıştı.³⁵⁹ Amasya’da yapılan heykel Amasya vilayetinin daha öncesinde heykeltraş Cannonica’nın 75 bin lira para bedeli istemesi sonucunda anlaşılamayarak Kenan Yontunç’a 7000 lira ’ya yaptırılmıştır. Bu hususta Amasya Atatürk Anıtı yerli bir heykeltraş tarafından yapılan ilk heykel ve anıt olmuştur. Bu anıtta Atatürk askeri kıyafetler içerisinde ve kendinden emin bir şekilde betimlenmiştir.³⁶⁰ Ayrıca Kenan Yontunç 1926-1927 yıllarında İstanbul’da deniz yolları için bir Atatürk büstü de yapmıştır. Karaköy’de Denizcilik Bankası yolcu salonu önü için yapılan Atatürk büstü yerli bir sanatçının yaptığı ilk büst olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde 1928 yılında Atatürk’ün yakınında bulunan Kenan Yontunç, Atatürk’ün Çankaya’da bir gün geç saatlerden gün aydınlanana kadar kendisine büstünün yapılması için poz verdiği ve Atatürk’e bakarak büstünü yapan ilk ve tek Türk heykeltıraşı.³⁶¹

Heykeltraş Yontunç 1931 yılında yaptığı Çorum Atatürk Anıtı’nı çoğaltarak 1933 yılında Elazığ Atatürk anıtında ve 1935 yılında Kayseri Atatürk Anıtı’nda kullanmıştır.³⁶² Henüz 1929 yılında Edirne Hükümet Konağı’na yerli heykeltıraşlardan Ratip Aşir Acıdoğu da bir Atatürk büstü yapmıştır.³⁶³ Bu dönemde Atatürk heykellerinin yanında halktan kimselerin de heykeli yapılmaktadır. Bu anlamda Menemen’de yapılması planlanan Kubilay Anıtı için daha önceden halktan para toplanmaya başlamıştır.³⁶⁴ 29 Ekim 1931 tarihine geldiğinde halktan para toplama işi devam etmektedir.³⁶⁵ Ratip Aşir Acıdoğu daha sonra 1931 yılında Menemen’de yapılması planlanan Kubilay Anıtı’nı inşa etmiştir. Menemen Kubilay Anıtı açılışı 26 Aralık 1934 tarihinde olacaktı. Acıdoğu daha

³⁵⁹ Yılmaz, “Edirne Atatürk Anıtı”, 57.

³⁶⁰ Heykelin yapımında Kenan Yontunç’a heykelin dökülmesi için Yüzbaşı Hakkı Bey ve Onbaşı Kenan Usta yardım etmiştir. Bkz: *Cumhuriyet* (3 Teşrinievvel 1929), 1.

³⁶¹ Ayrıca Yontunç, İsmet İnönü’nün 1930 yılında, Kazım Özalp’in 1933 yılında büstlerini yapmıştır. bkz. Gültekin Elibal, *Atatürk ve Resim Heykel*, (İstanbul, İş Bankası Kültür Yay, 1973), 258. ; Yılmaz, “Edirne Atatürk Anıtı”, 61.; Ayrıca Kenan Yontunç 1932 yılında Dünya Güzellik Kraliçesi seçilen Keriman Halis’in bir büstünü de bu dönemde (1932) yapmıştı. Büst 1933 Türkiye Güzellik Müsabakası’nda sergilenmişti. ; *Cumhuriyet*, (23 Kanunisani 1933), 1,4.

³⁶² Yılmaz, “Edirne Atatürk Anıtı”, s. 62.

³⁶³ Ercan Yılmaz, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Edirne’de Heykel (1927-1937)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9/17 Ocak 2019, s. 245.

³⁶⁴ *Cumhuriyet*, (23 Nisan 1931), 2.

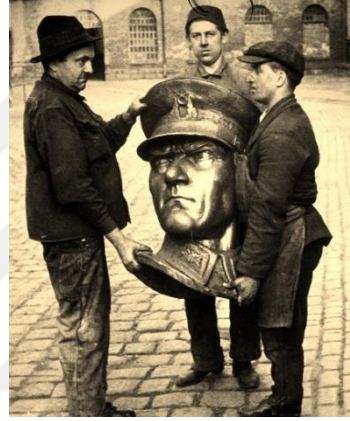
Menemen’de Kubilay anısına dikilen İnkılap Abidesi önünde 1936 yılında 25 bin Türk genci toplanarak ant içmiştir. Bu durum Atatürk anıtlarının yanında devrim ile özdeşleşen diğer öğelerin de Kemalizm’in simgesi haline geldiğini göstermektedir. Anadolu gazetesi heykel önünde ki gençlerin toplanmasını şu şekilde yazmıştı: “Menemen’de dikilen İnkılap Abidesi önünde Pazar günü yirmi beş bin Türkoğlu ve Türk kızı İnkılabı uğrunda ant içtiler”. *Anadolu*, (24 Mart 1936), 1,6. Ayrıca bkz: *Ulus*, (24 Mart 1936), 1, 5.

³⁶⁵ *Cumhuriyet* (29 Teşrinievvel 1931), 2

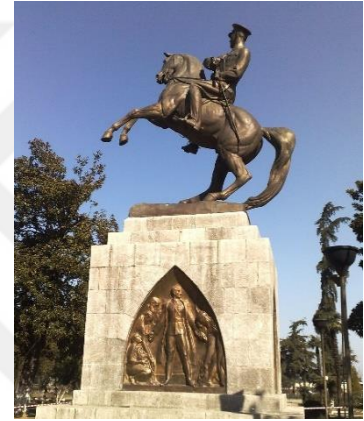
sonraları yurdun genelinde Atatürk anıtları tasarlayacaktır.³⁶⁶ 29 Ekim 1931 yılında açılışı yapılan Bursa Atatürk Anıtı için henüz 1929 yılında heykeltıraş Nejat Sirel ile 45.000 lira karşılığında anlaşma sağlanmıştır. Bu heykel için yarışma düzenlenmiş ve Nejat Sirel'in heykel numunesi Güzel Sanatlar Akademisi tarafından beğenilmiştir.³⁶⁷ Bursa'da dikilen Gazi Heykeli için, daha sonra anıtın dikildiği yere yakın olan çevredeki parklar genişletilerek bu yer Bursa'nın tören merasim meydanı haline getirilmiştir.³⁶⁸ Yine 29 Ekim 1931 tarihinde Aydın'da Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında Hükümet Konağı önünde bir Atatürk heykelinin açılışı yapılmıştır. Atatürk heykellerinin açılışları manidar bir tarihte 29 Ekim günü Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında yapılmıştır. Bu durumda iki simge Cumhuriyet ve Atatürk birleştirilmiştir.³⁶⁹

Görsel 2.14. Samsun Atatürk Anıtı.

Görsel 2.15. Samsun Atatürk Anıtı.

Görsel 2.16. Samsun Atatürk Anıtı.

Samsun'un Atatürk için büyük önemi vardır. Bu doğrultuda 19 Mayıs 1919 da Samsun'a ulaşan Mustafa Kemal Paşa burada Milli Mücadele'yi başlatmıştır. Daha sonraları Paşa'ya doğum günü sorulduğunda Paşa, Samsun'a ulaştığı tarih olan 19 Mayıs tarihini söylemiştir. Ayrıca Nutuk 19 Mayıs tarihi ile başlamaktadır ve bir kurtarıcı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın hayatının dönüm noktası da bu tarih olmuştur. Dolayısıyla Samsun bir simge olarak seçilmiş ve 15 Ocak 1932 yılında burada Atatürk'ün atlı bir heykeli dikilmiştir (Görsel 2.14, 2.15, 2.16).³⁷⁰ Heykelin Atatürk'ün Samsun'a ilk ayak

³⁶⁶ Ercan Yılmaz, "Cumhuriyetin ilk heykeltıraşlarından Ratip Aşir Acudoğu: Yaşamı ve Anıtları", *Sanat Tasarım Dergisi*, 8/2, (Ocak 2018), 253-254. ; Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, 83.

³⁶⁷ *Cumhuriyet*, (31 Teşrinievvel 1929), 1. ; *Cumhuriyet*, (14 Kanunievvel 1929), 1.

³⁶⁸ *Cumhuriyet*, (15 Kanunisani 1932), 4.

³⁶⁹ *Cumhuriyet*, (31, Teşrinievvel 1931), 5.

³⁷⁰ Gür, "Erken Cumhuriyet'te Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası", 151.

bastığı yer olan Gazi Parkı'nda yapılmasına karar verilmişti. Bu sebeple 1928 yılında M. Krippel ile 37 bin dolar karşılığında anlaşılmıştır. Fakat heykelin yapımı iki sene sürmüş ve Aralık 1931 tarihinde Samsun'a ulaşmıştır.³⁷¹ Heykeltraş Krippel tarafından yapılan heykelin açılışına halk büyük ilgi göstermiştir. Heykel açılışına resmi vilayet erkânı, askeri heyet, esnaf, konsoloslar, yabancılar, öğrenciler, kadın ve erkek Samsun halkı katılmıştır. Krippel'in de konuşma yaptığı açılışta daha sonra askeri heyet heykelin kaidesi önüne çelenk yerleştirmiş ve resmigeçit töreni yapmıştır.³⁷² Bu anıtta Mustafa Kemal Paşa askeri üniformalar içerisinde şaha kalkmış olan Sakarya adındaki atının üzerinde kılıcını kınından çeker halde betimlenmişti. Anıtın dört cephesinde levhalar mevcuttur. Bu levhalar Milli Mücadele'ye dair resim sahneleri ile yazılar taşımaktadır. Levhalardan birisinde “*Vatanda Milli Mücadele'ye başlamak için Gazi 19 Mayıs 335-1919 tarihinde Samsun'a çıktı.*” ibaresi yazılıdır.³⁷³ Heykelde Paşa Milli Mücadele'ye başlamaya hazır vaziyette ve oldukça kararlı olarak görselleştirilmişti. Sarayburnu'nda sivil vaziyette ve tek başına betimlenen Mustafa Kemal Paşa Samsun'da üniformalı vaziyette yeniden asker olmuştu. Her iki anıtta da Paşa tek başınadır. Samsun'da beraberinde gelen askeri heyetten hiç kimse anıtın çevresindeki rölyeflerde bile betimlenmemiştir.³⁷⁴

³⁷¹ *Hakimiyet-i Milliye*, (3 İkinci Kanun 1932), 1.

³⁷² *Akşam*, (16 Kanunisanı 1932), 1-2. ; *Hakimiyet-i Milliye*, (17 İkincikanun 1932), 1.

H. Krippel'in açılış konuşmasının bir kısmı şu şekildedir: “*Bu heykel bir gayenin timsali telakki edilmemeli; Türk milleti Gazinin bronzdan ve taştan daha sağlam, çelikten daha ebedi yarattığı ruhtan ilham alarak tecdüt ve terakkiyi gaye edinmelidir. Türk milleti harpte ne büyük harikalar yaratabileceğini ispat etmiştir. Sulh ve insaniyet cidalinde de büyük rehberinin arkasında, onun göstereceği nurlu yollarda daha pek büyük ve pek güç cidallere hazır olduğunu da cihadın hayret ve takdiri muvacehesinde, ispat etmektedir. Yaşasın Türkiye, Yaşasın Gazi !.*” *Milliyet*, (21 Kanunisanı 1932), 1, 6

³⁷³ Heykelin bulunduğu yere yerleştirilinceye kadar olan masrafı 100.000 lirayı bulmuştur. ; *Hakimiyet-i Milliye*, (3 İkinci Kanun 1932), 1-2.

³⁷⁴ Gür, “Erken Cumhuriyet'te Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası”, 151.

Görsel 2.17. İzmir Atlı Atatürk Anıtı.

Görsel 2.18. İzmir Atlı Atatürk Anıtı.

1932 yılında İzmir’de³⁷⁵ dikilen Atatürk heykeli yurt genelinde büyük ilgi görmüştü.(Görsel 2.17, 2.18) İzmir’in de Milli Mücadele’de önemli bir yeri vardı. İzmir Milli Mücadele’nin son safhasını oluşturmuş simge bir şehir olmuştur. Bu heykelin İtalya’da yabancı heykeltıraşlar tarafından yaptırılmasına Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü Namık İsmail Bey tepki göstermiştir. İsmail Bey bu heykelin Türkiye’deki heykeltıraşlar tarafından rahatlıkla yapılabileceğini, daha önce Bursa’da açılışı yapılan heykelin Türk bir heykeltıraş tarafından yapıldığını dile getirmiştir. Ayrıca İtalya’da yapımı devam eden heykelin denetlenmesi için Türkiye’den gidecek olan heyet gecikmişti. Bu konuda ise Namık İsmail Bey benzer şekilde heyet üyelerinin heykelin yabancı bir heykeltıraş tarafından yapılmasına gönüllerinin razı olmadığını dile getirmiştir. Bunun yanında 1930’lu yılların başında hala yabancı heykeltıraşlara heykel yaptırılmaktadır. Bu dönemde milli değerler yoğun bir şekilde işlenmektedir. Bu sebeple de bazı kesimler yabancı heykeltıraşlara sipariş verilen heykeller ile paralara tepki göstermektedir.³⁷⁶ İzmir’e dikilecek olan heykelin İtalya’da denetlenmesi için bir heyet oluşturulmuştur. İtalyan heykeltıraş Canonika’ya yaptırılan Gazi heykelini denetlemek için İtalya’ya giden heyet üyeleri İzmir Belediye Baş Mühendisi Necmettin, şehir meclis azasından Muharrem, hususi muhasebe mimarı Kemal ve İstanbul Sanatlar Akademisi heykeltıraşlık muallimi İhsan Beylerden ibarettir.³⁷⁷

³⁷⁵ İzmir’de yaptırılan Atatürk heykelinin parçalarının ithali için izin ile İzmir’deki Gazi Heykellerinin gümrük vergisinden muaf olduğunu bildiren belgeler için bkz: BCA. 30.18.1.2 / 25.5.1, (13.1.1932), BCA. 30.10.0.0 / 3.18.18 (26.12.1931) , 1

³⁷⁶ *Milliyet*, (8 Haziran 1931), 3. ;

³⁷⁷ *Vakit*, (21 Haziran 1931), 1. ; *Milliyet* (21 Haziran 1931), 6.

İtalya Roma’da yapılma aşamasında olan Gazi heykelini denetleyen heyet üyeleri heykeli genel itibariyle beğenmelerine rağmen, heykel üzerindeki kabartmaların bazı yerlerinde onarım yapılmasını istemişti.³⁷⁸ Daha sonrasında Gazi heykeli 1932 yılının Şubat ayının ortalarında yurda getirilmiş ve rekzedileceği meydana taşınmıştı. Heykeli yapan İtalyan heykeltıraş M. Kanonika da heykelin açılışı için İzmir’e gelmişti. İlk aşamada heykelin 15 Mart 1932 tarihinde açılışının yapılması planlanmıştı.³⁷⁹ Heykelin teftişini ve karşılamasını Vali Kazım, Kumandan Hüseyin Hüsnü Paşa, CHF Vilayet İdare Heyeti Reisi Hacim Muhittin, Belediye Reisi Behçet Salih ve meclis azalarından oluşan bir heyet yapmıştır. Daha sonrasında heykelin 20 Mart 1932 tarihinde açılması kararlaştırılmış fakat bu tarih de sonradan uzatılmıştır. Heykelin yurda gelmesinin ardından İtalyan heykeltıraş Kanonika’ya belediye tarafından heykelin üçüncü taksiti olan 28.000 lira verilmişti. Dördüncü taksiti olan son taksitin ise heykelin açılışının yapılacağı gün verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁸⁰ Heykelin açılış tarihinin yaklaşması neticesinde heykel etrafındaki tahta perdeler kaldırılmış ve abidenin çevresindeki demir parmaklıklar da boyanmaya başlamıştır. Buna rağmen heykel üzerinde örtülü olan yelken bezi kaldırılmayarak küşad günü için bekletilmiştir.³⁸¹

Daha sonra heykelin 28 Temmuz 1932 tarihinde Perşembe günü saat 10.00 ‘da başbakan İsmet İnönü tarafından açılışının yapılması kararlaştırılmıştır. Bu sebeple İsmet İnönü’nün okuyacağı nutuk için meydana hoparlörler yerleştirilmişti. Bu hususta alana elektrik tertibatı döşenmişti. Belediye de hususi açılış merasimi için hükümet başta olmak üzere fırka teşkilatı ve önde gelen 600 kişiye davetiye göndermiştir.³⁸² Bunun yanında çevre İl ve İlçelerden Vali ve Kaymakamlar ile Belediye Reisleri, fırka teşkilat reis ve azaları da açılışa davet edilmiştir. İzmir Belediyesi bütün İzmir halkının bu açılışa katılmasını istemiş ve açılış merasimini tüm halka gazete ilanlarıyla duyurmuştur.³⁸³

Heykelin açılış merasimi yaklaştığında İsmet İnönü ve yanında Hariciye, Maarif, Nafia vekillikleri ile jandarma komutanlarından Kazım, Fahrettin, Ali Hikmet, Mustafa paşalar ve Profesör Cemil Beylerden oluşan bir heyetle birlikte İzmir’e doğru hareket

³⁷⁸ *Milliyet*, (4 Temmuz 1931), 2.

³⁷⁹ *Son Posta*, (15 Şubat 1932), 4.

³⁸⁰ *Cumhuriyet*, (20 Şubat 1932), 3.

³⁸¹ *Milliyet*, (24 Mayıs 1932), 2.

³⁸² *Milliyet*, (13 Temmuz 1932), 1.; *Milliyet*, (14 Temmuz 1932), 2. ; *Hâkimiyet-i Milliye*, (13 Temmuz 1932), 1; *Hakimiyet-i Milliye*, (24 Mayıs 1932), 1.

³⁸³ *Vakit*, (13 Temmuz 1932), 1.

etmiştir. İsmet İnönü ve heyet şerefine bahçe partisi ve yemek ziyafeti verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁸⁴ Nihayetinde İzmir'deki Gazi Heykeli 28 Temmuz 1932 tarihinde küşat edilmiştir. Gazeteler meydanda İsmet Paşa'yı 50.000 kişinin dinlediğini yazmıştır. İsmet Paşa açılışa *“Gazi ordulara Akdeniz'i gösterirken meydan muharebesinin neticesini değil, Türk milletinin Akdeniz'deki mevkiini işaret etmişti... Davamız Gazi neslinin ideal davasıdır. Şimdiki nesiller ve gelecek nesiller bu davanın arkasından yorulmadan ve dinlenmeden koşacaklardır”* demişti. Ayrıca İnönü şu sözleri de söylemişti. *“Büyük Gazi! Sen çok yaşa... Türk milleti davasının çıkar yolu ancak senin izindir... Senin heykelin Türk milletine büyük davasını daima hatırlatan yanılmaz bir işarettir. Senin heykelin Türk milletinin iradesini tecessüm ettiren bükülmez bir demir pençedir.”* İsmet İnönü'nün konuşmasında da Milli Mücadele'yi anımsatan sözler mevcuttur. Açılış kutlamalarının ardından büyük bir fener alayı düzenlenmiştir. Sonrasında heyet üyelerine akşam yemek ziyafeti verilmiştir. Ziyafet sonrasında Başvekil İsmet İnönü Belediye Reis'inin konuşmasına şu şekilde cevap vermişti: *“Biz daima İzmirliyle beraber yaşadık ve çalıştık. Bundan sonra da beraber yaşayacak ve çalışacağız, bunun aksini zannedenler ve düşünenler ahmaktır.”* Açılışın ardından İsmet Paşa İzmir'de bazı yerleri teftiş etmiş ve Halk Fırkası merkezini ziyaret etmişti. Gazeteler İzmir halkının İsmet Paşa'ya büyük ilgi gösterdiğini yazmıştır. İzmir halkının İsmet Paşa'ya büyük ilgi göstermesinin sebeplerinden birisi onun Garp Cephesi kumandanı olarak Milli Mücadele yıllarında bölgede büyük hizmet vermiş olması ve Lozan kahramanı olarak görülmesi sebebiyledir. Manidar olarak bu durumu doğrular vaziyette gazeteler heykelin açılışını şu şekilde yazmıştı:

Garp Cephesi komutanı, Lozan fatihi ve Türkiye'nin demirbaş vekili bu makasla vatani yeniden fethedip kuran ve bugünkü Türkiye'yi yaratan dehanın Akdeniz kıyısındaki ilk muazzam heykelini Akdeniz sahillerinde açtı. Heykeli örten bez sıyrılıp düşerken bitip tükenmez alkışlar artık son haddine varmıştı. İzmirliyle; Akdeniz ufuklarını işaret eden müncinin timsali önüne en temiz, en mukaddes heyecanını, bayramını yaşıyordu.

Bu söylem ve İzmir halkının açılışa göstermiş olduğu büyük ilgi İzmir'deki Gazi Heykeli'nin Kemalizm'in bir simgesi haline dönüştüğünü doğrulamaktadır. Ayrıca Atatürk heykeli Atatürk'ün ordulara Akdeniz'i işaret ettiği bir mevkide Milli Mücadele'nin iki simgesini birleştirmişti. İzmir ve Atatürk heykeli birleşerek halk algısında Cumhuriyet'i temsil etmiştir. Atatürk anıtları hem milli mücadelenin bir zafer

³⁸⁴ Vakıf, (25 Temmuz 1932), 1. ; Vakıf, (26 Temmuz 1932), 1. ; Vakıf, (27 Şubat 1932), 2.

simgesi hem de ulus oluşumunda halkı kaynaştıran ve milliyetçiliği aşıl原因 somut bir görsel olmuştur.³⁸⁵

İzmir’de Gazi’nin anıtının açılışı yapıldıktan sonra dönemin belediye başkanı olan Dr. Behçet Salih Bey Gazi’ye şükranlarını bildiren bir telgraf yollamıştır. Bu telgrafa Mustafa Kemal Paşa şu şekilde cevap vermişti: “ *Milli Mücadele ve heyecanımızın timsali olan güzel İzmir’de heykelimin rekzi vesilesiyle muhterem İzmirliilerin hakkımda gösterdikleri kadirşinaslıktan ve çok asilane duygulardan pek müteheyyicim. Muhterem İzmirliilere teşekkürlerimin selam ve sevgilerimin ıblagını rica ederim.*”³⁸⁶ İsmet Paşa İzmir’deki gazi heykelinin açılışı sonrası İstanbul dönüşünde Yalova’da Atatürk’ün çiftliğine uğrayarak Atatürk ile görüşmüştür. İsmet Paşa’nın yanında Hariciye vekili Tevfik Rüştü, Maarif Vekili Esat, Nafia Vekili Hilmi Beyler bulunmaktadır. İsmet Paşa’nın Atatürk ile görüşmesi sonrası heyet İstanbul’a doğru yola çıkmıştır.³⁸⁷

İzmir’deki Atatürk heykelinin bulunduğu meydan bugün Cumhuriyet Meydanı olarak adlandırılan yerdedir. Bu heykelin kaidesinin boyu çok yüksektir. Atatürk’ü mareşal üniforması ile betimlemiş olan bu anıt, bütün meydandan heybeti ile dikkat çekmektedir. Heykelde Atatürk’ün yüzü Ege Denizi’ne bakmakta ve Atatürk, sağ eli ile de denizi işaret etmektedir. Heykel bu doğrultuda Atatürk’ün meşhur sözü “*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir*” ibaresini bizlere anımsatmaktadır. Bu anıtın betimlemelerinde mermi taşıyan kadınlara ve savaşan askerlere de yer verilmiştir. Anıt 19 Mayıs 1919 yılında başlayan Milli Mücadele’nin Batı’da son bulduğu safhayı ve ülkenin düşmandan kurtuluşunu görselleştirmektedir. Bu hususta Kemalizm aynı zamanda meşruluğunu Milli Mücadele ile de birleştirmeyi amaçlamıştır.³⁸⁸

1934 yılında konservatuvar binasının önüne “16 Mart Şehitler Abidesi” nin dikilmesi planlansa da bu yapı tasarı olarak kalmıştı.³⁸⁹ 1934 yılının Ekim ayında da Halkalı Ziraat Mektebi’ne bir Gazi büstü yerleştirilmiştir. Büstün açılışı İstiklal Marşı ve Cumhuriyet Marşlarının okunduğu bir törenle yapılmıştır.³⁹⁰ Atatürk’ün anıt heykelleri

³⁸⁵ *Vakit*, (17 Şubat 1932), 2. *Akşam*, (27 Temmuz 1932), 1-2. ; *Cumhuriyet*, (28 Temmuz 1932), 1-2. ; *Milliyet*, (28 Temmuz 1932), 1-2. ; *Vakit*, (28 Temmuz 1932),1.; *Akşam*, (28 Temmuz 1932), 1-2. ; *Hakimiyet-i Milliye*, (28 Temmuz 1932), 1.

³⁸⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, (31 Temmuz 1932), 1.

³⁸⁷ *Milliyet*, (30 Temmuz 1932), 1, 5.

³⁸⁸ Faik Gür, “ *Atatürk Heykelleri ve Türkiye’de Resmi Tarih’in Görselleşmesi*”, 163.

³⁸⁹ *Cumhuriyet*, (6 Birincikanun (Aralık) 1934), 2.

³⁹⁰ *Cumhuriyet*, (8 Teşrinievvel 1934), 3.

yapımı 1935 yılında da devam etmiştir. Bu tarihlerde Aksaray, Kütahya ve daha küçük yerleşim yerleri olan Seydişehir gibi yerleşim yerleri Atatürk heykeli yaptırmak istemesine rağmen para sıkıntısı çekilmesi sebebiyle Atatürk büstlerinin yapılmasına karar vermiştir.³⁹¹ 1935 yılında Tokat'ta bir Atatürk heykelinin daha açılışı yapılmış ve ardından anıtın meydanında kutlamalar olmuştur.³⁹² Yine bu dönemde Kayseri'de Atatürk heykelinin açılışı yapılmıştır. Kaidesi daha önce Cumhuriyet Meydanı olarak adlandırılan yere yerleştirilmiş olan Heykel açılış günü kaidesi üzerine oturtulmuştur. Heykel açılışı daha öncekiler gibi Vali, Kolordu Komutanları, siyasal mecradan ve halktan kesimin katılımı ile olmuş, ardından geçit töreni yapılmıştır.³⁹³ Atatürk'ün heykellerinin açılış töreni öncesinde Türk Bayrağı'na sarılması gelenek haline gelmiştir. Kayseri'de açılışı yapılan anıt heykelin üzerindeki Türk bayrağı alınırken halktan “Yaşasın Atatürk, yaşa, varol, Büyük Önder” sesleri ile tezahüratlar duyulmuştu. Bu durum anıtların kamusal alanlarda simge haline dönüştüğünün ve halkın da bu durumu kabullendiğinin göstergesi olmuştur. Ayrıca açılış sonrası da anıta Vilayet, Kolordu, Belediye, Halk Fırkası, Halkevi, İş Bankası, Demiryolları ve Sümerbank tarafından çelenkler koyulmuştur. Bu durum artık Atatürk heykellerinin bir kült figür haline geldiğinin belirtisi olmuştur. Heykeller artık devletin resmi kurumları için bir değer anlamı taşımakta ve devlet ile de özdeşleşmektedir. Açılış ardından resmigeçit töreni yapılmıştır. Bu heykelde de Atatürk askeri kıyafetler içerisinde betimlenmiştir. Heykel Türk heykeltıraşlardan Kenan Ali Yontuç tarafından yapılmıştır. Artık yabancı heykeltıraşlara bu mecrada pek fazla yer verilmemektedir.³⁹⁴

Atatürk heykellerinin bulunduğu meydanlar zamanla resmi kutlamaların ve geçit törenlerinin yapıldığı yerler olmuştur. Bu doğrultuda 1931 yılındaki 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı bu anıtların çevresinde kutlanmıştır. Kutlamalardan sonra İstanbul'da Taksim Abidesi'ne çelenk koyulmuştu. Kutlamalar sonrasında Atatürk anıtlarının önüne çelenklerin koyulması gelenek haline gelmiştir. Bu durum halkın devrimleri içselleştirerek devlet otoritesini kabul etmelerini kolaylaştırmıştır. Bu hususta Atatürk

³⁹¹ BCA, 490.1.0.0 / 2011.2.1 (30.01.1934-13.10.1950), 154-161. ; 1935 yılında CHP'nin 4. Büyük Kurultayı için Ankara'da TBMM'nin önüne CHP'nin reformları ile ileri istikametini simgeleyen ve ok atmakta olan kuvvetli bir genç insan heykeli yaptırılmıştır. Bkz. *Ulus*, (8 Mayıs 1935), 1.

³⁹² *Zaman*, (9 Şubat 1935), 2

³⁹³ BCA, 490.1.0.0 / 2011.2.1 (30.01.1934-13.10.1950), 140-143.

³⁹⁴ *Cumhuriyet*, (1 Mart 1935), 3. ; *Milliyet* (2 Mart 1935), 2.

heykelleri artık devleti temsil eder hale gelmiştir.³⁹⁵ Zamanla anıt heykellerin yapımı ilçelere kadar ulaşmıştır. 1935 yılında Mucur'lu bir köylü olan Hacıbektaşlı Hasan'ın mermerden yaptığı bir Atatürk heykeli Kırşehir'e bağlı Mucur'da açılmıştır.³⁹⁶ 15 Temmuz 1935 tarihinde da Bursa, Mustafakemalpaşa Hükümet meydanına Nusret Suman tarafından bir Atatürk anıtı yaptırılmıştır.³⁹⁷ Bu tarihte Atatürk'ün Bursa'yı ziyareti mevcuttur. Fakat basın yazılarına göre Atatürk'ün heykeli ziyaret etmediği anlaşılmaktadır.³⁹⁸

1936 yılında Türkiye'nin birçok bölgesinde Atatürk heykel ve büstlerinin yapılması sebebiyle vilayet ve belediye idarelerine, yaptırmak istedikleri anıtların resim ve planlarını merkeze göndermeleri talimatında bulunulmuştur. Merkeze gönderilen planlar kontrol edildikten sonra anıt yapımına izin verilecektir.³⁹⁹ Fakat bu durum daha da ilerletilmiş ve ülkede yapılacak tüm heykellerin bir jüri onayından geçmesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu durum sonucunda alanında uzman dokuz kişiden ibaret olan "Abideler Jürisi" oluşturulmuştur. Bu jüri ülke genelinde açılan heykel müsabakalarında birinci gelen heykeltıraşın heykel numunesini de denetlemiştir.⁴⁰⁰ Bu hususta merkez, heykellerin şekil ve ifade yönünden denetlemesini yapmak istemiş, her bir vilayetin standart dışı heykel yapmasına engel olmayı amaçlamıştı. Nihayetinde vilayetlerdeki anıt heykel yapımı da merkezden denetlenmişti.

³⁹⁵ *Cumhuriyet*, (31 Teşrinievvel 1931), 1.; 29 Ekim 1935 yılındaki Cumhuriyet Bayramı kutlamaları da bu anıtların bulunduğu meydanlarda yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde farklı anıtların yapımı da devam etmiştir. Örneğin Milli Mücadele Dönemi'nde 1 Ağustos 1335 tarihinde İzmir'de şehit olan Süleyman, Abdullah, Halil ve Mustafa Sabri adındaki polisler için bir anıt dikilmiştir. *Ulus* (29 İlkteşrin 1935), 3, 6. Ayrıca Ankara'da da 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamasında Atatürk abidesine çelenk koyulmuştur. Bkz: *Cumhuriyet*, (30 Birinciteşrin 1935), 1-7. ; *Akşam*, (29 Teşrinievvel 1935), 2.

³⁹⁶ *Ulus*, (16 Temmuz 1935), 1

³⁹⁷ Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, 91.

³⁹⁸ *Ulus*, (16 Temmuz 1935), 1, *Cumhuriyet*, (16 Temmuz 1935), 1,

³⁹⁹ BCA, 30.10.0.0 / 1.3.13 (23.07.1936), 1-3.

⁴⁰⁰ Bkz. 2/7814 numaralı kararname; *Resmi Gazete*, S. 3788, (21 Kanunievvel 1937), 9105, Ayrıca kararnamede bazı cümle değişiklikleri için bkz.; *Resmi Gazete*, S. 5245, (28 Teşrinievvel 1942), 29 ; 2/7814 sayılı Kararname ile kurulan abideler jürisi üyeliğine Fransız Dekoratörleri Cemiyeti Başkanı Marie Luis Sue'nin ilaveten alınması'nı gösterir belge için bkz; BCA, 30.18.1.2 / 89.119.3 (23.12.1939)

Görsel 2.19. Afyon Zafer Anıtı

Görsel 2.20. Afyon Zafer Anıtı.

Görsel 2.21. Afyon Zafer Anıtı.

1936 yılından Krippel Milli Mücadele'nin sonlarında 1922 yılında gerçekleşen Büyük Taarruz'un başlangıç yeri olan Afyon'da Zafer Anıtı'nı yapmıştır (Görsel 2.19, 2.20, 2.21). Krippel bir toplantıda bu anıtın planını Atatürk'e anlatmış ve anıtın rölyeflerini Atatürk bizzat kendisi seçmişti. Devlet için işe alınan heykeltıraşların geneli o dönemde tasarımlarını Atatürk'e sunmuşlardır.⁴⁰¹ Heykelin 24 Mart 1936 tarihinde açılması planlanmaktaydı. Bu sebeple Başbakan İsmet İnönü Afyon'da Zafer Anıtı'nın açılışını yapmak için Afyon'a doğru yola çıkmıştır. İnönü buradan sonra Afyon-Karakuyu- Isparta tren yolu hattının açılışını yapacaktır.⁴⁰²

Zafer Abidesi'nin açılışı sonrasında Falih Rıfkı Atay heykelin açılışına yönelik olarak Ulus Gazetesindeki köşe yazısında Kemalizm'i yücelten şu sözleri söylemiştir:

Kemalizm, durmak, uyuşmak ve donmak bilmeyen bir ileri hareket idealidir. Afyonkarahisar Zafer Anıtı'nın yüksek manası üstünde durmak istemeyiz. Aydınlık ve sıcaklığı henüz ruhumuz üstünde hissettiğimiz güneş, oranın yalçın kayaları üstünden söndü. Burada şunu işaret etmeliyiz ki Kemalizm'in yüksek faziletlerinden biri, herhangi bir zafer anıtında, hiç bir milleti düşman kastetmeksizin, yalnız kendi kurtuluşumuzu kutlamaktır.

Bu doğrultuda Cumhuriyet devrimleri, Milli Mücadele ve Kemalizm anıt heykeller sayesinde bütünleşmiştir. Bu durum Atatürk anıtları ile Kemalizm'in ülke genelinde kendi gölgesini ve otoritesini belirginleştirmeye başlamasının göstergesi

⁴⁰¹ Faik Gür, "Erken Cumhuriyet'te Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası", *Sosyoloji Dergisi*, S.31, (2015), 153-154.

⁴⁰² *Ulusal Birlik*, (24 Mart 1936),1. ; *Akşam*, (24 Mart 1936), 1.

olmuştur. Dikilen her anıt Milli Mücadele ruhunu yansıttığı gibi Kemalizm ve devrimlerin de zaferi olarak algılanmıştır.⁴⁰³

Afyondaki Zafer Anıtı'nda ana figürün neredeyse tamamı çıplak olarak betimlenmiştir. Bir elini pençe diğer elini yumruk halinde havaya kaldırmış olan heykel düşmanını ayakları altına almış vaziyette tasarlanmıştır. Heykel Atatürk'ü andırmasına rağmen onu betimlememiştir. Heykelin ayakları altındaki düşmanı Yunan ordusunu temsil etmiş ve bu figür bitkin vaziyette, baygın ve savunmasız bir şekilde ayaklar altında görselleştirilmiştir. Anıtın kaidesinin ön yüzünde ise Atatürk'ün yan profilden portresi bulunmaktadır. Bu anlamda anıt Atatürk ve Milli Mücadele'yi bütünleştirmektedir.⁴⁰⁴

23 Nisan 1937 yılında heykeltıraş Hadi tarafından Atatürk'ün İstanbul Harbiye'de Yedek Subay Okulu'nda bir anıt heykeli daha açılmıştır. Açılışın simge bir tarihte yapılması manidar olmuştur. Atatürk üniformalı vaziyette gösterilmiş, bir elinde dürbün ve sağ eli ileriye işaret ederek '*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri...*' emrini verdiği anı canlandırır vaziyette görselleştirilmiştir. Heykelin açılışının yapıldığı 23 Nisan günü aynı okuldan mezun olacak olan yedek subaylar, Taksim'de Cumhuriyet Anıtı önünde tören düzenlemişler ve hem 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramını hem de mezuniyet törenlerini Taksim Meydanı'nda kutlamışlardır. Kutlamalar sonunda Cumhuriyet Abidesi önüne çelenk koyulmuştur. Taksim Meydanı ve Atatürk anıtları resmi bir simge haline gelmiştir. Askeri kutlamalar için Atatürk imgesi ve anıtları vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bunun yanında aynı gün Askeri Liseler arasında düzenlenen spor müsabakalarının bitişi ve Askeri Liselerin Spor Bayramı için de Taksim Cumhuriyet Abidesi önünde tören düzenlenmiştir. Daha sonra abidenin önüne askeri liseler çelenk bırakmış ve kutlamalar için Taksim Stadyumu'na gidilmişti.⁴⁰⁵ Benzer bir şekilde bu tarihten daha önce 1932 yılında Türk-Yunan dostluğu için seyahat eden Garbi Trakya Heyeti Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'de sekiz gün kalacak olan heyet üyeleri gelir gelmez Taksim'deki Cumhuriyet Abidesi'ne giderek buraya Şehir Mızıkası eşliğinde çelenk koymuşlardır.⁴⁰⁶ 1937 yılında Türkiye'yi ziyarete gelen Yunan Başbakan B.

⁴⁰³ *Ulus*, (25 Mart 1936), 1.-2.

⁴⁰⁴ Gür, "Erken Cumhuriyet'te Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası", 153-154.

⁴⁰⁵ *Akşam*, (24 Nisan 1937), 1, 9, 10. ; Cumhuriyet, (24 Nisan 1937), 1,7.

⁴⁰⁶ *Akşam*, (14 Temmuz 1932), 1-2. ; Milliyet (14 Temmuz 1932), 3.

Metaksas ve heyeti de Türkiye’den ayrılacağı gün İstanbul’da Taksim Anıtı’nı ziyaret etmiş ve anıta tören ile çelenk koymuştur. Bu durum zamanla gelenek haline gelmiştir.⁴⁰⁷

Haziran 1937 yılında Manisa’da yaptırılmak istenilen Atatürk Anıt Projesi için müsabaka düzenlenmiş ve bu müsabakayı kazananın projesinin Abideler Komisyonu’nun onayından geçeceği şart koşulmuştur.⁴⁰⁸ Eylül 1937 yılında Erzurum Atatürk Abidesi için Türk heykeltıraşlar arasında daha önceden düzenlenen müsabaka sonuçlanmıştır.⁴⁰⁹ 23 Ekim 1937 de Çanakkale’de Atatürk anıtının açılışı yapılmıştır. Bunun yanında simge bir tarih olan 29 Ekim 1937 yılında Muğla’da⁴¹⁰, Bafra Darboğaz köyü nahiyyelerinden Tosköy’de ve Kırklareli İnece nahiyyesinde de Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında Atatürk anıtları açılmıştır. İnece nahiyyesindeki Atatürk anıtının açılışını Kazım Dirik yapmıştır. Cumhuriyet Bayramı kutlamaları yurdun genelinde Atatürk anıtları etrafında yapılmıştır. Örneğin Samsun’da 1937 yılındaki kutlamalar Atatürk heykeli etrafında toplanan halkın katılımı vesilesiyle yapılmıştı. Bu tarihlerde aynı zamanda yeni yollar, fabrikalar ve iskelelerin de açılış merasimleri gerçekleştirilmişti.⁴¹¹

Bunun yanında Atatürk’ün vefatından sonra 1940’lı yılların başında Ankara, Ziraat Fakültesi önünde İsmet İnönü’nün bir anıtı yapılmıştı.⁴¹² Atatürk heykelleri yapımı Atatürk’ün vefatından sonra da devam etmişti. Bu dönemde Bolu Atatürk Anıtı (1940), Mersin Atatürk Anıtı (1944), Çankırı Atatürk Anıtı (1944), Tarsus Atatürk Anıtı (1946) ve benzeri anıtlar inşa edilmiştir.⁴¹³ Zonguldak’ta da 1946 yılında atlı bir Atatürk anıtı yapılmıştır.⁴¹⁴ Bunun yanında bu tarihlerde Halkevleri merkezlerinde Atatürk büstlerinin yanı sıra İsmet İnönü’nün büstleri de görülmeye başlamıştır. Birkaç merkezde ise İnönü’nün atıyla birlikte atlarken heykeli yapılmak istenilmiştir. Bunun yanında Halkevlerine Atatürk masklarının yanında İnönü maskları da gönderilmiştir. Halkevleri için İnönü büstleri heykeltıraşlara özel olarak sipariş edilmiş ve ülke geneline

⁴⁰⁷ *Ulus*, (23 Birinci Teşrin 1937), 1.

⁴⁰⁸ *Cumhuriyet*, (13 Haziran 1937), 9.

⁴⁰⁹ *Cumhuriyet*, (11 Eylül 1937), 1,9.

⁴¹⁰ Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, 111, 113.

⁴¹¹ *Ulus*, (30.10.1937), 2. ; Kırklareli İnece Nahiyyesinde Kazım Dirik’in açılışını yaptığı Atatürk Anıtı’nın açılış töreni videosu için bkz: <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/inece-nahiyyesinde-atatrk-ant-al-treni> (E. T. 18.11.2022)

29 Ekim 1935 tarihinde Cumhuriyet’in 12. yıl dönümünde açılan Fabrikaların açılış listesi için bkz.: *Cumhuriyet*, (29 Birinci teşrin 1935), 1, 6.

⁴¹² Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, 115.

⁴¹³ Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, 116-124.

⁴¹⁴ BCA, 490.1.0.0 / 2011.2.1 (30.01.1934-13.10.1950), 138-139.

gönderilmiştir. Bu anlamda İnönü büstleri doğu ilçelerinde bile mevcut olmuştur. Bu durum sadece Halkevleri ile sınırlı kalmamış yerleşim yerlerinde de İnönü büstleri ve portreleri görülmeye başlamıştır. Bunun yanında Büyükçekmece İlk Okulu önünde daha önceden yaptırılan İnönü büstü üzerine, Eylül 1950 tarihinde hayvan tersi (dışkısı) atılması sonucunda saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu durum devrim düşmanlığı olarak algılanmış ve ülke genelinde ses getirmiştir. Böylece Erken Cumhuriyet Dönemi'nde dikilen heykellere muhalif kesim ile birlikte saldırılar da başlamıştır.⁴¹⁵

Atatürk heykelleri Cumhuriyet ile özdeş hale gelerek her dönemde yaptırılmaya devam etmiştir. Bu anlamda 1964 yılında Milliyet Gazetesi Atatürk heykeli olmayan illere anıt dikilmesi için yarışma düzenlemiştir.⁴¹⁶ Bunun yanında daha sonraları 1978 yılında TBMM önüne bir Atatürk heykeli diktirilmesine karar verilmiştir. Bu sebeple yarışma düzenlenmiş ve yarışmayı Prof. Dr. Hüseyin Gezer ve oğlu Mimar İmran Gezer kazanmıştır. Atatürk heykeli bronz malzemeden Macaristan'da dökülerek, 1981 yılında TBMM önüne dikilmiştir. Atatürk anıtları Kemalizm'in bir simgesi haline gelmiş ve Atatürk anıtlarının yapımı günümüzde de devam etmiştir.⁴¹⁷

Sonuç

Atatürk heykellerinin geneli; Milli Mücadele, Kemalizm'in ana karakterini belirleyen Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı oku ile devrimlerini konu almış ve bu tarzda mesajlar verme amacı gütmüştür. Atatürk'ün tek başına anıtlarının olduğu gibi bazı anıtlarda çocuklarla, kadınlarla ve askerlerle tasvir edildiği de olmuştur. Çoğu heykelinde veya anıtında halk, köylü olarak tasarlanmıştır. Bu durumda üreten köylünün ön plana çıkması amaçlanmıştır. Çünkü sanayi gelişmediği için ekonominin temeli köylünün üretimine yani tarım ve hayvancılığa dayandırılmıştır. Bu durumda köylüye hem bir minnettarlık mesajı hem de üretimin sağlanması için manevi bir destek verilmiştir. Bu sayede köylü imgesi şehirlere taşınmıştır. Fakat bu duruma rağmen devrim hareketleri,

⁴¹⁵ BCA, 490.1.0.0 / 2011.2.1 (30.01.1934-13.10.1950), 1-170.

⁴¹⁶ *Milliyet*, (27.09.1964), 1. ; *Milliyet*, (03.03.1964), 1, *Milliyet*, (08.03.1964), 1, *Milliyet*, (31.08.1966), 1.

⁴¹⁷ Anıtın yapılma aşamasında, anıtı denetlemek için Budapeşte'ye Prof. Dr. Afet İnan, Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Mimar Behruz Çinici ve Hüseyin Gezer gönderilmiştir. Bkz. *TBMM Atatürk Anıtı Hakkında Bilgiler*, (MGK Gensek Basın ve Halkla İlişkiler Dairesi, 1984),1-8. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2089?locale-attribute=en> (E. T. 22.11.2022), Ayrıca bkz. Meriç Hızal, "Cumhuriyet Döneminde Heykeltçilik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, (İletişim yay.), 889.

meydanlarında ve mekânlarında insan hareketliliğinin çok olduğu şehirlerde başlamış ve bu anlamda köycülüğe doğru bir yönelim olmuştur.

Kemalizm'in "*Modernizm*" algısı çerçevesinde şehir dokuları değişirken, Atatürk anıtlarıyla görselleşen Türk köylüsü ve genci sağlıklı bir şekilde betimlenmiştir. Bunun yanında Türk köylüsünün kendi kültürel özelliklerini korumasının önemi üzerinde de durulmuştur. Bu durum üretimin devamını sağlamak için ve Türk kültürünün en saf halde köylerde bulunduğu algısından kaynaklanmıştır.

Atatürk, betimlenen anıt heykellerinde halk kahramanı ve başkomutan olarak görselleştirilmiştir. Ayrıca koruyucu bir figür halinde güçlü, kudretli ve geleceğe emin adımlarla ilerleyen bir lider edasında betimlenmiştir. Bu hususta görsel öge olarak yapılan devrimlerin somutlaşması söz konusu olmuştur. Atatürk heykellerinin bazılarında, Atatürk'ün sağında ve solunda betimlenen gençlerin ellerinde tuttukları meşaleler, genç nesillerin "*aydınlığa doğru emin adımlarla gösterilen yolda ilerlemelerini*" simgelemekte ve ayrıca gelecek nesillere de bir mesaj vermektedir. Bunun yanında yine Atatürk heykellerinin bazılarının çevresinde betimlenen kadın tasvirleri ise milli mücadelede gösterilen çabaları karşısında kadınlara bir minnettarlık mesajı verdiği gibi yeni nesilleri bir ana olarak kadınların yetiştireceği algısını da görselleştirmektedir. Bu doğrultuda Kemalizm'in yetiştirdiği kadının yeni kuşakları da bir ana olarak, aynı ideoloji çerçevesinde yetiştirmesi istenmiştir.

3. KEMALİZM'İN İDEOLOJİK BİR SİMGESİ OLARAK ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ BANKNOTLARI

Giriş

Gösterge Kavramı, kendisinin yerini alarak onunla özdeşleşen bir nesneyi, sembolü veya anlamı olan bir işareti temsil etmektedir. Bu durumda bir kavramın veya nesnenin görsel olarak hangi konu ile ilişkili olduğunu ya da ne anlamlar içerdiğini inceleyen uzmanlık alanına göstergebilim denir. Göstergebilim inceleme alanı, asıl malzemenin yerini alan ve bir takım anlamlar içeren çeşitli sembol, kavram veya nesnelerdir. Bu malzemeler insanların birbirlerine mesajlar vermelerini ve birbirleri ile iletişim kurmalarını sağlamaktadır.⁴¹⁸ Bu durumda bu gösterge içerikleri, görselleştikleri nesnelerde insanların birbirleriyle olan iletişimlerinde duygu ve düşüncelerin aktarılma işlevine de hizmet etmektedir. Göstergebilimin incelediği bu sembollerin taşıdığı anlamlar devleti, ulusu, vatanı ve farklı durumları da temsil etmektedir. Bu haliyle herhangi bir görsel öğeyi barındıran malzemenin boyutu küçük de olsa üzerinde taşıdığı anlam büyük olabilmektedir.⁴¹⁹

Örneğin devletlerin bastırmış olduğu ve üzerinde görselleşen ürünler sayesinde çeşitli mesajlar veren madeni paralar, banknotlar, pullar, madalyalar, çeşitli amaçlarla çıkarılmış hatıra paraları ve benzeri ürünler bu göstergebilim malzemelerini temsil etmektedir. Genel olarak göstergebiliminin temsil ettiği malzemelerin konuları ise bağımsızlık günleri, ulusal bayramlar, halkın hafızasında yer etmiş önemli olaylar, ülkesine büyük katkı sağlayan önemli şahsiyetler, çeşitli projeler, kültürel öğeler ve siyasal propaganda mesajlarıdır. Siyasal propaganda malzemesini ve mesajlarını taşıyan görsel öğeler iktidar merkezinin gücü oranında kendi döneminde ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca benzeri malzemelerin görsellerinde sadece ulusal değil, evrensel simgeler de barındırabildiği ve bu doğrultuda mesajlar verdikleri de görülmüştür. İklim

⁴¹⁸ Mithat Yılmaz- Mülkiye Temizkan, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tedavüle Sürülen Banknotların Gösteri bilimsel Çözümlemesi”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.36, (2013), 87.

⁴¹⁹ Yılmaz-Temizkan, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tedavüle Sürülen Banknotların Gösteri bilimsel Çözümlemesi”, 87.

krizi, dünya savaşları sonucunda insanların karşılaştığı olumsuz durumlar, uluslararası ekonomik veya siyasal örgütler, bilim alanında evrensel gelişmeler, nesli tükenme tehlikesi altında olan çeşitli türler ve buna benzer birçok durum da görsel öge olarak evrensel nitelikli mesaj vermek için kullanılmaktadır.⁴²⁰

Göstergebilimin inceleme alanında olan paralar sadece bir değişim aracı olarak değil üzerindeki görseller ile çeşitli mesajları insanlara iletme konusunda da aktif bir şekilde iktidar sahiplerince kullanılmıştır. Bu doğrultuda ilk çağlarda kumaş, deniz kabuğu ve kürk gibi belirli bir değeri olan ve değişim aracı olarak kullanılabilen malzemeler, zamanla taşıma kolaylığı açısından değerli bir takım madenlere dönüşmüştür. M.Ö. VII yy'de ise Lidyalılar bu madenleri geliştirerek altın ve gümüşten yapılmış sikkeleri oluşturmuşlardır. Sikkeler taşıma kolaylığı açısından kullanışlı olmuş ve ticarete belirli bir değer karşılığında değişim aracı olarak işlevselleşmiştir.⁴²¹ Bu anlamda bugünkü paranın yerine kullanılan altın ve gümüş karışımı olan elektron sikkeler sadece belirli bir ödeme aracı olmamıştı. Bu sikkeler üzerinde yer alan boğa ve aslan betimlemeleriyle birlikte belirli bir sembol veya güç unsurunu temsil ederek kullanıcısı olduğu insanlara bir mesaj verme amacını da gütmüştür. Bu durum gelişerek devam etmiş ve Helenistik Dönem'de Büyük İskender ve ondan önce babası da paralar üzerine kendi portresini temsili olarak bastırmıştır. Böylece sikkeler zamanla bir iktidar, güç sembolü haline gelerek çeşitli mesajları verme amacını gütmüştür.⁴²²

Madeni paranın ilk temsilcileri olan sikkelerin zaman süreci içerisinde saklanması çeşitli sorunlara neden olmuş ve bu anlamda kullanışlılığını yitirmişti. İnsanlık bu duruma çözüm bulmak için değeri sikkelerden daha fazla olan, ticarete kullanılabilen, üzerlerinde çeşitli figürler ve yazılar bulunan günümüzdeki senetlere benzer kâğıtlar kullanmaya başlamıştır. Bu kâğıtlar zaman sürecinde kâğıt paraya dönüşmüştür. Antik Mısır'ın da yararlandığı fakat esasen Çin tarafından M.Ö. 800 yıllarında bulunan kâğıt paralar sikkelerle birlikte kendisine yüklenen değer ve itibari bir kıymet karşılığında insanlar arasında işlem görmeye başlamıştı. Banknot adı verilen bu kâğıt paralar yüzey alanlarının genişliği ve üzerlerinin çizime uygun olması sayesinde aynı sikkelerde olduğu gibi bir

⁴²⁰ Yılmaz-Temizkan, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tedavüle Sürülen Banknotların Gösteri bilimsel Çözümlemesi", 87.

⁴²¹ Murat Fidan-Serkan Dilek-Ayşegül Esev, "Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye'de Kâğıt Para Kullanımı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/18, (2019), 3, 7.

⁴²² Yusuf Keş- Burcu Fikriye Turgut, "Kültür ve Sanat'ın Yansıması Para Tasarımı-Osmanlı Son Dönem Kaimeleri ve Cumhuriyet'in İlk Emisyonları", *Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi Dergisi*, 1/2, (2015), 34.

sembolik temsil, propaganda veya gizli mesajları insanlara iletme araçları olarak işlev görmüşlerdir.⁴²³ Ticari değerinin yanında banknotların üzerlerinde bulunan bu görsel mesajlar, banknotların asıl işlevinin haricinde farklı amaçlar için kullanılmalarına zemin hazırlamıştı. İktidar sahipleri dönemlerine ışık tutan banknotları siyasal propaganda malzemesi olarak kendi iktidar zeminlerini sağlamlaştırmak için kullanmıştır. Bu yönüyle banknotlar elden ele dolaşarak halk nezdinde asıl vazifesi olan ticari ödeme işlevinin yanında farklı amaçlar için kullanılmaya başlamıştı.⁴²⁴

Bu bölümde gösterge biliminden yardım alınarak Erken Cumhuriyet Dönemi banknotları üzerindeki görsellerin ideolojik anlamı incelenecektir. Bu görseller Erken Cumhuriyet Dönemi'nin I ve II. Emisyon paraları içerisinde yer almaktadır. Bahsi geçen I. ve II. Emisyon Erken Cumhuriyet Dönemi banknotlarının ulus devlet inşasına katkıları, Kemalizm'in ve yapılan reformların halka yerleşmesi konusundaki yardımları, banknot görselleri üzerinden yorumlanarak aktarılacaktır. Bu doğrultuda Kemalizm'in halka yerleştirilmesinde ve yapılan reformların halka aktarılmasında Erken Cumhuriyet Dönemi banknotlarının araçsal bir işlev gördüğü ve Kemalizm'in bir simgesi olduğu konusu görseller üzerinden açıklanacaktır.

3.1. Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Banknotları ve Tasarım Aşaması

3.1.1. Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Kâğıt Paraları ve Tarihçesi

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı kültür ve medeniyeti üzerine kurulmuştu. Bu sebeple Erken Cumhuriyet Dönemi'nde toplum yapısından, kurumlarına kadar her şey Osmanlı Devleti'ni yansıtmaktaydı. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğu esnada kendisine ait olan yeni madeni ve kâğıt paraları olmamıştı. Devlet içerisinde dolaşımda olan paralar Osmanlı Devleti'nden kalma nikel madeni paralar ile I. Dünya Savaşı yıllarında basılan kâğıt paralar (Evrak-ı Nakdiye) olmuştur. Cumhuriyet yine Osmanlı Devleti'nden kalma bir takım altın ve gümüş paraları da kullanmıştır. 1924 yılına gelindiğinde erken Cumhuriyet Dönemi'nde Osmanlı Dönemi'nden kalan ve piyasada kullanılan iki grup para mevcuttu. Bunlardan ilki Osmanlı Devleti'nin son dönem kâğıt paraları olan ve savaş dönemlerinde basılan Evrak-ı Nakdiyelerdir. Bu kâğıt

⁴²³ Keş- Turgut, “Kültür ve Sanat'ın Yansıması Para Tasarımı-Osmanlı Son Dönem Kaimeleri ve Cumhuriyet'in İlk Emisyonları”, 33-34.

⁴²⁴ Yılmaz-Temizkan, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Tedavüle Sürülen Banknotların Gösteri bilimsel Çözümlemesi”, 87.

paralar 1915 yılında üç tertipte, 1916 yılında iki tertipte 1917 ve 1918 yıllarında birer tertipte olmak üzere toplamda yedi tertipte çıkarılmış ve piyasaya sürülmüşlerdir. Evrak-ı Nakdiyelerin taşıdıkları para değerleri ise 5 kuruş, 20 kuruş, 1/4, 1/2, 1, 2 ½, 5, 10, 25, 50, 100, 500, 1000 liradır.⁴²⁵

Türkiye Cumhuriyeti 161.018.739 liraya karşılık gelen bu banknotların 2.270.575.40 liralık kısmının karşılığını farklı tarihlerde altın olarak ödemişti. Cumhuriyet Dönemi'ne 158.748.163.40 liralık para kalmış fakat bu paraların da 4.999.600 liralık kısmı kaybolmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet Dönemi'ne devrolan Evrak-ı Nakdiye bedeli 153.746.563.60 lira olmuştur. Evrak-ı Nakdiyelerin yanında Türkiye Cumhuriyeti'ne devrolan ikinci gurup Osmanlı paraları ise Osmanlı Bankası'nın banknotlarıdır. Bu doğrultuda Osmanlı Bankası ile Osmanlı yönetimi 13 Nisan 1914 yılında anlaşma imzalamıştı. Yapılan bu anlaşmaya göre Osmanlı Bankası basacağı banknotların karşılığını kasasında altın olarak bulunduracak ve bu banknotları Osmanlı Bankası garantisi altında tutacaktır. Osmanlı Bankası'nın basmış olduğu paraların değeri ilk etapta 6.583.094 lira olmuştur. Bu banknotlar Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal etmesine rağmen piyasada pek bulunmamış ve genel olarak büyük tüccarlar arasında garantili ticari bono kâğıtları olarak kullanılmışlardı. Çeşitli Osmanlı Bankası Banknotlarının para değerleri; 1, 2, 5, 10, 50, 100 liradan ibaret olmuştur.⁴²⁶

Cumhuriyet Dönemi'nde Osmanlı Bankası ile 10 Mart 1924 yılında bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmanın altıncı maddesine göre 1914 yılında altın karşılığı olarak piyasaya sürülen 6.583.094 liraya karşılık gelen Osmanlı Bankası banknotundan tedavülde 891.475 liralık banknot kalmıştır. Geri kalan miktar ise Osmanlı Bankası'nın kasalarına gönderilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı Bankası arasında yapılan anlaşmaya göre 891.475 liralık kısım tedavülde kalmaya devam edecek fakat geriye kalan 5.691.619 liralık kısım tedavüle hiçbir şekilde çıkmayacak ve imha edilecektir.⁴²⁷

⁴²⁵ Cüneyt Ölçer, *50 Yılın Türk Kağıt Paraları*, (İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1973), 4.

⁴²⁶ Cüneyt Ölçer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları*, (Ankara, Türkiye İş Bankası yayınları, 1983), 9-10

⁴²⁷ Cüneyt Ölçer, *50 Yılın Türk Kağıt Paraları*, (1973), 5. ; Osmanlı Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti arasında 10 Mart 1924 yılında yapılan anlaşmanın 6. Maddesi için bakınız : Cüneyt Ölçer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları*, (Ankara, Türkiye İş Bankası yayınları, 1983), 10, 20.

Bu doğrultuda Osmanlı Bankası'nın yurt dışında bulunan şubelerinde de bir sınırlandırılmaya gidilmiştir. Nitekim bankanın Londra, Paris ve Marsilya şubelerinde bulunan iki milyon beş yüz lirayı geçen banknotu iptal edilmiştir. BCA, 30.18.1.1 / 10.38.19 (10.08.1924), 1, 2, 3. ; 1939 yılında Osmanlı Bankası'nın Paris, Marsilya, Nis, Londra, Manchester, Mısır, Kıbrıs, Yunanistan, İran, Irak Filistin, Maverayı Erdün'de şubeleri bulunmaktadır. ; *Cumhuriyet*, (16 Haziran 1939), 10.

3.1.2. Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Madeni Paraları

Para basmak Türk ve İslam devletlerinde hükümdarlık alametlerinden olmuş ve bağımsızlığı simgelemiştir. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti de ilk kurulduğu esnada bağımsızlığını ilan edercesine 12 Şubat 1924 tarihli kanun ile Maliye Vekaleti'ne iki milyon lira değerinde 2.5, 5 ve 10 kuruşluk bronz sikke bastırmıştır.⁴²⁸ Yaklaşık bir yıl sonraysa nikelden yapılan 25 kuruşluklar çıkarılmıştır. Bu madeni paralar Osmanlıca olarak bastırılmıştı. İlk Latin alfabesi ile basılan madeni paralar, 1934 yılında Londra'da bastırılan ve 830 ayar gümüş olan paralar olacaktır.⁴²⁹

Cumhuriyet'in ilk altın sikkeleri de 1924-1925 yıllarında piyasaya sürülmüştü. 5 Ekim 1925 tarihinde, 5 liralık Cumhuriyet altınları basılmaya başlamıştır.⁴³⁰ Cumhuriyet yönetimi aynı zamanda 27 Kasım 1920 senesindeki kanun ile tedavülde kalma süresi daha önce 1331(1915-1916) yılına kadar uzatılmış olan, karışık madenleri bünyesinde barındıran, Osmanlı Dönemi'nden kalma sikkelerin süresini de bir sonraki kanuna kadar uzatmıştır. Cumhuriyet'in yeni madeni paraları basması ile piyasadaki küçük değerli banknotların ve madeni para yerine kullanılan bir takım pulların toplanması amaçlanmıştı. Bu dönemde piyasada dolaşımda bulunan küçük değerleri olan Evrak-ı Nakdiyelerin, Duyum-u Umumiye ile anlaşmalı olarak toplattırılması kararlaştırılmıştır. Fakat buna rağmen piyasadaki bu banknotların çekilme sürecinin yavaş olması sebebiyle 5 ve 10 kuruşluk pullar ile 1 ve 2.5 kuruşluk banknotların toplattırılma işlemleri 1926 Mart ayına kadar uzatılmıştır. 5, 20, 25 kuruşluk banknotların toplattırılma işlemlerine ise 1926 Mayıs ayına kadar süre tanınmış fakat bu süre iki ay daha uzatılmıştı. Bu paralar halkın devlete olan borçlarına karşılık alınmış ya da mal sandıklarınca değiştirilmişlerdir.

⁴²⁸ Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo- Ekonomik Etkileri*, (İstanbul, Eren Yayınları, 1996), 106-107.

411 sayılı kanuna göre Cumhuriyet'in ilk madeni paraları 100 paralık (2.5), 5 kuruşluk ve 10 kuruşluk olarak değer itibarıyla iki milyon lirayı geçmeyecek şekilde basılacaktır. Ayrıca Osmanlı Devletinin kâğıt paraları olan Evrak-ı Nakdiyelerin tedavülden kaldırılması henüz bu dönemde görüşülmeye başlamıştır. Özellikle bu paraların üzerindeki görsellerin silikleşmesi ve madeni paralar dâhil üzerlerinde çeşitli hastalıklara sebep olabilecek mikropları barındırabilecekleri konusu mecliste tartışılmıştır. Bunun yanında önemli bir husus olarak belirtmek gerekir ki 5, 20 ve 25 kuruşluk Evrak-ı Nakdiyelerin yeni çıkarılan madeni paralar ile veya büyük değerdeki Evrak-ı Nakdiyeler ile değiştirilmeleri konusu meclis gündeminde görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Evrak-ı Nakdiyelerin piyasadaki çekilmeye başlaması 1924 yılının başlarına karşılık gelmektedir. ; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, C.5, İçtima 99, İçtima senesi 1, (11 Şubat 1340), 708-726. ; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, C.5, İçtima Senesi 1, İçtima 100, (12 Şubat 1340), 735. ; Ayrıca bu kanun için bakınız: *Resmî Ceride*, Sayı 61, (28 Şubat 1340), 6.

⁴²⁹ Erdal Özbek, "Kuruş'tan Beş Milyonluğa 75. Yılda Paramız", *75. Yılda Para'nın Serüveni*, (İstanbul, Tarih Vakfı Yay, 1998), 6.

⁴³⁰ *50 Yıllık Yaşantımız (1923-1933)*, C.1, (Milliyet Yayınları), 191.

Cumhuriyet yönetimi toplattırılan banknotlar yerine bronz sikkeler piyasaya sürmüş ve toplattırılan banknotların yenilerinin basılmasını katı kurallarla engellemiştir.⁴³¹

3.2. Cumhuriyet Dönemi Banknotları ve Tasarım Aşaması

Tedavülde kaldırılan Evrak-ı Nakdiyelerin yerlerine bronz madeni paralar basılmaya devam edilmiş fakat 1926 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisine ait banknotları olmamıştı. Bu doğrultuda banknot basımı gündeme gelmiş ve çalışmalar başlamıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde banknot basımına dair ilk kanun 12 Kanunisanı 1926 yılındaki “*Mevcut Evrak-ı Nakdiyenin Yenileriyle İstibdaline dair*” olan kanun olmuştur. Bu kanun çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde toplam yedi tertipte çıkartılan 161.018.663 liralık Evrak-ı Nakdiyelerden, o güne kadar farklı sebeplerle imha edilmiş olan 7.270.100 liralık banknottan sonra geriye kalan 153.748.563.60 paranın tutarında yeni Cumhuriyet kâğıt paraları basılacaktır. Yeni Cumhuriyet banknotlarının basımından sonra ise Osmanlı Devleti'nden kalmış olan 153.748.563.60 liralık Evrak-ı Nakdiyeler yine aynı değerde yeni Cumhuriyet banknotları ile değiştirileceklerdi. Bu değiştirme işlemi için altı ay süre tanınmış ve halkın bu durumdan haberdar olması için maliye vekâleti görevlendirilmiştir. Halka banknotların değiştirilme işlemi gazetelerin yayımlandığı yerlerde basın yoluyla, olmayan yerlerde ise ilan yöntemiyle duyurulmuştur.⁴³²

İlk etapta mevcut Evrak-ı Nakdiyelerin değişim işiyle Maliye Vekaleti'nin görevlendireceği bir kişinin başkanlığında Ziraat, Osmanlı, İtibar-ı Milli, İş Akhisar, Tütüncüler ve Akşehir Bankaları'nın katılımıyla birlikte diğer bankalar olan Doyçebank, Kredi Liyone, Bank di Roma, Amerikan Ekspres, Felemenk Bahrisefit, İyonyan Limited ve Rus bankalarının birer temsilcilerinden oluşturulan bir komisyon meşgul olacaktır.⁴³³ 14 Şubat 1926 yılında alınan yeni bir karar ile komisyonda yer alan bankalara Sanayi ve Maadin, Selanik, Bahrisefit ve Ahali Bankaları da dâhil olmuştur.⁴³⁴

⁴³¹ Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo- Ekonomik Etkileri*, 106-107. ; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, C.5, İçtima 99, İçtima senesi 1, (11 Şubat 1340), 708-726

⁴³² Kabul Tarihi 30 Kanunievvel 1341 tarih ve 701 numaralı kanun ; *Resmî Gazete*, S. 269, (12.01.1926), 1. ; Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, C.20, İçtima 33, İçtima Senesi 3, (30.12.1341), 299-310.

⁴³³ Banknotların değişim işlemi 17 Kânunusani 1926 tarihli ve 3036 numaralı kararname talimatnamesinin birinci maddesine ve 701 numaralı Kanun'un ikinci maddesine göre belirlenen bankalarca yapılacaktır.; *Düstur*, III. Tertip , C. 7, (Teşrinievvel 1926), (Ankara, Ankara Devlet Matbaası, 1944), 188-189. ; *Resmî Gazete*, S. 269, (12 Kanunisanı 1926), 1-2.

⁴³⁴ *Düstur*, III. Tertip , C. 7, (Teşrinievvel 1926), (Ankara, Ankara Devlet Matbaası, 1944), 231.

Evrak-ı Nakdiyelerin toplattırılmasına dair daha önce söylenildiği üzere altı aylık bir süre tanınmıştı. Bu süre zarfında evrak-ı Nakdiyeler yeni basılan Cumhuriyet Banknotları ile birlikte geçerli olacak, fakat altı ayın sonunda hiçbir şekilde kabul edilmeyeceklerdi. Bunun yanında Hükümet değişim yapılırken sahte Evrak-ı Nakdiyelere dair de çok sıkı önlemler almış ve bu konuda talimatnameler yayımlamıştır. Maliye Vekaleti ve komisyon bu durumla sıkı bir şekilde ilgilenecekti. Banknot değişimi için oluşturulan komisyonun merkezi İstanbul olarak belirlenmişti. Talimatnamelerde komisyon giderleri ve komisyonda görev alacak kişiler için Osmanlı Bankası hesabında beş yüz bin liralık bir hesap açılmıştır.⁴³⁵ Bu beş yüz bin lira TBMM'nin 26 Mayıs 1926 tarihli oturumunda kabul olunmuş ve komisyonunun hesabına aktarılmıştır.⁴³⁶

Bu doğrultuda Cumhuriyet'in bastırılacak olan ilk paralarının, ilk etapta 153.748.563 liraya karşılık gelecek şekilde 0.5, 1, 2.5, 5, 10, 20, 25, 50, 100, 500, 1000 olmak üzere 11 çeşitte bastırılmasına karar verilmiştir. Bu banknotların her birinden ne kadar sayıda bastırılacağı ise komisyon kararına bırakılmıştır.⁴³⁷ Cumhuriyet'in ilk banknotlarının ne çeşitte bastırılacağı konusu sonradan değiştirilmiş ve 1, 5, 10, 50, 100, 500, 1000 olmak üzere 7 çeşit olacak şekilde banknot basılmıştır. Ayrıca önceden Osmanlı Dönemi'nden kalan banknotlar olan, Evrak-ı Nakdiye bedeline karşılık gelen miktarın yanında ihtiyat için 113.161.363 liralık banknot da bastırılmış ve bekletilmiştir. Bu doğrultuda toplamda 266.909.926 adet banknot bastırılacaktır.⁴³⁸

Paraların basımı ile ilgili olarak meclis, 7 Mart 1926 tarihli kararname ile önceki dönem talimatnameyi yenilemiştir. Belirli aralıklar dâhilinde yönetim paraların bastırılma işlemi, banka vezneleri ve mal sandıklarında eski evrak-ı nakdiyeler ile yeni paraların

⁴³⁵ *Düstur*, III. Tertip , C. 7, (Teşrinievvel 1926), (Ankara, Ankara Devlet Matbaası, 1944), 189-192. ; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, C.20, İçtima 33, İçtima Senesi 3, (30.12.1341), 299-310.

⁴³⁶ *TBMM, Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 25, İçtima senesi 3, İçtima 108, (26, 05, 1926), 557-559. Ayrıca bkz: *Düstur*, III. Tertip, C. 7, (Teşrinievvel 1926), (Ankara, Ankara Devlet Matbaası, 1944), 1192. Bu Kanun Tasarısı için bakınız: BCA, 30.18.1.1 / 19.32.14 (11.05.1926), 1.

⁴³⁷ *Düstur*, III. Tertip , C. 7, (Teşrinievvel 1926), (Ankara, Ankara Devlet Matbaası, 1944), 189-192.

⁴³⁸ Cem Mahruki, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Emisyon Kağıt Paraları Hakkında Bir Araştırma", *Türk Nümizmatik Derneği*, Bülten no: 20,(İstanbul, TNDY, 1986), 25-29. ; Cem Mahruki'nin araştırmasına göre Cumhuriyet dönemine ait ilk banknotlardan 28.492.500 adet olarak 153.748.563 lira, ihtiyat için ; 26.525.050 adette 113.161.363 lira, toplamda 55.017.550 adette 266.909.926 liralık banknot bastırılması kararlaştırılmış fakat bu banknotların piyasadan çekildiği tarih olan 15.10.1937 yılına kadar toplamda 55.009.759 adette 266.839.230 lira tedavüle çıkarılmıştır. Bu doğrultuda 70.696 lira değerinde 7791 adet banknot farklı sebeplerle piyasaya çıkarılmamıştır. ; Cem Mahruki, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Emisyon Kağıt Paraları Hakkında Bir Araştırma", *Türk Nümizmatik Derneği*, Bülten no: 20, (İstanbul, TNDY, 1986), 29-30.

değiştirilme işlemlerini yakından takip etmiştir.⁴³⁹ Banknotların basımı ile ilgili olarak Abdülhalik Renda yakından ilgilenmişti. Bunun yanında görevli Komisyon, toplantılarında şaibeli veya sahte evrak-ı nakdiyeler üzerinde hassas bir şekilde durmuştu. Bu aşamada banknotların şeklinin nasıl olacağı, banknotlar üzerindeki yazılar ve görsellerinin neler olacağına dair yoğun çalışmalar başlamıştır. Her ne kadar eski paraların değiştirilmesine dair komisyonca çalışmalar sürse de geri planda banknotlar üzerinde yer alan görseller öncelik teşkil etmektedir. Çünkü bu banknotlar Erken Cumhuriyet Dönemi'nin ilk banknotları olma özelliğini taşımaktadır. Yeni kurulan bir devletin, eski ile bağlarını koparma konusunda banknotlar üzerindeki görsellik önemli bir ayrıntı olacaktı. Bu doğrultuda Erken Cumhuriyet Dönemi banknotlarının basımı ve üzerinde yer alacak görsellerin tasarımı için komisyonca bir müsabaka yapılmasına karar verilmiştir. Banknotların basımı için Amerikan, Fransız, Hollanda ve İngiliz şirketleri henüz 1926 Mart ayına kadar müracaatta bulunmaya başlamışlardır.⁴⁴⁰

Dönemin basını ve resmi yazışmalarda dahi yeni basılacak olan Cumhuriyet'in ilk banknotlarından Evrak-ı Nakdiye olarak bahsedilmişti. Banknotların basımı ile Abdülhalik Renda başkanlığında görevli olan komisyon, ilk banknotların Osmanlı Bankası'nda muhafaza edilmesi gerektiğini gündeme taşımıştı. Daha önce bahsi geçtiği üzere ilk Evrak-ı Nakdiyelerin basımında, banknotların kaç çeşitte olacağına dair komisyon Mart 1926 tarihinde yeni bir karar almıştır. Buna göre Evrak-ı Nakdiyelerin (1, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1000) yedi tertipte çıkması kararlaştırmıştı. Banknotların görsel tasarımına dair yabancı ülkelerden de teklif gelmesine rağmen, komisyon Türk ressamlarının bu müsabakaya kendi fikirleri ve tasarımları ile katılmalarına kolaylık tanımıştı. Daha sonrasında komisyon, yeni aldığı bir karar gereğince 50 bin liralık ve yukarısı banknotların üzerinde görsel yönden Atatürk'ün resimlerinin bulunması gerektiğini kararlaştırmıştır. Bu konuya dair yine 50 bin liralık banknotların üzerinde görsel yönden Ankara'yı temsil eden bir yapının olması düşünülmüş, fakat bu simgenin müsabakaya katılan ressamların görüşü alındıktan sonra tasarlanması gerektiği kararlaştırılmıştı.⁴⁴¹

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin ilk banknotlarının ideolojik yönden tasarımına 16 Mart 1926 tarihinde alınan bir karar ile başlanılmıştı. Bu doğrultuda 50, 100, 500 ve 1000

⁴³⁹ *Düstur*, III. Tertip , C. 7, (Teşrinievvel 1926), (Ankara, Ankara Devlet Matbaası, 1944), 642-646.

⁴⁴⁰ *Milliyet*, (5 Mart 1926), 1-2.

⁴⁴¹ *Milliyet*, (16 Mart 1926), 3. *Cumhuriyet*, (16 Mart 1926), 2.

liralık banknotlarda Atatürk'ün resmi yer alacak ve 1, 5 ve 10 liralık banknotlarda ise Cumhuriyet'i temsil eden bir tasvir, ideolojik yönden bir simge bulunacaktır. Daha önce bahsi geçtiği gibi 50 liralık banknot üzerinde Ankara'yı temsil eden ideolojik bir unsur ile 1000 liralık banknot üzerinde Anadolu şehirlerinden birisinin yer alması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında yine Rumi takvime göre 30 Kanunievvel 1341 (1925) yılında kabul edilen Evrak-ı Nakdiyelerin değiştirilmesine dair olan kanun (701 numaralı kanun) dâhilinde tasarlanan Cumhuriyet banknotlarında ideolojik unsur olmayan, itibari değerini veya kıymetini yansıtan unsurların tasarımına da başlanmıştır. Bu hususta banknotların iki tarafına birisi Fransızca olmak üzere yazı ve rakamla değerini bildiren madalyon tasarlanması, Maliye Vekili'nin imzası için bir boşluk bırakılması ve dört köşesine de seri numaralarının yazılması kararlaştırılmıştır. Banknotlar üzerinde yer alan yazıların okunaklı ve sanatkârane olmasının yanında her bir banknotun renginin de farklı olması emredilmiştir.⁴⁴²

Görsel 3.1. Ali Sami Boyar tarafından ilk etapta tasarlanan 1000 liralık banknot görseli.

Görsel 3.2. Komisyon tarafından daha sonra değiştirilen 1000 liralık banknot görseli.

Bu doğrultuda ilk Cumhuriyet Banknotlarının tasarımı için ilk Cumhuriyet pullarının da mimarı olan ressam Ali Sami Boyar⁴⁴³ seçilmişti. Komisyon çalışmaları boyunca her bir değerdeki banknot için birkaç görsel numune tasarlanmıştır. Ali Sami Boyer ilk banknotların tasarımında kendi fikirlerini de dile getirmiştir. Örneğin ilk 1000 liralık banknotun tasarımında Ali Sami Boyar, Atatürk portresini banknotun tam ortasına

⁴⁴² Erken Cumhuriyet döneminin ilk banknotlarının ideolojik yönden tasarımına 16 Mart 1926 ve 3322 numaralı kararname ile başlanılmıştır ; *Düstur*, III. Tertip , C. 7, (Teşrinievvel 1926), (Ankara, Ankara Devlet Matbaası, 1944), 659-660. ; *Cumhuriyet*, (11 Mart 1926), 2.

⁴⁴³ Ressam Ali Sami Boyer aynı zamanda ünlü kadın yazar Halide Edib Adıvar'ın kız kardeşi Belkıs Hanımın da eşidir. ; Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Dost ve İnsan Sami Boyar", *Ressam Ali Sami Boyar*, Der. Bedi N. Şehsuvaroğlu, (İstanbul 1959), 29.

gelecek şekilde tasarlamış fakat daha sonra komisyon Atatürk portresini banknotun yan tarafına kaydırması.⁴⁴⁴ Bu doğrultuda Ali Sami Boyar para tasarımına başladığı gibi, 1000 liralık banknot görsellerinde komisyonun kararınca banknotun ön yüzünde Atatürk portresi ve arka yüzünde ise Sakarya'ya ait bir geçit resmetmiştir.⁴⁴⁵ Ali Sami Boyar Cumhuriyet'in ilk pullarının olduğu gibi Cumhuriyet'in I. emisyon paralarının da ressamı olmuş ve paraların basımıyla yakından ilgilenmek için iki defa İngiltere'ye gitmiştir. Bu sayede yurt dışında tanınma fırsatını da yakalayan Ali Sami Boyar Londra'da Macrae Gallery'de bir resim sergisi açma şansına da erişmişti.⁴⁴⁶

Çankırı Milletvekili Abdülhalik Renda'nın başkanlığında görevlendirilen komisyona Cumhuriyet banknotlarının basımı ile ilgili olarak Türk matbaacılar arasında Alaaddin Ömer, Çinkografı Fabrikası ve Matbaasının sahibi olan Allaaddin bey, Hüsn-ü Tabiat Matbaasının sahibi olan Halil Lütfi Bey ve Hilal Matbaasının sahibi Nazır Bey başvuruda bulunmuştur. Türk matbaacıları, bu dönemde ellerinde mevcut olan filigranlı kâğıt ile hükümetten destek almadan banknotların bir buçuk yılda basılabileceğini komisyona bildirmişlerdi. Fakat komisyon bu süreyi uzun bulmuştur.⁴⁴⁷

Komisyonun paraların tasarımıyla ve basımı ile ilgili beşinci toplantısına İngiliz firmaları olan Bradbury-Wilkinson, Thomas de la Rue, Harrison, Waterlow and Sons firmaları ile Amerikan, Fransız ve Hollanda firma temsilcileri katılmıştır. Bu doğrultuda komisyon bir kabartma yöntemi olan Taydus yöntemini benimsemiştir. Bu baskı tekniği o dönemde İngiliz ve Amerikan basım evlerinde bulunmaktadır.⁴⁴⁸ Bu hususta komisyon ilk Cumhuriyet banknotlarının bir İngiliz firması olan 'Thomas de la Rue' firmasına 88.000 İngiliz lirası karşılığında bastırılmasını kararlaştırmıştır.⁴⁴⁹ 'Thomas de la Rue' firmasının banknotları basma işlemi 9 ayı bulmuştu. Banknot basımı ile ilgilenen komisyon her bir numuneyi ayrıntılı bir şekilde inceleyerek seçmiş ve bu süreci Londra'ya gönderdiği görevliler ile yakından takip etmiştir. Ressam Ali Sami Bey de Londra'ya giden görevliler arasındadır. 1927 Mayıs ayından itibaren banknotlar aşama aşama İstanbul'a getirilmeye başlanmıştı. Banknotlar dönemin maliye bakanı olan

⁴⁴⁴ "Elimizde Dolaşan İlk Cumhuriyet Paraları Nasıl Hazırlandı ? " *Akşam*, (23 Teşrinisani 1936), 7.

⁴⁴⁵ *Milliyet*, (4 Nisan 1926), 3.

⁴⁴⁶ Adil Öner, "Ressam Sami Boyar'ın Hal Tercümesi", *Ali Sami Boyar*, der. Bedi N. Şehsuvaroğlu, (İstanbul 1959), 13.

⁴⁴⁷ Mustafa Mutlu, "Bahriyeli Resam Ali Sami Boyar'ın Hayatı ve Faaliyetleri (1880-1967)", *Selçuk Türkiyat*, S.52, (Ağustos 2021), 294-295.

⁴⁴⁸ Cüneyt Ölçer, *50 Yılın Türk Kağıt Paraları*, (1973), 6.

⁴⁴⁹ *Milliyet*, (23 Nisan 1926), 3. ; *Cumhuriyet* (23 Nisan 1926), 3.

Abdülhalik Renda imzasını taşımaktaydı. Banknotların sayımı ve dağıtım işleminden Osmanlı Bankası sorumlu olmuştur. Yardımcı olarak ise milli bankalar olan Ziraat ve İş bankaları görevlendirilmiştir.⁴⁵⁰ Bu banknotlar, 1928 yılı Harf Devrimi öncesi tasarlandıkları için ana metinleri Arap alfabesi ile Osmanlı Türkçesi olarak yazılmıştır. Ayrıca normal değerleri ise hem Osmanlı Türkçesi ile hem de Fransızca olarak belirtilmiştir. Bu haliyle yabancı kullanıcılar için kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır.⁴⁵¹

Bu doğrultuda İstanbul'a getirilen ilk banknotların değişim işlemleri için mal sandıkları ve bankalar görevlendirilmişti. Getirilen banknotlar geçici olarak Duyum-u Umumiye Binası'nda muhafaza edilmişti.⁴⁵² Nihayetinde bu banknotlar 5 Aralık 1927 tarihinde piyasaya çıkarılmışlardır. Bu tarih itibarıyla Osmanlı Dönemi'nden kalan Evrak-ı Nakdiyelerin değişim işlemlerinin nasıl yapılacağı, basın yoluyla ayrıntılı bir şekilde halka duyurulmaya çalışılmıştır.⁴⁵³ Gazeteler, banknotların değişim işlemi için halkın henüz ilk günlerden yoğunluk oluşturduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁴ Yeni banknotlar ilk olarak İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Samsun ve Trabzon'da eski banknotlar ile değiştirilmeye başlamıştır.⁴⁵⁵ Bu hususta piyasaya sürülen banknotlar kadar, piyasada mevcut olan eski paralar da piyasadan kaldırılmaya başlamıştı.⁴⁵⁶

Mübadele edilen Evrak-ı Nakdiyelerin sahte olup olmadıkları ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve değiştirilen banknotlar delinerek işaretlenip ayrılmıştır. Uzun zamandır piyasada olan Evrak-ı Nakdiyeler yıpranmış ve bazıları yırtık vaziyettedir. Söylenildiği üzere yarım liralık olan banknotlar bastırılmamıştır. Bu hususta en küçük değerdeki banknot 1 liralık banknottur.⁴⁵⁷ Bu banknot piyasada halkın elinde en çok dolaşacak para olması sebebiyle üzerinde mevcut olan görsellerde tarımı temsil eden bir çiftçi bulunmaktadır. Bunun yanında banknotların piyasaya sürüldüğü tarih olan 5 Aralık 1927

⁴⁵⁰ Cüneyt Ölçer, *50 Yılın Türk Kağıt Paraları*, (1973), 7. ; *Cumhuriyet*, (8 Kanunievvel 1926), 3.; *Cumhuriyet*, (4 Temmuz 1926), 3. ; *Cumhuriyet*, (11 Nisan 1927), 2.

Banknotlardan beş ve on liralık numuneler 1926 yılının Aralık ayında kabul edilerek, görevliler ile birlikte Londra'ya gönderilmiştir. ; *Cumhuriyet*, (9 Kanunievvel 1926), 1., *Cumhuriyet*, (14 Kanunievvel 1926), 3.

⁴⁵¹ Bünyamin Kaynar- Sabahattin Topşahin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları (1923-1994)*, No.1, (İstanbul, Kadıköy Nümizmatik Yay., 1994), 5.

⁴⁵² *Cumhuriyet*, (30 Kasım 1927), 2.

⁴⁵³ *Cumhuriyet*, (5 Aralık 1927), 1-2. ; *Cumhuriyet*, (4 Aralık 1927), 1.

⁴⁵⁴ *Cumhuriyet*, (6 Kanunievvel 1927), 1-2.

⁴⁵⁵ *Cumhuriyet*, (28 Kasım 1927), 2.

⁴⁵⁶ *Cumhuriyet*, (13 Teşrinisani 1927), 2.

⁴⁵⁷ *Milliyet*, (6 Kanunievvel 1927), 1-2.

yılına dair basın yazılarında paralar ve üzerindeki görseller halka tanıtılmıştır.⁴⁵⁸ Cumhuriyet Banknotlarının piyasaya çıkmasının ardından Evrak-ı Nakdiyelerin piyasadan çekilmesi için önce altı aylık, daha sonra üç aylık ek bir süre verilmiştir. Bu hususta banknotlar 4 Eylül 1928 yılına kadar geçerli olmuşlardır.⁴⁵⁹

Ali Sami Boyar'ın resmettiği Cumhuriyet'in I. Emisyon banknotlarında yoğun bir şekilde anlam içeren göstergeler mevcut olmuştur. Görseller genel olarak Cumhuriyet'i temsil etmektedir. Sami Boyar'ın banknotlar üzerindeki resimlerinde Atatürk portresi, Ankara, Meclis binası, Ankara Bend Deresi üzerinde Ankara Kalesi'ni de arkasına alan tarihi Debbağhane köprüsü, Afyonkarahisar Kalesi, bozkurt, Orta Asya'yı temsil eden motifler, Sivas'ta bulunan Gök Medrese, Sivas şehrinin manzarası, doğan güneş ve Sakarya'da bulunan bir demiryolu geçidi gibi anlamlı görseller mevcuttu. Ayrıca bu banknotlar üzerinde Fransızca ve Osmanlıca ibareli yazılar kullanılmıştır. Osmanlıca yazıları, Osmanlı Dönemi paralarının da yazılarını tasarlayan hattat Ahmet Bey yazmıştır. Bu yazılar her kıymette banknotta farklı olarak rika, divani, sülüs, nesih, talik olacak şekilde çeşitlendirilmiştir.⁴⁶⁰

Buna ek olarak banknotlar üzerinde Saltanat'ı temsil eden tuğra yerine '*Türkiye Cumhuriyeti*' yazısı konulmuştur. Ayrıca banknotlar üzerinde yer alan başaklar ise yeni kurulan Cumhuriyet'in ekonomisini temsil etmekteydi.⁴⁶¹ 1928 yılında Latin Alfabesi'ne geçilmesine rağmen Arap alfabesi ile Osmanlı Türkçesi olarak yazılan banknotlar, o dönemin ekonomik koşulları el vermediği için değiştirilememiş ve on yıl daha tedavülde kalmıştır. Dönemin basını ve tüm resmi yazışmaları Latin harflerine dönmesine rağmen, Osmanlı Türkçesini içeren Arap harfli banknotlar piyasada dolaşımda olmuştur.⁴⁶²

Ayrıca Osmanlı Bankası'nın imtiyaz süresinin uzatılması hususu meclisin 05.06.1933 tarihli oturumunda bütçe encümenine havale edilmiş⁴⁶³ ve ardından 10.06.1933 tarihinde meclis gündemine taşınarak kabul edilmiştir.⁴⁶⁴ Buna göre bankanın Türkiye Cumhuriyeti'ne döviz kredileri vermesi ve bir takım yardımlar yapması karşılığında 24 Haziran 1933 tarihli bir kanun ile imtiyaz süresi 1 Mart 1952 tarihine

⁴⁵⁸ *Milliyet*, (5 Aralık 1927), 1.

⁴⁵⁹ Ölçer, *50 Yılın Türk Kâğıt Paraları*, (1973), 8.

⁴⁶⁰ *Cumhuriyet*, (7 Aralık 1927), 1-2.

⁴⁶¹ *50 yıllık yaşantımız (1923-1933)* C.1, (Milliyet Yayınları), 191.

⁴⁶² Ölçer, *50 Yılın Türk Kâğıt Paraları*, (1973), 8.

⁴⁶³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, C. 16, İçtima 2, (05.06.1933), 42.

⁴⁶⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, C. 16, İçtima 2, (10.06.1933), 139-142.

kadar uzatılmıştır. Yapılan bu yeni anlaşma gereğince 10 Mart 1924 yılındaki anlaşmada olduğu gibi Osmanlı Bankası'nın çıkardığı bu banknotların 31 Aralık 1941 tarihine kadar tedavülde kalması kararlaştırılmıştır.⁴⁶⁵ Fakat daha sonra bu banknotlar hakkında alınan yeni bir bakanlar kurulu kararı neticesinde banknotların, 1 Nisan 1947 yılından itibaren 1 yıl içinde banknot değerinin altın olarak ödenmesine karar verilmiştir.⁴⁶⁶ Sonuç olarak 1948 yılında Osmanlı Bankası'na ait olan banknot değer miktarı 105.455 liradadır.⁴⁶⁷ Bu sebeple Osmanlı Bankası'na çıkarılan ve karşılığının altın olarak ödeneceği Osmanlı Bankası garantisinde olan banknotlar da yapılan anlaşmalar gereğince 1948 yılına kadar piyasada kalmaya devam etmiştir. Bu durumda Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti ile bağlarını koparmasına rağmen belli başlı noktalarda Osmanlı'yı yansıtan unsurları araç olarak kullanmıştır.⁴⁶⁸

11.06.1930 tarihinde mecliste Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın kurulması ayrıntılı bir şekilde görüşülmüştür. Bu oturuma katılan 205 vekilin tamamının kabul oyu vermesi ile Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın kurulması kabul edilmiştir. Maliye Vekili olan Şükrü Saraçoğlu bu kanunun teklifinin kabul edilmesine dair oy veren vekillere şükranlarını bildirmiştir. Saraçoğlu bu hususta şu konuşmayı yapmıştır:

Arkadaşlar; cidden memleketin yıllardan beri büyük bir ihtiyacını ve büyük bir boşluğunu doldurmak için kabul ettiğiniz kanun öyle zannediyorum ki memleketin en hakikî ihtiyaçlarını, iktisadî inkişafını ve öksüz kalan kredisini bundan sonra sahipsiz bırakmayacak, memleketimizin sahibi olan bir müessese, onun da başında tıpkı Büyük Millet Meclisi gibi âmir ve hâkim mevkiinde sevkidare edecektir.⁴⁶⁹

Bu hususta 30 Haziran 1930 tarihinde alınan bir karar ile resmi bir şekilde Merkez Bankası kurulmuştu. Merkez Bankası'nın kurulması ile Maliye Vekilliği'ne ait olan yeni banknot ihracı Merkez Bankası'na verilmiştir. Ayrıca daha önce 5 Kanunievvel 1927 yılında çıkarılan Cumhuriyet'in ilk banknotları da bu kanun ile birlikte Merkez Bankası'na devredilmiştir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ 24 Haziran 1933 tarih ve 2292 sayılı kanun; *Resmi Gazete*, S.2435, (24 Haziran 1933), 2771-2773.

⁴⁶⁶ 27.2.1947 yılında alınan 3/5481 sayılı bakanlar kurulu kararı ; *Resmi Gazete*, S.6556, (14 Mart 1947), 12007.

⁴⁶⁷ Cüneyt Ölçer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları*, (Ankara, Türkiye İş Bankası yayınları, 1983), 16.

⁴⁶⁸ Ölçer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları*, (1983), 13.

⁴⁶⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 3, C.20, İçtima 3, (11.06.1930), 206-218.

⁴⁷⁰ 30 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı kanun; *Resmi Gazete*, S. 1533, (30 Haziran 1930), 9168 (s.4).

1937 yılında yeni harflerle Cumhuriyet'in ikinci emisyon paraları tedavül edilmeye başlamıştı. İngiltere'nin Thomas de La Rue matbaasında bastırılan bu banknotlardaki II. emisyon paralar 5, 10, 50 ve 100 liralık çeşitte tedavüle çıkarılmalarından kısa süre sonra Atatürk vefat etmiştir. Bu sebeple Atatürk resimli II. emisyon paralarının tamamı tedavüle çıkamamıştı. Kalıpları önceden hazırlanan 500 ve 1000 liralık banknotlar 1939 yılında tedavüle çıkarılmıştı.⁴⁷¹ Bu banknotların ideolojik yönden farklı bir özelliği mevcuttur. 50, 100, 500 ve 1000 lira değerinde olan bu banknotların bir kısmında Atatürk bir kısmındaysa İnönü portresi mevcut olmuştur. Anlaşılacağı üzere Atatürk ve İnönü portreli banknotlar belirli bir dönem boyunca birlikte kullanılmışlardır.⁴⁷²

II. emisyon banknotları üzerinde Atatürk portresinin yanında İnönü portresinin de görülmesinin resmi bir sebebi vardır. Bastırılacak olan banknotlarda dönemin Cumhurbaşkanı'nın portresinin de bulunması gerekliliği hem Evrak-ı Nakdiyelerin yenileriyle değiştirilmesine dair olan kanunda, hem de 16 Mart 1926 tarihinde çıkarılan “Yeniden tabedilecek Evrakı Nakdiye'nin üzerine yazılacak ibarat ve eşkal hakkında kararname” de belirtilmiştir.⁴⁷³ İnönü portreli olarak piyasada dolaşıma sürülemeyen banknotlar da mevcut olmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarına denk gelen İnönü Dönemi'nde 50 kuruşluk ve 100 liralık İnönü resimli banknotları getiren gemi Pire Limanı'nda saldırıya uğrayıp batmış ve bu paralar piyasaya sürülememiştir. Ayrıca Londra'da bastırılan ve basıldığı matbaa Alman bombardımanına tutulan 50 liralık muhtemelen İnönü portreli banknotlar tedavüle çıkarılamamıştır.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Ölçer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları*, (Ankara, 1983), 14-15.

⁴⁷² II. emisyon banknotlardan 01.04.1938 yılında 50 tl, 01.03.1938 yılında 100 tl, 16.06.1939 yılında 500 tl ve 1000 tl piyasaya sürülmüştür. Merkez bankasınca piyasaya sürülen banknotlardan 1000 TL'liklerin A ve B serileri Atatürk Portresi ile C ve D serileri İnönü portresi ile piyasaya çıkartılmıştır. Yine aynı şekilde 500 TL'liklerde A, B, C, D serileri Atatürk portreli ve E, F, G, H serileri ise İnönü portrelidir. Bunun yanında 100 TL'lik banknotların A, B, C serileri Atatürk portreli ve E, F serileri ise İnönü Portrelidir. Pek bilinmese de 50 tl'lik banknotların A,B,C,D serileri Atatürk portreli olmasının yanında İnönü portresi mevcut olanlar da vardır ki bu banknotlar G serisi banknotlarıdır. ; Cüneyt Ölçer, “*Varlığı Bilinmeyen 50 TL'lik Cumhuriyet Banknotu*”, *Türk Nümizmatik Derneği*, Bülten 14, (İstanbul, TND Yay, 1985), 28-29.

⁴⁷³ *Düstur*, III. Tertip, C. 7, (Teşrinievvel 1926), (Ankara, Ankara Devlet Matbaası, 1944), 659-660. ; *Resmi Ceride*, S. 269, (12 Kanunisani 1926), 1.

⁴⁷⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Banknotları*, (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Emisyon Genel Müdürlüğü, Kasım 2002), 11.

II. emisyon banknotlarda sadece 50 kuruşluk banknotlar Almanya'da basılmıştır. İngiltere'de basılan 50 liralık banknot Türkiye'ye getirilirken Yorkshire isimindeki geminin Yunanistan'a ait olan Pire limanında Hitler ordusu tarafından 16 Nisan 1941 tarihinde batırılması sonucu piyasaya sürülememiştir. 3. ve 4. emisyon banknotların tamamında İnönü Portresi mevcuttur. 4. emisyonu ait olan banknotlar Amerika'da basılmışlardır. 5. emisyonu ait olan banknotlar 1950 yılı sonrasında Demokrat Parti Dönemi'ne denk gelmektedir. Bu sebeple tıpkı pul görsellerindeki gibi ön yüzlerinde yeniden Atatürk portreleri mevcut

Londra’da basılmaktayken basıldığı matbaa Alman bombardımanı sırasında zarar gören ve bu sebeple de piyasaya çıkarılamayan banknotlar İnönü yönetimini zor durumda bırakmıştı. Bu sebeple İnönü yönetimi banknot basma işleminin Türkiye’de yerli matbaalarda yapılması için çeşitli yollar aramaya başlamıştır. O döneme kadar 500 ve 1000 liralık banknotlar basılmış ve 30.07.1940 tarihinde vapura yüklenerek Süveş Kanalı yolu ile üç buçuk ayda İstanbul’a ulaşmıştır. Bunun yanında daha önce bahsi geçtiği üzere 1 liralık, 100 liralık ve 50 kuruşluk banknotları taşıyan Fabian ve City of Roubaix vapurları ise beş buçuk ay yolculuk yaptıktan sonra 1940 Teşrinisani (Kasım) başlarında Pire limanında saldırıya uğramıştır. Saldırı sonucunda 50 kuruşluk banknotlar etrafa saçılarak halkın eline geçmiştir. Bu sebeple de bu banknotlar piyasaya sürülememiştir. Bu esnada banknotların Türkiye’de basımı için çeşitli yollar aranmaya devam etmişti. İzmit Kâğıt Fabrikası banknot basımı için ideal olarak gözükmese de değerli evrak ve banknot basımı için kullanılan Şifon kâğıdını yapacak malzemeye sahip değildi. Yine de içinde yün elyaf malzeme bulunan, fildişi renkli ve filigran yapıya sahip bir kâğıdın üretilebileceği yönetime iletilmişti. Fakat banknotların sahtelerinin yapılabilmesi endişesi ile bu plandan vazgeçilerek Amerika ile iletişime geçilmiştir. 10 liralık ve 50 liralık banknotlar Amerika’ya sipariş verilse de banknotların basım işleminin bir yılı bulması İnönü yönetiminde büyük sıkıntılara sebep olmuştur. Bu sebeple tedavüldeki yeni harfli banknotların yanında daha önce toplattırılan eski harfli banknotlardan bir miktar 1941 yılında piyasaya sürülmüştür. Banknot basımının yetişmemesi büyük sıkıntılara sebebiyet verdiği için Almanya, İsviçre ve Prag’daki fabrikalarla anlaşma yapılması düşünülmüşse de daha sonra Almanya ile bağlantı sağlanmıştır.⁴⁷⁵

olmuştur. 1958 yılında banknot matbaasının tamamlanması sebebiyle 5. emisyonu ait 100 liralık banknot ise Türkiye’de basılan ilk kâğıt para olmuştur. Bu banknotlardan sadece 6. emisyonu ait 20 liralık banknotun İngiltere’de basılmasına rağmen sonraki emisyondaki diğer tüm banknotların tamamı Türkiye’de basılmıştır. Bkz; Fidan- Dilek- Esev, “Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı”, 12-13.

⁴⁷⁵ BCA, 30.10.0.0 / 138.986.4 (15.04.1941), 1-9.

3.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Banknotlarının Görsellerinde Bulunan İdeolojik Unsurlar

3.3.1. I. Emisyon Banknotları

3.3.1.1. 1 Liralık Banknot Görsellerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.3. I. emisyon 1 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.4. I. emisyon 1 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

Cumhuriyet'in I. emisyon banknotlarının üzerindeki görsellere dair çalışmalar Bakanlar Kurulu'nun 16 Mart 1926 tarihli kararına göre daha belirgin bir şekle bürünmeye başlamıştır. Bu karar göre “bir, beş ve on liralık evrak-ı nakdiye için: Cumhuriyet'i musavver bir timsal” bulunması kararlaştırılmıştı.⁴⁷⁶ Bu hususta 1 liralık banknot değer itibariyle en küçük banknot olma özelliğine sahipti. Bu sebeple de bu banknotlar, sıradan halk kitlelerinden, maddi yönden en tepedeki toplum yapısının elinde dahi dolaşımda olabilmektedir. Bu yönüyle banknotlar üzerinde yer alan görseller, okuma yazma bilmeyen veya az bilen toplum yapılarında gösterge yönünden üstün bir reklam malzemesine dönüşebilmektedir. Bu araçlar toplumu etkileyebilmekte ve de mevcut yönetimin destekleyici kitlesini artırma yönünden etkin bir kullanım amacına dönüşmektedir. Bu tarz banknotlar üzerinde yer alan sembol ve mesajların amacı halkı etkilemektir. Banknotlar ticaret aracı olmalarının yanında bir temsiliyeti de yansıtmaya amacını gütmüşlerdir. Bu sebeple de üzerinde var olan görseller sembolik bir değerle politik bir söylemi dile getirmektedir.⁴⁷⁷

I. emisyonu ait olan banknotların üzerinde her ne kadar Osmanlıca ibareler yazılı olsa da aynı zamanda Fransızca olarak paranın değerini belirten metinler de mevcuttu. Bu

⁴⁷⁶ Düstur, III. Tertip, C. 7, Teşrinievvel 1926, (Ankara, Ankara Devlet Matbaası, 1944), 660.

⁴⁷⁷ Erdoğan Altun, “Banknotlardan Politikayı Okumak: Cumhuriyet Dönemi Banknotlarına Dair Bir Değerlendirme”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 17/68, (2019), 55.

şu anlama gelmektedir; dönemin aydın dili hem Fransızca'dır hem de Fransızca Cumhuriyet'in kuruluşunda etken olan fikir babalarının çalışma alanlarını hatırlatan bir dildir. Abdullah Cevdet ve Ziya Gökalp gibi aydınlar fikri hareketlerini Atatürk'e devretmişler ve çalışma alanlarında Fransızca'yı kullanmışlardı. Bu durum aynı zamanda batının maddi kültür öğelerine de bir gönderme niteliği taşımaktadır. Dönemin Fransız kültürü Batı'nın çağdaşlığını temsil etmektedir. Başta Atatürk dâhil, Tek Parti Dönemi elitlerinin çok akıcı bir Fransızca konuştuğu bilinmekteydi. Hatta dönemin akademik dilinde de Fransızca ön plana çıkmaktadır. Ayrıca dönemin uluslararası dili de Fransızca'dır. Diplomasi yolu ile uluslararası anlaşma metinleri Fransızca olarak yazılmaktadır. Bu sebeple banknotlar İngiltere'de basılmasına rağmen değerini belirten Fransızca ibareler üzerlerinde yer almıştır.⁴⁷⁸

Bakanlar Kurulu'ndan onay alan komisyon, banknotlar üzerindeki görselleri çerçeve yönünden belirginleştirse de görsellerin neler olacağını tam anlamıyla açıklamamıştır. Bu hususta bu görselleri belirginleştiren kişi de ressam Ali Sami Boyar olacaktı. Ali Sami Boyar tasarladığı 1 liralık banknotun ön yüzündeki görselinde genç Cumhuriyet'in ekonomik olarak kalkınmasının yolunu halka anlatmaya çalışmıştır. Henüz Milli Mücadele'den çıkan halk yorgun ve bitkin olmasının yanında aynı zamanda da yoksuldur. Sanayi gelişmemiş yeni bir devlet kurulmuş ve kurumsallaşma aşamasına yeni geçmiştir. Bu hususta devlet veya yönetici kadronun elit seçkinleri halkın da devletin de kalkınmasının yolunun tarımdan geçtiğini düşünmüşlerdir. Tarım yoksul halk için ve savaştan yeni çıkmış gelişmeye, hatta sanayileşmeye çalışan bir devlet için kurtuluş yolu olacaktır.⁴⁷⁹

Halkın tarımsal desteğini arttırmak için Osmanlı Devleti'nden kalan Aşar Vergisi'nin kaldırılması konusu meclisin 17 Şubat 1925 tarihli oturumuna konu olmuştur. Buna rağmen Aşar Vergisi'nin kaldırılması ile yerine getirilecek olan vergi konusu meclis gündeminde yoğun tartışmalar yaratmıştır. Tarımsal üretim genç Cumhuriyet'in vazgeçilmez bir öğesidir. Bu sebeple kırsal kesimdeki halk kitlesine, bu banknot görseli ile bir mesaj verilmeye çalışılmaktaydı.⁴⁸⁰ Ayrıca bu mesajın içerisinde aynı zamanda kasket giymiş bir çiftçi çocuk belki de bir köylü kadın, kara sapanıyla tarlasını sürerken

⁴⁷⁸ Altun, "Banknotlardan Politikayı Okumak: Cumhuriyet Dönemi Banknotlarına Dair Bir Değerlendirme" 57.

⁴⁷⁹ Tanju Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji", 75. *Yılda Paranın Serüveni*, (İstanbul, Tarih Vakfı Yay., 1998,) 29.

⁴⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 14, İçtima 58, İçtima senesi 2, (17, 02, 1341), 69.

resmedilmiştir. Bu çiftçinin başındaki kasket, Şapka Devrimi'ni simgelemektedir. Şapka Devrimi yeni Cumhuriyet ile halkını Osmanlı bağlarından ayıran, yönünü Batı'ya çevirmiş bir devletin ve Kemalist ideolojinin simgesidir. Bu hususta Cumhuriyet banknotlarında belirginleşen bir kasket, yönetici kadronun sesini ve ideolojisini en tabandaki halk kitlelerine dahi duyurabilmesi için önemli bir araç olacaktır.⁴⁸¹ Kara sabanını öküzlerine koşan bu genç köylü, Cumhuriyet'in genel halkını temsil etmektedir. Bu dönemde halkın büyük bölümü köylerde yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadır. Henüz genç Cumhuriyet'in yeni yeni sanayileşme çabalarına girdiği bir dönemdir. Bu dönemde tarımda makineleşme çabaları henüz yeni yeni geliştirilecekti. Halkın büyük kısmı eski metotlarla tarımsal yöntem uygulamaktaydı. Öküzler ise köylünün elinde değerli bir hazinedir. Milli Mücadele'de öküzlerini kağnısına koşarak cepheye mermi taşıyan Türk köylüsü, bu sefer banknot görselinde kendi emeğini işlemekte ve tarımsal üretimi ile ülkesine katkı sağlamaktadır. Bu görsel kırsal kesimdeki çiftçilere, ülke kalkınması için üretmeleri gerektiğini teşvik etmektedir. Görsel bizlere Atatürk'ün '*Köylü Milletın Efendisidir*' sözünü sessizce dillendirmektedir.

Görselde köylünün arkasında II. TBMM binası bulunmaktadır. Köylü başını meclise doğru çevirmiş ve gülümseyerek bakmaktadır. Bu doğrultuda halkın yeni yönetimden memnun ve mutlu olduğunu görsel siyasi bir söylemde halka anlatma çabasıdır. Halk egemenliğini yansıtan meclis arkada, halkın efendisi köylü üretim yaparken meclisin önünde başında Şapka Devrimi'ni ve eski ile bağların koparılmasını simgeleyen kasketiyle meclise gülümseyerek bakmaktadır.⁴⁸² Ali Sami Bey resmettiği görselde çiftçinin arkasındaki dağın eski Ankara'yı, meclis binasının ise yeni Ankara'yı temsil ettiğini söylemiştir.⁴⁸³ Genç Cumhuriyet meşruluğunu sağlama yolunda Osmanlı ile bağlarını koparmaya çalışarak Saltanat'ı kaldırmıştı. Cumhuriyet yönetimi, halkın

⁴⁸¹ Resmi Ceride , S. 230, Sene 3, (28 Teşrinisani 1341), 2. Bkz:

Şapka İktisası hakkında kanun

Numara: 671

Birinci Madde- *Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idare-i umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilumum müessesata mensup memurîn ve müstahdemîn Türk Milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumî serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükûmet meneder.*

İkinci Madde- *İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren meriyyü'l-icradır*

Üçüncü Madde- *İşbu kanun Büyük Millet Meclisi ve icra Vekilleri Heyeti taraflarından icra olunur.*

25 Teşrinisani 1341 ve 8 Cemaziyelevvel 1344

⁴⁸² Demir, "*Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji*" (1998), 29.

⁴⁸³ Cumhuriyet, (7 Aralık 1927), 1-2.

egemenliğini yine halka banknotlar sayesinde göstermeye çalışmaktaydı. Bu hususta meclis binası banknotlar üzerinde halk egemenliğine ve yeni düzene dair önemli bir etkendi.⁴⁸⁴

1 liralık banknotun arkasında bulunan bina ise Maliye Vekâleti'nin binasıdır. Çerçeveyi oluşturan motifler, eski Türk geleneklerindeki süslemelere göre hazırlanmıştır. Filigranda, Atatürk'ün portresi mevcuttur.⁴⁸⁵ Banknotun üst-orta kısmında Osmanlıca olarak '*Türkiye Cumhuriyeti*' yazmakta ve sağ tarafında Rika yazısıyla '*20 Kanunievvel 1341 tarih ve 701 numaralı kanun mucibince ihraç edilmiştir*' yazısı bulunmaktadır. Yine aynı yerde dönemin maliye bakanı olan M. Abdulhalik Renda'nın ismiyle birlikte imzası mevcuttur.⁴⁸⁶

3.3.1.2. 5 Liralık Banknot Görsellerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.5. I. emisyon 5 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.6. I. emisyon 5 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

5 Liralık banknot görsellerine baktığımız zaman Ankara Kalesi, bir bozkurt, meclis binası ve Ankara'da bulunan bir köprü dikkat çekmektedir.⁴⁸⁷ Bu hususta 5 liralık banknotlar da aynı şekilde bir liralık banknotlar gibi halkın elinde en çok dolaşımda olan paralardandı. Bu yapısıyla birlikte bu banknotların da bir gösterge aracılığıyla siyasal bir mesajı iletme özelliği büyüktü. Bu banknotların en dikkat çekici özelliği, üzerindeki görselde yer alan bozkurt figürüdür. Bu dinamik ve genç bozkurt, ay ve yıldızlı motifin

⁴⁸⁴ Keş- Turgut, "Kültür ve Sanat'ın Yansıması Para Tasarımı-Osmanlı Son Dönem Kaimeleri ve Cumhuriyet'in İlk Emisyonları", 40.

⁴⁸⁵ Cumhuriyet (7 Aralık 1927), 2.

⁴⁸⁶ Keş- Turgut, "Kültür ve Sanat'ın Yansıması Para Tasarımı-Osmanlı Son Dönem Kaimeleri ve Cumhuriyet'in İlk Emisyonları", 41.

⁴⁸⁷ Türkiye Cumhuriyeti Banknotları, (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, TCMB Banknot Matbaası, Kasım 2002), 24.

içerisinden özgürce sıçramaktadır. Bozkurt görselinin saldırgan bir ifadesi olmamakla birlikte, görsel bizlere özgürlüğü çağrıştırmaktadır. Bozkurt, tıpkı bozkırda dolaşmışçasına esnek bir görünümde resmedilmiştir. Bu özgürlük ve gençlik bir bakıma yeni kurulan genç Cumhuriyet'i ve bağımsızlığını temsil etmektedir. Aynı zamanda banknot görselinin üzerinde bağımsız bir figürün resmedilmesi Cumhuriyet içerisinde yaşayan halkın da bağımsızlığıyla özdeşleşmektedir.⁴⁸⁸ Bu figür bir bakıma halkın lideri Atatürk ile de özdeşleştirilmiştir. Dönemin paralarında, pullarında, mimarisinde, şiirlerinde, marşlarında neredeyse ulus inşasına dair tüm araçlarında bozkurt figürüne rastlanmaktadır. Bozkurt figürü, etnik boyutta Türk milletinin kurtarıcısı olmuş ve milletin Orta Asya bağlarıyla ilişkisini kuvvetlendirme yolunda, Türeyiş destanındaki Türk milletine yol gösteren, milleti esaretten kurtaran, bağımsızlığına kavuşturan lider mitosuna bürünmüştü. Buradaki bozkurt teması da 1927 yılından sonra liderliği tartışmasız olan Atatürk olmuştur. Atatürk ögesi milli varlıkla kaynaşarak soyut ve kutsal bir yapıya büründürülmüştür.⁴⁸⁹

Bozkurtun arkasında ise Ankara Kalesi bulunmaktadır. Ankara Kalesi Ankara'nın simgelerinden olduğu gibi ulusal boyutta Cumhuriyet'in başkenti Ankara'yı temsil etmektedir. Bu hususta Ankara, yeni başkent olarak Osmanlı'nın başkenti İstanbul karşısında Cumhuriyet'in yeni bir temsiliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında görselde bulunan bozkurtun arkasında parlayan güneş, altın renkli ışığını etrafa saçmaktadır. Bu imge genç Cumhuriyet'i parlak bir geleceğin beklediğini müjdelemektedir. Sağ tarafta ise yine millet egemenliğini temsil eden ilk meclis binası bulunmaktadır. Banknotun arkasındaki görsel, yine Ankara ve Ankara'da bulunan Bent deresi ile taş köprüsünü gösteren bir manzaradır. Ankara imgesi banknotlar üzerinde yoğun bir şekilde işlenerek kendisini hissettirmektedir. Ankara bu hususta Cumhuriyet'in kalbi durumundaydı. Dolaşımda olan banknotlar aracılığıyla Ankara'nın yeni başkent oluşu ve yeni kurulan ülkenin meşrutiyeti tüm halk kesimlerine bu görseller ile iletmeye çalışılmıştır.⁴⁹⁰ Bu banknotun da aynı şekilde filigranlarının içinde Atatürk'ün portresi mevcuttu. Geometrik motifler aynı şekilde kendisini hissettirmekte, üst ve yan kesimlerinde, Osmanlıca Sülüs ve Kufi yazı çeşidiyle '*Türkiye Cümhuriyeti*' yazısı

⁴⁸⁸ Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji" (1998), s. 32.

⁴⁸⁹ Yıldız, "Kemalist Milliyetçilik", (İstanbul 2019), 211.

⁴⁹⁰ *Cumhuriyet* (7 Aralık 1927), 2.

bulunmaktadır. Yine aynı şekilde Türk Lirası ibaresi hem Osmanlıca hem de Fransızca yazılmıştır.⁴⁹¹

3.3.1.3. 10 Liralık Banknot Görsellerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.7. I. emisyon 10 liralık banknotun ön yüzünün görseli

Görsel 3.8. I. emisyon 10 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

10 liralık banknotlar üzerinde, 5 lira ile aynı şekilde bozkurt resmi tasvir edilmişti. Bozkurt erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türklerin Orta Asya kökenleri ile bağ kurmak için kullanılan bir simge olmuştur. Ulus devlet inşasında Türk etnik kökeni temelli geçmişe dönme çabası Kemalist iktidarın önemli amaçlarındanıdır. Bu amaçla bağlantılı bir şekilde bozkurt figürünün kullanımı, mitolojik olarak Ergenekon ve Türeyiş destanlarına gönderme yapmaktadır. Bu mitolojik tasvirde nasıl ki bir bozkurt Türklere yol gösterdiyse, Atatürk de bir bozkurt halinde tasvir edilmiş ve Türklerin önderi olmuştur. Ayrıca banknotlar üzerinde var olan bozkurt Türk halkının dinamikliğini ve genç Cumhuriyet'in bağımsızlığı da simgelemektedir. Bu etnisiteye dayalı gönderme ve simgeler elit kadronun fikir süzgecinden geçerek halka empoze edilmektedir. Ulus devlet inşasında bu tarz sembollerin üretimi ve taşıdıkları anlamlar sadece yönetici kesim ile bir takım aydın kitle için geçerlidir. Sıradan halkın büyük kesimi okuma yazma bilmediği gibi köylerde tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta, dolayısıyla gündelik yaşamını sürdürmektedir. Bozkurt figürü dönemin banknotlarından önce Cumhuriyet pullarında 1924 yılından 1934 yılına kadar resmedilmiştir. Bu figür Erken Cumhuriyet Dönemi'nde birçok basın görselinde olduğu gibi benzeri şekilde araçların, fabrikaların, sigorta şirketlerinin isimlendirilmesinde de kullanılmaktadır.⁴⁹² Hatta bu figür 1925-1926

⁴⁹¹ Keş- Turgut, "Kültür ve Sanat'ın Yansıması Para Tasarımı-Osmanlı Son Dönem Kaimeleri ve Cumhuriyet'in İlk Emisyonları", 41-43.

⁴⁹² Bozkurt birçok görsel alanda olduğu gibi Erken Cumhuriyet Dönemi'nde isimlendirmelerde de kullanılmaktadır. Buna sigorta şirketi isimleri, soy isimleri ve hatta vapur isimleri de dâhildir. Örneğin 1926 yılında Bozkurt isimli vapur ile Lotus isimli vapur çarpışmış ve bu durum Türkiye hükümeti ile Fransa

yıllarında Maarif Vekâlet'inin düzenlediği Cumhuriyet armasının ne olması gerektiğine dair müsabakaya da konu olmuştur. Milli Arma Müsabakası'nın Şartnamesi'nde Türk ananelerini temsil eden bir timsalin seçilen arma içerisinde bulunması gerekliliği bildirilmiştir. Bu doğrultuda seçilen Cumhuriyet Arması'nın etrafında buğday başakları ile ortasında savunmayı temsil eden kırmızı bir kalkan yer almış ve kalkanın üst kısmında ise Türk geleneklerini yansıtan bir bozkurt figürü bulunmuştur. Bu duruma rağmen seçilen arma resmi olarak kabul görmemiş ve Cumhuriyet'in hiçbir dönem arması mevcut olmamıştır. Fakat bozkurt figürü bu dönemden güç alarak banknotlar üzerinde de görselleşmiştir.⁴⁹³

Etnik bir söylemde Orta Asya ile milli bağları kuvvetlendirme ve Türk kültür özüne dönme politikaları 1930'lu yılların ortasında farklı bir hal almaya başlamıştı. Yönetici elit kadro ile dönemin aydınları Türk milletinin kökenlerini Anadolu'da arama çabasına bürünmüştü. Bu hususta Türk Tarih Tezi çalışmaları yapılmış ve eski Anadolu uygarlıklarını Türk soyu ile bağdaştırma çabalarına girişilmiştir. Orta Asya'ya dönme söylemleri artık Anadolu'ya sıkı bir şekilde bağlanma ve Anadolu'ya tarihi bir kök salma politikası halini almıştır.⁴⁹⁴ Türk Tarih Kurumu bu konuda büyük çalışmalar içine girmiş ve Türk Tarih Tezi geliştirilmiştir. Profesör Doktor Ayşe Afet İnan Anadolu'nun etnik temeli üzerine antropolojik bir çalışmayı içeren doktora tezini tamamlamıştır. Afet İnan 1938 yılında Türk Tarih Kurumu başkanı olarak Türk Tarih Tezi kürsüsüne yeniden geçecek ve Anadolu'nun etnik temeli üzerine çalışmalarını sürdürecektir.⁴⁹⁵

Türk Tarih Tezi çalışmaları ile bozkurt ögesi 1930'lu yılların ortalarından itibaren Hitit geyiği figürüne dönüşmüştür. Bu durum Anadolu'da Türk kökenlerini

hükümeti arasında büyük bir sorun yaşanmasına sebep olmuştur. 1927 yılında Lahey Adalet Divanı'na taşınan bu mesele sonucunda hükümeti temsil etmek için Adliye Vekili Mahmut Esat Bey görevlendirilecektir. Mahmut Esat Bey ise ileride '*Bozkurt*' soy ismini alacaktır. ; BCA; 30.18.1.1 / 21.71.17 (24.11.1926), 1.; BCA, 30.18.1.1 / 21.60.17 (22.09.1926), 1. ; BCA, 30.18.1.1 / 22.82.21 (12.01.1927), 1; BCA, 30.18.1.1 / 25.41.4 (06.07.1927), 1, BCA, 30.18.1.1 / 25.50.18 (21.09.1927), 1. ; Bozkurt aynı zamanda fabrika ve sigorta şirketi gibi bir takım yapıların isimlerinde de kullanılmıştır. BCA: 30.18.1.2 / 80.99.14 (10.12.1937), 1.; BCA, 30.18.1.1 / 20.57.19 (08.09.1926), 1.

⁴⁹³ M. Başaran, "*Türkiye'nin Arması Ne Olmalıdır ?*", *Tarih ve Toplum*, 28/165, (Eylül 1997), 22-27. ; F. R. Unat, "*Türkiye Armasız Bir Devlettir*", *Yıllar Boyu Tarih Dergisi*, S. 11, (Kasım 1980), 42-43. ; S. Rıfat, *Milli Aramız Nasıl Olmalı*, (Cumhuriyet Matbaası, Türk Ocağı Hars Heyeti, 1926), 4-6. ; kapsamlı bilgi için bkz. *Milli Arma Müsabakası Şartnamesi*, (Ankara, Maarif Vekâleti, İktisat Matbaası, 1926).

⁴⁹⁴ Mustafa Yılmaz, "*Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak*", *Milli Folklor*, S. 124, (2019), 237-238. ; Zafer Toprak, Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji, (İstanbul, 2015), 74.

⁴⁹⁵ BCA. 30.18.1.2 / 85.91.15 (26.10.1938), 1. ; Zafer Toprak, Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji, (İstanbul, 2015), 83, 105-106, 111.

sağlamlaştırma ve bu sayede Türk milletinin kökenini eski Anadolu uygarlıklarına dayandırma çabalarıyla alakalıdır. Buna benzer bir durum Mavi Anadolucular veya Mavi Kemalistler adlı elitlerden oluşan bir grup tarafından da benimsenecektir. Fakat burada belirgin bir fark söz konusudur. Anadolucular için uygarlığın kaynağı Avrupa değildir. Akdeniz uygarlığı dâhil Batı medeniyetini oluşturan, uygarlığı ve insanlığı çağdaş bir kültür seviyesine taşıyan medeniyetin kaynağı Anadolu'dur. Anadolucular Türk Tarih Tezi'ndeki Türk etnik kimliğinin yerine Anadolu kavramını koymuşlar fakat aynı şekilde Anadolu uygarlıklarını yüceltmişlerdi. Mavi Anadolucular meşruluklarının bir kısmını Türk Tarih Tezi'nden alsalar da Kemalizm'den de beslenmişlerdir. Bu hususta Dumlupınar'da, Atatürk'ün Yunanlılar'dan Troya'nın intikamını aldık söylemiyle kendilerine bir dayanak noktası oluşturmuşlar ve bir anlamda Kemalizm ile beslenmişlerdir. Fakat söylenildiği üzere bu beslenme Avrupa merkezli batı olarak değil de medeniyetin kaynağının Anadolu mitosundan verilmesiyle oluşturulmuştur.⁴⁹⁶

Banknotun arka yüzünde, Ankara Kalesi önünde yer alan Bent Deresi ve Bent Deresi üzerinde bulunan bir köprü resmedilmiştir. Köprü'nün yanındaki yolda, bir çoban yine Ankara'nın simgesi olan tiftik keçilerini ileriye doğru yürütmektedir. Başkent Ankara ögesi bu banknot görselinde de yoğun bir şekilde işlenmişti. On liralık banknot da tüm halkın elinde sıklıkla dolaşıma sahip olan bir paradır. Bu sebeple yeni başkent Ankara oluşu, eski başkent İstanbul'un tarihte kalması, bu ideolojik söylemde görseller aracılığıyla halka mesaj olarak iletilmek istenilmişti. Bu hususta Ankara aynı zamanda geçmişle bağların kopararak yeni bir düzene girildiğinin de göstergesi olmuştur.⁴⁹⁷ Ayrıca görselde Bend Deresi üzerinde mevcut olan köprü de Debbaghane (Tabakhane) Köprüsü'dür. Muhtemel olarak 5 liralık banknotlar üzerinde bulunan iki gözlü köprü görseli de Debbaghane Köprüsü'ne aittir. Bu köprü arkasında yer alan Ankara Kalesi, Bent Deresi ile birlikte Ankara'nın simgesi olmuş ve bir çok görselde kullanılmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in simgesi Ankara, yine Ankara'nın simgesi olan bu görsel ile gösterilerek, Bent Deresi, Debbaghane Köprüsü ve Ankara Kalesi ile özdeşleştirilmiştir.

⁴⁹⁶ Barış Karacasu, "Mavi Kemalizm, Türk Hümanizmi ve Anadoluculuk", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, C.2, (İstanbul, İletişim yay., 2019), 334-343.

⁴⁹⁷ Tanju Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950)", *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları (1923-1994)*, no:1, (İstanbul, Kadıköy Nüsmatik Yayınları, 1998), 18-19.

Malatya Milletvekili İsmet İnönü'nün Ankara'nın başkent olmasına dair 9-10 Teşrinievvel 1339 tarihindeki teklifi ve bu teklifin 13 Teşrinievvel 1339 tarihinde meclis gündeminde görüşülmesi sonucunda Ankara başkent kabul edilmiştir. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre II, C.2, İçtima 14, İçtima senesi 1 (10 Teşrinievvel 1339), 598. ; *TBMM Zabıt Ceridesi*, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.2, İçtima 35, İçtima senesi 1, (13 Teşrinievvel 1339), 665-670.

Bu banknot görselinde de filigran içerisinde Atatürk'ün portresi mevcuttur. Çerçevenin üst kısmında küfi olarak 'Türkiye Cumhuriyeti' yazmaktadır.⁴⁹⁸ Üzerindeki yazılar, diğer banknotlarla benzer şekilde Osmanlıca ve Fransızca ibareler ile yazılmıştır.

3.3.1.4. 50 Liralık Banknot Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.9. I. emisyon 50 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.10. I. emisyon 50 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

50 liralık banknotlar Atatürk'ün portresinin ilk defa kâğıt paralar üzerinde açık bir şekilde görselleşmesi bakımından büyük önem taşımaktaydı. Bu durum büyük bir değişimi de beraberinde getirmişti. Banknotlar üzerinde Atatürk'ün portresinin mevcut olması artık Atatürk'ün tek başına lider olduğu anlamına gelmekteydi.⁴⁹⁹ 50 lira ve üstü banknotların ön yüzünde Atatürk'ün resminin bulunmasının yanında, arka yüzlerinde genel itibarıyla bir Anadolu resmi mevcuttur. Bu Anadolu resimlerini Ressam Ali Bey her banknot üzerinde ayrı ayrı tasarlamış ve komisyona kabul ettirmiştir. Bunun yanında Anadolu resimleri, sıradan şehirlerden seçilmemiştir. Bu konuda şehirler seçilirken Cumhuriyet'in kendisi ile özdeşleşebilecek olayların yaşandığı veya yeni projelerin yapıldığı kent görsellerine de yer verilmiştir. 50 liralık banknotun arka yüzünde ise Afyonkarahisar şehri yer almıştır.⁵⁰⁰

Bu hususta banknotun arka görselinde Afyonkarahisar ve kalesinin bir manzarasının bulunması tesadüfi değildi. Afyonkarahisar, Milli Mücadele'de oynadığı büyük rolle birlikte simgeleşerek 50 liralık banknotların arka görselinde resmedilmiştir. Bu durum ile bu banknotlar aynı zamanda geçmişe dayalı bir anıyı hatırlatarak ulusal bir

⁴⁹⁸ *Cumhuriyet*, (7 Aralık 1927), 2.

⁴⁹⁹ *Düstur*, 3. Tertip, C.7, (Teşrinievvel 1926), (Ankara, Ankara Devlet Matbaası, 1944), 659-660.

⁵⁰⁰ *Cumhuriyet*, (11 Mart 1926), 2.

mesaj vermekte ve halkın milliyetçilik duygusunu canlandırmaktadır. Bu doğrultuda Kemalizm’in ulus devlet inşasında halk nezdinde, dinin yerine getirmeye çalıştığı milliyetçilik ruhu, banknotlar üzerinde gizil bir şekilde görselleşmektedir. Bunun yanında banknotların görselindeki işlevsel ve resmi öğelere değinmek gerekirse; bu banknotlar iki ayrı çerçevede verilmiştir. Filigranda yine Atatürk’ün portresi mevcuttur. Banknot etrafındaki bordürde ise ‘üç iplik rumi’ denilen eski bir Türk sanatı temsil edilmektedir.⁵⁰¹ Banknot üzerindeki yazılar Osmanlıca Talik ve Sülüs yazı çeşidi ile yazılmış ve diğerleriyle benzeri yazılardır. Ayrıca yine banknot üzerinde Osmanlıca ve Fransızca yazılar mevcuttur.⁵⁰² Bu banknotlar da üzerinde maliye vekili Abdülhalik Renda imzası ile üst kısmında yine Türkiye Cumhuriyet’i ibaresini taşımaktadır.⁵⁰³

3.3.1.5. 100 Liralık Banknot Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.11. I. emisyon 100 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.12. I. emisyon 100 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

100 Liralık banknot görsellerinde, ön yüzde Atatürk’ün resmi 50 liralık banknotlar ile aynı şekilde yer almaktadır. Bu banknot görsellerinde de Evrak-ı Nakdiye Komisyonu kararınca Atatürk’ün bir portresinin yer alması kararlaştırılmıştır. Bunun ardından Atatürk resmi banknotların görsellerini yapan ressam Ali Sami Bey tarafından tasarlanarak komisyonca kabul edilmiştir.⁵⁰⁴ Banknotun arkasında Ali Sami Bey, eski ‘*Türk Mamuriyesini*’ (yerleşim yeri) yansıtır tarzda bir görsel tasarlamıştır. Banknotların geneline bakıldığında eski Türk gelenekleri ile alakalı motifleri görmek mümkündür.

⁵⁰¹ *Cumhuriyet*, (7 Aralık 1927), 2.

⁵⁰² Keş- Turgut, “Kültür ve Sanat’ın Yansıması Para Tasarımı-Osmanlı Son Dönem Kaimeleri ve Cumhuriyet’in İlk Emisyonları”, 43-44.

⁵⁰³ *Türkiye Cumhuriyeti Banknotları*, (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, TCMB Banknot matbaası Genel Müdürlüğü, 2002), 26.

⁵⁰⁴ *Cumhuriyet*, (19 Mart 1926), 2.

Fakat 100 liralık banknot görselinde farklı bir üslupla kubbeleri olan, bir yerleşim yerinin balkonundan görünen Ankara manzarası resmedilmiştir. Ankara görüldüğü üzere Erken Cumhuriyet banknotlarında yoğun bir şekilde işlenmişti. Cumhuriyet'in simgesi olan Ankara yeni rejimi halka duyurmak için banknot görselleri ile elden ele dolaştırılacak ve bu sayede rejim de meşruluğunu halk nezdinde arttıracaktır.⁵⁰⁵

100 liralık banknot görselindeki Ankara manzarasında, bu sefer kale görülmese de yine Bent deresi civarı ve Bent deresinin üzerindeki Debbaghane (tabakhane) Köprüsü⁵⁰⁶ resmedilmiştir. Bu köprü banknotlar üzerinde üçüncü defa ve bu sefer farklı bir açıdan görselleştirilmiştir. Dolayısıyla köprü banknotlar üzerinde Ankara'nın simgesi olarak verildiği gibi, Ankara görseli de Cumhuriyet'in sembolü olarak resmedilmişti. Bu durumda Debbaghane Köprüsü ve Ankara Kalesi gibi görseller yeni başkent Ankara ile özdeşleştirilmiştir. Banknotta bulunan yazılarda yine Osmanlıca ve Fransızca ibareler mevcut olmuştur. Banknot görseli bu yönüyle diğerler banknotlar ile benzeri özellikler taşımıştır.⁵⁰⁷

3.3.1.6. 500 Liralık Banknot Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.13. I. emisyon 500 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.14. I. emisyon 500 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

500 Liralık banknot görselinin ön yüzünde de diğerleri ile benzer bir şekilde Atatürk'ün portresi mevcuttu. Bu banknotun değeri büyük olduğu için tüm halkın elinde

⁵⁰⁵ Tanju Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950)", *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları (1923-1994)*, no: 1, (İstanbul: Kadıköy Nümismatik yay, 1998), 20.

⁵⁰⁶ 1933 yılındaki bir belgede, Bent deresi üzerinde bulunan Çakırlar Köprüsü, Teşvik-i Sanayi kanununa göre bir arsanın satış işleminde yer tespiti için kullanılmıştır. Bu anlamda Bent deresi üzerinde bulunan Debbaghane (tabakhane) köprüsü ile Çakırlar Köprüsü'nün aynı köprü olma ihtimali yüksektir. Bkz. BCA: 30-18-1-2 / 34-17-11 (18.03.1933), 1.

⁵⁰⁷ *Cumhuriyet* (7 Aralık 1927), 2.

dolaşımında olmamış, banknot sadece belli bir kitleye hitap etmiştir. Banknotun ön yüzünde diğerleri ile benzer şekilde “701 numaralı kanun” yazısı Osmanlıca olarak yazılmıştır. Banknot görselinde kufi hatlar belirgindir. Ressam Ali Sami Bey bu banknotun ön yüzüne Sivas’ta bulunan Selçuklu eseri Gök Medrese’yi resmetmiştir.⁵⁰⁸

Bu durum Osmanlı ile bağlarını koparmaya çalışarak yoğun bir şekilde Türk kültürüne dönme çabasında bulunan Cumhuriyet elitlerinin, Osmanlı’dan önce Anadolu’da varlığını sürdüren ve Osmanlı Dönemi’nde pek dillendirilmeyen Anadolu Selçuklu Devleti ile yeniden bağ kurma ve onu sahiplenme amacını gözler önüne sermekteydi. Bu doğrultuda Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Selçuklulara ait olan birçok esere ve Selçuklulara sahip çıkılmıştır. Bu durum Erken Cumhuriyet elitlerinin biz Osmanlı Devleti’nden önce de vardık ve ‘400 çadırılık bir halktan’ türemedik söylemlerine yansımıştı.⁵⁰⁹ Cumhuriyet elitleri özellikle Osmanlı Devleti’ni geri plana atmışlar ve Osmanlı Devleti öncesinde Anadolu’daki Türk varlığını yoğun bir şekilde işlemişlerdir. Bu durum aynı zamanda Anadolu’da Türk ırkını kökleştirme politikalarının da başlangıcıydı. Çünkü özellikle 1930’lardan sonra Orta Asya vurgusundan, eski Anadolu uygarlıklarını Türk soyuna bağlama söylemlerine dair bir yönelim söz konusu olacaktır. Bu hususta Osmanlı Devleti’ni hem yok sayma hem de Osmanlı öncesindeki Anadolu’da mevcut Türk varlığını yüceltme anlamında yoğun çalışmalar söz konusu olmuştur. Bu konuda dönemin tarihçilerinden Atatürk’ün manevi kızı Profesör Dr. Ayşe Afet İnan bir söyleminde şu cümleyi kurmuştu: “*Osmanlı devri altı yüz senelik tarihle yetiniyordu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk’ün ve Türk yurdunun binlerce yıllık tarihinin temellerinde yükseliyor. Bugün her Türk çocuğu bu hakikatle baş başadır. O, bu yurda ezelden beri sahip oluşundan hız ve kuvvet alır.*”⁵¹⁰

Banknotun ön yüzünün görselinde bulunan Gök Medrese aynı zamanda eğitimi ve Osmanlı öncesindeki kültür ve medeniyeti de simgelemektedir. Banknotun arkasında yine Sivas şehrinden bir manzara yer almaktadır. Bu durum Osmanlı Dönemi’nde Anadolu şehirlerinin unutulduğuna dair bir tepkidir. Kemalist yönetim bu doğrultuda Osmanlı Devleti’nin Anadolu şehirlerinden ziyade fetih ettiği farklı bölgelerdeki şehirlere yatırım yaptığını savunmuştur. Bu sebeple de hem Selçuklu’nun önemli şehirlerinden

⁵⁰⁸ Cumhuriyet (7 Aralık 1927), 2.

⁵⁰⁹ Bu konuda bkz. Afet İnan, *Herkesin Bir Dünyası Var*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958), 97-99. ; A. Afet İnan, Tarih’ten Bugün’e, (*Türkiye İş Bankası Kültür Yay*, 1970), 6-7

⁵¹⁰ Afet İnan, “Fener Bekçisi”, *Ankara Kız Lisesi 1935-1937 Yıllığı*, 18-19., Afet İnan, *Herkesin bir Dünyası Var*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958), 97-99.

olan Sivas'ın bir manzarasını banknotlarda resmetmiş hem de Sivas'ın kültür medeniyetine dair simge niteliği taşıyan Osmanlı Devleti'nden önceki yapılarını, banknot görsellerinde işlemiştir. Ayrıca bu şehir Türkiye Cumhuriyeti için de büyük bir önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Milli Mücadele Dönemi'nde ulusal nitelikte ilk kongre Sivas şehrinde yapılmıştı. Yurdun genelinden gelen delegeler bu şehirde yapılan kongrede tüm ulusu temsil etmişti. Bu sebeple ulusal bir devletin henüz kurulmadan önce gerçekleştirdiği ulusal bir kongre ve yapıldığı şehir büyük önem arz edecektir. Ayrıca Sivas Kongresi'nde bütün cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir. Bu kongre CHP'nin ilk kongresi sayılmış, ARMHC ise CHP'nin ve Kemalist fikirlerin temeli olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple Kemalist iktidar için bu şehrin önemi büyüktü, dolayısıyla banknotun arka görselinde Sivas'ın resmedilmesi ulus devlet inşasında meclise dayalı yeni bir düzenin başladığını doğrularcasına halka duyurulmak istenmişti.⁵¹¹

3.3.1.7. 1000 Liralık Banknot Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.15. I. emisyon 1000 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.16. I. emisyon 1000 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

Cumhuriyet'in ilk 1000 lirasının ön yüzündeki görselde diğerleriyle aynı şekilde hilal içerisinde Atatürk'ün portresi yer almaktadır. Dönemine göre oldukça değerli olan bu banknot genel anlamda halkın elinde dolaşımda olmamıştır.⁵¹² Öyle ki banknotun çıkışından üç yıl sonrası olan 1930 yılında dahi TBMM azasının senelik tahsilatı 6000 liraya denk gelmiş ve aylık maaş olarak sadece 500 lira alabilmiştir. Bu sebeple bu banknot kendi döneminde itibari değeriyle belirli kişilerin elinde bulunmaktadır.⁵¹³ Halk

⁵¹¹ Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950)", 20-21.

⁵¹² Erdal Özbek, "Kuruştan Beş Milyonluğa: 75. Yılda Paramız", 75. *Yılda Paranın Serüveni*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 1998), 2.

⁵¹³ *Resmî Gazete*, S. 1499, (21 Mayıs 1930), 8935-8936.

kitlesi olarak 1000 liralık banknotun ekonomik yönden üst tabakaya hitap etmesi, bu banknotun görsellerindeki ideolojik mesajları da etkilemiştir. Dolayısıyla banknot görsellerine bakıldığı zaman sadece birkaç husus göze çarpmaktadır. Banknotun ön yüzünde bulunan Atatürk portresinin etrafında, altın sarısı parlayan güneş ışıkları etrafa saçılmaktadır. Bu durum Atatürk'ü merkezi bir konuma alarak onun önderliğinde gerçekleştirilen bir aydınlanmayı ve parlak bir geleceği simgelemektedir. Yine banknotun etrafı Türk geleneklerine göre bir takım motifler ile süslenmiştir. Banknot filigranlarında Atatürk'ün portresi olduğu gibi yine üzerinde bulunan yazılar diğerleri ile aynıdır.⁵¹⁴ Banknotun arka yüzünde ise Sakarya Demiryolu Hattı'ndan bir görünüm resmedilmiştir.⁵¹⁵ Bu görselde dönemin iktidarının 'yurdu demir ağlarla örme' politikası gereğince, henüz sanayileşme hamlelerine yeni yeni başlayan genç Cumhuriyet'in ülkedeki ulaşım ağını kolaylaştırma çabaları gösterilmekteydi.⁵¹⁶ Her ne kadar yurdun tamamının demir yolu hatları ile döşenmiş olduğuna dair bir siyaset yapılsa da, bu demiryolu hatları yurdun genelini kaplar bir vaziyette olmamıştı. Dolayısıyla sadece belirli bölgelerde bu proje uygulanabilmiştir. Fakat bu duruma rağmen, demir yolu siyaseti büyük bir proje olarak halka duyurulmaya çalışılmıştır.⁵¹⁷ Ayrıca bu projenin en büyük değerdeki banknot görselinde yer alması ve bu banknotun da belirli bir kitlenin elinde dolaşımda bulunması bir anlam ifade etmektedir. Bu anlamda sanayileşme çabasında bulunan genç Cumhuriyet demiryolları ile ulaşımı kolaylaştırmakta ve yurdun tarım depolarına da bu sayede erişim kolaylığı sağlamaya çalışmaktadır. İtibari değeri sayesinde 1000 liralık banknot, genel anlamda halk kitlesi olarak iş adamlarına hitap etmiştir. Bu sebeple banknotta bulunan demiryolu görseli, belirli bir sanayileşme hamlesi için özel sektörü teşvik edercesine sessiz bir mesaj içermektedir. Dolayısıyla bu görsel sadece banknotlarda yer almamıştır. Yurdun ekonomik özgürlüğünün sanayileşmekten geçtiğini bilen Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, demiryolu projelerini pul görsellerinde de resmetmiştir. Ülkede ulaşımın kolaylaştırılması yapılan devrimlerin halka duyurulması

⁵¹⁴ Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950)", 20-21.

⁵¹⁵ *Türkiye Cumhuriyeti Banknotları*, (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, TCMB Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü, 2002), 29.

⁵¹⁶ Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950)", 20-21., A. Afetinan, "Tâ Vana (Tatvan) Trenle Gidiyoruz", *Sümerbank Dergisi*, 4/41, (Kasım 1964), 190-191. ; Zeynep Kezer, *Building Modern Turkey; State, Space and Ideology in The Early Republic*, University Of Pittsburgh Press, (2015), 160. ; Neşe Gurallar Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, İletişim yay.*, (İstanbul 2003), 110.

⁵¹⁷ Zeynep Kezer, *Building Modern Turkey; State, Space and Ideology in The Early Republic*, University Of Pittsburgh Press, (2015), 160.

ve planlanan sanayi hamlelerinin gerçekleştirilmesi açısından demiryolları önemli bir proje olarak görülmüştü.⁵¹⁸

3.3.2. II. Emisyon Banknotları

3.3.2.1. 2 ½ ve 5 Liralık Banknotlar Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.17. II. emisyon 5 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.18. II. emisyon 5 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

Görsel 3.19. II. emisyon 2 ½ liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.20. II. emisyon 2 ½ liralık banknotun arka yüzünün görseli.

Arap Harfleri ile dolaşımda olan banknotlar piyasaya sürülmelerinin henüz birinci yılındayken Cumhuriyet, Latin Alfabesi'ni 3 Kasım 1928 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Harf Devrimi'ne dair Kanun ile kabul etmişti. Bu hususta 1927 yılında basılmış olan banknotlar, maliyetli olabileceği ve ülkenin ekonomik durumunun el vermeyeceği düşüncesi ile tedavülde kalmaya devam etmiştir.⁵¹⁹ Bu anlamda 30.06.1930 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan bir kanunla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

⁵¹⁸ Şükran Düzenli- Tamer Kavuran, “ Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlemeleri”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, (2005), 220. ; Mustafa Yılmaz, “Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak”, *Milli Folklor*, 124, (2019), 241-242.

⁵¹⁹ 3.11.1928 tarihli resmi gazetede yayımlanan 1353 sayılı kanun; *Resmi Gazete*, S. 1030, (3 Teşrinisani 1928), 6000-6003 (5-9.)

kurulmuş ve banknot ihraç etme yetkisi elde etmiştir.⁵²⁰ Bu hususta Merkez Bankası'nın II. emisyon olarak yine Londra'da⁵²¹ bastırılmış olduğu ve 15.10.1937 tarihinde Latin Alfabesi ile piyasaya sürdüğü ilk kâğıt paralar 5 liralık banknotlar olmuştur. Bu banknotun ön yüzü mavi ve arka yüzü de yeşil renkliydi. Ön yüzünün ortasında bir rozet bulunmaktaydı ve sağ tarafında ise yine Atatürk portresi mevcuttu. Ayrıca banknot üzerinde “*Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*” ibaresi yazılıdır. Bu hususta 1951 yılına kadar Cumhuriyet kelimesi ‘*Cumhuriyet*’ şeklinde yazılmıştır. Banknotun arka kısmında, eski Türk geleneklerini temsil eden motiflerin içindeki bir çerçevede, Ankara’da bulunan Güven Anıtı resmedilmiştir. Sağ tarafındaki beyaz madalyonun içinde, banknot ışığa tutulduğu zaman beliren bir Atatürk filigranı mevcuttur. Bu banknot da ‘*Taydus*’ usulüne göre yapılmıştır. Bu banknotlar piyasaya çıktığı zaman, I. emisyonu dâhil olan ve üzerinde bozkurt figürü bulunan 5 liralık banknotlar piyasadan çekilmeye başlanmıştır. Bu durum simgesel bir değişimi beraberinde getirmektedir. Çünkü 1930’lu yıllarda Anadolu söylemleri artmış ve Eski Çağ Uygarlıkları’nı Türk soyunu bağlama çalışmaları da hız kazanmıştır.⁵²² Banknotun arkasında bulunan Güven Anıtı; halkın emniyet güçlerine güvenini, bunun yanında polis ve jandarmanın halkın güvenliği için çabalarını temsil etmektedir. Ayrıca bu anıtta; zanaatkârlar, bilim, sanat ve tarımla uğraşan insanlar da temsil edilmiştir.⁵²³

25.04.1939 yılından itibaren ise 2 ½ liralık banknotlar tedavüle çıkmaya başlanmıştır. Banknotun ön yüzünde sağ kısımda yine Atatürk portresi mevcuttur. Ön yüzünde madalyon içerisinde paranın değerini belirten ibareler yazılıdır. Ayrıca ön yüzünün orta kısmında diğer ikinci emisyon banknot görsellerinde olduğu gibi ‘*11 Haziran 1930 tarih ve 1715 numaralı kanuna göre çıkarılmıştır.*’ Yazısı bulunmaktadır. Arka yüzünde, Ankara Zafer Anıtı’nın bir görseli mevcuttur. Yine sol alt kısımda, ışığa tutulduğu anda belirginleşen Atatürk’ün filigran bir resmi vardır. Taydus usulüne

⁵²⁰ 30.06.1930 tarihli resmi gazetede yayımlanan 1715 sayılı kanun; *Resmi Gazete*, S. 1533, (30 Haziran 1930), 9168-9169.

⁵²¹ Londra’da bastırılan II. emisyon banknotlarının kalıplarının hazırlanması ve diğer basılma işleri ile ilgilenmesi için Londra’ya gitmek üzere banknot iptal komisyonu azasından 215 lira aylıkla Haşim Rifat Eren görevlendirilmiştir. BCA, 30.18.1.2 / 75.41.4 (18.05.1937) s. 1. Banknotların basımı için Londra’ya daha sonraları görevlendirilen memurlara ücretleri döviz olarak verilmiştir. Bu hususta aşama aşama basılan banknotların basım işlemi için görevli personele döviz cinsinden ödenekler 1939 yılına kadar devam etmiştir. BCA: 30.18.1.2 / 84.86.20 (28.09.1938), 1, Ayrıca bkz. BCA: 30.18.1.2 / 85.114.15 (13.01.1939), 1. BCA: 30.18.1.2 / 76.59.11 (23.06.1937); BCA, 30.18.1.2 / 79.81.8 (20.09.1937); BCA, 30.18.1.2 / 82.6.15 (19.01.1938), BCA, 30.18.1.2 / 83.41.9 (12.05.1938)

⁵²² *Resmî Gazete*, S. 3726, (5 Teşrinievvel 1937), 8813-8814.

⁵²³ Kıvanç Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2003), 98-102.

yapılan bu banknot da eski Türk tezyini sanatından alınan motifleri görselinde taşımaktadır. Bu banknotun tedavüle çıkması Atatürk'ün ölümünden sonra gerçekleşmiştir. Bu banknotların tedavüle çıkması ile birlikte 1 liralık banknotlar tedavülden kaldırılmaya başlanmıştır.⁵²⁴

Banknotun arkasındaki görselde, Ankara'da bulunan Ulus Meydanı Zafer Anıtı'nda Atatürk, Sakarya Savaşı'ndaki atı ile birlikte zafer kazanmış bir komutan olarak betimlenmiştir. Tüfeğinde süngü bulunan askerlerin de yer aldığı bu anıtta, cepheye mermi taşıyan köylü kadın tasvirine de yer verilmiştir. Bu durum Milli Mücadele'deki katkılarından dolayı, kadına olan bir minnettarlığı simgelemektedir. Bu anıtta çeşitli kabartmalar da yer almaktadır. Bu kabartmalarda Milli Mücadele'deki Paşalara ve topyekûn savaşa katılan halka yer verilmiştir. Anıt üzerindeki kabartmalardan birisinde kırılmış bir ağaç ile kırık gövdesi üzerinden filizlenen bir fidan görselleştirilmiştir. Bu simgede kırılan ağaç Osmanlı İmparatorluğu'nu, üzerinden filizlenen fidan ise genç Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmektedir.⁵²⁵

3.3.2.2. 10 ve 50 Liralık Banknotlar Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.21. II. emisyon 10 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.22. II. emisyon 10 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

Görsel 3.23. II. emisyon 50 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.24. II. emisyon 50 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

⁵²⁴ Resmi Gazete, S. 4189, (21 Nisan 1939), 11629-11630.

⁵²⁵ Osma, Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946), 40-44.

16.05.1938 tarihinde tedavüle çıkarılan 10 liralık banknotun ön yüz görselinde, sağ alt köşede Atatürk'ün portresi mevcuttu. Madalyon içerisinde diğerleri ile benzer şekilde banknotun değeri verilmiştir. Banknotun arka yüz görselindeki beyaz daire içinde bulunan Atatürk'ün portresi, filigran içerisinde ışığa tutulduğu zaman açığa çıkmaktadır. Yine banknotun arka yüz görselinde I. emisyon banknotlarıyla benzer şekilde Ankara Kalesi resmedilmiştir. Ankara şehri banknotlar aracılığıyla genç Cumhuriyet'in yeni yüzünü simgelemektedir. Bu doğrultuda Ankara Cumhuriyet'in kalbi olmuş ve banknotlarda yoğun bir şekilde işlenmeye devam etmiştir. Bu banknotların piyasada dolaşıma girmesiyle birlikte I. emisyon dâhilindeki 10 liralık banknotlar da tedavülden kaldırılmaya başlanmıştır.⁵²⁶

1 Nisan 1938 tarihinden itibaren piyasaya sürülen 50 liralık banknotların ön yüzündeki madalyonlar içerisinde değerini bildiren ibareler mevcuttu. Banknotun ön yüzünde diğerleri ile aynı şekilde Atatürk'ün portresi verilmişti. Banknotun değerini bildiren ibareler dışında üzerindeki yazılar ve rakamlar II. emisyondaki diğer banknotlar ile aynıdır. Banknotun sağ alt köşesinde filigran içerisinde Atatürk'ün portresi verilmiştir. Bunun yanında banknotun arka görselinde bir çiftlik evi yakınında Ankara'ya özgü Tiftik Keçileri resmedilmiştir. Bu görselde de Ankara Cumhuriyet'in simgesi olarak verildiği gibi, Ankara'nın simgesi olan Tiftik Keçileri Ankara'yı temsil eder vaziyette resmedilmiştir. Bu doğrultuda görsel içerisinde simgeler iç içe geçmiş ve birbirleri ile bütünleşmiştir.⁵²⁷

⁵²⁶ *Resmi Gazete*, S. 3904, (11.05.1938), 9836;

Bu dönemde madeni paralarda da bir değişim söz konusudur. 1939 yılının İkinci Kanun ayına kadar 5 kuruşluklar ile 100 paralıkların tedavülden kaldırılması planlanmaktadır. Bu sebeple 1 ve 5 kuruşluk madeni para basımına hız verilmiştir. 1 kuruşluklardan 60 milyon, 5 kuruşlulardan ise 70 milyon adet basılması planlanmaktadır. Mayıs 1938 yılına kadar 1 ve 5 kuruşluklardan 20 milyon basılmıştır. Ayrıca bu dönemde 11 Mayıs 1938 tarihine kadar 18 milyon liralık gümüş para da basılmıştır. Nitekim bu miktar da 25 milyona tamamlanacaktır. ; *Cumhuriyet*, (11 Mayıs 1938), 2.

⁵²⁷ *Resmi Gazete*, S. 3864, (24 Mart 1938), 9537-9538;

Varlığı pek bilinmese de II. emisyonu dâhil, portresi İsmet İnönü olarak değiştirilen ve arka görselinde yine Ankara Tiftik Keçileri'nin yer aldığı 50 liralık İnönü portreli banknotlar mevcut olmuştur. Londra'da basımı yapılacağı sırada matbaası Alman bombardımanına tutulduğu için basımı yapılamayan 50 liralık banknotların bu banknotlar olma olasılığı yüksektir. Bkz. Cüneyt Ölçer, "Varlığı Bilinmeyen 50 tl'lik Cumhuriyet Banknotu", *Türk Nümismatik Derneği* , Bülten 14, (İstanbul, TND Yay, 1985), 28-29. ; Bünyamin Kaynar-Sabahattin Topşahin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları (1923-1994)*, No: 1, (İstanbul: Kadıköy Nümismatik Yay, 1994), 26.

3.3.2.3. 100 ve 500 Liralık Banknotlar Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.25: II. emisyon 100 liralık banknotun ön yüzünün görseli

Görsel 3.26: II. emisyon 100 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

Görsel 3.27: II. emisyon 500 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.28: II. emisyon 500 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

Görsel 3.29: İnönü portreli, II. emisyon 500 liralık banknotun ön yüzünün görseli

Görsel 3.30: İnönü portreli, II. emisyon 500 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

01.03.1938 tarihinde 100 liralık banknotlar tedavüle çıkarılmış ve I. emisyonu ait olan, piyasadan daha önce toplatılmaya başlanan 100 liralık banknotlar da bu tarihten itibaren tedavülden çekilmeye başlamıştır.⁵²⁸ Henüz 1933 yılında piyasada dolaşımda olan sahte 100 liralık banknotlar tespit edilmiştir. Bu sebeple de 100 liralık banknotların büyük bir kısmı 1938 yılına kadar toplatılmıştır.⁵²⁹ II. Emisyona ait olan, bu banknotun da ön yüzündeki madalyon içerisinde değerini bildiren ibareler mevcuttu. Ön yüzünde Atatürk'ün portresi diğer banknotlar ile benzer şekilde resmedilmişti. Banknotun arka

⁵²⁸ Resmi Gazete, S. 3841, (25 Şubat 1938), 9425

⁵²⁹ Resmi Gazete, S. 2366, (30 Mart 1933), 2340

yüzünün sağ alt köşesinde, filigran içerisinde Atatürk'ün portresi mevcuttur. Bunların yanı sıra arka bölümde Çanakkale Boğazı'nın bir kısmı resmedilmiştir. Bu hususta 1915 yılındaki Çanakkale Savaşı'na da bir gönderme yapılmış ve bu anı, halkın hafızasında bir zafer halinde canlandırılmak istenilmiştir. Ulus devlet inşasında halkın hafızasında yer edinen ortak tarihi anılar, birlik ve beraberlik ruhunu yakalayabilmek için kullanılmıştır. Bunun yanında görsel jeopolitik konumun önemini de vurgulamaktadır.⁵³⁰ Atatürk'ün vefatından sonra 100 liralık banknot, ön yüzünde İsmet İnönü'nün portresi olacak şekilde ve diğer kısımları hiç değiştirilmeden yeniden tasarlanmıştır. Fakat II. emisyonunda üzerinde İnönü portresi bulunan 100 liralık banknot hiçbir zaman tedavüle çıkarılmamıştır.⁵³¹

15.06.1939 yılında 500 liralık banknot piyasaya sürülmüş ve aynı değerde I. emisyon banknotları piyasadan aşama aşama çekilmeye başlanmıştır. Bu banknotun piyasaya sürüldüğü tarihi Atatürk, ömrünün yetmemesi sebebiyle görememiştir. Dolayısıyla bu banknotlar Atatürk öldükten sonra İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde piyasada dolaşıma girmiştir. Banknotun ön yüzündeki madalyonlar içerisinde değerini bildiren ibareler mevcuttur. Üzerindeki yazılar ve kanun maddeleri diğerleri ile aynıdır. Ön yüzünde aynı şekilde Atatürk portresi mevcuttur. Taydus usulüne göre basılan bu banknotta da eski Türk tezyini sanatından motiflere yer verilmiştir. Arka kısmında filigran içerisinde Atatürk'ün portresi yer almıştır. Arka kısımdaki görselde İstanbul Boğazı'nın manzarası ile birlikte Rumeli Hisarı görseli verilmiştir. Bu görsel tarihi dokuların halkın hafızasında canlandırılması ve kültürel mirasın korunması açısından manidar bir anlam taşımaktaydı. Bunun yanında Asya ve Avrupa yakasının birlikte verilmesi, önemli bir jeopolitik konumun varlığına da işaret etmekteydi. Görsel aynı zamanda Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile boğazlar üzerinde hâkimiyet kuran Türkiye Cumhuriyeti'nin zaferinin temsiliydi.⁵³²

500 liralık banknotlar Atatürk portreli ve İnönü portreli olarak piyasada dolaşımda kalmışlardır. Banknotlarda sadece portre değişikliği mevcut olmuş ve diğer tüm kısımlar aynı yapısını korumuştur. Bu doğrultuda 18.11.1940 yılından itibaren dolaşımda olan İnönü portreli kâğıt paralar, 500 ve 1000 liralık banknotlar olmuştur. 1940 yılından sonra

⁵³⁰ Resmi Gazete, S. 3841, (25 Şubat 1938), 9425

⁵³¹ Bünyamin Kaynar-Sabahattin Topşahin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları (1923-1994)*, No.1, (İstanbul: Kadıköy Nümismatik Yay, 1994), 27.

⁵³² Resmi Gazete, S. 4234, (16 Haziran 1939), 11986

İnönü portreli banknotlara 50 kuruş ve 1 liralık banknotlar da eklenmiştir. Bu banknotların arka görselinde, 50 kuruşluklarda TCMB’ nin eski idare merkezi binası ve 1 liralıklarda, İstanbul manzaralı Boğaziçi’nden bir görünüm ile Rumeli Hisarı yer almıştır. Arkasında TCMB binası bulunan 50 kuruşluklardan önce, arkasında Halkevi binası bulunan 50 kuruşluk banknotlar İngiltere’de bastırılmıştır. Fakat İstanbul’a bu paraları getiren gemi Pire Limanı’nda Almanlar tarafından bombalanarak batırılmıştır. Batan gemiden saçılan banknotlar, halkın eline geçmiştir. Bu sebeple bu banknotlar hiçbir zaman tedavüle girememiştir. Dolaşıma giren 50 kuruşluk banknotlar da Alman matbaalarında bastırılmıştır.⁵³³

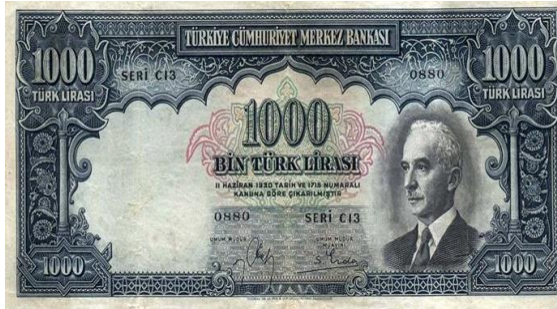
3.3.2.4. 1000 Liralık Banknot Üzerinde Yer Alan İdeolojik Unsurlar

Görsel 3.31. II. emisyon 1000 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.32. II. Emisyon 1000 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

Görsel 3.33. İnönü Portreli, II. Emisyon 1000 liralık banknotun ön yüzünün görseli.

Görsel 3.34. İnönü portreli, II. Emisyon 1000 liralık banknotun arka yüzünün görseli.

⁵³³ Resmi Gazete, S. 4664, (19 Teşrinisani 1940), 64; Banknot görselleri için bkz: *Türkiye Cumhuriyeti Banknotları*, (TCMB Banknot Matbaası, 2002), 33-43. ; Cüneyt Ölçer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), 46-56. ; Kaynar - Topşahin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları* (1923-1994), 16-30.

Ön yüzünde Atatürk portresi bulunan ve ortasındaki rozetin içerisinde değeri belirtilen 1000 liranın üzerinde yazan ibareler, diğer II. emisyon banknotları ile benzer şekildedir. Yine Türk tezyini sanatından motifler taşıyan banknotun arkasında, filigran içerisinde Atatürk'ün portresi mevcuttu. Banknotun arkasındaki resimde, Ankara'da bulunan Emniyet Abidesi'nin görseli verilmişti.⁵³⁴ O dönemde Ankara Güven Park'ta bulunan Güven Anıtı'na, Emniyet Abidesi denilmektedir. Bu anıtta polis ve jandarmanın halkın güvenliği konusundaki çabaları betimlenmiştir. Ayrıca bu anıtta daha önce bahsedildiği gibi askerler, zanaatkârlar, bilim ve sanatla uğraşan insanlar, tarım yapan köylüler de betimlenmiştir.⁵³⁵ 1000 liralık banknotun İnönü portreli olanlarının da diğer bütün kısımları Atatürk portreli olan banknotlar ile aynıdır. Aynı şekilde Güven Anıtı İnönü portreli 1000 liralarda da yer almıştır.⁵³⁶

Sonuç

Erken Cumhuriyet Dönemi banknot görsellerinin geneline bakıldığında, Kemalizm ideolojisinin kendi simge ve söylemlerini banknotlar aracılığı ile halka duyurmaya çalıştığı gözlenmektedir. Bu doğrultuda özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun artık var olmadığının ve ulus devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığının kabul edilmesi gerektiğini, kurucu kadronun seçkinleri, diğer araçlarda olduğu gibi banknotlar aracılığıyla da halka yaymaya çalışmıştır. Dolayısıyla Erken Cumhuriyet Dönemi banknotları içerisinde birçok gizli mesajı barındırmıştı. Özellikle Osmanlı Devleti'nin ardından kurulun Cumhuriyet rejiminde, İstanbul'un artık başkent olmadığı ve yeni başkent Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin kalbi olduğu konusu, banknotlar üzerindeki resimlerde en çok işlenen mesajlardan olmuştu. Ankara bazen kalesiyle, bazen kaleyi de içine alan bir görselde Debbağhane Köprüsü'yle, bazen de meclis ve simgesi olan Tiftik Keçileri ile birlikte banknotlar üzerinde görselleşmiştir. Bunun yanında banknot görsellerinde Bozkurt figürü, dönemin milliyetçilik akımı ve Orta Asya merkezli Türk kültür özüne dönme politikaları ile özdeşleşse de II. emisyon banknotlarında bu görsel kullanılmamış ve görsellerin yer aldığı kâğıt paralar tedavülden kaldırılan ilk banknotlardan olmuştur.

⁵³⁴ Resmi Gazete, S. 4234, (16 Haziran 1939), 11986.

⁵³⁵ Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, 98-102, 265-269.

⁵³⁶ Resmi Gazete, S. 4664, (19 Teşrinisani 1940), 64.

Bir başka konu olarak Ankara'yı simgeleyen Atatürk heykelleri ile askeri anıtlar, kendi başlarına bir anlam ifade ederek halka çok boyutlu mesajlar vermiştir. Bu anıtlar, banknotlar üzerinde de görselleşerek ulusal bilince hitap etmeyi amaçlamış ve rejimin ideolojisini yansıtarak halkın içerisinde bir milliyetçilik ruhu yaratmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda bu anıtlar, sadece Ankara'yı gezip gören halka hitap etmemiştir. Anıtlar, aynı zamana banknotlar aracılığıyla halkın elinde dolaşımda olmuş ve bu anlamda banknotlar, yurdun en ücra köşesindeki insanlara da belirli mesajları iletme işlevi görmüştür. Anıtlar, tartışmasız tek liderin Atatürk olduğunu ve halkın katılımıyla topyekûn bir hareket ile Milli Mücadele'nin kazanıldığını halka anlatmaya çalışmıştır. Bu anıtlar somut olarak üzerlerinde; cepheye cephe taşıyan kadınları, çiftçileri, sanatkârları ve bir takım sembolleri barındırsa da, banknotlar üzerinde sadece anıtların belirli bir açıdan görsellerine yer verilmiş ve dolayısıyla çok boyutlu mesajların iletimi sınırlandırılmıştır.

Bir diğer konu olarak ziraat, ülkenin kalkınmasında öncelikli olarak görülmüş ve I. emisyon banknotların ilk parası olan 1 liralık banknot görselinde kendisine yer bulmuştur. İstanbul, her ne kadar Osmanlı Devleti ile özdeşleşse de II. emisyon banknotlarında kendisine Boğaziçi manzarası ile birlikte yer verilmiştir. İstanbul'un banknotlar üzerinde Boğaziçi manzarası ile iki kıtayı da içine alır vaziyette resmedilmesi ile ülkenin jeopolitik konumuna ve bu doğrultuda önemine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Boğaziçi görseli Türkiye Cumhuriyeti'nin bir zaferi olarak Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni de simgelemiştir. Banknotlar Kemalizm ideolojisini ve tartışmasız tek liderin Atatürk oluşunu halka duyurmada yurt içinde önemli bir işleve sahip olmuştur. Atatürk'ün vefatından sonra banknot görselleri üzerinde İsmet İnönü'nün portresi görülmeye başlansa da Demokrat Parti Dönemi'nde banknot görsellerinde Atatürk portresi yeniden işlenmiştir. Sonuç olarak banknotlar, Kemalizm ideolojisini yurt içinde araçsal bir malzeme olarak yayma görevini üstlenmiştir. Bu görevi ile banknotlar, Kemalizm ideolojisi ile özdeşleşerek Kemalizm'in birer simgesi haline gelmiştir.

4. ULUS DEVLET İNŞASINDA KEMALİZM'İN SİMGESİ OLARAK POSTA PULLARI

Giriş

Posta pulları posta gönderilerinde ücretlerin önceden ödendiğini belirtmek için kullanılan yapışkan kâğıt parçalarıdır. Bu kâğıt parçalarının üzerlerinde çeşitli resimler, şekiller ve de motifler bulunmaktadır. Pullar posta ücretlerinin önceden ödendiğini belirtmelerinin yanı sıra gizli bir amaca da hizmet etmiştir. Bu doğrultuda pullar basılmış oldukları ülkelerin sembolleri olmuş ve o ülkenin kültüründen, geleneklerine ve tarihine kadar birçok öğeyi üzerlerinde barındırmış olduğu görseller ile ulaştıkları coğrafyalarda yansıtmıştır.⁵³⁷ Ayrıca pullar toplumun kültürel öğelerini de üzerlerindeki görseller sayesinde yansıtarak bir toplumsal aktarım vazifesini üstlenmiştir. Bu doğrultuda herhangi bir toplum hakkında bilgi edinmenin kolay yollarından birisi de posta pulları olmuştur.⁵³⁸ Dolayısıyla pullar diğer temsil ve gösterge araçlarından daha önemli bir göreve sahiptir. Çünkü bu gösterge araçlarının bağlı oldukları ülkenin sınırlarını aşarak üzerlerindeki görsel öğeleri uzak coğrafyalarda yansıtma onları önemini arttırmıştır. Pulların üzerlerindeki görsel öğeler ise kendi ülkelerine ait turizm faaliyetleri, çeşitli anma günleri, ülkelerinin tarihiyle alakalı resimler ve ülkelerin kültürünü yansıtan görsel ürünler olmuştur.⁵³⁹ Pulların üzerlerinde betimlenen görseller sayesinde kendi ülkelerine ait simgeleri uzak coğrafyalarda yansıtma, zaman içerisinde onların bir propaganda malzemesi haline dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Bu küçük kâğıt parçalarının görselleri sayesinde kendilerinden büyük mesajları ulaştıkları coğrafyalara taşınmaları, onları ülkelerinin resmi araçları haline getirip, bağlı oldukları ülkenin ulusal sembollerine dönüştürmüştür.⁵⁴⁰ Pullar bu işlevleriyle aynı zamanda siyasal mesajları da hem kendi

⁵³⁷ H. İ. Karakan-B. Alkan -H. Gündoğan vd. “Türkiye'nin Tanıtımında Posta Pullarının Fonksiyonel Önemi ve Türkiye'deki Posta Pullarına Yönelik İçerik Analizi”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2017), 5-6.

⁵³⁸ K. Aktulum, *Folklor ve Metinlerarasılık*, (Konya, Çizgi Kitapevi, 2013), 150-153.

⁵³⁹ Karakan vd., “Türkiye'nin Tanıtımında Posta Pullarının Fonksiyonel Önemi ve Türkiye'deki Posta Pullarına Yönelik İçerik Analizi”, 5-6.

⁵⁴⁰ K. P. Akyol, “Kültürel Miras Aktarıcısı Posta Pullarını Ulusal Kimlik Bağlamında Okumak”, *III. Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Sempozyumu*, (2017), 75.

lkelerinde hem de ulaştıkları coğrafyalarda farklı ülke vatandaşlarına vermişlerdi. Pulların bu hareketliliği kendi devletlerinin resmi görünürlüğünü yansıtmaları için onların araç haline getirilmelerinin de nn açmıştır.⁵⁴¹

Bu konuda posta pulları bağlı oldukları ülkelerin iktidarları tarafından rejimin meşruluğunun sağlanması ve ulusal bir kimlik yaratmak için araç haline getirilmiştir. Bu durum benzer bir şekilde Erken Cumhuriyet Dönemi’nde de meydana gelmişti. Kemalist kurucu kadronun önde gelen seçkinleri posta pullarını ulusal bir devlet inşa etme, ulus devlet sürecini tamamlama ve Kemalist reformları halka duyurma gibi amaçlar için kullanmıştır. Modern Türkiye Cumhuriyeti’nin Kemalist ideoloji doğrultusunda yönünü Batı uygarlığına çevirmesi, laik bir ulus inşa fikrini ön plana çıkarmıştır. Bu noktada ulus devlet inşa projesinde toplum içerisinde birlik ve beraberliğin önünde engel oluşturabilecek etnik, dini veya ideolojik her türlü farklılaşma Kemalistler tarafından tehdit unsuru olarak grlmştir. Bu anlamda Kemalistler toplumu kaynaştırmak için çeşitli yöntemler aramışlardır.⁵⁴² Posta pulları bu konuda Kemalist yöneticilere büyük kolaylık sağlamıştır. Pullar bu dönemde hem devrimleri halka ulaştırmak hem de dönemin ideolojik yapısını yansıtmak için kullanılarak devletin resmi araçları haline gelmiştir. Bu konuda posta pulları yönetim tarafından Cumhuriyet ve Kemalist rejimin de meşruluğunun sağlanması için kullanılmıştı. Bu doğrultuda Erken Cumhuriyet Dönemi’nde pullar Kemalist devrimleri, iktidar ve Cumhuriyet’i temsil eden öğeleri üzerlerinde barındırmış ve ulaştıkları coğrafyalarda da bu öğeleri yansıtmıştı. Bu noktada pullar zaman içerisinde Kemalizm ve Cumhuriyet’in simgesi haline gelmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi posta pulları görsellerinde genel olarak ulusun lideri olarak Atatürk, Kemalist reformlar, Cumhuriyet ile özdeş hale gelen diğer görseller ve ulus inşa sürecine dair olarak kullanılan öğeler yer almıştır.⁵⁴³

Bu bölüm Kemalist devrimleri, ulus inşa sürecinde üzerlerinde barındırdıkları görsel öğeler ile yansıtarak Kemalizm’in simgesi haline gelen posta pullarını konu almaktadır. Bölümde Kemalist seçkinlerin yapılan devrimleri halka benimsetmek için kullandığı posta pullarının görselleri üzerlerinden örnekler verilmiş ve görseller ile halka

⁵⁴¹ N. Elhan, “İran’ın Ulusallaşma Sürecinde Süreklilik ve Değişim: Banknotlar ve Posta Pulları zerinde Bir İnceleme”, *Akademik Ortadoğu*, 11/2, (2017), 87

⁵⁴² N. Gle, “ Modernleşme Bağlamında İşlami Kimlik Arayışı”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay,2005), 72-74.

⁵⁴³ M. Yılmaz, “Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları zerinden Okumak” *Milli Folklor*, s. 124, (2019), 231-234.

iletirmek istenen mesajlar yorumlanmıştır. Bu hususta posta pulları görsellerinden verilen örnekler Erken Cumhuriyet Dönemi'nden başlayarak 1950 yılında DP'nin iktidarı ele geçirdiği döneme kadar getirilmiş ve görseller açıklanmıştır.

4.1. Dünya'da ve Türkiye'de Posta Pulları Tarihi

Dünya'da posta pullarının ilk ortaya çıktığı ülke İngiltere olmuştur. İngiltere henüz 19. yy'de posta ücretlerinin ödenmesi konusunda çeşitli usulsüzlükler ile karşılaşmış ve bu durum için çözüm arayışına girmiştir. İngiltere, posta hizmetlerinde yaşanan sorunlara çözüm bulması için Posta Bakanı ve Yararlı Bilimleri Yayma Derneği Genel Sekreteri olan Rowland Hill'i görevlendirmiştir. Hill'in bu konuda çalışmalarının neticesinde 1837 tarihinde Londra'da "*Post Office Reform*" adında bir kitapçık yayımlanmıştır. Kitapçıkta yazan bilgilere göre artık posta ücretleri herkesin ödeyebileceği fiyatlar ile belirlenecek, ücretler de gönderici tarafından ödenecektir. Ayrıca bu kitapçıkta posta ücretlerinin bütün mesafelerde aynı ücret dâhilinde olacağı belirtilmiştir. Bunun yanında postaların gönderici tarafından önceden ödendiğinin belli olması için de üzerlerine resimli küçük kâğıt parçaları yapıştırılacaktır. Bu sayede posta pulları ilk defa Hill'in çalışmaları neticesinde ortaya çıkmıştır.⁵⁴⁴ İlk posta pulları, 1 Penny'lik sabit bir ücret ile 1840 yılında kullanılmaya başlanmış ve bunlar *Black Penny* olarak adlandırılmışlardı. Bu pulların üzerinde dönemin İngiltere Kraliçesi olan Victoria'nın profilden bir portresi yer almıştır. Bu dönemde İngiltere haricinde başka hiçbir ülkede posta pulu bulunmadığı için bu pullar üzerinde ülke ismi yazılmamıştır. Daha sonraki süreçte posta pulları yaygınlaşmış ve diğer ülkeler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁴⁵

Posta pulları, zaman süreci içerisinde 19. yy boyunca farklı ülkelerin birbirlerine karşı ulusal mücadelelerinde siyasi bir araç haline gelmiştir. Bu hususta Bulgaristan, posta pulları görsellerini bağımsızlığını simgelemek adına kullanmıştır. Bunun yanında Sırbistan, Almanya, İspanya, Romanya gibi devletler ulus devlet oluşturma aşamasında kendi ulusal simgeleri ile tarihsel öğelerini, ulusunu inşa etmek ve bağımsızlıklarını dünyaya duyurmak için posta pulları üzerinde görsel olarak işlemiştir.⁵⁴⁶ Fransa da sömürüsü altındaki bölgeleri kendi elinde tutabilmek için yerel kültüre ait öğeleri posta pullarında görselleştirmişti. Kendi topraklarında ise ulusunu birleştirmek ve ulusal ruhu

⁵⁴⁴ Y. G. Bezaz, *Haberleşme ve Tarihçesi*, (Ankara: Türkiye Haber İş, 2007), 290-291.

⁵⁴⁵ Akyol, "Kültürel Miras Aktarıcısı Posta Pullarını Ulusal Kimlik Bağlamında Okumak", 61.

⁵⁴⁶ S. R. Roberts, "Identity and the Nation: The Evidence of Postage Stamps" *Heritage of Zimbabwe*, S. 25, (2006), 2.

canlandırmak için kendi tarihsel öğelerini posta pullarını sıklıkla kullanmıştır. Portekizler de imparatorluktan ulus devlete geçişle birlikte kendi milli değerlerini yansıtan görsel ürünleri posta pulları üzerinde işlemiştir. İspanya posta pullarının üzerindeki görsellerde ise 20. yy'ın başlarındaki otoriter rejimin öğeleri yansımıştır. Finlandiya da Ruslara karşı vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesini posta pulları üzerinde görselleştirmiştir.⁵⁴⁷ Finlandiya bağımsız olmadan önce fin halkını kaynaştıracak olan ulusal öğeleri posta pullarında kullanmıştı. Bağımsızlığının ardından Finlandiya, ulusal liderlerini ve bu liderlerin ideolojisini yansıtan öğeleri pullar üzerine işlemiştir.⁵⁴⁸

Posta pulları Sovyetler döneminde de devlet görevlileri tarafından özellikle belirlenen görseller sayesinde propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır.⁵⁴⁹ Benzer şekilde 20. yy başlarında kurulan İsrail de posta pulları üzerinde ulusçu nitelikteki öğeleri yoğun olarak işlemiştir.⁵⁵⁰ Bunun yanında Brezilya ve diğer Latin Amerika ülkeleri de pulları kendi siyasal amaçları için ideolojik bir malzemeye dönüştürerek propaganda ürünü olarak kullanmıştır. Pulların propaganda malzemesi olarak kullanım sahası zaman sürecinde yayılmış ve dünyadaki diğer ülkeler tarafından da ideolojik amaçlar için pullar kullanılmaya başlamıştır.⁵⁵¹

Görsel 4.1. Black Penny (1840).

Görsel 4.2. Tuğralı Pullar (1863).

Görsel 4.3. Cumhuriyet'in İlk Pulları (1923).

⁵⁴⁷ İ. Cusack, "Tiny Transmitters Of Nationalist and Colonial Ideology: The Postage Stamps Of Portugal and Its Empire", *Nations and Nationalism*, 11/4, (2005), 597-606.

⁵⁴⁸ P. Raento, "Communicating Geopolitics Through Postage Stamp: The Case Of Finland" 11/4, *Geopolitics*, (2006), 604-611.

⁵⁴⁹ Alison Rowley, "Miniature Propaganda: Self-Definition And Soviet Postage Stamps (1917-1941)" *Slavonica*, 8/2, (2002), 135-139.

⁵⁵⁰ Einat Lachover-Dalia G. Nuri, "İsraili Stamp 1948-2010: Between Nationalism And Cosmopolitanism" , 19/2, *İsrail Affairs*, (2013), 329-330.

⁵⁵¹ Uri Rosenheck, "Philatelic Remembrances: Stamps, National Identity, and Shifting Memories of WWII in Brazil", *The Latin Americanist*, (March 2016), 116-117.

Türkiye’de posta pullarının kullanımı Osmanlı Devleti Dönemi’nde Posta Nezareti’nin 1840 yılında kurulması sonucunda başlamıştı. İlk posta kanunu ise 16 Kasım 1840 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile birlikte postacılık işleri Osmanlı Devleti’nde daha sistemli bir hal almıştı. Osmanlı Devleti’nde posta pullarının kullanılmaya başlaması dönemin posta hizmetleri Bakanı Agah Efendi’nin tavsiyesi ve dönemin padişahı olan Sultan Abdülaziz’in de bu tavsiyeye onay vermesi nihayetinde 13 Ocak 1863 tarihinde başlamıştır. Bu pulların üzerinde görsel öge olarak, Sultan Abdülaziz tuğrası ve tuğranın altında bulunan bir de hilal yer almıştır. Altta bulunan hilalin içerisinde ise ‘*Devlet-i Aliye-i Osmaniye*’ yazısı mevcuttur.⁵⁵²

Pulların üzerinde bulunan tuğra görseli sebebiyle bu pullar ‘*Tuğralı Pullar*’ olarak adlandırılmıştır. Pul görselindeki tuğra ile desenler dönemin Sikkezenbaşısı (darphane müdürü) olan Abdülfettah Efendi tarafından tasarlanmıştı. Bu tasarımlar pulların üzerine Ensercioğlu Agop tarafından işlenmişti. Pullar sigara kâğıdının üzerine taş baskı tekniği ve beyaz üzerine siyah tonlar ile Darphane-i Amire’de bastırılmışlardır. Daha sonrasında aniline boyaya batırılan pullar sonraki süreçte sünger ile boyanmıştır. Osmanlı devleti bu pulların basılması sonucunda Asya’da yapışkanlı posta pulu basan ikinci devlet olmuştur.⁵⁵³

Osmanlı Devleti ilerleyen dönemlerde çeşitli posta pulları basmıştır. Bu pullar üzerinde genel itibariyle görsel öge olarak tuğralar, silahlar ve Arap alfabesi ile Osmanlıca çeşidinde farklı yazılar bulunmuştur. İslam’ın yasaklaması sebebiyle 1913 yılına gelinceye değin Osmanlı posta pulları üzerinde her hangi resimsel öge bulunmamıştır.⁵⁵⁴ 1913 yılının ardından pullar üzerinde görsel öge olarak cami resimleri görülmeye başlamıştır. Osmanlı’da var olan baskın ‘İslami kültürün’ resim sanatına sıcak bakmaması sonucunda, ilk posta pulları görsellerinde Cami resimleri tasarlanarak pul görsellerinin meşruluğu sağlanmak istenmiştir. Ayrıca bu dönemde genel itibariyle pulların üzerinde cami görsellerinin bulunmasının diğer bir sebebi de devletin dini imajının ön plana çıkarılmak istenmesidir. Daha sonraları 1914 yılında çıkan I. Londra

⁵⁵² E. B. Tarlakazan, “Pul tasarımı Osmanlı’dan Günümüze Kadın Figürü”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7/46, (2018), 713.

⁵⁵³ Akyol, “Kültürel Miras Aktarıcısı Posta Pullarını Ulusal Kimlik Bağlamında Okumak”, 62. ; bkz. www.ptpulmuzesi.org.tr.

⁵⁵⁴ 1914 yılının ardından Osmanlı Posta pullarından I. Londra pul serisi görsellerinde “*Süleymaniye Cami’si, Rumelihisarı, Kız kulesi, Dikilitaş, Çemberlitaş, Yedikule, Fener, Sultanahmet Cami’si, Hürriyet Anıtı, Boğaziçi’nin görüntüsü, Beyazıt Meydanı*” gibi öğeler kullanılmaya başlamıştır. ; Tarlakazan, “Pul tasarımı Osmanlı’dan Günümüze Kadın Figürü”, 713.

serisinin son bölümünde ilk defa bir insan resmi olarak V. Sultan Mehmet portresi kullanılmıştır. Bu durum sonucunda 1916 yılından sonra posta pulları üzerinde farklı insan resimleri görülmeye başlamıştır.⁵⁵⁵ Daha sonraki süreçte Osmanlı Devleti 1917 yılında I. Dünya savaşı döneminde ekonomik olarak sıkıntıya düşerek 1878 yılında 10 para ve 1 kuruş değerinde olan Hicaz posta pullarını sürşarj (yeniden piyasaya sürmek) yapmak zorunda kalmıştır. Devletin bu dönemde ekonomik sıkıntısı sebebiyle sürşarj yaptırmış olduğu bu pulları ve I. Dünya Savaşı'nın önceki dönemlerinde Viyana'da bastırdığı 5 ve 10 kuruş değerinde olan posta pullarını devlet arkasına kâğıt yapııştırarak para yerine belirli bir dönem kullanmıştır. Devletin nakit sıkıntısı sebebiyle para yerine kullanılan bu pullar 1918 yılından sonra tedavülden kaldırılmıştır.⁵⁵⁶

Osmanlı devleti ilk posta pullarını Darphane-i Amire de bastırmaya başlamıştır. Fakat daha sonraları posta pullarının sahtelerinin yapılma ihtimalinden çekinilmişti. Bu sebeple de İngiltere'de bulunan Bradbury Wilkinson ile Avusturya Devlet Matbaası (Viyana) gibi yurt dışında bulunan merkezler ile anlaşarak posta pulları bu yerlerde bastırılmıştır. İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde işgal edilmesi sonucunda Osmanlı Posta idaresi zor duruma düşmüştü. Devlet bu durum karşısında yeni posta pulu tedarik etmekte zorlanmıştı. Bu dönemde Osmanlı Posta İdaresi, İstanbul Hükümeti'ni tanımaması gerekçesiyle Anadolu Hükümeti'ne bağlı olan ve Anadolu da bulunan posta merkezlerine posta pulu göndermemeye başlamıştır. Bu durum karşısında Ankara'da bulunan Anadolu Posta İdaresi kendi posta pullarını üretmek istemiştir.⁵⁵⁷ Ayrıca Anadolu Hükümeti (Ankara) 1920 yılının sonlarında Osmanlı Hükümeti ile bir takım ekonomik anlaşmazlıklar içerisine de düşmüştür. Bu sebeple de Anadolu hükümeti posta hizmetlerinin gerçekleştirilmesi ve posta memurlarının maaşlarının ödenmesi konusunda büyük zorluklar yaşamıştır. En nihayetinde Anadolu hükümeti Osmanlı Devleti'nden kalan posta pullarını Avrupa'da yeniden bastırmak istemiştir. Fakat Ankara Hükümeti'nin ekonomik durumunun el vermemesi sebebiyle yeni posta pulu bastırarak gücü olmamıştır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Tarlakazan, "Pul tasarımında Osmanlı'dan Günümüze Kadın Figürü", 713-714.

⁵⁵⁶ Bezaz, *Haberleşme ve Tarihçesi*, s. 316.

⁵⁵⁷ T. Demir, "Kurtuluş Savaşımızın Mektup Zarfındaki Sesi: Anadolu (Ankara Hükümeti) Posta Pulları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/8, (1998), 165-166.

⁵⁵⁸ TBMM ZC, Devre 1, C. 4, İçtima 74, İçtima Senesi 1, (28.09.1920), 401- 402; BCA, 30.18.1.1/1.10.9 (19.08.1920), 1-2.

4.2. Erken Cumhuriyet Dönemi Posta Pulları

Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulduğu dönemde Osmanlı Devleti posta pullarından faydalanmıştı. Devlet 3 kuruşluk pulları tedarik etmede sıkıntı yaşamış ve bu durum için çözüm yolları aramıştı. Nihayetinde Ankara ve Anadolu'nun postahanelerinde bulunan ve 1914 yılında Osmanlı Dönemi'nde bastırılan 2, 4, 6, para değerindeki posta pullarını *Ankara* adı ile 3 kuruşluk pullara dönüştürerek sürşarjlayıp tedavüle çıkarmıştı. Bu pullar Ankara'da yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını simgelemekteydi. Bu hususta kendi küçük ebatlarına rağmen büyük bir görevi üstlenen pullar Türkiye'nin kuruluşunu ulaştıkları tüm coğrafyalarda duyurmuştu.⁵⁵⁹

Cumhuriyet Dönemi'nde posta pulları, zaman içerisinde bir sembol ürünü olarak kullanılmaya başlanacaktır. Bu anlamda Cumhuriyet'in kurucu kadrosu Osmanlı Devleti içerisinde yetişmiş olan askeri ve bürokratik bir sınıftır. Bu sınıf Osmanlı Devleti Dönemi'nde belirli bir ideolojinin çeşitli öğeler ile simgelenerek iktidarın sembolü olarak kullanılmasına yabancı değildi. Bu hususta II. Abdülhamit Dönemi'nde padişahın iktidarını ve otoritesini simgeleyen birçok öğe ülke genelinde kullanılmıştır. Bu simgeler ağırlıklı olarak İslami öğelere dayanmıştır. Padişah halk ile iletişiminde bu simgelerden büyük oranda faydalanmıştır. Padişah kendi güvenliği söz konusu olduğu zaman da halk ile etkileşime girmeden bu simgeler üzerinden iletişim sağlayarak simgelerini araçsallaştırmıştır. Bu konuda padişah halk ile iletişimini kendisini temsil eden simgeleri vasıtasıyla kurarak herhangi bir suikast ihtimalinden de korunmuştur. Bu simgeler genel olarak padişahın ismini taşıyan kitabelerin yer aldığı cami ve resmi binalar, Padişahın tuğrasını taşıyan kutsal yerlere gönderilen çeşitli hediyeler, II. Abdülhamit'i temsil eden armaların bulunduğu saat kuleleri, çeşitli madalyonlar, nişanlar, resmi müzikler, resmi belgelerde padişahın büyüklüğünü belirtmek için kullanılan çeşitli övgü cümleleri ve diğer benzeri öğelerdi. Haliyle Osmanlı Devleti içinde yetişen Cumhuriyet'in kurucu kadrosu da belirli ideolojilerin simgelenmesi konusuna yabancı olmamıştır. Bu durum Cumhuriyet dönemine de yansımış ve posta pulları Kemalizm'in ve kurucu kadronun seçkinlerinin sembollerinden birisi haline gelmiştir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁹ Demir, "Kurtuluş Savaşımızın Mektup Zarfındaki Sesi: Anadolu (Ankara Hükümeti) Posta Pulları", (1998a), 166.

⁵⁶⁰ S. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeolojisi: II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)*, (İstanbul, Doğan Kitap, 2014), 31-45.

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde ülke genelinde posta pulu sıkıntısı çekilmişti. Bu durumda Osmanlı Devleti'nden kalan pullar kullanıldığı gibi bazen adli harç pulları, bazen ise Donanma Cemiyeti'ne ait olan yardım pulları üzerlerine yeniden yazı ve fiyatı eklenerek kullanılmaya başlanmıştır. 1921 yılında da I. Adana serisi⁵⁶¹ posta pulları çıkarılmıştır. Bu pullar Adana'nın Fransız işgalinden kurtuluşunu temsil etmişti. I. Adana posta pulu serisinin ardından II. Adana ve daha sonrasında Cenova pul serileri tedavüle çıkarılmıştır. II. Adana posta pulu serisinde, 1921 yılında onar bin adet bastırılmış olan Edirne Sultan Selim Cami görseli bulunan posta pulları düzenlenerek yeniden piyasaya sürülmüştür. Fakat bu duruma rağmen bu pulların yaklaşık 300 serilik bir kısmı düzenlenmeden sürşarjsız halde kullanılmaya devam etmiştir. Yine bu pulların 200 serisi ise dönemin Posta Umum Müdürlüğü Müzesi için tabakalandırılmıştır. Cenova serisi posta pulları da Cenova'da 1922 yılında İ.G.A Barabino matbaasında bastırılmış ve Türkiye'ye getirilerek kullanılmaya başlamıştır. Cenova serisi Türkiye'nin bağımsızlığını simgelemesi yönünden önemlidir. Bu posta pulları serisi üzerinde Türkiye haritası ve İstiklal Marşı'nın ilk iki dizesi yer almaktadır.⁵⁶²

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk posta pulları ise Ekim 1923 yılında basılmış ve üzerinde ay yıldız motiflerini taşımıştır.⁵⁶³ I. Ayyıldız Serisi olarak adlandırılan Cumhuriyet'in ilk pul serisi 22 adetten oluşmaktadır. Bu pul serisi üzerinde bulunan yazı

⁵⁶¹ Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950 yılına kadar posta pulları serisi sıralı olarak şu şekildedir; "1921; 1. Adana serisi, 1922; 2. Adana serisi, 1922; Cenova Posta Serisi, Cenova takse, Millet Meclisi serisi, 1923; İzmir İktisat Kongresi, 1. Ayyıldız (ince kağıt), 1924; 2. Ayyıldız (kalın kağıt), 3. Ayyıldız (Parlak kalın kağıt), Sulh Hatırası, 1926; 3. Londra serisi, 3. Londra takse, 1927; 1. İzmir fuarı, 1928; 2. İzmir fuarı, 1929; Yeni harflerle sürşarjlı posta, 1929; T. C. Posta (U) 4. Londra, 1930; T.C. Posta (Ü) 5. Londra, 1930; Sivas Demiryolu, 1931; 1/1 ½ kuruş sürşarj, 2. Balkan konferansı, 1931 1. Atatürk (ince mat kağıt), 1933; 2. Atatürk (kalın parlak kağıt), Cumhuriyet'in 10. Yılı, 1934; 1. Uçak serisi, sürşarjlı 1934; İzmir fuarı, 1935; kadınlar kongresi, 1936; 3. Atatürk (kalın parlak kağıt), Atatürk takse, 1936; boğazlar mukavelesi, 1937; 2. Uçak serisi, sürşarjlı, 1937; tarih kurultayı, Balkan Antantı, 1938; 1938 İzmir fuarı, Cumhuriyet'in 15. Yılı, Harf İnkılabının 10. Yılı, Atatürk matem, 1939; Amerika İstiklalinin 150. Yılı, Hatay'ın ilhaki, Ankara- Erzurum Demiryolu, 1939; Atatürk'ün 1. Ölüm yılı bloku, Namık Kemal, Balkan Antantı, 4. Atatürk, 1940 İzmir fuarı, 1940 nüfus sayımı, 11. Balkan oyunları, postanın 100. Yılı, 1941 Barbaros Hayrettin, 1941 İzmir fuarı, 3. Uçak serisi sürşarjlı, 1942; Atatürk 1 ½ Kuruş, 1. İnönü serisi (ince kağıt), 1943; Atatürk İnönü, İnönü bloğu, 1943; 1943 İzmir fuarı, Cumhuriyet'in 20. Yılı, 1944; 2. İnönü Serisi (kalın kağıt), 1945; 4 ½, 63/4 sürşarj, 1945 nüfus sayımı, 1945 nüfus sayımı bloku, 1946; 3. İnönü serisi, Missurinin ziyareti, Çiftçiye topraklandırma, 1947; 1947 İzmir fuarı, zaferin 25. Yılı, üzüm ve şarap kongresi, demiryolu konferansı, 1948; 4. İnönü serisi (Londra), Lozan 25. Yılı, Cumhuriyet'in 25. Yılı, 1949; 4. Uçak serisi, Güreş şampiyonası, Donanma günü, İstanbul sergisi, Evrensel Posta Birliği, 1950; 2 ½ lira uçak pulu, way- dünya gençlik birliği, 14 Mayıs seçimleri, 1950 İzmir fuarı, 1950; 5. Atatürk (kalın kağıt), 1950 nüfus sayımı, İCAO-sivil havacılık kongresi, Farabi 1000. ölüm yılı, kooperatifçilik kongresi... "; M. M. Akoba, *Türkiye'de Pul ve Pulculuk*, (İstanbul 1963), 228-232

⁵⁶² Şükran Düzenli- Tamer Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlemeleri" *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, (2005), 202-203.

⁵⁶³ Karakan vd., *Türkiye'nin Tanıtımında Posta Pullarının Fonksiyonel Önemi ve Türkiye'deki Posta Pullarına Yönelik İçerik Analizi*", 3.

ve rakamlar Fransızca ve Osmanlıca ibareler ile yazılmıştı. Bu hususta Fransızca yazılar için Latin alfabesi ve Osmanlıca yazılar (Osmanlı Türkçesi) için de Arap harfleri kullanılmıştır. Bu pul serisinde Fransızca ibareler sonraki dönemde görülmemeye başlamıştır. Arap harfleri ile Osmanlıca olarak yazılan ibareler ise 1928 yılından sonra Latin Alfabesinin kabul edilmesiyle birlikte Latin harfleri ile Türkçe olarak yazılmıştır.⁵⁶⁴

1924 yılına gelindiğinde II. Ayyıldız ve III. Ayyıldız posta serileri tedavüle çıkarılmıştır. II. Ayyıldız pul serisi İkdam Matbaası'nda, III. Ayyıldız posta pulu serisi ise Duyun-ı Umumiyye Matbaası'nda bastırılmıştı. 01.01.1924 yılında da Lozan Barış Anlaşması'nın hatırası olarak 8 parçadan oluşan pul serisi bastırılmıştı. Bu pul serisinin görselinde, Sakarya Nehri üzerinde bulunan Kâgir köprüsü ile Mustafa Kemal Paşa'nın portresi resmedilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın pul görsellerinde resmedilmesi yönünden bu seri büyük önem arz etmektedir.⁵⁶⁵ Mustafa Kemal Paşa bu pul serisinin görselinde kalpaklı ve Mareşal üniforması ile askeri kıyafetler içerisinde resmedilmiştir. Bu pul serisiyle birlikte Erken Cumhuriyet Dönemi'nde posta pulları Kemalizm'in simgesini temsil etme yönünden ilk safhayı oluşturmuştur. Pullar üzerinde yer alan diğer görseller ise yıkılmış haldeki Kâgir köprüsü, köprünün arka tarafında yanan ve harap vaziyette resmedilen binalar ve bu binaların üzerinde doğan bir güneş mevcuttur. Bu güneş Türkiye Cumhuriyeti'ni ve gelecek parlak günleri temsil etmektedir.⁵⁶⁶

Cumhuriyet'in kurucu kadrosu Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisine dâhil olmuş askeri ve bürokratik bir sınıftı. İttihatçılar bu dönemde Bab-ı Ali baskını ile yönetimi ele geçirmiş ve ardından Batı tarzı ıslahat hareketlerine girişmişlerdi. Bu hususta İttihatçılar temeli pozitivizme dayanan akılcılık ve bilimselliği ön plana çıkararak Anayasanın üstünlüğü kabul etmişlerdir. Bu dönemin ittihatçı yöneticileri daha sonraları halkçılık hareketlerine girişerek yapılan ıslahatları halka kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bunun yanında bu dönemki halkçılık hareketi dönemin Türk Milliyetçiliği söylemleri ile de bağlantılı olmuştur. Bu dönemde

⁵⁶⁴ Rize mebusu Ekrem Bey 1924 Yılında tap ettirilecek olan pulların üzerinde Fransızca ibarelerin bulunmamasını istemiş ve bu sebeple de mecliste önerge vermiştir. Bkz: (TBMM ZC, Devre 2, C.5, İçtima 93, İçtima Senesi 1, (31.01.1924), 475.; BCA; 30.10.0.0 / 6.36.5 (31.01.1924), 1-6. Pullarda olduğu gibi daha sonra bastırılacak olan Erken Cumhuriyet dönemi banknotlarının görselinde de Fransızca ibareler bulunmuştur.

⁵⁶⁵ Ali Nusret Pulhan, *Pulhan; 1959 Türk Pulları Kataloğu*, (VIII b.), (İstanbul, Pulhan Matbaası, 1959), 208-212. ; Düzenli-Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlemeleri", 203.

⁵⁶⁶ Demir, "Kurtuluş Savaşımızın Mektup Zarfındaki Sesi: Anadolu (Ankara Hükümeti) Posta Pulları", (1998a), 170-171.

ittihatçı yöneticiler Batı üstünlüğünün kabul edilmesi sebebiyle Batı tarzı reform hareketlerine girişmişlerdir.⁵⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Cumhuriyet'in kurucu seçkinleri İttihatçıların Osmanlının son dönemi içerisinde başladıkları fakat yarım bıraktıkları Batı tarzı ıslahat hareketlerini tamamlama yolunu seçmişlerdir. Bu hususta Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Batı tarzı reform hareketleri ile toplumu dönüştürme çalışmaları başlamıştır.⁵⁶⁸

Batı'yı örnek alarak Batı tarzı ıslahat hareketlerine giren Erken Cumhuriyet Dönemi' nin seçkinleri Osmanlı Devleti'nden geriye kalan öğelerin devlet ve toplum içerisinde bulunmasını istememiştir. Osmanlı Devleti'nden geriye kalıp, belirli bir dönem boyunca Cumhuriyet içerisinde de kullanılan posta pullarının tedavülden kaldırılmak istenmesi bu durumun örneklerinden birisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nden arda kalan posta pullarının tedavülden kaldırılmasına yönelik meclis önergesi meclisin 07.02.1925 yılındaki birleşimi sırasında Rize milletvekili olan Ali Rıza Bey (Zırh) tarafından gelmişti.⁵⁶⁹ Rize milletvekili olan Ekrem Bey meclis gündemine benzer bir konuyu daha taşımıştı. Ekrem Bey Osmanlı Dönemi'nden kalan ve üzerinde Osmanlı tuğrası taşıyan öğelerin kaldırılarak bunların yerlerine Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eden timsaller ile Cumhuriyet armasının yerleştirilmesini istemiştir. Bu öneri uzun süre meclis gündemini meşgul eden konulardan olmuştur.⁵⁷⁰ Bu hususta 1927 yılına gelindiğinde resmi binalar üzerinde Osmanlı Tuğrası ve Osmanlı Devleti'ni anımsatan ibarelerin kaldırılmasının gerekliliği mecliste kabul edilerek kanunlaştırılmıştır. İleriki süreçte Osmanlı Devleti'ni anımsatan ibareler resmi binalarda olduğu gibi toplumsal hayatın tamamından da kaldırılmaya başlamıştır. Bu öğelerin yerlerine zamanla Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eden 'timsaller' yerleştirilmiştir. Cumhuriyeti temsil eden öğeler, hem resmi kurumlarda hem de toplumsal hayatın tamamında görülmeye başlamıştır.⁵⁷¹

⁵⁶⁷ L. Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, (İstanbul, İletişim yay, 2016), 136-144.

⁵⁶⁸ L. Köker, "Kemalizm/ Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, C. 2, (İletişim yay, 2019), 101.

⁵⁶⁹ TBMM ZC, Devre 2, C. 13, İçtima 49, İçtima Senesi 2, (07.02.1925), 179; BCA, 30.10.0.0/7.41.27 (16.02.1925), 1-7.

⁵⁷⁰ TBMM ZC, Devre 2, C.4, İçtima 79, İçtima Senesi 1, (05.01.1924), 665; TBMM ZC, Devre 2, C.4, İçtima 80, İçtima Senesi 1, (07.01.1924), 700; TBMM ZC, Devre 2, C.5, İçtima 83, İçtima Senesi 1, (14.01.1924), 85; TBMM ZC, Devre 2, C. 31, İçtima 49, İçtima Senesi 4, (10.04.1927), 29; TBMM ZC, Devre 2, C. 31, İçtima 52, İçtima Senesi 4, (13.04.1927), 133-136.

⁵⁷¹ TBMM ZC, Devre 2, C.32, İçtima 73, İçtim Senesi 4, (28.05.1927), 635-636; *Resmi Ceride*, S. 608, (15 Haziran 1927), 11-12.

1926 yılına gelindiğinde Kemalizm ülke genelindeki otoritesini hissettirmeye başlamıştı. Bu durum dönemin posta pulu görsellerine de yansımıştı. 1926 yılında 3. Londra serisi posta pulları tedavüle çıkarılmıştır. Bu pul serisi Londra’da Bradbury Wilkinson matbaasında bastırılmıştı. Pulların tasarısını ise Cumhuriyet’in ilk banknot görsellerini de hazırlayan Ressam Ali Sami Boyar yapmıştı. Ali Sami Boyar⁵⁷² bu dönemde Evkaf Müzesi Müdürlüğü görevindeydi. Fakat pul tasarımı dolayısıyla görevlendirildiği için günlük 5 İngiliz lirası karşılığında Londra’ya gitmiştir.⁵⁷³ Boyar bu pulların tasarısını basıldıkları yerde denetlemiş ve basım süreci ile ilgilenmiştir. Pulların basım tarihinin teslim edilecekleri vakitte yetişmemesi neticesinde Ali Sami Boyar’ın Londra’da kaldığı süre önce 1,5 ay sonrasında ise 1 ay daha uzatılmıştır.⁵⁷⁴

1926 yılında üzerindeki görseller Ali Sami Boyar tarafından tasarlanan 3. Londra serisi posta pulları Kemalizm’in söylemlerini daha net bir şekilde ortaya koymaktaydı. Bu pulların üzerinde; Sakarya geçidi, bozkurt, Ankara kalesi ve Atatürk’ün resmi gibi görsel öğeler mevcuttu. Bu haliyle 3. Londra serisi Kemalizm’i açık bir şekilde simgelemekte ve pulların Kemalizm’i simgelemesi konusunda net bir başlangıcı oluşturmaktaydı.⁵⁷⁵

1926 yılında Atatürk’e İzmir’de Suikast yapılacağı duyumu alınmış ve bu sebeple bu suikastın arkasında olabileceği düşünülen birçok kişi İstiklal Mahkemelerinde yargılanmıştı. İstiklal Mahkemelerinde yargılananlar arasında yönetime rakip olabilecek olan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin önde gelenleri de mevcuttur. Bu sebeple İttihatçıların istiklal mahkemelerinde yargılanması demek onlara bir nevi gözdağı verilmesi anlamına gelmekteydi. İttihatçılara yeni rejim ve yönetim hakkında verilen gözdağının ardından yönetime muhalif oluşturabilecek kesim bertaraf edilmiş olmaktaydı. Bu tarihten sonra Atatürk tek başına lider olmuştur.⁵⁷⁶

4.3. Posta Pullarında Yer Alan Propaganda ve Ulus İnşası Görselleri

⁵⁷² Ressam Ali Sami Boyar daha önceki dönemde Mekteb-i Bahriye’de Yüzbaşı rütbesi ile resim öğretmenliği görevi yapmıştır. Henüz Bu dönemde Boyar eğitim için Paris’e gönderilmiştir. Bkz BOA, İ.BH 9/27 (H. 07.11.1327) ; BOA, BEO, 3665 / 274818 (H. 06.11.1327)

⁵⁷³ BCA, 30.18.1.1 / 14.43.6 (01.07.1925), 1-2.

⁵⁷⁴ BCA, 30.18.1.1 / 16.65.9 (11.10.1925), 1- 2. ; BCA; 30.18.1.1 / 16.73.15 (18.11.1925), 1-2.

⁵⁷⁵ Ali Nusret Pulhan, *1958 Türk Pulları Kataloğu*, C. VII, (İstanbul 1958), 212-213. ; Pulhan, *Pulhan; 1959 Türk Pulları Kataloğu*, (1959), 213-214.

⁵⁷⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürkçülük, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniv. Yay, 2016a), 176, 186; T. Z. Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, Kanuni Esasi ve Meşrutiyet Dönemi, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, 2016b), 166-167.

Propaganda iktidar ya da güç sahibinin kendi amaçları doğrultusunda hedeflerine ulaşabilmek için kendisine mahsus propaganda araçlarını kullanarak kitleleri etkilemeyi arzuladığı ve bu sayede de söylemlerini ikna yoluyla benimsetmeyi planladığı tek yönlü çalışan bir iletişim yoludur. Bu hususta iktidar kendi söylemlerini kitlelere benimsetmek için propaganda malzemesini araç olarak kullanmaktadır.⁵⁷⁷

Posta pullarının da zamanla kullanımı propaganda malzemesi olarak farklı amaçlara doğru kaymıştır. Pullarının araçsal olarak propaganda malzemesi halinde kullanımı hem dikta rejimlerinde hem de demokratik rejim ile yönetilen ülkelerde görülmüştür. Birbirlerine karşı üstünlük mücadelesine giren ya da geçmişte bir düşmanlığı olan ülkeler posta pullarının görselliği sayesinde kendi mesajlarını diğer tarafa aktarmıştır.⁵⁷⁸ Posta pullarının ülkeler açısından kullanımı, sadece meselelerinin bulunduğu ülkeye karşı değil benzeri şekilde birçok farklı amaçlara yönelik de olmuştur. Ülkeler bağımsızlık ve ulus inşa çalışmalarında posta pullarını iç politikada bir araç olarak kullanmışlardır. İmparatorluktan ulus devlete geçişle birlikte ülkeler ulusal bir kimlik yaratmak ve kendi rejimlerinin meşruluğunu sağlamak için pulları kullanmıştır.⁵⁷⁹

İmparatorlukların yıkılarak ulus devletlerinin kurulmaya başlandığı dönemde toplumlar iktidar tarafından yönlendirilerek kendi bireysel farklarından sıyrılmış, toplum ve devlet ile ortak amaçlar dâhilinde birleştirilmiştir. Bu sayede homojen bir yapının kurulması amaçlanmıştır. Bu yapının gerçekleştirilme aşamasında toplum ve devlete zarar verebilecek ezeli bir düşman yaratılarak, beraberlik duygusu ulusal bir lider öncülüğünde güçlendirilmek istenilmiştir. Ayrıca ulus inşa sürecinde iktidar tarafından toplumların özüne hitap eden ortak bir tarih yazılmış ve bu tarih ulusal menfaatler ile kaynaştırılmıştır. Daha sonrasında ise iktidar toplumların menfaatini dile getiren ve toplum ile devleti temsil eden öğeleri simgeleştirmiştir.⁵⁸⁰ Posta pulları da ulus devletlerin oluşum aşamasında iktidar, toplum ve devletin bağımsızlığını temsil ederek

⁵⁷⁷ C. Çakı, “Nazi Almanya’sı Döneminde Basılan Posta Pullarının Propaganda Amaçlı Kullanımı”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6/2, (2018), 1573-1574.

⁵⁷⁸ H. Dobson, “*Japanese Postage Stamp: Propaganda And Decision Making*”, *Japan Forum*, 14/1, 14, (2002), 21-22.

⁵⁷⁹ S. D. Brunn, “Stamp As Messengers Of Political Transition”, *The Geographical Review*, 101/1, (2011), 21. ; Bu duruma örnek vermek gerekirse Finlandiya 20. Yy başlarında Ruslara karşı vermiş olduğu bağımsızlık savaşında ve de kendi iç politikasındaki ulus inşa çalışmalarında posta pullarının görsellerinden büyük oranda fayda sağlamıştır. Bu doğrultuda Finlandiya pulları siyasal bir propaganda aracına dönüştürmüştür. ; Pauliina Raento- Statiley D. Brunn, “*Visualizing Finland: Postage Stamps As Political Messengers*”, *Geografiska Annaler*, 87/2, (2005), 145, 150-151. ; P. Raento, “Communicating Geopolitics Through Postage Stamps: The Case Of Finland” *Geopolitics*, 11/4, (2006), 604-606.

⁵⁸⁰ E. Hofter, *Kesin İnançlar; Kitle Hareketlerinin Anatomisi*, (İstanbul, Tur yay, 1980), 26-86.

simgeleştirilmiştir. Pulların üzerinde yer alan görseller ile devletlerin resmi görünürlüğü artmıştır.⁵⁸¹ Bu doğrultuda ülkelerin sembollerini oluşturabilecek her türlü öge posta pulları üzerinde görselleştirilmiştir. Pullar bu sayede bağlı bulundukları ülkelerin ulusal mesajlarını uluslararası arenada yansıtmıştır. Ayrıca pullar kendi ülkelerinin askeri ve siyasi çatışmalarını, ülkenin bağımsızlığını temsil eden öğeleri, ülkenin ulusal liderlerini, kültürel ve toplumsal yönleri de görsellerinde yansıtarak mesajlarını ulaştıkları bütün coğrafyalara iletmiştir.⁵⁸² Bu doğrultuda ülkelerin resmi söylemlerini ve simgelerini temsil etmesi yönünden pul çeşitleri olarak genel anlamda Anma Pulları tercih edilmiştir. Anma Pulları kendi ülkelerinin ulusal ve uluslararası mesajlarını ulaştıkları coğrafyalarda temsil ederek üzerlerindeki görseller ile kendi ülkelerinin sembolleri haline gelmiştir.⁵⁸³

Pulların ulus devlet inşasında ülkelerinin ve iktidarın sembolü olarak kullanılması Türkiye Cumhuriyeti'nde de benzeri yapıda olmuştur. Milli Mücadele'nin ardından Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve Cumhuriyet'in kurucu kadrosu yönetimde Osmanlı Devleti'ne ait olan Saltanat ile Hilafeti bertaraf ederek halk egemenliğini benimsemiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyet eski yönetim ile toplum yapısından sıyrılarak laik ve milli bir yapıya büründürülmek istenilmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nin yönetici seçkinleri Batı'yı örnek alarak bir takım İnkılap hareketlerine girişmişlerdi. Yapılan yeniliklerin halk nezdinde kabul görmesi için bir takım yöntemlere başvurulmuştur.⁵⁸⁴ Cumhuriyet'in yönetici seçkinlerinin devlet yapısında ve de toplum düzeninde yapılan yenilikleri halka benimsetmesi için araçsallaştırdığı malzemelerden birisi de posta pulları olmuştur. Örneğin Erken Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen reform hareketlerinden birisi olan ve 1 Kasım 1928 yılında yapılan alfabe değişikliği, henüz 1926 yılı posta pullarında halka görsel öge olarak sunulmuştur. Bu yönüyle halkın yapılacak olan yeniliklere önceden alıştırılması amaçlanmıştır. Bu hususta 1926 yılı posta pullarında hem Latin alfabesi hem de Arap alfabesi birlikte kullanılmıştır.⁵⁸⁵

⁵⁸¹ Elhan, "İran'ın Ulusallaşma Sürecinde Süreklilik ve Değişim: Banknotlar ve Posta Pulları Üzerinde Bir İnceleme", 85-87.

⁵⁸² D. Çiftçi- O. Çiftçi, "Arşivlenen Bellek Olarak Posta Pulları ve Sosyo-Kültürel İşlevleri; Kuzey Kıbrıs Örneği", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/2, (2020), 394.

⁵⁸³ Akyol, "Kültürel Miras Aktarıcısı Posta Pullarını Ulusal Kimlik Bağlamında Okumak", (2017), 64.

⁵⁸⁴ Düzenli-Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlemeleri", 205.

⁵⁸⁵ M. Yılmaz, "Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak", *Milli Folklor*, S. 124, (2019), 234.

Posta pulları Erken Cumhuriyet Dönemi'nde mevcut siyasi atmosferden, yönetimin tarih algısı ile toplumun kültür anlayışına kadar birçok ögeyi içerisinde barındırmıştır. Kemalist seçkinlerin başlatmış olduğu devrimlerin hem ülke içerisinde hem de ülke dışında kitlelere ulaştırılması yönünden posta pulları büyük oranda kullanılmıştır. Kemalist iktidarın öğelerini yansıtan posta pulları bu sayede Kemalizm ile özdeşleşerek Kemalizm'in simgelerinden birisi haline gelmişti.⁵⁸⁶ Kemalist yöneticilerin Osmanlı devletini yok sayarak Batı modeli örneğinde dönüştürmek istedikleri toplum yapısı posta pulları görsellerine büyük oranda yansımıştır. Bu dönemde posta pullarında görsel öge olarak kullanılan İstanbul resimlerinin yerini Cumhuriyet'in başkenti olarak Ankara ve Ankara'ya dair resimler almıştır. Bu doğrultuda yeni başkent Ankara pullar üzerinde 1924 yılından başlayarak 1938 yılına kadar görsel öge olarak kullanılmıştır.⁵⁸⁷ Benzeri şekilde Atatürk posta pulu görsellerinde efsaneleşmiş bir lider vasfıyla ilk defa 1924 yılı posta pulu görsellerine resmedilmiştir.⁵⁸⁸

Atatürk 1924 yılında posta pulu görsellerinde kalpaklı olarak resmedilmişken daha sonraki pul serilerinde ise gömlekli ve kravatlı sivil şekilde pullar üzerinde betimlenmiştir. Geleneksel devlet yapısında var olan değişim bu sayede posta pullarına da yansımış ve Atatürk askeri kıyafetlerini çıkararak modern batılı kıyafetler içerisinde pullar üzerinde görülmeye başlamıştır. Bu durumun en açık göstergelerinden birisi 1931 yılı posta pulu görselleri olmuştur. Bu görsellerde Atatürk papyonuyla ve smokiniyle birlikte modern kıyafetler içerisinde açık bir şekilde resmedilmiştir. Fakat bu durum sürekli bu şekilde olmamıştır. Dönemin siyasal şartlarına göre Atatürk imgesi pullar üzerinde farklı bir şekilde resmedilmeye devam etmiştir. Örneğin II. Dünya Savaşı'na yakın dönemde gerginleşen siyasal ortamın da etkisiyle Atatürk imgesi sivil kıyafetlerden sıyrılarak askeri kıyafetler içerisinde belirginleştirilmiştir. Bunun yanında Atatürk imgesi pullar üzerinde bazen traktör kullanan bir tarım işçisi ve bazen yeni alfabeyi kara tahtanın başında halka öğretir vaziyette betimlenen bir öğretmen rolünde pullar üzerinde görselleştirilmiştir. Atatürk'ün vefatına yakın dönemde onun varlığının ebedileştirilmesi amacıyla pul görsellerinde Atatürk'ün anıt heykelleri resmedilmeye başlamıştır. Örneğin 1937 yılında II. Türk Tarih Kurultayı için bastırılmış olan pulların görsellerinde

⁵⁸⁶ Yılmaz, "Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak", 230-231.

⁵⁸⁷ B. Elal, "1945-1961 Dönemi Posta Pullarında Propaganda ve Ulusal Kimlik: Değişimler, Süreklilikler" (*İstanbul Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2018), 111-112.

⁵⁸⁸ Yılmaz, "Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak", 234.

Atatürk'ün daha önceden yaptırılmış olan anıt heykelleri resmedilmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde posta pullarının görsellerinde resmedilen en önemli figür kurucu, kurtarıcı, asker, devlet adamı ve birçok yönüyle birlikte Atatürk imgesi olmuştur.⁵⁸⁹

4.4. Kemalizm'in Simgesi Olarak Erken Cumhuriyet Dönemi Posta Pulları

4.4.1. 1920-1922 Yılları Arası Posta Pulları

Görsel 4.4. (1922)

Görsel 4.5. (1922)

Görsel 4.6. (1922)

Görsel 4.7. (1922)

Pullar ve banknotlar bağlı oldukları ulus ile devleti temsil eden araçlar konumundadır. Posta pulları uluslararası dolaşım özelliği sayesinde bağlı oldukları ülkenin resmi araçları olarak ulaştıkları bütün coğrafyalarda kendi ülkelerinin öğelerini yansıtmış ve ülkelerinin simgesi olmuşlardır.⁵⁹⁰ Bu durumun farkında olan Kemalist seçkinler Cumhuriyet'in erken dönemlerinde bastırmış oldukları posta pullarının üzerinde kendi ideolojilerini yansıtan öğeleri işlemişlerdir. Bu öğeler büyük oranda ulus inşasını temsil eden görseller ile Kemalist reformları yansıtan resimler olmuştur. Fakat Kemalist reformların net bir şekilde pullar üzerinde görselleşmesinden önce, 1920 ile 1922 yılları arası pul görsellerine Osmanlı Dönemini yansıtan öğeler pullar üzerinde görülmüştür. Bu durumun sebebi genel itibariyle Milli Mücadele'den yorgun çıkan yeni devletin kendi posta pullarını üretecek ekonomik durumunun bulunmayışı olmuştur. Bu duruma örnek olarak görsel 4.4'te bulunan posta pulu gösterilebilir. Bu pul Osmanlı devletinden arda kalan son posta pulu olma özelliğini taşımaktadır. Pulların görselinde Osmanlı dönemi yansıtan bir mimari yapı yer almakta ve bu yapının önünde de büyükçe bir ağaç bulunmaktadır. Aynı zamanda bu pulların üzerinde Latince olarak yazılan yazıdan dolayı, bu pulların Osmanlı Dönemi'nden olduğu anlaşılmaktadır. Görsel 4.5'te bulunan pullar ise Büyük Millet Meclisi tarafından basılmıştır. Bu pulların görselinde,

⁵⁸⁹ Yılmaz, "Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak", 238-240.

⁵⁹⁰ Elhan, "İran'ın Ulusallaşma Sürecinde Süreklilik ve Değişim: Banknotlar ve Posta Pulları Üzerinde Bir İnceleme", (2017), s. 86.

Misak-ı Milli Sınırları içerisinde yer alan Anadolu toprakları resmedilmişti. Anadolu topraklarının bu pullar üzerinde yer alması, ulus devlet inşasında yeni kurulan devletin meşru hakkı olarak elde kalan son toprakların sahiplenildiği mesajını vermektedir. Misak-ı Milli sınırları dâhilindeki bu toprakların posta pulları üzerinde görselleşmesi, gerek yurt içinde gerek yurt dışında bu durumun duyurulması içindir. Görsel 4.6’da yer alan Büyük Millet Meclisi binası, imparatorluktan ulus devlete geçişte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin milli egemenliğe dayalı bir yönetim anlayışını benimsemiş olduğunu göstermektedir. Bu hususta saltanat kaldırılmış ve halk egemenliğine dayanan bir yönetim benimsenmiştir. Bu durum posta pullarında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında ‘demokratik’ bir yönetim şeklinin benimsendiğinin duyurulması için kullanılmıştı.⁵⁹¹

Bu hususta TBMM’nin 1 Kasım 1922 yılında almış olduğu karar neticesinde Saltanat kaldırılmış ve egemenlik millete verilmişti. Fakat bu duruma rağmen milli egemenliğin kuvvetlenmesi için uzunca bir süre geçmesi gerekmiştir. Yine de pullar üzerinde TBMM’nin resmedilmesi artık ülkenin yönetim şeklinin değiştiğinin ve Cumhuriyet ile yönetildiğinin göstergesi olmuştur.⁵⁹² Görsel 4.7’de yer alan bozkurt figürü, henüz İttihat ve Terakki Partisi’nin Türk milletinin Orta Asya öz kültürüne dönme çalışmaları ile Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine yansıyan Türkçülük politikalarının Modern Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte devam ettiğinin göstergesidir. Bu hususta Erken Cumhuriyet Dönemi’nde ulus devlet çalışmaları ile birlikte hız kazanan Türk milletinin özüne yani Orta Asya kültürüne dönme politikalarına yansıyan bozkurt figürü posta pullarında belirli bir müddet kullanılmıştı.⁵⁹³ Bunun yanında ileriki dönemde bozkurt figürü Maarif Vekâlet’inin başlatmış olduğu Cumhuriyet Arması’ nın nasıl olması gerektiği için düzenlenen yarışmaya da konu olmuştur. 1925-1926 yılları arasında düzenlenen Milli Arma Müsabakasının şartlarından birisi, seçilecek armanın üzerinde eski Türk gelenek ve göreneklerini içerisinde barındıran bir timsalin bulunması gerektiğidir.⁵⁹⁴ Bu yarışmanın şartları gereğince içerisinde bir kurt timsalini barındıran armanın bulunduğu tasarım birinci gelmiştir. Fakat seçilen bu arma devlet nezdinde kabul

⁵⁹¹ K. Yazıcı, “Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/16, (2014) 185-186.

⁵⁹² TBMM ZC, D. 1, C. 24, İçtima 130, İçtima Senesi 3, (01.11.1922), 305-315.

⁵⁹³ Yazıcı, Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası), 185-186.

⁵⁹⁴ F. R. Unat, “Türkiye Armasız Bir Devlettir”, *Yıllar Boyu Tarih Dergisi*, S. 11, (Kasım 1980), 42-43.

edilmemiş ve Cumhuriyet arması hiçbir zaman var olmamıştır.⁵⁹⁵ Bu durumun yanında bozkurt figürü ileriki dönemde Atatürk ile özdeş hale gelecek ve Atatürk'ü öncü lider vasfıyla temsil eden bir öge olacaktır.⁵⁹⁶

4.4.2. 1923-1939 Yılları Arası Posta Pulları

Görsel 4.8. (1923)

Görsel 4.9. (1923)

Görsel 4.10. (1924)

Görsel 4.11.
(1926)

Görsel 4.12. (1926)

Görsel 4.13.
(1927)

Görsel 4.14.
(1927)

Görsel 4.15.
(1928)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından basılan posta pullarına baktığımızda görsel 4.8'de bozkurt figürü yeniden resmedilmiştir. Ulus devlet çalışmalarının hızlanması dolayısıyla Türk milletinin Orta Asya kökenleri ile bağ kurulmak istenilmiştir. Bu hususta Türkçülük politikalarında da artış olmuş ve bu durum posta pulu görsellerine yansımıştır.⁵⁹⁷ Bozkurt figürü 1925 ve 1926 yılları arasındaki Türkiye'nin armasının ne olması gerektiğiyle alakalı Milli Arma Müsabakasında birinci seçilen armanın üzerindeki görselde yer almıştır.⁵⁹⁸ Milli Arma Müsabakasında seçilen armanın görselinde çevresinde buğday başakları bulunan ve merkezinde güç ile vatanın

⁵⁹⁵ M. Başaran, "Türkiye'nin Arması Ne Olmalıdır ?", *Tarih ve Toplum*, 28/165, (Eylül 1997), 22-27.

⁵⁹⁶ Yazıcı, "Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)", 185-186.

⁵⁹⁷ T. Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950)", 75. *Yılda Paranın Serüveni*, (İstanbul 1998b), s. 14.

⁵⁹⁸ F. R. Unat, "Türkiye Armasız Bir Devlettir," *Yıllar boyu Tarih Dergisi*, S. 11, (Kasım 1980), 42-43.

savunulmasını da simgeleyen kırmızı bir kalkan bulunmuştur. Bu kalkanın üzerinde Türk gelenek ve görenekleriyle orantılı olarak bir kurt tasarımı yer almıştır.⁵⁹⁹ Tasarımda yer alan kurt imgesi hiçbir zaman Tuğran amacı ile bağlantılı olmamıştı. Bu öge sadece Türk gelenek ve göreneklerini yansıtmıştır. Yani Türkiye Cumhuriyetinin ulus devlet inşası sürecinde Kemalist rejim Osmanlı Devleti ile bağlarını koparmak ve İslam-Osmanlı kimliğine sahip olan toplum yapısını dönüştürmek istemiştir. Bu sebeple de rejim tarafından Türk milliyetçiliği doğrultusunda öze dönme politikaları izlenmiş ve Orta Asya ile kültür yönünden bağ kurulması amaçlanmıştır.⁶⁰⁰ Bu politikalar doğrultusunda bozkurt figürü posta pulları görsellerinde 1934 yılına kadar görülmüştür.⁶⁰¹

Görsel 4.9 da yer alan pullar üzerinde bir cami resmi bulunmaktadır. Kemalist rejim oluşturmak istediği laik ve Avrupa öğelerini yansıtan toplum yapısındaki modeli halka benimsetmek için ilk aşamada din konusunda ılımlı davranmıştı. Henüz 1919-1923 yılları arasında kapsayan Milli Mücadele Dönemi'nde yönetici seçkinler tüm halk tabakasının desteğini almak, halkı kaynaştırıp birleştirmek ve ortak bir düşman ile topyekûn hareket etmek için etnik milliyetçiliği gizlemişlerdir. Bu dönemde etnik milliyetçilik yerine Kemalistler halkın maneviyatı ile birlikte din duygusunu ön plana çıkarmak istemiştir. Böylece İttihat ve Terakki yönetimi ile Osmanlı Devleti'nin son dönemini kapsayan laikleşme çalışmaları bu zaman aralığında sekteye uğramıştı. Kemalist yöneticiler kendi tasarladıkları devrimlerin planlarını uygulamak için müsait bir ortamın sağlanmasını ve kendi taraftarlarının güç kazanmasını beklemişlerdir.⁶⁰²

Görsel 4.10'da bulunan pulda Atatürk portresi pullar üzerinde ilk defa resmedilmiştir. Milli Mücadele'nin ardından tasarlanan bu pul görselinde Atatürk mareşal üniformalı ve kalpaklı bir halde betimlenmişti.⁶⁰³ Bu pul tasarımının görselinde Sakarya Nehri'nin üzerinde bulunan Kagir Köprüsü, yıkılmış bir halde resmedilmiş ve köprünün arkasında yine harap vaziyette bulunan binalar betimlenmiştir. Arka planda görünen harap ve yıkılmış haldeki binaların tepesinde doğan bir güneş resmedilmiştir. Doğan güneş Türkiye Cumhuriyeti'nin ve halkının aydınlık geleceğini temsil etmiştir. Bu pul görseli Lozan anlaşmasını anmak için çıkartılmış olan “*Sulh Hatırası*” posta pulları

⁵⁹⁹ M. Başaran, “Türkiye’nin Arması Ne Olmalıdır?”, *Tarih ve Toplum*, 28/165, (Eylül 1997), 22-27.

⁶⁰⁰ Demir, “Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950)”, (1998b), 14.

⁶⁰¹ Yılmaz, “Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak”, 237.

⁶⁰² A. Yıldız, “*Kemalist Milliyetçilik*”, (2019), 217-220.

⁶⁰³ Süleyman Bulut- Hacı Bulut, *Pullarla Atatürk: Hayatı ve Mücadelesi 1881-1938*, (İstanbul 2020), 112. ; Pulhan, *Pulhan; 1959 Türk Pulları Kataloğu* (1959), 212.

serisinin içerisinde bulunmuştu.⁶⁰⁴ 1926 yılına ait olan görsel 4.11’de bulunan pullarda yine Atatürk resmi yer almıştır. Atatürk bu sefer pul görselinde sivil vaziyette ve tek başına resmedilmiştir. Bu görsel aynı zamanda Atatürk’ün Cumhuriyet’in kurucu kadrosu arasında yaşanan liderlik yarışını da kazanmış olduğunun göstergesidir. Görsel 4.11 ve görsel 4.12’deki pullar 1925-1926 yılları arasında Ressam Ali Sami Bey tarafından tasarlanmıştır. Bu pulların görselinde bozkurt, Ankara kalesi, Sakarya geçidi ve Atatürk portresi gibi öğeler bulunmuştur. Bu pullar Londra’da bulunan Bradbury Wilkinson Co matbaasında bastırılmışlardı.⁶⁰⁵

Görsel 4.12, 4.13, 4.15, 4.17, 4.20, 4.21, 4.25, 4.38 pul betimlemelerinde bulunan bozkurt, görsellerden de görüldüğü üzere artık tek başına resmedilmemiştir. Bu hususta 1925-1926 yıllarında Milli Arma Müsabakası için tasarlanan arma görselinde eski Türk ananelerinden birisini temsilen bozkurt figürü de bulunmuştu.⁶⁰⁶ Ulus devlet inşa sürecinde Osmanlı devleti ile her yönden bağlarını koparmak isteyen Kemalist yönetici seçkinler Osmanlı Devleti’nin henüz 19 yy. da tasarlamış olduğu armadan tamamıyla farklı, Türk milliyetçiliğine dair öğelerin bulunduğu ve Türk geleneklerini yansıtan bir armanın tasarlanmasını istemişlerdir. Bu hususta henüz Osmanlı devletinin 19. yy’da tasarlamış olduğu armadan bağımsız olarak Türk ananelerine dair bozkurt öğesini yansıtan bir arma tasarlanmıştır. Bu durum bozkurt öğesinin toplumsal hayatın her yerinde meşrulaştırılmaya çalışıldığının göstergesi olmuştur. Bozkurt öğesinin yanında örneğin Türk eski devletleri ve beyliklerinden olan Göktürkler, Gazneliler, Artuklular, Saltuklular ve Mengücekliler kendi devletleri için kartal armasını benimsemişlerdi. Bunun yanında Memlük Devletinin Sultanı olan Baybars devlet armasını olarak pars figürü kullanılmıştı.⁶⁰⁷ Ayrıca yine eski Türk halklarından olan Macarlar ve Bulgarlar da kartal armasını benimsemişlerdir. Kumanlar da aslan ile köpek tasarılarının bulunduğu armaları kullanmışlardır.⁶⁰⁸ Erken Cumhuriyet Dönemi’nin yönetici seçkinleri de benzer şekilde toplumun ve devletin Orta Asya ile bağlarını kuvvetlendirmek için bozkurt öğesini ön plana çıkarmışlardı. Bu durum Milli Arma Müsabakasına da yansımıştır. Fakat bu

⁶⁰⁴ Demir, “Kurtuluş Savaşımızın Mektup Zarfındaki Sesi: Anadolu (Ankara Hükümeti) Posta Pulları”, (1998a), 170-171. ; Düzenli- Kavuran, “Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümleri”, 203-204.

⁶⁰⁵ *Cumhuriyet*, (15 Ağustos 1925), 1.; *Cumhuriyet*, (2 Ocak 1926), 1.; *Cumhuriyet* (22 Şubat 1926), 2.

⁶⁰⁶ Unat, “Türkiye Armasız Bir Devlettir”, 42-43.

⁶⁰⁷ O. Aslanapa, “*Türklerde Arma Sanatı*”, *Türk Kültürü*, S. 16, (Şubat 1964), 40-47.

⁶⁰⁸ H. N. Orkun, “Eski Türklerde Arma”, *Ülkü (Yeni Seri)*, 3/34, (Şubat 1943), 12-14, ; H. N. Orkun, “Kumanlarda Arma”, *Türklük*, S.2, (1939), 142-144.

dönemde bastırılmış olan posta pullarında sadece bozkurtun kullanılmayışı ve bozkurdun yanında insan, örs ve çekicin de eklenmesi müsabaka içerisinde çeşitli tartışmalara sebep olmuştur.⁶⁰⁹ Bu hususta 1926 yılında Ali Sami Boyar tarafından tasarlanmış olan ve görselinde bozkurtun yanında insan, örs ve çekiç ile birlikte resmedilen posta pulları, Atatürk'ün insan zekâsını öne çıkarma düşüncesinin bir sonucu olmuştur. Bu konuda Atatürk:

Bunların hiçbirisi bugünkü dünyamızın içinde kurulan yeni bir devletin arması olamaz. Devlet armasını sembolik bir insan başı olarak temsil etmeli. Bu dünyada her şey insan kafasından çıkar. Bir insan başının ifade etmeyeceği hiçbir şey tasavvur edemiyorum. İnsan bütün tarih boyunca tabiatın bazen esiri, bazen de hâkimi olmuş ve bu hal insan cemiyetlerinin medeniyette ilerlemeleri nispetinde inkişaf etmiştir, demişti.⁶¹⁰

Atatürk bu konuda bozkurtun devletin öğeleri üzerinde tek başına resmedilmesini istememiştir. Atatürk var olan her şeyin insan zekâsının ürünü olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla da 1926 yılında tasarlanan III. Londra serisi posta pulları görsellerinde bozkurt figürünün yanında örsünün başında elinde çekiç tutan güçlü ve sağlıklı bir insan resmedilmiştir.⁶¹¹

1 Kasım 1928 yılında kabul edilen Harf Devrimi⁶¹² yasasının henüz kabul edilmesinden 2 yıl öncesinde, 1926 yılında bastırılan görsel 4.12' deki posta pulları üzerinde Latin alfabesi kullanılmıştır.⁶¹³ Bu uygulamada Erken Cumhuriyet Dönemi'nin yönetici seçkinleri Harf Devrimi'nin öncesinde halkı yeni alfabeye alıştırmak

⁶⁰⁹ S. Rıfat, *Milli Aramız Nasıl Olmalı*, (Cumhuriyet Matbaası, Türk Ocağı Hars Heyeti, 1926), 4-6.

⁶¹⁰ Ayşe Afet İnan, *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıkları*, (Ankara, Altınok Matbaası, 1969), 9

⁶¹¹ Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950)", (1998b), 14-15. ; Başaran, "Türkiye'nin Arması Ne Olmalıdır ?", 26-27. ; Görsel 4.25 de bulunan bozkurt figürlü posta pulu daha önceden İngiltere'de bastırılmıştır. Bu posta pulu İzmir'de yapılan Uluslararası 9 Eylül Sergisi için İstanbul Damga Matbaası'nda 1934 yılında süsarılanmıştır.; BCA. 30.18.1.2 / 47.51.18 (15.07.1934), 1

⁶¹² Harf Devrimi Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumu dönüştürme projesinde, Osmanlı geçmişi ile bağlarını koparma konusunda en etkili olan İnkılaplardandır. Nitekim Harf Devrimi'nin bir diğer amacı da "İslamiyet'i Türkleştirme" politikalarıdır. Bu konuda henüz 1926 yılında Türkçe ile namaz kaldırma çalışmaları da denenmiştir. Bunun yanında yaklaşık dört yıl sonra ise bir grup modern İslamcı benzer konularda reform tasarıları hazırlamıştır. Bu konuda 1932 yılının Ramazan ayında Türkçe olarak kuranın okunması ihtimaline karşı halkın verebileceği tepki araştırılmıştır. Daha sonrasında Türkçe olarak kuranın okunması planından vazgeçilmiştir. Sonrasında 1932 yılından 1950 yılı Demokrat Parti'nin iktidara geldiği döneme kadar ezan ve kâmet Türkçe olarak okunmuştur. Bu çalışmalar Erken Cumhuriyet Dönemi'nde genel itibarıyla Türkçeleştirme politikaları doğrultusunda yapılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde Sovyetlerdeki gibi din unsuruna doğrudan karşı çıkılmamıştır. Kemalizm dini mabetlere ve vicdanlara sığdırmak istemiştir. Bu konuda Diyanet İşleri Kurumu oluşturularak mabet ve vicdanlara sığdırılan din öğesi Kemalist kurucu kadronun seçkinlerince şekillendirilmeye çalışılmıştır. ; Mete Tuncay, "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Kemalizm*, C. 2, (2019), 92-95.

⁶¹³ 1 Kasım 1928 yılında 1353 numaralı kanun; *TBMM ZC*, Devre 3, C.5, İçtima 1, İçtima Senesi 2, (01.11.1928), 7-11. ; *Resmî Gazete*, S. 1030, (03.11.1928), 7-9.

istemişlerdir. Bu hususta 1926 yılı posta pullarında Latin Alfabesi ile “*Türkiye Postaları*” ibaresi kullanılmıştır.⁶¹⁴ 1928 yılında kabul edilen Harf Devrimi’nin ardından ise posta pulları üzerinde bir takım yenilikler yapılmıştır. Bu tarihten sonra pullar üzerinde belirli bir dönem boyunca “*Türkiye Cumhuriyeti Posta*” veya “*Türkiye Cumhuriyeti Postaları*” ibareleri yer almıştır.⁶¹⁵

Harf Devriminin gerçekleşmesiyle birlikte 1929 yılından sonra basımı yapılacak olan posta pullarının bastırılması için, Newyork’da bulunan ‘*American Banknot Kumpanyası*’ ya da Londra’da bulunan ‘*Biradbori Vilkenzon*’ kurumlarından birisinin tercih edilmesi kararlaştırılmıştı.⁶¹⁶ Bu dönemde pul görselleri için ressamalar arasında düzenlenmiş olan yarışmada belirsizlik yaşanmıştı. Bu sebeple de yeni pulların basımından vazgeçilmişti. Fakat Latin alfabesinin kabulü sonrasında Londra Biradbori Vilkenzon matbaasında bastırılacak olan pulların görselindeki yazı ve rakamlar, yeni harfli yazı ve rakamlara göre tasarlanarak yeniden basımının yapılması kararlaştırılmıştır. Bu aşamada pul tasarımı için Türk ressamalar arasında düzenlenen müsabaka devam etmiştir.⁶¹⁷ Fakat Londra’da basımı yapılmakta olan posta pullarının eski kalıplarının yeni alfabeye göre değiştirilmelerinin masrafları arttırabileceği düşüncesiyle farklı çözüm arayışlarına gidilmiştir. Bu hususta Londra’da basımı yapılacak olan posta pulları anlaşması iptal edilerek pulların İstanbul’da bulunan Damga Matbaası’nda bastırılması planlanmıştır. Bu sayede Türk parasının da yurt dışına çıkartılmaması istenilmişti. Daha sonrasında 1930’lu yıllarda posta pullarının taklitlerinin yapılma ihtimali ve Türk ressamalarının pul tasarımı konusunda düzenlenen müsabakaya fazla ilgi göstermemesi sebebiyle pulların İstanbul’da bastırılması konusundan vazgeçilmiştir. Dolayısıyla son bir defa olarak posta pullarının basım işleminin Londra’da bulunan Biradbori Matbaasında yapılmasına karar verilmişti.⁶¹⁸

Fakat 1939 yılında dahi posta pulları yurt dışındaki matbaalarda bastırılmıştı. Örneğin Atatürk’ün vefatı dolayısıyla tasarlanan pulların basım işlemi yurt dışındaki matbaalarda yapılmıştır. Bu hususta 1939 yılındaki posta pulları İsviçre’de bulunan Courvoisier matbaası ile İngiltere’de bulunan diğer anlaşmalı matbaalara bastırılmıştır.

⁶¹⁴ Yazıcı, “Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)”, 186.

⁶¹⁵ BCA. 30.18.1.2 / 18.13.9, (25.02.1931), 1

⁶¹⁶ BCA. 30.18.1.2 / 4.36.8, (19.06.1929), 1.

⁶¹⁷ BCA. 30.18.1.2 / 5.47.12, (16.09.1929), 1.

⁶¹⁸ BCA. 30.18.1.2 / 9.11.10, (12.03.1930), 1-2.

Bu pulların parası ise bazı hallerde ülkelerin kendi arasında uygulamış oldukları kliring (takas sistemi) anlaşmasınca bazı hallerde de nakit para olarak ödenmiştir. Pul bedelleri ise bazen kurum ya da devletlerin Türkiye'ye olan borçlarına karşılık ödenmiştir.⁶¹⁹ Türkiye bu duruma benzer ödeme yöntemlerini kullanarak yıllar boyunca posta pullarını yurt dışında bastırmıştı. Bu hususta 1942 yılında dahi bastırılmış olan pullar dönemin Almanya'sına bağlı olan Viyana'ya sipariş edilmiştir.⁶²⁰ Benzer şekilde 1949 yılındaki Denizcilik Bayramı'nın kutlamaları için bastırılan pullar ile 1950 yılındaki Türk Kooperatifçilik Kongresi için bastırılmış olan pullar İsviçre'ye sipariş edilmişti.⁶²¹

Görsel 4.16. (1929)

Görsel 4.17. (1929)

Görsel 4.18 (1929)

Görsel 4.19. (1930)

Görsel 4.20.
(1930)

Görsel 4.21.
(1931)

Görsel 4.22.
(1931)

Görsel 4.23.
(1933)

Görsel 4.24.
(1933)

Görsel 4.25. (1934)

Görsel 4.26.
(1935)

Görsel 4.27.
(1935)

Görsel 4.28.
(1935)

⁶¹⁹ BCA: 30.18.1.2 / 86.30.20, (09.04.1939) , 1-2; BCA: 30.18.1.2 / 88.85.18, (04.09.1939), 1. ; BCA: 30.18.1.2 / 85.115.20, (18.01.1939), 1.

⁶²⁰ BCA: 30.10.0.0 / 133. 956.19, (02.10.1942), 1-3.

⁶²¹ BCA: 30.18.1.2 / 121.108.18 (20.02.1950), 1; BCA: 30.18.1.2 / 119.42.5 , (03.06.1949), 1.

Görsel 4.14 ve görsel 4.18’de bulunan pullarda Türkiye Cumhuriyeti’nin başkenti olarak Ankara ve Ankara kalesi resmedilmiştir. Bu hususta eski başkent İstanbul’a karşı Ankara şehri 13 Ekim 1923 tarihindeki meclisin oturumunda Türkiye Cumhuriyeti’nin başkenti olarak seçilmiştir.⁶²² Yeni başkent Ankara’nın eski başkent İstanbul’un yerini almasının ardından, posta pullarında bulunan İstanbul görsellerinin yerini Ankara ve Ankara’ya dair görsel öğeler almıştır. Bu doğrultuşa Ankara Cumhuriyet’in simgelerinden birisi haline gelmiştir.⁶²³

Görsel 4.16 ile görsel 4.19’da bulunan pullarda ise demiryolları resmedilmiştir. Cumhuriyet’in kurucu kadrosu demiryolu yapımına büyük önem vermişti. Bu hususta öncelikle demiryolları inşa edilecek ve ulaşımın geliştirilmesinin ardından sanayi hamlelerine girişilecektir. Demiryolları sanayi hamlelerinin merkezi konumu olarak, Cumhuriyet’in ekonomik ve siyasal bağımsızlığının ön koşulu olarak görülmüştü. Ayrıca Cumhuriyet’in kurucu kadrosu demiryollarını kullanarak devlet otoritesini ülkenin merkezden uzak coğrafyalarına da yayıp sağlamlaştırmayı istemişti. Bunun yanında Demiryolları ülkenin tahıl depolarına ulaşım için de önemli bir araç olarak görülmüştür. Devletin politikaları doğrultusunda yeni demiryolları yapılmış ve yabancıların elinde olan demiryolları satın alınmıştır. Fakat bu duruma rağmen ülke genelini kapsayan demir yolları var olmamıştır. Devlet politikaları gereğince demiryolları posta pulları üzerinde de görselleşmiş ve iktidarın gücünü simgelemişlerdi.⁶²⁴ Benzer şekilde görsel 4.35, 4.45, 4.49, 4.50, 4.52, 4.59 ve 4.60’ da bulunan pullarda da demiryolları, köprü ve geçitler görsel öğe olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet ve Kemalizm’i simgeleyen demiryolları posta pulları görsellerinde kitlelere mesaj aktarıcı işleviyle, propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır.⁶²⁵

Görsel 4.23’de bulunan pullarda Atatürk’ün bir portresi sağ tarafında bulunan defne dalı ile birlikte betimlenmiştir. Bu görselde bulunan defne dalı barışçıl bir politika güdüldüğünü temsil ederken aynı zamanda da kazanılan zaferleri simgelemektedir. Bu

⁶²² TBMM ZC, Devre 2, C.2, İçtima 35, İçtima Senesi 1, (13.10.1923), 665-670.

⁶²³ Yazıcı, “Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)”, 186.

⁶²⁴ Yılmaz, “Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak”, 241-242.

⁶²⁵ Düzenli ve Kavuran, “Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümleri”, 219-220.

posta pullu Cumhuriyet'in 10. yılı anısına bastırılmıştır.⁶²⁶ Pul görselinin sol tarafında başaklar ile fabrikaları temsil eden çarklar yer almaktadır. Bu hususta görselde bulunan başak betimlemeleri tarımı ve Cumhuriyet'in tarım politikalarını temsil etmektedir. Çarklar ise Cumhuriyet'in özellikle 1927 yılından sonra kabul edilen Teşvik-i Sanayi kanunu ile gerçekleşmeye başlayan sanayi hamlelerini simgelemektedir.⁶²⁷ Pul görseli Cumhuriyet'in tarım ve sanayi hamleleri neticesinde gelişip büyüyeceği mesajını vermektedir. Cumhuriyet'in politikası öncelikli olarak tarımı geliştirmek ve daha sonra sanayi hamlelerine girişmektir.⁶²⁸ Görsel 4.24, Cumhuriyet'in 10. yılı için çıkartılan başka bir pula aittir. Bu pulun görsel ögesinde bir güneş imgesi bulunmaktadır. Bu güneş etrafa ışık saçarak biçimde resmedilmiştir. Bu durum Milli Mücadele'nin ardından kurulan Cumhuriyet'in aydınlık bir geleceğe doğru yürüdüğünü betimlemektedir. Bu pulun görselinin altında ise sonsuzluğu simgeleyen bir deniz imgesi resmedilmiştir. Deniz imgesi Cumhuriyet'in ebediliğini temsil etmektedir.⁶²⁹

Görsel 4.26, 4.27, ve 4.28'de bulunan pullar üzerinde kadın resimleri işlenmiştir. Bu hususta Kemalizm'in simgelerinden birisi haline gelen kadın ögesi Cumhuriyet'in Osmanlı geçmişine karşı kullandığı bir gösterge ürünü olmuştur. Bu hususta Kemalizm kadın ögesini Osmanlı dönemindeki esaretinden kurtardığı ve modernleştirerek kamusal hayata çıkardığı söylemleri ile kendi simgesi haline getirmişti. Bu doğrultuda Kemalist ideoloji, kadına vermiş oldukları hakları posta pulları üzerinde kadın görselleri ile birlikte işleyerek tüm dünyaya duyurma yoluna gitmiştir. Bu durum Cumhuriyet'in aynı zamanda Batı medeniyetine karşı modern olduğunu ispatlama girişimleri ile de bağlantılı olmuştur. Kadın ögesini üzerinde barındıran görsel 4.26, 4.27 ve 4.28'deki posta pulları 1935 yılında Türkiye'de gerçekleştirilmiş olan 12. Dünya Kadınlar Kongresi anısına bastırılmışlardır.⁶³⁰ Türkiye'de kadınların genel olarak siyasal hayatta seçme ve seçilme hakkını 5 Aralık 1934 yılında elde etmelerinin ardından Kemalist yöneticiler bu durumu

⁶²⁶ Düzenli ve Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlemeleri", 210-211.

⁶²⁷ 1927 yılından sonra kabul edilen 105 numaralı Teşvik-i Sanayi kanunu; *TBMM ZC*, Devre 2, C. 32, İçtima 73, İçtima Senesi 4, (28.05.1927), 614-621; *Resmî Ceride*, S.608, (15 Haziran 1927), 1-10 (2624-2629)

⁶²⁸ Düzenli-Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlemeleri", 210-211.

⁶²⁹ Düzenli-Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlemeleri", 209.

⁶³⁰ Tarlakazan, "Pul tasarımı Osmanlı'dan Günümüze Kadın Figürü", 714.

tüm dünyaya duyurmak istemişlerdi.⁶³¹ Bu hususta Kemalist yöneticiler Kadınlar Kongresi'nin Türkiye'de yapılması için çalışmalar yürütmüşlerdi. Nihayetinde bu kongre 18 Haziran 1935 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır.⁶³² Bu kongre için bastırılmış olan pul görsellerinde yer alan kadınlar topluma model olabilecek şekilde edebiyat, bilim ve çeşitli alanlarda Nobel ödülüne layık görülen toplumun önde gelen kadınlarından seçilmiştir. Kemalizm daha sonraki pul görsellerinde de kadın imajına yer vermiştir. Kadının pul görsellerinde seküler görünümünün öne çıkması önemsenmiş, siyasal ve toplumsal alanda aktif bir şekilde boy göstermesi pul görsellerinde resmedilmiştir. Bu anlamda görsellerde kadın öğretmen, tarım işçisi, hukukçu gibi birçok mesleği icra eder vaziyette betimlenmiştir.⁶³³

Görsel 4.29. (1936)

Görsel 4.30. (1936)

Görsel 4.31. (1937)

Görsel 4.32. (1937)

Görsel 4.33. (1938)

Görsel 4.34. (1938)

Görsel 4.35. (1938)

Görsel 4.29 ve görsel 4.30'da bulunan pulların tasarımı ve sürüşarjlanması ise Nafia (Bayındırlık) Vekilliği'nin teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nun 21.07.1936 yılındaki kararı neticesinde onaylanmıştır. Bu pullar Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni temsil etmektedir ve bu anlaşmanın anısına bastırılmışlardır. Bu pulların üzerinde

⁶³¹ *Zaman*, (6 Kanunievvel 1934), 1-2. ; *Zaman*, (5 Kanunievvel 1934), 1-2.

⁶³² BCA: 490.1.0.0 / 594.51.2 (20.01.1935), 1.

⁶³³ Yılmaz, "Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak", 240-241.

“Boğazlar Mukavelesinin İmzası” ve “20.07.1936” yazıları bulunmaktadır.⁶³⁴ Görsel 4.31 ve 4.32’de bulunan pullar 1937 yılında toplanmış olan II. Türk Tarih Kurultayı anısı için bastırılmışlardır.⁶³⁵ Kemalist seçkinler ulus inşası sürecinde Orta Asya söylemlerinden vazgeçmiş ve Anadolu medeniyetlerini sahiplenme yoluna gitmişlerdi. Anadolu medeniyetlerini yansıtan öğeler posta pulları üzerinde belirgin bir şekilde görsel öge olarak kullanılmaya başlamıştı. Bu hususta pullar üzerinde görülen bozkurt, insan, çekiç ve örs figürleri eski önemlerini kaybederek yerlerini Anadolu medeniyetlerini yansıtan öğelere bırakmıştır. Kemalist seçkinler etnik boyutta Türkiye halkının kökenini Anadolu kavimleri ile bağdaştırma yoluna gitmişlerdir. Bu durumun yapılma sebebi Türk kavminin Anadolu’daki kökenlerini daha da geçmişe götürmek ve Türk halkının medeniyetin gelişimine hizmetlerinin bulunduğu algısı yaratmaktır. Bu sayede Kemalistler medeniyetin gelişimine katkısı olan eski Anadolu kavimlerinin etnik kökenini de esasen Türk sayarak, uluslararası camiada geçmişte Türk kavminin gelişmiş medeniyetler kurduğu tezini ispatlama yoluna gitmişlerdir. Bu konuda Hititler ve benzeri eski Anadolu uygarlıkları ile Türk kavminin akrabalık bağları aranmıştır. Hatta Hitit geyiği belirli bir dönem boyunca posta pulları üzerinde görsel öge olarak kullanılmıştır. Bu çalışmaların diğer bir amacı Anadolu’da hak iddia eden diğer devletlere karşı Anadolu’nun sahiplenilmesi boyutunda bir cevap niteliği taşımıştır.⁶³⁶

Eski Anadolu uygarlıklarına dair benzer bir söylemi ileriki dönemlerde Mavi Anadolucular da savunmuştu. Mavi Anadolucular eski Anadolu uygarlıklarından arda kalan halkların Anadolu’da halen yaşadıklarını, bu halkların Anadolu’ya yeni gelen halkalar ile karıştıklarını ve Anadolu’nun bu yönden kendisine has bir kültür ögesinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu yönüyle Anadolucular bu durumu etnik boyuttan daha çok Anadolu kültürü üzerinden savunmuş ve Anadolu’yu yüceltmişlerdi. Fikri yönden Kemalizm’den ve Türk Tarih Tezinden beslenen Anadolucular Anadolu’nun içerisinde

⁶³⁴ BCA: 30.18.1.2 / 67.62.18 (21.07.1936), 1.

⁶³⁵ BCA. 30.18.1.2 / 77.65.7, (14.07.1937), 1.; Yazıcı, “Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)”, 188-189.

⁶³⁶ Yılmaz, Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak, 244. ; Eski Anadolu uygarlıklarının Türk soyuna bağlanması için yapılan antropolojik çalışmalar için bkz. Evrim Armağan Coşkun, “Milli Devlet’in İnşasında Ayşe Afet İnan”, (Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018).

ezelden beri devam eden göçler neticesinde bütün halkların kaynaşarak kendisine has bir Anadolu kültürü yarattıklarını savunmuşlardır.⁶³⁷

Görsel 4.33’de bulunan pullar Harf Devrimi’nin 10. yılı anısına çıkartılmışlardır. Bu pul görselinde Atatürk kara tahtanın başında bir öğretmen rolü ile halka yeni alfabeyi öğretir vaziyette resmedilmişti. Harf İnkılabı 1 Kasım 1928 yılında yapılmıştı. Bu inkılap hem Batılaşma hareketlerinin devamıdır, hem de devletin Osmanlı ile bağlarını koparmaya yönelik bir yenileşme hareketidir.⁶³⁸

Görsel 4.36.
(1927)

Görsel 4.37. (1928)

Görsel 4.38.
(1934)

Görsel 4.39. (1938)

Görsel 4.40. (1938)

Görsel 4.41. (1938)

Görsel 4.42. (1941)

⁶³⁷ B. Karacasu, “Mavi Kemalizm, Türk Hümanizmi ve Anadoluçuluk”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, C. 2.*, (2019), 334-343.

⁶³⁸ Harf İnkılabı için bkz. 1 Kasım 1928 yılı ve 1353 sayılı kanun ; TBMM ZC, Devre 3, C.5, İçtima 1, İçtima Senesi 2, (01.11.1928), 7-11; *Resmî Gazete*, S. 1030, (03.11.1928), 7-9.

Görsel 4.36’da bulunan posta pulları 1927 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi’nin ardından İzmir’de yapılan Dokuz Eylül Mahalli Sergisi’nin anısına tedavüle sürülmüşlerdi. Görsel 4.37’ de bulunan posta pulları yine İzmir’de ikincisi gerçekleştirilmiş olan Dokuz Eylül Sergisi için bastırılan pullardandır. Bu pul görselinde Atatürk sivil giysiler içerisinde ve devlet adamını yansıtır vaziyette resmedilmiştir. Görsel 4.38’ de bulunan pul ise Dokuz Eylül Sergisi için 1934 yılında yeniden sürsarjlanan pullardandı. Dokuz Eylül Sergisi 1934 yılına gelindiğinde uluslararası camiada önem kazanmıştır. Bu sebeple de bu sergi 1934 yılında Asrı Ulusal İzmir Panayırı adı ile açılmıştır. Fakat 1935 yılına gelindiğinde bu sergi pul görselleri üzerinde yer almamıştır. Bu durumun sebebi ise uluslararası çapta daha çok önem arz eden Uluslararası Kadın Hakları Cemiyeti’nin 12. Kongresinin Türkiye’de toplanmış olmasıdır. Uluslararası Kadın Hakları Cemiyeti’nin 12. Kongresi 1935 yılında İstanbul’da gerçekleştirilmiş ve bu durum 1935 yılı posta pulu görsellerinde yer almıştır. Bunun yanında İzmir fuarı Atatürk’ün hayatta olduğu 1938 yılında son defa posta pulları üzerinde görsel öge olarak kullanılacaktır.⁶³⁹

Görsel 4.39 ve görsel 4.40’daki posta pulları 1938 yılı Ağustos ayında İzmir’de açılmış olan İzmir Enternasyonal Fuarı anısına tedavüle çıkarılmışlardır. Üzerinde İzmir görsellerini yansıtan bu posta pulları yüz bin seri olarak, 50 ve 57 kuruşluk değerinde bastırılmışlardı. Bu pul serileri 20 Ağustos 1938 tarihinden itibaren piyasaya sürülerek üç ay süre ile tedavülde kalmıştı.⁶⁴⁰ Görsel 4.41 ve 4.42’ de bulunan posta pullarında Türkiye Cumhuriyeti’nin haritası resmedilmiştir. Bu iki pul görselleri arasında küçük bir fark mevcuttur. Bu fark ise görsel 4.41’de 1938 yılında Hatay Türkiye sınırlarına dâhil edilmemişken görsel 4.42 posta pulunun üzerindeki görselde Hatay’ın Türkiye sınırları dâhilinde resmedilmiş olmasıdır. Hatay henüz Türkiye sınırlarına dâhil edilmemişken kendi posta pullarını üretememiştir. Bu konuda Türkiye Hatay’ın Suriye posta pullarını kullanmak zorunda olması ihtimalinden çekinmiştir. Çünkü Hatay’ın Suriye’ye ait posta pullarını kullanması demek, posta pulları üzerinde Suriye propagandasını yansıtan görsel öğelerin kitlelere ulaşması demektir. Bu konuda Türkiye Hatay’ın ihtiyaçlarına karşılık, Hatay içinde ve Hatay’ın Türkiye ile ilişkileri doğrultusunda kullanabilmesi için posta pulu sürsarjlamıştır.⁶⁴¹ Bu doğrultuda Türkiye Hatay’ın elinde mevcut bulunan posta

⁶³⁹ Yazıcı, “Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)”, 190.

⁶⁴⁰ BCA. 30.18.1.2 / 83.39.12 (05.05.1938), 1.; BCA: 30.18.1.2 / 84.70.3 (22. 07. 1938), 1.

⁶⁴¹ BCA: 30.18.1.2 / 85.110.4 (02.01.1939), 1.

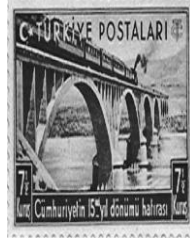
pulları bittiği dönemde 20 çeşitte posta pulunu Hatay'ın istediği değerde, 10.03.1939 tarihinde alınan karar ile sürsarjlamıştır. Türkiye Suriye'nin posta pullarında yer alan propaganda yöntemleri ile Hatay'ı etkileyebileceğinden endişe etmiş ve bu doğrultuda Hatay için posta pulu sürsarjlamakta tereddüt etmemiştir.⁶⁴²

Görsel 4.43. (1938)

Görsel 4.44.
(1938)

Görsel 4.45. (1938)

Görsel 4.46. (1938)

Görsel 4.47.
(1938)

Görsel 4.43'de bulunan pullar 1938 yılında Uluslararası Kanser ile Mücadele Haftası'nda Harf Devrimi'nin 10. yıl dönümü ile Cumhuriyet'in 15. yıl dönümünü anmak için bastırılmışlardır.⁶⁴³ Bu pul görsellerinde ordu ve uçak filosu yer almaktadır. Bu görsel ile pulların uluslararası dolaşımı sayesinde 'dış güçlere' askeri güç unsuru konusunda mesaj verilmek istenmiştir. Bunun yanında görselde askerin elinde bulunan ön kısımdaki bayrak ile de bağımsızlık temsil edilmektedir. Görselde yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı'na karşı farklı ülkelere mesaj verilmiştir.⁶⁴⁴ Görsel 4.44 de bulunan pul resmi tarım ve tarımsal üretime dair anlamlı bir mesaj vermektedir. Bu görselde Atatürk öncü lider olarak tarım makinesinin üzerinde modern kıyafetleri ile betimlenmiştir. Tarıma Erken Cumhuriyet Dönemi'nde büyük önem verilmişti. Çünkü bu dönemde ağır sanayi hamlelerine başlamak için gerekli olan sermayenin tarımsal üretimden karşılanması gerektiği kararlaştırılmıştı. Görselde Atatürk'ün tarım makinesi üzerinde modern kıyafetler ile resmedilmesi kitlelere tarımsal üretimin teşvik edilmesi yönünden büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında modern kıyafetler ve fötr şapkası ile betimlenen Atatürk görseli ise Batı öğelerini benimsemiş olan bir ülkenin halkına vermek istediği mesajı içermektedir. Görsel Osmanlı toplum yapısına hâkim olan eski geleneksel

⁶⁴² BCA: 30.18.1.2 / 86.21.9 (10.03.1939), 1.

⁶⁴³ BCA: 30.18.1.2 / 84.77. 20 (29.08.1938), 1.

⁶⁴⁴ Düzenli-Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümleri", 211-212.

kıyafetlerin yerine Batı modelindeki giyim ve kuşam modasının topluma aşılmasına yönelik bir teşvik barındırmaktadır.⁶⁴⁵

Görsel 4.45'deki pullar üzerinde, Samsun ve Sivas arasında bulunan bir köprü ile bu köprünün üzerinde yer alan bir de demiryolu resmedilmiştir. Görsel bu dönemde merkezi otoritenin sağlanması, yurdun tarım depolarına erişim, sanayi ve ticaret gibi ekonomik etkenlerin geliştirilmesi için ulaşımın büyük önem verildiğini bizlere anlatmaktadır. Görsel 4.46'da bulunan pulda da izci Türk gençleri resmedilmiştir. Görselde anlatılmak istenen Türk gencinin doğal şartlar ile uyumlu, disiplinli, dinç, sağlıklı ve de sportif bir şekilde yetişmeleri gerekliliğidir. Görsel 4.47'de bulunan pul üzerinde Atatürk yeniden Askeri kıyafetler içerisinde halkın kurtarıcısı ve önderi olarak resmedilmiştir. Bu durum yaklaşan II. Dünya Savaşı'na karşı 'dış güçlere' gönderilen bir gözdağı mesajı anlamındadır.⁶⁴⁶

Görsel 4.48. (1938)

Görsel 4.29. (1939)

Görsel 4.50. (1939)

Görsel 4.51. (1939)

Görsel 4.52. (1939)

Görsel 4.53. (1939)

Görsel 4.54. (1940)

Görsel 4.55. (1941)

Görsel 4.56. (1941)

Görsel 4.57. (1942)

⁶⁴⁵ Düzenli -Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlmeleri", 213-214.

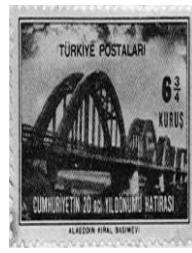
⁶⁴⁶ Düzenli-Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlmeleri", 214-217.

Görsel 4.58. (1943)

Görsel 4.59. (1943)

Görsel 4.60. (1943)

Görsel 4.61.
(1943)

Görsel 4.62.
(1943)

Görsel 4.63.
(1943)

Görsel 4.64.
(1943)

Görsel 4.65.
(1947)

Görsel 4.66.
(1947)

Görsel 4.67.
(1947)

Görsel 4.68.
(1948)

Görsel 4.69. (1950)

647

Görsel 4.61’de bulunan posta pulunda ise Kemalizm prensipleri doğrultusunda yetiştirilmesi amaçlanan Cumhuriyet gençliği zinde, sportif ve sağlıklı bir yapıda resmedilmiştir. Yeni nesil Kemalist elitler tarafından Kemalizm’in fikri temellerini benimseyip yaygınlaştıracığı amacı doğrultusunda son derece önemli bir unsur olarak görülmüştür. Görsel 4.62 de bulunan posta pulu da 1943 yılında tedavüle çıkartılmıştır. Bu posta pulunda Osmanlı mimari üslubundan farklı bir tarzda yapılan Cumhuriyet’in modern binaları resmedilmiştir. Kemalist ideoloji Cumhuriyet ile birlikte Batı tarzında

647 Pul görselleri için bakınız: <https://isteataturk.com/g/kategori/turk-postaidaresi> ; <http://www.ptpulmuzesi.org.tr/CategoryDetail.aspx?CID=45> (E.T. 28.01.2022) ; (Yazıcı, 2014); (Pulhan, 1959); (Pulhan, 1958); (Yılmaz, 2019); (Düzenli-Kavuran, 2005).

modern binaları barındıran kentler tasarlamıştır. Bu sayede Osmanlı ile geleneksel bağlarını koparmayı amaçlayan Kemalizm ayrıca modern üslupta binaları barındıran kentler ile halkı da dönüştürmeyi planlamıştır.⁶⁴⁸ Bu doğrultuda Ankara'nın Başkent seçilmesinin ardından şehrin Batı görünümünü alması için çalışmalar yapılmıştır.⁶⁴⁹ Bunun yanında görsel 4.63'de bulunan pullarda Cumhuriyet'in kalbi olarak Ankara ile Ankara kalesi resmedilmiştir. Ankara bu hususta 1923 yılında başkent olarak Cumhuriyet'in de simgesi haline gelmiştir.⁶⁵⁰ Bu görselde Ankara, Ankara kalesi ve kalenin üzerinde uçan uçaklar da betimlenmiştir.⁶⁵¹ Bu dönemde Türkiye uçak ve uçak filolarına büyük önem vermişti. Türkiye başlarda farklı ülkelerden almış olduğu uçaklar ile bir uçak filosu oluşturmuştu.⁶⁵² Cumhuriyet'in yöneticileri savaş uçaklarının Türkiye'de yapılması için 1925 yılından itibaren birçok proje üzerinde çalışmıştı. Bu projeler gelişim aşamasındayken Türkiye aynı zamanda farklı ülkelerden de uçaklar için yedek parça siparişine devam etmiştir. Fakat Türkiye'nin yurt dışından uçak, yedek parça ve uçak malzemesi siparişleri Cumhuriyetin neredeyse her döneminde olmuştur.⁶⁵³

Görsel 4.68' de bulunan pul 1948 yılında Cumhuriyet'in 25. yıl dönümü için tedavüle çıkartılmıştı. Pulun görselinde Atatürk'ün Ulus Meydanı'nda bulunan anıt heykeli betimlenmiştir. Atatürk'ün vefatının ardından onun ebediliği heykelleri üzerinden topluma yansıtılmaya çalışılmıştır. Atatürk heykellerinin kitlelere ulaşması konusunda pul görselleri kolaylaştırıcı bir etki yaratmıştır. Bu hususta posta pullarındakine benzer bir şekilde Cumhuriyet'in II. emisyon banknotlarının arka yüzlerinin görsellerinde de Atatürk'ün anıt heykellerine yer verilmiştir. Bu duruma örnek olarak 5 liralık banknot verilebilir. 5 liralık banknot 'un arka yüz görselinde Ankara'da yer alan '*Güven Anıtı*' betimlenmiştir.⁶⁵⁴ Görsel 4.68' de Atatürk heykelinin arkasında Ankara ve Ankara kalesi resmedilmiştir. Ankara Kalesi'nin üzerinde Türk bayrağı yer almakta ve bayrak Cumhuriyet'in bağımsızlığını temsil etmektedir. Kalenin tepesinde ışık saçan vaziyette

⁶⁴⁸ Düzenli-Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlemeleri", 217-222.

⁶⁴⁹ BCA, 30.10.0.0 / 122.866.6 (26.12.1923); BCA, 30.10.0.0 / 138.991.1 (19.03.1925).

⁶⁵⁰ BCA, 30.10.0.0 / 122.866.4 (17.10.1923); (BCA, 51.0.0.0 / 8.65.38 (01.11.1923)

⁶⁵¹ Düzenli-Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlemeleri", 217-222.

⁶⁵² BCA, 30.18.1.1 / 14.39.11 (17.06.1925); BCA, 30.18.1.1 / 14.39.12 (15.06.1925) ; BCA; 30.18.1.1 / 16.68.16 (04.11.1925).

⁶⁵³ BCA, 230.0.0.0 / 8.27.1 (11.06.1925); BCA, 30.18.1.2/ 8.4.16 (29.01.1930); BCA, 230.0.0.0 / 8.27.7 (13.04.1926); BCA, 30.18.1.1/13.21.7 (05.04.1925).

⁶⁵⁴ *Resmi Gazete*, S. 3726, (5 Teşrinievvel 1937), 8813-8814.

betimlenen güneş imgesi Cumhuriyet'in parlak geleceğini simgelemektedir. Görselde bulunan Ankara kalesi caydırıcı bir güç unsuru olarak da mesaj vermektedir.⁶⁵⁵

Atatürk'ün vefatının ardından İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte yeni bir dönem başlamıştı. Bu doğrultuda görsel 4.48'de bulunan pullar Atatürk'ün vefatının ardından onun anısı için 21.11.1938 tarihinde matem pulu olarak tedavüle çıkartılmıştır. Görsel 4.53'de bulunan pullar da Atatürk'ün vefatı dolayısıyla bastırılmış olan pul serilerindendir. Bu pul serisinin görselleri üzerinde Atatürk'ün doğum ve ölüm tarihi "1880-1938" olarak verilmiştir.⁶⁵⁶ Bu dönemde Atatürk'ün doğum tarihi 1881 yerine 1880 olarak bilinmektedir. Dolayısıyla bu pul görsellerinde de yanlış bir bilgi olarak 1880 tarihi yazılmıştır. Görsel 4.51'de bulunan pulda Hatay'ın Türkiye'ye dâhil oluşu simgelenmektedir. Bu sebeple de pulun görselinde Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı tarih olan '23.07.1939' yazısı mevcuttur. Bunun yanında ayrıca pul görselinde bir minnettarlık göstergesi olarak Hatay'ın Türkiye'ye katılışında çabalarından dolayı Atatürk portresi resmedilmiştir.⁶⁵⁷ Görsel 4.54, 4.55, 4.56'da 1940'lı yıllarda da devam eden İzmir Enternasyonal Fuarı için bastırılan pul serileri verilmiştir. Görsel 4.54'deki pullar daha önceki yıllarda Londra'da tab ettirilen fakat İzmir Enternasyonal fuarı için 1940 yılında sürsarjlanarak tedavüle çıkarılan posta pullarındandır.⁶⁵⁸

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu 1939-1950 yılları arasındaki dönemde pul görselleri üzerinde Atatürk'ün resimlerinde büyük oranda azalmalar meydana gelmişti. Görsel 4.57 ve görsel 4.58 de bulunan pul resimleri üzerinde İnönü'nün portresi pullar üzerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Bunun yanında Cumhuriyet'in 20. yılı anısı için bastırılmış olan görsel 4.58 de bulunan pul resimlerinde Atatürk'ün portresinin yerine İsmet İnönü'nün portresi kullanılmıştır.⁶⁵⁹ Ayrıca 1947 tarihinde 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin 25. yılı kutlamaları için bastırılmış olan posta pullarının görsellerinde de İsmet İnönü'nün portresi mevcuttu. Görsel 4.66 ve 4.67'de, 20

⁶⁵⁵ Düzenli-Kavuran, "Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümleri", 223-224.

⁶⁵⁶ BCA: 30.18.1.2 / 85.115.20 (18.01.1939), 1.

⁶⁵⁷ Yazıcı, "Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)", 190-194.

⁶⁵⁸ BCA: 30.18.1.2 / 92.77.1 (30.07.1940) , 1.

⁶⁵⁹ Yazıcı, "Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)", 190-194.

Ağustos 1947 tarihinde açılan İzmir Enternasyonal Fuarı için İsviçre’de bastırılmış olan posta pullarına yer verilmiştir.⁶⁶⁰

Görsel 4.69’da bulunan posta pulu büyük bir değişimin habercisi olmuştu. Çok partili hayatın gelmesi ile birlikte Demokrat parti 1950 yılında iktidara gelmiş ve İnönü devri sona ermişti. Bu durum birçok ögede olduğu gibi posta pulları görselleri üzerine de yansımıştır. Bu pulların üzerlerinde “14 Mayıs 1950 Hatırası” yazısı, Türkiye haritası ve Atatürk görseli resmedilmiştir. Atatürk görselinin posta pulları üzerinde yer alması ise Demokrat Parti’nin İnönü döneminde Atatürk’ün unutturulmaya çalışıldığı söylemlerine bir karşı cevabı niteliği taşımıştır.⁶⁶¹

Sonuç

Posta pulları, posta gönderilerinin ücretlerinin önceden alındığının göstergesi olmasının yanında bir tanıtım ve reklam malzemesi olarak da kullanılmışlardı. Hatta pullar üzerlerinde barındırmış oldukları görsel öğeler sayesinde devletlerin resmi belgeleri olmuş ve üzerlerindeki görsel mesajı hem kendi ülkesindeki kitlelere hem de ülke sınırları dışındaki insanlara aktarmıştı. Bu yönüyle pullar zamanla iktidar sahiplerinin mesajlarını kitlelere iletmek için kullandığı bir propaganda malzemesine dönüşmüştü. Pulların propaganda malzemesi olarak kullanılması onları ideolojik bir unsur haline getirmişti.

Pullar Erken Cumhuriyet Dönemi’nde de üzerlerindeki görsel öğeler sayesinde Kemalist iktidarın mesajlarını kitlelere iletmek için kullandığı önemli bir araca dönüşmüştü. Osmanlı Devleti ile bağlarını koparmak isteyen Kemalist elitler, yapılan devrimlerin özünü halka aktarma ve ulus inşa gibi benzeri amaçları doğrultusunda pulların dolaşımdaki rollerinden büyük oranda fayda sağlamıştı. Bu dönemde okuma ve yazma oranının düşük olması Kemalist iktidar için posta pullarını kullanışlı bir malzemeye dönüştürmüştü. Çünkü pulların görselleri okuma yazma bilmeyen halka dahi belirli mesajları aktarabilecek nitelikteydi. Bu sayede pullar hem yurt içinde hem de yurt dışında Kemalist ideolojinin öğelerini kitlelere yaymakta ve Batıya karşı modernleşen bir devlet mesajını vermekteydi. Bu doğrultuda Kemalist ideoloji özellikle 1926 yılından

⁶⁶⁰ BCA: 30.18.1.2 / 113.36.14 (29.05.1947), 1.

⁶⁶¹ Yazıcı, “Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)”, 190-194.

sonra merkezi konumunu sağlamlaştırarak söylemlerini posta pulları üzerinden kitlelere aktarma yolunu seçmişti.

Bu hususta posta pulu görselleri üzerinde Cumhuriyet'in kalbi olarak Ankara ve Ankara kalesi, bozkurt gibi Türk geleneklerine dair öğeler, sanayi ve tarım hamlelerini temsil eden resimler, ordu ve gençliğe dair öğeler, Kemalizm'in sembolü olarak modern kadın ve ulusun lideri olarak Atatürk gibi Kemalist söylemleri barındıran birçok görsel öge Erken Cumhuriyet Dönemi'nde pullar üzerinde sıklıkla resmedilmiştir. Pullar Kemalist söylemleri Cumhuriyet'in en uzak noktaları olan ulaşılması zor bölgelere dahi götürmüş ve toplumsal dönüşüm de bu sayede sağlanmak istenmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalist öğeleri yansıtan pullar Kemalizm ile özdeş hale gelerek Kemalizm'in simgesine dönüşmüştür.

5. ULUS DEVLET İNŞASINDA KEMALİZM'İN İDEOLOJİK BİR SİMGESİ OLARAK KADIN

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kadınlar aktif bir şekilde kendi yayın organlarını çıkardıkları gibi birçok konuya dair görüşlerini de bu yayın organları ile topluma iletebilmekteydi. Fakat bu duruma rağmen erkeklerin egemen olduğu bir toplumda geleneksel kadın rolleri hâkimdi. İmparatorluk'tan ulus devlete geçiş ile birlikte kadınların Milli Mücadele'de oynamış oldukları rolün de etkisiyle kadınların toplum içerisindeki etkinliğinde artış meydana gelmişti. Bu durum ile bağlantılı olarak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde 1923-1927 yılları arasında birinci Feminist dalga kendisini göstermiş ve 1923 yılında Nezihe Muhiddin önderliğinde Kadınlar Halk Fırkası kurulmak istenmiştir. Kadınlar Halk Fırkası'nın siyasal amaçları bulunmaktaydı. Üstelik 1923 yılında kadınların siyasal haklarına dair mesele mecliste gündeme de gelmişti. Fakat bu duruma rağmen Kadınlar Halk Fırkası bu planı daha sonraki aşamalarda gerçekleştirebilmek için açıklamamıştır. Ayrıca toplumda erkeklerin egemenliği mevcuttu, bu sebeple de Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşuna izin verilmedi. Kadınlar Halk Fırkası daha sonraki süreçte bir dernek haline dönüşerek Kadınlar Halk Birliği ismini aldı.⁶⁶² Bu dönemde dünya genelindeki kadın haklarına yönelik hareketler yakından takip edilmekteydi. Bu sebeple 1923 yılında Roma'da toplanacak olan Uluslararası Kadın Hakları Konferansı'na Türkiye'den temsilci bile gönderilmişti.⁶⁶³

Bu dönemde Kadınlar Birliği kadınların siyasal hayatta aktif rol oynaması için mücadele içerisindeydi. Fakat Kemalist yönetim 1926 yılından sonra kendi ideolojisini ülke genelinde baskın bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. Bu hususta toplum içerisindeki kadınlar Kemalist ideolojinin kendilerine biçtiği roller çerçevesinde üzerlerine düşen vazifeyi yerine getirmeliydi. Modern Cumhuriyet her ne kadar Batı kurum ve toplum yapısı örnek alınarak kurulmuş olsa da ülkenin toplum yapısı Osmanlı

⁶⁶² Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap; Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, (İstanbul, Metis yay, 2003), 119-156.

⁶⁶³ Bkz. BCA, 30.10.0.0 / 229.541.1 (10.05.1923), 1-2.

geleneklerini yansıtmaktaydı. Bu sebeple de kadın rolü ‘geleneksel aile yapısı’ içerisindeki vazifesini birinci sıraya koymalıydı. Dünya genelinde var olan siyasal gelişmeler neticesinde kadınlara siyasal haklar verilse de Kemalist yönetim bu hakları kadınlara şartlı olarak vermiştir. Görünürde kadın modernleştirilse de kadının rolleri Kemalist ideolojinin çizmiş olduğu sınırlar dâhilindeydi. Kadının öncelikli vazifesi ailesi ve çocuklarıydı. Kemalizm kadının kamusal hayata çıkmasını ve iş hayatına girmesini istemesine rağmen, kadının ilk vazifesi annelik olarak görülmüştür. İş hayatını ailesinden öncelikli gören kadın, Kemalist ideolojide toplumdan dışlanmakta ve yadırganmaktaydı. Ayrıca Kemalist yöneticiler de aynı şekilde erkek egemen toplum yapısında kadının namus kavramına önem vermektedir. Aile kadını rolünden çıkmayan kadın, iyi kadın imajında ve benzer şekilde namuslu olarak görülmektedir. Bu hususta kadının modernleşmesi ve kamusal hayata çıkması Kemalizm’in çizmiş olduğu sınırlar dâhilinde olmuştur. Yine de kadın modernleşmesi yurt içinde ve yurt dışında Kemalizm’in bir başarısı olarak görülmektedir. Bu haliyle toplumdaki modern kadın Kemalizm’i simgelemektedir.⁶⁶⁴

Bu bölümde Erken Cumhuriyet Dönemi’nden itibaren kadınların çeşitli hakları elde etme mücadelesi, kadınların kurmuş oldukları dernekler, yönetim ile iyi ilişkiler oluşturma çabaları, Kemalizm’in kadına biçmiş olduğu roller ve bu rollerin sayesinde kadının Kemalizm’in reklam yüzü haline gelmesi ele alınacaktır. Ayrıca Kemalizm’in kadını Osmanlı Dönemi’ndeki prangalarından kurtardığı söylemlerinden yola çıkılarak, toplumdaki kadını Kemalizm’in kendisinin şekillendirmek istemesi meselesi anlatılacaktır. Bu durum sonucunda kadınların Kemalizm’in çizmiş olduğu sınırlar dâhilinde toplumsal alanda oynadıkları roller ve bu rollerin nihayetinde Batı görünümlü öncü kadınların, aynı zamanda geleneksel kadın imajına bağlı kalmalarının yönetim tarafından istenmesi konusu ele alınacaktır. Bu hususta kadınların annelik görevini sürdürmelerinden, Kemalist yöneticiler ile aydınların düzenlediği balolarda modern kıyafetlerle kadınların boy göstermelerine kadar modern görünümlü kadının Kemalizm’in simgesi haline gelme konusu bölümün ana argümanını oluşturmaktadır.

⁶⁶⁴ Tanıl Bora, *Cereyanlar; Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, (İstanbul, İletişim Yay, 2017), 153-157. Hale Yılmaz, *Türk Olmak; Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Milliyetçi Reformlar ve Kültürel Tartışmalar 1923-1945*, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, 2023), 91-92.

5.1. Osmanlı Son Dönemi'nde Kadın ve Kadın Hakları

Türkiye’de kadın hareketi I. Meşrutiyet Dönemi’nde başlamış, II. Meşrutiyet Dönemi’nde eğitim, hukuk, toplum ve siyaset gibi konulardaki gelişmelerle birlikte hız kazanarak devam etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde, dünyadaki gelişmelerden etkilenen Osmanlı Devleti de eşitlik, özgürlük gibi konularda kadın haklarına değer vermeye başlamış ve bu durum 1900’lü yıllarda artış göstermişti. Kadınlar zamanla kısıtlamalara, geleneklere ve erkeklerin egemen olduğu toplum yapısına başkaldırmaya başlamışlardır. Kız çocuklarına 1843 yılında ilk defa Tıbbiye Mektebi’nin ebelik eğitimi vermeye başlamasıyla birlikte kadınların eğitimine yönelik ilk reform gerçekleşmiştir. Ardından kız eğitimine yönelik Kız Rüştîyeleri, Marif-i Umumiye Nizamnamesi, Kız Meslek Mektepleri, Kız Sanayi Mektepleri, Kız Öğretmen Okulları (Dârülmuallimat), 1876 Kanun-i Esasi sonrası kız ve erkek karma eğitim, kızlar için ilk lise olan İstanbul İnas Sultanisi’nin açılması ve Dârülfünun’un kadınlar için ders vermeye başlaması gibi reformlar yapılmıştır. Kadınların iş yaşamına girmesi de 1897 yılında işçi olarak, ilk kez devlet memuru olmaları da 1914-1918 yılları arasındaki I. Dünya Savaşı Dönemi ile birlikte başlamıştı. Kadınlar bu dönemde hastahane, postahane, tekeli idaresi gibi bir takım kurumlarda çalışmışlardır.⁶⁶⁵ Kadınların statüsü, Milli Mücadele Dönemi’nde 1919-1923 yılları arasında I. Dünya Savaşı sırasında erkeklerin yerinde iş sahalarında çalışmaya başlamaları ve savaşta büyük fayda sağlamaları sebebiyle artış göstermiştir.⁶⁶⁶

Geleneksel yapıya sahip Osmanlı Devleti’nde kadın kamusal hayatta görünür olmamıştır. Kadın kentlerdeki işlerin ona yasak olması sebebiyle kocasına ve ailesine bağımlı yaşamıştır. Bu durumda kadının kocasının sağlığı tehlikeye girdiğinde kadın zor duruma düşebilmektedir. Tanzimat’tan başlayarak I. Dünya Savaşı’na kadar Osmanlı Devleti’nde kadın için yapılan reformlar kapsayıcı olmamış ve sadece şehirlerde yaşayan kadınların da bir kısmına hitap etmiştir. Osmanlı’da feminist dalga kadın hareketleri laiklik, medenileşme ve Batılaşma gibi düşüncelerin yayılımı neticesinde 1860’lardan başlayarak 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanı ile hız kazanmış ve Cumhuriyet’e kadar sürmüştü. Kadınlar Osmanlı toplum yapısındaki son dönem değişimleri halka yansıtan bir rolde olmuşlardı. Toplumdaki bu dönüşüm rolleri ile kadınlar Cumhuriyet Dönemi’nde Kemalizm’in reklam yüzleri haline gelmişlerdir. Osmanlı son döneminde

⁶⁶⁵ Semra Gökçimen, “ Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi” *Yasama Dergisi*, S. 10, (2008), 9-11.

⁶⁶⁶ Gökçimen, “ Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 16

kurmuş oldukları dernekler ve yayımladıkları dergilerle kendi konumlarını sorgulayarak aydınlanma yaşamışlar ve haklarını savunmaya başlamışlardır. Dernekler sayesinde örgütlenen kadınlar, dergiler sayesinde seslerini duyurmuşlar ve birey olarak kendilerini yansıtabilmişlerdir.⁶⁶⁷

Osmanlı Dönemi'nde ilk kadın dergisi, 1869 yılında Terakki Gazetesi'nin Pazar günleri haftalık olarak çıkarmış olduğu Terakk-i Muhadderât dergisi olmuştur. Dönemin Avrupalı kadını ile Türk kadınına karşılaştıran ve Türk kadınının geri kalma sebebine dair Osmanlı toplum yapısını eleştiren yazılar bu dergide yazılmıştır. Kadın dergileri sayısı II. Meşrutiyet'ten sonra artış göstermiş ve bütün yazarlarının kadınlar olduğu dergiler de yayımlanmıştır.⁶⁶⁸ I. Dünya Savaşı yıllarında kadın dernekleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de cephede bulunan erkeklerin yardımına koşmuştur. Bu dönemde bazen cephede bazense cephe gerisinde Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi ve Birinci Ordu Kadın Taburu cephedeki erkeklere yardımda bulunmuştu.⁶⁶⁹ Bunun yanında kadın dernekleri özellikle Mili Mücadele Dönemi'nde Türk kadınının, vatanın kurtarılması için faaliyetlerde bulunarak yardım toplama kampanyalarını başlattığı yerler olmuştur. Asri Kadınlar Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer Kadın Kolları asker için giyecek işlerinde ve de sağlık hizmetlerinde çalışmalar yapmıştı. Bunun yanında Milli Mücadele Dönemi'nde işgaller karşısında ilk miting de 19 Mart 1919 yılında İnas Darülfünun öğrencileri ile Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından İstanbul'da yapılmıştır. Bu mitingde, işgaller protesto edilmiştir. Ayrıca bu derneklerden Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti de 5 Kasım 1919 yılında kurularak faaliyetlerine başlamış ve İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletleri temsilcilerine işgalleri protesto eden yazılar yollamıştır.⁶⁷⁰

⁶⁶⁷ Şafak Kaypak, "Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Sürecinde değişen Kadın Kimliği", *Uluslararası Medeniyet ve Kadın Kongresi (13-16 Ekim 2014)*, C.1, (Ankara 2016), 10.

⁶⁶⁸ Gökçimen, "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", 12 ; Bora, *Cereyanlar; Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, (2017), 742.

⁶⁶⁹ Zafer Toprak, *Bir Yurttaş Yaratmak: Muasır bir Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri*, (İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay., 1998), 75.

⁶⁷⁰ Gökçimen, "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", 16-17, 18. ; Ersin Müezzinoğlu- Yakup Kaya, "Milli Mücadele Sonrasında Türk Kadınına Siyasal Haklar Tanınmasına Yönelik Arayışlar (1923-1924)," *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 9, S. 18, (Ekim 2012) , 142.

5.2. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın ve Kadın Hakları

Cumhuriyet, Tanzimat ile başlayarak Osmanlı son döneminde devam eden dünyadaki siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel diyebileceğimiz modernleşme⁶⁷¹ yapısını Osmanlı'dan devralmıştır. Kadın modernleşen toplum yapısında ayrı bir mesele olarak ele alınmış ve cinsel kimliğinden, neslin devamına yönelik çocuk yetiştirme görevine kadar aile içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur.⁶⁷² Bunun yanında babalık rolü de yeni toplumda yumuşamış ve erkekler kız evlatlarına değer vermeye başlamıştı. Yönetimin idealize ettiği erkek egemen toplum yapısında yeni kadın tipi bu sayede yaratılarak kadın eğitime önem verilmişti. Bu hususta Mustafa Kemal Paşa da manevi çocuklarını ağırlıklı olarak kızlardan seçmiş ve bu gayede topluma da ayrı bir mesaj vermiştir. İktidar bu algıyı halka yerleştirmek istemesine rağmen yönetim tarafından yapılan reformların toplumsal yapıyı şekillendirmede kırsal kesime eğilmesi büyük sorun teşkil etmiştir. Yönetimin halkın tüm kesimine mesajlarını ulaştırma hedefi ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmelerin ardından kırsal kesimin değişime uğramaya başlamasıyla sağlanacaktır.⁶⁷³

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ulus inşa edilmek istenmiş ve bu aşamada tarih çalışmalarına ağırlık verilmişti. Bu çalışmalar ile birlikte Türk toplumunun Orta Asya bağları da güçlendirilmek istenmiştir. Yapılan çalışmalar ile İslamiyet öncesinde Asya'da yaşayan Türk kabilelerinin kültürü abartılı bir şekilde yüceltilmiştir.⁶⁷⁴ Bunun sonucu olarak da İslam öncesindeki Türk toplum yapısında kadın ve erkeğin eşit statüde oluşuna dair toplum algısı gündeme getirildi. Böylece kadının İslam öncesi toplum yapısında yönetimde söz hakkına sahip olduğu ve toplumda saygın bir konumunun bulunduğu

⁶⁷¹ Modernleşme kelimesi sanayileşmeyle birlikte toplumun ilerlemesini ve gelişmesini, sanayileşen bu toplumun kendi gelişim sürecinde ilerleyerek sosyo-kültürel yapısını oluşturmasını ifade eder. Çağdaşlaşma kelimesi ise modernleşmeye yakın bir kelime olsa da içerisinde yenileşmeyi de taşıyan, çağın yapısına uygun bir şekilde düşünme, çağdaş olan ülkelerle aynı değerlere, aynı teknik ve bilime sahip olup o ülkelerden ve toplum yapısından geride kalmama durumu anlamına gelmektedir. Batılaşma da Avrupa'yı merkez alarak batılı gibi olma, batılılara benzeme şeklinde düşünülmelidir. ; Kaypak, "Cumhuriyet'in Çağdaşlık Yolunda Türk Kadınının Dünü ve Bugünü", (2019), 3.

⁶⁷² Kaypak, "Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Sürecinde değişen Kadın Kimliği", (2016), 9.

⁶⁷³ Deniz Kandiyoti, " Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (İstanbul 2005), 110.

⁶⁷⁴ Afet, Mehmet Tefik, Samih Rifat vd., *Türk Tarihinin Ana Hatları*, (İstanbul Devlet Matbaası, 1930), 47-61; "Türkler ana yurtları olan Orta Asya'da yontma taş devrini milattan 12.000 sene evvel geçirdikleri halde Avrupalılar ancak 5000 sene daha sonra bu devirden kurtulabilmişlerdir. Diğer taraflarda insanlar henüz ağaç ve kaya kovuklarında yaşarlarken Türkler Orta Asya'da kereste ve maden meydana getirmişler, hayvanları ehlileştirmişler, çiftçiliğe başlamışlardı... Dünya medeniyetinin Orta Asya'dan ve Türklerden diğer yerlere ve milletlere geçtiğini ispat eden mühim ve kudretli delillerden biri de Türk dilidir." Bkz. Cumhuriyet, (3 Temmuz 1932), 1, 6.

söylemleri Kemalist seçkinlerin hitabında yoğunluk kazanmıştır.⁶⁷⁵ Yeni yönetim tarafından Osmanlı toplum yapısındaki çok eşlilik ve kadının eve kapanması gibi durumlar propaganda malzemesi olarak kullanılmış ve bu durum yeni toplumda bertaraf edilmeye çalışılmıştı. Bu hususta kadının özgürlüğü söylemleri yeni devletin resmi ideolojisi haline gelmişti. Fakat bu duruma rağmen geri planda kadınlara dair yönetim ve toplum baskısı kendisini hissettirmeye devam etmiştir. Kemalist söylemde yeni devletin modern yüzünü simgeleyen kadın, geçit törenlerinde elinde bayrak taşıyarak şortlu, askeri üniformalı veya okul önlüklü kıyafetler içerisinde ön plana çıkarılmış ve toplumda kendisini göstermeye başlamıştı. Kadının giyim kuşamındaki⁶⁷⁶ değişim, yeni devletin Osmanlı geçmişindeki kadının toplumdaki dış görünüşüne karşı bir gönderme niteliği taşımaktaydı. Kemalist yönetimin ön plana çıkardığı öncü kadınlar evin dışına çıkarak balolarda modern kıyafetler içerisinde kendilerini göstermişler ve bu balolarda da rahat bir şekilde dans etmişlerdir. Bu durum yönetim tarafından, onların diğer kadınlara da örnek olmaları ve kamusal alana çıkmaları konusunda diğer kadınları teşvik etmeleri için araçsallaştırılmıştır. Bu anlamda yönetime yakın olan öncü kadınların çabaları sadece kentsel bölgelerde etkili olmuştur. Zira kırsal bölgelerdeki toprak sistemi; ağalık, aşiret reisliği veya tarikat şeyhliği gibi oluşumlara sebep olduğundan dolayı kırsal kesim, kapalı bir toplum yapısına sahipti. Bu durum sadece kadınlar nezdinde değil erkeğin de hareketlerinin ve hatta düşünce yapısının bile izne tabi olmasına, dolayısıyla da sınırlandırılmasına sebep olmaktadır. Erkeğin bile özgür olamadığı toplum yapısında kadın da yapılan reformlardan pek fazla etkilenmemiştir.⁶⁷⁷

⁶⁷⁵ Süreyya Hiç, “Atatürk, Cumhuriyet ve Kadın Hakları”, *Erdem*, 11/33, 1999, 760.

⁶⁷⁶ Kadın kıyafetlerinin modern kıyafetlere dönüşmesi talebini gösterir belge için bkz. BCA 30.10.0.0 / 53.346.6 (03.02.1927) 1-3.

Bu hususta kadın kıyafeti, kara çarşafın dönemin modern Batı usulü kıyafetlerine dönüştürülmek istenmekteydi. Bu durum Cumhuriyet’in Osmanlı ve İslam karşıtlığının yanında niteliği küçük de olsa farklı bir amaca da hizmet ediyordu. Osmanlı döneminde kara çarşaf olan kadın kıyafetini giyerek suç işleyenler mevcuttu. Kemalistler Batı öğelerini benimsemişlerdi ve bunu kadın veya erkek olsun toplumun her kesimine uygulama yönünde kararlıydı. (Örneğin Eskişehir’de bulunan sivil memurlardan Sıdkı Efendinin Balıkesir’de kadın kıyafetiyle yakalandığını gösterir belge için bkz. BOA, DH.ŞFR, 81-95, (H. 25.01.1336), Dürüz’de kale kapısından kadın kıyafetiyle firar etmeye çalışan birinin yakalandığını gösterir belge için bkz. BOA, DH.ŞFR, 220-97 (R. 13.11.1313); Bulgaristan ve Sırbistan’da komitelerin birleşerek hatt-ı imtiyazın diğer tarafına doğru kadın kıyafetiyle eşkiya sevk etmekte olduğuna dair belge için bkz. BOA, BEO, 2269-170162, (h. 19-11-1321)). ; Kadın’ın Cumhuriyet Dönemi’ndeki Batılı giyim kuşam politikalarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Hale Yılmaz, *Türk Olmak; Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Milliyetçi Reformlar ve Kültürel Tartışmalar 1923-1945*, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, 2023), 102108.

⁶⁷⁷ Kandiyoti, “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”, 112. , Navaro, *Devletin Sureteri; Türkiye’de Sekülerizm ve Kamusal Yaşam*, 40-41, 53. ; Esra Özyürek, *Modernlik Nostaljisi; Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*, Çev, Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi yay, (İstanbul 2007), 54.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalist yöneticiler kadının Batı modelindeki bir modernleşme ile değişimini istemekteydi. Yönetim kadın ile birlikte aynı zamanda şehirlerin de dönüşümünü arzuluyordu. Tıpkı kadının Batı örneğindeki değişimi gibi kentleri de Batı modelinde dönüşüme uğratarak Cumhuriyet'in simgesi haline getirmek için çaba sarf edilmekteydi. Bu durumda Ankara başkent seçilerek örnek şehir haline getirilmiş ve diğer şehirlerin de Ankara'ya benzemesi istenmiştir. Ankara başta olmak üzere büyük şehirlerin Batı modeline uygun olarak dönüştürülmesi için yurt dışından şehir planlamacısı uzmanlar getirilmiştir. Bu hususta kentlerin devlet otoritesini yansıtır biçimde dizayn edilmesi istenmiştir. Kamusal alana çıkan vatandaşların da bu otoriteyi hissetmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmalar ile Batı örneğinde modernleşen şehirlerde yine Batı modasına uygun giyinen ve Batı görünümlü kadınların kamusal alanlara çıkması istenmiştir. Bu durumda kent ve kadın Cumhuriyet ideolojisinde birbirlerini tamamlayarak Kemalizm ve Cumhuriyet'in simgeleri haline gelmiştir.⁶⁷⁸

Kemalizm her yönden Batılaşmayı savunmuş ve Osmanlı son döneminde İttihatçıların başlatmış olduğu reform hareketlerini devam ettirmişti. Kemalistler yapılan yenilikler doğrultusunda güçlü bir Pozitivizm anlayışını benimsemişlerdir. Yapılan yeniliklerde laiklik milliyetçilik, halkçılık gibi kavramlar kendisini hissettirmiştir. Bu anlamda Kemalizm için modernleşme demek, Avrupa modeli örnek alınarak yapılan reformlar anlamına gelmiştir.⁶⁷⁹ Benzer bir şekilde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde İttihatçılar da bu yapıyı benimsemiştir. Fakat Kemalizm Osmanlı Devleti'nden farklı olarak bu durumu daha kökten ve seküler devrimler ile yapmaya çalışmıştır.⁶⁸⁰

Devlet bu hususta kendi otoritesine dair tehdit olarak gördüğü aşiret ve ağalık gibi sistemler ile mücadele etmiştir. Nitekim özellikle Doğu Anadolu'da yönetime tehdit oluşturabilecek aşiretler İstiklal Mahkemeleri kararınca zorunlu göç ettirilmiştir. Örneğin Şark İstiklal Mahkemeleri kararınca Koçuşığı aşiretine mensup 83 kişilik kabile, yol masrafları devlet tarafından ödenmek şartıyla Kayseri'ye göç ettirilmiştir. Benzer şekilde silah taşıyarak huzur ve sükûneti bozucu davranışlarda bulunması sebebiyle Musun nahiyesinin Kürüm köyünden aşiret mensubu Yusuf Ağa'nın damadı olan Şaki Ahmet, Kayınpederi Yusuf ve oğlu Ömer istiklal Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. Bkz. BCA, 30.18.1.1 /23.7.2 (02.02.1927); BCA, 30.18.1.1 / 19.33.2 (06.05.1926), 1-3.

⁶⁷⁸ Kaypak, "Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Sürecinde değişen Kadın Kimliği", (2016), 12. ; Ankara'nın kentsel dönüşüm planı için Prof Jansen görevlendirilmiş ve onun planı kabul edilmişti. BCA, 30.18.1.2 / 4.33.4 (08.06.1929), 1. ; BCA, 30.18.1.2/ 59.85.10 (11.11.1935), 1.; Başkent Ankara'nın modern bir şehir olması için imar planını gösterir belge; BCA, 30.10.0.0 / 122.866.6 (26.12.1923), 1-3.

⁶⁷⁹ Nilüfer Göle, "Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (İstanbul, 2005), 73-74.

⁶⁸⁰ Şafak Kaypak, "Cumhuriyet'in Çağdaşlık Yolunda Türk Kadınının Dünü ve Bugünü", 2. Çukurova Kadın Çalışmaları Kongresi (28-30 Kasım 2018) *Disiplinler arası Kadın Çalışmaları*, (Çukurova Üniversitesi yay, 2019) , 6.

Uygarlığın kaynağını Kemalist yöneticiler Batı (Avrupa) medeniyeti olarak algılamış ve bu yapıyı örnek almıştır. Türk modernleşmesi Batı medeniyet seviyesine çıkma amacını gütmüş ve bu doğrultuda Batı tarzı reformlara girişilmiştir. Türkler Batı kültüründe barbar bozkır kavimleri olarak görülmüştür. Erken Cumhuriyet Dönemi kurucu kadrosu bu durumu bertaraf etmek istemiştir. Kemalist aydınlar bu kötü imajı silmek için kendilerini Ortadoğu ile etnik unsur olarak ayırma yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla Kemalistler Arapları, Kürtleri ve diğer etnik unsurları ötekileştirerek Türkleri Ortadoğu'dan kültür yönünden ayırıp, Batı modelinde uygarlık seviyesi idealine ulaşmayı amaçlamışlardır. Fakat aynı zamanda Batı medeniyetine karşı Türklerin barbar olmadığı tersine medeniyete büyük hizmetlerinin olduğu da kanıtlanmak istenmiştir. Bu doğrultuda medeniyetin kaynağı eski Anadolu uygarlıklarında aranmış ve Anadolu uygarlıkları Türk soyuna bağlanmak istenilmiştir. Bu sayede Türklerin Anadolu'daki kökenleri daha eskilere götürülerek Anadolu'nun yerli halklarının Türkler olduğu ispatlanmaya çalışılacaktı. Diğer yönden, antik dönem uygarlıklarının medeniyete kazandırmış olduğu öğeler dolaylı olarak Türklere mal edilecektir. Bu amaçla devlet destekli antropolojik çalışmalar yapılmıştı. Bu çalışmalar aynı zamanda Türk Tarih Tezi'nin devamı niteliğinde olmuştu. Batı medeniyetini örnek almasına rağmen medeniyetin kaynağını Anadolu uygarlıklarında arayan Kemalist yöneticiler benzer yapıda İslamiyet öncesi Türk toplum yapısını da yüceltmışti. Bu hususta İslamiyet öncesindeki toplum yapısında kadın konumunun yüksek olduğu söylemleri üzerinden Osmanlı'daki İslami öğeleri içinde barındıran toplum yapısına karşı net bir savaş açılmıştı. Dönemin aydınları İslamiyet öncesi toplum yapısında kadın ile erkeğin eşit olduğu ve kadının toplumda önemli bir konumda bulunduğunu yurt içinde ve yurt dışındaki kitlelere duyurmaya çalışmıştır. Fakat bu duruma rağmen kadının konumu ve kadının Türkiye Cumhuriyeti'ndeki hareketleri yöneticiler tarafından şekillendirilmiştir. Bu hususta ulus devlet inşa sürecinde Kemalizm etnik olsun, ideolojik, dini veya ekonomik farklılaşmayı rejim için tehdit unsuru olarak görmüştü. Ulus devlet inşasında oluşturulmaya çalışılan birlik ve beraberliğe engel olabilecek her türlü şey Kemalizm için zararlı kabul edilmişti. Bu yapı Feminizm için de aynı doğrultuda geçerli olmuştur. Toplumsal birliği parçalama tehdidine karşı Feminizm kavramı ve Feminist hareketler de Kemalist ideolojide zararlı bir unsur olarak görülmüştür.⁶⁸¹

⁶⁸¹ Göle, "Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı, 73-74. ;

Antropolojik çalışmaların başlangıcında Türkiye'den bir heyet Bükreş'te toplanacak olan 17. Beynelmül Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresine Prof. Dr. Ayşe Afet İnan öncülüğünde katılmıştır. Bu

5.2.1. Cumhuriyet Döneminde Kadının Siyasal Haklara Dair Mücadelesi

Cumhuriyet Dönemi'nde 1923 yılından itibaren Türk kadınının siyasal haklar elde etme meselesi TBMM'de çeşitli dönemlerde tartışılmıştı. 1923 yılında İntihab-ı Mebusan Kanunu görüşmeleri sırasında Türk kadınına siyasal haklar verilmesi konusu görüşülmüştü. Bu kanun tasarısının birinci maddesinde bulunan her yirmi bin erkek için bir milletvekili seçilmesine yönelik öneri içerisinde kadınlara da yer verilip verilmeyeceği konusu büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu konuya dair mecliste Hüseyin Avni Bey ve Tunalı Hilmi Bey arasında tartışma çıkmıştır. Tunalı Hilmi Bey kadınların siyasal hakları alması konusuna ılımlı bakarken Hüseyin Avni Bey ise bu konuya dair: *“Bu hak verilmeden ziyade alınacak bir haktır. Her halde onlar da bu husustaki haklarını kendilerine layık gördüğü zaman bizden alırlar. Bunu zamana terk ediyorum”* demiştir.⁶⁸²

Kadınların siyasal hakları elde etmeleri konusunda Cumhuriyet Dönemi'nde ilk mücadeleleri Nezihe Muhittin önderliğinde gerçekleşmiştir. Nezihe Muhittin başkanlığında 15 Haziran 1923 yılında Darülfünunda toplanan kadınlar, Kadınlar Halk Fırkası'nı kurma kararı almışlardı. Bu partinin genel sekreterliğini Şukufe Nihal Hanım

kongrede Türk kadınları üzerinde yapılan antropolojik çalışma *“200 Türk kadını üzerinde Antropometrik tetkikler”* adıyla bildiri olarak sunulmuştur; BCA, 30.18.1.2 / 78.71.5 (17.08.1937), 1. ; BCA, 30.18.1.2 / 78.74.5 (24.08.1937) , 1. ; BCA, 30.18.1.2 / 80.94.16 (23.11.1937), 1.; Daha sonrasında ise devlet destekli olarak Anadolu'da 19 Haziran 1937-31 Aralık 1937 tarihleri arasında 64.000 denek üzerinde antropolojik ölçüm yapılmıştır. Bkz. Afet Uzman, *“Türkiye Halkının Antropolojik Karakteri Üzerine Büyük Anket ve Umumi Neticeleri” Belleten*, II. Kanun 1940, (AKDTYK TTK Basımevi, C.IV, S.13, Ankara 1994), 43-51. ; Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, (İstanbul, 2015), 74-75, 105-111.

⁶⁸² 3 Nisan 1339 tarihli 320 numaralı *“İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanun”* bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, C. 28, İçtima Senesi 4, İçtima 17, (03.04.1339-‘1923’), 328-329.; *İstiklal Harbi Döneminde Resmi Gazete’ de Yayımlanan 205 Kanun*, 14 Temmuz 1337 (1921)- 16 Nisan 1339 (1923), (Ankara, Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü, 2020), 737.

Bu Kanun'un 5. Maddesi 1934 yılında *“Bir nahiye dahilinde bulunan kadın ve erkek nüfustan her 400 kişi için bir müntehibi sani seçilir...”* olarak değiştirilmesiyle maddenin içerisinde *“Kadın”* a da yer verilmiştir. Bu maddenin ilk hali ise şu şekildedir. *“Bir nahiye dahilinde bulunan nüfus-ı zükürdan her iki yüz kişi bir müntehib-i sani intihap olunur. Bu miktardan fazlası için ber-vech-i ati muamele ifa olunur...”*bkz. Kanun 2531, *Resmi Gazete*, S. 2891, (27 Kanunievvel 1934), 4583. ; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre IV, c. 25, İçtima 4, İnikad 20, (22.12.1934), 234. ; Bora, *Cereyanlar; Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, 153.

Kadınlara siyasal hakların verilip verilmeyeceği meselesi 1924 Anayasasının hazırlanma sürecine de yansımıştır. Teşkilat-ı Esasiye tasarısının görüşüldüğü sıralarda, tasarının 10. Maddesinde bulunan *“ On sekiz yaşını ikmal eden her Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkına haizdir.”* İbaresine ile bu maddenin ardından 11. madde de yer alan *“otuz yaşını ikmal eden her Türk mebus intihab edilmek salâhiyetine haizdir”* maddelerinde geçen *“Her Türk”* kelimesi içerisinde kadınların da bulunup bulunmadığı konusu mebuslar arasında tartışmalara konu olmuştur. Şefik Bey *“her Türk”* kelimesi içerisinde kadınlarında bulunduğunu belirtmiştir. Refik Bey ise bir gün kadınların da mebus seçimlerine katılacağını söylemiştir. Feridun Fikri Bey ve Recep Bey de bu durumu desteklemiştir. Afyonkarahisar mebusu İzzet Ulvi ve Urfa Mebusu Yahya Kemal bu maddenin *“kadın, erkek her Türk”* şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir. Bu tartışmaların ardından *“Her Türk”* sözü *“Her erkek Türk”* olarak değiştirilmiş ve kadınlara siyasal hakları verilmemiştir. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, C. 7-1, İçtima Senesi 2, İçtima 13, (16.03.1340-‘1924’), 540-543.

yapmıştır. Bu fırka beyannamesinde, kadının ülkede meydana gelen siyasi, sosyal, ekonomik sorunların içerisinde yer almasına karar verilmiştir. Ayrıca kadının tüm bu durumlardan etkilenmesine rağmen, belirtilen alanlarda söz söyleme hakkının bulunmaması ve bu konuda haksızlığa uğraması konusu fırkanın beyannamesinde yer almıştır. Bunun yanında kadının varlığını ve kişiliğini geliştirerek, bu aşamada siyasallaşma arzusundan uzak durmak gerektiği benimsenmiştir. Fırka siyasete katılma amacı beslemeyerek, kadın hareketini geliştirerek genişletip kitlesel bir güce dönüştürmeyi hedeflemişti. Bunun yanında ülkenin sosyal ve ekonomik alanda gelişmesini sağlama amacını da gütmüştü. Kemalist ideoloji ile aynı doğrultuda Kadınlar Halk Fırkası da kadının analık ve aile kadınlığı vazifesi için hazırlanmasına yardımcı olmayı istemiştir.⁶⁸³ Kemalist İdeoloji de kadının ilk görevinin sağlıklı nesiller yetiştiren annelik olduğunu düşünmektedir. Bu aşamada kadın ve erkeğin iş bölümü yaparak birbirlerine yardımcı olup birlikte hareket etmeleri gerektiğini savunmuştur. Bu sayede de güçlü ve kuvvetli bir millet yetişecektir.⁶⁸⁴

Kadınlar Halk Fırkası siyasal kaygılardan uzak olduğunu belirtmiş, dönemin kadın dergilerinden olan ve fırkanın kuruluşuna geniş yer veren “Süs” dergisi de bu fırkanın siyasal amacının olmadığını doğrulamıştır. Bu duruma rağmen Süs dergisinin bir sonraki sayısında Şukufe Nihal fırkanın siyasetle uğraşabileceğini belirtmiştir.⁶⁸⁵ Kadınlar Halk Fırkası her ne kadar siyasal gayeden uzak durduğunu belirtse de kadını sosyal ve iktisadi alanlarda geliştirdikten sonra kadının siyasal yönde de ilerlemesini amaçlamıştı. Kadınlar Halk Fırkası hükümete sunduğu beyannamesinde “*Kadınlarımızı İctimai, siyasi ve iktisadi safahat-ı tekamüliyyeden (gelişme evrelerinden) geçirerek bunların muhassalası (bileşkesi) olan hakkı siyasisine en ve kısa ve dürüst yoldan isal eyleyecektir (ulaşmayı sağlayacaktır)*” cümlesinin geçmesi partinin siyasi haklara verdiği önemi göstermektedir. Ayrıca Nezihe Muhiddin kadınların siyasal hak mücadelesinin,

⁶⁸³ Müezzinoğlu-Kaya, “Milli Mücadele Sonrasında Türk Kadınına Siyasal Haklar Tanınmasına Yönelik Arayışlar (1923-1924), 145-146.

⁶⁸⁴ Caner Yacen, “Bir Siyasal Mücadele Örneği Kadınlar Halk Fırkası”, *Toplumsal Tarih*, S. 291, (Mart 2018), 56.

⁶⁸⁵ Zafer Toprak, “Halk Fırkası’ndan Önce Kurulan Parti, Kadınlar Halk Fırkası”, *Tarih ve Toplum*, S. 51, (1988), 158. ; Zafer Toprak, *Bir Yurttaş Yaratmak: Muasır bir Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri*, (İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay., 1998), 76.;

“Yeni fırka isminden zannolunduğu gibi siyasi cereyanlara dahil olmak arzusunda değildir.” bkz. Süs, S.2, (23 Haziran 1923), 3; Kadınlar Halk Fırkasının amacını ve ileride siyaset ile uğraşabileceğini Şukufe Nihal Süs dergisinin 30 Haziran 1923 tarihli nüshasında bildirmiştir. “Kadının içtimai, iktisadi ve bilahare siyasi sahlarda haklarını, inkişaflarını temin etmektir.” Bkz. Şukufe Nihal, “Fırkamızın Mefkuresi” ,Süs, S.3, (30 Haziran 1923), 3-4.

siyasal bir parti yerine, siyasal olmayan bir cemiyet tarafından da yapılabileceği yorumuna tepki göstererek : “*Hedefi siyasi olan bir cemiyet gayr-ı siyasi olamazdı*” cevabını vermiştir. Nezihe Muhiddin kadınların siyasal hak talebinde kararlı olmuştur. Bu hak talebi geri planda da kalsa, Nezihe Hanım’ın bu sözleri partinin siyasal hak taleplerini doğrulamaktaydı. Ayrıca o kadınların siyasal hakları için şu sözleri sarf etmişti: “*Onları bize vermeseler bile, biz onları alacağız. Hiç şüphesiz hak, azmin, fiilin ve liyakatindir. Kadınlarımızın şu on beş seneden beri ibraz ettiği fıkır-i teşebbüs ve faaliyet o mevkilere oturmak için bize bir hak bahş etmiştir. Memleketin ihtiyacat-ı hakikiyyesi (gerçek ihtiyacı) de o mevki'lere bizim sahip olmadıklarımızı emrediyor.*”⁶⁸⁶ Bunun yanında Kadınlar Halk Fırkası’nın siyasal istekleri tıpkı Nezihe Muhiddin’de olduğu gibi partinin genel sekreteri Şukufe Nihal’in de söylemlerine yansımıştır. O bu konuda : “*Kadınlar Halk Fırkası’nın programı, şimdiye kadar her fırsatta izaha uğraştığımız gibi kadının ictimai, iktisadi ve bilahare siyasi sahalarda haklarını, inkişaflarını temin etmektir*” demektedir. O partinin siyasal amacının şimdilik uzak hedefler olmasına rağmen muhakkak bir gün temsilcilerini meclise göndereceklerini düşünmektedir.⁶⁸⁷

Nezihe Muhittin Milli Mücadele Dönemi’nde vatan savunmasında da yer aldıklarını ve kadının toplumun her aşamasında bulunduğunu bu sebeple de siyasal hakları elde etmeleri gerektiğini söylemiştir. Kadınlar Halk Fırkası bu dönemde yeni aile tasarısı, medeni kanun ve dönemin iç politikasındaki diğer önemli olaylarda da görüşlerini belirtmiştir.⁶⁸⁸ Bu partinin kuruluşundan yaklaşık 8 ay sonrasında ilgili valiliğe başvurulmasına rağmen, mevcut seçim kanununda kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olmaması dolayısıyla başvuru onay görmemiş ve parti resmiyet kazanmamıştır.⁶⁸⁹ Milli devletin inşası aşamasında yeni devletin yöneticilerinin toplumu cinsiyet esasına göre bir partinin bölebileceği endişesi bulunmaktaydı. Ayrıca Kadınlar Halk Fırkası içerisinde geçen “*Halk Fırkası*” tabirinin de yeni kurulacak olan fırkanın adı

⁶⁸⁶ Yacen, “Bir Siyasal Mücadele Örneği Kadınlar Halk Fırkası”, 52-53. ; Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap; Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 125-138.

Nezihe Muhiddin Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinin ardından verdiği bir röportajda : “*Bu neticeden çok memnunum, bu suretle en büyük gayem tahakkuk etmiş bulunuyor*” diyecektir. ; “*Kadınlarımızın Bayramı*”, *Zaman*, (8 Kanunievvel 1934), 7.

⁶⁸⁷ Toprak, “Halk Fırkası’ndan Önce Kurulan Parti, Kadınlar Halk Fırkası”, (1988), s. 158. ; Şukufe Nihal, “*Fırkamızın Mefkuresi*” ,*Süs*, S.3, (30 Haziran 1923), 3-4.

⁶⁸⁸ Yacen, “Bir Siyasal Mücadele Örneği Kadınlar Halk Fırkası”, 52.53.

⁶⁸⁹ Müezzinoğlu- Kaya, “Milli Mücadele Sonrasında Türk Kadınına Siyasal Haklar Tanınmasına Yönelik Arayışlar (1923-1924),” 145-146.

olması partinin meşrulaşamama sebeplerindendi.⁶⁹⁰ Partinin kurulmasına izin verilmemesinin bir diğer sebebi de Mustafa Kemal Paşa tarafından yakın bir zamanda kurulması planlanan Cumhuriyet Halk Fırkası'dır. Kadınlar Halk Fırkası'nın, yeni kurulacak olan Cumhuriyet Halk Fırkası'na olan talebi azaltacağı konusunda endişe edilmiştir. Bu sebeple de Kadınlar Halk Fırkası daha sonraki süreçte kadınların seçme ve seçilme hakları gibi seçimlere katılmaya yönelik söylemlerinden arındırılmıştır. Bu sayede 1924 yılında bir dernek statüsüne dönüşerek Kadınlar Halk Birliği adını almıştır. 1925-1927 yılları arasında Türk Kadın Yolu dergisi birliğin yayın organı olarak faaliyet göstermiştir. Türk Kadın Yolu dergisinin ilk başmakalesinde Nezihe Muhiddin feminist politikalar, yeni toplum düzeninde kadının yerine dair yazılar ve kadının seçme ve seçilme hakkını içeren bir makale yazmıştı. Kadınlar Birliği her ne kadar kadınların siyasal söylemleri konusunu tüzüğünden kaldırmış olsa da bu amacından vazgeçmemiş ve 1927 yılında tüzüğüne kadınların siyasal haklarını amaçlayan bir madde koymuştu.⁶⁹¹ Henüz 1923 Temmuz ayında Kadınlar Halk Fırkası üyeleri İzmir'de mebus seçimlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın eşi Latife Hanım'a ve Halide Edip Hanım'a oy vermişlerdi. İzmir ve Şarki Kara Hisar'da seçim yasası uygun olmamasından dolayı aday olamamalarına rağmen Halide Edip üç oy ve Latife Hanım da bir oy kazanmıştı.⁶⁹² Bunun yanı sıra Kadınlar Halk Birliği 1925 yılının Şubat ayında Halide Edip ve Nezihe Muhittin'i İstanbul'dan boşalan bir vekil koltuğuna aday göstermişti. Kadınların siyasal hakları elde edemediği bu dönemde birlik hükümete karşı baskıcı bir güç oluşturmuştur. Bu hareket TBMM'ni kadınlara siyasal hakların verilmesi konusunda etkilemek ve eğer seçim olursa kadın haklarını mecliste savunacak öncü kadınların seçilmesini sağlama amacı taşıyordu. Kadınlar Birliği, kadın vekiller için dilekçesini CHP veya Valiliğe vermemişti. Bunun yerine dilekçelerini kabul edileceğini düşündükleri için Şehremaneti'ne vermişlerdir. Halide Edip bu durumdan haberdar olduğu esnada kadınlar

⁶⁹⁰ Toprak, *Bir Yurttaş Yaratmak: Muasır bir Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri* (1998), 77-78.

⁶⁹¹ Hande Gülen, "Kemalist Modernleşmede Aile, Ulus, Kadın, ve Kadın yolu/ Türk Kadın yolu (1925-1927) Dergileri" *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S.12, (2015), 154-155. ; Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap; Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 165-166.

Kadın Yolu dergisinde kadın hareketlerinin tarihçesi, Kadınlar Halk Birliği'nin icraatları, dönemin siyasal aktörleriyle yapılan röportajlar, Cumhuriyet'i ve Ankara'yı öven yazılar, kadın kıyafetlerine dair makaleler, Çocuklara ve gençlere dair makaleler, güncel haberler ve karikatürler yer aldığı gibi dergi güncel siyasi konulara da değinmiştir. ; *Türk Kadın Yolu*, S.1, (16 Temmuz 1925); *Türk Kadın Yolu*, S.2, (23 Temmuz 1925); *Türk Kadın Yolu*, S.3, (30 Temmuz 1925).

Kadın Yolu dergisi bazı konularda devletten destek de görmüştür. Bu konuda ithal edeceği kâğıt gümrük vergilerinden muaf kabul edilmiştir. BCA; 30.18.1.1 / 15.58.1 (16.09.1925), 1 ; Kadın yolu mecmuasının yardım talebi ; BCA, 180.9.0.0 /45.233.8 (29.07.1926).

⁶⁹² Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap; Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 138

birliğine dâhil olmadığını ve böyle bir dilekçe de vermediğini belirtmiştir. Bunun yanında Halide Edip ilerde kadınlara mebusluk hakkı verilse dahi mebus olmak istemediğini söylemiştir.⁶⁹³

Kadınlar Birliği'nin bu hamlesine karşı Cumhuriyet Gazetesi yazarı Yunus Nadi de alaycı bir tavır takındı ve bu hareketi küçümsedi. Bu konuda Yunus Nadi Feminist hareketlere karşı baştan tavrırlıydı. Haliyle Cumhuriyet gazetesi Kadınlar Birliği'nin bu hareketine sert tepki göstermiştir. Bu durum karşısında Kadınlar Birliği'nin de İkdam Gazetesi ve Türk Kadın Yolu Dergisi yayın organlarında cevabı aynı sertlikte olmuştu. Yunus Nadi, Nezihe Muhiddin'e karşı cephe almış ve Cumhuriyet Gazetesi'nde anti feminist söylemlerde bulunmuştu. Nezihe Muhiddin 1927 yılında Kadınlar Birliği'nin bir kongresi ile birlikten dışlanmıştı. O ana kadar daha önceki köşe yazılarında ismini belirtmeyen Yunus Nadi bu olay sonrası “*çok şükür kurtulduk*” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. 1925 yılındaki siyasal hamle ise bir propaganda halinde kalmış ve kadınlar siyasal hakları elde edememiştir.⁶⁹⁴ Sonuç olarak Kadınlar Birliği'nin bu hamlesi basın yoluyla çok eleştiri almıştı. Birlik ise siyasal amaçlarının olduğunu ve erkeklerle eşit haklara kavuşuncaya kadar mücadele edileceğini duyurmuştu. Ayrıca birlik belediyeler için kadınların da seçilmesi yönünde değişiklik talep etmiş ve Sultanahmet meydanında kadın hareketinin faaliyetlerini açıklamak için bir miting de düzenlemiştir.⁶⁹⁵

Derneğin bu şekilde hareket etmesinin güvencesi muhtemel olarak 1926 yılında kabul edilen medeni kanun⁶⁹⁶ olmuştur. Kadınların oy hakkı konusunda ısrarcı tavırları ve bir takım görüş ayrılıkları neticesinde 1927 yılında Nezihe Muhittin ve arkadaşları birlikten uzaklaştırılmışlardır.⁶⁹⁷ Böylece 1923 yılından Nezihe Muhittin'in birlikten uzaklaştırıldığı 1927 yılına kadar Kadınlar Halk Birliği; iktidarın kadınlar adına konuşması, kadını kendi çizgisinde yönetmek istemesi, kadına yönelik hak ile

⁶⁹³ Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*; Nezihe Muhiddin, *Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 156-165..

⁶⁹⁴ Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*; Nezihe Muhiddin, *Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 156-165..

⁶⁹⁵ Yacen, “Bir Siyasal Mücadele Örneği Kadınlar Halk Fırkası”, 53-55. ; Bora, *Cereyanlar; Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, 754-755. ; 1932 yılında İzmir’de Kadınlar Birliği’ne karşı kurulan Erkekler Birliği adındaki kuruluş, Kadınlar Birliği’nin önde gelenleri tarafından kadınlara hakaret eden ve kadını aşağılayan bir ideolojisinin olduğu gerekçesiyle ağır eleştiri almıştır. Bkz; *Vakit*, (3 Kanunisanı1932), 7.

⁶⁹⁶ “*Türk Kanun Medenisi*” kabul tarihi; TBMM ZC, D.2, C. 22, İçtima Senesi 3, İçtima 57, (17.02.1926) , 229-234. (4-20) (E.T. 25.11.2022)

⁶⁹⁷ Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 19-21.

kazanımların ataerkil çizgiler ve otorite dâhilinde rejime mâl edilmeye çalışılmasına karşı çıkarak mücadele etmiştir.⁶⁹⁸

1926 yılında Medeni Kanun'un⁶⁹⁹ kabul edilmesinin ardından kadın haklarına yönelik söylemlerde artış meydana gelmiştir. Bunun yanında Medeni Kanun ile toplum nezdinde aile kurumunun korunmaya çalışıldığı açıktır. Aile Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kutsal bir görevi olan, önemli bir kurumdur. Bu durumda Medeni Kanun aile yapısını korumaya öncelik vermektedir. Çünkü yeni ideolojide yetişecek bireyler, Kemalist ideoloji hükümlerini benimseyen aile tarafından yetiştirilecektir. Ayrıca savaşlarda kaybolan nüfusun arttırılma işlevini de bu aile yapısı üstlenecektir. Bu doğrultuda Medeni Kanun'un getirdiği hükümlere aykırı bir şekilde resmiyet dışı evlenenler, çok eşli evlenenler, evli olduğu halde birden fazla kişiyle evlenen ve bunu bilerek o kişiyle evlenenlere dahi tespit edilmeleri halinde yaptırımlar uygulanmıştır. Bu yaptırımlar maddi para cezasının yanında çeşitli süreli hapis cezaları olmuştur.⁷⁰⁰

Görsel 5.1. Milliyet 3 Nisan 1930, İstanbul Kadınlar Birliği Heyeti.

Görsel 5.2. Vakit, 4 Nisan 1930.

Medeni kanun Türk aile yaşamında büyük değişiklikleri beraberinde getirmiş ve tüm bunların sonucunda da 3 Nisan 1930 yılında kadınlar belediye seçimlerine⁷⁰¹

⁶⁹⁸ Gülen , “ Kemalist Modernleşmede Aile, Ulus, Kadın, ve Kadın yolu/ Türk Kadın yolu (1925-1927) Dergileri”,154-155.

⁶⁹⁹ Burada Medeni Kanunun ataerkil yapısına değinmekte fayda vardır. Her ne kadar kadın erkek eşitliği konusunda önemli bir adım olsa da erkeğin evin reisi olması ve aileyi temsili, kadının iş sahasında çalışmasının kocasının iznine bağlı olması, ailenin yerleşeceği evin de erkek tarafından belirlenmesi, çocukların velayet hakkının babaya verilmesi, çocukların bakımıyla kadının ilgili olması ve devlet tarafından bu şekilde görevlendirilmesi gibi unsurlar ataerkil yapının baskın olduğunu göstermektedir. Bu durumda modern görünümlü kadın geleneklerine bağlı aile kadını olmak zorundadır. ; Kaypak, “Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Sürecinde değişen Kadın Kimliği”, (2016), 11. ; Medeni Kanun'un meclis görüşmeleri ve maddeleri için bkz. TBMM ZC, D.2, C. 22, İçtima Senesi 3, İçtima 57, (17.02.1926), 229-234. (4-20) (E.T. 25.11.2022)

⁷⁰⁰ “Medeni Kanun Hükümlerine Aykırı Surette Evlenenler”, (Ulus, 18 Şubat 1937), 2.

⁷⁰¹ Kadınların seçim hakkını elde etmesinin ardından Türk Kadınlar Birliği (TKB) üyeleri 10.04.1930 tarihinde İstanbul'da CHF binası önünde toplanmış ve hükümete teşekkürlerini iletmişlerdir. TKB üyeleri

katılmıştı. Ekim 1933 yılında köy yasasının 20. ve 25. Maddeleri değiştirilmiş ve bu sayede kadınlar köylerde Muhtar ve ihtiyar heyeti seçme ve seçilme haklarını⁷⁰² elde etmişlerdir. 5 Aralık 1934 yılında 1924 Anayasası'nın 10. ve 11. Maddelerine “ve kadınlar” kelimesinin eklenmesi ile de kadınlar genel olarak seçme ve seçilme haklarına⁷⁰³ kavuşmuşlardır.⁷⁰⁴ Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinde büyük katkıları bulunan İsmet İnönü, bu konuya dair mecliste yaptığı konuşmasında kadınlara bu hakkın lütuf olarak verilmediğini, aksine kadınların milleti temsilinin onların esas hakkı olduğunu dile getirmişti. İnönü bu konuda ayrıca şunları söylemiştir:

Türk kadınının, haklı olduğu yerden ayrılıp, bir süs gibi, memleket işine karışmaz bir varlık gibi bir köşeye konması Türk ananesi değildir... Türk Devriminin ve Türk ulusunun geniş kudretlerinin sırrı anlaşıldığı zaman, bunun başında, ilk günden beri Türk İnkılabı'nın Türk kadınına verdiği haklar esaslı bir delil olarak ileri sürülecektir.⁷⁰⁵

Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinin ardından İstanbul'da Kadınlar Birliği üyeleri başta olmak üzere çeşitli kadın dernekleri CHF binası önünde toplanmıştır. Kadınlar Atatürk ve İsmet İnönü'ye şükranlarını iletmişlerdi. Daha sonra kadın dernekleri Beyazıt Cumhuriyet Meydanı'nda bir miting düzenlemişlerdi. Kadınlar miting sonrasında hep bir ağızdan onuncu yıl marşını söyleyerek seçme ve seçilme

daha sonra Cumhuriyet abidesine çelenk koymuşlardır. ; bkz. BCA, 30.10.0.0 / 80.526.4 (14.04.1930), 1-3. , Ayrıca 1930 yılından sonra CHF'ye kadın üyeler kaydedilmeye başlanmıştır. ; bkz. BCA, 490.1.0.0 / 1.4.20 (18.09.1930), 1., BCA, 490.1.0.0 / 15.77.3 (07.01.1935). 1.; CHP etki alanını genişletmek için 1949 yılında Kadın Kolları'nı oluşturmuştur. Bkz: BCA, 490.1.0.0 / 9.46.15, (01.06.1949), 1-9

Bu dönemde Ankara Musiki muallim Mektebinde öğretmenlik yapan Profesör Doktor Afet İnan, CHP'ye üye olarak kaydedilmiş ve Türk Ocağı'nda kadınların siyasal haklarına dair ses getiren bir konferans vermiştir. “Afet Hanım'ın Konferansı”, “Hanımlarımız Yer Yer Halk Fırkasına aza olmak için Müracaat ediyorlar” *Vakit*, (4 Nisan 1930), 1-2.

⁷⁰² Gaziantep vekili Reşit Bey “*İhtiyar Heyeti*” isminin, heyetin yapısının genç kadın ve erkeklerden oluştuğu için mecliste isminin değiştirilmesi gerektiğini gündeme getirmiştir. Bu konuda Şükrü Kaya, bu ismin muhtariyetten geldiğini ve ileride bir sakınca olursa ismin değiştirilebileceğini söylemiştir. Kadınların mebus seçilmelerine dair mecliste yaşanan tartışmalarda ise Recep Bey zamanı geldiğinde bu kanunun da yasalaşarak meclisin onayından geçeceğini belirtmiştir. ; “Kadınlık ve Mebusluk”, *Akşam* (27 Teşrinievvel 1933), 2.

⁷⁰³ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. Maddeleri şu şekilde değiştirilmiştir : “ *Yirmi iki yaşını bitiren kadın erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir.*” , “ *Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir.*” Ayıca İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 5, 11, 16, 23, 58'inci maddelerinde geçen 18 yaşını bitirenler şartı 21 yaşını bitirenler şeklinde değiştirilerek, bu maddelerde geçen “zükür” (erkek) kelimesi kaldırılmış yerine “kadın ve erkek” kelimeleri konulmuştur. ; bkz. “Kadınlar da Mebus Olacak”, *Zaman*, (6 Kanunievvel 1934), 1-2. ; *TBMM ZC*, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, İnikad 12, (05.12.1934), 82-82. (E.T. 25.11.2022).

⁷⁰⁴ Dilek Çiftçi Yeşiltuna, “Siyasal İktidar Söyleminde Kadın”, *Sosyoloji Dergisi -Ülgen Oska'ya Armağan Özel Sayısı-*, S.17, 2007, 157; Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 5, 19-21.;

⁷⁰⁵ Bkz. “Başvekilin Mühim Nutku” *Zaman*, (6 Kanunievvel 1934), 1, 7. ; “Tarihi Karar Bugün Veriliyor”, *Zaman* , (5 Kanunievvel 1934), 1-2. ; *TBMM ZC*, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, İnikad 12, (05.12.1934), 82-82. (E.T. 25.11.2022).

hakkını kutlamış ve ardından Taksim Anıtı'na çeşitli kadın kuruluşları temsilcilerinin katılımıyla çelenk koymuşlardır. Kadınlar Atatürk'e bir telgraf göndererek şu mesajı iletmışlerdi: “Kurultaydan çıkardığı yasa Türk Kadınlığının en ulu, koruyucusu olan, önder Kemal Atatürk'ü Türk anasına verdiği değerin yüksek sesidir. Büyük Atatürk'e bu uğurda sonsuz gülerek, değerini gene sonsuzluğa götüreceğimize ant ederiz.”⁷⁰⁶

Görsel 5.3. Cumhuriyet, 6 Birincikanun (Aralık) 1934, s.1.

Görsel 5.4. Cumhuriyet, 6 Birincikanun (Aralık) 1934 s.1.

Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesinin ardından dönemin Kadınlar Birliği Başkanı Latife Bekir ile bir röportaj yapılmıştır. Latife Bekir, Kadınlar Birliği'nin bu konuda herhangi bir rolünün olmadığını, kadınların sessiz sedasız fedakârca çalışarak, hiçbir şey istemeden bu hakka kendilerinin layık olduğunu ve bu hakkın onlara verildiğini dile getirmiştir.⁷⁰⁷

1935 yılındaki ilk seçimlerde 18 kadın milletvekili seçilerek meclise girmeye hak kazanmıştır. Bu oran meclisin %4.6'sına denk gelmektedir.⁷⁰⁸ Kadınların meclise girmesi

⁷⁰⁶ “Kadınlarımızın Sevinci”, *Son Posta*, (7 Birincikanun 1934), 1, 10; “İstanbul Müstesna Bir Bayram Günü Yaşadı”, *Son Posta*, (8 Birinci Kanun 1934), 1, 8. ; “Kadınlarımızın Bayramı” *Zaman*, (8 Kanunivvel 1934), 1,7.; *Cumhuriyet*, (6 Birincikanun (Aralık) 1934), 1,3.

⁷⁰⁷ “Türk Kadını Heyecan İçinde”, *Zaman*, (7 Kanunievvel 1934), 1,7.

⁷⁰⁸ Yeşiltuna, “Siyasal İktidar Söyleminde Kadın”, 157; Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 5, 19-21.;

Kadın vekil adaylarının bazılarının isimleri şunlardır: *Mebrure Günenç, Satı Karamehmet, Türkan Başbuğ, Suphiye Gökçül, Şekibe Şekib, Huriye Baha, Fatma Şakir, Nakiye Elgün, Fakihe Öymen, Benal Nevzat, Mihri Pektaş, Meliha Ulaş, Esmen Nayman, Mehibe Görkey, Seniha Hızal, Bediz Aydılek, Ferruh Güpgüz*; “Seçim Hazırlıkları Bitiyor”, *Zaman*, (6 Şubat 1935), 1-2.

Bu dönemde Kemalist kadronun veya CHF yönetiminin demokratikleşme hamleleri sonucunda Fethi Bey'e kurdurmuş olduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası içerisinde de kadınlara yer verilmiştir. SCF Nezihe Muhittin'i Beyoğlu'ndan İstanbul şehir meclisine, CHF ise Kadınlar Birliğinin o dönemki başkanı olan Latife Bekir'i Fatih'ten İstanbul Şehir Meclisi'ne aday göstermiştir. CHF'nin adayı olarak gösterilen Latife Bekir, Rana Sani Yaver, Refika Hulisi Behçet ve Safiye Hanımlar meclise girmiştir. Nakiye Hanım mecliste Daimi Encümen'e girerken, Kadınlar Halk Birliği'nden Latife Bekir ve Safiye Hanım eğitim encümeninde görev yapmıştır.; Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 21.

için Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'nda Malatya Milletvekili olan İsmet İnönü ve 191 milletvekili değişiklik önermiştir. Bu öneri 5 Aralık 1934 yılında kabul edilmiştir.⁷⁰⁹ Bunun sonucunda 8 Şubat 1935 yılındaki milletvekili seçimlerinde 17 kadın milletvekili ile kadınlar meclise girmişlerdi. 1 Mart 1935 yılındaki meclisin ilk toplantısına 17 kadın milletvekili katılmış, 1936 yılındaki ara seçimlerle 1 kadın milletvekili daha meclise girmeye hak kazanmıştır.⁷¹⁰ Nezihe Muhittin bu seçimlerde CHF karşısında İstanbul'dan aday olmasına karşın seçilememiştir. CHF karşısında İstanbul'dan aday olanların arasından sadece General Refet Bele milletvekili seçilmiştir. İstanbul'dan CHF' nin kadın adayı olarak Fakihe Öymen milletvekili olmuştur.⁷¹¹ Kadınların bu seçimlere katılmaları yoğun ilgi görmüştü. Kadın adaylardan Nakiye Hanım seçimlerden önce nutkunu okumuş ve kadınların seçime katılmasına dair, Türk erkeği kadar kadınının da değerli olduğunu bu seçim sürecinin ispatladığını dile getirmiştir. Seçimler sürecinde Taksim Cumhuriyet Anıtı'na çelenk koyulmuştur ki bu durum anıtın sembolik bir işlev kazandığını bizlere göstermektedir. Bağımsız adayların genel yapısı ise erkeklerden oluşmaktadır.⁷¹²

Görsel 5.5. “Türk Ulusu Bugün Reyini Veriyor”; Cumhuriyet, 8 Şubat 1935, s.1.

Görsel 5.6. Milliyet, 9 Şubat 1935, s.1.

⁷⁰⁹ TBMM ZC, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, İnikad 12, (05.12.1934), 82-82. (E.T. 25.11.2022).

⁷¹⁰ Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 22; Cumhuriyet, (5 Şubat 1935), 1, 6.

⁷¹¹ “Yeni Sayılaylar Dün Seçildi” Zaman, (9 Şubat 1935), 1,2,7.

⁷¹² “Sayılay Seçimi Dün Bitti” Cumhuriyet, (9 Şubat 1935), 1,5,6.

Görsel 5.7. “Ankara’da Dünkü Seçimden Birkaç İntiba”; **Görsel 5.8.** Son Posta, 9 Şubat 1935, s.1. Ulus, 9 Şubat 1935, s.1.

Kemalist yöneticilerin Batı modelini örnek alıp bu yönde devrimler yapması Avrupa’nın yakından takip edilmesini gerekli kılmıştı. Henüz 1933 yılında kadınların siyasal hakları konusunda dönemin Avusturya elçisinden, Avusturya’nın siyasal yapısı ve kadınların bu siyasal yapı içerisindeki rollerinin ayrıntılı bir şekilde istendiği ve bu bilgilerin raporlaştırıldığı görülmüştür.⁷¹³ Kemalist seçkinler başta kadını ve toplumu eğiterek kendilerinin dönüştürmek istedikleri toplum yapısını oluşturmaya çalışmıştı. Bu yapının baş aktörleri de aileyi ve toplumu dönüştürecek olan kadınlardı. Kadınlara verilen haklar Kemalist ideolojinin hedefleri doğrultusunda şartlı olarak verilmişti.

Türk Kadınlar Birliği 1935 yılında faaliyetlerine devam ederek dünyanın çeşitli yerlerinden gelen feministler ile birlikte Türkiye’de gerçekleştirilecek olan bir feminizm kongresi düzenlemiştir. Birlik bu kongrede yükselen Nazi yayılmacı siyaseti ve tehdidine karşı dünya çapında ses getiren bir bildiri yayımlamıştır. Yayımlanan bildiri neticesinde dönemin yöneticileri bu durumdan hoşlanmamışlardı. Çünkü birlik, yöneticilerin karışmadığı ve de dış politikadaki olaylara sessiz kalmayı çabaladığı bir dönemde kendi yetkilerini aşarak dış politikada söz sahibi olmaya çalışmıştır. Ayrıca savaş tehdidinin yükseldiği bu dönemde birliğin silahsızlanma çağrıları, kendisini savunmaya hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal seçkinlerinin pek hoşuna gitmemiştir.⁷¹⁴ Birlik üyeleri

⁷¹³ BCA: 30.10.0.0 / 233.574.15 , (19.02.1933), 1-29

⁷¹⁴ Yeşim Arat, “Türkiyede Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (İstanbul 2005), 90.

Türkiye henüz 1932 yılında Bağdat’ta toplanmış olan Kadınlar Kongresi’ni yakından takip etmiştir. BCA: 30.10.0.0 / 229.541.9 (09.11.1932), 1,2,3 ; Ayrıca 1933 yılında Türk Kadınlar Birliği devlet destekli olarak Marsilya’da toplanan “*Allience International des Femmes*” kongresine katılmıştır. Dönemin iktidarı Kadınlar Birliği üyelerinden Türk kadınlarının kazandığı hakların propagandasını Avrupa ülkelerine duyurmalarını ve 1935 yılında bu kongrenin Türkiye’de yapılmasını sağlamalarını isteyerek, Kadınlar Birliği’ni bu konuda görevlendirmiştir. BCA: 30.10.0.0 / 229.541.11 (24.05.1933), 1,8. ; Uluslararası Kadın Kongresi’nin hazırlıkları için Türkiye’ye gelen Uluslararası Kadın Birliği Reisi Madam Korbet Aşbi basına verdiği röportajda bu kongre için Türkiye’yi seçme sebeplerinin Atatürk’ün kadınlara verdiği önem ve

Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'nden önce bastırmış oldukları pullarda Atatürk'ün resminin altına “*Türk kadınlarının kurtarıcısı*” cümlesini yazdırmışlardır. Fakat birliğin iktidarın kendisi için çizmiş olduğu sınırları aşarak yaklaşan savaş tehdidine karşı uluslararası camiada silahsızlanmayı savunması sonunu hazırlamış ve dönemin iktidarı tarafından baskı görecer fesih edilmesine sebep olmuştur.⁷¹⁵ Kadınlar Birliği'nin bu dönem başkanı olan Latife Bekir'in, Kadınlar Birliği fesih edilirken şu cümleyi kurması onun rejime sadık oluşunu bizlere göstermektedir. “*Bundan Böyle Türkiye’de bir kadınlık meselesi yoktur.*” Ayrıca Latife Bekir Kadınlar Birliği'nin siyasal haklar ile amacına ulaştığını, kadın ve erkek birlik olarak, Atatürk'ün idaresi altında devlet vazifesi için görev yapacaklarını söylemiştir.⁷¹⁶

5.3. Kadın Görsellerinin Heykel ve Pullarda Simgeleştirilmesi

Kadın görsel bir öge olarak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Atatürk heykelleri etrafında simgeleştirilmişti. Henüz 1927 yılında Ulus Meydanı'nda yapılan Atatürk Anıtı'nın çevresinde savaşan askerler ile birlikte, cepheye mermi taşıyan köylü kadını tasvir eden bir anıt inşa edilmiştir.⁷¹⁷ Bunun yanında 1928 yılında İstanbul Taksim Meydanı'na yapılan Taksim Anıtı'nda da görsel öğelerin arasında kadın imgesi dikkat çekmektedir. Bu anıtta ellerinde bayrak bulunan askerlerin tepesinde betimlenen peçeli kadın Osmanlı Dönemi'nde esaret altında kalmış kadını ve diğer tarafa gülererek bakan kadın ise Cumhuriyet'in idealize kadın tipini simgelemektedir.⁷¹⁸ Bu anıttaki kadın

haklar sebebiyle olduğunu belirtmiştir.; *Cumhuriyet*, (31 İkincikanun 1935), 1,2.; Bu Kongre 18 Nisan 1935 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. BCA: 490.1.0.0 / 594.51.2, (20.01.1935), 1.

1935 yılında Türkiye’de gerçekleşen kongreye katılan delegelerin, harçsız olarak vize aldıklarını gösterir belge için bkz: BCA, 30.18.1.2 / 49.79.14 (22.11.1934), 1.

Nasyonal Sosyalist Hareket Feminizm'in etki alanını kısıtlamış ve kadını toplumsal hayattan geri çekilmeye zorlamıştır. Naziler erkek ağırlıklı bir toplumu öngörmüşler ve kadın erkek eşitliğine karşı çıkarak kadının görevini neslin devamını sağlamak ve aile işleriyle uğraşmak konusunda sınırlamışlardır. Naziler kadının siyasal alandan ve iş yaşamından çekilmelerini istemişlerdir. Bu yapıda boşalan iş kollarında erkekleri istihdam edip kadınları aile yaşamına kilitlemeyi amaçlamışlardır. Bu dönemde dünya çapında totaliter rejimlerin artması, kadınları siyasal konularda seslerini duyurabilmek için etki alanlarını daha fazla genişletmeye yönlendirmiştir. kadın aktif siyaset, demokrasi ve barış konularında sesini daha büyük mecralara duyurma gereği duymuştur. Bu durum feminist hareketin dünya çapında örgütlenip kongreler düzenlemesine sebebiyet vermiştir. ; Toprak, *Bir Yurttaş Yaratmak: Muasır bir Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri*, 79-80.

⁷¹⁵ Yacen, “Bir Siyasal Mücadele Örneği Kadınlar Halk Fırkası”, 58.

⁷¹⁶ Bora, *Cereyanlar; Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, 760

⁷¹⁷ Faik Gür, “Erken Cumhuriyet’te Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası”, *Sosyoloji Dergisi*, S.31, (2015), 152. ; Kıvanç Osm, “Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/ 1, (Mayıs 2006), 95.

⁷¹⁸ Zeynep Yasa Yalman, ‘Siyasi/ Estetik Gösterge’ olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel”, *Metu Jfa (Odtü Mimarlık Fakültesi Dergisi)* , 28/1, (2011), 75-76.

görsellerinin farklı yorumları da mevcuttur. Kıvanç Osma'ya göre doğu cephesinde bulunan peçeli kadın eski Türkiye'yi, Batı cephesindeki madalyon kabartmasında bulunan ve mutlu görünen peçesiz kadın tasviri ise yeni Türkiye'yi betimlemektedir.⁷¹⁹ Benzer şekilde 1932 yılında İzmir'in Cumhuriyet Meydanı'na dikilen Atatürk Anıtı'nda da cepheye mermi taşıyan kadın betimlemelerine yer verilmiştir.⁷²⁰

Kadın imgesi, benzeri anıtlarda görsel öge olarak bazen yağan yağmurda çocuğunun değil de taşıdığı merminin üstünü örten kadın rolünde betimlenmiştir. Kadının anıtlarda görsel öge olarak kullanılması, kadının savaşlarda gösterdiği fedakârlık ve annelik vazifesinin karşılığı olarak bir minnettarlık göstergesi olmuştur. Bir diğer konu ise Kemalizm'in kadına verdiği haklara hitaben kadını bir görsel öge olarak simgeleştirmesidir. Bu hususta kadın genç Cumhuriyet'in bağlarını Osmanlı Devleti'nden koparmak için kullandığı bir propaganda aracına dönüşmüştü. Kadın imgesi aynı şekilde dönemin pullarında da sıklıkla işlenmişti. Henüz Cumhuriyet kurulmadan önce 1917 yılına ait “*Evlad-ı Şuheda*” adındaki pullarda çocuğuyla birlikte cepheye giden kadın imgesi yer almıştır.⁷²¹ Cumhuriyet Dönemi'nde ise 1935 yılında kadınların milletvekili seçimlerine katıldıkları dönemde kadın konusu pullar üzerinde sıklıkla işlenmiştir. Bunun yanında İstanbul'da 1935 yılında Toplanan 12. Uluslararası Kadın Hakları Cemiyeti'nin kongresinde Türk kadını pullarda görsel öge olarak yerini almıştı. Kadınlar görsel öge olarak pullar üzerinde hukukçu, avukat, öğretmen, tarım işçisi ve benzeri meslekleri temsil eder vaziyette betimlenmiştir. Ayrıca yine alanında çeşitli Nobel Ödülü almış kadınlar pullar üzerinde görsel öge olarak işlenmişti. Bu durum cumhuriyetin amaçları doğrultusunda Türk kadınlarının ulaşması gereken hedefi pullar üzerinden veren bir mesaj niteliğindeydi.⁷²² Kadın konusu daha sonra 1938, 1941, 1943, 1950 yıllarına ait posta pullarında da yer almıştır. Bu pullarda genel olarak kadının bağda bahçede çalışması konusu ele alınmış ve tarım toplumu simgelenmiştir. Bu durum çalışan ve ekonomiye katkısı olan bir toplumun yaratılmak istenildiğinin belirtisidir.⁷²³

⁷¹⁹ Kıvanç Osma, “Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/1, (Mayıs 2006), 96-97.

⁷²⁰ Faik Gür, “Atatürk Heykelleri ve Türkiye’de Resmi Tarih’in Görselleşmesi”, *Toplum ve Bilim*, S. 90, (Güz 2001), 163.

⁷²¹ Burak Erhan Tarlakazan, “Pul Tasarımında Osmanlıdan Günümüze Kadın Figürü” *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7/46, (2018), 714.

⁷²² Mustafa Yılmaz, “Erken Cumhuriyet Dönemi’ndeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak”, *Milli Folklor*, 124, (2019), 240-241, 230-245.

⁷²³ Tarlakazan, “Pul Tasarımında Osmanlıdan Günümüze Kadın Figürü”, 714.

Sonuç

Kadın Kemalizm'in bir simgesi olarak eski ve yeni toplumun çatışmasında araç olarak kullanılmıştır. Bu durumda kadın konusu birçok alanda reklam malzemesi olarak yer almış ve Batı çerçevesinde yapılan inkılapların uygulanmasında topluma karşı asıl gösterge haline gelmiştir. Kadın Kemalizm'in görünen reklam yüzü olmasının yanında Kemalizm'in ideolojisini topluma yayabilmesi için kullandığı diğer araçlarında da bir sembol olarak yer almıştır. Bu konuda kadın imgesi posta pullarında, anıt ve heykellerde hatta banknot görsellerinde dahi kullanılmıştır.

Kemalist ideoloji kadını kendi çizdiği sınırlar dâhilinde şekillendirmek istemiş ve kadına verdiği hakları da ona şartlı olarak vermiştir. Bu konuda kadından minnettarlık duygusu ile Kemalist ideolojiye bağlı olması istenilmiştir. Kemalizm'in kadına vermiş olduğu haklar kadını Kamusal hayatta, iş hayatında ve siyasal hayatta gösterse de Kemalizm kadından aile kadını imajını sürdürmesini bekliyordu. Bu konuda kadının birinci görevi ailesi ve çocukları olarak görülmüştü. İş hayatını ailesinden öncelikli olarak gören kadın imajı hem Kemalist ideolojide hem de toplum nezdinde dışlanmıştı. Kadını kendi sınırları dâhilinde şekillendirme amacı güden Kemalizm feminist harekete karşı da her daim temkinli olmuştur. Ulus devlet inşasında Kemalizm toplumu ayırıştırıcı veya bölen her türlü ideoloji veya yapılanmaya karşı tepkisini katı şekilde göstermiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Feminist hareketler pek fazla kendisini gösterememiş fakat 1980'li yıllardan sonra gelen diğer Feminist hareketlerin dalgası ile kendisini belirginleştirmiştir. Bu duruma rağmen Kemalist ideolojinin Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kadını kendi sınırları dâhilinde şekillendirmesi ve ona belirli hakları vermesi sebebiyle, son dönem kadın hareketleri kendi temellerini Kemalizm'e bağlayarak amaçlarını meşrulaştırmak istemişlerdir. En nihayetinde Kemalizm Erken Cumhuriyet Dönemi'nden başlayarak belirli bir dönem boyunca kadını şekillendirmiş ve görünürde ona Batılı kadın imajını yerleştirmiştir. Fakat geri planda kendi ideolojisi dâhilinde kadını simgeleştirerek, siyasal bir aktör olarak iç politikada ve dış politikada görsel bir reklam yüzü haline getirmiştir. Bu hususta kadın Kemalizm'in en büyük simgesi ve göstergesi olmuştur.

6. KEMALİZM'İN SİMGESİ OLARAK HALK ŞARKILARI VE MARŞLAR

Giriş

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin yönetici kadrosu her ne kadar Osmanlı Devleti'nden arda kalan öğeleri yok sayda da Osmanlı Devleti içerisinde yetiştirildikleri için bu dönemdeki çeşitli tarihsel oluşumlar, fikir akımları ve yeniliklerden etkilenmişlerdi. Bu durum benzer şekilde Erken Cumhuriyet Dönemi'nde de gündemi uzunca bir süre meşgul eden ve birçok tartışmaya sebep olan '*Musiki Devrimi*' konusunda da olmuştu. Henüz Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında Batı musiki usulleri kabul edilmiş ve devlet içerisinde Batı usullerine göre müzik icra edilmeye başlamıştı. Devam eden süreçte musikide millileşme çalışmaları İttihat ve Terakki Dönemi'nde hız kazanmış ve bu durum Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar uzanmıştı. Fakat Cumhuriyet'in elitleri çok kültürlü Osmanlı Devleti'nin ardından milli bir devlete geçişle birlikte farklılıkların hoş karşılanmadığı bir ulus inşa sürecini başlatmışlardı. Bu sebeple de müzikte Batılaşma girişimleri her ne kadar batı müzik tekniklerinin üstünlüğü kabul edilse de milli öğeleri yansıtır vaziyette olmalıydı. Bu hususta oluşturulmak istenen tek tip toplum yapısı ve etnik Türk milleti temelli ulus inşası için müzik, Kemalist politikaların halka özümsetilmesinde araç olarak kullanılacaktı.⁷²⁴ Bu konuda Ziya Gökalp büyük oranda Kemalist seçkinlere milli musikinın oluşması yönünde yol göstermiştir. Gökalp'in Türk milli kimliğinin oluşması yönündeki fikirleri aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'ü de büyük oranda etkilemiştir. Bu durum milli musikinın oluşması yönünde de benzer bir yapıda oldu. Bu hususta Gökalp Osmanlı Devleti Dönemi'nden kalan Türk Sanat Musikisi'ni Bizans kökenli, Arap ve de Acem karışımı bir musiki olarak görmüştü. Ona göre milli değerleri taşıyan musiki saf bir vaziyette halkın içinde bulunan ve yaşanmışlıklar neticesinde oluşan halk şarkılarıydı (Halk türküleri). Bu şarkılar, öz Türk

⁷²⁴ Şenol Durgun, *Türkiye'de Devletçi Gelenek ve Müzik*, (Ankara 2005), 71-90.

kültürel öğelerini yansıtan ve aynı zamanda milli kimliği temsil eden birer musikiydi. Bu durum başta Atatürk olmak üzere Kemalist çevrede de büyük oranda kabul görmüştü.⁷²⁵

Bu hususta oluşturulmak istenen Türk milli devleti için Türk kültürünü yansıtan öğelerin halktan toplanarak, Batı teknikleri ile yoğrulup yeniden müzik sayesinde halka ulaştırılması yöneticiler için önemli bir yöntem olarak görülmüştür. Bu yöntemde halk kültürünü yansıtan ve halkın bağrından saf bir vaziyette çıktığı kabul edilen halk şarkıları ya da halk türküleri önemli bir unsurdur. Halk türkülerinin tek sesli bir vaziyette bulunmaları yönetim tarafından gelişmemişlik olarak görülmüştü. Devletin de yönünü Batı uygarlığına çevirmiş olması ve daha önceki dönemlerde yapılmak istenen Batı musiki tekniklerine göre müziğin geliştirilmek istenmesi, yönetim nezdinde bir yeniliğin de habercisi olmuştu. Bunun yanında Batı musiki teknikleri çok sesli bir yapıdaydı. Bu sayede halk musikisi Batı teknikleri ile birlikte çok sesli bir yapıya getirilerek geliştirilebilecekti. Ziya Gökalp'ın Türk musikisinin oluşturulması için halk şarkılarının toplanması ve Batı tekniklerince armonize edilerek yeniden yorumlanması fikri Kemalist çevrede büyük oranda kabul görmüştü. Fakat Ziya Gökalp bir musiki bilgini değildi, o Türk milli kimliği ve ulus inşası için rehber bir şahsiyeti temsil etmekteydi. Bu duruma rağmen devlet destekli olarak çalışmalara girişilmiş ve Darüelhan bünyesinde halk şarkıları Anadolu, Trakya ve Kafkasya gibi bölgelerden toplanarak kayıt altına alınmaya başlanılmıştı. Ayrıca Batı tekniklerine göre eğitim veren çeşitli okullar da açıldığı gibi Türk Ocakları ve sonrasında Ocakların yerine kurulan Halkevleri de Batı musikisinin halka benimsetilmesinde büyük oranda çaba göstermişti. Tüm bunlar yapılırken, yönetim üvey evlat olarak gördüğü Osmanlı'dan arda kalan Klasik Türk Sanat Musikisi'ni de itibarsızlaştırmak için büyük oranda çaba gösterdi. Hatta bu durum ileriki aşamada öyle bir boyuta gelmişti ki 1 Kasım 1934 yılında Atatürk'ün bir meclis konuşmasında Türk Sanat Musikisi'nin milli olmadığına dair söyleminin ardından, bu musiki uzunca bir süre radyolardan yasaklanmıştı.⁷²⁶

Bu bölümde Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yönünü Batı uygarlığına çevirmiş olan Kemalist yönetimin müzik politikaları ele alınmıştır. Müzik politikaları Osmanlı Dönemi'ndeki Batılaşma çalışmalarından itibaren ele alınarak, ittihat ve terakki Dönemi'ndeki müzik reformlarından da bahsedilmiş ve Cumhuriyet Dönemi'ne

⁷²⁵ Durgun, *Türkiye'de Devletçi Gelenek ve Müzik*, 71-90. ; Bülent Aksoy, "Atatürk ve Musiki", *Birikim*, S. 81, (İstanbul, Ocak 1996), 75.; Yalçın Çetinkaya, *Müzik Yazıları*, (İstanbul 1999), 89-92.

⁷²⁶ C. Hakan Çuhadar, "Atatürk'ün Müzik Devrimi", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24/2, (2015), 25. ; Durgun, *Türkiye'de Devletçi Gelenek ve Müzik*, 71-90. ; Çetinkaya, *Müzik Yazıları*, 59.

geçilmiştir. Bunun yanında Kemalist yöneticilerin Ziya Gökalp'ten etkilenecek öz Türk kültürünü yansıttıklarını düşündükleri halk şarkılarını derleme çalışmaları ve bu şarkıları Batı musiki teknikleri ile işleyerek armonize etme girişimlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti döneminden kalan Klasik Türk Sanat Musikisi'nin Türk kültürel öğelerini yansıtmadığı düşüncesiyle dışlanarak itibarsızlaştırılması ve sonrasında belirli bir dönem boyunca radyolardan da yasaklanması konusu ele alınmıştır. En son olarak ise Kemalizm'in halkta milli bir kimlik oluşturmak için kullandığı Marşlar kısmı örnekler ile birlikte açıklanarak işlenmiştir. Bölüm halk şarkı ve türkülerinin zaman içerisinde Kemalist politikalar ile özdeş hale gelerek Kemalizm'in simgesi haline dönüşme konusunu ele almaktadır.

6.1. Osmanlı Devleti'nde Batı Müziği'nin Kökenleri ve Milli Musiki Çalışmaları

Osmanlı devletinde müzik toplumsal hayatta büyük oranda var olmuştu. Bu hususta Osmanlı Devleti içerisinde Yeniçeri Ocağı'nda askeri amaçlı bulunan Mehter müziği, tekkelerde ve Mevlevihanelerde icra edilen dini müzik, gündelik yaşamda da halk müziği mevcuttu. Müzik bu haliyle Osmanlı Devleti'nde toplumsal hayatın her parçasında bulunmuştu. Bu doğrultuda Osmanlı sarayında müzik eğitimi belirli süreçler dâhilinde gelişmişti. Öncelikle I. Murat zamanında kurulan Enderun Okulları'nda başlangıçta dini amaçlı bir eğitim verilmekteyken, II. Murat zamanında hendese, coğrafya, mantık, şiir ve müzik de bu eğitim kurumunun içerisine eklenmişti. Müzik dersleri Enderun içerisinde Meşkhane⁷²⁷ denilen özel yerlerde genel itibarıyla geleneksel sanat müziği tarzında verilmişti. Devletin resmi müziği, I. Murat zamanında kurulan Yeniçeri Ocağı'nın askeri bandosu olma özelliğini taşıyan Mehter Takımı'nın kurulması ile birlikte mevcut olmuştu.⁷²⁸

Osmanlı Devleti Batı tarzı müzik anlayışına yabancı olmamıştı. Çünkü henüz 15. yy' dan itibaren Batı müziği, Osmanlı Devleti içerisine Avrupa okulları ve Avrupa'da

⁷²⁷ Meşkhanelerde musiki eğitimi özel öğretmenler tarafından verilmiştir. 19. yy'da bu öğretmenlerin maaşlarının Hazine-i Hassa'dan ödendiği de olmuştur. Bu durum Hazine-i Hassa'nın Padişah'ın doğrudan gelir ve giderlerinden sorumlu bir kurum olması neticesinde Padişah'ın saray içerisinde musiki eğitimine verdiği önemi göstermektedir. Meşkhane muallimlerinin Hicri olarak Şubat 1275 (M.1859) ve Temmuz 1277 (M.1861) tarihlerinde Hazine-i Hassa'dan maaş aldıklarını gösterir belgeler için bkz. BOA, TS.MA.e 1369/69 (H. 08.08. 1275); BOA, TS.MA.e 1355/163 (H. 29.09.1277).

⁷²⁸ Bahar Gökçeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Modernleşme Hamleleri Sürecinden Bugüne Cumhuriyet Halk Partisi'nin Müzik Politikaları", (Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014), 14-16.

bulunan kiliseler sayesinde Batı'dan gelen orkestralar yoluyla girmişti. Batı tarzı müzik Osmanlı topraklarında özellikle de başkent İstanbul'da bu sayede mevcut olmuştu. Dolayısıyla da henüz Osmanlı Devleti zamanında Avrupa ile kültürel bir alışveriş yaşanmıştı. 18 yy' a gelindiğinde Avrupa merkezli Batı müziği Osmanlı topraklarında daha yoğun bir şekilde kendisini hissettirir olmuştu.⁷²⁹

Bunun yanında 1700'lü yılların sonunda III. Selim Dönemi'nde başlanan ve Nizam-ı Cedîd (yeni düzen) adıyla anılan Batılaştırma hareketleri sonucunda Osmanlı Devleti Avrupa tarzında birçok yenilikle tanışma fırsatı elde etmiştir. 1789 yılında III. Selim Dönemi'nde Topkapı Sarayı'nda padişahın huzurunda sergilenen bir opera temsili ile birlikte Osmanlı Sarayı'nda Batı tarzı müzik anlayışı kendisini göstermeye başlamıştır. 1826 yılında II. Mahmut döneminde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Batı müziği anlayışı gelişerek devam etmiştir. II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı kaldırılmış ve yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adında yeni bir ordu kurulmuştur. Bu durum sonucunda Mehterhane de kaldırılmıştır. Bu kurumun yerine ise 1826 yılında Muzikâ-i Hümayun kurularak başına da 17 Eylül 1828 tarihinde İtalyan opera bestecisi Gaetano Donizetti'nin kardeşi olan Giuseppe Donizetti getirilmiştir. Bu hususta 1831 yılında Muzikâ-i Hümayun daha kurumsal bir şekilde Avrupa tarzı müzik kültürüne göre oluşturulmuştur.⁷³⁰ Muzikâ-i Hümayun'un içerisinde ilerleyen süreçlerde "Saray Orkestrası" ve "fasıl heyeti" de eklenmiştir.⁷³¹ II. Mahmut döneminde Batı müziği, Klasik Osmanlı Musikisi ile birlikte icra edilmeye devam etmiştir.⁷³²

⁷²⁹ Seyit Yöre, "Türk Ulusuna Müzik Arayışları: Sentez mi Kültürel Transplantasyon mu ?", *Cumhuriyet'in Müzik Politikaları*, Der. Fırat Kutluk, (İstanbul 2018), 4-7.

⁷³⁰ Leyla Deliorman, *Marşlarımız*, (İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005), 162. ; Bilen Işıktaş, "Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Türk Müziğinde Batılaştırma ve Toplumsal Bir Alternatif Arayışı: Mısır Müziği", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 36/ 1, (Haziran 2016), 278; Gökçeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Modernleşme Hamleleri Sürecinden Bugüne Cumhuriyet Halk Partisi'nin Müzik Politikaları", 15-16. ; Yöre, "Türk Ulusuna Müzik Arayışları: Sentez mi Kültürel Transplantasyon mu ?", 4;.

Mızıka-i Hümayun 'un Avrupai musiki tarzına göre oluşturulması neticesinde icra edeceği müzik için notaları da Avrupa'dan sipariş edilmiştir. bkz. BOA, HR.İD.. 1841/29 (M.12.01.1865); BOA, HR.İD.. 1841/30 (21.09.1865); BOA, HR.İD.. 1841/31 (M. 02.11.1865); BOA, HR.İD.. 1841/32 (M. 06.11.1865); BOA, HR.İD.. 1841/33 (M. 09.11.1865); BOA, HR.İD.. 1841/34 (M. 13.11.1865); HR.İD.. 1841/35 (M. 03.12.1865);

Mızıka-i Hümayun 'un başında bulunan muallim Donizetti, çalışmalarından dolayı devlet yönetimi tarafından çeşitli nişanlar ile ödüllendirilmiştir. BOA, A.}DVN. 111/22 (H.06.06.1272); BOA, A.(DVNSNMH.d... 11/160 (H.05.02.1250); BOA, A.(DVNSNMH.d 11/362 (H.20.05.1257).

⁷³¹ C. Hakan Çuhadar, "Atatürk'ün Müzik Devrimi", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24/2, 24, 2015, 19-20.

⁷³² Bilen Işıktaş, "Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Türk Müziğinde Batılaştırma ve Toplumsal Bir Alternatif Arayışı: Mısır Müziği", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 36/ 1, (Haziran 2016), 279.

Batı müziği 19. yy boyunca Osmanlı Devleti içerisine tesir etmeye devam etmiştir. Sultan Abdülaziz'in devrinde Batı müziğine rağbet fazla olmamasına karşın askeri bando geliştirilmiştir. Abdülaziz döneminde geri plana atılan ve fazla ilgi gösterilmeyen Batı müziği II. Abdülhamit ile birlikte saray ve çevresinde yoğun bir şekilde ilgi görmüştür. II. Abdülhamid'in padişahlığı döneminde gelişimini sürdüren Batı müziği ordunun geri kademelerinde yaygınlaştırılmıştır. Yine bu dönemde Avrupai müzik tarzı saray ve saray çevresinde yoğun bir şekilde kendisini hissettirmiştir. Ayrıca bu dönemde sarayda bir tiyatro salonu⁷³³ da inşa edilmiştir. İnşa edilen salonda, çeşitli operalar sahnelenmiştir. 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet devrinde Muzikâ-ı Hümayun 'da görev alan yabancı personeller ülkelerine gönderilmiştir. Bu kişilerin yerlerine de Batı musikisi eğitimi alarak yetiştirilen yerli görevliler alınmıştır. V. Mehmet Reşat'ın padişah olduğu bu dönemde İttihat ve Terakki Partisi ülke yönetimini 1913 yılında ele geçirmiştir. Bu zaman aralığında göze çarpan önemli gelişme 1912 yılında İzmir'de kurulan İttihat ve Terakki Mektebi'nin açılışı olmuştur. Bu eğitim kurumu, içerisinde ulusal müziği geliştirerek gençlere aşılama'yı hedef edinmiştir. Henüz bu sıralarda Batı musikisi ile kaynaştırılan ulusal bir müzik yaratma çalışmalarına başlanılmıştır. Ayrıca Muzikâ-ı Hümayun da oldukça gelişmiştir. Hatta Batı musikisi örnek alınarak kurulan bu kurum Avrupa ülkelerinde konserler vermeye başlamıştır. Bu süreçte Osman Zeki (Üngör) yönetiminde bulunan Muzikâ-i Hümayun 1917 yılının Aralık ayı ile 1918 yılının Ocak aylarında Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'da bir dizi konser vermiştir. Milli Mücadele Dönemi'ni de kapsayan ve V. Mehmet Vahdettin'in Padişah olduğu sürede, Mızıkâ-ı Hümayun 1919 yılında Osman Zeki Bey şefliğinde Avrupa'nın bazı şehirlerinde bir takım konserler vermiştir. Muzikâ-i Hümayun 'un icra ettiği Batı musikisi her ne kadar Avrupa'da kabul görse de bu kurum Meşrutiyet Dönemi'nde kapatılmıştır.⁷³⁴

6.1.1. İttihat ve Terakki Dönemi'nde Milli Musikinın Oluşturulması İçin Çalışmalar

İttihat ve Terakki Dönemi'nde Batı musiki tarzı yoğun olarak Osmanlı Devleti içerisinde kendisini hissettirmişti. Bu dönemde 1914 yılında Dârül Bedâ-yi (Güzellikler

⁷³³ Ayrıca bu dönemde Tepebaşında bir opera Tiyatrosu da inşa edilmiştir. Bu tiyatronun ilk yıllarında ise Fransız operacılar kendi performanslarını sergilemişlerdir. Bunun yanında bu dönemde Beyoğlu'nda bulunan Verdi Tiyatrosu'nda da operalar temsil edilmiştir. Bkz. BOA, Y.PRKAZJ. 7/89 (H.29.12.1300); BOA, Y..PRK.ZB, 4/99 (H.11.10.1306); BOA, Y.PRK.ZB, 5/112 (H.16.01.1308); BOA, İ...HR.. 12/609 (H.20.07.1257); BOA, Y..PRK.ZB, 11/22 (H.26.08.1310).

⁷³⁴ Gökçeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Modernleşme Hamleleri Sürecinden Bugüne Cumhuriyet Halk Partisi'nin Müzik Politikaları", 20-21.

Evi) kurulmuştu. Bu kurum içerisinde musiki ve tiyatro olmak üzeri iki bölüme ayrılıyordu. Dârül Bedây-i içerisinde doğu ve batı müzik eğitimi birlikte verilmişti. Dârül Bedây-i’de milli bir müzik oluşturmak hedefleniyordu.⁷³⁵ Dârül Bedây-i I. Dünya Savaşı’nın olumsuz koşullarından önemli derecede etkilenmiştir. Bu sebeple de iki yıl içerisinde bu kurum kapatılmıştır. Daha sonrasında Türk müziğinin geçmiş icraatlarını kayıt altına almak için kurulan Musiki Encümeni de savaş koşullarından etkilenecek ve fazla bir çalışma içerisine giremeyecektir.⁷³⁶

1916 yılında Şark musikisini geliştirmek ve aynı zamanda Garp musikisinden de geri kalmamak için Dârülelhan kurulmuştu.⁷³⁷ Bu dönemde eğitim kurumlarının geliştirilmesi için çalışmalar yürüten Abdülkadir Bey (Töre) ve 10 kişilik musiki bilgini bir ekip toplanmıştı. Toplantı sonucunda Yusuf Ziya Paşa başkanlığında bir heyet oluşturulmuştu. Heyetin çalışmaları ile birlikte Anadolu’da milli bir musikinin oluşturulması ve musiki muallimi yetiştirilmesi öncelikli hedefler olarak kabul edilmişti. Bu hususta Darülelhan 1916 yılında resmi olarak kurulmuştu. Darülelhan içerisinde dört senelik eğitim sonucunda nazariyat, repertuvar, çalgı eğitimi ve dini musiki dersleri verilmişti. Ayrıca zamanla müfredatına armoni, solfej ve nota gibi dersler de eklenen Darülelhan’da Türk musikisinin geliştirilmesi önemseniyordu.⁷³⁸

Darülelhan’da Türk ve Doğu musikisinin geliştirilmesi öncelikli olarak kabul edilmiştir. Buna rağmen Batı musikisinden de geri kalınmaması konusunda da çalışmaların yapılacağı duyurulmuştur. Bunun yanında Dârül Bedây-i’ de Doğu musikisinin geliştirilmesi ve opera gibi sanatsal etkinliklerin tiyatro ile buluşarak birlikte

⁷³⁵ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. 3-4, (İstanbul, Eser Matbaası, 1977), 1531-1532.

⁷³⁶ Işıktaş, “Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e Türk Müziğinde Batılaşıma ve Toplumsal Bir Alternatif Arayışı: Mısır Müziği”, 279.

⁷³⁷ Bu kurumun kuruluşu ilginç bir olay sonucu gerçekleşmiştir. Henüz 1914’de I. Dünya Savaşı yıllarında Almanya’dan İstanbul’a özel olarak seçilmiş bir musiki grubu Hilâliahmer için konser vermeye gelmiştir. Bu duruma karşılık olarak Osmanlı Devleti de Zeki Bey’in şefliğinde Muzikâ-ı Hümayun’dan seçtiği Batı musiki usullerine göre yetiştirilmiş özel bir grubu çeşitli şehirlerinde konser vermesi için Almanya’ya göndermiştir. Almanya’nın çeşitli yerlerinde Batı musiki tarzında konserler veren Muzikâ-i Hümayun’un icra ettiği Batı musiki, çok sesli Batı musiki konusunda üstün konumda olan Almanlar tarafından beğenilmemiştir. Bu durum sonucunda Almanlar Muzikâ-ı Hümayun’dan aşına olabileceklerini düşündükleri Şark musikisine dair parçalar seslendirmelerini istemiştir. Muzikâ-i Hümayun’un icra ettiği Şark musikisine dair seçkin parçaları beğenen Alman izleyici kitlesi, bandodan daha fazla Şark musikisine dair parçalar seslendirmelerini istemiştir. Almanya’ya gönderilen Muzikâ-i Hümayun gurubundaki personelin Batı musiki usullerine göre yetiştirilmiş olması ve de ellerindeki müzik aletlerinin Şark musiki için yetersiz kalması dolayısıyla, Alman dinleyici kitlesinin isteğini yerine getirememişlerdir. Almanya’da gerçekleşen bu olay Muzikâ-i Hümayun İstanbul’a döndüğü vakit duyulmuştur. Bu durum üzerine eğitim kurumları konusunda araştırmalar yürüten Abdülkadir Bey Darülelhan’ın kurulması için girişimleri başlatmıştır. ; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, (1977), 1578-1585.

⁷³⁸ Erhan Özden, “Arşiv Belgeleriyle Dârülelhan”, *Konservatoryum*, 5/1, (2018), 101-102.

icra edilmesi düşünülmüştü. Ayrıca Doğu musikisinin Batı musikisine yaklaştırılması amaçlanmıştı. Darülelhan ise daha çok Doğu musikisinin geliştirilmesi üzerinde kurulmuştur. Yine de Batı musikisinden geri kalınmaması ve bu konuda Batı musikisinin yakından takip edilmesi amaçlanmıştır. Darülelhan içerisine Garp Musiki Şubesi ve Şark Musiki Şubesi adında iki ayrı kol bulunmuştur. I. Dünya Savaşı'nın olumsuz koşulları bu kurumun çalışmalarının sekteye uğramasına sebep olmuştur.⁷³⁹

Dârülelhan ilk resmi Türk Konservatuvarı olma özelliğini taşımaktadır. Dârülelhan' da müzik öğretmenleri yetiştirildiği gibi müzik ile ilgili bilimsel çalışmalar da yapılmıştır. Ayrıca sanatsal değeri bulunan eserlerin derlenip notaya aktararak yayınlanması ve sahada folklor araştırmalarının yapılması da bu kurumun amaçları arasında bulunmuştur.⁷⁴⁰ Darülelhan kendi içerisinde Zükûr (erkek) ve İnas (kız) bölümleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Zükûr bölümü 1919 yılında Milli Mücadele'nin başlangıç aşamasında erkeklerin savaş dolayısıyla askere alınması sonucunda kapanmıştır. Bunun yanı sıra Darülelhan⁷⁴¹ Cumhuriyet döneminde yeniden açılacaktır.⁷⁴² Bu dönemde Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar müzik eğitimi veren kurumlar ise Darülelhan, Terakki Musiki Cemiyeti (1922) ve Darüttalimi Musiki (1916) olmuştur.⁷⁴³

Jön Türkler Dönemi'nden başlayarak özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı dönemde halk şarkılarını derleme çalışmaları önem kazanmıştır. Henüz Osmanlı Devleti'nin son döneminde İttihat ve Terakki yönetimi milli bir musiki oluşturma yolunu denemiştir. Bu anlamda İttihat ve Terakki Dönemi'nde köylerde halk türkülerinin toplanması için çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde yapılan derleme çalışmaları '*Çoban*

⁷³⁹ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 1578-1585.

⁷⁴⁰ Ünsal Deniz, "Cumhuriyet Dönemi Milli Türk Müziği Oluşturma Çalışmalarında Türk Beşleri'nin Rolü", *Cumhuriyet Üniversitesi, III. Uluslararası Güzel Sanatlar Bilimsel Araştırma Günleri*, Ed.Duygu Ulusoy Yılmaz, C. 2, (Sivas, 8-10 Nisan 2016), 1174-1175.

⁷⁴¹ 1921 yılında "*Darülelhan talimatnamesi ile Darülelhan programının layihalarının yürürlüğe konulduğu*"nu gösterir belge için bkz. ; BOA, MF.MKT., 1242/38 (H.03.07.1339).

⁷⁴² Özden, "Arşiv Belgeleriyle Dârülelhan", 108-109. ; Darülelhan içerisinde Kadın ve erkeklerin musiki derslerinde ayrı bulunmalarının yanında aynı orkestra veya çalgı grubu içerisinde de kadın ve erkeğin birlikte müzik icra etmesi bu dönemde hoş karşılanmamıştır. Bu konuda henüz 1919 yılında Türk Ocağı içerisinde kadın ve erkek karışık bir musiki heyetinin vermiş oldukları konser tepki çekmiştir. Bkz. "*Türk Ocağı'nda kadın ve erkeklerden müteşekkil bir musiki heyetinin verdiği konserin adab-ı İslamiyye'ye mugayir olduğu, bunun tekrarının önlenmesi gerektiği*" BOA, DH.KMS. 57/20 (H. 04.04.1338).

⁷⁴³ Gökçeli, Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Modernleşme Hamleleri Sürecinden Bugüne Cumhuriyet Halk Partisi'nin Müzik Politikaları, 20-21. ; Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Darülelhan'ın mecmuası da çıkarılmıştır. Bkz; BOA, TRT.MD.d, 573-1 (M.01.08.1924); BOA, TRT.MD.d, 574/1 (M.01.02.1925); BOA, TRT.MD.d 575/1 (M.01.02.1925); BOA, TRT.MD.d 576/1 (M.01.02.1926).

Şarkıları' olarak adlandırılan halk şarkılarını toplamaya yönelik olmuştur. Köyler İttihat ve Terakki yönetimince el değmemiş yerler olarak görülmüştür. Dolayısıyla kırsal kesimdeki bu şarkılar milli musikiyi oluşturma yolunda saf ve sade olarak algılanmıştır. Bu dönemde halk şarkılarını toplama işlemi sadece Anadolu ile sınırlı kalmamıştır. Ayrıca derleme çalışmaları Rumeli, Kırım, Kafkasya ve Türkistan dolaylarında da olmuştur. Bu süreçte yeni halk hikâyeleri toplanarak yazıya aktarılmış ve etnografya çalışmaları da yoğun olarak yapılmıştır. Milli musikiyi oluşturma yolunda İttihatçılar halka ulaşma politikası izlemişlerdir. Milli musikinin yaratılması için de 1918 yılında Macaristan' dan musiki bilginlerinin getirilmesi düşünülmüştür. Milli musiki konusunda Batı' dan bilginlerin getirilmesinin düşünülmesi, Batı musikisinin örnek alındığının göstergesi olmuştur. Batı musikisinin çok sesli teknikleri ile kaynaştırılan halk türküleri milli bir musikiyi oluşturma yolunda önemli bir adım olarak görülmüştür.⁷⁴⁴ İttihat ve Terakki Dönemi'nde devam eden Batılaştırma çalışmaları bu doğrultuda halk şarkılarının çok sesli Batı musikisi ile kaynaştırılmasıyla müzik alanında da devam etmiştir. Bu hususta Batı musiki usullerine göre milli öğelere dayanan yerli bir müziğin oluşturulması amaçlanmıştır. Halk şarkılarının derlenerek Batı musiki usullerince yeniden armonize edilmesi durumu Cumhuriyet Dönemi'nde de sürdürülecektir.⁷⁴⁵

6.2. Ziya Gökalp'in Fikirlerinin Milli Musiki Çalışmalarına Etkileri

Batı müzik tarzı usullerine göre oluşturulan Muzikâ-i Hümayun musiki konusunda fikir üreten birçok Osmanlı aydınını etkilemiştir. Namık Kemal, Mehmet Akif, Ziya Paşa, Ziya Gökalp, Saffet Örfi, Nuri Şeydâ, Necip Asım, Rauf Yekta, H. Sadeddin Arel, Gazimihâl ve Atatürk bu aydınlardan bazılarıdır. Türk musikisi, bu

⁷⁴⁴ Okan Murat Öztürk, "Türkiye'de halk müziği derleme çalışmalarının 100 yıllık öyküsü", *cumhuriyetin müzik politikaları*, der. Fırat Kutluk, (İstanbul 2018), 65-72. ; Bu dönemde Avrupa'ya musiki tahsili için öğrenciler de gönderilmiştir. Bkz. "Musiki tahsili için Almanya'ya gidecek olan Mediha Hanım'ın pasaportunun verilmesi" BOA, DH.EUM.SSM. 59/31 (H.01.09.1336).

⁷⁴⁵ Öztürk, "Türkiye'de halk müziği derleme çalışmalarının 100 yıllık öyküsü, 57-59. ; İttihat ve Terakki döneminde halka doğru gitme hareketi yoğunluk kazanmıştır. Bu durum Rus Narodnik hareketi ile benzer bir yapıda olmuştur. Dönemin aydınları öze dönme politikaları doğrultusunda halka önem vermeye başlamıştır. Halk dili, edebiyatı, şiir ve müziği öze dönme politikalarının hammadde olarak görülmüştür. Böylece halkın kendi gelenek ve göreneklerini yansıtıcı öğeler saf ve bozulmamış olarak algılanmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar millileştirme politikalarının bir sonucu olmuştur. Bu dönemdeki halkçılık hareketi zamanla yerini Türk milliyetçiliğini oluşturma söylemlerine bırakmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde başlayan halk şarkılarının derlenmesi çalışmaları Erken Cumhuriyet Dönemi'nde de yoğun olarak devam etmiştir. Öze dönme politikaları doğrultusunda halk şarkılarının derlenmesi milli bir musikiyi yaratmanın ön koşulu olarak görülmüştür. Bu doğrultuda yapılan halk şarkılarının derlenmesi işlemi doğal olarak ulus inşa sürecinin önemli bir faktörü olmuştur. ; Öztürk, "Türkiye'de halk müziği derleme çalışmalarının 100 yıllık öyküsü", *Cumhuriyetin Müzik Politikaları*, 51-52.

kişilerden ulus devlet inşası çalışmalarını da fikirleriyle büyük oranda etkileyen Ziya Gökalp'in söylemleri doğrultusunda gelişmiştir. Atatürk de musiki konusunda Ziya Gökalp'in fikirlerinden etkilenmiştir.⁷⁴⁶ Müzik ulus devlet oluşturmak için kullanılan araçlardan bir tanesi olmuştur. Araçsallaştırılan müziğin dönüşümü konusundaysa farklı yollar izlenmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Dönemi'nden kalan müziğin milli olmadığı, Bizans ezgileri taşıdığı ve sentez bir yapıda olduğu ileri sürülmüştür. Bu görüşün en önemli savunucusu Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunu fikirleriyle önemli oranda etkileyen Ziya Gökalp olmuştur. Bu konuda Ziya Gökalp geleneksel Türk Sanat Musikisi'ni hasta ve gayri milli olarak görmüştür.⁷⁴⁷

Musiki konusundaki çalışmalarda da Ziya Gökalp milli musikinın oluşması için Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere dönemin birçok aydınını etkilemiştir. Bu konuda Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları kitabının “*Milli Musiki*” bölümünde şu sözleri söylemektedir:

Avrupa Musikisi girmeden evvel memleketimizde iki musiki vardı: Bunlardan birincisi Farabî tarafından Bizans'tan alınan şark musikisi, diğeri eski Türk musikisinin devamı olan halk melodilerinden ibaretti. Şark Musikisi de Garp musikisi gibi eski Yunan Musikisi'nden doğmuştu. Eski Yunanlar, halk melodilerinde bulunan tam ve yarım sesleri kâfi görmeyerek, bunlara dörtte bir, sekizde bir, on altıda bir sesleri ilave etmişler ve bu sonkilere çeyrek sesler namını vermişlerdi. Çeyrek sesler tabi değildi; suniydi. Bundan dolayıdır ki hiçbir milletin halk melodilerinde çeyrek seslere tesadüf edilmez. Binaenaleyh, Yunan musikisi gayri tabi seslere istinat eden bir suni musiki idi. Bundan başka hayatta yeknesaklık olmadığı halde, Yunan musikisinde aynı melodinin tekrerründen ibaret olan üzücü bir yeknesaklık vardı... Şark musikisinin hem hasta hem de gayri milli olduğunu gördük. halk musikisi harsımızın, Garp musikisi de yeni medeniyetimizin musikileri olduğu için, her ikisi de bize yabancı değildir. O halde, milli musikimiz, memleketimizdeki halk musikisiyle Garp musikisinin imtizacından doğacaktır. Halk musikimiz bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve Garp musikisi usullerine göre armonize edersek hem milli hem de Avrupaî bir musikiye malik oluruz. Bu vazifeyi ifa edecek olanlar arasında Türk Ocakları'nın musiki heyetleri de dâhildir. İşte Türkçülüğün musiki sahasındaki programı esas itibariyle bundan ibaret olup, bundan ötesi milli musıklarımıza aittir.⁷⁴⁸

Ziya Gökalp'in söyleminde Osmanlı Devleti'nden arda kalan Geleneksel Türk Sanat Musikisi Bizans, Arap ve Acem müziklerinin karışımıdır. Ziya Gökalp'a göre halk

⁷⁴⁶ Atilla Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, (Bursa, Alfa Aktüel, 2009), 106-107.

⁷⁴⁷ İbrahim Yavuz Yükselsin, “Bir ‘Kültürel Aracı’ Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ‘Türk Halk Müziği’nin Yeniden İnşasındaki Rolü” *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, S. 14, (2015), 78. ; Türkiye Cumhuriyeti kurucu kadrosunu ideolojik olarak büyük ölçüde etkileyen Ziya Gökalp Fransız Hastahanesi'nde tedavi gördüğü esnada 1924 yılında vefat etmiştir. Ailesinin maddi olarak sıkıntı çekmemesi için ise devlet tarafından ailesine 5000 lira verilmiştir. ; BOA, HR.İM.. 245/23 (M.21.10.1924) ; BCA, 30-18.1-11/57-15 (02.12.1924), 1-3.

⁷⁴⁸ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (İstanbul, Karbon Kitaplar, 2018), 125-126.; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay, 2019), 141-143.

musikisinin Batı teknikleri ile armonize edilmesi neticesinde milli musiki doğacaktır. Bu hususta Ziya Gökalp halk musikisinin milli kültür öğelerini barındırdığını ve bu sebeple de halk musikisinin Batı usullerine göre yeniden şekillenerek geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁷⁴⁹

Milli musikinın oluşum aşamasında Ziya Gökalp *Türkçülüğün Esasları* kitabında öncelikle Şark musikisini değerlendirmiştir. Bunun yanında Gökalp, halk musikisini milli musiki olarak değerlendirmiş ve halk musikisinin evrensel olarak geliştirilmesini istemiştir. Gökalp'in halk musikisinden kastı ağırlıklı olarak halkın bağrından koptuğu düşünülen anonim halk türküleri olmuştur. Bu konuda Gökalp, milli musikinın oluşturulması ve uluslararası alana taşınması için halk musikisinin Batı usullerine göre yeniden tasarlanması gerektiğini savunmuştur.⁷⁵⁰ Bu anlamda Mustafa Kemal Paşa musiki konusunda Gökalp ve diğer Batı musiki bilginlerinden etkilenmiştir. Örneğin Mustafa Kemal Paşa, Sarayburnu konuşmasındaki Şark musikisine dair fikirlerini Alman Vossische Zeitung gazetesi muhabiri Emil Ludwig'e 1930 yılının Mart ayında verdiği röportajda dile getirmiştir.⁷⁵¹ Alman gazetecinin “*Şarkın yegane anlayamadığımız bir fenni varsa o da musikisidir.*” Sözüne karşılık Mustafa Kemal Paşa'da “*Bunlar hep Bizans'tan kalma şeylerdir. Bizim hakiki musikimiz Anadolu halkında işitilebilir*” demiştir.⁷⁵²

⁷⁴⁹ Namık Sinan Turan, *Portede Saklı Tarih; Toplumsal Tarihin Merceğinden Müzik*, ; (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, 2012), 258. ; Işıktaş, “Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Türk Müziğinde Batılaşma ve Toplumsal Bir Alternatif Arayışı: Mısır Müziği”, 280. ; Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 70. ; Ziya Gökalp milli musikinın oluşturulması yolunun halk musikisi ile Batı musikisinin kaynaştırılması sonucunda ortaya çıkacağını dile getirmişti. Bu sayede Gökalp izlenmesi gereken yöntemi belirtiyordu. Buna benzer söylemler Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde de tartışılmaktaydı. Henüz 1915 yılında halk musikisi ile Batı musikisinin kaynaştırılmasına dair benzer bir durumu, halk ve Batı musikisine dair geniş bilgiye sahip olan Musa Süreyya Bey, Yeni Mecmua dergisinde dile getirmişti. Musa Bey de Gökalp ile benzer bir şekilde milli ruh ve musiki arasındaki bağa dikkat çekerek, Batı usullerine göre milli musikinın yeniden tasarlanabileceğini belirtiyordu. Bu dönemlerde Ziya Gökalp'in Musa Bey gibi dönemin farklı musiki bilginlerinden etkilenme olanağı oldukça yüksekti. ; Atilla Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, (Bursa, Alfa Aktüel, 2009), 55-57. ; Ayrıca dönemin bazı aydınları da benzer görüşleri dile getirmişti. Örneğin bu dönemde Necip Asım da musiki konusunda benzeri yorumlarda bulunmuştu. Necip Asım Macarların milli musikiyi yaratmaları konusundaki başarıları üzerinde durmuş ve Macaristan'dan bu konuda bir uzman gurubunun getirilmesini istemişti. ; Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 62-64. ; Henüz Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bu fikir ile orantılı bir şekilde Macarlar ile dostane ilişkiler kurulmuştu. Türk Ocakları'nda Macaristan'dan gelen misafirler şerefine 1924 yılında musiki konseri verilmişti. Bu konserde hem alafanga hem de alaturka musikiden seçmeler çalınmıştı. Özellikle Darüelhan'dan katılan sanatçılar bu konserin önemli öğelerinden olmuştu. ; *Cumhuriyet*, (20 Temmuz 1924), 3.

⁷⁵⁰ Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 92.

⁷⁵¹ Bülent Aksoy, “Atatürk ve Musiki”, 75.

⁷⁵² Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 62-64. ; A. Adnan Saygun, *Atatürk ve Musiki*, (Ankara, Sevdâ-Cenap And Müzik Vakfı Yay), 9.

Her ne kadar Atatürk, Ziya Gökalp'in musiki konusundaki fikirlerinden etkilenmiş olsa da, musiki düşünce tarzı olarak aralarında bir takım farklar vardır. Gökalp milli musikinin halk musikisi ile Batı musikisinin birleşmesi sonucundan doğacağını düşünmektedir. Atatürk ise ulusal musikiyi işlemeyi istemektedir. Gökalp'in fikir temelinde var olan; halk musikisinin toplanarak batı musiki kurallarına göre armonize edilmesi planında hem Avrupalı hem de milli musikiye ulaşmak hedeflenmiştir. Gökalp bu vazifeyi Türk Ocakları içerisindeki musiki toplulukları ile milli musiki bilginlerinin yerine getirmesi gerektiğini düşünmektedir.⁷⁵³ Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliği çalışmalarına konu olan, milli musikinin oluşturulması konusundaki fikrinde Osmanlı Dönemi'nden kalan Türk Sanat Musikisi “ *Bizans aksiyonu, alaturka, meyhane musikisi, Enderun musikisi, Divan musikisi, tek sesli şehir musikisi*” gibi benzeri isimler ile adlandırılarak ötekileştirilmiştir. Bu anlamda Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Sanat Musikisi halkın gözünde itibarsızlaştırılmaya çalışılmış, ayrıca okullarda ve radyolarda da belirli bir süre yasaklanmıştır.⁷⁵⁴

Türk musiki devriminde, Garp (Batı) musikisinin çok sesli (Polyphonie) bir halde olmasına rağmen Türk musikisinin ise tek sesli (Monodique) bir yapıda bulunması bir eksiklik olarak algılanmıştır. Yönünü Batı'ya çevirmiş olan Kemalist rejim Batı uygarlığından bu konuda da geri kalmak istememiştir. Türk musikisinde tek sesli yapıdan anlaşılması gereken nokta, bir musiki parçasının farklı sazlar tarafından çalındığı durumda her bir müzik aletinin birlikte çıkarmış oldukları sesin bir notayı oluşturmasıdır. Bu hususta tek ses Avrupa'da 13. yy'a kadar kullanılmıştır. Fakat bu tarihten sonra çok sesli metotlar uygulanmaya başlanmıştır. Çok sesli musikide sesler ayrı notalardan

⁷⁵³ Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 77-78. ; Ziya Gökalp'in görüşlerinin yanı sıra bu dönemde benzeri fikirleri Haşım Bey, Musa Süreyya Bey, Rauf Yekta Bey gibi isimler de söylemiş ve müzik tartışmalarına katılmıştır; Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 66., Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tek sesli klasik musiki tarzını icrası ile tanınmış olan Rauf Yekta Bey (1871-1935) 1922 yılında Türk müziğinin çok sesli olması gerektiğini söylemiştir. Bu hususta o Fransa'da bulunan *Encyclopedie de la Musique et Dictionnaire de Conservatoire*' da Türk musikisi ile ilgili görüşlerini belirten bir makale yayımlamıştır.; Cevat Memduh Altar, “ Atatürk ve Müzik Reformları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/ Yarın*, S. 41, (Haziran 2000), 14.; Bu konuda Rauf Yekta Bey de Türk müziğinin çok sesli bir hale getirilmesi gerektiğini belirterek bu dönemdeki müzik tartışmalarına dâhil olmuştur.; Cevad Mamduh Altar, “ Atatürk'e Özgü Evrim Felsefesi'nin Gelenek Kültür Dinamizmine Katkısı”, *Erdem*, 1/2, (1985), 268.; Müzik konusunda Gökalp birçok aydını etkilemesine karşın dönemin musiki bilginlerinden Muhammed Sun, Gökalp'in musiki konusundaki bazı fikirlerini eleştirmiştir. Ona göre Klasik Osmanlı Musikisi Bizans'tan veya Araplardan geçmemiştir. Sun'a göre Klasik Türk Musikisi Anadolu insanının kendi yarattığı bir Türk musikisidir. Klasik Osmanlı Musikisinin Araplardan veya Bizans'tan geçtiği söylemi neticesinde alaturka ve alafranga kavgası çıkmıştır. Dolayısıyla Batı taraftarı olanlar alafrangacı olarak ve Şark musikisi taraftarları alaturkacı olarak adlandırılmıştır.; Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 70.

⁷⁵⁴ Cinuçen Tanrıkorur, *Atatürk Devrimleri İdeolojisinin Türk Müzik Kültürüne Doğrudan ve Dolaylı Etkileri*, (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Türk Müzik Kulübü Yay., 1980), 49.

çıkarmakta ve bu sayede musiki uyumu veya ahenk elde edilmektedir. Zamanla bu ahenk insan sesinin ötesinde farklı enstrümanlar sayesinde doğadaki farklı sesleri de elde edebilme imkânını yaratmıştır. Bu hususta Garp (Batı) musikisi asırlar içerisinde kendisini müzikal olarak geliştirmesine rağmen Şark (Doğu) musikisi tek sesli tonlarda sabit kalmıştır. Kemalist aydınlar, Garp musikisinde olduğu gibi Türk musikisini özüne bağlı kalarak çok sesli bir yapıya ulaştırma amacını gütmüştür. Bu hususta eski rejimden veya toplumsal yapıdan kalan fasıl ya da Enderun Musikisi de denilen tek sesli müzik tarzından Kemalist rejim uzaklaşmak istemiştir. Buna karşın basit sazlar ile icra edilen halk musikisini (ağırlıklı olarak halk Türküleri) ise çok sesli bir yapıya getirip hem kendi kültürel öğelerini korumak hem de Garp musikisine ulaştırmanın yollarını aramıştır. Kemalist rejim halk musikisini ya da halk Türkülerini saf kültürel öğeleri barındıran milli bir musiki olarak görmüş ve onu geliştirme amacını gütmüştür.⁷⁵⁵

6.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Müzik Reformları

Henüz Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Batı örnek alınarak yapılan devrimlerin müzik konusuna da yansması gerektiği tartışılan konulardan olmuştur. Batı müzik tarzının Türk musikisini daha da geliştireceği, Batı'nın diğer öğelerinin örnek alınmasının müziğe de yansmasının olumlu bir sonuç doğuracağı, bazı aydın ve musiki bilginlerince dillendirilmiştir.⁷⁵⁶ Dolayısıyla geçmişte temsil eden Osmanlı-Türk Mevlevi Musikisi ya da günümüzdeki haliyle Türk Sanat Musikisi, kurucu kadronun seçkinlerince yabancı öğeler barındırdığı iddiasıyla toplumdan dışlanmış. Bu hususta çok sesli ve milli öğelere dayanan bir musikinın yaratılması planlanmıştır.⁷⁵⁷

Bu plan dâhilinde milli öğelere dayanan yeni bir musikisinin yaratılma süreci de başlamıştır. Kemalist kadro seçkinlerince Anadolu'da halkın binlerce yıl boyunca oluşturduğu halk kültürüne dayanan halk şarkılarının veya halk türkülerinin saf bir halde milli öğeler barındırdığı kabul edilmiştir. Dönemin musiki uzmanları halkın kültürel öğelerini yansıtan bu şarkıların bozulmamış bir halde kırsal kesimde ve köylerde bulunduğu anlayışı ile hareket etmiştir. Bu şarkıların saf olduğu kabul edilerek, bulundukları yörelerde toplanmaları işlemine girişilmiştir. Bu çalışmalar büyük oranda Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki İttihat ve Terakki yönetiminin başlattığı fakat

⁷⁵⁵ *Cumhuriyet*, (10 İkincikanun 1938), 5.

⁷⁵⁶ *Cumhuriyet*, (25 Mart 1926), 4-5.

⁷⁵⁷ Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 102

yarım bıraktığı girişimler olmuştur. Cumhuriyet'in yönetici kadrosu ulus oluşumunda bu girişimleri devam ettirmiştir. Ayrıca Cumhuriyet elitleri doğal kültürel ortamında bozulmamış kabul edilen halk şarkılarının Batı modern musiki teknikleri ile işlenerek çok sesli bir yapıya dönüştürülmesini amaçlamıştır. Dolayısıyla Batı teknikleri ile işlenen milli bir musiki yaratmak Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun öncelikli hedeflerinden olmuştur. Bu sayede ulusal ve çağdaş bir musikinın yaratılması arzulanmıştır. Böylece köylerde ve kırsal kesimlerde toplanan halk şarkıları Batı musiki tarzına göre yeniden armonize edilecektir. Bu hususta halkın bağrından koptuğu ve halk kültürüyle yoğrulduğu söylemiyle milli kabul edilen halk musikisi, yönünü Batı uygarlığına çeviren ulus devletin idealine göre yeniden tasarlanacaktır. Ayrıca Batı musiki usullerine göre yeni uzmanlar yetiştirilecek ve yetiştirilen uzmanlar da halkı müzik konusunda eğitecektir.⁷⁵⁸ Bu konuda Batı modern teknikleri ile Türk milli öğelerine göre tasarlanıp yeniden oluşturulan müzik okulları açılmıştır. Bu okullarda ders veren öğretmenler de Batı musiki tekniklerine göre yetiştirilmiştir. Geleneksel Türk musikisinin ileriki süreçte radyolardan yasaklanması, milli kimliğin oluşturulmasında müziğe ne derece önem verildiğinin göstergesi olmuştur. Çünkü halk şarkıları milli kabul edilmiş ve geliştirilmeleri istenilmiştir.⁷⁵⁹

Musiki devrimi Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının Batı usullerine göre halkın giyim kuşamından, gündelik yaşamına kadar her konuda toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek istediklerinin göstergesi olmuştur. Bu konuda yerel kültürel öğeler saf kabul edilerek Batı teknikleri ile işleniyordu. Buna göre Batı teknikleri ile eğitilmiş bilginler Batı usullerince dönüştürülen ve milli öğeleri içerdiği düşünülen halk şarkılarını yine ait oldukları topluma sunacaklar ve toplumu bu çerçevede eğiteceklerdi. Eğitim kurumları bu konuda önemli bir vazifeyi üstlenmişti. Halkevleri de dönemin ideolojik yapısı çerçevesinde yeni nesiller yetiştirmek ile vazifelendirilmişti. Halkevleri'nin yanında Musiki konusundaki dönüşümü müzik okulları ve radyo önemli derecede halka duyuruyordu. Bu konuda Halkevleri'nde radyo bulunup bulunmadığı durumu ile yönetim yakından ilgilenmekteydi. Halkevleri için yurt dışından sipariş edilen radyoların ise vergiden muaf tutulması gerektiği kanunlaştırılmıştı. Ayrıca Halkevleri Batı musiki aletlerini de önemseydiği için Halkevleri'nde piyanoların bulundurulması konusuna da

⁷⁵⁸ İbrahim Yavuz Yükselsin, " Bir 'Kültürel Aracı' Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Döneminde 'Türk Halk Müziği'nin Yeniden İnşasındaki Rolü" *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, S. 14, (2015), 78.

⁷⁵⁹ C. Hakan Çuhadar, "Atatürk'ün Müzik Devrimi", (2015), 25.

önem verilmişti. Ayrıca dönemin CHP yönetimi bütün Halkevleri'nde bandonun bulunması ve geliştirilmesi gerektiği talimatını da bütün Halkevleri'ne göndermişti.⁷⁶⁰

Bunun yanında Halkevleri'nde icra edilecek müzik konusu da önceden Halkevleri öğreneğinin 41. Maddesinde açık bir şekilde belirtilmişti. Buna göre “*Halkevleri müzik çalışma ve müsamerelerinde beynelmilel modern müzikle Halk Türkülerimiz esas tutulacak ve beynelmilel müzik teknik ve vasıtaları kullanılacaktır. Müzikte gayemiz modern beynelmilel müziği ve teganni tarzını esas tutmak ve bunu tatbik ve temin etmektir.*” Bu ibare ile Halkevleri'nce icra edilecek müzik tarzı açık bir şekilde belirtilmekteydi. Bunun yanında yönetimin izin vermediği farklı müzik tarzlarının icra edilmesi ise 1939 yılında dahi katı suretle engellenmekteydi. Bu konuda 41. Madde belirtilerek “*bu esasa göre alaturka dediğimiz müziğe Halkevleri'nde ister cümbüş, ut, kanun gibi sırf alaturka sazlarla, ister keman, piyano... gibi alafranga, ister tef ve değnek ile idare suretiyle yer vermemek lazımdır. Maddede işaret olunan halk türkülleri ancak halk sazları ve halk ağzı ile yapılabilir bir sanattır. Halk müziği icrası kendi sazını ve ağzını ve kendi tekniğini ister. Halk türküllerine refakat edebilecek halk sazları da cura, bağlama, bozok, meydansazı, kabak, Karadeniz kemençesi, davul, zurna, kaval, darbuka, çifte nara... gibi aletlerdir*” denilmekteydi. Kemalist yöneticiler halk türküllerine büyük önem vermekte ve bu türkülleri milli olarak gördükleri için Halkevleri'nde de büyük oranda önemsenmelerini istemekteydi.⁷⁶¹

Daha sonraları halk müziğinin batı usullerine göre armonize edilmesinde halk Türkülleri de nasibini almış ve Batı usullerine göre yeniden tasarlanmaları için ezgilerine müdahalelerde bulunulmuştu. Muzaffer Sarısözen gibi dönemin bazı musiki bilginlerinin derleme çalışmaları sırasında halk türküllerinin ezgilerinin oynanmaması ve yapılan çalışmalardan zarar görmemeleri için bir takım çabaları olmuştu.⁷⁶² Muzaffer Sarısözen, halk müziğinin derleme çalışmalarında, arşivlenmesinde ve Cumhuriyet ideolojisinin Batı tarzı reformlar ile topluma aktarılmasında aktif rol oynamıştı. Bunun yanında

⁷⁶⁰ Yükselsin, “ Bir ‘Kültürel Aracı’ Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ‘Türk Halk Müziği’nin Yeniden İnşasındaki Rolü”, 83-84.; BCA, 490.1.0.0 / 3.12.1 (03.01.1936), 1.; BCA, 490.1.0.0 / 3.12.37 (04.06.1936). 1-2. ; BCA, 490.1.0.0 / 3.15.19 (22.05.1937). ; BCA, 490.1.0.0 / 4.20.25 (22.06.1939). ; Kanun 2154, Madde 1; *Halkevleri için ithal olunacak alıcı ve verici radyo makineleri ve bunların cihazları ve parçaları ile sinematograf ve projeksiyon cihazları ve inikâs fenerleri ve bunların parçalarından gümrük ve muamele vergileriyle resmi alınmaz.* Bkz: BCA, 490.1.0.0 / 3.13.1 (29.06.1936) 1-3. ; *Resmî Gazete*, S. 2386, (27 Nisan 1933), 2402. ; “Ankara Devlet Konservatuarı sınavına gireceklerin halkevlerince tespiti” belgesi için Bkz. BCA, 490.1.0.0 / 4.18.20 (10.09.1938).

⁷⁶¹ BCA, 490.1.0.0 / 4.20.1 (28.03.1939), 1-2.

⁷⁶² Yükselsin, “ Bir ‘Kültürel Aracı’ Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Döneminde ‘Türk Halk Müziği’nin Yeniden İnşasındaki Rolü”, 83-84.

Sarısözen Batı tarzı ile yeniden yorumlanan halk müziğinin kitlelere radyo aracılığı ile aktarılmasında da etkin bir görev almıştı.⁷⁶³

Ulus devlet oluşturma sürecinde müzik önemli bir öge olarak görülmüştür. Bu anlamda ilk olarak ulusal ve çağdaş müziğin yaratılması işlemine girişilmiştir. Bu konuda derleme çalışmalarına başlanılmıştır. Derleme çalışmaları sonucunda halk ezgileri köylerden ve kırsal kesimlerden toplanmıştır. Derleme çalışmalarında yardımcı olarak 1916 yılında kurulan Darülelhan Cumhuriyet Dönemi'nde bir takım reformlardan sonra yeniden aktif hale getirilmiştir.⁷⁶⁴ Mızıkâ-i Hümayun ise 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılarak Hilafet'in devam etmesinin sonucunda "Makam-ı Hilafet Mızıkası" ismini almıştır. Bu kurum, Hilafetin 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmasının ardından İstanbul merkezli olarak Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır.⁷⁶⁵ Ardından Mızıkâ-i Hümayun 1924 yılında Ankara'ya taşınarak Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti (Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası) adını almıştır.⁷⁶⁶ Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu kurum Batı musikisi tarzında eğitim vermektedir.⁷⁶⁷ Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti içerisinde ise Riyaset-i Cumhur Filarmonik Orkestrası, Riyaset-i Cumhur Bandosu ve Riyaset-i Cumhur Fasıl Heyeti bulunmaktadır.⁷⁶⁸

Riyaset-i Cumhur Filarmonik Orkestrası meclisin 25.06.1932 tarihinde almış olduğu karar ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Riyaset-i Cumhur Bandosu ise bu kanun ile Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı kalmaya devam etmiştir.⁷⁶⁹ Riyaset-i Cumhur Filarmonik Orkestrası 4 Temmuz 1934 tarihinde meclisin almış olduğu bir başka karar doğrultusunda Milli Musiki ve Temsil Akademisi'nin bir şubesi haline gelmiştir.⁷⁷⁰ 12 Haziran 1936 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası'nın teşkilat yapısı,

⁷⁶³ Yükselsin, "Bir 'Kültürel Aracı' Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Döneminde 'Türk Halk Müziği'nin Yeniden İnşasındaki Rolü", 81. ; "Ahmet Adnan Saygun'un Halkevleri musiki çalışmalarına ait raporları" için bkz. BCA, 490.1.0.0/ 1006.882.2 (00.09.1944).

⁷⁶⁴ C. Hakan Çuhadar, "Atatürk'ün Müzik Devrimi", (2015), 25.

⁷⁶⁵ Salih Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, (Ankara, Gece Kitapevi, 2021), 93. ; Deliorman, *Marşlarımız*, 162.

⁷⁶⁶ Çuhadar, Atatürk'ün Müzik Devrimi", 25. ; Deliorman, *Marşlarımız*, 162.

⁷⁶⁷ Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi* , 112-113.

⁷⁶⁸ Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, (2021), s. 93.

⁷⁶⁹ 2021 sayılı kanun için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, İnikat 70, (25.06.1932), 306-307. (E.t; 21.06.2022)

⁷⁷⁰ 2541 numaralı kanun için bkz. *Resmi Gazete*, S. 2743, (4 Temmuz 1934), 4091. ; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, C.23, İçtima 3, İnikat 73, (25.06.1934), 316-317. (E.t; 21.06.2022); *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, C.23, İçtima 3, İnikat 72, (23.06.1934) 280-284. (E.t; 21.06.2022)

orkestra mensuplarının terfi işlemleri ve tecziyeleri(Ceza işlemleri) hakkında kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır.⁷⁷¹ Bu kurum 1957 yılında Cumhurbaşkanlığı Senfonik Orkestrası adını alacaktır. Benzer şekilde Riyaset-i Cumhur Bandosu 1963 yılında Kara Kuvvetleri Armoni Muzikası ismini almıştır. Riyaset-i Cumhur Fasil Heyeti ise Çankaya Köşkünde Atatürk'ün sofra meclislerinde görev almış fakat 1938 yılında Atatürk'ün vefatının ardından bu kurumun etkinliği sona ermiştir.⁷⁷²

Erken Cumhuriyet döneminde Batı musiki tekniklerinin halka özümsetilmesi için tasarlanan eğitim kurumlarının başında 1 Kasım 1924 yılında kurulan Musiki Muallim Mektebi gelmektedir. Musiki Muallim Mektebi dört senelik bir eğitim sonunda Lise ve orta öğretim kurumlarına müzik öğretmeni yetiştirmek amacı ile açılmıştır. Kurumda öğrenci olabilmek için ilk şart Türk olmaktır. Bu eğitim yerinde müzik aleti olarak keman, piyano, flüt ve viyolonsel kullanılmaktadır. Bu kurumdaki musiki dersleri; musiki nazariyatı, Armoni, Mûsikî tarihi, mûsikî kıraati, kontrpuan (ritim ve gelişimi bağımsız seslerin ilişkisi) ve vokaldır. Musiki Muallim Mektebi⁷⁷³ içerisindeki öğretmenlerin Batı musiki tekniklerine yatkın olması istenmiştir.⁷⁷⁴ Bu okulun müdürlüğüne, Riyaset-i Filarmoni Orkestrası'nın şefi olan Osman Zeki Bey getirilmiştir.⁷⁷⁵ Ayrıca Musiki Muallim Mektebi'nin yanında bu dönemde İlk Mekteplerde ve Kız Muallim Mektepleri gibi kurumlarda müzik kursları açılmış ve halkın müzik eğitimine önem verilmiştir.⁷⁷⁶

⁷⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, C. 12, İctima 1, İnikat 79, (12.06.1936), 256-259. (E.t.21.06.2022).

⁷⁷² Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, (2021), 93.

⁷⁷³ Musiki Muallim Mektebi 1938-1939 öğretim yılında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Enstitüsü'ne bağlanmıştır. Bu kurumun müdürlüğüne ise 1970 yılına kadar görevini sürdürecektir olan Prof. Dr. Eduard Zuckmayer getirilmiştir. 1978 yılında ise Gazi Yüksek Öğretmen Okulu'na dönüşen kurum dört yıllık bir eğitim sonunda müzik öğretmeni yetiştirmiştir. 1982 yılında bu kurum Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi'ne bağlanmıştır. Bunun yanında Müzik Eğitimi Anabilim Dalı da Güzel Sanatlar Eğitimi bölümü altında Gazi Eğitim Fakültesi'nin içerisinde yer almıştır.; Gürcü Koç Erdamar-Yunus Gündüz, "Cumhuriyet Döneminden Günümüze Türkiye'de Müzik Eğitimi'nin Gelişimi", *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 5/10, (2015), 26.

Musiki Muallim Mektebi binasının kapasitesi henüz 1927 yılında mevcut öğrenciyi almadığı için 1927-1928 ders senesi için yeni bina ve arsa satın alınmıştır. Satın alınan arsaya mevcut öğrenci kapasitesini kaldırabilecek ölçüde yeni dersliklerin yapılması planlanmıştır. BCA; 30.18.1.1 / 24.23.1 (13.04.1927), 1,2,3. ; BCA; 30.18.1.1/ 24.28.4 (04.05.1927), 1,2,3.

⁷⁷⁴ Resmi Ceride, S. 169, (6 Eylül 1341), 2-5 (450-451) ; BCA; 30.18.1.1 / 14.47.11 (29.07.1925), 1,2,3.

⁷⁷⁵ Gürcü Koç Erdamar-Yunus Gündüz, "Cumhuriyet Döneminden Günümüze Türkiye'de Müzik Eğitimi'nin Gelişimi", *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 5/10, (2015), 26. TBMM' de Saruhan Mebusu Reşat Bey'in teklifi üzerine Musiki Muallim Mektebi hocalarından Zeki Bey'e daha önceki görevlerinden ötürü mükafat olarak 14. 05. 1924 tarihindeki kararlar 500 lira ödenmesi kararlaştırılmıştır. BCA; 30.18.1.1 / 9.25.17 (14.05.1924), 1,2,3.

⁷⁷⁶ Cumhuriyet, (15 Şubat 1926), 5.; Cumhuriyet, (11 Kanunisanı 1927), 2.

6.3.1. Erken Cumhuriyet Dönemi Halk Konserleri

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde halka birçok farklı mekânda konserler verilmiştir. Özellikle Musiki Muallim Mektebi'nin açılmasının ardından Ankara ve İstanbul gibi kentlerde bu konserler yoğunluk kazanmıştır. Başlarda bu konserler Riyaset'i Cumhur Bandosu tarafından TBMM bahçesinde verilmiştir. Henüz bu dönemde alaturka musikiye keskin bir biçimde karşı çıkılmamıştır. Dolayısıyla konserler hem alafranga (Batı) hem de alaturka musiki olarak bir arada verilmiştir. Bu hususta 1924 yılında Şark Musiki Cemiyeti farklı yerlerde halka konser vermeye başlamıştır.⁷⁷⁷ Ayrıca Türk Ocağı bu konserlerin en sık verildiği yerlerden birisi olmuştur. Burada verilen konserlere yönetici seçkinler ve halkın önde gelen kesimleri katılmıştır. Darülttâlîm-i Musiki Heyeti de bu dönemde Türk Ocağı'nda çeşitli konserler vermiştir. Verilen konserlerde Şark musikisinin yanında halka Batı musikisini de alıştırmak için Batı tarzı müzik dinletileri de sunulmuştur.⁷⁷⁸ Ayrıca 1932 yılında Türk Ocakları'nın yerine açılan Halkevleri de içerisinde güzel sanatlar eğitime yer vermiştir. Bu konuda Halkevleri de benzer amaçla halkı Batı sanat eğitime alıştırmak istemiştir.⁷⁷⁹

Bunun yanında Darüelhan öğrencileri de bu dönemde çeşitli kurumlar ve salonlarda konserler vermişti. Galatasaray Lisesi ve Union Fransız salonu bunlardan bazılarıydı. Öğrencilerin verdiği konserler hem Garp musikisi tarzında hem de Şark musikisi tarzında olmuştur.⁷⁸⁰ Ayrıca öğrencilerin yanı sıra Darüelhan muallimleri de bu dönemde halka açık konserler vermişlerdi.⁷⁸¹ Bu dönemde Darüelhan halka açık olarak en çok konser veren kurum olmuştur. Bu kurumun verdiği konserler İstanbul merkezinde ve özellikle de Türk Ocağı'nda yapılıyordu.⁷⁸² Daha önce bahsi geçtiği üzere bu dönemde Türk Ocağı alafranga ve alaturka musiki konserlerinin en çok verildiği yerlerden olmuştur. Türk Ocağı'nda Dar-ü'l Talim Musiki Heyeti, Türk Musiki Ocağı ve Darüelhan Musiki Heyeti bu dönemde yoğun konserler vermişti.⁷⁸³ Ayrıca Dar-ü'l Talim, Riyaset-i Cumhur

⁷⁷⁷ *Cumhuriyet*, (8 Teşrinî Sani 1924), S. 181, 6. ; Çuhadar, Atatürk'ün Müzik Devrimi", 25-26.

⁷⁷⁸ *Cumhuriyet*, (27 Teşrinî Sani 1924), S.200, 4. ; *Cumhuriyet*, (1 Kanunî Sani 1925), S. 235, 3.

⁷⁷⁹ Çuhadar, Atatürk'ün Müzik Devrimi", 25-26.

⁷⁸⁰ *Cumhuriyet*, (24 Kanunîsani 1925), 4. ; *Cumhuriyet*, (6 Kanunîsani 1926), 3. ; *Cumhuriyet*, (3 Şubat 1926), 4. ; *Cumhuriyet*, (12 Kanunîsani 1925), 1. ; *Cumhuriyet*, (30 Nisan 1927), 1.

⁷⁸¹ *Cumhuriyet*, (3 Mart 1925), 5.

⁷⁸² *Cumhuriyet*, (11 Nisan 1925), 6.

⁷⁸³ *Cumhuriyet*, (19 Şubat 1925), 3. ; *Cumhuriyet*, (23 Kanunîevvel 1925), 3. ; *Cumhuriyet*, (29 Teşrinîsani 1925), 3. ; *Cumhuriyet*, (1 Teşrinîsani 1925), 4. ; *Cumhuriyet*, (15 Teşrinîsani 1925), 3. , *Cumhuriyet*, (2 Temmuz 1925), 6. ; *Cumhuriyet*, (9 Şubat 1926), 4. ; *Cumhuriyet*, (28 Nisan 1926), 3. ; *Cumhuriyet*, (30

Musiki Heyeti ve Darülelhan Musiki heyetleri Türk Ocağı'nın yanında halka açık alanlarda ve salonlarda da çeşitli konserler vermişlerdi.⁷⁸⁴ Bunun yanı sıra Türk Ocağı'nda yabancı heyetlerin musiki konserleri ve musiki konusundaki konferansları da yapıliyordu. Örneğin Macar musiki heyeti bu dönemde Türk Ocağında konferans ve konserler vermişti.⁷⁸⁵

Bu anlamda kurucu lider olarak Atatürk de çeşitli konserlere davet neticesinde katılım sağlamıştır. Bu dönemde Şark musikisine karşı açık bir tepki olmadığından dolayı Atatürk'ün katıldığı konserlerde her iki musikiden de seçme şarkılar çalınmıştır.⁷⁸⁶ Ayrıca Darülelhan, Anadolu'da halk şarkılarının toplanmasının ardından derlenen parçaların halka tanıtılması için de bir takım konserler vermiştir. Bu hususta halkı milli olduğu düşünülen şarkılar ile tanıştırmak ve kaynaştırmak planlanmıştır.⁷⁸⁷ Darülelhan (Konservatuvar) heyeti tarafından toplanan halk şarkılarını halka tanıtmak ve heyetin Anadolu'da halkın arasındayken karşılaştıkları anıları halka anlatmak için radyo bu dönemde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Halk şarkıları çoğu zaman radyo konserleri aracılığıyla halka duyurulmuştur.⁷⁸⁸ Erken Cumhuriyet döneminde musiki konusunda eğitim veren kurumlar desteklenerek milli musikinın oluşması teşvik edilmiştir. Ayrıca Batı musikisi de halka alıştırılmak istenmiştir. Bu hususta Şark musiki Cemiyeti, Halk Musiki Cemiyeti, Türk Musiki Ocağı, Türk Milli Musiki Cemiyeti gibi oluşumlar Türk Musiki Cemiyeti Federasyonu'nu oluşturmuştur.⁷⁸⁹

6.3.2. Darülelhan ve Halk Şarkılarını Derleme Çalışmaları

Bu dönemde Darülelhan içerisindeki Türk müzik bölümü kapatılmış ve alaturka müzik eğitimi de kaldırılmıştır. Bu durum sonucunda ise “*Alaturka Musiki Tasnif ve Tespit Heyeti*” adını taşıyan bir çalışma gurubu oluşturulmuştur. Ayrıca Konservatuvar içerisinde tasnif heyetine bağlı olan “*Alaturka Musiki İcra Heyeti*” de kurulmuştur.

Mayıs 1926), 4. ; *Cumhuriyet*, (19 Şubat 1927), 1. ; *Cumhuriyet*, (30 Mart 1927), 4. ; *Cumhuriyet*, (14 Kanunisanı 1928), 1.

⁷⁸⁴ *Cumhuriyet*, (4 Mart 1926), 5. ; *Cumhuriyet*, (10 Mart 1926), 6.; *Cumhuriyet*, (29 Mart 1926), 4. ; *Cumhuriyet*, (3 Nisan 1926), 3. *Cumhuriyet*, (4 Nisan 1926), 5. ; *Cumhuriyet*, (31 Mayıs 1926), 4.; *Cumhuriyet*, (28 Mayıs 1927), 3. ; *Cumhuriyet*, (11 Teşrinievvel 1927), 3. ; *Cumhuriyet*, (26 Teşrinisanı 1927), 2. ; *Cumhuriyet*, (6 Mart 1928), 1. ; *Cumhuriyet*, (10 Mart 1928), 4. ;

⁷⁸⁵ *Cumhuriyet*, (21 Kanunisanı 1926), 3.

⁷⁸⁶ *Cumhuriyet* (3 Haziran 1926), 2.

⁷⁸⁷ *Cumhuriyet*, (25 Teşrinisanı 1926), 4.; *Cumhuriyet*, (1 Mart 1927), 4.; *Cumhuriyet*, (8 Mart 1927), 4.; *Cumhuriyet*, (11 Kanunisanı 1928), 5.

⁷⁸⁸ *Cumhuriyet*, (6 Temmuz 1927), 3.

⁷⁸⁹ *Cumhuriyet*, (18 Teşrinievvel 1927), 1. ; *Cumhuriyet*, (27 Teşrinievvel 1927), 3.

Başkanlığını Rauf Yekta'nın yaptığı bu heyet Anadolu'da halk şarkılarının toplanması işini yürütmüştür.⁷⁹⁰ Dolayısıyla bu dönemde geleneksel Türk Sanat Müziği çalışmaları sadece belli uzmanların yer aldığı tasnif heyeti ve icra heyeti içerisinde sınırlı kalmıştır. Tek sesli geleneksel Türk Sanat Musikisi ise hem devlet hem de özel okullarının müfredatında yasaklanmaya başlamıştır. Bu durum müzik reformunun başlangıç aşamasını oluşturmaktadır.⁷⁹¹

Darülelhan 1927 yılında İstanbul Konservatuvarı'na dönüştürülmüştür. Marif Vekaleti'nin oluşturmuş olduğu Sanayi Nefise Encümeni doğrultusunda yurdun sanat meseleleri görüşülmüştür. Bu encümenin çalışmaları sonucunda Darülhan ismi kaldırılmış ve ismi de Konservatuvar olarak değiştirilmiştir. Ayrıca oluşturulan konservatuvarda eğitim sistemi de değiştirilerek eski usullerin yerine bugünkü nota sisteminin öğretilmesi benimsenmiştir. Sonuç olarak bu kurumun adı 27 Ocak 1927 yılında İstanbul Belediye Konservatuvarı olarak değiştirilmiştir.⁷⁹²

Darülelhan'ın 1926 yılında kendi içerisinde bir takım ıslahatlar yapılmış ve bunun neticesinde de kurum kendi bünyesinde bir takım kısımlara ayrılmıştır.⁷⁹³ Darülelhan'ın alafranga bölümünün geliştirilmesi için yurt dışından gelen müzik uzmanlarının görüşleri alınmıştır. Bu doğrultuda alafranga bölümünde milli musikin oluşması yönünde Türk hocaların ders vermesinin daha iyi olacağı gündeme gelmiştir. Henüz bu dönemde Şark ve Garp musikisinin kaynaşarak armonize edilmesi gerektiği yurt dışından gelen müzik alanında uzmanlaşmış bilim adamlarınca konuşulmuştur.⁷⁹⁴ Bu konuda, ulus devlet inşası ile millileşme çalışmaları sonucunda milli ve saf olduğu düşünülen tek sesli halk şarkılarının kırsal kesimlerden toplanması işine Darülelhan tarafından 1926 yılında başlanılmıştır. 1926 yılından önce ise Şark ve Garp musikisini içerisinde barındıran Darülelhan bünyesindeki Türk Musiki bölümü kapatılmıştır. Yine bu dönemlerde ortaöğretimin müfredatında yer alan geleneksel musiki de çıkarılmış ve 1976 yılına kadar resmi müfredata dâhil edilmemiştir.⁷⁹⁵

⁷⁹⁰ Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, 98.

⁷⁹¹ Bilen Işıktaş, "Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Türk Müziğinde Batılaşma ve Toplumsal Bir Alternatif Arayışı: Mısır Müziği", 281-282.

⁷⁹² *Cumhuriyet*, (5 Ocak 1927), 3.; Ünsal Deniz, "Cumhuriyet Dönemi Milli Türk Müziği Oluşturma Çalışmalarında Türk Beşleri'nin Rolü", *Cumhuriyet Üniversitesi, III. Uluslararası Güzel Sanatlar Bilimsel Araştırma Günleri*, Ed.Duygu Ulusoy Yılmaz, C. 2, (Sivas, 8-10 Nisan 2016), 1182.

⁷⁹³ *Cumhuriyet*, (14 Mayıs 1926), 2.

⁷⁹⁴ *Cumhuriyet*, (18 Mart 1926), 4.

⁷⁹⁵ Bülent Aksoy, "Atatürk ve Musiki", 76.

Bu hususta halkın bünyesinden çıktığı ve halk kültürüyle yoğrulduğu düşünülen halk türkülerinin toplanıp derlenmesi işine girilmişti. Darülelhan bünyesinde görev yapan uzmanlar tarafından 1926 yılından itibaren çalışmalara başlanılarak “*Yurdumuzun Nağmeleri*” isimli bir kitap oluşturulmuştu.⁷⁹⁶ 1926 yılından sonra Darülelhan’ın Konservatuvar’a dönüştürülmesinin ardından Anadolu’da halkın öz kültürüyle yoğurularak saf bir vaziyette bulunduğu düşünülen halk şarkılarını toplama işine giriliyordu. Bu çalışmalar için işlemlerin 1926 yılının bahar aylarında başlaması planlanmıştı. Bu doğrultuda Konservatuvar heyeti (Dar-ü’l Elhan) oluşturulmuş ve bu heyet ilk olarak Malatya’ya gitmeyi planlamıştı. Heyet Konservatuvar müdürü Yusuf Ziya Bey’in görevlendirdiği Konservatuvar muallimlerinden oluşuyordu. Bu heyetin başında ise Rauf Yekta bulunmaktaydı. Çalışmalar sonucunda toplanan halk şarkılarının Konservatuvar müzesinde sergilenmesi planlanmıştı. Daha sonrasında bu şarkıların plaklara kaydedilerek halka satılması düşünülmekteydi. Devlet tarafından Konservatuvar heyetinin kırsal kesim ve köylerde halk şarkılarını kayda alması için gerekli olan malzemeler Avrupa’ya sipariş edilmişti. Bu malzemeler plaklar ve gramofon gibi ses kayıt özelliğine sahip olan aletlerden oluşmaktaydı. İlk aşamada Konservatuvar heyetinin harcırahları için devlet bütçesinden iki bin liralık bir fon ayrılmıştı. Konservatuvar heyetinin ilk olarak araştırma yapmayı düşündüğü bölgeler Güney Doğu Anadolu’da Toros dağlarının uzandığı bölgelerde göçebe Yörüklerin yaşadığı yerler olarak düşünülmüştü. Bu sebeple Urfa ve Malatya illerinin bulunduğu dağlık bölgelere odaklanılmıştı. Daha sonrasında ise Adana ve Konya dolaylarına gidilmesi planlanıyordu.⁷⁹⁷

Bu hususta heyetin ilk aşamada Avrupa’dan sipariş ettiği fotoğraf, plak ve gramofon gibi malzemelerinin gelmesinin ardından, kararlaştırıldığı üzere ilk olarak Urfa bölgesine doğru yola çıkılması planlanmıştır.⁷⁹⁸ Bu doğrultuda heyet İstanbul’dan 30 Temmuz 1926 tarihinde ayrılmış ve Anadolu’ya doğru hareket etmiştir.⁷⁹⁹ Urfa bölgesine ulaşan Darülelhan heyetinin ilk gayesi halkın ağzından canlı bir şekilde halk şarkı ve türkülerini dinlemek olmuştur. Bu hususta halk ağzından gramofon kaydına alınan şarkılar heyet için büyük önem arz etmektedir. Heyet 1926 yılının Temmuz ve Ağustos

⁷⁹⁶ Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi* , 111-112.; “*Yurdumuzun Nağmeleri*” kitabına dair belgelere ulaşmak için bkz. “*Yurdumuzun Nağmeleri*” adlı eserin basımı BCA, 180.9.0.0 /47.240.7 (04.08.1926).

⁷⁹⁷ *Cumhuriyet*, (18 Temmuz 1926), 2.

⁷⁹⁸ *Cumhuriyet*, (22 Temmuz 1926), 3.

⁷⁹⁹ *Cumhuriyet*, (29 Temmuz 1926), 3.

aylarında Urfa'nın ardından civar iller olan Antep, Maraş ve Malatya'ya uğramıştır. Ayrıca heyetin dolaşacağı bölgelerde kolaylık sağlanması için Maarif Vekâleti önceden planlandığı üzere diğer mahalli idarelere çeşitli yazılar göndermiştir.⁸⁰⁰ Darülelhan heyetinin çalışmaları sadece Türkiye sınırları dâhilinde olmamıştır. Urfa'dan Akçakale'ye hareket eden heyet, oradan da Halep'e geçmiştir. Halep bu dönemde Fransız idaresindedir. Tren ile Halep'e geçen heyet burada uygun çalışma ortamını bulamamıştır. Yine de halk ağzından kayda geçebildikleri bazı şarkıları toplayan heyet üyeleri, Halep'in ardından tren ile yeniden Adana'ya dönmüşlerdir. Heyet üyeleri keşif turlarına atları ile devam ederek Niğde'ye bağlı olan Ulukışla'ya ulaşmışlar ve belli bir müddet bu bölgede çalışma yapmışlardır. Bu bölgede elli şarkı kayda geçen heyet üyeleri, halkın bağrından çıkan sevda türküleri ve halkın Fransızlar ile mücadelesinde yaşanan durumları konu alan olayların türkülerle dönüşümüne şahit olmuşlardır. Bu dönemde kayda alınan türkülerden bazılarının sözleri dönemin gazetelerinde yer almış ve halka duyurulmuştur.⁸⁰¹

Heyet üyeleri 1926 yılının Ağustos ayının sonlarında Niğde'ye geçmiş ve belli bir müddet bu bölgede çalışmalarına devam etmiştir. Bu bölgede halk şarkılarının gramofon ile kaydedilmesinin yanı sıra şarkıların notaya alınma işlemleri de yapılmıştır. Niğde'de heyet üyelerinden Darülelhan müdürü Yusuf Ziya Bey'in yanı sıra, muallimlerden Rauf Yekta ve Ekrem Bey aktif görev almıştır. Heyet 3 Eylül 1926 tarihinde Niğde'den Kayseri'ye doğru halk şarkılarını toplamak için yola çıkmıştır.⁸⁰² Heyet üyeleri Adana, Urfa, Niğde ve Kayseri'deki çalışmalarının ardından 1926 yılının güz aylarında çalışmalarına ara vererek İstanbul'a dönmüştür. Heyet Adana da iki gün, Antep'te 1 hafta ve Urfa'da ise on üç gün kalarak halk şarkılarını toplama çalışması yapmıştır. Heyet üyelerinin plaklara kaydettikleri şarkılardan en çok ilgilerini çekenler, daha önce bahsi geçtiği üzere halkın Fransızlar ile mücadelesini konu alan türküler olmuştur.⁸⁰³

1927 yılının bahar aylarında heyet halk şarkılarının toplanması için yeniden hazırlıklara koyulmuştur. Heyet için gerekli olan plakların tedariki konusunda bir İngiliz firması ile görüşülmüştür. Heyetin kayda alacağı halk şarkılarının halka satışı planlanmaktadır. Bu sayede hem masraflar için belirli bir maliyetten kaçınılacak hem de halka doğrudan saf kabul edilerek milli değerleri içerdiği düşünülen halk şarkıları

⁸⁰⁰ *Cumhuriyet*, (2 Ağustos 1926), 3. ; *Cumhuriyet*, (8 Ağustos 1926), 4.

⁸⁰¹ *Cumhuriyet*, (22 Eylül 1926), 1, 4.

⁸⁰² *Cumhuriyet*, (7 Eylül 1926), 1.

⁸⁰³ *Cumhuriyet*, (22 Eylül 1926), 1, 4.

tanıtılacaktır.⁸⁰⁴ Bu konuda 1927 yaz aylarında kayda alınan halk şarkılarının çoğaltılması hususunda fabrika ile anlaşılmıştır. Ayrıca halka satışı yapılacak olan plakların hasılatının belirli bir kısmının Konservatuvar’a verilmesi planlanmıştır.⁸⁰⁵

Bunun yanında 1927 yılı yaz aylarında Konservatuvar heyetinin yeni bir Anadolu seyahatine çıkması planlanmıştır. Bu hususta araştırma yapılacak yerler Konya, Aydın ve Afyon illeri olarak düşünülmüştür.⁸⁰⁶ Heyet üyeleri Konservatuvar müdürü Yusuf Ziya Bey’in öncülüğünde 16 Ağustos 1927 tarihinde İstanbul’dan Konya’ya ulaşmak üzere ayrılmışlardır. Heyet 22 Ağustos tarihine kadar Konya’ya ulaşmış ve bu bölgede çalışmalara koyulmuştur. Daha sonrasında Aydın’ın yanı sıra İzmir’e de gidilmesi planlanmıştır.⁸⁰⁷ Konservatuvar heyeti Konya, Aydın ve bu bölgede halk şarkıları topladıktan sonra Eylül ayında İstanbul’a geri dönmüştür.⁸⁰⁸ 1928 yılına gelindiğinde heyet Orta ve Kuzey Anadolu Bölgesi’ni dolaşmış ve bu yörelerde halk müziği toplama faaliyetlerini yürütmüştür. 1929 yılında ise Doğu Anadolu Bölgeleri’nde halk şarkılarının toplanma faaliyeti devam etmiştir.⁸⁰⁹ Henüz 1928 yılında derleme çalışmaları devam ederken Anadolu’dan toplanan halk şarkıları Amerika’ya gönderilerek plaklara kaydedilmiş ve çoğaltma işleminin ardından yeniden Türkiye’ye getirilmiştir. Daha sonrasında bu şarkıların halka satışı başlamıştır. Bu hususta gazeteler halk şarkılarının kaydedildiği plaklara, halkın büyük ilgi gösterdiğini ve plakların erkenden tükendiğini yazmaktadır. Ayrıca bu plakların yurt dışında da satılması düşünülmüştür. Anadolu halkının yaşamından izler taşıyan halk türkülerinin toplanmasının ardından, türkülerin Batı musiki tarzına göre yeniden yorumlanarak çok sesli hale getirilmesi planlanmaktadır. Bu hususta halk şarkılarının Batı teknikleri ile geliştirilmeleri neticesinde halk kültürünü yansıtan bu şarkılar Kemalizm’in simgelerinden birisi olmakta ve milli öğeleri yansıtmaktadır.⁸¹⁰ Bu doğrultuda 1926 yılında başlanan derleme çalışmaları 1932 yılına kadar devam etmiştir. Bunun sonucunda 14 defteri oluşturacak şekilde 850 türkü kurum müdürü olan Yusuf Ziya Demircioğlu başkanlığında Anadolu’nun kırsal kesimlerinden toplanmıştır. Toplanarak derlenen eserler ise “*Yurdumuzun Nağmeleri*” adı altında daha

⁸⁰⁴ *Cumhuriyet* (31 Mayıs 1927), 4.

⁸⁰⁵ *Cumhuriyet*, (6 Temmuz 1927), 2.

⁸⁰⁶ *Cumhuriyet*, (21 Temmuz 1927), 4.

⁸⁰⁷ *Cumhuriyet*, (17 Ağustos 1927), 3. ; *Cumhuriyet*, (22 Ağustos 1927), 4.

⁸⁰⁸ *Cumhuriyet*, (20 Eylül 1927), 3.

⁸⁰⁹ Akkaş, *Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, 98.

⁸¹⁰ *Cumhuriyet*, (17 Kanunisanı 1928), 5.

sonra yayımlanmıştır.⁸¹¹ Derleme çalışmalarının yanı sıra henüz 1929 yılında, iktidar politikalarında İstiklal Marşı'nın sadece mızıka eşliğinde çalınması da sorun olarak görülmüştür. Bu konuda Alman Sefaretnamesi'nde verilen bir baloda, Almanların marşının çok sesli bir beste ile çalınması ve Almanların hep bir ağızdan bu marşa eşlik etmesi üzerine, sonrasında mızıka eşliğinde çalınan istiklal marşının ton olarak sönük kalması, İstiklal marşının yeniden bestelenmesi konusunu gündeme getirmiştir.⁸¹²

Ayrıca bu dönemde batı musiki usullerini halk nezdinde yaymak için farklı çalışmalar içerisine de girilmiştir. Örneğin Cumhuriyet gazetesinin tertip ettiği ses yarışmasını kazanan Hudadat Şakir Hanım Fransız bir şirketin teşvikiyle, Paris'e gönderilmiştir. Hudadat Şakir Hanım Paris'de çevrilecek olan '*La chansou desnations*' filminde dünya genelinden katılan diğer on beş ülkenin ses kraliçeleri ile birlikte şarkı söylemiştir. Daha sonra ise Nis'e giderek burada düzenlenen bir ses yarışmasına katılmıştır. Bu müsabakada yarışmacılar, batı musikisinin yanında bir tane de kendi kültürlerinden bir şarkı söylemişlerdir. Batı musiki usullerine göre düzenlenen bu yarışmanın ardından birçok kadın, batı musikisi usullerini öğrenmek için konservatuvara yazılmaya başlamıştır. Bu durum Kemalizm'in uyguladığı diğer reformlarda olduğu gibi müzik konusunda, batı ekseninde bir hükümet politikasının izlendiğinin göstergesi olmuştur. Bu politika birçok yolla halka empoze edilmeye çalışılmıştır.⁸¹³

Dönemin aydınları şark musikisinin çalgı aletlerinin yetersizliğine vurgu yapmış ve halka açık alanlarda gür sesli batı musiki aletlerinin çalınması gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu hususta Batı musikisine özgü çalgı aletleri olan piyano, keman, klarnet gibi çalgılar bu dönemde şark musikisine ait olan cümbüş, (ud), tambur gibi çalgı aletlerinin yanına eklenmeye başlamıştır. Aydınlar köşe yazılarında artık Şark musikisinin Garp musikisi ile kaynaşmaya başladığına vurgu yaparak toplumu bu yönde etkilemeye çalışmıştır.⁸¹⁴

⁸¹¹ Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, 98. ; Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 58.

⁸¹² *Cumhuriyet*, (17 Şubat 1929), 3.

⁸¹³ “Demek ki Türk Kadınlığı garp musikisini ve teganni usulünü öğrenmek için bir teşvike muhtaç imiş ve garp musikisini moda yapmak için bu musikiyi bol bol methetmek kafi değilmiş! Bir tek müsabakanın, konservatuvara bu kadar rağbet ve tehacüme saik olması gösteriyor ki memlekette birçok şeylerin terakkisi iltifata, teşvike tabidir.” Bkz. *Cumhuriyet*, (2 Kanunievvel 1930), 1, 3.

⁸¹⁴ *Cumhuriyet*, (13 Ağustos 1931), 3.

6.3.3. Musiki Devrimi Neticesinde Öğrenci Yetiştirme Politikaları

Özellikle 1924 yılından sonra Batı musiki bilgilerini öğrenerek Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir. Bu öğrencilerden öğrenmiş oldukları Batı musikisini Anadolu'da yeni nesillere öğretmeleri ve bu tarzda da yeni besteler yapmaları istenmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Batı musiki tarzını öğrenmeleri için Avrupa'ya gönderilen öğrencilerden bazıları şu kişilerdir; 1924 yılında Paris'e Ekrem Zeki (Ün) ve Ulvi Cemal (Erkin) eğitim için gönderilmiştir. 1926 yılında ise Necil Kazım (Akses) Viyana'ya Batı musikisini öğrenmesi için gitmiştir. 1927 yılında Viyana'ya Hasan Ferit (Alnar), Leipzig'e ise Cevat Memduh (Altar) giden öğrencilerdendir. 1928 yılındaysa Ahmet Adnan (Saygun) Paris'e, Halil Bedi (Yönetken) de Prag'a öğrenim için gitmiştir. Ayrıca Nurullah Şevket (Taşkiran) ve Afife Hanım da Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Avrupa'ya Şan eğitimi için giden öğrencilerden olmuştur.⁸¹⁵ Dolayısıyla bu dönemde Avrupa'ya müzik eğitimi için sadece erkek öğrenciler değil kız öğrenciler de gönderilmiştir.⁸¹⁶

Bunun yanında 1930'lu yıllara gelindiğinde musiki konusunda yeni kurumlar oluşturulmaya devam edilmiştir. Bu hususta Atatürk'ün istekleri ile 1934 yılına gelindiğinde Milli Musiki ve Temsil Akademisi kurulmuştur. 1935 yılında da Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur.⁸¹⁷ Bunun yanında Musiki Muallim Mektebi 6 Mayıs 1936 yılında Ankara Devlet Konservatuarı adını alacaktır.⁸¹⁸ Konservatuar'ın çalışmalarına yardımcı olması için Alman besteci Paul Hindemith (1895-1963)⁸¹⁹ ile tiyatro ve opera rejisörü (yönetmen) Prof. Carl Ebert (1887-1980)⁸²⁰ Batı'dan Ankara'ya davet edilmişlerdir. Bunun yanında kuruma ek olarak yerli ve yabancı başka uzmanlarla

⁸¹⁵ Çuhadar, *Atatürk'ün Müzik Devrimi*, 25. ; Deliorman, *Marşlarımız*, 177-202.

⁸¹⁶ *Cumhuriyet*, (22 Eylül 1927), 1.

⁸¹⁷ Sadi Yaver Ataman, *Atatürk ve Türk Musikisi*, (Ankara, Kültür Bakanlığı, 1991), 4.

⁸¹⁸ Süleyman Tarman, *Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik*, *Müzik Eğitim Yayınları*, (Ankara 2020), 62-63.

⁸¹⁹ Alman Besteci Hindemith'e ilk olarak iki bin lira ücret ve geliş gidiş masrafları için de bin lira yol parası karşılığında bir ay Türkiye'de hizmet vermesi için Türkiye'ye davet edilmiştir. Fakat bir ayın sonunda 06.05.1935 tarihinden sonra ek olarak on gün daha çalışma süresinin uzatılması ve bu süre sonunda 666 lira 66 kuruş para ödenmesi kararlaştırılmıştır. BCA; 30.18.1.2 / 53.25.16 (10.04.1935), 1. ; BCA; 30.18.1.2 / 54.36.16 (13.05.1935), 1.

⁸²⁰ Prof. Carl Ebert, iki ay süre ile Ankara Konservatuarı Temsil Bölümü'ne beş yüz lira geliş gidiş yol parası ve beş yüz lira da döviz müsaadesi karşılığında getirtilmiştir. 1939 yılında yedi ay süre ve geliş gidiş bin lira ücret ile yedi aylık maaşının yarısı olarak yurt dışına çıkaracağı 3500 lira para karşılığında Türkiye'ye çağırılmıştır. Bunun yanında Prof. Carl Ebert daha sonraki yıllarda da Türkiye'ye çağırılmıştır. BCA, 30.18.1.2 / 85.93.6 (12.11.1938), 1-2. ; BCA, 30.18.1.2 / 85.108.13 (30.12.1938), 1. ; BCA, 30.18.1.2 / 89.113.1 (30.11.1939), 1., BCA, 30.18.1.2 / 151.65.16 (27.12.1958), 1, BCA, 30.18.1.2 / 100.111.1 (19.01.1943), 1.

da anlaşma sağlanmıştır. Bu dönemde opera çalışmalarına da hız verilmiştir. 1934 yılında Ahmed Adnan Saygun, Öz Soy ve Taş Bebek, Necil Kâzım Akses ise Bayönder operalarını bestelemiştir. Bu operalar aynı zamanda çok sesli şekilde oluşturulmuştur. Zamanla konservatuvarda yetiştirilen genç kuşak sayesinde Ankara’da tiyatro, müzik, opera ve bale bölümlerinin de dâhil olduğu Devlet Tiyatrosu yeni binasında 1948 yılında faaliyetine başlamıştır.⁸²¹ Ayrıca bu kuruma ek olarak ileriki dönemde açılacak olan Gazi Terbiye Enstitüsü Müzik Bölümü de Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Batı müzik usullerine göre eğitim veren önemli kurumlardan olacaktır.⁸²² Zamanla Ankara’daki devlet konservatuarı diğer illere de taşınarak İzmir ve İstanbul Devlet Konservatuarları da kurulmuştur. İleriki süreçte İstanbul ve İzmir’de Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Baleleri, Devlet Senfoni Orkestraları kurulmuş ve çok sesli yapıda koroların oluşumuna katkı sağlamışlardır. 1947 yılında sanatın bütün dallarında üstün zekâlı çocukların yurt içinde ve yurt dışında yetiştirilmeleri için özel bir yasa uygulanmaya başlamıştır.⁸²³ Ayrıca 1947 yılında sanatın ve sanatçının teşvik edilmesi için İnönü Armağanları Kanunu dâhilinde teşvik ödülleri de verilmeye başlanılmıştır.⁸²⁴ Bu dönemde 5 yaşında üstün zekâlı olduğu belirtilen İdil Biret’in yurt dışına eğitim için gönderilmesi gündemi meşgul etmiştir.⁸²⁵ 1948 yılında İdil Biret ve Suna Kan için “*Harika Çocuklar Kanunu*” çıkarılmıştır. Bu kanunun çıkarılma aşamasında bazı vekiller halkın öncelikli durumunun ekonomi olduğunu ve bu kanunun gerekli olmadığını belirtmişlerdir. Fakat çocukların kritik bir dönemde olması sebebiyle geç kalınacağından endişe edilerek kanun çıkarılmış ve bu kanun ile birlikte İdil Biret ve Suna Kan’ın müzik eğitimi için yurt dışına gitmeleri sağlanmıştır.⁸²⁶

Erken Cumhuriyet Döneminde Batı musiki usulüne göre çok sesli biçimde beste yapmaları ve eğitim vermeleri için yetiştirilen musikişinaslardan öncü olanlar Türk beşleri olarak adlandırılmıştır. Halkevleri’nin 7. kuruluş yıl dönümü olan, 19 Şubat 1939

⁸²¹ Cevat Memduh Altar, “Atatürk ve Müzik Reformları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın*, S. 42, (Temmuz 2000), 14-15.

⁸²² Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 112-113.

⁸²³ Altar, “Atatürk ve Müzik Reformları”, (Temmuz 2000), 14.

⁸²⁴ BCA, 30.18.1.2 / 113.32.14 (15.05.1947), 1-4. Kanun no: 4933, *Resmi Gazete*, S. 6336, (18 Haziran 1946), 10778.

⁸²⁵ BCA, 30.1.0.0 / 53.318.3 (12.11.1947), 1-4. ; *TBMM ZC*, Dönem 7, C. 21, Toplantı 3, Birleşim 29, (28.01.1946), 118-119. ; *TBMM ZC*, D. 8, C.7, Toplantı 2, Birleşim 8 (19.11.1947), 104-106. (E.T. 30.12.2022).

⁸²⁶ *TBMM ZC*, Dönem 8, C. 12, Toplantı 2, Birleşim 84, (07.07.1948), 922-932, 947-948. (E.T. 30.12.2022). Kanun no: 5245, *Resmi Gazete*, S. 6955, (12 Temmuz 1948), 14373.

tarihinin gecesinde Modern Türk Musiki Festivali düzenlenmiştir. Bu festivalde radyodan canlı yayınlanan konserin ardından Rus Beşlerinden esinlenilerek 19. yy'ın ilk yarısında Avrupa da müzik eğitimi alan öncü musiki bilginlerine Halil Bedii Yönetken tarafından Türk Beşleri adı verilmiştir.⁸²⁷ Öncü Türk bestecileri öğrenmiş oldukları çok sesli musikiyi halk şarkıları ve geleneksel Türk Sanat musikisi yapısına uygulamışlardır. Bu kişiler Ahmet Adnan Saygun (1907-1991), Cemal Reşit Rey (1904-1985), Ulvi Cemal Erkin (1906-1972), Hasan Ferit Alnar (1906-1978), Necil Kazım Akses' dir. (1908-1999).⁸²⁸ Bu kişiler Batı tekniklerine göre milli olarak kabul edilen Anadolu'daki halk şarkılarını derleyerek yeniden yorumlamışlardır. Ayrıca bu kapsamda modern ve milli bir Türk müziği oluşturarak yeni besteciler yetiştirmek ile de görevlendirilmişlerdir.⁸²⁹ Bunun yanında Erken Cumhuriyet döneminde halk musikisini Avrupa tarzı müziğe yaklaştırmaya çalışan diğer öncü bestekâr ve müzisyenler ise Seyfettin Asaf, Adnan Bey, Nurullah Şevket, Mesut Cemal ve Mustafa Fuat'tır.⁸³⁰

6.4. Atatürk'ün Musiki Eğitimi ve Sarayburnu Parkı Olayı

Atatürk'ün müziğe yatkınlığı henüz erken yaşlarda başlamıştır. Küçük yaşlarda Selanik'te bulunduğu dönemde Türk musikisini icra eden lokallerde vakit geçirmiştir. Atatürk Türk musikisini icra eden salonlarda Selanikli Ahmet, Kanuni Fethi, dönemin ünlü hanendelerinden Mustafa ve de Necmi Beyleri dinleme fırsatı bulmuştur. Böylece Atatürk henüz küçük yaşlarda Rumeli folklörüne ait türküleri öğrenerek söylemeye başlamıştır. Atatürk bizzat kendisi "*Pencere açıldı Bilal oğlan, Maya dağdan kalkan kazlar, Manastır ortasında var bir havuz*" gibi türküleri notaya aldirmiştir. Bunun yanında Atatürk Manastır Askeri Lisesi'ni bitirerek İstanbul'daki Harbiye Okulu'na devam ederken okulda bir musiki topluluğu kurdurarak bu toplulukta bizzat kendisi şarkı söylemiştir. Dönemin ünlü bestecisi Girifzen Asım Bey de bu tarihlerde bu musiki topluluğunun ve haliyle Atatürk'ün de öğretmenliğini yapmıştır.⁸³¹

⁸²⁷ Filiz Çolak-Esra Çetin, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İktidar Muhalefet İlişkisi Kapsamında Müzik Politikaları (1946-1950)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 16, S. 32, (2020), 536.

⁸²⁸ Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 84-85. ; Cevat Memduh Altar, "Atatürk ve Müzik Reformları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/ Yarın*, S. 41, (Haziran 2000), 13.

⁸²⁹ Ünsal Deniz, "Cumhuriyet Dönemi Milli Türk Müziği Oluşturma Çalışmalarında Türk Beşleri'nin Rolü", *Cumhuriyet Üniversitesi, III. Uluslararası Güzel Sanatlar Bilimsel Araştırma Günleri*, Ed.Duygu Ulusoy Yılmaz, C. 2, (Sivas, 8-10 Nisan 2016), 1179.

⁸³⁰ Ahmet Özgiray, "Atatürk ve Musiki", *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/ 15, (1995), 287.

⁸³¹ Burhanettin Ökte, "Atatürk ve Musikisi", *Hisar*, S. 74, (Şubat 1970), 16-17.

Bunun yanında Atatürk 1914 yılında Sofya’da Ateşemiliter (Askeri Ateşe) olarak görev yaptığı dönemde bir gece Carmen Operası’nı dinleme fırsatı bulmuştur.⁸³² Konser Atatürk’ün hoşuna gitmiştir. Daha sonra Atatürk opera sanatçılarını yakından tanımak istemiş ve onların Bulgar asıllı olduğunu öğrenmiştir. Bunun ardından şu sözü dile getirmiştir: “*Balkan Savaşı’nı neden kaybettiğimizi şimdi anladım Bulgarları çoban bilirdik oysa biz farkına varmadan nasıl ilerlemişler; tüm sanatçıları Bulgar. Biz bu uygarlık düzeyine ulaşamazsak bize yaşam hakkı yok.*” Atatürk ileride yapacağı müzik devriminin düşünsel temellerini askeri okulda ve Balkanlarda görev yaptığı dönemde tasarlamaya başlamıştır.⁸³³ Daha sonraki dönemde Atatürk toplantılarına bu dönemin ünlü ses sanatçılarını çağırmış ve bazen kendisi de onlara eşlik etmiştir. Ayrıca radyolarda klasik batı müziğine ayrılan saatlerin Türk müziği saatlerinden daha fazla olmasını özellikle istemiştir.⁸³⁴

Atatürk’ün musiki devrimi konusunda Ziya Gökalp’ten etkilendiği söylemine ek olarak Erken Cumhuriyet Dönemi’nde şahit olduğu birkaç olay da musiki devrimini tetiklemiştir. Henüz 10 Ağustos 1928 tarihinde İstanbul Gülhane (Sarayburnu) Parkı’nın yeni açılışı sırasında CHP tarafından, bu yerde büyük bir eğlence organize edilmiştir. Bu eğlenceye Atatürk de katılmıştır.⁸³⁵ Eğlence sırasında sahneye mısırlı kadın sanatçı olan Müniretü’i Mehdiye Hanım çıkmış ve şarkısını söylemiştir. Kadın şarkıcının sesini ve sahne performansını beğenen Atatürk onu yanına çağırarak Batı müziğini de öğrenmesi gerektiğini ve bu sayede onu dünya çapında birçok kişinin tanıyacağını tembihlemiştir.⁸³⁶ Daha sonra sahneye Kemanî Mustafa Bey’in (Sunar) yönetiminde olduğu Eyüp Sultan Musiki Cemiyeti öğrencilerinden oluşan bir ekip çıkmıştır. Öğrenciler bu konsere hazırlıksız katılmış ve özensiz giysiler ile sahneye çıkmıştır. Onları bu halde gören Atatürk’ün morali bozulmuştur. Daha sonra Atatürk Eyüp Sultan Musiki Cemiyet’i öğrencilerinden konser programlarını istemiştir. Fakat hazırlıksız vaziyette konsere katılan öğrenciler Atatürk’e bir program verememişlerdir. Bu duruma telafi olarak Atatürk’ün sevmiş olduğu parçalardan oluşan bir şarkı listesi hazırlanmış ve bu liste Atatürk’e gönderilmiştir. Atatürk listede yer alan Faize Hanım’ın (Tamburi Faize Ergin)

⁸³² Ataman, *Atatürk ve Türk Musikisi.*, 4. ; Kazım Özalp-Teoman Özalp, *Atatürk’ten Anılar*, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1990), 8-9.

⁸³³ Çuhadar, *Atatürk’ün Müzik Devrimi* , 23.

⁸³⁴ K. Özalp-T. Özalp, *Atatürk’ten Anılar*, 78.

⁸³⁵ Tarman, *Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik* , 62-63.

⁸³⁶ Aksoy, *Atatürk ve Musiki* ,74-75.

Şataraban (Şedd-i Araban) makamından oluşan, *Bade-i Vuslat İçilsin Kase-i Fağdurdan* şarkısını seçerek musiki ekibinin çalmasını ve yorumlamasını istemiştir. Fakat fasıl ekibi bu şarkıyı Atatürk'ün istediği tarzda çalamamıştır. Bu duruma içerleyen Atatürk konser bitiminde ayağa kalkmış ve şu sözleri dile getirmiştir:

Bu gece burada doğunun en seçkin iki müzik topluluğunu dinledim. İlk olarak sahneyi süsleyen Mısırlı Muganniye (Kadın Şarkıcı) sanatçı olarak başarılıydı. Fakat benim Türk duygularım üzerindeki görüşüm şudur ki, artık bu basit musiki, Türklüğün çok gelişmiş ruh ve duygularını kandırmaya yetmez. Karşıda medeni dünyanın müziği de işitildi. Bu ana kadar şark musikisi karşısında uyuşuk duran halk hemen ayağa kalktı. Hepsi neşe içinde oynuyor, ritme ayak uyduruyor. Türkler yaratılış olarak şen ve neşelidir. Eğer Türk'ün bu güzel huyu, şimdiye kadar fark olunmamışsa, kendisinin kusuru değil, acı felaketlerin sonucudur. Türk milleti işte bunun için üzüntülü görünüyordu. Fakat artık hatalar düzeltilmiştir. Türk milleti artık şen olacaktır.⁸³⁷

Bazı görüşlere göre Atatürk bu sözü henüz 9 Ağustos 1928 tarihinde Bolu Milletvekili Falih Rıfkı Atay'a Sarayburnu Parkı'nda okutturmuştur. Yani Eyüp Sultan Musiki Cemiyeti'nin başarısız bir performans göstermesinden bir gün önce bu not hazırdır. Kimilerine göre musiki reformu konusu Eyüp Sultan Musiki Cemiyeti'nin başarısız performansı ile özdeşleştirilmiş ve musiki cemiyeti bu durumun günah keçisi seçilmiştir. Her ne olursa olsun Atatürk'ün bu sözlerinden Türk musikisinin Batı musiki tarzı ile geliştirilerek yeni bir sentez yaratılacağı vurgusu anlaşılmaktadır. Atatürk bu konserden bir hafta sonra yine Mustafa Bey'in yönetiminde olan yirmi beş kişilik bir musiki topluluğunu Dolmabahçe Sarayına şarkılarını dinlemek için çağırttırmıştır. Dolayısıyla Sarayburnu Parkı'nda gerçekleşen olay sonucu musiki devriminin gerçekleştirildiği konusu bazı kesimlerce Eyüp Sultan Musiki Cemiyeti üzerine yıkılmış bir mesele olabileceği durumu ortaya çıkmaktadır.⁸³⁸

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Müzik konusunda geliştirilmeye çalışılan bir diğer öge opera olmuştur. Yönünü Batı uygarlığına çeviren genç devlet Batı müzik kültürünü benimseyerek Batı müzik unsurlarını bünyesine almaya çalışmıştır. Henüz Atatürk Sofya'da görev yapmakta iken katıldığı opera dinletisinden çok etkilenmiştir. Opera'nın Osmanlı Devleti'nde bulunmayışını gelişmemişlik olarak yorumlamış, Hatta Balkan Savaşları'nın kaybedilmesini de bu duruma bağlamıştır. Bu anlamda Atatürk'ün opera ile tanışması onun modern dünya kültürüne daha fazla odaklanmasını sağlamıştır. Cumhuriyet ile birlikte Kemalist elitler, bireyi sisteme adapte etme ve ideolojik bir mesaj

⁸³⁷ Tarman, *Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik*, 62-63. ; A. Adnan Saygun, *Atatürk ve Musiki*, (Ankara, Sevdâ-Cenap And Müzik Vakfı Yay.) 6.

⁸³⁸ Aksoy, *Atatürk ve Musiki*, 74-75.

iletme amacıyla yeni yöntemler aramışlardır. Bu yöntemlerden birisi de operadır. Batı unsurlarına göre üretilen milli bir operanın oluşturulması meselesi bu dönemde ağırlıklı olarak gündemde olmuştur. Henüz 1930 yıllarında Atatürk'ün teşvikleriyle birlikte opera derneği kurulmuştur. 1934 yılına gelindiğinde İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyareti üzerine Atatürk tarafından görevlendirilen Ahmet Adnan Saygun tarafından ilk Türk operası yazılmıştır. Özsoy adındaki bu operanın librettosu (Operanın sözlerinin yazıldığı kitap) dönemin Cumhurbaşkanlığı danışmanı Münir Hayri Egeli tarafından yazılmıştır. Özsoy operasının konusu ise Türk ve İran arasındaki tarihi bağlar olmuştur. Opera'yı konu alan ve dağılmış Türk boylarını bir araya toplayan Hakan Ferudun Karakteri bizzat Atatürk'ü temsil etmektedir. Bu yönüyle Opera Türklerin Orta Asya bağlarını ve kökenlerini konu almıştır. Opera abartılı bir şekilde Türklerin dünya medeniyetini kuruşlarını ve Türklerle İranlıların kurduğu İslam medeniyetlerini geliştirmelerine değinmektedir. Bu opera ilk olarak Ankara Halkevi'nde sergilenmiştir. Bu dönemde Halkevleri'nde operalar sergilenmekte ve çoğunlukla da Cumhuriyet ideolojisi ile Atatürk kültü konu alınmaktadır. Ankara Halkevi'nde sergilenen Özsoy Operası, Türk Tarih Tezi'nden izler taşımaktadır. Türklerin Orta Asya kökenlerine değinen opera medeniyetin beşiğinin de Orta Asya'dan başladığını ve Türlerin Brekisafal soydan geldiğini vurgular. Dönemin ulus inşa çalışmalarından etkilenen operanın sözleri şu şekildedir: “*Tarih diyor ki bize: Medeniyet ırmağı/ Brakisefal soyda buldu özlü kaynağı. Bu soy Asya'dan çıktı, dört bir yana yayıldı/ Bu tarih yükselişin başlangıcı sayıldı. Avrupa, Anadolu, İran ve Orta Garp'ta medeniyete girdi, bakır, büyük soyda...*” Özsoy operası yeni rejimin ideolojisinin tarihsel konular ele alınarak epik bir halde sahnelenmesidir. Türk Tarih Tezi; opera sahnesinde dramatik, efsanevi ve müzikal bir halde anlatılmıştır. Bunun yanında bu operada seküler bir devlet ideolojisi, kadının toplumdaki konumu, kurtarıcı bir lider olarak Atatürk figürü, Türklerin köklü ve medeniyet kuran bir millet oluşu, Türklerle İranlıların dostluğu gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca Özsoy operası Batı medeniyetine Türk Tarih Tezi'nin lirik bir anlatımla opera aracılığıyla kendi dillerinden sunulmasıdır.⁸³⁹

1934 yılında benzer operalar da bestelenmiştir. Bu operaların da librettoları aynı şekilde Münir Hayri Egeli tarafından yazılmıştır. Ahmet Adnan Saygun tarafından Taşbebek operası bestelenirken, Necil Kazım Akses tarafından ise Bayönder operası

⁸³⁹ Namık Sinan Turan, *Portede Saklı Tarih; Toplumsal Tarihin Merceğinden Müzik*, ; (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, 2012), 285-312. Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, 104-105.

bestelenmiştir. Fakat bu bestelere rağmen operalar bazı kesimlerden eleştiri almıştır. Bu konuda Kadro dergisinin yazarlarından Burhan Asaf Belge, bu operaların batı musiki tarzından çok uzak olduğu ve millilikten de uzaklaşıldığı gerekçesiyle operaları eleştirmiştir.⁸⁴⁰

25 Haziran 1934 tarihinde alınan bir karar ile Milli Musiki ve Temsil Akademisi kurulmuştur. Kurulan bu akademi Musiki Muallim Mektebi, Riyaset'i Cumhur Filarmonik Orkestrası ve Temsil bölümlerinden meydana gelmiştir. Temsil şubesi içerisinde Tiyatro, opera, balet ve koro kısımları mevcuttur.⁸⁴¹ Milli Musiki ve Temsil Akademisi'nin amaçları şu şekildedir:

“ Memlekette ilmi esaslar dâhilinde milli musikiyi işlemek, yükseltmek ve yaymak.

Sahne temsiline her şubesinde ehliyetli unsurlar yetiştirmek.

Musiki muallimi yetiştirmektir.”⁸⁴²

Bu konuda yapılan müzik reformları neticesinde Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen başkanlığında musiki bilginlerinden oluşan Devlet Musiki ve Tiyatro Akademisi Komisyonu toplanmıştır. Bu konuda müzik reformunun ana amacı halk şarkılarının batı tekniğine göre yeniden yorumlanmasıdır. Bu doğrultuda radyo ve plaklarda çalınan Türk Sanat Müziği'nin yasaklanması, ailelere müzik eğitiminin verilmesi, okullarda batı tarzı müzik eğitiminin öğretilmesi ve Türk Halk Müziği dershanelerinin açılması ve benzeri konular komisyonda görüşülmüştür. Komisyon kararı gereğince Türkiye Devlet Musiki ve Tiyatro Akademisi'nin Ana Çizgileri isimli bir rapor hazırlanarak Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir. Sonuç olarak bu konuda Musiki Muallim Mektebi'nin

⁸⁴⁰ Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, 104-106.

⁸⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C.23, İçtima 3, İnikat 73, (25. 06.1934), 316-317, (E.t; 21.06.2022); Milli Musiki ve Temsi Akademisi kanununun mecliste görüşüldüğü esnada, kanunun ilk maddesi olan ; “Memlekette modern ve ilmi esaslar dâhilinde milli musikiyi işlemek, yükseltmek ve yaymak” cümlesi içerisinde geçen “Modern” kelimesinin bulunması Manisa Milletvekili Refik Şevket B. Tarafından eleştirilmiş ve bu kelimenin yerine milli bir kelimenin bulunması konusu tartışılmıştır. Çanakkale milletvekili Ziya Gevher B.' de bu kelimenin kaldırılması gerektiğini savunmuş ve Maarif vekillığının bu konuya dikkat etmesini istemiştir. Manisa milletvekili ve aynı zamanda Eğitim Bakanı olan Hikmet B. ise dil encümeninin bu konuda çalışmalar yaptığını söyleyerek ortamı yatıştırmak istemiştir. Daha sonrasında yine Ziya Gevher B.'nin isteği sonucunda yapılan oylama ile birlikte “modern” kelimesi madde içerisinden çıkartılmıştır. Daha sonrasında benzer şekilde maddeler içerisinde geçen “leyli” kelimesi “yatılı”, “nehari” kelimesi “gündüz” ve “meccani” kelimesinin de “parasız” olarak değiştirilmesi gerektiği tartışılmıştır.; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C.23, İçtima 3, İnikat 72, (23.06.1934), 280-284. (E.t: 21.06.2022)

⁸⁴² 2541 sayılı kanun için bkz. Resmi Gazete, S.2743, (4 Temmuz 1934), 4090-4092.

yetersizliği üzerinde durulmuştur. Bu konuda Devlet Konservatuvarı' nın kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat bu kurum 1935-1936 yılları arasında kurulabilmiştir.⁸⁴³

6.5. Alaturka Musikinin Radyolardan Yasaklanması

Atatürk'ün sofra meclisinde bir akşam Nihavent Faslı çalmaktaydı. Bu müzikten hoşlanan Atatürk, radyo evine telefon ettirerek Nihavent Faslı'nın çalmaya devam etmesini istemişti. Belirli bir süre çalan müziğin ardından iki kadın sanatçı radyoda şarkı söylemeye başlamıştı. Daha sonrasında şarkının yorumlanmasında bir takım karışıklıklar çıktı. Çalan şarkının arasına farklı sesler ve öksürük sesleri karıştı. Atatürk yaşanan bu durumdan rahatsız olmuştu. Olayın ardından Yaveri Salih Bozok'a radyo evine telefon etmesini ve oradan bir sanatçının sofra meclisine getirilmesini istedi. Radyo evi sanatçı olarak Kemanî Reşat Bey'i göndermişti. Atatürk Reşat Bey'e radyoda yaşanan rezil halin sebebini sordu. Reşat Bey, bu soruya cevap verememişti. Atatürk daha sonrasında Reşat Bey'den kemanıyla birlikte taksim yapmasını istedi. Çalınan taksimsen sonra Reşat Bey'in kemanı eşliğinde Atatürk kendisi "*hâbgâh-ı Yâre Girdim Arz İçin Ahvalimi*" şarkısını söyledi. Fakat Reşat Bey şarkıyı Atatürk'ün istediği gibi çalamamıştı. Atatürk'ün bu şarkıyı mahur perdesinden dinlemeyi sevmesine rağmen, Reşat Bey rast perdesinden bestelenmiş halini çalmıştı. Alında bu şarkıyı Selahattin Pınar ve Kemanî Nubar Bey Atatürk'ün dinlemeyi sevdiği tarzda çalmaktaydı. Kemanî Reşat Bey ise bu parçayı Atatürk'ün dinlemeyi sevdiği tarzda çalamamıştı. Atatürk bu durumu görünce Reşat Bey'i radyo evine geri yolladı. Radyo evi, bu sefer de kemençeci Kemal Niyazi (Seyhun) Bey'i Atatürk'ün yanına gönderdi. Atatürk'ün isteği üzerine önceki çalan parçayı hafif tonlar ile Kemençeci Kemal Niyazi Bey çaldı ve Atatürk de yeniden yorumladı. Bu sefer çalınan parçadan Atatürk memnun kalmıştı. Daha sonra Atatürk Selahattin Pınar ve Kemanî Nubar Beyleri de yanına çağırđı. Onların çaldığı parçalara Atatürk de bizzat eşlik etti. Her ne kadar Atatürk'ün morali sonradan yerine gelse de yaşanan bu olay ileride radyolarda ince saz heyetinin kaldırılmasına ve sadece halk

⁸⁴³ Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, 106-110. ; Bu dönemde İstanbul Konservatuvarı'nda eğitim vermeleri için yurt dışından yabancı Profesörler de getirilmiştir. M. Koblinger Joslr, M. Pöchk Edvard ve M. Eideler Kudolf getirilen hocalardır. Ayrıca Musikişinaslar Cemiyeti de bu döneme kadar alaturka musiki icra eden sanatkârlara alafranga musikinin öğretilmesi için özel kurslar açmaya başlamıştır. Bu kursta eğitim vermeleri için ise M. Manas, Madam Pavla Savaroş, İzzet Nezih, Refik ve M. Karlo Kapuçelli hocaları görevlendirilmiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, (2 Birincikanun 1934), 5.

türkülerinin çalınmasının serbest bırakılmasına vesile olacaktı. Bu durumun ardından radyolarda klasik Türk musikisi dışlanmaya başlanacaktı.⁸⁴⁴

Atatürk henüz 1934 yılının Eylül sonu ve Ekim ayının başlarında bir akşam Çankaya’da yapılan Türk musikisine dair tartışmanın ardından şu sözleri söylemiştir: *“Osmanlı musikisi Türkiye Cumhuriyeti’ndeki büyük İnkılapları terennüm edecek kudrette değildir. Bize yeni bir musiki lazımdır ve bu musiki, özünü halk musikisinden alan çok sesli bir musiki olacaktır. İtiyad dediğiniz şeye gelince, sizin Osmanlı musikinizi Anadolu köylüsü dinler mi ? dinlemiş mi ? Onda o musikinin itiyadı yoktur.”* Bu hususta Atatürk Garp musikisini örnek alan ve halk musikisine dayanan müzik devriminin formülünü açıklamıştır. Atatürk daha sade bir dille Osmanlı Devletinden arda kalan klasik Türk sanat musikisinin yerinin halk musikisi ile doldurulmasından yanadır. Bu hususta halk musikisinin Batı teknikleri ile geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Anadolu köylüsü ise kendi özgün ve saf görülen halk musikisi ile müzik devriminin yapı taşı oluşturmaktadır.⁸⁴⁵

Radyo Türkiye’deki toplumsal dönüşümün ve Kemalist reformların halka yerleştirilmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Kemalist yöneticilerin uygulamış olduğu reformlar ve Batılaşma politikaları büyük oranda kitlelere radyo ile duyurulmuştur. Bu durum müzik konusunda da benzer şekilde olmuştur. Bu konuda 3 Kasım 1934 tarihinde geleneksel Türk Sanat Müziği radyolardan yasaklanmış ve Batı müziği yoğun olarak radyolarda verilmeye başlamıştır.⁸⁴⁶ Bu durum Atatürk’ün 1 Kasım 1934 tarihindeki meclis konuşmasının ardından meydana gelmiştir. Meclis açılış konuşmasında Atatürk:

Arkadaşlar ! Güzel Sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak, bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinletmeğe yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal; ince duyguları, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak; bu güzeyde, Türk ulusal musikisi yükselebilir,

⁸⁴⁴ Süleyman Tarman, *Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik, Müzik Eğitim Yayınları*, (Ankara 2020), 66-68.

⁸⁴⁵ Saygun, *Atatürk ve Musiki*, 48.

⁸⁴⁶ Işıktas, “Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e Türk Müziğinde Batılaşma ve Toplumsal Bir Alternatif Arayışı: Mısır Müziği”, 281-282.

evrensel musikide yerini alabilir. Kültür  şleri Bakanlığının buna değerince  zen vermesini, kamunun da bunda ona yardımcı olmasını dilerim.⁸⁴⁷

Atatürk'ün musikiye dair meclis konuşmasının ardından Batı müziğinin Anadolu topraklarında yaygınlaştırılması konusu ülke gündeminde uzunca bir müddet konuşulmuştur. Bu hususta konser ve sahne musikisinin yaygınlaştırılmasının yanında Anadolu ve Rumeli'den toplanan halk türklerinin Batı müziğiyle armonize edilmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır.⁸⁴⁸ Bunun yanında milli musikinin oluşturulması için Ankara'da bir musiki kongresinin toplanması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu kongrede  z Türk musikisinin ana hatları ile ilerleyeceği yol tespit edilecektir. Kongrenin toplanmasının ardından ise “*Türk Musiki Tetkik Cemiyeti 'nin*” kurulma ihtimali üzerinde durulmuştur.⁸⁴⁹ Ankara'da 26 Kasım 1934 yılında toplanan Musiki Kongresi'ne Nimet (N shet) Vahit Hanım, Cemal Reşit Bey, H sn  Ferit Bey, Mahmut Ragıp Bey, Refik Bey, Necil Kazım Bey, Ruhi Bey, Necdet Bey, Ulvi Kemal Bey, Halil Bedi Bey, Hasan Ferit Bey, Adnan Bey ve Huldi Bey katılmıştır. Bu kongrede radyolarda yasaklanmış olan Alaturka musikinin plaklarda ve umumi mahallerde  alınmasının da yasaklanması gerektiği konusu görüşülmüştür. Bunun yanında aile ocağında musiki terbiyesinin verilmesi, ilk ve orta mekteplerde musiki dersi ile liselerde de musiki tarihi derslerinin verilmesi gerekliliği kongrenin gündeminde olmuştur. Ayrıca radyonun musiki terbiyesi konusunda da kontrol edilmesi, orkestra ve operalar vasıtasıyla halka musiki terbiyesinin verilmesi de görüşülen konulardan olmuştur. Bestek rlara bu konuda düşen görevler belirlenmiş ve onlara işlerini yaparken kolaylık tanınması gerekliliği de kararlaştırılmıştır. Bu hususta oluşturulan eserlerde de musiki devrimi yapılması düşünülmüştür. Musiki devriminden kasıt tek sesli olduğu düşünülen halk şarkı ve türkülerinin Batı musiki teknikleri ile armonize edilmesi meselesidir. Bunun yanında konservatuvar ve opera ihtiyacı da gündeme gelen konulardan olmuştur.⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre IV, C.25,   tima 4 (01.11.1934), 3-4. (Erişim T. 01.06.2022) ; *Atatürk' n Söylev ve Demeçleri*, TBMM'de ve CHP Kurultaylarında (1919-1938), C. I, ( stanbul, Türk  nkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları Maarif Matbaası, 1945), 363. ; *Hakimiyet-i Milliye*, (2  kinci Teşrin (Kasım) 1934), 2. ; Cevat Memduh Altar, “ Atatürk ve Müzik Reformları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi D n/Bugün/ Yarın*, S. 41, (Haziran 2000), 12-13. ; Aksoy, Atatürk ve Musiki, 75.; Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 98. ; Sadi Yaver Ataman, *Atatürk ve Türk Musikisi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991, s. 4. ; Cevad Mamduh Altar, “ Atatürk'e özgü Evrim Felsefesi'nin Gelenek Kültür Dinamizmine Katkısı”, *Erdem*, 1/2, (1985), 264. ; Deliorman, Marşlarımız , 25, 31. ; Saygun, *Atatürk ve Musiki*, 49.

⁸⁴⁸ *Ulus*, (22  lkanun 1934), 4.

⁸⁴⁹ *Cumhuriyet*, (24 Teşrinisani 1934), 1.

⁸⁵⁰ *Kurun*, (26  kinci Teşrin 1934), 4. ; *Milliyet*, (25 Teşrinisani 1934), 1, 5.

Atatürk'ün 1 Kasım 1934 tarihindeki meclis konuşmasının ardından Musiki İnkılabı Komisyonu kurulmuştur.⁸⁵¹ Atatürk'ün konuşmasından bir gün sonra Matbuat Umum Müdürü (Basın-Yayın Genel Müdürü) Vedat Nedim Tör ile İç İşleri Bakanı olan Şükrü Kaya harekete geçmişlerdir. Bu doğrultuda radyolarda 2 Kasım 1934 tarihi ile Klasik Türk Sanat Musikisi yasaklanmıştır. Bu talimat “... *Ankara ve İstanbul Valilerine: Radyo Programlarında alaturka musikinın yasaklandığı, sadece Batı müziğinin çalınabileceği...*” şeklinde bir genelge içeriği ile uygulamaya konulmuştur.⁸⁵² Bu yasak 6 Eylül 1936 yılına kadar sürecektir. Atatürk'ün meclis konuşması ve musiki yasağının ardından 26 Kasım 1934 yılında toplanmış olan Musiki Komisyonu “*radyodan sonra plak vasıtasıyla yahut umumi mahallelerde çalınan alaturka musikinın men'i çareleri aranacaktır*” şeklinde bir içerik yayımlamıştır.⁸⁵³

Bu dönemde radyolardan alaturka musikinın yasaklanması sonucunda bu musikinın gazino ve kahvelerden de yasaklanması konusu gündeme gelmiştir. Fakat daha sonra böyle bir yasağın söz konusu olmayacağı konusu halka duyurulmuştur.⁸⁵⁴ Ayrıca gazetelerde milli öğelere dayanan ve Garp tekniği ile bestelenmeye müsait, ulusal bir Musiki Müsabakası düzenlenmeye başlamıştır. Bu müsabakaya milli öğelere dayanan şiirler ile Garp tekniğine göre oluşturulmuş bestelerin katılımı istenilmiştir. Bu hususta müsabakada milli bir değer taşıyan ve halk türkülerine de uyarlanabilen beste tekniğinin Garp tekniklerine göre yapılması şart koşulmuştur.⁸⁵⁵

Bu dönemde Çankaya köşkünün sofra meclislerinde bir gün Atatürk müzisyenlere şu sözü söylemiştir: “ *Osmanlı musikisi Türkiye Cumhuriyeti'ndeki büyük inkılapları terennüm edecek kudrette değildir. Bize yeni bir musiki lazımdır ve bu musiki özünü halk musikisinden alan çok sesli bir musiki olacaktır.*” Bu hususta Atatürk Batılılaşma çalışmaları içerisinde Osmanlıdan arda kalan diğer öğelerde olduğu gibi Klasik Türk Sanat Musikisi'nin de modernleşme çalışmalarına zarar vereceğini düşünmektedir. Bu

⁸⁵¹ Yükselsin, “Bir ‘Kültürel Aracı’ Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Döneminde ‘Türk Halk Müziği’nin Yeniden İnşasındaki Rolü”, 81-82.

⁸⁵² Tarman, *Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik*, 69-70.

Radyoda Alaturka Saz Çalınmayacak: *Gazi Hazretlerinin Büyük Millet Meclisinde söyledikleri nutuktan mülhem olarak, Dahiliye Vekâleti dün, Ankara ve İstanbul valilerine, radyo programlarından alaturka musikinın tamamen kaldırılmasını ve radyolarda yalnız garp tekniğiyle yapılmış ulusal musiki parçalarının garp tekniğini bilen sanatkarlar tarafından çalınmasını bildirmiştir. ; Hakimiyet-i Milliye, (2 İkinci Teşrin (Kasım) 1934), 2.*

⁸⁵³ Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 104.

⁸⁵⁴ *Cumhuriyet*, (12 Teşrinisani 1934), 1.

⁸⁵⁵ *Cumhuriyet*, (29 Birincikanun 1934), 1, 5.

doğrultuda Atatürk ve Kemalist rejim halkın Osmanlı devleti ile bağlarını keserek, ulus inşası çalışmalarında milli bir musikiyi oluşturma amacını gütmektedir.⁸⁵⁶ Atatürk halk musikisini batı teknikleri ile kaynaştırmayı ve bu sayede de ulusal bir müzik meydana getirmeyi düşünmektedir.⁸⁵⁷

Atatürk'ün vefatına yakın dönemde 1938 yılının Ocak ayında söyledikleri sözler onun Garp musikisi konusunda ne denli ısrarcı olduğunu ispatlamıştır. Atatürk :

Eski musikiyi Garp musikisine üstün çıkarmak için çalışanlar bir ufak hakikati fark edemez görünürler. Bu hakikati kısaca ifade etmek lâzım gelirse diyebiliriz ki bütün bu ihya ameliyesinde ele alınan musiki parçaları Türklerin herhangi bir âyinde, şenlikte bütün maddi ve hissî kabiliyetlerini yüksek derecede kullanarak oynamalarına yarayan nağmelerdir. Bu fasıldan olan musikiyi bugünün dans parçaları gibi saymakta hata yoktur. Ancak bugünkü Türk kafası musikiyi düşündüğü zaman yalnız basit oyunlara yarayacak, insanlara basit ve geçici heyecan verecek musiki aramıyor. Musiki dendiği zaman yüksek duygularımızın, hayat ve hatıralarımızın ifadesini bulan bir musiki murat ediyoruz.⁸⁵⁸

Bu hususta Atatürk klasik Osmanlı musikisini üstün çıkarmaya çalışanlara karşı tepkisini belirtmiştir. Atatürk bir Türk bestesinin dinlenildiği zaman o bestenin altında yatan geçmiş hikâyesinin, insanların içerisinde uyandırdığı duygu ve heyecanının hissedilmesi gerektiğini dile getirmektedir.⁸⁵⁹ Atatürk ulusal müziğin gelişiminde teknik ve formun yanı sıra anlatım gücünün de geliştirilmesini istemektedir. Batı modeline uygun olarak çağın gereklerine göre hareket etme durumu Atatürk'ün düşünce yapısında müzik konusunda da kendisini yoğun olarak hissettirmiştir. Bu hususta müzikte çok seslilik ön plana çıkarak Batı modeline uygun bir yapıyı bizlere göstermektedir.⁸⁶⁰

Bir akşam sofrta meclisinde Atatürk'ün “*Nedir bu radyonun hali ? Hep ağlayan, inleyen şarkılar. Kaldırın şunları. Bu milletin neşe ve sevinç hakkıdır.*” Sözü söylemesi üzerine, Ankara radyosundan bütün alaturka müzik yayınları kaldırılmıştır. Kısa süre sonra Çankaya köşkünde yapılan bir sofrta meclisinde Cumhurbaşkanlığı fasıl heyeti konser vermekteydi. Atatürk heyetten “*Manastır'ın ortasında var bir havuz*” türküsünü istemişti. Atatürk'ün bu isteğinin üzerine arkadaşı Nuri Conker “*İmam verir talkını, kendi yutar salkımı. Sen radyodan alaturkayı kaldırdın, kendin de çaldırma bakalım*” Sözü söylemiştir. Atatürk bu söz üzerine:

⁸⁵⁶ Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, 72.

⁸⁵⁷ Aksoy, *Atatürk ve Musiki*, 75.

⁸⁵⁸ *Ulus*, (10.11.1939-10 Son Teşrin 1939), 14.

⁸⁵⁹ *Ulus*, (10.11.1939-10 Son Teşrin 1939), 14.

⁸⁶⁰ Cevat Memduh Altar, “Atatürk ve Müzik Reformları”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün/Bugün/ Yarın*, S.42, (Temmuz 2000), 12-13.

Şimdi biz burada rakı içiyoruz diye, devletin her köyde meyhane açması caiz mi ? Biz fena yetiştirilme ve ihmaller neticesi buna alışmışız. Kendimizi kurtarmayabiliriz, fakat gelecek nesillere, kendi fena itiyadlarımızı (alışkanlıklarımızı) aşlamaya hakkımız yok. Nasıl, farzıma hal halk alışmıştır diye esrar tekkeleri açamazsak, devlet radyolarında da ağlayan inleyen nağmeler yayamayız, demiştir.⁸⁶¹

Batılâşma reformlarının yanında ulus inşa çalışmaları da müzik devriminin önemli etkenlerinden olmuştı. Bu konuda halk şarkıları veya halk türküleri bir nevi Kemalizm'in simgesi haline gelmişti. Cumhuriyet'in kurucu Kemalist kadrosu halk türkülerine milli değerleri barındırması sebebi ile büyük önem veriyordu. Musiki Muallim Mektebi Korosu Atatürk'ün isteği üzerine bir gün konser vermek için Çankaya Köşkü'ne gelmişti. Atatürk koro personeline türkü bilip bilmediklerini sormuştu. Musiki Muallim mektebi öğrencilerine türkü öğretilmemiş ve bu sebeple de konuya dair cevap verememişlerdi. Bu konuda Atatürk '*Manastır Türküsü*' nü koro personelinin öğrenmesini özellikle istemişti. Sonrasında ise türküyü koro eşliğinde Atatürk söylemiş ve ayrıca koro personelinin de '*Manastır Türküsü*' nü notaya almalarını istemişti. Bunun yanında Atatürk Musiki Muallim Mektebi korosundan kendi söylemiş olduğu '*Alın benim bağlamamı, Vardar Ovası, Alışimin Kaşları Kara, Atladım Bahçeye Girdim, Akşam Oldu Yine de Bastı Kareler*' isimindeki şarkı ve türkülerin de notalarının çıkarılmalarını istemişti.⁸⁶²

Dolmabahçe sarayında Atatürk'ün sofra meclislerinden birisinde ise Yunus Nadi Atatürk'e "*paşam ne olur bizi alaturka şarkılardan mahrum bırakmasınlar. Zevkimize, duygularımıza el attığı için çok üzülüyor ve inciniyoruz*" demişti. Atatürk de Yunus Nadi'nin bu sözüne karşılık "*alaturka şarkılardan ben de hoşlanıyorum. Fakat unutmamak gerekir ki, devrim yapan bu nesil, bazı fedakârlıklara katlanmasını bilmelidir. Ancak milli türkülere yer verilmelidir*" sözünü söylemişti. Her ne kadar Gülhane parkı konserindeki başarısız performans ve İstanbul radyosundaki ciddiyetsiz tavırlar radyolarda musiki yasağının görünür sebebi olsa da, geri planda ulus inşa ve Batılâşma çalışmaları bulunmaktaydı.⁸⁶³

Atatürk daha sonra yine bir musiki dinletisinde Vasfi Rıza Zobu'dan "*Ah, o güzel gözlerine hayran olayım*" sözleriyle başlayan ve Dellalzade İsmail Efendi'ye ait olan İsfahan yürük semaiyi söylemesini istemişti. Bu durum üzerine Zobu ve diğer davetliler

⁸⁶¹ Ataman, Atatürk ve Türk Musikisi, 18-21. ; Tarman, *Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik*, 68-69. ; Sağlam, *Türk Musikisi/Müzik Devrimi*, 72.

⁸⁶² Tarman, *Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik*, 59-60.

⁸⁶³ Tarman, *Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik*, 72-73. ; Ataman, *Atatürk ve Türk Musikisi*, 18-21.

tereddüde düşerek başlarını öne eğip düşünmeye başlamışlardı.⁸⁶⁴ Zobu'nun yürük semaiyi söylemesinin ardından ise Atatürk şu sözleri sarf ediyordu:

Ne yazık ki benim sözlerimi yanlış anladılar. Şu okunan ne güzel bir eser. Ben zevkle dinledim. Sizler de öyle. Ama bir Avrupalıya bu eseri böyle okuyup da bir zevk vermek imkanı var mı ? Ben demek istedim ki, bizim seve seve dinlediğimiz Türk bestecilerini onlara da dinletmek çaresi bulunsun. Onların tekniği, onların ilmiyle, onların sazları, onların orkestraları ile... Çaresi her ne ise, örneğin Ruslar ne yapmışlarsa. Biz de Türk Müziğini milletlerarası bir sanat haline getirelim. Türk'ün nağmelerini kaldırıp atalım da sadece Batı milletlerinin hazırdan müziğini alıp kendimize mal edelim, yalnız onları dinleyelim demedim. Yanlış anladılar sözlerimi, ortalığı öyle bir velveleye verdiler ki, ben de bir daha lafını edemez oldum.⁸⁶⁵

Bu hususta Atatürk ulus inşa sürecine dâhil olan musiki reformunda halk şarkı ve türkülerinin daha ön plana çıkmasını istemekteydi. Bu konuda Osmanlı'dan arda kalan Türk Sanat Musikisi'nin (diğer anlamda alaturka musikisinin) farklı kültürel öğeleri barındırması ve Türklüğü tam anlamıyla yansıtmaması sebebi ile geri planda durmasını istemekteydi. Ayrıca bu musiki Ortadoğu kültürüyle de özdeşleşmekteydi ve yönünü Batı uygarlığına çevirmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılacak olan Kemalist reformların yerleşmesinde halk nezdinde bir kafa karışıklığına sebep olabilme ihtimali mevcuttu. Kemalist yönetim halk şarkıları veya türkülerini Türk milli öğelerini yansıtmaması yönünden daha saf bir halde görmektedir. Tek sorun ise bu şarkıların tek sesli olmalarıydı. Fakat devlet yönünü Batı reformlarına çevirmiş ve Batı öğelerini yurttan uygulama işine koyulmuştu. Bu durum musiki konusunda da yapılmalıydı. Bu sebeple de halk şarkı ve türkülerinin Batı teknikleri ile armonize edilme çalışmalarına başlanılmıştı.

Atatürk'ün bu sözü üzerine Alaturka musikisinin (Türk Sanat Musikisi) radyolardaki yasağı fazla uzun sürmemişti. Radyolardaki alaturka müzik yasağı 6 Eylül 1936 yılında kadar devam etmişti. Atatürk'ün sofraya meclislerinde bir gün Bestekâr Sıtkı Bey, ud ve tambur çalmış, eşi Vasfiye Hanım ise şarkı söylemişti. Bu musiki hoşuna giden Atatürk; “*gidip İstanbul ve Ankara radyolarında birer konser veriniz*” demiş ve Atatürk'ün bu sözünün üzerine de radyolarda musiki yasağı sona ermişti.⁸⁶⁶

⁸⁶⁴ Cinuçen Tanrıkorur, *Atatürk Devrimleri İdeolojisinin Türk Müzik Kültürüne Doğrudan ve Dolaylı Etkileri*, (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Türk Müzik Kulübü Yay., 1980), 46-48.

⁸⁶⁵ Tarman, *Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik*, 79-80. ; C. Hakan Çuhadar, “Atatürk'ün Müzik Devrimi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24/2, (2015), 25. ; Ataman, *Atatürk ve Türk Musikisi*, 18-21.; Atilla Sağlam, *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, (Bursa, Alfa Aktüel, 2009), 105. ; Tanrıkorur, *Atatürk Devrimleri İdeolojisinin Türk Müzik Kültürüne Doğrudan ve Dolaylı Etkileri*, 48-49.

⁸⁶⁶ Tarman, *Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik*, 79.

6.6. Radyo'nun İdeolojik Bir Araç Olarak Kullanımı

Radyo Kemalist politikaların kitlelere uygulanmasında büyük önem arz etmiştir. Bu konuda özellikle musiki İnkılabı radyolarda yoğun olarak kendisini hissettirmiştir. Radyo ayrıca derlenen halk müziklerinin kitlelere ulaştırılmasında da aracı bir kurum olarak kullanılmıştır. Batı musikisi ile kaynaşan halk müziği radyo aracılığı ile kitlelere çok sesli bir tonda verilmek istenmiştir. Bunun yanında bahsi geçtiği üzere 1934 yılından sonraki radyo yasağının ardından geleneksel Türk Sanat musikisi radyolardan dışlanmıştır.⁸⁶⁷

1927-1936 yılları arasında özel statüdeki İstanbul ve Ankara radyoları ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Radyo 1936 yılında kadar Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi (TTTAŞ) tarafından işletilmiştir. Daha sonra radyo devlet radyosu haline getirilmiştir.⁸⁶⁸ Bu dönemde Mısır müziğine yönelim büyük oranda artış göstermiştir. Darül Tallim ve Darülelhan'ın konservatuvar olmasının ardından, bu kurumların muallimleri Mısır'a konser vermek için gitmiştir. Bu sebeple Anadolu musiki kültürü ve Mısır müziği arasında bir kulak aşinalığı mevcuttur.⁸⁶⁹ Mısır müziğinin alaturka musikiye yakın bir tonda olması, radyo dinleyici kitlesinin radyo frekanslarını Mısır radyo alıcılarına çevirmesine sebep olmuştur. Klasik Türk Sanat musikisinin Mısır radyolarında çalan Doğu musikisine yakın tonlarda olması halkın radyolardan Mısır müziğine yönelimini arttırmıştır.⁸⁷⁰

1935 yılına gelindiği vakit kırsal bölgelerde 2838 radyo ve toplamda ise 8082 radyonun geneli yüksek yayın frekansı avantajını da kullanarak Mısır radyo frekanslarına ayarlanmıştır.⁸⁷¹ 1936 yılında radyonun devletleştirilmesi neticesinde radyo yayınları Kemalist politikaları daha yoğun bir şekilde işlemeye başlamıştır. Geleneksel Türk Sanat Müziği ise bu tarihten sonra yeniden radyolarda yerini almıştır. Henüz 1927 yılı verilerine göre Türkiye'de 2000 civarı radyo alıcısı bulunmaktadır. Fakat bu radyo alıcılarının birçoğu kayıtlı değildir. 1930 yılına gelindiğinde TTTAŞ'a kayıtlı olan radyo 1500, 1933

⁸⁶⁷ Yükselsin, "Bir 'Kültürel Aracı' Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Döneminde 'Türk Halk Müziği'nin Yeniden İnşasındaki Rolü", 81-85.

⁸⁶⁸ Yükselsin, "Bir 'Kültürel Aracı' Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Döneminde 'Türk Halk Müziği'nin Yeniden İnşasındaki Rolü", 81-85.

⁸⁶⁹ *Cumhuriyet*, (15 Şubat 1926), 1.; *Cumhuriyet*, (7 Kanunievvel 1927), 4.

⁸⁷⁰ Işıktaş, "Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Türk Müziğinde Batılaşma ve Toplumsal Bir Alternatif Arayışı: Mısır Müziği", 283.

⁸⁷¹ Işıktaş, "Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Türk Müziğinde Batılaşma ve Toplumsal Bir Alternatif Arayışı: Mısır Müziği", 281-282.

yılında ise 5000 kadar olmuştur. 1941 yılına gelindiğinde, radyo sayısı evlerde 66.000 civarındadır. Bu dönemde radyo sayısı köy enstitüleri, halk odaları, ordu evleri, kışlalar ve kahvehane gibi yerlerde 34.000 civarına ulaşmış ve radyo önemli bir propaganda malzemesi haline gelmiştir. Kemalist kurucu kadro devrimlerin özünün kitlelere aktarılmasında radyoyu önemli bir araç olarak kullanmıştır.⁸⁷²

6.7. Ulusal Marşlarda Kemalizm

Bu dönemde radyonun yanında Kemalist politikaların halka özümsetilmesi amacıyla marşlar da yazılmış ve önde gelen musiki âlimlerince bestelenmiştir. Bestesi yapılan marşlar Kemalizm, ulus devlet inşası, Türk milliyetçiliği ve askerin kudretini öne çıkarma yönünde sözler içermiştir. Marşlar başta ulusun kurtarıcı lideri olarak Atatürk'ü konu almaktadır. Ayrıca kimi zaman gençliği, kimi zaman ise tarımı konu alan marşlar da bulunmaktadır.⁸⁷³ Kemalist kurucu kadronun seçkinleri musiki devriminde olduğu gibi reformların özünü, ulus devlet inşasını, Batı'ya dair öğeleri topluma marşlar ile benimsetmek istemişlerdir. Kemalist seçkinler belirli bir dönem İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup ve Osmanlı Devleti içerisinde yetişmiş olan askeri ve bürokratik bir sınıftır. Bu konuda Osmanlı Devleti içerisinde de Marşlar yönetimin propaganda mesajlarını halka ulaştırmak için kullanılmıştır. Bu uygulamayı gören Kemalist seçkinler de Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde halka ulaşmak ve halkı etkileyebilmek için marşları aktif bir şekilde kullanacaktır. Marşlar dönemin ünlü musikişinaslarınca halkı etkileyebilecek tonlarda bestelenmiştir. Marşların aktif bir şekilde kullanılarak halka ulaştırılmasında başlarda Türk Ocakları ve sonrasında ise Halkevleri önemli eğitim kurumlarından olacaktır. Bu konuda marşlar, aşağı kısımda kendi yansıttıkları öğeler üzerinden örnekler verilerek açıklanmıştır.

Bu doğrultuda aşağıda ilk ve son kıtasının sözleri bulunan Harbiye Marşı ile ilk iki dörtlüğü geçen Süvariler Marşı ve Alayın Marşı; askerin kudretini, Türk vatanı ve Türk milliyetçiliğini yücelterek öne çıkarması yönünde sözler içermektedir.

⁸⁷² Yükselsin, "Bir 'Kültürel Aracı' Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Döneminde 'Türk Halk Müziği'nin Yeniden İnşasındaki Rolü", 85.

⁸⁷³ *Türk Kahramanlık Şiirleri ve Marşlarımız*, Der. Baki Süha Ediboğlu-Kemal Kaltaoğlu, (Ankara, Koşal Basımevi, 1950), 7, 20, 32-36.

6.7.1. Harbiye Marşı

Yıldırımlar yaratan bir ırkın ahfadıyız, Şahikalar üstünde meydan okur bu erler,
Tufanları gösteren tarihlerin yadıyız, Yaklaşacak düşmene mezar olur bu yerler.
Kanla, irfanla kurduk biz bu Cumhuriyeti, Bağlayamaz bir kuvvet bu kasırğa milleti,
Cehennemler kudursa ölmez niğebanıyız... Tarihte sorun ki bize ölmez Türk derler
(Beste ve Güfte 1928, Cevdet Şakir Çetinel)

6.7.2. Süvariler Marşı

Bu toprağın bağrında bir coşkun çağlayanız Kızıl alevler saçar atımızın sesleri
Dağdan dağa atlar, coşar gürlerez Ovalar inletir nallarımızın sesi
Türk'ün kolunda kuvvet, damarlarında kanız. Biz Türk süvarisiyiz iyi bak iyi tanı
Biz tarihe bir altın yaprak açan erleriz Rüzgarlarla yarışır, hücumlarda atımız...
(Beste ve Güfte ?)

6.7.3. Alayın Marşı

Biz en büyük bir milletin, Atatürk'ün oğluyuz. Üç varlığa hayat verir şanlı Türk ordumuz
Ordumuzun, tümeninin koluyuz Biri bayrak, biri millet, biri güzel yurdumuz
Tarihimiz baştan başa zaferlerle doludur Bayrak şeref, millet benlik, güzel yurtta canımız
Yollarımız sınırlardan aşan zafer yoludur Üç varlığı korumaya feda olsun kanımız

*

*

İstiklalin hürriyetin sembolüdür bu erler İstiklalin, hürriyetin sembolüdür bu erler,
Ordumuzun adı ile bize arslan Türk derler Ordumuzun adı ile bize arslan Türk derler.
(Beste ve Güfte ?)⁸⁷⁴

Bu hususta ulus devlet inşa sürecinde etnisite ağırlıklı ve Türk milliyetçiliğini öne çıkaran sözleri içeren marşlar sıklıkla yazılmış ve bestelenmiştir. Bu dönemde yeni marşlar bestelenirken aynı zamanda İttihat ve Terakki Dönemi'nden kalan marşlar da

⁸⁷⁴ Türk Kahramanlık Şiirleri ve Marşlarımız, 32, 36, 41.

kullanılmaya devam etmiştir.⁸⁷⁵ Aşağıda sözleri geçen Türküz Marşı, Türk Kavminin Marşı, Türk Yılmaz Marşı, Adımız Andımızdır Marşı ve Ne Mutlu Türk Yaratıldım marşı Türk milliyetçiliğini öne çıkaran ibareler içermektedir.

6.7.4. Türküz Marşı

Türküz yaşarız namusumuzla	Türküz ölürüz şerefimizle
Yurt sevgisi dolu kanımızda	Bombalar, o kanlı silâh elde
Aşarız dağları ordumuzla	Aşarız dağları ordumuzla
Boyarız her yeri kanımızla	Boyarız her yeri kanımızla

(Beste ve Güfte : ?)

6.7.5. Türk Kavminin Marşı

Türk Kavminin beş bin yıllık yuvası	Tek oğlunun ana yurdu gönül bağı bucağı
Güzel vatan sanki cennet ovası	Pek şanslıyız, pek şanslıyız, pek şanlı
Güzel iller yeşil ova dedemizin ocağı	Hak gözcüsü, yurd bekçisi Türk oğlu pek şanlı

(Beste ve Güfte : Ahmet Muhtar Paşa)

6.7.6. Türk Yılmaz Marşı

Çelik gibi kollu tunçtan ayaklı,	Düşman salsa, tek bile kalsa
Göğsü imanlı, temiz vicdanlı	Düşmandan kaçmaz, ölümden korkmaz
Türk hiç yılar mı ? Türk hiç yılar mı ?	Türk hiç yılar mı ? Türk hiç yılar mı ?
Türk yılmaz ! Türk Yılmaz !	Türk yılmaz ! Türk yılmaz !
Cihan yıkılsa, Türk yılmaz !	Cihan yıkılsa, Türk yılmaz !

(Beste: Kazım Karabekir)

⁸⁷⁵ Ethem Üngör, *Türk Marşları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, (Ankara 1966), 204, 210-213, 233-243. ; Rıdvan Süer, *Milli Marşlarımızdan Bir Demet*, (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1975), 35-40; *Türk Kahramanlık Şiirleri ve Marşlarımız*, 52, 54-55. ; Faik Canselen, *Eski ve Yeni Marşlarımız*, (İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası, 1956), 10, 13, 15, 27, 38, 41, 45.

6.7.7. Adımız Andımızdır Marşı

Adımız andımızdır, yoluna can koyarız

Türk olmayı en büyük şeref sayarız

Biz Türküz dedikçe kalbimiz almakta hız

Türk olmayı en büyük şeref sayarız.

(Beste: A. Muhtar Ataman, Güfte: B. Kemal Çağlar)

6.7.8. Ne Mutlu Türk Yaratıldım

Ne mutlu Türk yaratıldım

Sevgi doludur kalbim sana

Türk demek cesaret doğruluk demek

Güzel vatanım şanlı bayrağım

Tarihe ün saldı adım

Cumhuriyet emanettir bana

Türk doğdum, hür doğdum zafer bana gerek

Güven bana, güven bana vatanım

(Beste ve Güfte: Hulûsi Gürses)⁸⁷⁶

Türklük konusunu öne çıkaran marşlar, özellikle gençliğe hitaben yazılan marşlar ile ordunun kudretine hitaben yazılan marşlarda ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bu hususta yazılan marşlarda, ordunun Atatürk ve Türk vatanına bağlılığı istenmiştir.⁸⁷⁷ Örneğin Silahlı Kuvvetler marşının son kıtalarında yer alan sözler bu konuda anlam içermektedir.

6.7.9. Silahlı Kuvvetler Marşı

Ordu millet geliyor devirleri aşarak

Karalardan fışkıran, taşan ordu geliyor,

Türk ordusu geliyor tarihlerden taşarak

Denizlerden köpüren coşan ordu geliyor.

Geliyor zalimlerin bahtını yıkan ordu,

Göklerden şimşekleri aşan ordu geliyor,

Geliyor tarihlerin tahtına çıkan ordu

Atatürk'ün izinde koşan ordu geliyor.

Kralların tacını alan ordu geliyor

Tarihte tek başına kalan ordu geliyor.

⁸⁷⁶ Üngör, *Türk Marşları*, 210-213, 236, 243.

⁸⁷⁷ Deliorman, *Marşlarımız*, 78, 112-114, Süer, *Milli Marşlarımızdan Bir Demet*, 65.; Üngör, *Türk Marşları*, s. 209,

(Beste: Recep Arman, Güfte :Cemal Tural,)⁸⁷⁸

Ayrıca gençliğin de Türk vatanına bağlı ve Türk milliyetçiliğini benimseyerek üstün “*Türk milleti*” vurgusu doğrultusunda yetiştirilmesi arzulanmıştır.⁸⁷⁹ Bu konuda Gençlik Marşı ve Çocuk Marşı örnek olarak gösterilebilir.

6.7.10. Gençlik Marşı

Dağ başını duman almış; gümüş dere durmaz akar.

Güneş ufuktan şimdi doğar, yürüyelim arkadaşlar

Sesimizi yer, gök, su dinlesin

Seri adımlarla her yer inlesin

Bu gök, deniz nerede var, nerede bu dağlar taşlar ?

Bu ağaçlar güzel kuşlar, yürüyelim arkadaşlar.

Sesimizi yer, gök, su dinlesin

Seri adımlarla her yer inlesin

(İsveç folklorüne ait olup, Müziği Felix Körling tarafından derlen marş, Selim Sırrı Tarcan tarafından notalarının Türkiye’ye getirilmesinin ardından, Ali Ulvi Elöve tarafından Türkçe ’ye uyarlanmıştır.)⁸⁸⁰

6.7.11. Çocuk Marşı

Türk çocukları ! Türk çocukları !

Gözler ileri, başlar yukarı.

Yarınki hayat, yurt ufukları

Her şey sizindir Türk çocukları

Cocuklar aziz vatan malıdır,

Ulu ağacın birer dalıdır

Yardım görmeli, bakılmalıdır,

Özü, ateşli Türk çocukları.

⁸⁷⁸ Deliorman, *Marşlarımız*, 112-114.

⁸⁷⁹ Süer, *Milli Marşlarımızdan Bir Demet*, 47-51. ; *Türk Kahramanlık Şiirleri ve Marşlarımız*, Ed. Ediboğlu-kaltaoğlu, 48. ; Canselen, *Eski ve Yeni Marşlarımız*, 5, 6 ; Üngör, *Türk Marşları*, s. 227-229, 234-235,

⁸⁸⁰ *Türk Kahramanlık Şiirleri ve Marşlarımız* , Ed. Ediboğlu-Kaltaoğlu, 48.

Ayrıca bkz; https://tr.wikipedia.org/wiki/Gen%C3%A7lik_Mar%C5%9F%C4%B1

(Beste: Zeki Üngör, Güfte: Aka Gündüz)⁸⁸¹

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde marşlar halkın yeni sisteme ve vatana bağlanması için önemli bir faktör olarak kullanılmıştır. Atatürk, tüm bu öğelerin başkahramanı olarak görülmüştür. Bu hususta Atatürk kurtarıcı ve kurucu bir misyonda hemen hemen bütün marşlara konu olmuştur.⁸⁸² Bazı marşlarda ise Atatürk kutsallaştırılarak işlenmiştir. Örneğin H. Bedii Yönetken tarafından yazılan Atatürk Marşı “*Tanrı gibi Görünüyor her yerde*” sözleri ile başlamıştır. Bu marşın sözlerinin tamamı ise şu şekildedir:

6.7.12. Atatürk Marşı

Tanrı gibi görünüyor her yerde	Babasından önce onun adını
Topraklarda denizlerde göklerde	Öğretiyor oğluna Türk kadını
Gönül tapar kendisinden geçer de	Ondan aldık yaşamamızın tadını
Hangi yana göz dalarsa Atatürk	Bahtiyarız, bahtiyarsa Atatürk

(Beste: H. Bedi Yönetken; Güfte: Faruk Nafiz Çamlıbel)⁸⁸³

Ayrıca Türk vatani olarak Türkiye Cumhuriyeti topraklarını öven ve halka vatan sevgisi aşılamaaya dair cümleler içeren marşlar da sıklıkla işlenmiştir.⁸⁸⁴ Bu konuda yine Gençlik Marşı ve Türkiye Marşı örnek olarak gösterilebilir.

6.7.13. Gençlik Marşı

Dağ başını duman almış	Bu gök deniz nerede var	Her geceyi güneş boğar
Gümüş dere durmaz akar	Nerede bu dağlar taşlar	Ülkemizin günü doğar;
Güneş ufuktan şimdi doğar	Bu ağaçlar, güzel kuşlar	Yol uzun da olsa, ne var,
Yürüyelim arkadaşlar !	Yürüyelim arkadaşlar	Yürüyelim arkadaşlar !

Sesimizi yer gök su dinlesin Sesimizi yer gök su dinlesin Sesimizi, yer, gök, su dinlesin

⁸⁸¹ Canseven, *Eski ve Yeni Marşlarımız*, 5; Süer, *Milli Marşlarımızdan Bir Demet*, 48.

⁸⁸² Deliorman, *Marşlarımız* , 51-58, 79-94, 96-109, 118-122, 124-156. ; Bkz; *100. Yılda Atatürk Marşları, 100. Yıl Kutlama Koordinasyon Kurulu* (Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılı Anısına).

⁸⁸³ Deliorman, *Marşlarımız*, 92. Üngör, *Türk Marşları*, 246.

⁸⁸⁴ Süer, *Milli Marşlarımızdan Bir Demet*, 17, 32, 44; Deliorman, *Marşlarımız*, 74, 84, 95, 135-137,. ; *Türk Kahramanlık Şiirleri ve Marşlarımız* , Ed. Ediboğlu-kaltaoğlu, 48, 55, 60.; Canselen, *Eski ve Yeni Marşlarımız* , 9, 11, 12, 16-26. ; Üngör, *Türk Marşları*, 202, 205, 210, 220-222, 245, 254-255.

Sert adımlarla her yer inlesin Sert adımlarla her yer inlesin Sert adımlarla her yer inlesin

(Türkçe ‘ye uyarlayan; Ali Ulvi Elöve)

6.7.14 Türkiye Marşı

Türkiye Türkiye benim güzel yurdum

Seni çok severim, ben Türk’üm, ben Türk’üm

Biz Türk’üz, hepimiz seni çok severiz

Güzel Türkiye, güzel yurt, var ol ! var ol! Var ol!

(Güfte; H. Ali Yücel, Beste; Necil Kazım Akses)⁸⁸⁵

Ayrıca Ankara Türkiye Cumhuriyeti’nin merkezi olarak marşlara da konu olmuştur. Bu hususta Ankara’nın yeni başkent olarak meşruluğu sağlanmak istenilmiştir.⁸⁸⁶ Bu konuda Ankara Marşı ve Ankara Türküsü örnek olarak gösterilebilir.

6.7.15. Ankara Marşı

Ankara Ankara, güzel Ankara

Burcuna göz diken dik başlar insin

Seni görmek ister, her bahtı kara

Türk gücü, orada her zoru yensin

Senden yardım umar her düşen dara,

Yoktan var edilmiş ilk şehir sensin

Yetersin onlara güzel Ankara.

Var olsun, toprağın taşın Ankara

(Beste: H. Bedi Yönetken, Güfte: Aka Gündüz)

6.7.16. Ankara Türküsü

Ankara’nın taşına bak

Ankara’nın taştır yolu

Ankara’da şanlı ordu

Gözlerimin yaşına bak,

Her tarafı asker dolu

Her tarafa çadır kurdu

Biz düşmanı esir ettik

Artık yetiş Kemal Paşa

Türk ordusu karşısında,

Türk’ün cesaretine bak,

Kan ağlıyor Anadolu

Zalim düşman kaçıyordu

Pek şanlıyız.

Pek gamlıyız.

Pek şanlıyız⁸⁸⁷

⁸⁸⁵ Süer, *Milli Marşlarımızdan Bir Demet*, 17, 44.

⁸⁸⁶ Süer, *Milli Marşlarımızdan Bir Demet*, 53, 69. ; Canselen, *Eski ve Yeni Marşlarımız*, 30-37, 39. Üngör, *Türk Marşları*, 214-116.

⁸⁸⁷ Üngör, *Türk Marşları*, 214-215; Süer, *Milli Marşlarımızdan Bir Demet*, 53, 69.

(Bir ağıt ve Türkü olma özelliğindeki bu marşın farklı versiyonları mevcuttur, Muzaffer Sarısözen tarafından derlenmiştir. Beste ve güftesinin sahibi bilinmemektedir.)

Bu dönemde ekonomi yeni kurulan devletin kalkınması için önemli bir etken olarak görülmüştür. Dolayısıyla halkın yurt sevgisinin yanında çalışkan olması da istenilmiştir. Kemalizm halkçılık ve köycülük politikaları doğrultusunda köylere ulaşmanın yollarını aramıştır. Çiftçinin üretim yaparak devleti kalkındırması istenilmiş ve bu konuda çiftçi teşvik edilmiştir. Bu durum ise marşlara yansıtılmıştır. Marşlarda vatandaşın görevlerini belirleyen ve halka bu konuda öğütler veren sözlere yer verilmiştir.⁸⁸⁸ Bu konuda Toprak Marşı, Çiftçi Marşı ve Ziraat Marşı örnek gösterilebilir.

6.7.17. Toprak Marşı

Hep Topraktan geliyor ekmeğimiz aşımız
Toprağa dökülüyor terimiz gözyaşımız
Bitmez tükenmez bizim toprakla savaşımız
Bu toprağın göğsünde dinlenecek başımız
Belki yan gözle bakan gizli düşman bulunur
Her karış toprak için bir damla kan bulunur.

(Beste: Adnan Saygun, Güfte: B. Kemal Çağlar)

6.7.18 Çiftçi Marşı

Tanrının ışığı göklerde yandı	Saban demirinden âlâ taht olmaz
Dumanlı yamaçlar nura boyandı	Orak tutan eller saçını yolmaz
Çiçekler açıldı, kuşlar uyandı	Gayret çiçekleri bir vakit solmaz
Yürü çiftçi tarlan seni bekliyor.	Yürü çiftçi tarlan seni bekliyor

Alnının kında akşamki keder
Sabah erişince dağılır gider

İşte uzaklarda göründü ekin
Kalbinde kalmasın ne keder ne kin

⁸⁸⁸ Üngör, *Türk Marşları*, 261-266.

Hak çalışanları bahtiyar eder
Yürü çiftçi tarlan seni bekliyor

Hazırla orağı biçime değin
Yürü çiftçi tarlan seni bekliyor.

(Beste: Ziya Aydın, Güfte; Aka Gündüz)

6.7.19. Ziraat Marşı

Sürer eker, biçeriz, güvenip ötesinde
Milletin er kazancı, milletin kesesinde
Toplandık baş çiftçinin Atatürk'ün sesine
Toprakla savaş için ziraat cephesine,

İnsanı insan eden, ilkin bu soy, bu toprak
En yeni aletlerle en içten çalışarak
Türk için yine yakın dünyaya örnek olmak
Kafa dinç, el nasırlı, gönül rahat, alın ak.

Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz.

Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz,

Biz yurdun öz sahibi, efendisi, köylüyüz.

Biz yurdun öz sahibi, efendisi, köylüyüz.

Kuracağız öz yurtta dirliği, düzenliği,

Yıkıyor engelleri, ulus egemenliği,

Görsün köyler bolluğu, rahatlığı, şenliği

Bizimdir o yenilmek bilmeyen Türk benliği

Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz

Biz yurdun öz sahibi, efendisi, köylüyüz.

(Beste: Adnan Saygun, Güfte: B. Kemal Çağlar)⁸⁸⁹

⁸⁸⁹ Üngör, *Türk Marşları*, 262-265.

Sonuç

Kemalist yönetim Erken Cumhuriyet Dönemi'nin ulus inşa sürecinde musiki konusunda saf ve öz olarak düşündüğü halk şarkılarını derleyip toplama çalışmalarına koyulmuştur. Bu şarkılar yönünü Batı uygarlığına çevirmiş bir ülkenin ulus inşası için ham madde olarak kullanılarak Batı musiki teknikleri ile yoğrulup yeniden halka sunulmuştur. Bu doğrultuda Kemalist yönetim, musiki devrimi konusunda Ziya Gökalp'in milli müziğin oluşumuna dair görüşlerinden etkilenmiştir. Ziya Gökalp milli musikinin halkın bağrından kopan halk şarkıları ve Batı musiki tekniklerinin armonize edilmesi ile elde edileceği görüşündedir. Bu doğrultuda Kemalist seçkinler musiki devrimi için saf Türk kültürünü yansıttıkları düşüncesi ile halk şarkılarını Anadolu, Trakya ve Kafkasya gibi Anadolu'nun çevre bölgelerinden derleme işlemine başlamışlardır. Derlenen halk şarkıları ise notaya aktararak kayıt altına alınmıştır. Bunun yanı sıra bu şarkılar tek sesli olduğu için yönetim tarafından gelişmemiş olarak algılanmıştır. Yönünü Batı uygarlığına çeviren yönetim Ziya Gökalp'in fikirlerinden etkilenerek bu şarkıların çok sesli Batı musiki teknikleri ile geliştirilmesi gerektiği kanaatine varmıştır. Bu şarkı ve türkülerin geliştirilmesi için ise yurt dışından musiki bilginleri getirilmiş, Avrupa müzik usullerine göre eğitim veren kurumlar açılmış ve yurt dışına da yetiştirilmeleri için öğrenciler gönderilmiştir. Tüm bu gelişmeler meydana gelirken Osmanlı Devleti'nden kaldığı düşünülen Klasik Osmanlı Musikisi de Türk kültürel öğelerini yansıtmadığı düşüncesi ile ötekileştirilerek halk nezdinde itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Hatta durum öyle bir boyuta gelmiştir ki bu musiki belirli bir dönem boyunca radyolardan yasaklanmıştır. Fakat ileriki süreçte bu durumun zaman içerisinde kendiliğinden bertaraf edileceği ve halkın kendi öğelerini yansıtan halk şarkılarına daha çok sahip çıkacağı düşüncesi ile bu uygulamadan vaz geçilmiştir. Böylece bir taraftan halk şarkılarının Batı musiki usullerince geliştirilmeleri devam ederken alaturka ya da Klasik Türk Sanat Musikisi de toplumda var olmaya devam etmiştir. Buna rağmen 1940'lı yıllarda dahi Halkevlerinde alaturka musikin icra edilmesi yönetim tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu durum tek parti dönemi boyunca süregelmiştir. Bunun yanında Batı müzik teknikleri zaman süreci içerisinde yönetimin hiçbir müdahalesine gerek kalmadan Türkiye'yi etkisi altına alacaktır. Bu konuda küreselleşme ile birlikte birçok müzik çeşidi Türkiye Cumhuriyeti'ni etkileyecektir.

Bunun yanında tek parti döneminde Kemalist reformların halka ulaştırılmasında, devrimlerin özünü halkın içselleştirmesinde, ulus inşası için Türk milletinin birbirleri ile

kaynaştırılmasında, halka vatan ve millet sevgisinin aşılanmasında marşlar önemli bir öğe olarak görölmüştür. Tüm resmi kutlamalarda marşlar çalınmış, Osmanlı döneminden kalan bazı marşlar çalınmaya devam ettiği gibi ağırlıklı olarak da yeni marşlar bestelenmiştir. Bu hususta marşlar da musiki devriminin parçası olmuş ve batı musiki teknikleri ile icra edilerek halka sunulmuştur. Marşlar günümüzde de milletin birbirlerine bağlılıkları konusunda, Cumhuriyet ve devrimlerin sahiplenilmesi hususunda halk nezdinde bazı kitlelerce önemli bir öğe olarak kullanılmaktadır.

SONUÇ

Ulus İnşa sürecinde Kemalist kurucu kadronun seçkinleri kendi ideallerine göre Batı modelinde bir devlet ve toplum tasarlamak istemişlerdi. Fakat bu amaç için Kemalist yönetimin otoritesinin ülke genelinde sağlanması için beklenilmişti. Kemalist iktidarın güçlenmesine rağmen, ulus inşa çalışmaları ile Batı modelinde yapılan reformların devlet ve toplum üzerinde uygulanması için bir takım yöntemlere başvurulması gerekmişti. Kemalist rejim, Türkiye Cumhuriyeti'nde Osmanlı Devleti'ne ait olup eski toplumu yansıtan öğeleri silmek istemiş ve modern olarak algıladığı Batı örneğindeki reform hareketlerine girişmişti. Fakat bu dönemde yapılan reform hareketlerinin toplumun geneline ulaştırılmasında yetersizlikler yaşanmıştı. Bu durumun sebebi toplumun genelinin kırsal kesimde yaşaması ve genel itibarıyla halkın okuma yazma oranının düşüklüğü olmuştur. Bu sebeple Kemalist ideolojinin gerçekleştirmiş olduğu reformların geneli tepeden inme bir şekilde sadece belirli bir kesimin benimsemiş olduğu yeniliklerdi. Bu çerçevede halka ulus devlet olma yolunda Kemalizm'in prensipleri, yapılan reformlar ve makul vatandaşlık bilgileri kabul ettirilmek istenilmiştir. İktidar bu amaca yönelik olarak okuma yazma bilmeyen halka kendi öğelerini yansıtan araçları ile ulaşarak bir şekilde rejimin temel prensiplerini benimsettirmeyi amaçlamıştır.

Halka ulaşmak için Kemalist iktidar genel itibarıyla görsel araçları kullanmış ve bu araçları Kemalizm'in prensiplerini halka yansıtacak şekilde tasarlamıştır. Kemalizm'in öğelerini yansıtan araçlar genel olarak halkın gündelik hayatında iç içe ve temas halinde olduğu nesnelerden seçilmiştir. İktidar kimi zaman halkın gündelik hayatta bu araçlar ile temas halinde olmasından kimi zaman da halkın arasındaki dolaşımından faydalanmıştır. Kemalist rejimin propaganda malzemesi halinde gelen bu araçlar, Kemalist reformları ve Kemalist ideolojiyi üzerlerinde barındırdıkları görseller ile kitlelere sunmuştur. Bu tezin konusunu oluşturan halkın gündelik hayatta iç içe ve temas halinde yaşadığı modern Batı görünümlü kentler, Atatürk anıt ve heykelleri, posta pulları ve banknotlar bu araçlardan olmuştur. Bu araçlar okuma yazma bilmeyen halka ulaşmış ve Kemalizm'in prensiplerini görsel öğeleri sayesinde kitlelere yansıtmıştır. Bu doğrultuda genç ve yaşlı halktan bütün kesime ulaşarak Kemalizm'in öğelerini yansıtan

modern Batı görünümlü kentler, Atatürk anıt ve heykelleri, posta pulları ve banknotlar, Kemalizm ile özdeşleşerek Kemalizm'in kullandığı simgelere dönüşmüştür.

Moden Batı görünümlü kentlerin iktidar tarafından tasarlanması çok zahmetli ve masraflı bir süreç olmuştur. İktidar bu kentleri tasarlayarak halkın gündelik hayatını sürdürdüğü ortamı, Batı mimari tarzına göre değiştirmek ve bu sayede toplumsal yapıyı dönüştürmek istemiştir. Batı modern mimarisi ve kent planına göre inşa edilen moden kentler halka rejimin ideolojisini somut bir şekilde hissettirecektir. İktidar Batı modelindeki kentleri tasarlarken eski Başkent İstanbul'a karşı yeni Başkent Ankara'nın tasarımına büyük önem vermiştir. Ankara'nın Batı modelinde tasarlanmasının başarıya ulaşması Kemalist rejimin başarısı olarak görülmüştür. Bu sebeple iktidar Ankara örneğinde Türkiye'nin diğer şehirlerinin de Batı modelinde tasarlanmasına büyük önem vermiştir. İnşa edilen yapıların ve kent planının Batı modelini yansıtmaması sebebiyle bu kentlerde yaşayan insanların da eski kültürlerinden arınması ve toplumsal yapının modern bir hale gelmesi istenilmiştir. Modern kentlerde yaşayan insanlar başlarda yeni kültüre adapte olmakta sorun yaşamış fakat zamanla bu sürece uyum sağlamışlardır. İnsanların modern kent yaşamına ve bu kentlerde istenilen Batı kültürüne uyum sağlamalarının en büyük sebebi halkın bu yapı ile iç içe ve temas halinde olmasından kaynaklanmıştır.

Modern Batı görünümlü kentleri ve kent meydanlarını tamamlayan bir diğer unsur ise iktidarın ideolojisini yansıtan Atatürk'ün anıt heykelleri olmuştur. Anıt heykeller hem Atatürk'ün tartışmasız tek lider oluşunun somut bir göstergesi olmuş hem de görselleri sayesinde rejimin ideolojisini topluma yansıtmıştır. Halkın somut bir şekilde gündelik yaşamını sürdürdüğü şehirlerde beliren anıt heykeller rejimin halk tarafından benimsenmesi için araç olarak kullanılmıştır. Bu anıtlarda Atatürk'ün kurtarıcı ve kurucu misyonu ile görselleşmesi halkın gözünde Atatürk'ün otoritesinin benimsenmesine de vesile olmuştur. Anıt heykellerin tasarımı aynı zamanda okuma yazma bilmeyen halka da rejimin ideolojisinin anlatılması konusunda bir mesaj aktarmı sağlamıştır. İktidar bu sayede Atatürk'ün anıt heykellerini bir propaganda malzemesi olarak kullanmış ve halkın bir bölümünü de bu heykellere ilgi göstermiştir. Bu duruma rağmen anıt heykellere muhalif olan bir kesim her dönemde mevcut olmuştur.

İktidarın okuma ve yazma bilmeyen halka kendi ideolojisini benimsetmek için kullanmış olduğu diğer araçlar halkın elindeki dolaşım gücü sayesinde etkinlik oranı yüksek olan posta pulları ve erken dönem banknotları olmuştur. Posta pulları hem yurt içinde hem de yurt dışındaki dolaşımı sayesinde üzerlerindeki görsel öğeleri ile iktidarın

ideolojisi kitlelere ulaştırmıştır. İktidar kendi propagandasını içeren görselleri posta pulları üzerine işlemiş ve bu sayede halka ideolojisi benimsetmeyi amaçlamıştır. Benzeri şekilde Erken Cumhuriyet Dönemi Banknotları da üzerindeki görseller ile iktidarın başarısını ve ideolojisi halka ulaştırmayı amaçlamıştır. Banknotların işlevsel bir araç olarak yurt içerisindeki dolaşımı posta pullarında olduğu gibi okuma yazma bilmeyen halka iktidarı temsil eden görsellerin ulaşmasına vesile olmutur. Görsel öğelerin halk ile i içe olan işlevsel araçlarda propaganda amaçlı kullanımı iktidarın ideolojisi halka ulaştırmada önemli bir yere sahip olmuştur. İktidar bu tarz araçlar ile hem Batı modelinde toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek istemiş hem de ulus devlet inşasında kendi ideolojisi halka ulaştırabilmeyi amaçlamıştır.

Bu tezin konusunu oluşturarak Kemalist ideolojiyi yansıtan bir başka önemli simge ise Batı çerçevesinde modern görünümlü kadın olmuştur. Kadın Kemalizm'in Osmanlı geçmişine karşı kullandığı en önemli unsurlarındandır. Bu doğrultuda Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kadına verilen haklar ve kadının zgrleştirildiği söylemleri en çok Osmanlı toplum yapısını geri göstermek için kullanılmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nde kadının kamusal hayatta var olması, yönünü Batı uygarlığına çevirmiş olan ve 'demokrasi' yi benimseyen bir ülkenin, 'modernleşen' toplum yapısını, Batı medeniyetine ispatlamak için öne çıkardığı bir simge olmuştur. Batı uygarlığınca kabul görmek demokratik görünümde olduğu kadar toplum yapısının dönüşmesi ile de mümkündür. Kadının toplumsal hayatta var olması Erken Cumhuriyet Dönemi'nin toplum yapısını değiştirebilecek olan en önemli unsurdur. Bu durumda modern kadın imajı Batı uygarlığına karşı bir reklam malzemesi olarak da kullanılmıştır. Fakat görünürde Kemalizm'in kadın algısı her ne kadar modern, siyasal hayata katılan bir yapıda olsa da Kemalizm her zaman aile kurumunu önemsemiş ve geleneksel rollerini benimseyen kadını baş köşeye koymuştur. Kemalizm için ailesini önemseyip çocuklarını yetiştiren kadın her zaman değerli olmuştur. Ayrıca Kemalizm kadını kendi prensipleri doğrultusunda eğitmeyi amaçlamıştır. İktidar Kemalist ideoloji doğrultusunda yetiştirilen kadının çocuklarını da bu çerçevede byteceğinin farkındadır. Bu doğrultuda Kemalist ideolojiyi benimseyen yeni kuşakların yetişmesi kolaylaşacaktır. Nihayetinde modern görünümlü kadın Kemalizm tarafından her zaman önemsenmiş ve Kemalizm'in simgesi haline gelmiştir.

Kemalizm ulus devlet inşasında Türk kültürünü yansıtan öğeleri her zaman önemsemiştir. Bu doğrultuda köyler saf Türk kültürünün yaşadığı yerler olarak

algılanmıştır. Bu sayede Kemalist iktidar Erken Cumhuriyet Dönemi'nde halkın büyük çoğunluğunun yaşadığı köylere ayrı bir önem vermiştir. Köy ve kırsal kesimde halkın kültürünü yansıtan, halkın içinde yaşayan şarkı ve türküler Kemalizm için önemli birer kültür malzemesi olarak görülmüştür. Kemalist iktidarın yönünü Batı uygarlığına çevirmiş olmasının etkisi ile birlikte tek sesli ve gelişmemiş olduğu düşünülen halk şarkı ve türkülerini Batı teknikleriyle işlenmek istenmiştir. Bu sebeple yörelerden halk türkülerini derlenip toplanmış ve batı teknikleri ile harmanlanmaya çalışılmıştır. Bu vesileyle ulus inşa sürecinde halk şarkı ve türkülerini de devlet siyasetinden nasibini alarak Kemalizm'in önemli unsurlarından birisi haline gelmiştir. Böylece halk türkülerini, halkın içinde yaşayarak Türk kültürünü yansıtan önemli öğeler olarak algılanıp Kemalizm'in simgelerine dönüşmüştür.

Şüphesiz ki Kemalizm ulus devlet inşa sürecinde kendi öğeleri ile topluma sızmasını bilmiştir. Bu öğeler devlet siyasetinin yönünü Batı uygarlığına çevirmesi sebebiyle genel anlamda Batı modernleşmesini yansıtmıştır. Toplumsal hayatın her alanına sızmasını bilen Kemalizm, kendi reformlarını halka ulaşabilecek olan belirli araçlar sayesinde benimsetme yoluna gitmiştir. Bu durum Erken Cumhuriyet Dönemi'nde öyle yoğun bir hal almıştır ki toplumun geneline bakıldığı zaman neredeyse Kemalist reformları barındırmayan bir alan görülmemektedir. Yapılan çalışmalar sadece Batı modelinde bir toplum yapısı oluşturmayı amaçlamamış, ayrıca ulus devlet inşa sürecini de kapsamıştır. Ulus inşa sürecinde farklı etnik kimliklerden hoşlanmayan Kemalist iktidar homojen bir toplum yapısını arzulamış ve sayıca az olan etnik unsurları Türk milli öğelerine göre asimile etme çalışmaları yürütmüştür. Yapılan bu politikalar müslüman halkları kapsamış, gayrimüslim unsurlar hariç tutulmuştur. Bu çalışmalardan ise kendi içinde kapalı bir kültürel yapıda yaşayan yerel halklar fazla etkilenmemiştir.

Kemalist iktidarın ulus inşa sürecinde hedeflemiş olduğu Osmanlı toplum yapısını bertaraf etmek, Osmanlı geçmişini yansıtan öğeleri toplumsal hayattan arındırmak, Kemalist reformları toplumun geneline benimsetmek ve Batı modelinde Kemalist bir devlet sistemi oluşturma girişimleri başlarda yetersiz kalmıştır. İktidar kendi araçları vesilesiyle halka yeterince ulaşamadığının 1930'lu yıllarda farkına varmış ve bu dönemden sonra kendi otoritesini arttırma yoluna gitmiştir. Bu sürecin ardından reform hareketlerine hız veren iktidar modern kentlerin tasarımına, anıt heykellerin yapımına, potsa pulları ile ikinci emisyon banknotlarının basımına ayrı bir önem vermiştir. Hatta

kadın hakları 1930'lu yıllarda artış gösterdiği gibi musiki devrimi de 1930'lu yıllarda gerçekleştirilmiştir.

Başlarda kendi araçları ile ideolojisini topluma yaymayı amaçlayan Kemalist iktidar toplumdan herhangi bir tepki aldığı zaman bu durumu yeni yasalar ile kontrol altına almaya çalışmıştır. Bu anlamda Kemalist iktidar ülke genelinde merkezi bir kontrol sağlama amacı gütmüştür. Rejimin ideolojisinin kırsal kesime ulaşamadığı anlaşıldığında yeni politikalar üretilmiş ve iktidar köylere önem vermeye başlamıştır. Bu durum halkın eski toplum yapısı ile bağlarını koparmak istemeyişi sebebiyle de doğru orantılı olmuştur. Bu anlamda kitleler yeni rejimin ideolojisini kabul etmekte zorlanmıştır. Halk genel itibariyle alışkın olduğu yaşam tarzından çıkmak istememiş ve eski ile bağlarını koparmayı da reddetmiştir. Bu yönüyle Kemalist rejim eski toplum yapısını barındıran öğeleri toplumdan silerek bunların yerine kendi öğelerini topluma empoze etmeye çalışmıştır. Kemalist iktidar tek partili dönem süresince (1923-1946) bezneri politikalarını uygulayacak ve kendi meşruluğunu ülke genelinde sağlamaya çalışacaktır. Bu zaman zarfında Kemalist ideolojiyi kolay benimseyen kitleleri kendi tarafına çekebildiği gibi karşıt muhalif kitleleri de etkilemenin yeni yollarını arayacaktır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BOA

A.{Bab-1 Asafî

A.}Sadaret

Bab-1 Ali Evrak Odası

DH. Dahiliye

DH. Dahiliye

Hariciye Nezareti

HR. Hariciye Nezareti

İ..İrade

MF.Maarif Nezareti

TRT.TRT

TS. Topkapı Sarayı

Y..Yıldız

BCA

Başbakanlık; (Kararlar Daire Başkanlığı, Başbakanlık Özel Kelam Müdürlüğü,
Muamelat Genel Müdürlüğü, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı)

Diyanet İşleri Başkanlığı (Diyanet İşleri Reisliği)

Millî Eğitim Bakanlığı (Genel)

Nafia Vekaleti (Nafia Vekaleti

Siyasi Partiler (Cumhuriyet Halk Partisi)

Toprak İskan Genel Müdürlüğü (Heyet-i Fenniye)

Gazeteler

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

Kurun

Milliyet

Resimli Gazete

Resmi Gazete

Son Posta

Ulus

Ulusal Birlik

Vakit

Zaman

Tezler

Coşkuner, Evrim Armağan; Milli Devlet'in İnşasında Ayşe Afet İnan, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Elal, B.; 1945-1961 Dönemi Posta Pullarında Propaganda ve Ulusal Kimlik: Değişimler, Süreklilikler. İstanbul Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.

Gökçeli, Bahar; Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Modernleşme Hamleleri Sürecinden Bugüne Cumhuriyet Halk Partisi'nin Müzik Politikaları. Ankara, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Kır, Onur, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Kültürel Değişim: Cumhuriyet Gazetesi Örneği (1930-1933).Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Resmi Kaynaklar ve İnternet kaynakları

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 4, İçtima 74, İçtima Senesi 1, (28.09.1920).

TBMM, Zabıt Ceridesi, D. 1, C. 24, İçtima 130, İçtima Senesi 3, (01.11.1922).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C.2, İçtima 14, İçtima senesi 1 (10.10.1339).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.2, İçtima 35, İçtima senesi 1, (13.10. 1339).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C. 2, İçtima 34, İçtima Senesi 1, (10.10.1339).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. 28, İçtima Senesi 4, İçtima 17, (03.04.1339-‘1923’).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.2, İçtima 35, İçtima Senesi 1, (13.10.1923).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.5, İçtima 99, İçtima senesi 1, (11.02.1340).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.5, İçtima 101, İçtima Senesi 1, (13.02.1340)

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.6, İçtima 103, İçtima Senesi 1, (16.02.1340).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C. 7-1, İçtima Senesi 2, İçtima 13, (16.03.1340-‘1924’).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.10, İçtima 1, , İçtima Senesi 2, (01.11.1340).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.4, İçtima 79, İçtima Senesi 1, (05.01.1924).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.4, İçtima 80, İçtima Senesi 1, (07.01.1924).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.5, İçtima 83, İçtima Senesi 1, (14.01.1924).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.5, İçtima 93, İçtima Senesi 1, (31.01.1924).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C.20, İçtima 33, İçtima Senesi 3, (30.12.1341).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 14, İçtima 58, İçtima senesi 2, (17.02.1341).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 2, C. 13, İçtima 49, İçtima Senesi 2, 07.02.1925).

TBMM ZC, Devre 2, C. 15, İçtima 78, İçtima Senesi 2, (15.03.1341- 1925).

TBMM ZC, Devre 2, C. 16, İçtima 82, İçtima Senesi 2, (19.03.1341).

TBMM Zabıt Ceridesi, D.2, C. 22, İçtima Senesi 3, İçtima 57, (17.02.1926).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 25, İçtima senesi 3, İçtima 108, (26, 05, 1926).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 2, C. 32, ,İçtima 73, İçtima Senesi 4, (28.05.1927).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 2, C. 31, İçtima 49, İçtima Senesi 4, (10.04.1927).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 2, C. 31, İçtima 52, İçtima Senesi 4, (13.04.1927).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 3, C.5, İçtima 1, İçtima Senesi 2, (01.11.1928).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 3, C. 4, İçtima Senesi 1, İnikat 82, (24.05.1928).

TBMM, Zabıt Ceridesi. Devre 3, C. 17, İçtima 3, İnikad 39, (24.03.1930).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, İnikat 70, (25.06.1932).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 3, C. 18, İnikat 43, (03.03.1930).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 3, C. 20, İçtima 3, (11.06.1930).

TBMM ZC, Devre 3, C. 23, İnikat 10, İçtima 4 (04.12.1930).

TBMM ZC, Devre 4, Cilt 14, İnikat 43, İçtima 2, (29.04.1933).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 16, İçtima 2, (05.06.1933).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 16, İçtima 2, (10.06.1933).

TBMM ZC, Devre 4, C.22, İnikat 59, İçtima 3, (28.05.1934).

TBMM ZC, Devre 4, C.23, İnikat 71, İçtima 3 (21.06.1934).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C.25, İçtima 4 (01.11.1934).

TBMM ZC, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, İnikad 12, (05.12.1934).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, c. 25, İçtima 4, İnikad 20, (22.12.1934).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C.23, İçtima 3, İnikat 72, (23.06.1934).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C.23, İçtima 3, İnikat 73, (25.06.1934).

TBMM ZC, Devre 5, C.2, İnikad 11, İçtima F, (06.04.1935).

TBMM ZC, Devre 5, C.11, İnikad 68, İçtima 1, (26.05.1936).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, C. 12, İçtima 1, İnikat 79, (12.06.1936).

TBMM ZC, Devre 5, C.18, İnikad 69, İçtima 2, (31.05.1937).

TBMM ZC, Devre 5, C. 23, İnikad 37, İçtima 3, (18.03.1938).

TBMM ZC, Devre 4, C.2, İnikad 18, İçtima F, (26.05.1939).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem 7, C. 21, Toplantı 3, Birleşim 29, (28.01.1946).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem 8, C.7, Toplantı 2, Birleşim 8 (19.11.1947).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem 8, C. 12, Toplantı 2, Birleşim 84, (07.07.1948).

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/549> (E.T. 28.01.2023)

Düstur, III. Tertip , C. 7, (Teşrinievvel 1926), Ankara: Ankara Devlet Matbaası, 1944;
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2871>, (E. T. 10.11.2022)

<http://www.pttpulmuzesi.org.tr/CategoryDetail.aspx?CID=45>

<https://isteaturk.com/g/kategori/turk-postaidaresi>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Gen%C3%A7lik_Mar%C5%9F%C4%B1

İstiklal Harbi Döneminde Resmi Gazete’ de Yayımlanan 205 Kanun, 14 Temmuz 1337 (1921)- 16 Nisan 1339 (1923), Ankara: Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü, 2020.

Milli Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara: Maarif Vekâleti, İktisat Matbaası, 1926.

TBMM Atatürk Anıtı Hakkında Bilgiler, MGK Gensek Basın ve Halkla İlişkiler Dairesi, 1984, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2089?locale-attribute=en>

www.pttpulmuzesi.org.tr.

Kitaplar ve Makaleler

“CHP’nin Doğuşu ve Gelişimi”. *Ülkü*, 5/28, (Haziran 1935)

“Cumhuriyet Abidesi’nin Küşad Merasimi, *Aydın Tarihi*, No:53, Ankara, (Ağustos 1928).

“Gazi Hazretlerinin Heykelleri”, *Aydın Tarihi*, , 15/44, Ankara, (Ekim 1927).

“İstanbul Planı Etüdü”, *Mimar*, 9, (21), (1932)

“Köy Evleri Proje Müsabakası”, *Mimar*, 3 (51), (1935).

“STOKHOLM Şehir Planı Beynelmillel Fikir Müsabakası”, *Mimar*, 3 (39), (1934).

100. Yılda Atatürk Marşları, 100. Yıl Kutlama Koordinasyon Kurulu (Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılı Anısına).

50 Yıllık Yaşantımız (1923-1933), C.1, Milliyet Yayınları.

Afet, Mehmet Tevfik, Samih Rifat vd. *Türk Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul Devlet Matbaası, 1930.

Ahmet Sabi, “Şehircilik Müsabakası”, *Mimar*, S.11 (35) (1933).

Ahmet Sabri, “Ludwigsburg Ticaret Mektebi Projesi”, *Mimar*, 12 (36), 1933

Ahmad Feroz, İttihatçılıktan Kemalizm’e, İstanbul: Kaynak yay, 1996.

Akkaş, Salih. Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000). Ankara: Gece kitapevi, 2021

Akoba, M. M. *Türkiye’de Pul ve Pulculuk*. İstanbul 1963

Aksoy, Bülent. “ Atatürk ve Musiki”, *Birlikim*, S. 81, İstanbul, (Ocak 1996), 74-77.

Aktulum, K. *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitapevi, 2013.

- Akyıldız, Ali. Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri. İstanbul: Eren Yayınları, 1996.
- Akyol, K. P. “Kültürel Miras Aktarıcısı Posta Pullarını Ulusal Kimlik Bağlamında Okumak”. *III. Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Sempozyumu*, 2017, 60-77.
- Alişanzade Sedat Hakkı , “İstanbul ve Şehircilik”, *Mimar*, 1(1), (1931)
- Alsaç, Üstün. “Türk Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Devrindeki Evrimi”, *Mimarlık*, S. 11-12, (Kasım-Aralık 1973).
- Althusser, Louis, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. İstanbul: İletişim Yay, 2002.
- Altar, Cevad Mamduh. “ Atatürk’e Özgü Evrim Felsefesi’nin Gelenek Kültür Dinamizmine Katkısı”. *Erdem*, 1/2, (1985), 261-290.
- Altar, Cevat Memduh. “ Atatürk ve Müzik Reformları”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/ Yarın*, S. 41, (Haziran 2000), 10-16.
- Altar, Cevat Memduh. “Atatürk ve Müzik Reformları”. *Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün/Bugün/ Yarın*, S.42, (Temmuz 2000), 12-19.
- Alp, Tekin, Kemalizm, , İstanbul : Toplumsal Dönüşüm Yay, 2004.
- Arat, Yeşim. “Türkiyede Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (İstanbul 2005), 82-99.
- Arif Hikmet, “Köy Evi”, *Mimar*, 11/35, (1933).
- Aslan, Demo Ahmet. *Cumhuriyet’in Töremsel Meşruiyeti: Ulus- Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara 2011).
- Aslanapa, O. “Türklerde Arma Sanatı”. *Türk Kültürü*, S. 16, (Şubat 1964), 40-48.
- Atalay, Onur. Türk’e Tapmak; Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm. İstanbul, İletişim yay, 2022.
- Ataman, Sadi Yaver. *Atatürk ve Türk Musikisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938)*, C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.
- Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
- Atay, Falih Rıfkı, Çankaya, Pozitif yay.
- Avcı, Yasemin – Avcı, Safi. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Siyasi Meşruiyet ve Propaganda Aracı olarak Anıtın İcadı”, *Kebikeç*, S. 43, (2017), 23-46.
- Aykaç, Nilüfer Öztürk, “Söylem ve Temsil Arasında Ankara”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2 (2021).

- Başaran, M. “Türkiye’nin Arması Ne Olmalıdır ?”. *Tarih ve Toplum*, 28/165, (Eylül 1997), 22-28.
- Başkaya, Fikret, Paradigmanın İflası; Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş, İstanbul: Yordam Kitap, 2020.
- Batuman, Bülent, “Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma; Cumhuriyet’in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı”, *Başkent Üzerine Mekan- Politik Tezler; Ankara’nın Kamusal Yüzleri*, İstanbul, İletişim yay, (2012).
- Batuman, Bülent, “Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma; Cumhuriyet’in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı”, *Başkent Üzerine Mekân- Politik Tezler; Ankara’nın Kamusal Yüzleri*, İstanbul, İletişim yay, (2012).
- Bayraktar, Adıye Nuray, “Başkent Ankara’da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekânlar”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), (Haziran 2016).
- Belge, Murat. “Mustafa Kemal ve Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Kemalizm, C.2, (İstanbul: İletişim yay, 2019).
- Bezaz, Y. G. *Haberleşme ve Tarihçesi*. Ankara: Türkiye Haber İş, 2007.
- Bora, Aksu. “Rejimin Döpiyesli Kadınları”, *Rejim ve Ritüelleri, Resmi Tarih Tartışmaları*, C.10, Ed. Mete K. Kaynar, Özgür Üniversite, (2010).
- Bora, Tanıl. *Cereyanlar; Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yay, 2017.
- Bozdoğan, Sibel. Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür. İstanbul: Metis yay, 2020.
- Börklüoğlu, Levent. “Kemalizm İnşasında Bir ‘İdeolojik Devlet Aygıtı’ Olarak Ordu”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2).
- Brunn, S. D. “Stamp As Messengers Of Political Transition”, *The Geographical Rewiev*, 101/1, (2011), 19-36.
- Bulut, Süleyman – Bulut, Hacı. Pullarla Atatürk: Hayatı ve Mücadelesi 1881-1938, İstanbul: 2020
- Burhan Arif, “Edirne’nin İmarı”, 10 (1), *Mimar*, (1931)
- Burhan Arif, “Edirne’nin İmarı”, 11-12 (11-12), (1931)
- Burhan Arif, “Türk Şehirlerinin Bünyesi”, *Mimar*, 1/13, (1932)
- Burhan Arif, “Yeni Şehirlerin İnkişafı ve "Siedlung" lar, *Mimar*, 7-8 (19-20), (1932).
- Canselen, Faik. *Eski ve Yeni Marşlarımız*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1956
- Cantek, L. Funda. Yabancılar ve Yerliler; Başkent Olma Süreci’nde Ankara, İstanbul: İletişim yay, 2021.

- Cengizhan, Ali. “ Kurgu Tasarım ve Kullanım; Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekanları İçin Bir Çalışma Programı”, *Başkent Üzerine Mekan- Politik Tezler; Ankara'nın Kamusal Yüzleri*, İstanbul, İletişim yay, (2012).
- Cengizhan, Ali. Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Panı, Arkadaş yay.
- Cusack, İ.; “Tiny Transmitters Of Nationalist and Colonial İdeology: The Postage Stamps Of Portugal and İts Empire”, *Nations and Nationalism*, 11/4 , (2005), 591-612.
- Çağlayan, Ercan. Yakın Akrabalar; Kemalist Türkiye ve Pehlevi İran. Ankara: Nûbihar yay, 2022.
- Çağlayan, Ercan. *Kemalist Ulus-Devlet'in İnşası*. İstanbul: Açılım Kitap, 2018.
- Çakı, C. “Nazi Almanya'sı Döneminde Basılan Posta Pullarının Propaganda Amaçlı Kullanımı”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6/2, (2018), 1568-1595.
- Çelik, Nur Betül. “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce; Kemalizm*, C.2. İstanbul: İletişim yay, (2019), 75-80.
- Çetinkaya, Yalçın. *Müzik Yazıları*, İstanbul, 1999
- Çetinoğlu, Sait. “İttihat ve Terakki'den Kemalizm'e; Jön Türklerin İki Dönemi İki Yüzü”, *Resmî Tarih Tartışmaları 3, İttihatçılıktan Kemalizm'e*, Ed, Fikret Başkaya, Sait Çetinoğlu, Özgür Üniversite yay, (2007)
- Çiftçi, D.- Çiftçi, O. “Arşivlenen Bellek Olarak Posta Pulları ve Sosyo-Kültürel İşlevleri; Kuzey Kıbrıs Örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/2, (2020), 391-412.
- Çolak, Filiz - Çetin, Esra. “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İktidar Muhalefet İlişkisi Kapsamında Müzik Politikaları (1946-1950)”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 16, S. 32, (2020), 527-550.
- Çolak, Yılmaz. Türkiye'de Kültürel İktidar'ın Kuruluşu (1923-1945), Ankara: Liberte yay, 2017.
- Çolak, Yılmaz. *Türkiye'de Siyaset ve Kültürel Çeşitlilik*, Ankara: Siyasiyat, 2021.
- Çolak, Yılmaz; Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik, Ankara: Kadim yay, 2010.
- Çuhadar, C. Hakan. “Atatürk'ün Müzik Devrimi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24/2, (2015), 19-30.
- Deliorman, Leyla. *Marşlarımız*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Demir, T. “Kurtuluş Savaşımızın Mektup Zarfındaki Sesi: Anadolu (Ankara Hükümeti) Posta Pulları”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/8, (1998), 165-173.

- Demir, T. “Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950),” 75. *Yılda Paranın Serüveni*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay, 1998, 11-28.
- Deniz, Ünsal. “Cumhuriyet Dönemi Milli Türk Müziği Oluşturma Çalışmalarında Türk Beşleri’nin Rolü”. Cumhuriyet Üniversitesi, III. Uluslararası Güzel Sanatlar Bilimsel Araştırma Günleri, Ed.Duygu Ulusoy Yılmaz, C. 2, Sivas, (8-10 Nisan 2016)
- Deringil, S. İktidarın Sembolleri ve İdeolojisi: II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909), İstanbul: Doğan Kitap, 2014.
- Dobson, H. “Japanese Postage Stamp: Propaganda And Decision Making”, *Japan Forum*, 14/1, (2002), 21-39.
- Dogöz, Deniz. “Görsel İmgeler ve Karikatürler Arakesitinde “Ankara Construit”, *SDÜ ARD-E Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 30/15, (Aralık 2022).
- Dumanogulları Özçalık, Sevil. “Cumhuriyet’e Mekan Yaratmak: İstanbul-Ankara İkiliğinin ‘Kiralık Konak’ ve ‘Ankara’ Romanlarına Yansıması”, *Mukaddime*, 11(2), (2020).
- Durgun, Sezgi, *Memalik-i Şahane ’den Vatan’a*, İstanbul: İletişim Yay, 2011.
- Durgun, Şenol. Türkiye’de Devletçi Gelenek ve Müzik, Ankara: 2005.
- Duru, Bülent. *Mustafa Kemal Dönemi ’nde Ankara ’nın İmarı, İcad Edilmiş Şehir; Ankara*, Der. Funda Şenol Cantek, İstanbul; İletişim Yay, 2017.
- Dülgerler, Osman Nuri – Karadayı, Yenice Tülay. “Türkiyede Anıt Mimarisinin Bir Örneği; Konya Atatürk Anıtı”, *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 23/1, (Ocak 2008), 67-78.
- Düzenli, Şükran – Kavuran, Tamer . “Cumhuriyet Konulu Anma Serisi Posta Pulları Kataloğu (1933-1993) ve Grafik Çözümlemeleri” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, (2005), 201-244.
- Ediboğlu, Baki Süha – Kaltaoğlu Kemal. *Türk Kahramanlık Şiirleri ve Marşlarımız*, Ankara: Koşal Basımevi, 1950
- Elhan, N.. “İran’ın Ulusallaşma Sürecinde Süreklilik ve Değişim: Banknotlar ve Posta Pulları Üzerinde Bir İnceleme”, *Akademik Ortadoğu*, 11/ 2, (2017), 85-97.
- Elibal, Gültekin. *Atatürk ve Resim Heykel*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay, 1973.
- Erdemar Koç, Gürcü - Yunus Gündüz. “Cumhuriyet Döneminden Günümüze Türkiye’de Müzik Eğitimi’nin Gelişimi”. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 5/10, (2015), 17-34.
- Erdoğan, Altun. “Banknotlardan Politikayı Okumak: Cumhuriyet Dönemi Banknotlarına Dair Bir Değerlendirme”. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 17/68, (2019), 51-72.

- Erdoğan, Caner. “Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi’nin Örgütlenme Yapısının ve Yönetim Anlayışının Çözümlemesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/52, 2017.
- Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*, C. 3-4, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Eyice, Semavi. *Atatürk ve Pietro Canonica*, İstanbul: Eren yay, 1986.
- Faruk Galip, “Şehrin İmarı ve Belediye”, *Mimar*, 9, 1931.
- Fırat, Nurcan İnci. Ankara’da Türk Mimarisinden İki Örnek; Etnografya Müzesi ve Eski Türk Ocağı Merkez Binası
- Fidan, Murat Fidan- Dilek, Serkan – Esev Ayşegül. “Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/18, (2019), 141-162.
- Gezer, Hüseyin. *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*, Ankara: 1984.
- Giritlioğlu, Fahir. Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii, İstanbul: Ayyıldız Matbaası, 1965.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay, 2019.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Karbon Kitaplar, 2018.
- Gökalp, Ziya. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul: Karton Kitaplar, 2018.
- Gökçimen, Semra. “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi” *Yasama Dergisi*, Sayı 10, (2008), 5-59.
- Göle, N.. “ Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay, (2005), 70-82.
- Gülen, Hande. “ Kemalist Modernleşmede Aile, Ulus, Kadın ve Kadın yolu/ Türk Kadın yolu (1925-1927) Dergileri”. *MSGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S.12, (2015), 152-164.
- Gür, Faik. “ Atatürk Heykelleri ve Türkiye’de Resmi Tarih’in Görselleşmesi”, *Toplum ve Bilim*, S. 90, (Güz 2001), 147-167.
- Gür, Faik. “Erken Cumhuriyet’te Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası”, *Sosyoloji Dergisi*, S.31, (2015), 135-173.
- Hızal, Meriç. “Cumhuriyet Döneminde Heykelcilik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim yay.
- Hiç, Süreyya. “ Atatürk, Cumhuriyet ve Kadın Hakları”. *Erdem*, 11/33, (1999), 759-763.
- Hofter, E. Kesin İnançlar; Kitle Hareketlerinin Anatomisi, İstanbul: Tur yay, 1980

- Işıktaş, Bilen. “Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e Türk Müziğinde Batılaşma ve Toplumsal Bir Alternatif Arayışı: Mısır Müziği”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 36/1, (Haziran 2016), 273-298.
- İnan, A. Afet. “Tâ Vana (Tatvan) Trenle Gidiyoruz”, *Sümerbank Dergisi*, (Kasım 1964).
- İnan, A. Afet. *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2015.
- İnan, A. Afet. *Tarih’ten Bugün’e*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, 1970.
- İnan, Afet. “Fener Bekçisi”, Ankara Kız Lisesi 1935-1937 Yıllığı.
- İnan, Afet. *Herkesin bir Dünyası Var*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958.
- İnan, Ayşe Afet. *Mustafa Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım*, Ankara: Altınok Matbaası, 1969.
- İrdem, İbrahim – Lenger Asilkan, “1923-1950 Arası Dönemde Ankara Kentleşmesi ve Sorunları”, *Akademik Bakış*, 14/28, (2021).
- Kâmi Refet, “İzmir’in İmarı Hakkında”, *Mimar*, 7, (1931)
- Kanberoğlu, Nesrin Atıcı. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Heykel Sanatı’nın yolculuğu” *History Studies*, 4/4, (Kasım 2012), 171-189.
- Kandiyoti, Deniz. “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”. *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (İstanbul 2005), 99-118.
- Karacasu, Barış. “Mavi Kemalizm, Türk Hümanizmi ve Anadoluculuk”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm*, C.2, İstanbul: İletişim yay., 2019, 334-344.
- Karakan, H. İ., Alkan, B., Gündoğan, H., vd. “Türkiye’nin Tanıtımında Posta Pullarının Fonksiyonel Önemi ve Türkiye’deki Posta Pullarına Yönelik İçerik Analizi”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2017)., 74-89.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri Ankara, İletişim yay, 1987.
- Kartal, Cemile Burcu, “Cumhuriyet’in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 dönemi Hakimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, (Kasım 2019).
- Kaya, Mutlu, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Modern Toplum İnşa Sürecinde Sanayi Tesislerinin Rolü”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 19(2), 2021.
- Kaynar, Bünyamin- Topşahin, Sabahattin. *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları (1923-1994)*. İstanbul: Kadıköy Nümizmatik Yay. No: 1, 1994.

- Kaynar, Mete K. “Tarihsel Bir Kişilik Olarak Mustafa Kemal’den Popüler Kültür Metai Olarak Atatürk’e”, *Rejim ve Ritüelleri; Resmi Tarih Tartışmaları* 10, Özgür Üniversite, 2010.
- Kaypak, Şafak. “Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Sürecinde değişen Kadın Kimliği”, *Uluslararası Medeniyet ve Kadın Kongresi (13-16 Ekim 2014)*, C.1, (Ankara 2016), 33-66.
- Kaypak, Şafak. “Cumhuriyet’in Çağdaşlık Yolunda Türk Kadınının Dünyü ve Bugünü”. *2. Çukurova Kadın Çalışmaları Kongresi (28-30 Kasım 2018) Disiplinler arası Kadın Çalışmaları*, Çukurova Üniversitesi yay, 2019, 297-309.
- Keş, Yusuf – Turgut Burcu Fikriye. “Kültür ve Sanat’ın Yansıması Para Tasarımı- Osmanlı Son Dönem Kaimeleri ve Cumhuriyet’in İlk Emisyonları”, *Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi Dergisi*, 1/2, (2015), 31-47.
- Kezer, Zeynep, *Building Modern Turkey; State, Space and İdeology in The Early Republic*, University Of Pittsburgh Press, (2015).
- Kireççi, M. Akif - Çekiç, Can Eyüp. “1927 Seçimleri ve Sonuçları; Tek Parti Rejiminin Temelleri”. *Yüzüncü Yılda TBMM Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri*, C.1, TBMM Basımevi, 2020.
- Köker, L. “Kemalizm/ Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, C. 2, 2019, 97-119.
- Köker, L. *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim yay, 2016.
- Lachover, Einat, Nuri, Dalia G., “İsraili Stamp 1948-2010: Between Nationalism And Cosmopolitanism”. *İsrail Affairs*, 19/2, (2013), 321-337.
- M. Vedat, “İstanbul’un İmarı Meselesi”, *Mimar*, 2, (1931)
- Mahruki, Cem, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Emisyon Kağıt Paraları Hakkında Bir Araştırma”, *Türk Nümizmatik Derneği*, Bülten no: 20, İstanbul: TNDY, 1986, 24-32.
- Mimar Burhan Arif, “Köy Projesi”, *Mimar*, 11-12, (59-60).
- Mimar Süreyya, “İlk Mektep Binası-Afyon”, *Mimarlık*, 4/16, (1932).
- Mimar Şahabettin, “Konya Şehir Planı Üzerine Etütler”, *Mimar*, S.12 (36) (1933)
- Mutlu, Mustafa. “Bahriyeli Resam Ali Sami Boyar’ın Hayatı ve Faaliyetleri (1880-1967)”, *Selçuk Türkiyat*, S.52, (Ağustos 2021).
- Müezzinoğlu, Ersin- Kaya, Yakup, “Milli Mücadele Sonrasında Türk Kadınına Siyasal Haklar Tanınmasına Yönelik Arayışlar (1923-1924),” *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 9, S. 18, (Ekim 2012), 117-136.
- Naci Cemal, “Anver Şehri Tevsii Projesi”, *Mimar*, 2 (38), (1934).

- Nasih, Seyfettin. “Ankara’da Sıralı Evler Tipi 2”, *Mimar*, 12(36).
- Navaro, Yael. Devletin Suretleri; Türkiye’de Sekülerizm ve Kamusal Yaşam, Ankara: Heretik yay, 2020.
- Nihal, Şukufe. “Fırkamızın Mefkuresi” ,*Süs*, S.3, (30 Haziran 1923).
- Orkun, H. N. “Eski Türklerde Arma”, *Ülkü (Yeni Seri)*, 3/34, (Şubat 1943), 12-14.
- Orkun, H. N. “Kumanlarda Arma”, *Türklük*, S.2, (1939), 142-144.
- Osma, Kıvanç. “Atatürk’ün Samsun’a çıkışının 80. Yıl dönümünde Samsun Atatürk Atlı Anıtı”, *Erdem*, 11/33, (1999), 853-857.
- Osma, Kıvanç. “Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 30/1, (Mayıs 2006), 89-107.
- Osma, Kıvanç. *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2003.
- Ökte, Burhanettin. “Atatürk ve Musikisi”, *Hisar*, S. 74, (Şubat 1970), 16-17.
- Ölçer, Cüneyt. “Varlığı Bilinmeyen 50 TL’lik Cumhuriyet Banknotu”, *Türk Nümizmatik Derneği*, Bülten 14, İstanbul: TND Yay, 1985, 28-29.
- Ölçer, Cüneyt. *50 Yılın Türk Kağıt Paraları*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1973.
- Ölçer, Cüneyt. *Cumhuriyet Dönemi Türk Kâğıt Paraları*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.
- Öncü, Merve Altundal, “Yıkımların Gölgesindeki Ankara’da Kamusal Mekânların Varoluş Mücadelesi”, *Kebikeç*, 44, (2017).
- Öner, Adil. “Ressam Sami Boyar’ın Hal Tercümesi”. *Ali Sami Boyar*, der. Bedi N. Şehsuvaroğlu, İstanbul 1959.
- Özalp, Kazım – Özalp, Teoman. *Atatürk’ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1990.
- Özbek, Erdal. “Kuruş’tan Beş Milyonluğa 75. Yılda Paramız”. *75. Yılda Paranın Serüveni*, İstanbul, Tarih Vakfı Yay, 1998, 1-11.
- Özcan, Ümit Niyazi. “Heykeltıraş Burhan Alkar’ın Anıt Eserlerinin Tasarımı ve Kamusal Alan İle İlişkileri”. *Tarih Okulu Dergisi*, S.21, (Mart 2015), 398-434.
- Özden, Erhan. “Arşiv Belgeleriyle Dârülelhan”, *Konservatoryum*, 5/1, (2018), 97-130.
- Özer, Burak- Özer, Dilvin. “Kemalist İdeoloji Bağlamında Kent- Taşra Kurgusu ve Kent Psikolojisi”. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24/96, (Ocak 2019), 55-72.
- Özgiray, Ahmet. “Atatürk ve Musiki”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/15, (1995), 279-289.

- Özkan, Behlül, Türkiye’de Milli Vatan’ın İnşası; Dar’ul İslam’dan Türk Vatanına, İstanbul: Kırmızıkeci yay, 2018.
- Öztürk, Okan Murat. “Türkiye’de halk müziği derleme çalışmalarının 100 yıllık öyküsü”, *Cumhuriyetin müzik politikaları*, der. Fırat Kutluk, İstanbul, 2018, 47-85.
- Özyürek, Esra: *Modernlik Nostajisi, Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*, Çev, Ferit Burak Aydar, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi yay, 2007.
- Parla, Taha. Türkiye’de Siyasal Kültür’ün Resmi Kaynakları; Atatürk’ün Nutku, C.1, İstanbul : İletişim yay, 1991.
- Parla, Taha. Türkiye’de Siyasal Kültür’ün Resmi Kaynakları; Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku, C.3, İstanbul: İletişim yay, 1991.
- Parla, Taha. Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. 2, İstanbul: İletişim yay, 1991.
- Pulhan, Ali Nusret. *1958 Türk Pulları Kataloğu*, C. VII, İstanbul 1958.
- Pulhan, Ali Nusret. *Pulhan; 1959 Türk Pulları Kataloğu*, (VIII b.), İstanbul: Pulhan Matbaası, 1959.
- Raento, P. “Communicating Geopolitics Through Postage Stamps: The Case Of Finland”. *Geopolitics*, 11/4, (2006), 601-629.
- Raento, Pauliina – Brunn, Statiley D. “Visualizing Finland: Postage Stamps As Political Messengers”, *Geografiska Annaler*, 87/2, (2005), 145-164.
- Rıfat, S. *Milli Armamız Nasıl Olmalı*. Cumhuriyet Matbaası, Türk Ocağı Hars Heyeti, 1926
- Richard J. Neura, Çev, Ahmet Adnan, “Çin Şehirlerinin Tadili”, *Mimar*, 06/18, (1932)
- Roberts, S. R. “Identity and the Nation: The Evidence of Postage Stamps” *Heritage of Zimbabwe*, S. 25, (2006), 32-41.
- Rosenheck, Uri. “Philatelic Remembrances: Stamps, National Identity, and Shifting Memories of WWII in Brazil”. *The Latin Americanist*, (March 2016), 115-137.
- Rowley, Alison. “Miniature Propaganda: Self-Definition And Soviet Postage Stamps (1917-1941)”. *Slavonica*, 8/2, (2002), 135-157.
- Sabahat, Nihat Sezer. “ Türkiye’de Anıt Heykelin Temsili ve Kimlik Sorunu”. *İdil*, 6/31, (2017), 953-966.
- Sağlam, Atilla. *Türk Musiki/Müzik Devrimi*, Bursa: Alfa Aktüel, 2009.
- Samih Saim, "Mazagan" Şehri Yollar ve Yapılar Nizamnamesi” , *Mimar*, 11-12 (23-24) (1932).
- Samih Saim, “Lö Korbüziye’nin Muasır Şehri”, *Mimar*, 2, 1931.

- Sargın, Güven Arif, Kurmaca Başkentlerin İmgesel İnşası; Ankara'nın Mekânsal Siyasası Üzerine Kısa Notlar, İcad Edilmiş Şehir; Ankara, Der. Funda Şenol Cantek, İstanbul, İletişim yay, (2017).
- Sargın, Güven Arif, Öncül Kamusal Mekanları Tasarlamak: Başkent Ankara Üzerine Kısa Notlar 1923-1946, *Mülkiye*, 27/241, (2003).
- Sargın, Güven Arif. “Kamu, Kent ve Polytika”, *Başkent Üzerine Mekân- Politik Tezler; Ankara'nın Kamusal Yüzleri*, İstanbul, İletişim yay, (İstanbul 2012).
- Saygun, A. Adnan. *Atatürk ve Musiki*, Ankara: Sevdâ-Cenap And Müzik Vakfı Yay.
- Süer, Rıdvan. *Milli Marşlarımızdan Bir Demet*, İstanbul: İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1975.
- Süs, S.2, (23 Haziran 1923).
- Şahabettin, “Konya Şehir Planı Üzerine Etütler”, *Mimar*, 2, (38), (1934)
- Şahabettin, “Konya Şehir Planı Üzerine Etütler”, *Mimar*, 4 (40), (1934)
- Şahabettin, “Konya Şehir Planı Üzerine Etütler”, *Mimar*, 5 (41), (1934)
- Şehsuvaroğlu, Bedi N. Şehsuvaroğlu. “Dost ve İnsan Sami Boyar”. *Ressam Ali Sami Boyar*, Der. Bedi N. Şehsuvaroğlu, İstanbul 1959.
- Şenyapılı, Tansı. *Cumhuriyet'in Ankara'sı*, Ankara, ODTU yayıncılık, 2005.
- Tankut, Gönül, *Bir Başkent'in İmarı*, İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1993.
- Tanrıkorur, Cinuçen. *Atatürk Devrimleri İdeolojisinin Türk Müzik Kültürüne Doğrudan ve Dolaylı Etkileri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Türk Müzik Kulübü Yay. 1980
- Tarlakazan, Burak Erhan. “Pul Tasarımında Osmanlıdan Günümüze Kadın Figürü”. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7/46, (2018), 711-722.
- Tarman, Süleyman. Doğumunun 130. Yılında Atatürk ve Müzik, Müzik Eğitim Yayınları, Ankara 2020.
- Tekeli, İlhan, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi’nde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, 75. *Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Ed. Yıldız Sey, İstanbul; Bilanço, 1998
- Tekeli, İlhan. *Türkiye’de Kentleşme Yazıları*, Ankara: Turhan Kitapevi, 1982.
- Tekiner, Aylin. “İktidar, Söylem ve Kült; Atatürk Anıtları”, *Resmi Tarih Tartışmaları, Rejim ve Ritüelleri*, C.10, Ed. Mete K. Kaynar, Özgür Üniversite, 2010.
- Tekiner, Aylin. *Atatürk Heykelleri; Kült, Estetik Siyaset*, İstanbul: İletişim yay, 2010.
- Toprak, Zafer. *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yay, 2014.

- Toprak, Zafer. “Halk Fırkası’ndan Önce Kurulan Parti, Kadınlar Halk Fırkası”, *Tarih ve Toplum*, S. 51, (1988), 158-159.
- Toprak, Zafer. Bir Yurttaş Yaratmak: Muasır bir Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yay., 1998.
- Toprak, Zafer. *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, İstanbul: Doğan Kitap, 2015.
- Toprak, Zafer. Türkiye’de Yeni Hayat; İnkılap ve Travma (1908-1928), İstanbul: Doğan Kitap, 2017.
- Tunaya, T. Z. Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938), Kanuni Esasi ve Meşrutiyet Dönemi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, 2016.
- Tunaya, Tarık Zafer. Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938), Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürkçülük, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yay, 2016
- Tuncay, Mete. “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Kemalizm*, İstanbul: C.2, İletişim yay, 2019, 92-97.
- Tuncay, Mete. Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Turan, Namık Sinan, *Portede Saklı Tarih; Toplumsal Tarihin Merceğinden Müzik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., 2022.
- Türk Kadın yolu*, S.1, (16 Temmuz 1925).
- Türk Kadın Yolu*, S.2, (23 Temmuz 1925).
- Türk Kadın Yolu*, S.3, (30 Temmuz 1925).
- Türkiye Cumhuriyet’i Banknotları*. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, TCMB Banknot Matbaası, Kasım 2002
- Türkiye Cumhuriyeti Banknotları*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Emisyon Genel Müdürlüğü, Kasım 2002
- Trimberger, Ellen Kay, Tepeden İnmecei Devrimler; Japonya, Türkiye, Mısır, Peru, Çev. Fatih Uslu, İstanbul: Gelenek yay, 2003.
- Uludağ, Zeynep – Aycı Hilal, “Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara’sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutama Süreci”, *İdeal Kent Dergisi*, 20/ 7, (Eylül 2016).
- Uluyağcı ,Canan. “Simge Kavramı ve Bir Film Çözümlemesi: Karşılaşma”, *Selçuk İletişim*, 5/1, 2007.
- Unat, F. R. “Türkiye Armasız Bir Devlettir”. *Yıllar Boyu Tarih Dergisi*, S. 11, (Kasım 1980).

- Uyar, Hakkı. “Resmi İdeoloji ya da Alternatif resmi ideoloji oluşturmaya yönelik iki dergi: Ülkü ve Kadro mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi”. *Toplum ve Bilim*, S.74, (1997).
- Uyar, Hakkı. Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, İstanbul: Boyut yay, 2011
- Uzmay, Afet. “Türkiye Halkının Antropolojik Karakteri Üzerine Büyük Anket ve Umumi Neticeleri”. *Belleten*, II. Kanun 1940, Ankara: AKDTYK TTK Basımevi, IV/13, (1994), 39-51.
- Uzun, Hakan. “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, *ÇTTAD*, 9/20, 2010.
- Üngör, Ethem. *Türk Marşları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1966.
- Yacen, Caner. “Bir Siyasal Mücadele Örneği Kadınlar Halk Fırkası”, *Toplumsal Tarih*, S. 291, (Mart 2018), 50-59.
- Yalman, Zeynep Yasa. “Siyasi/ Estetik Gösterge’ olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel”, *Metu Jfa (ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi)* , 28/1, 2011.
- Yazıcı, K.; “Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek; 100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit (1863-1950 yılları arası)”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/16, 2014, 176-199.
- Yelbaşı, Caner. Türkiye Çerkesleri; Osmanlı’dan Türkiye’ye Savaş, Şiddet, Milliyetçilik. İstanbul: İletişim yay, 2019
- Yenice, M. Serhat, Türkiye’nin Kentsel Dönüşüm Deneyiminin Tarihsel Analizi, BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, C. 16(1), 2014.
- Yeşilkaya, Neşe Gurallar. *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, İstanbul: İletişim yay, 2003.
- Yeşiltuna, Dilek Çiftçi. “Siyasal İktidar Söyleminde Kadın”. *Sosyoloji Dergisi -Ülgen Oska’ya Armağan Özel Sayısı-*, S.17, (2007), 153-176.
- Yıldız, Ahmet. “Kemalist Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce; Kemalizm*, C. 2, İstanbul: İletişim yay., 2019, 210-235.
- Yılmaz, Ercan, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Edirne’de Heykel (1927-1937)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9/17, (Ocak 2019), 240-261.
- Yılmaz, Ercan, “Cumhuriyetin ilk heykeltraşlarından Ratip Aşir Acudoğu: Yaşamı ve Anıtları”, *Sanat Tasarım Dergisi*, 8/2, (Ocak 2018), 250-265.
- Yılmaz, Ercan, “Edirne Atatürk Anıtı”, *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*” 2/5, (2018), 46-79.
- Yılmaz, Hale. Türk Olmak; Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Milliyetçi Reformlar ve Kültürel Tartışmalar (1923-1945), İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, 2023.

- Yılmaz, M. “Erken cumhuriyet dönemindeki toplumsal değişimi posta pulları üzerinden okumak”, *Milli Folklor*, 16(124), 2019, 230-245.
- Yılmaz, Mithat – Temizkan, Mülkiye. “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tedavüle Sürülen Banknotların Gösteri bilimsel Çözümlemesi”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.36, (2013), 86-131.
- Yılmaz, Mustafa. “Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak”, *Milli Folklor*, 124, (2019), 230-245.
- Yöre, Seyit. “Türk Ulusuna Müzik Arayışları: Sentez mi Kültürel Transplantasyon mu?”, *Cumhuriyet’in Müzik Politikaları*, Der. Fırat Kutluk, İstanbul (2018), 1-15.
- Yükselsin, İbrahim Yavuz. “ Bir ‘Kültürel Aracı’ Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Döneminde ‘Türk Halk Müziği’nin Yeniden İnşasındaki Rolü”. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, S. 14, (2015), 77-90.
- Zeyrek, İ. Naci. “Gelenekçi Ekolün Bakış Açısına Göre Sembol, Simge ve İşaret’in Temsil Kategorileri”, *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/31, 2016.
- Zihnioğlu, Yaprak. Kadınsız İnkılap; Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği. İstanbul: Metis yay, 2003.
- Zürcher, Erik-Jan. “Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Kemalizm*, C.2, İstanbul: İletişim yay, 2019.

ÖZGEÇMİŞ

ÖZGEÇMİŞ	
Adı Soyadı:	Evrım Armağan Coşkuner
Yabancı Dili:	İngilizce
Orcid Numarası:	0000-0003-1856-1781
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası:	10374665
Lise:	Yalvaç Atatürk Lisesi 2006
Lisans:	Süleyman Demirel Üniversitesi 2012
Yüksek Lisans:	Süleyman Demirel Üniversitesi 2018
Mesleki Deneyim:	EGM 2015 – Devam Ediyor.
Akademik Çalışmalar:	Makale 1. Evrim Armağan Coşkuner, “Ulus Devlet İnşasında Kemalizm’in Simgesi Olarak Posta Pulları”, <i>Mukaddime</i> , C.13, S.1, 2022. Kitap Bölümü: 1. Evrim Armağan Coşkuner, “Kemalizm’in Kurumsal Bir Simgesi Olarak Halkevleri”, <i>100. Yılında Atatürk ve Cumhuriyet</i> , C.2, İBB Yayınları, 2023.